فتاوی عثمانی

پہ قندھاری پښتو

تالیف:

حضرت مولانا مفتی محمد تقی عثمانی صاحب مدظلہ

پښتو مترجم

استاد المولوی القاری عبدالاحد الحقانی

ناشر

مکتبۃ العلوم الدینیۃ

کاسی روڈ کوئٹہ

فهرست

عرضِ مرتب

د الله تعالی په فضل واحسان سره دفتاوی عثماني څلورم جلد مکمله شو داشاعت قابل شو او په اوس وخت کي ستاسو په لاسو کي دي، دغه جلد پردغه لاندي بابو باندي مشتمله دي کتاب الاسترقاق، کتاب الذبائح، کتاب الاضحيه، کتاب احياء الموات، کتاب الاشربه، کتاب الطب والتداوي، کتاب الحضر والاباحة، کتاب المتفرقات په دغه جلد کي هم دکار ترتيب هغه دي چي په مخکني جلدو کي ؤو چي دهغه تفصيل په مخکني جلدو کښی حضرت محترم دامت برکاتهم العاليه په (پيش لفظ اودمرتب په عرض کښی درج کريدي) دتفصيل پيژندلو لپاره داول جلد مقدمه ملاحظه کړي دفتاوی عثماني د دريم جلد چي کله اشاعت وشونو باقی مانده فتاوی سرسري وکتل شوه خيال داؤوچي ترڅلورم جلد پوري به د حضرت دامت برکاتهم العاليه خپله نوشته شوي فتاوی مکمله شي مگر چي کله ددغه فتاوی جمع وترتيب ورکول شروع شوه نو معلومه شوه چي داسي نده ځکه ددير ضخامت له ويري څخه دوه بابونه، کتاب الوصية، او کتاب الفرائض، په څلورم جلد کي نه شي شامليدلای، هم دارنګه ددغه جلد کتاب المتفرقات کښی هم دمتفرق موضوعاتو سره تعلق لرونکي مختلف النوع مسائلي هم نشي شامليدلای که چيري داسي نه وای شوي نو ددغه جلد حجم به ترهغه نورو تيروشو جلدودير زيات وایٔ، او په جلدوکي به موازنت نه وای پاته شوي، له هم دغه وجهي په څلورو جلدوکي کار برابريدل ناممکنه ؤو اود پنځم جلد څخه ناچاري ده، ددغه جلد څخه متعلق يو اهم وضاحت ضروري دي.

او هغه دادي چي په دغه جلد کښي کتاب الحضر والاباحة، اوکتاب المتفرقات، درج دي اودغه دواړه عنوانات انتهائي پيراخه دي، دعنوانو دوسعت په خاطر کوشش کيږي چي په دغه کښي زيات تره دمختلفو اومتفرقو موضوعاتو فتواوي شاملي شي، لکه څنګه چي داسي تولي فتواوي تردغه عنواناتو لاندي دجمع کولو سره سره بعضي هغه فتواوي هم شامله شويدي چي دفقهي ترتيب دلحاظه څخه په اصولي طريقه سره هغوی دتيرشو جلدو د مقرره عنواناتو لاندي بايد راوړه شوي وای مگرديوي وجهي څخه (مثلا دمخکني جلدو داشاعت په وخت کښی هغه نوي ليکلي شوي او يا مکملي شوي نه وي، وغيره) نو هغه په دغه جلدوکي داشاعت لپاره

شاملي نه شوي، دمجبوري له وجهي داسي فتواوي هم په مذكوره ورځو كي دبابو څخه لاندي شامله شويدي، يوه خبره چي په مخكني جلدوكى شوى وه مكردهغې راكرځيدل كاوه كيږي.

هغه دا : د ، فتاوي عثماني ، دنامه څخه دفتوى ؤمجموعه ستاسو په لاسوكښى ده، دادحضرت محترم دامت بركاتهم ټولي فتواوي هيڅ كله ندي، داصرف هغه فتواوي دي چي د دارالافتاء دارالعلوم كراچى په رجسټرانو كي محفوظه وې او دهغه څخه رانقل شويدي، دامجموعه مرتبه شوله، ددې څخه علاوه هم دحضرت دامت بركاتهم العاليه په زرهاؤ په خپله نويشته كړى فتاواوي شته، مثلا په انكريزى ژبه نويشته شوى فتواوي، دايميل په ذريعه سره استول شوي فتواوي او د ورځني ډاک په ذريعه سره چي په هغه كښى روزانه دملک څخه او هم دارنګه دخارج څخه په لسګونه خطونه دورځي راځي، په هغه كښى درج كړه شوي سوالونه چي جوابونه يې روزانه حضرت ليكي، دداسي ټولو فتاواؤ تعداد په زرهاؤ دي، مګر څرنګه چي دهغه ثبت په دارالافتاء كي نشته، له هم دغه وجهي داسى فتواوي هم په دغه مجموعه كښى شاملي نه شوې . اوهم دارنګه دخپله نويشته شوفتواوڅخه علاوه دحضرت محترم دامت بركاتهم دنورو مصدّقه فتواوو لويه ذخيره ددارالافتاء په رجسټرانو كي محفوظه شويده چي دهغه تعداد هم ترزرهاؤاوړي، دهغوى څخه ډيري فتواوي دانه چي صرف دحضرت دتصديق څخه مزيني دي بلكه په هغه كي بيشماره فتواوي داسى دي چي دحضرت محترم په خصوصي هدايت او رهنمائي كښي ليكلي شويدي، او همدارنګه په دغه فتواوكښى داسي فتواوي شته چي دحضرت محترم په خپله نويشته اواملاؤباندي او پراضافه جاتو باندي مشتمله دي، ديوې اندازې مطابق دداسي فتواوُو دجلدو تعداد ودرځنوته رسيږي، او حقيقت دادي چي دحضرت محترم دامت بركاتهم دمصدّقه فتواوو ددغه علمي اوتحقيقي ذخيرې تحقيق او اشاعت ديوه كس تروس وتلې خبره ده، ددغه لپاره يوه مستقله اداره او دمحقيقنو دپوره جماعت ضرورت دي . داسى ټولي فتواوي په دغه مجموعه، فتاوى عثماني ، كي شاميلي ندي، اوهم دارنګه الحمدلله دحضرت محترم دامت بركاتهم العاليه دفتواو ليكنه اودفتواو تصديق دغه سلسله اوس هم جاري وساري ده اودزړه څخه موورته دُعاء ده چي الله تعالى دي دحضرت دامت

برکاتهم العالیه سایه تردېره پورې قائمه او دایمه ولري ترڅو چي دأمت دلارښوونې دغه سلسله دغه دول جاري پاته شي. لکه څرنګه چي دفتاوی عثماني د مخکني دريو جلدو داشاعت څخه وروسته هم حضرت محترم دامت برکاتهم په سلګونو داسي نوي فتواوي ليکلي دي چي دهغوی تعلق د، کتاب الطهارة، څخه بيا د دريم جلد تر آخيري باب (کتاب القسمة) پوري دداسي فتواوو په باره کښي تراوسه پوري کوشش روان دي چي هغه دي دمخکني جلدو په نوي طرزکي دمتعلقه بابو لاندي وراندی شي مګر دوې خبري په دغه کي دمخنيوي باعث دي.

(۱).... يو خو الحمدلله دداسي فتواوشمير په سلهاؤ دي او ورځ په ورځ ډيرېږي- (۲)..... دوهم داسی فتواوي په مخکني جلدو کي په نوي طرزو کښي دشامليدلو څخه هغه ټول ويونکي دهغه څخه محرومه دي چاچي مخکني چاپ شوي طرزونه رانيولي دي، پرهغه ويونکوباندي دمذکوره نووو فتواوڅخه داستفادې لپاره هميشه دنوي طرز درانيولو بو ج اچول مناسب نه معلومېږی. له همدغه وجهي څخه داجوته شويده چي داسي ټولي نوي فتواوي به دپنځم جلد په آخرکي د، مسائلي منثوره، او يا د، تکمله، په طرز په ترتيب سره شائع کړه کيږي ،په دغه جلدکښي دحجم اودطوالت دساتني څخه دپخواپه څيرمکررات حذف شويدي مګر کومه فتوای چي پريو زائده فائده باندي مشتمله وي هغه په دغه کښی درج کړه شويده لکه ددغه جلد په کتاب الذبائح فصل في الصيد کښی پرحلال والي باندي مفصل تحقيق، ترعنوان لاندي شامل کړه شويده، دحضرت محترم دامت برکاتهم العاليه مفصله فتوی که څه هم په، فقهي مقالاتو، کي ځای شويده مګرپه دغه فصل کي پردغه موضوع باندي د حضرت محترم دامت برکاتهم العا ليه په بله فتوی کښي ځای پرځای ددغي مفصلي تحقيقی فتوی حواله ورکړشويده، اوهم دارنګه ددغه مفصلي فتوی حضرت محترم دامت برکاتهم په اوسني وخت کي يو تفصيلي اضاپه توب هم ليکلي دي، چي ددغه فتوی په حاشيه کي درج دي، ددغه وجوهوپه بناء باندي دغه مفصله فتوی دحضرت محترم دامت برکاتهم العاليه د دغه نوي اضافه او محوله کتابو په مروجه او متداوله نسخو کي دتخريج سره په دغه جلد کي شامله شويد:. بعضي فتواوي داسی دي چي دهغه سوالونه ډير اوږده وي او يا سوال کونکو دسوالو

سره خپل اوږد تحقيق هم ملګري کړی وي او بيائې را استولي وي ،د حضرت محترم دامت برکاتهم العاليه دهدايت مطابق دحجم داوږدوالي دساتلو څخه داسي سوالونه اورا استول شوي تحقيقات دمکمل شائع کولو پرځای سوال او دهغه دتحقيق صرف متعلقه حصه شامله شويده، لکه څرنګه چي په، کتاب الاضحيه کي، دبل دطرفه د اختري د تحقيق، په مسئله کي دسوال سره استول شوي داوږده تحقيق صرف متعلقه حصه شامله شويده . داچي بعضي تحقيقات داسي دي چي پرهغه باندي د مجموعي حيثيت څخه دحضرت محترم دامت برکاتهم مکمل جواب په ذهن کي راتلل ممکن نه ؤ لکه څنګه چي په، کتاب احياء الموات، کي د هغه ځنګلونو چي خپله راشنه شوي وي د شرعی حکم څخه متعلق دسوال کونکي تحقيق د(جنګلات اوراناتي دمسئلي) په عنوان سره او په کتاب الطب والتداوي، کي د، تيسټ تيوب بي بي، دآزموينتي بمبې دحمل) څخه دحمل متعلق دسوال سره استول شوي تحقيقات وغيره . په داسي ځايو کي دسوالو سره دغه تحقيقات هم څه ناڅه درج کړه شويدي . په آخير کي د ويونکو څخه د خصوصي دُعاغوښتنه ده چي الله تعالی دي وحضرت محترم دامت برکاتهم ته د صحت وعافيت سره اوږد ژوند ورکړي او ترديره وخته دي يې دسلامتيا سره دحضرت سايه پرموږ باندي قائمه ولري ترڅوچي دعلومو اوعرفان دغه سلسله هم دغه ډول جاري او ساري پاته شي او اُمت دحضرت د ذات څخه استفاده وکړي . دحضرت سره که ويونکي دنمونږي والدين او استادان هم په خپلو نيکودُعاؤکي يادولري دابه ددوي عضيم احسان وي والسلام

بنده محمد زبير حق نواز ۵/شوال ۱۴۳۶ هجری قمري .

كتابُ الاسترِقاق

(دمريي اومينئي دجوريللو مسائل)

نن سبا يو ځوک د مريي او ياد مينځي په حيث ګرځول او د هغوى د رانيولو حكم

سوال : په اوس وخت كې شرعا د مريانو رانيول او خرڅول روا دي او كه نه ؟ او مينځياني د ځان سره ساتل جائز دي كه نه ؟

جواب : زموږ په وخت كې شرعي مريي او يا منځياني هيڅ ځاى نه پيدا كيږي له همدې امله نن سبا يو ځوک د مريي او يا د مينځي په حيث ګرځول روا نه دي[۱]،سوال : معلومه سويده چې عرب خلق اوس هم د عجمي مملكتونو ځخه مينځياني رانيسي او د ځان سره يې ساتي چې تعداد يې پنځوس او سلو ته رسيږي ايا دا شرعا جائزه ده ؟

جواب : موږ ته دانده معلومه چې هغه كوم قسم مريي او مينځياني دي او چې هغوى يې د كوم مقصد لپاره د ځان سره ساتي .

الجواب صحيح　　　　　والله سبحانه اعلم

بنده محمد شفيع عفى الله عنه　　　　　احقر محمد تقي عثماني عفى عنه

۸۸/۲/۲۵ھ　　　　　۸۸/۲/۲۳ھ

په اوس وخت كې د مريي او مينځي تصور او د مينځي شرعي تعريف او د هغې كوروالئ او د هغې د اولاد حكم

سوال : د مينځي سره بيله نكاح كوروالئ روا دي ؟ او د مينځي ځه تعريف دي؟ او كه يو ځوک ووايي چې د غه اولاد حرامو ځخه دي نو دې ځه حكم دي؟

جواب : په اوس وخت كې د شرعي مريانو او مينځيانو هيڅ ځاى وجود نشته،په پخوانى وختو كې چې به كله اسلامي حكومت جهاد كوى او په جهاد كې به يې د دښمن ښځې په قيد[۲] راوړې نو به واسلامي حكومت ته د داسي مينځي سره كوروالئ هم روا ؤو په دې شرط چې يا به

مسلمانه کيدلای اويا به د اهل کتابو ښځه وای(۲) او دهغې اولاد ته حرامي اولاد ويل بالکل غلط دي ـــــــــــــــــ

(۱) د تفصيل لپاره راتلونکی فتوی اودهغه حاشي مطالعه کړی (۲و۳) وفی تفسير المظهري بسورة النساء، الجزء الثاني ص ۱۰۲ طبع رشيديه) والمحصنت من النساء الاماملکت ايمانکم.......... والصحيح ماروی مسلم وابوداؤد والترمذی والنسائي من ابي سعيد الخدري قال اصبنا سبايا من سبي اوطاس لهن ازواج فکرهنا ان نقع عليهن ولهن ازواج فسألنا النبي صلى الله عليه وسلم فنزلت والمحصنت من النساء الا ماملکت ايمانکم يقول الا ما افاءالله عليکم فاستحللتم بها فروجهن – وقال الله تعالى : ومن لم يستطع منکم طولا ان ينکح المحصنت المؤمنت فمن ماملکت ايمانکم من فتيتکم المؤمنت (النساء: ۲۵) وفي الهندية (۱/۵۳۶) کتاب الطلاق. (باقی راتلونکي صفحه مطالعه کړی)

البته څرنگه چي په اوس وخت کي دمينځيانو وجود نشته له همدې وجهي يوه ښځه په غلطه طريقه مينځه کول اويا دهغې سره کوروالی کول جائزنه دي .

والله اعلم ۹۷/۹/۵ (فتوی نمبر (۹۲۱/ ج۲۸

[دبين الاقوامي توافق نامې په وجه يو څوک مريی کول جائزنه دي]

سوال : استرقاق (يو څوک مريی کول) جائز دي اوکه نه دي ؟ محترمه تاچی کومه ليکنه کړيده آيادهغه ځخه دمريي جوړيدل مطلقا يې نه جوازفهمول صحيح دي ؟ مهرباني وکړي په دغه باره کي مو په اصلي شرعی حکم خبر کړی

(محمد سردار)

جواب : عزت مند اوقدرمند محترم مولوي محمد سردارصاحب (سلمه الله تعالی)

السلام عليکم ورحمة الله وبرکاته

هم دغه نن ورځ يوطالب العلم ستا خط واحقر ته ورکړی اول ما هغه کتلی نه وو ځکه چی ما وفهمول چی داديو طالب العلم سره عامه استفتاء ده له همدی وجه په جواب کي تاخير وشو بخښنه غواړم (۱) احقر چي دمريي په باره کي کومه خبره کړې وه هغه داده چي استرقاق (څوک مريی کول) خو اوس هم جائز دي لکن داچي په اوس وخت کي اکثره اسلامي ملکونوپردغه بين الاقوامی توافق نامې باندي دسخط (امضاء) کړيده چي هيڅ ملک خپل جنگي بنديان مريان

نشي کرځولای له هم دې وجهې تر څوچي دغه توافق نامه پاتې وي تر هغه وخته پوري د اسلامي ملکو لپاره د خپلو جنګي بنديانو څخه مريې جوړول روانه دي، البته که چيري کوم وخت دغه توافق نامه ماته شوه بيا د اباحت استرقاق اصل حکم راګرځي، البته شريعت چي څه رقم مختلفي لاري د مريانو د آزاديدلو لپاره بنودلي دي او د هغه څو کوم فضيلتونه بيان کړی دي د هغوی د ملاحظه کولو په وجه د اسي توافق نامې پاته کيدل پکار دي والله اعلم ۱۴۰۴/۶/۱۴ھ

د تيری صفحه متعلق: الباب الخامس عشر في ثبوت النسب –(الرشيديه) أم الولد والحكم فيها أن يثبت النسب من غير دعوة وينتفى بمجرد النفى كذا في الظهيرية ....قالوا: وانما يثبت نسب ولد أم الولد بدون الدعوة ان كان يحل للمولى وطؤها .اه وفى الدر المختار (۵۲،۵۰/۵) باب البيع الفاسد (طبع سعيد) بطل بيع ماليس بمال كالدم والميتة والحر. وفى الهداية باب الغنائم وقسمتها ج۲ ص:۵۵۱ و۵۵۲ (طبع مكتبه رحمانيه) واذا فتح الامام بلدة عنوة اى قهرا ....وهو فى الأسارى بالخيار ان شاء قتلهم لانه عليه الصلاة والسلام قد قتل – باقی راتلونکی صفحه

كتابُ الذبائح

(د ذبيحې احتري دمسائلو بيان)

فصل في شرائط الذبح واحكامه وآدابه

(د ذبح د شرائطو او احكامو او د آدابو بيان)

د چرګ د څلورو رګو څخه يو رګ د پرې کيدلو څخه پاته شو نو د دغه ذبيحه څه حکم دی

سوال: زيد وبکر ته خپل يو چرګ د ذوی په لاس واستوي او بکر مولوی هم ؤ ولکن د حلاليدلو په وخت کيښې د چرګ د ساه رګ د پريکيدلو څخه پاته شو چي په هغه باندي زيد ناراضه شو چي زما چرګ حرام شو او د بکر څخه يې په زوره پر طريقه د تاوان يو چرګ ويوړي او بکر اطمنان هم ورکوي چي چرګ ندي حرام شوي پوخ يې کړه ته يې هم وخوره او زه به يې هم وخورم ليکن زيد نه ومنل - (١) ايا په مذکوره صورت کي پر بکر د شريعت د نګاه څخه تاوان لازم دي ؟ (٢) ايا د يوه رګ د پاته کيدلو څخه چرګ حرام شو که حلال ؟ (٣) ايا په زور سره تاوان اخستل د زيد لپاره حلال سو که حرام ؟

او س زيد په دغه خبره ناراضه دي که حرام سوي نه وای نو چي بکر پوخ کړي ولي يې نه وخوړي؟ بکر وايي چي د عوامو خلقو د بدويلو او طعن د ساتلو په خاطر مي نه وخوړي . په کلي کي شيعه ګان هم سته هغه داسي فتوی ورکوي چي د يوه رګ د پاتيدلو څخه چرګ او نور ټوله حيوانان حراميږی زيد د دغه څخه هم متاثره دي.

جواب : که چيري صرف يو رګ د پريکيدلو څخه پاته شوي ؤ او پاته دري سره رګونه يعنی (د خوړلو رګ) او دوينو دوه رګونه پري شوي ؤ نو چرګ حلال ؤ د زيد دعوی او د تاوان غوښتنه صحيح نه ده ولي چي د څلورو رګونو د اکثره د پريکيدلو څخه ذبح صحيح کيږي والله سبحانه وتعالی اعلم ١٣٩٧/٧/٢٣

دبيرى صفحه متعلق ولان فيه حسم مادة الفساد وان شاء استرقهم لان فيه دفع شرهم مع وفور المنفعة لاهل الاسلام وانشاء تركهم احرارا ذمة للمسلمين

نيز (١و٢) وفى الهداية كتاب الذبائح ج ٤،ص ٤٣٢(طبع مكتبة رحمانية) والعروق التى تقطع في الذكاة اربعة الحلقوم والمرئي والودجان . وعندنا

ـ قطعهم حل الاكل وان قطع اكثرها مكذالك عند ابى حنيفة رحمهما الله والحاصل ان عند ابى حنيفة اذاقطع الثلاث اى ثلاث كان يحل . وفى

... ج ۶ ص ۲۹۲ وعروقه الحلقوم والمرئ والودجان . وفيه ايضاً ج ۶ ص ۲۹۵ (طبع سعيد) وحل مذبوح بقطع اى ثلاث منها وفى الفتاوى الهنديه ج ۵ ص ۲۸۵ (طبع رشيديه) والعروق التي تقطع في الذكاة اربعة. الحلقوم وهو مجرى النفس. والمرئ وهو مجرى الطعام. راتلونكى صفحه

دهغه ذبيحو حكم چې په مشين سره حلاليږي

سوال: حضرت مولانا محمد تقي عثماني صاحب مدظله العالية، السلام عليكم ورحمة الله وبركاته څه فرمائلى دي علماء كرامو او محترمو مفتيانو دلاندني مسئلي په اړه دلته په نيوزلنډ كي چرګان دمشين په ذريعه حلاليږي اودهغه دحلاليدلو طريقه داوي چي چرګان دقطار په شكل سرچپه راوځروي بيا ددغه قطار تيريدل داوبو ديولوښى څخه كيږي چى په هغه لوښى كي لږ څه دبرق كرنټ وي چي هغه دلږوخت لپا ره بې سده كوي بيا دغه قطار ومشين چاكو ته ورسيږي چي دچرګانو غاړى وړپريكړي ؛ اوس مسئله داده چي ددغه ځاى يوې كمپنى چي په پراخه پيمانه باندي چرګان حلاله وي زموږ داسلامي اورګان سره ئي رابطه كړيده اوهغه خلق غواړى چي موږ دهغوى لپاره (حلال) سند ورکړو . ډير اسلامي دولتونه لكه مليشيا اواندونيشياء اوكفرى ملكونه لكه امريكا اواستراليا وغيره كي دمشيني حلاليدلو عمل رائج دي اودهغه طريقه داوي چى يومسلمان قصاب دمشين بټن په بسم الله اود الله اكبرپه ويلوسره ووهي اوهغه مشين روښانه شي اوهغه قصاب هلته ناست وي اوورته ګورى چي چرګان په ځنځرانوكي سرچپه ځړيږي اوغاړى يې پريكيږي چي په يوه دقيقه كي ترسل زيات چرګان حلاليږي،اوچى كوم چرګان پاته شي ياصحيح حلال نشي هغه بيا عليحده په لاس سره په بسم الله حلاله وي اوس كه چيرى مشين په يووجه سره بند شي ددوهم ځل لپاره بيا دبسم الله اوالله اكبر په ويلوسره دمشين سويچ وهل كيږي اوبيا مشين خپل پريكول شروع كوى ،دمشيني ذبيحې خريد وفروخت زيات وي اوپه بازار كي په كم قيمت سره خرڅيږى اوهركله چى په لاس ذبح شوى وي دهغه خريد وفروخت نسبتا كم وى له همدى وجهي په بازار كي يې قيمت زيات وي . اوس پوښتنه داده چى په هغه صورت كي چي پوښتنه يې شويده پردغه طريقه دچرګانوحلاليدل به صحيح وي اوكنه ؟ ژرترژره كه جواب ر كړى ستاسو رحم به وي اودالله په

نزد به مآجورياست، څرنګه چی لږ تلوارمی دي له هم دې وجي زما په ډير ادب غوښتنه ده که جواب د فيکس په ذريعه راواستوي . والسلام

اخوکم محمد عامر فيض الرحمن

المتشارالدينى لاتحاد الجمعيات الاسلامية النيوزيلندية (۲۰۰۵/۳/۷ع

والودجان وهما عرقان في جانبي الرقبة يجرى فيهما الدم .فان قطع كل الاربعه حلت الذبيحة،وان قطع اكثرها فكذالک عند ابی حنيفه رحمة الله تعالی وقالا : لابد من قطع الحلقوم والمرئ واحد الودجين، والصحيح قول ابی حنيفة رحمة الله تعالی لما ان للاكثر حكم الكل . وكذافی البحر الرائق ج:۱۷ص:۱۰۷(طبع دارالكتب العلميه بيروت)والمبسوط للسرخسي ج،۵ص،۳(طبع دارالمعرفه بيروت) راتلونكی صفحه

جواب: قدرمنه اومحترمه مولوی محمد عامر فيض الرحمن زيد مجدكم السلام عليكم ورحمة الله وبركاته : دچرګانو دحلاليدلو كوم صورت چی تاليكلی دي هغه ما بنده په مختلفو ځايو كي ليدلی دي ،په دغه طريقه ئي كاركي نوری خبری قابل دمنلو دي لكن په يو وار بسم الله ويلو سره په سلګونو بلكه په زرهاؤچرګانو حلالول يو داسي امر دي چي دشرعی حلالولوتقضا نه پوره كوي . فقهاؤ كرامو تصحيح فرمائيلی ده چی په يوه حركت سره ډير حيوانان ذبحه شي نوپر هريوه بسم الله ويل ضروری ده (۱) له همدی وجه موږپه جنوبی افريقا كي (ری يونين)اوپه بعض نورو ځايو مودغه طريقه وښودل اوپرهغه عمل هم وشو چي مشيني چاقوراووزی پرهغه ځای دي څلور كسان ودروي چی پرهر چرګ بسم الله ؤوايي اوپه لاس سره يې حلاله وي اونوركارئي ټوله مشين ورخلاصه وي اوپردغه طريقه هلته په كاميابی سره عمل كيږي-پردغه موضوع باندي مابنده مفصله رساله (احكام الذبائح) په نامه تصنيف كړی دي چی په هغه كي پر ټولو طرفو مفصل بحث سته هغه زه دغه نن ورځ دهوای ډاګ په ذريعه تاسوته دراستوم دمولوی خليل احمد صاحب سره ماوعده كړې وه چی دغه رساله وهغه ته وراستوم دياددولو څخه دی شكريه اداكوم . والسلام بنده محمد تقي عثماني ۱۴۲۶/صفر/۵هج (فتوی نمبر ۷۷۳/۱۵)

دکافر حکومت له طرفه دمقررشوي مسلمان قصاب دذبیحې حکم

سوال : دبرما حکومت کافر حکومت دي حکومت مسلمانان مزدوران کړی وي اودقصابی دکان ئي ورته را ایستلی وي ،حیوانان مسلمان حلاله وي البته حکم (امر) دکافروي یعنی په پلانی ورځ دڅو حیواناتو دحلالیدلو اجازه ده هغونه حیوانان حلالیږی دهم دغه غوښو څخه دثواب په نیت غوښی خوړل کیدایسي؟

جواب :که چیری قصاب مسلمان وي او هغه په شرعی طریقه سره په بسم الله سره حلال کړی وي نو ددغه حیوان غوښی حلالی دي او خپله یې هم خوړلاي شي.(۱)

والله اعلم

۱۳۹۶هج/۱/۲۴ (فتوی نمبر ۲۸۲۶/۲۷د)

---

(۱) وفی البحر الرائق ج،۶ص،۷۵۷ (طبع سعید) وتبیین الحقائق کتاب الذبائح ج،۶ص،۱۵۸) (طبع دار الکتب العلمیة بیروت) ومجمع الانهر کتاب الذبائح ج،۴ص:۹۸ (طبع دار الکتب العلمیة بیروت) ولوذبح شاتین فسمی علی الاولی دون الثانیة تحل الاولی دون الثانی . راتلونکی ص.

دیواسلامی حکومت دحلال حیوان پرحلالیدلو باندي دبندیزلګولو حکم

سوال : حکومت پرحلال حیواناتو باندي لکه غوایي، ګامیښه، بزه، میږ، پسه، اوکوم حیوانات چی عمر ئي تریوه کال کم وي،ایا دخپل یوه حکم په وجه ددغوحلالیدل شرعی اوقانونی بندولای شي ؟ جواب : که چیري یواسلامي حکومت دحلال حیواناتود شرعی حلال والي څخه انکارونه کړی بلکه دهغوی دحلال والي اقرارکوي دیوصحیح وقتی ضرورت(۲) په نظرکي نیولو سره یې موقت دڅه وخت لپاره حلالیدل اویااستعمالول باندي بندیز ولګوی دداسی بندیز اجازه شته (۲) لکن حلال ته حرام ویل اویا همیشه ناروا بلل دچا په اختیار کي نشته. والله سبحانه اعلم

۱۳۹۹/۷/۸هج (فتوی نمبر ۱۲۰۰/۲۰ج)

وفي الهندية كتاب الذبائح ج: ۵ص: ۲۸۶ (طبع رشيديه) فمنها تعيين المحل بالتسمية في الذكاة الاختيارية، وعلى هذا يخرج ما اذا ابح ... ثم ذبح اخرى يظن ان التسمية الاولى تجزء عنهما لم تؤكل فلابد ان يجدد لكل ذبيحة تسمية على حدة (۱) قال الله تعالى في كلامه المجيد ولا تاكلوا مما لم يذكر اسم الله عليه : الآية وفي مقام آخر : فكلوا مما ذكر اسم الله عليه : وفي الدر المختار ج:۲، ص ۲۹۶ (طبع سعيد) وشرط كون الذابح مسلما حلالا خارج الحرم ان كان صيدا ..... او كتابيا ذميا او حربيا الا اذا سمع منه عند الذبح ذكر المسيح.

دمفصلو حوالو لپاره ستاسو په وړاندې ص :۳۷ فتوى او دهغې حاشيه نمبر اخځه يا ۷،۵،۳ وګورى) (۲و۳) تصرف الامام على الرعية منوط بالمصلحة .(الاشباه والنظائر ج: اص،۱۲۱ (طبع دار الكتب)العلمية بيروت) وفي الدر المختار مع الشامية ج:۴ ص،۲۶۴ (طبع سعيد) وفيه طاعة الامام فيما ليس بمعصية فرض (قوله افترض عليه اجابته) والاصل فيه قوله تعالى : واولى الامر منكم : وقال صلى الله عليه وسلم : اسمعوا واطيعوا ولو امر عليكم عبد حبشي اجدع وروى مجدع، وعن ابن عمر رضي الله عنهما انه عليه السلام قال : عليكم بالسمع والطاعة لكل من يؤمر عليكم مالم يأمركم بمنكر، وفي البحر الرائق : ج ۱۱ص،۳۸۸ (طبع دار الكتب العلمية بيروت) طاعة الامام فيما ليس بمعصية فرض.

داهل كتابو دمشينى حلاليدو حكم، او په هم دغه سلسله كي دامريكې په پوهنتونو كي دعربى طالبانو دافكارو شرعى مفكوره

سوال: دلته په امريكا كي ډيرو عربو طالبانو وينا ده چې دعسايانو په مشينانو سره ذبحه شوي غوښى دمسلمانانو لپاره ئې خوړل جائزدي او ددې خبرى لپاره لاندى وجه ښئ ئي

(الف): په قرآن كي راغلى دى چې داهل كتابو خورك ستاسو لپاره روادى ،همدارنګه دعسايانو اويهوذانو په مشينانو حلالى شوى غوښى خوړل رواشوى.

(ب) دمجبورى په وجه چې دلته نورى غوښى نه پيدا كيږي نو دعسايانو ذبحه كړه شوي غوښى روادي . (ت) په قران كي دي چې كوم شيان الله پاک ستاسو لپاره رواكړى دي هغه دځپل ځانو لپاره مه حرامه وي ،څرنګه چې غوا حلال حيوان دي له همدې وجه يې پرځان حراميدل نه دي پكار .. (ث) ډير احكام په قرآن پاک كي په كرار كرار وخت ناوخته سره راغلى دي، لكه څرنګه چې شراب په يوه پلا نه دى منعه شوى بلكه داسلام په شروع كي كيدلاى شى دلمانځه

کولو په وخت شراب منعه کړه شوی وي اوبیا وروسته شراب بل کل حرام کړه شوی وي په هم دغه دول پر مسلمانو دقرآن هغه حکم واقع شو چي په هغه کي قرآن شراب حرام کړی دي اوهغه مخکنی حکم ختم شو. دسورة الانعام په (۱۱۸)نمبرایة کي دي چي هغه (غوښی) وخوري چی پرهغه باندي دالله نوم ویل شوی وي . مګراخری سورة چی نازل شو هغه سورة مائده دي چی دهغه په (۴)نمبر ایة کي راغلی دي چي پرتاسوباندي حرامی دي دمردارشوی حیوان غوښي، او ويني. دخنځیرغوښي. اودهغه حیوان غوښي چي پرهغه دالله بغیر دبل چا نوم اخستل شوی وي، اودلته الله هغه غوښی نه دي حرامی کړی چی پرهغه دالله نوم نوی اخستل شوي (په دې شرط) چی دالله نه بغیر دبل چانوم به هم نه وي اخستل شوی . اوځرنګه چی دغه ایة چی په دغه سورة کي دی ترټول آخر نازل شوی دي . له هم دې وجي دسورة انعام حکم (یعنی چی پرکوموغوښوباندي چی دالله نوم اخستل ضروری دي) پرهغه دغه حکم نه واقع کیږي. (ج) د سورة مائده په څلورم ایة کي چی کوم شیان منع کړل شوی دي هغه دادي : دمردارشوی حیوان غوښي، ويني، دخنځیر غوښي، اوهغه حیوان چي دالله نه بغیر دبل چا په نوم ذبح شوی وي، هغوی دغه وایي که چیری دغوښو منعه کیدل وای نوبه الله تعالی په دغه ایة کي اضافه کړی وای چی هغه غوښی هم حرامی دي پرکومو چی دالله نوم نوی اخستل سوی، لکن داسی نه دي شوی له همدې وجهي موږ په مشینانو سره ذبحه شوی غوښی خوړلای شو .

(د) دعربو طالبانو دوینا مطابق د الاظهرپوهنتون مصر علماؤ په امریکا کي دمشینانو حلالې شوی غوښي خوړل روابولي، ایا په فقه شافعي، مالکي، اونوروکی ددې اجازه شته ؟

جواب: . عیسائي یا یهودی(۱) که پر حیوان دالله نوم یاد کړی اوحلال ئي کړی(۲) اودارنګه ئي حلال کړی چی دحیوان دغاړی څلورسره رګونه اویا کم ترکمه دری رګونه پری شی نوداذبیحه دمسلمانانو لپاره حلاله ده (۳) او وطعام الذین أوتوا الکتب حل لکم ؛هم دغه مطلب دي(۴) له همدې وجهي ددې خبری تحقیق دې وشی چی عیسائی د ذبح په وخت کي دالله نوم یادوی اوکنه ؟ که ئي چیری نه یادوی نودغه حیوان حلال ندی(۵) اوکئي چیری یادوی بیادی وکتل

شي چې په کوم مشين چې ذبح کيږي په هغه څلورسره رګونه پرې کيږي او کنه ؟ که چير نه په پريکيدل هم نه ده حلاله (۶) او که چيرې پرې کيدل بيا حلاله ده په دې شرط چې د پريکيدلو په وخت کښې د الله نوم اخستى وي.

قال الله تعالى : وطعام الذين اوتوا الكتاب حل لكم الآية .(سورة المائدة ،۵) (۲و۳و۴تا۷) قال الله تعالى ، ومالكم الا تا كلوا مما ذكر اسم الله عليه الأية .(سورة الانعام ،۱۱۹) ولاتا كلوا مما لم يذكر اسم الله عليه وانه لفسق الآية (سورة الانعام ،۱۲۱) فاذكروا اسم الله عليها صواف الأية .(سورة الانعام (سورة الحج ،۳۶) وانعام لايذكرون اسم الله عليها افتراء عليه الآية (سورة الانعام ، ۱۳۸) ولكل امة جعلنا منسكا ليذكروا اسم الله على ما رزقهم من بهيمة الانعام . الآية (سورة الحج ، ۳۴) وفى الصحيح للبخارى باب التسمية عند الذبح، رقم الحديث ، ۵۴۹۸، عن رافع بن خديج قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ، ماأنهر الدم وذكر اسم الله فكل على اسم الله .(الحديث) وفى تفسير القرطبى ،ج ۶ص،۷۶ (طبع دار احياء التراث بيروت) وطعام الذين اوتوا الكتب حل لكم يعنى ذبيحة اليهودى والنصرانى وفى تفسير الطبرى ج، ۴ص، ۳۲۲) طبع سهيل اكيدمى لاهور) فقال ابو حنيفة وابو يوسف ومحمد وزفر من كان يهوديا او نصرانيا من العرب والعجم فذبيحته مزكاة اذاسمى الله عليها . الخ وفى البدائع ج، ۵ص، ۴۶ طبع) ثم انما تؤكل ذبيحة الكتابى اذالم يشهد ذبحه ولم يسمع منه شئ اوسمع وشهد منه تسمية الله تعالى وحده لانه اذا لم يسمع منه شيئا يحمل على انه قد سمى الله تبارك وتعالى وجرد التسمية تحسينا للظن به كما بالمسلم . وفى المبسوط للسرخسى ج، ۲۸ص،۶۹ (طبع دار المعرفة بيروت) تحل ذبيحة الكتابى اذاذكر اسم الله تعالى . وفى بدائع الصنائع ج،۷ص،۱۳۰)(طبع مكتبة حبيبة كانسى رود كوئته) ومنها ان يكون مسلما او كتابيا فلا تؤكل ذبيحة اهل الشرك والمجوسى والوثنى الخ. وفى الختيار لتعليل المختار كتاب الجنايات ج ،۱ص ۵۱ (طبع) وشرطها التسمية وكون الذابح مسلما اوكتابيا الخ .وفى الدر المختار ، وشرط كون الذابح مسلما حلالا .... اوكتابيا ذميا اوحربيا الخ . وفى درر الحكام شرح غرر الاحكام كتاب الذبائح ج،۲ ص ،۲۹۸ ،وقال في العناية ذبيحة الكتابى حلال اذا اتى به مذ بوحا ، واما اذا ذبح بالحضور فلابد ان لايذكر غير اسم الله آه فان سمى النصرانى المسيح وسمعه المسلم لايأكل منه .... وكذا قال في الهداية ذبيحة المسلم والكتابى حلال وتحل اذاكان يعقل التسمية والذبيحة ويضبط وان كان صبيا او مجنونا او امرأة آه (قوله ، اى يعلم ان حل الذبيحة يتعلق بذكر اسم الله عليها) هذا احد ما فسر به عقل التسمية فانه قال في العناية قيل يعنى يعقل لفظ التسمية، وقيل يعقل ان حل الذبيحة بالتسمية .... والضبط هو ان يعلم شرائط الذبح من فرى الاوداج والتسمية آه . وقال في الذخيرة ذبيحة الصبى حلال اذا كان يعقل ويضبط معنى قوله ويضبط انه يضبط شرائط الذبح من فرى الاوداج . وقوله ، يعقل تكلموا في معناه قل بعض مشايخنا معناه يعقل التسمية . وقال بعضهم معناه ان يعلم ان حل الذبيحة بالتسمية . وقال بعضهم ان يعلم ان الحل بقطع الحلقوم والاوداج آه .. وفى المغنى لابن قدامة ج: ۱۱ ص، ۵۶ فالتسمية مشترطة في كل ذابح مع العمد، سواء كان مسلما اوكتابيا ، فان ترك الكتابى التسمية عن عمد ، او ذكر اسم غير الله لم تحل ذبيحته، روى ذالك عن على . وبه قال النخعى، والشافعى، وحماد ، واسحاق، واصحاب الراى . وفى البحر المحيط ج، ۴ ص، ۴۳۱ . ان الكتابى اذا لم يذكر الله على الذبيحة وذكر غير الله لم تؤكل وبه قال ابو الدرداء وعبادة بن الصامت وجماعة من الصحابة وبه قال ابو حنيفة وابو يوسف ومحمد وزفر ومالك وكره النخعى والثورى اكل ماذبح واهل به لغير الله .الخ وفى التفسير المظهرى ج،۳ص،۳۹ (طبع مكتبة رشيدية) والصحيح المختار عندنا هو القول الاول يعنى ذبائح الكتابى تاركا للتسمية عامدا او على غير اسم الله تعالى لايؤكل ان علم ذالك يقينا اوكان غالب حالهم ذلك الخ وفى الهداية كتاب ب الذبائح ج، ۴ص: ۴۳۳ (طبع مكتبة رحمانية) وذبيحة المسلم والكتابى حلال لما تلونا ولقوله تعالى ، وطعام الذين اوتوا الكتب حل لكم، ويحل اذاكان يعقل التسمية والذبيحة ويضبط وان كان صبيا اومجنونا اوامراة،

اما اذاکان لا یضبط ولا یعقل التسمیة والذبیحة لا تحل لان التسمیة علی الذبیحة شرط بالنص وذلک بالقصد . وصحة القصد وبما ذکرنا وان ترک الذابح التسمیة عمدا فالذبیحة میتة لا تؤکل .. . والمسلم والکتابی فی التسمیة سواء . وفی الهدایة ج۴ ص۴ (طبع مکتبه رحمانیة) والعروق التی تقطع فی الذکاة اربعة ، الحلقوم، والمرئ، والودجان، لقوله علیه الصلاة والسلام ، افر الاوداج بما شئت ..... وان قطع اکثرها فکذالک عند ابی حنیفة ..... ولابی حنیفة ان الاکثر یقوم مقام الکل فی کثیر من الاحکام وای ثلاث قطعها فقد قطع الاکثر منها وما هو المقصود یحصل بها الخ . وفی الدر المختار کتاب الذبائح ، وعروقه الحلقوم ....(والمرئ) هو مجری الطعام والشراب (والودجان) مجری الدم (وحل) المذبوح (بقطع ای ثلاث منها) اذللاکثر حکم الکل الخ . وفی البحر الرائق ج ۸ ص ۱۰۷ و۱۰۸ (طبع دار الکتب العلمیة بیروت) (والمذبح المرئ والحلقوم والودجان) .... (وقطع الثلاث کاف) والاکتفاء بالثلاث مطلقا هو قول الامام وقول ابی یوسف اولا .... وابو حنیفة یقول ، الاکثر یقوم مقام الکل . وفی المحیط البرهانی ، ثم فی حالة القدرة اذا قطع الحلقوم والمرئ والودجان فقد اتم الذکاة، وان قطع الاکثر من ذالک حل اکله، واختلفت الروایات فی تفسیر ذلک، روی الحسن عن ابی حنیفة، وهو قول ابی یوسف الاول ، انه اذاقطع الثلاث من الاربعة ای ثلث ماقطع فقد قطع الاکثر . وفی البدائع الصنائع ج ۷ ص ۱۱۸، (طبع مکتبة حبیبیه کوئته) ثم الاوداج اربعة . الحلقوم، والمرئ والعرقان اللذان بینهما الحلقوم والمرئ، فاذا فری ذلک کله فقد اتی بالذکاة بکمالها وسننها وان فری البعض دون البعض فعند ابی حنیفة . رضی الله عنه اذاقطع اکثر الاوداج وهو ثلاثة منها ای ثلاثة کانت وترک واحدا یحل . وفی الاختیار لتعلیل المختار ج ۱ ص ۵۱۰ والعروق التی تقطع فی الذکاة الحلقوم والمرئ والودجان فان قطعها حل الاکل وکذلک اذا قطع ثلثة منها الخ . وفی درر الحکام شرح غرر الاحکام کتاب الذبائح ج ۳ ص ۲۹۷ وص ۲۹۸ وشرط فی حل المذبوح کون الذابح مسلما حلالا خارج الحرم ان کان صیدا او کتابیا لانه یدعی التوحید والاصل فیه قوله تعالی، الاماذکیتم، وقوله تعالی، وطعام الذین اوتوا الکتب حل لکم، ذمیا اوحربیا)..... یعقل التسمیة) ای یعلم ان حل الذبیحة یتعلق بذکر اسم الله تعالی علیها (والذبح) ای یعلم شرائط الذبح من فری الاوداج ونحوه (ویقدر) علی فری الاوداج ویحسن القیام به ..... وقال فی العنایة ذبیحة الکتابی حلال اذا اتی به مذبوحا، واما اذا ذبح بالحضور فلا بد ان لا یذکر غیر اسم الله آه فان سمی النصرانی المسیح وسمعه المسلم لایاکل منه .... (قوله ، یعقل) الضمیر فیه راجع للذابح فی قوله وشرط کون الذابح، وکذا قال فی الهدایة ذبیحة المسلم والکتابی حلال وتحل اذاکان یعقل التسمیة والذبیحة ویضبط ... (قوله ، ای یعلم ان حل الذبیحة یتعلق بذکر اسم الله علیها) هذا احد ما فسر به عقل التسمیة فانه قال فی العنایة قیل یعنی یعقل لفظ التسمیة، وقیل یعقل ان حل الذبیحة بالتسمیة .... والضبط هو ان یعلم شرائط الذبح من فری الاوداج والتسمیة آه . وفی فتح القدیر کتاب الذبائح ، (وذبیحةالمسلم والکتابی حلال) لما تلونا . ولقوله تعالی، وطعام الذین اوتوالکتب حل لکم. ویحل اذاکان یعقل التسمیة والذبیحة ویضبط وان کان صبیا اومجنونا او امراة اما اذاکان لایضبط ولایعقل التسمیة والذبیحة لاتحل لان التسمیة علی الذبیحة شرط بالنص وذلک بالقصد . وفی الجوهرة النیرة کتاب الصید والذبائح ، (و ذبیحةالمسلم) والکتابی حلال) .... ومن شرطه ان یکون الذابح صاحب ملة التوحید اما اعتقادا کالمسلم او دعوی کالکتابی وان یکون حلالا خارج الحرم وهذا الشرط فی حق الصید لا فی حق الانعام واطلاق ذبیحة المسلم، والکتابی یرید به اذاکان الذابح یعقل التسمیة یضبطها ذکرا کان او انثی صغیرا کان او کبیرا وان کان لایقدر علی الذبح ولا یضبط التسمیة فذ بیحته میتة لا تؤکل . الخ (۴) وفی احکام القرآن للجصاص ج ۱ ص ۱۵۵ (طبع دار احیاء التراث العربی بیروت) ولان اباحة طعام اهل الکتاب معقودة بشریطة ان لایهلوا لغیر الله . اذکان الواجب علینا استعمال الآیتین بمجموعهما ، فکانه قال ، وطعام الذین اوتوا الکتاب حل لکم ما لم یهلوا به لغیر الله . فان قال قائل ، ان النصرانی اذاسمی الله فانما یریدبه المسیح علیه السلام، فاذاکان ارادته کذلک ولم تمنع صحة ذبیحته وهو مع ذلک مهل به لغیرالله، کذلک ینبغی ان یکون حکمه اذا اظهر ما یضمره عند ذکرالله تعالی فی ارادته المسیح . قیل له ،لایجب ذلک لان الله تعالی انما کلفنا حکم الظاهر ، لان الاهلال هو اظهار القول . فاذا اظهر اسم غیر الله لم تحل ذبیحته لقوله ، (وما اهل به لغیر الله) واذا اظهر اسم الله فغیر جائز لنا حمله علی اسم المسیح عنده لان حکم الاسماء ان تکون محمولة لتعلق حقائقها ولاتحمل علی ما لا یقع الاسم علیه عندنا وفی تفسیر ابن کثیر ، ج ۳ ص ۴۰ (طبع دار طیبه للنشر والتوزیع مجمع الملک فهد)وفی طبع لاهور ج ۲ ص ۱۹) وطعام الذین

اوتوا الکتب حل لکم قال ابن عباس وابو امامة ومجاهد وسعید بن جبیر وعکرمة وعطاء والحسن ومکحول وابراهیم النخعی والسدی ومقاتل بن حیان یعنی ذبائحهم وهذا امر مجمع علیه بین العلماء ان ذبائحهم حلال للمسلمین لانهم یعتقدون تحریم الذبح لغیر الله ولایذکرون علی ذبائحهم الا اسم الله وان اعتقدوا فیه تعالی ماهو منزه عن قولهم تعالی وتقدس الخ وکذا في الجامع لاحکام القرآن للقرطبی سورة المائدة ج:۶ ص ۷۶۰ (طبع دار عالم الکتب ریاض) وفی التفسیر المیسر ج:۲ ص ۱۷۹ (طبع مجمع الملک فهد) وطعام الذین اوتوا الکتب حل لکم الایة ومن تمام نعمة الله علیکم الیوم ایها المؤمنون ان احل لکم الحلال الطیب، وذبائح الیهود والنصاری ان ذکوها حسب شرعهم حلال لکم. وکذا في التفسیر الکبیر للرازی ج:۳ ص ۲۴۹، (طبع ....)

پردغه مسئله باندي دټولو سوالو مفصل جواب د حضرت مولانا مفتي محمد شفیع صاحب رحمة الله علیه په رساله :اسلامی ذبیحه : کي سته چي علی حده هم شائع شویده اوپه جواهر الفقه دوهم جلد کي هم شایع شویده پر طریقه داختصار ستا دسوالو جواب دلته هم ذکر کوم (۱) داهل کتابو دخورکې څخه مراد هغه خورکه ده چي د (۱) نمبر شرائط پکښی پیدا کیږي (۱) داهل کتابو خورکه ددې وجه څخه روا بلل شوی وه چی هغوی به مذکوره شرائط پکښی لحاظ وله، (۲) که داسی نه وای نو دنورو کافرانو ذبیحه به هم رواوای . (۲) دداسی غوښو دخوړلو څه مجبوری ده ؟ نورهم ډیر دخوړلو غذا وي سته، اوچیری چي مسلمانان دونه په زیا ته اندازه موجودوي، هلته دحرامو غوښو دحلال والی په فکرکی دپاته کیدلو پرځای دي دځان لپاره دعلحده غوښو انتظام ولی نه کوي ؟ په لندن اونوروځایوکی مسلمانانو هم داسی کړی دي اوکامیابه شوی هم دي . (۳) کوم شیان چی روا شوی دي دهغوی حرامیدل منعه دي لکن حرام حلالول چیری لیکلي دي چی روادي ؟ که داسی نه شی نو دمرداری شوی غوا دغوښوپرخوړلو به داویل شوي وای چی حلال ئي حرام کړه . (۴) داڅه منونکی دلیل نه دی، چی داسلام په شروع کي بی له شکه شراب حلال وه ،لکن کله چی حرام شوه نودټوله وخت لپاره حرام شول، اوس هغه ته هیڅ وخت روا نه شی ویل کیدای . هم دغه رقم کله چی د ذبیحې احکام راورسیدل نواوس دهغوی منل په پابندی سره ضروری دې .(۵) داڅه ضروری ده که په قرآن کي چیری یو ځای دیو حرام شی ذکرراغلي نوپه هم دغه ځای کیدې دټولو حراموشیانو ذکرخا مخاوشی ،کله چی په یوه ځای کي داحکم راغلي چی پر کومه ذبیحه چی دالله نوم نوي اخستل شوی هغه مه خوری، (۳) نواوس خوددي حکم عمل واجب دي، هرځای ددغه حکم معلومات آیا ضروری دي ؟ بیادي نو داهم وویل شی چی په کوم ځای کي دخنځیر غوښی حرامی شوي دي، هلته دسپی ذکر

شته .نوله هم دغه وجه سپی حلال دي . (۶) په شافعي، مالکي، حنفي ،حنبلي، هرمذهب کي د ذبیحې شرائط هغه دي چي لوړ درته بیان شول ،(۴) په اوس وخت کي ډیر خلق سود، خمار، شراب، د هرشي د حلال والي په فکر کي دي،داسي خلقو داهم ویلي دي، چي ددوی قول په دین کي دنیل نه دی. والله سبحانه اعلم ۱۳۹۷/۶/۲۸(فتوی نمبر ۲۸۶۶۵)

(۱و۲) وفي الفقه الاسلامي وادلته کتاب الذبائح والصید المبحث الاول ج:۳ص:۶۴۷ طبع دار الفکر) لان المراد بحل ذبائحهم ماذبحوه شرطه کذلك ،اوهم دارنګه دی تیری شوی حواشي وکتل شي خاص دنیر صفحی ۴ حاشیه . (۳) ولاتأکلوا مما لم یذ کراسم الله علیه الآیة (سورة الانعام :۱۲۱) (۴) یعنی دحیوان دحلالیدلو لپاره به حلاله ونکی مسلمان اویا کتابي وی، دحیوان رګونه پریکول ،اود ذبحه کولو په وخت کي دالله تعالی نوم اخستل دڅلورو اماماتو په نزد اتفاق دی، اوهم داچي دحیوان په هغه رګو کي دآئمه اربعه ؤپرمسلک اودسه انه په سلسله کي دامام شافعي په مذهب کي څه تفصیل شته. راتلونکي صفحه وګوری!

دبسم الله په ویلو سره دچرګ غاړه پر چاړه کشول اودحلالولو حکم

(دسوال وضاحت دمصنف څخه) محترم استاد شیخ الاسلام حضرت مولانا مفتي محمد تقي عثماني صاحب دامت برکاتهم العالیه د اسټرلیا په سفر تللی ؤو نوحضرت مولانا ډاکټر شبیر احمد صاحب مدظله اُستاد محترم دامت برکاتهم ئي دسډنی دیوقصاب خانې دکتلو لپاره بیولی ؤو چی په هغه کي دچرګانو دغه رقم حلاله ولو مسئله وه که چیری یو مسلمان بسم الله ؤوايي اودچړی دکشولو پرځای چرګ وچاړې ته ورورلندی کي اوپه کشولو ئي حلال کي، نوشرعا داروا دي اوکنه ؟ اوآیا دبسم الله شرطونه دغه رقم پوره کیږ ي اوکنه؟ کله چي حضرت دامت برکاتهم العالیه دسفرڅخه راغلی دد‌ې مسئلي تحقیق ئي وکړی اوبنده ته ئي ددغی مسئلي متعلق عباراتو دجمعه کولو حکم وکړی ،ترد‌ې وروسته حضرت دامت برکاتهم العالیه وحضرت مولانا شبیر احمد صاحب ته لاندی جوابونه ولیکل (ترتیب)

جواب: ګرانه اوقدرمند محترم مولاناصاحب السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته.

اوميد دي چي طبيعتونه به مو سالم وي، اوپه خپل ديني او دعوتي کارونوکي به مشغوله یاست ،الله دي قبول کړي، آمين) تاچي په سډني کي په ما دکومي قصاب خانې دوره وکړه ،چي په هغه کي دامسئله وه که چيري يو مسلمان، بسم الله، ووايي اوبيا چرګ دمشيني چړې وطرفته ورپرې وهي نود، بسم الله، شرط پوره کيږي او کنه؟ ما په هغه وخت کي عارضي رأيه دا ذکرکړې وه چي داسې معلوميږي چي داسی کارکول دي ممکن وي،لکن خيال مې وو چي ددغه مسئلې به پوره تحقيق کوم ،اوس مي ددغه مسئلې څه عبارتونه جمعه کړيدي ،په دې کي دمالکی مذهب دمشهور کتاب؛فتح العليّ المالک، چي داعبارت دخاص ذبح سره تعلق لري اوزماپه خيال دهغه مذکوره صورت پرجواز دلالت کوي ،اوپاته عبارات دښکار اومجبوري سره د ذبح تعلق لري ،له همدې وجهي رأساً خوددغه مسئلې په باره کي صراحت نشته لکن ددغه عباراتوڅخه استدلال کيدای شي ،اوداعبارتونه ستاپه خدمت کي دراستوم ،که څه هم مذکوره عبارتونه دمالکی مذهب دی

چي دهغه لپاره مفتي اعظم پاکستان حضرت مولانا مفتي محمد شفيع صاحب رحمه الله په کتاب کی، جواهر الفقه، کي دحضرت رحمه الله رساله ، اسلامی ذبيحه ،اودحضرت دامت برکاتهم کتاب احکام الذبائح وګورئ ! (محمد زبير)

فی فتح العلی المالک في الفتوى على مذهب الامام مالک مسائل الذکوة،ج۱/ص۱۸۶ (طبع دارالبازمکة المکرمة)،ماقولکم) في رجل اضطجع المذبوح الارض وضربه بآلة الذبح ضربة واحدة في محل التذکية ناويا بها الذکاة مسميا فحصل بها قطع الحلقوم،والودجين اووضع آلة الذبح بالارض،وامر عليها رقبة المذبوح حتى اتم ذکاتها فهل الضربة في الاولى ،وامراررقبة المذبوح في الثانية ذکاة شرعية تبنى عليها احکامها أفيدوا الجواب ؟فاجبت بمانصه،الحمدلله ربّ العلمين والصلاة، والسلام على سيدنا محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم. نعم ذلک ذکاة شرعية تبنى عليه أحکامها، لان الذبح الشرعی قطع مميزمسلم اوکتابی جميع الحلقوم ،والودجين بنيةمن المقدم، ولاشک ان القطع يشمل الصورتين المذکورتين ،واولاهما مفهوم قولهم في التفريع على شرط النية ولو ضرب الحيوان غير ناو ذکاته فقطع حلقومه، وودجيه فلايؤکل لعدم نية ذکاته، وثانيتهماجرت بهما عادة النساء في تقطيع اللحم اذالم يجدن من يمسکه لهن نعم الکيفيتان المذکورتان مکروهتان بمخالفتهما لسنة الذبح والله اعلم.

(عبارات زائده دمرتب څخه)که يې دحيوان دحلاليدلو قصد نه وو کړی اونه يې ددغه مقصد لپاره دحلاليدلو آله په مخکه کې درولې وه اويه خپله حيوان چړې ته راغلی اودهغه حيوان رګونه پرې شول نو حيوان نه حلاليږي لکه څنګه چې ددغه عباراتو څخه معلوميږي.

فی البناية شرح الهداية، کتاب الصيد ج ۱۲،ص۴۱۵ (طبع دارالکتب العلمية ،بيروت) والذبح لايحصل بمجرد الآلة والذبيح الا بالاستعمال ای باستعمالهما للذبح ولهذا قال ،الواانقلب الصيد اوالشاة على السکين واصاب مذبحها لايحل لان الاستعمال لم يوجد . (وکذا في غاية البيان على الهداية، ص ۵۰۲ (طبع رحمانية)

داغه رقم که چيري يو چا په خپله دغه مذکوره طريقه اختيار نکړه بلکه حيوان په خپله دتوري اوياد چړې سره ولګيده او حلال شو نو حلال نه دي.

وکذلک لو مرت شاة اوصید فاحتکت بسیف فاتی علی مذبحهما لم یحل اکلها لانها قاتلة نفسها لا قاتلها غیرها ممن له الذبح والصید. کتاب الام کتاب الصید والذبائح، ج۳ص۱۷۹ (طبع دار احیاءالتراث) وفی المبدع فی شرح المقنع (فقه حنبلی) کتاب الصید. أنه الصید ج۹ ص۲۲۵ (طبع المکتب الاسلامی) الثالث ارسال الآلة قاصداً للصید فعلی هذا لو سقط سیف من یده علیه فعقره او احتکت شاة بشفرة فی یده لم تحل وفی نهایة المحتاج الی شرح المنهاج، کتاب الصید والذبائح ج۸ ،ص ۱۱۶ (طبع دار احیاء التراث العربي) ولوکان بیده سکین فسقط وانجرح به صید او احتکت به شاة وهو فی یده فانقطع حلقومها ومرئیها او استرسل کلب (مثلا) بنفسه فقتل لم یحل لان الذبح یعتبر فیه القصد ولم یوجد فی الاولی والثانیة. په دغه عباراتو کې د نه قصد اودنه استعمال په بناء دحیوان دحرام والي حکم دی. دقصد ضروری کیدلو دنورو عباراتو څخه بغیر ددغه عباراتو څخه نه معلومیږي.

فی حواشی الشراوانی، کتاب الصید والذبائح، فصل فی بعض شروط الآلة والذبح والصید ،ص۳۳۲) فلابد فیهما أی الذبح والعقر من قصده نعیین وان اخطاء فی ظن او الجنس وان اخطاء فی الاصابة ...... انه لو قصد قطع ثوب او اصابة جدا فأصاب مذبح شاة اتفاقاً فقطعه لم تحل اذلم یقصد عینها ولا جنسها ....فدل علی انه لو انتفی القصد الیها لم تحل ولما قال فی العباب ولابد فیهما ای الذبح والعقر من قصد الفعل وجنس الحیوان ای عینه .... واشتراط القصد فی الذبح هو ما ذکروه قال ابن الرفعة ؛ وینبغی ایضًا ان یقطع القطع فیما قصد قطعه فلو ضرب جدارًا بسیف فاصاب عنق شاة لم تحل .... وهو صریح اشتراط قصد جنس الحیوان او عینه فلیتأمل.

له هدې وجهې که یو چا دیو حیوان د حلالیدلو دقصد سره پر مخکه یو آله دحلالیدلو ودرول او حیوان هلته راغلي اوبیائې په خپله حیوان پر چاړه و موږی اویا یې حیوان پرېښتي اوحلال ئ کړي نو یې ذبیحه حلاله ده څرنګه چې ددغه عباراتو څخه معلومیږي.

وفی الشامیه ، کتاب الصید ،ج ۶ص ۴۶۹ طبع سعید)ولو نصب شبکة احبولة وسمی ووقع بها صید ومات مجروحاً لایحل ولوکان بها آلة جارحة کمنجل وسمی علیه وجرحه ،حل عندنا کمالو رماه بها ،وفی الشرح الکبیر علی المغنی لابن قدامة ،کتاب الصید، ج۱۱،ص ۱۵ (طبع دار الکتاب العربي)وان نصب مناجل او سکاکین وسمی عند نصبها فقتلت صیداً ابیح فان بان منه عضو وحکمه حکم البائن بضربة الصائد علی ما نذکر وروی نحو هذا عن ابن عمر وهو قول الحسن وقتادة وقال الشافعی ، لایباح بحال لانه لم یذ که احد وانما قتلت المناجل بنفسها ولم یوجد من الصائد الا السبب فجری ذلک مجری من نصب سکینا ، فذبحت شاة ولانه لو رمی سهما وهو لایری صیداً فقتل صیداً لم یحل فهذا اولی . ولنا قول النبی صلی الله علیه وسلم کل ما ردّت علیک یدک ولانه قصد قتل الصید بما له حد جرت العادة بالصید به اشبه ما ذکرنا والتسبب یجری مجری المباشرة فی الضمان فکذلک فی اباحة الصید ،وفارق ما اذا نصب سکیناً فان العادة لم تجر بالصید بها واذارمی سهما ولم یرم صیداً فلیس ذلک بمعتاد والظاهر انه لا یصیب صیداً فلم یصح قصده بخلاف هذا.

په دغه عبارت کې په مسئله کې دتنه جواز لکل شویدي لیکن امام شافعی رحمة الله علیه پردغه بناء عدم جواز لیکلی دی چې یو بل چا حیوان نه دی حلال کړی لکن که یو بل څوک پردغه طریقه باندي ذبحه وکړی یا ددغه عبارت څخه اود مخکنی عبارت،

وکذلک لو مرت شاة اوصید فاحتکت بسیفٍ فاتی علی مذبحهما لم یحل اکلها لانها قاتلة نفسها لا قاتلها غیرها ممن له الذبح والصید ، د (کتاب الام) څخه هم دا معلومیږي حیوان خپله خپل ځان پردغه طریقه حلال کړی نو هغه دخپل ځان قاتل شو له هدغه وجهې څخه ناروا دي، لکن که یو بل څوک پردغه طریقه باندېني حلال کړی ددغه عباراتو څخه دامعلومیږی چې روابه شي . وفی الخانیة علی الهندیة، کتاب الصید والذبائح (ط رشیدیه)ج۳،ص۳۵۹) ثم الاصطیاد قدیکون بالرمی و ارسال الجوارح المعلّمة کالکلب والفهد والبازی والباشق والصقر. دحضرت امام شافعی رحمة الله مذهب، وفی المجموع شرح المهذب للنوی، کتاب الاطعمة ج۱۰،ص۱۳۷ (طبع دار الکتب العلمیة، بیروت) وان نصب احبولة وفیها حدیدة فوقع فیها صید فقتلته الحدیدة لم یحل لانه مات بغیر فعل من جهة احد فلم یحل . (الشرح) قال الشافعی رحمه الله ولایوکل ماقتلته الاحبولة کان فیها سلاح اولم یکن قال اصحابنا الأحبولة . بفتح الهمزة هو ماینصب للصید فیحلق به من حبل اوشبکة اوشرک ..... فاذا وقع فی الاحبولة صید فمات لم یحل اکله بلاخلاف لانه لم یذکه احد وانما مات بفعل نفسه ولم یوجد من الصائد الاسبب فهو کمن نصب سکینا فریضت علیها شاة فقطعت حلقها فانها حرام قطعا..... (فرع) هذا الذی ذکرناه من تحریم صید الاحبولة ونحوها اذالم یدرک ذکاته هو مذهبنا ومذهب العلماء کافة الا ماحکاه ابن المنذر عن الحسن البصری انه یحل ان کان سمی وقت نصبها . وفی فقه الکتاب والسنة، ضوابط الذبح ج۲ ص۱۸۷۵ (طبع دار السلام بیروت) لم یبح اکله لانه لم یقصد برمیه عیناً فکان کمن نصب سکیناً فانذبحت بها شاة . وفیه ایضاً ، ضوابط الذبح الضابط الثانی ؛ القصد ؛ وهو ان یکون الحیوان مقصودا بالتذکیة

وذلک ان یقصد المذکی اصل الفعل الجارح لحصول التذکیة، فلو کان فی یده سکین فسقط وانجرح به حیوان اوصید ومات اونصب سکینا اوکانت السکین في یده فاحتکت بها شاة وانقطع حلقومها اووقعت علی حلق شاة وقطعته فلایحل اکلها . (ج۲، ص۱۸۷۵)

وپیر ته دورخوړلو په نیت اویا دالله نه بغیر په بل نامه دحیوان ذبحه کولو حکم.

(سوال: دپیر دخوړلو په نیت بسم الله الله اکبر په ویلوسره ذبیحه شرعاً حلالیږی ؟ اوهم دارنګه دبسم الله الله اکبر پرځای داخبنی پرنامه حلالولوسره ذبیحه حلالیږی اوکنه ؟ دارنګه (بسم فلان) جواب :که چیری بسم الله الله اکبرویل شوی وي بیا که دهرچا نیت وي دغه حیوان حلال شو،(۱) لکن که چیری دبسم الله پرځای دبل انسان نوم واخلي اوحلال ئي کړی نوبیا ذبیحه حرامه شوه . (۲) والله سبحانه اعلم احقرمحمد تقي عثماني عفی عنه :۱۳۸۸/۵/ (فتوی نمبر ۲۱/۱۱۹الف) الجواب صحیح محمد عاشق الهی عفی عنه

(او ۲) حاشیه په راتلونکې صفحه کي وګوري

فصل في الصید ومایجوز اکله ومالایجوز من الحیوان

ښکار اودحلال اوحرامو حیواناتوبیان ،دکارګه پرحلالوالی مفصله تحقیق ،دمرتب له طرفه وضاحت دنن څخه تقریبا ۵۶کاله دمخه ۱۳۸۰هجری کي دښکارپور سند یو عالم دکارګه دحرمت فتوی ورکړیوه چی پرهغه باندي دهغه ځای دنوروعلماؤ تصدیقي امضاء هم وه دغه فتوی اودهغه دصحی والی متعلق یوه استفتاء دحضرت مولانا مفتي رشید احمد صاحب رحمة الله علیه په خدمت کي استول شوی وه حضرت رحمة الله ددغی مسئله دتحقیق لپاره دغه فتوی اودهغه سره متعلقه استفتا . وحضرت ته وروا ستول حضرت دهغي مفصله جواب ولیکی چي پرهغه باندي مولانارشید احمد رحمة الله علیه دتأئیدي خط سره تصدیق اوتحسین وفرمایی

ترهغه وروسته دغه دواړې ليکنې مفتي اعظم پاکستان حضرت مولانا مفتي محمد شفيع صاحب رحمة الله عليه په خدمت کې وړاندې شوې حضرت نورالله مرقده هم د تحسين د کلمو

(۱)تفصيلي حوالو لپاره وګورئ : د ص :۴۰ فتوى او دهغې حواشي وفي تفسير جامع البيان في تاويل القرآن ج:۳ص:۳۲۱(مجمع الملک الفهد)عن ابن وهب. قال قال ابن زيد. وسالته عن قول الله. وما اهل به لغير الله. قال ما يذبح لآلهتهم الانصاب التي يعبدونها اويسمون اسماءها عليها. قال : يقولون باسم فلان. كما تقول انت باسم الله قال فذلک قوله .وما اهل به لغير الله.وكذا في تفسير جامع البيان لابن جرير الطبري ج:۱۴ص:۱۵۷(طبع دار الفكر بيروت) وفي احكام القرآن للجصاص باب تحريم ما اهل به لغير الله ج اص:۱۵۴(طبع دار احياء التراث العربي بيروت)وظاهر قوله تعالى وما اهل به لغير الله يوجب تحريمها اذا سمى عليها باسم غير الله لان الاهلال به لغير الله هو اظهار غير اسم الله ولم يفرق في الآية بين تسمية المسيح وبين تسمية غيره بعد ان يكون الاهلال به لغير الله وفي الدر المنثور للسيوطي ج:۱ص:۴۰۷(طبع دار الفكر بيروت) واخرج ابن ابي حاتم عن ابي العالية وما اهل به لغير الله يقول ما ذكر عليه اسم غير الله . وفي البحر العلوم للسمرقندي ج:۱ص:۱۴۰(طبع دار الفكر بيروت) وما اهل به لغير الله يعني ما ذبح لغير اسم الله تعالى والاهلال في اللغه هو رفع الصوت فكان اهل الجاهلية اذا ذبحوا رفعوا الصوت بذكر آلهتهم فحرم الله تعالى على المؤمنين اكل ما ذبح لغير اسم الله تعالى وفي الاية دليل انه اذا ترک التسمية عمدا لايؤكل لانه قد ذبح بغير اسم الله تعالى . وفي تفسير ابن كثير ج:۳ص:۱۹(طبع دار المعرفة بيروت) وما اهل لغير الله به اى ما ذبح فذكرعليه اسم غير الله فهو حرام .لان الله اوجب ان تذبح مخلوقاته على اسمه العظيم .فمتى عدل بها عن ذلک وذكر عليها اسم غيره من صنم اوطاغوت او وثن او غير ذلک من سائر المخلوقات فانها حرام بالاجماع. وفي الدر المختار ج:۲ص۴۳۹(طبع سعيد) واعلم ان النذر الذى يقع للاموات من اكثر العوام وما يؤخذ من الدراهم والشمع والزيت ونحوهاالى ضرائح الاولياء الكرام تقربا اليهم فهو بالاجماع باطل وحرام مالم يقصدواصرفها لفقراءالانام وقدابتلى الناس بذلک ولاسيما في هذه الاعصار . وكذا في البحر الرائق كتاب الصوم ج:۲ص:۳۲۰(طبع بيروت)والطحطاوى على المراقى ج:۱ص:۴۵۶(طبع مطبعة كبرى مصر)وفي الدر المختار ج:۶ص:۳۰۹ (طبع سعيد) (ذبح لقدوم الامير) ونحوه كواحد من العظماء (يحرم)لانه اهل به لغير الله (ولو) وصلية (ذكر اسم الله تعالى)(ولو) ذبح (للضيف) (لا) يحرم لانه سنة الخليل واكرام الضيف اكرام الله تعالى . والفارق انه ان قدمها لياكل منها كان الذبح لله والمنفعة للضيف او للوليمة او للربح، وان لم يقدمها لياكل منها بل يدفعها لغيره كان لتعظيم غير الله فتحرم الخ دالله تعالى پرنامه حلالول اودنزديکت وغير ته دالله د مختلفو صورتو تفصيل اودهغه داحکامو لپاره وګوره(امداد المفتين ص:۹۳۶تر ص:۹۴۱پورې (طبع دارالاشاعت)وتفسير المعارف القرآن ج:۳ص:۲۹(طبع ادارة المعارف. وكفاية المفتي ج:۸ص:۲۹۹تر ص:۲۳۶پورې (طبع دارالاشاعت) اوهم اوګورئ د ص:۳۷فتوى اودهغه حاشيې.

سره د دغه فتوى تصديق وکړی . لاندنی اولاً دسند د داخل ځخه راغلې استفتاء اودبنکاپور دعالم فتوى درته روښانه کيږي، دغه فتوى په فارسي ژبه وه له همدغې وجه داصلي فارسي فتوى ځخه وروسته دهغې اردو ترجمه هم ورسره شامليږی ترهغه وروسته حضرت دامت

برکاتهم العالیه مفصله فتوی او پرهغه باندي دحضرت مولانا مفتي رشید احمد صاحب رحمة الله علیه دتائیدی لیکنه او په آخرکی دحضرت مفتي اعظم پاکستان رحمة الله علیه دتصدیق کلمې ستاسو خدمت ته پیشیږی . (محمد زبیر)

(استفتاء)

دسیند دبنکارپور علماؤ دکارګه پرحرمت لیکنه کړیده چی دراستوم ئي دغه لیکنه څرنګه چی د جمهور علماؤ دمسلک مخالفه ده له هم دغه وجهي دهغې متعلق که ممکنه وی په تلوار تحقیق وشی احسان به موي ..دهغې لیکني سوال او جواب لاندی ذکر کیږي

سوال : غراب ملکی حلال است یا حرام ؟ بینوا توجروا.

جواب: غراب ملکی حرام است ازجمله فواسق وموذیات است درحدیث شریف

فی المؤطا امام مالک : عن نافع عن عبدالله ابن عمر ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال: خمس من الدواب لیس علی المحرم في قتلهن جناح الغراب والحداة والعقرب والفارة والکلب العقور. ودرحاشیه مصفی علی المؤطا : قال البغوی :اتفق اهل العلم علی انه یجوز للمحرم قتل هذه الاعیان ولاشیء علیه في قتلها في الاحرام والحرم لان الحدیث یشتمل علی اعیان بعضها سباع وبعضها هوام وبعضها لایدخل في معنی السباع ولاهی من جملة الهوام وانما هو حیوان مستخبس اللحم وتحریم الاکل یجمع الکل وقالت الحنفیة ؛ لاجزاء بقتل ماورد في الحدیث وقاسوا علیه الذئب وقالوا في غیرها من الفهد والنمر والخنزیر وجمیع مالایاکل لحمه علیه الجزاء بقتلها الاان یبتدیه شی فیدفعه عن نفسه فیقتله فلاشی علیه وفی البحر معنی الفسق فیهن خبثهن وکثرت الغرر فیهن ، درهدایه می آرد والمراد الغراب الذی یاکل الجیف ویخلط لانه یبتدی بالاذی وفی بعض نسخ اویخلط کما نقل عبارتها في البحر یخلط الحب بالنجس معناه یاکل الحب تارة والنجس تارة، کذا في الحاشیه للسید الشامی علی البحر نقلاعن النهر عن البدائع، قال ابو یوسف ؛ الغراب المذکور في الحدیث الذی یاکل

الجیف اویخلط لان هذ النوع هو الذی یبتدی بالاذی، درمسکین شرح کنز تحت قوله ولاشئ بقتل الغراب: می آرد والمراد به الا بقع الذی یاکل الجیف ویخلط النجس مع الطاهر في التناؤل . درحاشیه علامه ابی السعود می نویسید : الواو بمعنی او اذلاحاجة بضم الخلط الا اکلها، ای اکل ماخالفه) کذاذکره الحموی، انتهی، وفقهای کرام دو نوع غراب را ازغراب که درحدیث شریف مذکور است، استثناء ساخته اند یکی غراب اززرع ودیگر عق عق کما في عامة الکتب بقتل این هردو نوع بر محرم جزا واجب است در درالمختار درتعریف غراب الذرع می نویسید :وهوالذی یلتقط الحب ولایاکل الجیف ولایا تی في القرای والامصار . درتعریف عق عق می آرد هو طائر نحوالحمامة طویل الذنب فیه بیاض وسواد وهو نوع من الغربان یتشاء م به ویعق عق بصوت یشبه العین والقاف . پس این هردو نوع حلال اند وازینجا است که فقهاء کرا م درکتاب، ما یحل اکله ومالایحل ؛ همین دونوع غراب را حلال نویشته اند ودرتنویر الابصار می نویسید : وحل غراب الزرع الذی یاکل حب والارنب والعقعق وهو غراب یجمع بین اکل جیف وحب ولاشک ان غراب دیارنا غیر العقعق وغیر غراب الزرع فیکون داخلافی الغراب المذکور في الحدیث فیکون فاسقاحراما کسائر نظائره، وانچه بعض فضلاء این غراب ملکی را حلال دانسته وتمسک گرفته بانچه بعبارات فقها واقع شده : نوع یاکل الحب مرة ولاخرای جیفة غیرمکروه عند الامام الاعظم فانه یتوهمه في بادی الرائ ان الغراب المعروف في دیارنا غیرمکروه عندالامام لانه یخلط بین الحب والنجاسة :فنقول ان الفقهاء الکرام حصروا هذا النوع في العقعق قال في العنایة شرح الهدایة اما لغراب الاسود والابقع فهو انواع ثلاثة نوع یلتقط الحب ولایاکل الجیف ولیس بمکروه ونوع لایاکل الا الجیف وانه مکره ونوع یخلط یاکل الحب مرة والجیف اخری وهو غیرمکروه عند الامام ومکروه عند ابی یوسف . وفی الحاشیة السعدیة للحلبی، اقولو قال الذیلعی ؛ ونوع یختلط بینها وهو یاکل عند ابی حنیفه رحمه الله وهوالعقعق کما في المنح وسیائتی وفی الحاشیه شرح الوقایة نوع یجمع الحب والجیف وهو حلال عند ابی حنیفة رحمه الله وهو العقعق الذی یقال له عکه . وفی التکملة البحر للعلامة الطرطوسی في شرح قوله؛ الابقع والغراب ثلاثة انواع الی قوله : ونوع یخلط

بینهما وهو ایضا یاکل عند الامام وهو العقعق. پس ظاهر شد که این نوع جامع است درمیان حب وجیفته وآن نزد امام حلال است منحصر است درعقعق واو موزی نیست وانچی درهدایه وشرح مسکین اورده ویخلط مراد ازآن انست که او موزی باشد وان حرام است پس غراب که جامع باشد درمیان حب وجیفه وصنف است یکی صنف اوموزی نیست وآن حلال است منحصر است درعقعق وصنف دیگر او موزیست حرامست درتیسیر القاری شرح صحیح البخاری می آرد : فاسق بودن غراب ازان است که پشت مجروح دواب را وچشم شتررامی کند انتها : بزبان سیندی مشهوراست(کانو کرکی گدہ کنھی) یعنی وقتی که غراب آوازدهد حیوان که ریش دارد می لرزد درمصداق آن درديار ماهمین غراب معروف است چنانچی دراوصاف ذمیمه اوظاهراست ودررد المختارمی آرد تحت قوله : ولاشئ لقتل غراب الاالعقعق لان الغراب دائما تقع علی دبر الدابة کما في غاية البيان، ازین عبارات واضح گردید که این غراب که درديار ما است موذی است ریش دابه رامی کند ودربردابه می افتد وچشم شتر رامی کند، حرام است وعقعق غیر آن است. وعقعق را متاه گویند . والله اعلم بصواب . المحرر فقير عبدالحکیم صدرمدرس مدرسه اشرفیه شکارپور.

دقدرمندو تصدیق کونکو نومان (بالالفاظ المذکورة في الاصل). محمد فضل الله مهتمم مدرسه اشرفیه شکارپور. عبدالقادر ثانی مدرس . الفقير عبدالفتاح . مولوی عبدالحق . مولوی غلام مصطفی . مولوی عبدالمالک . مولوی تاج محمد . مولوی مظفر دین سومرو. مولوی عزیزالله . الفقير محمد عظیم . عبدالحی جتوئي . عبدالكريم چشتی . محمد عارف چشموی . امید علی جیکب آباد- محمداسمعیل عودوی ثم الشكارفوری . انا عبدالعزیز الباندوی . العبد عبدالغنی . حامدالله بلوچستان اجمیری . عطاءالله انقلابی . مولوی مظهر الدین مدرسه هاشمیه عبدالعزیز جتوئي.

العبارات والروايات المزيدة

(عالمگیری اردو صفحه ۴۴۰):کوم مرغان چي نجس اومردار خوروںکی وي لکه بدل کوا ،دهغه طبیعت دپاکی اود پلیتی او خبیث والی معلومیږي . انتهی

عن هشام هن عروة عن أبيه انه سئل عن اكل الغراب فقال : ومن يأكله بعد ماسماه رسول الله صلى الله عليه وسلم فاسقا، يريد به الحديث المعروف خمس فواسق يقتلن في الحل والحرم وفى الموعد : الابقع هوالذى في صدره بياض، قال في المحكم : غراب ابقع يخالط فيه سواد وبياض وهو اخبثها ،ردالمحتار ازعنايه نقل كرده : نوع لاياكل الا الجيف وهوالذى سماه المصنف الابقع وانه مكروه الخ . حقيقت همين است كه يک نوع غراب ابقع سوائ جيف نمى خورد مرادعنايه همين نوع است مگردرحديث ازغراب ابقع همان مراداست كه هردوخلط مى كند ،كما في تبيين الحقائق، والمراد بالابقع ماياكل الجيف ويخلط ،كذا في الهداية .

(دذکرشوي فارسی فتوی په اُردو ژبه ترجمه دمرتب رحمة الله علیه څخه)

سوال :۔وطنی کارګه حلال دی یاحرام؟بینوا توجروا

جواب :۔وطنی کارګه دمردار اوموذي شیانو څخه دي ،په حدیث شریف کي سته :

فى المؤطاامام مالک : عن نافع عن عبدالله ابن عمر ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : خمس من الدواب ليس على المحرم في قتلهن جناح الغراب والحداة والعقرب والفارة والكلب العقور. حاشيه مصفى على المؤطا كي شته : قال البغوى: اتفق اهل العلم على انه يجوز للمحرم قتل هذا الاعيان ولاشئ عليه في قتلها في الاحرام والحرم لان الحديث يشتمل على اعيان بعضها سباع وبعضها هوام وبعضها لايدخل في معنى السباع ولاهى من جملة الهوام وانما هو حيوان مستخبث اللحم وتحريم الاكل يجمع الكل . وقالت الحنفية : لا جزاء بقتل ماورد في الحديث وقاسوا عليه الذئب وقالوا في غيرها من الفهد والنمر والخنزير وجميع مالايوكل لحمه عليه الجزاء بقتلها الاان يبتديه شئ فيدفعه عن نفسه فيقتله فلاشئ عليه . وفى

البحر معنى الفسق فيهن خبثهن وكثرة الفرر فيهن . په هدايه كي راغلى دى : والمراد الغراب الذى ياكل الجيف ويخلط لانه يبتدى بالاذى وفى بعض النسخ اويخلط كما نقل عبارتها في البحر يخلط الحب بالنجس معناه ياكل الحب تارة والنجس تارة . كذا في الحاشية للسيد الشامى على البحر نقلا عن النهر عن البدائع، قال ابويوسف :الغراب المذكور في الحديث الذى ياكل الجيف او يخلط لان هذاالنوع هو الذى يبتدى بالاذى . دكنز په شرح مسكين كي :قوله :ولاشئ بقتل الغراب، تردغه لاند فرمائي : والمراد به الابقع الذى ياكل الجيف ويخلط النجس مع الطاهر في التناول . اوپه حاشيه كي دعلامه ابو السعود ليكلى دي : الواو بمعنى او اذلاحاجة بضم الخلط الى اكلها (اى اكل ما خالفه) كما ذكره الحموى . انتهى .

فقهاوكراموپه حديث مذكوركي دكارګانو څخه دوه قسمه كارګان استثناء كړيدى ،يو دښتګيا، كارګه دي اوبل هغه دى چې عقعق كوى ،لكه په عامو كتابوكى، ددغه دواړوقسمونو دويشتلو څخه پرمحرم جزاء واجبيږى، دښتګبنتيا دكارګه په تعريف كي ردالمحتار لكلى دي : وهوالذى يلتقط الحب ولاياكل الجيف ولا ياتى في القرى والامصار. اود عقعق په باره كي ويلي دى : هوطائر نحو الحمامة طويل الذنب فيه بياض وسواد وهو نوع من الغربان يتشاءم به ويعقعق بصوت يشبه العين والقاف . بيانو دغه دوقسمه حلال دى اوددغه څخه فقهاء كرامو كتاب ،مايحل ومالايحل، كي دكارګه دغه دوه قسمه حلال ليكلى دي اوپه تنوير الابصاركيې ليكلى دى: وحل غراب الزرع الذى ياكل الحب والارنب والعقعق وهو غراب يجمع بين اكل جيف وحب ولاشك ان غراب ديارنا غير العقعق وغير غراب الزرع فيكون داخلا في الغراب المذكورفى الحديث فيكون فاسقا حراما كسائر نظائره . اوهغه چې بعض فضلاءُ وطنى كارګه حلال بللى دى اودفقهاء دراوړل شو عباراتو څخه دلائل پيشه وي : نوع ياكل الحب مرة والاخرى جيفة غير مكروه عند الامام الاعظم فانه يتوهمه منه في بادى الرائ ان الغراب المعروف في ديارنا غير مكروه عند الامام لانه يخلط بين الحب والنجاسة . فنقول: ان الفقهاء الكرام حصروا هذاالنوع في العقعق قال في العناية شرح الهداية:اماالغراب الاسود والابقع فهو انواع ثلاثة:نوع يلتقط الحب ولاياكل الجيف وليس بمكروه ونوع لاياكل الاالجيف وانه

مکروه ونوع یخلط باکل الحب مرة والجیف اخری وهو غیر مکروه عند الامام ومکروه عند ابی یوسف . وفی الحاشیة السعدیة للحلبی : اقول قال الزیلعی: ونوع یختلط بینهما وهو یؤکل عند ابی حنیفة وهو العقعق، کما في المنح وسیأتی . وفی حاشیة شرح الوقایة : نوع یجمع بین الحب والجیف وهو حلال عند ابی حنیفة وهو العقعق الذی یقال له بالفارسیة عکه . وفی تکملة البحر للعلامة الطرطوسی في شرح قوله، الابقع والغراب ثلاثة انواع، الی قوله، ونوع یخلط بینهماوهو ایضا یوکل عند الامام وهو العقعق – نوورسته معلومه شوه چي کوم قسم چی دانه اومرداردواړ خوری اوکم چی دامام صاحب په نزد حلال دی هغه عقعق دی کوم چی موذي نه دي اوهغه چي په هدایه اوشرح مسکین کي لیکل شوی دي، یخلط، دهغه څخه مراد هغه کارګه دی کوم چی موذی دي اوهغه حرام دي اوس نو هغه کارګه چی دانه اومردار دواړه خوری هغه پردوه قسمه دي یوهغه دی چی موذی نه وي اودغه قسم حلال دي، اودغه په عقعق کي حصر دي یعنی دغه عقعق دی . اوبل هغه دی چی ددغه څخه علاوه بل وي هغه موذی اوحرام دي . په تیسیر القاری شرح صحیح البخاری کي لیکلی دی چی دکارګه فاسق کیدل دغه دي چی هغه دحیواناتو پرزخمی ملا یا داوښانوپرسترګوباند ي منګولي وهي څرنګه چي په سینديٖ کي مشهورده چی (کانوکرکی ګده کنبی) یعنی چی کله کارګه اوازوکی توپهوری والی حیوانان په لرزشی) ددغه مصداق زموږ په خواکی داغه مشهوره کارګه دي څرنګه چي دده دبدوخویونو څخه بد عادات معلومیږی . اوپه ردالمحتار کي راغلی دي :ولاشئ بقتل غراب الا العقعق لان الغراب دائما تقع علی دبرالدابة کما في غایة البیان ـ د ذکرشوی پورته عبارت څخه معلومه شو ه چی دلته زموږ سره کوم مشهور اومعلوم کارګه دی هغه موذي دی، دحیواناتو پرلاښوباندي منګولي وهی اودهغوی پرکناټوباندي کنبی ني اوداوښانو په سترګو کي منګولي وهی دغه حرام دی اوعقعق بل شی دی چی هغه ته په سندي کي (متاه) وای، مخ ته دتصدیق کونکو نومان ذکردی چی په مخکنی فارسی فتوی کي راغلی دی دهغه څخه وروسته دزیات روایتو دعباراتودعنوان څخه لږ عبارات دلکلوورسته په اخرکی لیکلی دی ،(محمد زبیر)

حقيقت دادي چې دابقع کارګه يو قسم مرداري خوري، په عنايه کي دغه قسم مرادر دي، ليکن په حديث شريف کي چې کوم کارګه ابقع دي دهغه څخه مراد هغه دي چې په دواړو کي ورګډ دی .(کما في تبيين الحقائق، والمراد بالابقع ماياکل الجيف ويخلط، کذافى الهداية۔

جواب د حضرت مولانا مفتي محمد تقي عثماني صاحب دامت برکاتهم العاليه څخه

اقول وبا لله استعين. جواب ورکونکى فاضل دوطنى کارګه پرحرام والى چې کوم دليلونه پيش کړل، دهغه حاصل دادى چې فقهاؤ دکارګه يو قسم دابيان کړى دى چې هغه نجاست وغيره سره ګډوي، ددغه هم دوه قسمه دى (۱) عقعق هغه دى چې موذي نه وى (۲) هغه کارګه چې ګډول کوى اوموذى وى ددغو څخه اول قسم حلال دى ليکن دوهم قسم حرام دى اوځرنګه چې وطنى کارګه په دوهم قسم کي داخل دى له هم دغې وجه حراميږي.. دموذى والې اويانه موذى توب پرتفصيل باندي دوى دادليل وړاندى کړى دي چې په کوم ځاى کي فقهاء کرامو داليکنه کړيده چې په حالت کي داحرام دکارګه وژل روادي اوپرهغه باندي هيڅ سزانسته تردغه لاندى ودغه کارګه ته ابقع اوددغه قسمه سره ئ مخصوص کوى چې دنجاست اوکښت دګډولوسره عادت وي، اودهغه څخه وروسته عقعق دهغه څخه استثناء کوى . دده ددغه فعل څخه دامعلوميږى چې دګډونکى کارګه دوه قسمه دى : يوهغه دى چې موذى وي ،دهغه دوژلو څخه سزاء نه واجبيږى، دوهم قسم عقعق دى چې هغه هم ګډول کوي مګر موذى نه دي، له همدغه وجه يې پر وژلو سزاواجبه ده . دموذى کارګه پرحرام والى باندي جواب ورکونکى فاضل دادليل وړانديکړى دي،چې شاه ولى الله صاحب په (مسوى) کي ليکلى دى چې کوم پينځه شيان په حديث کي دعام حکم څخه مستثناء شول اوداويل شوى دي چې دهغه دوژلوڅخه هيڅ منعه نشته، هغه ديوه مخه حرام دى دده خوړل ناجائزه دى اوکله چې دفقهاؤ دعبارتو څخه دامعلومه شول چې ددغو شيانو سره هغه موذى کارګه هم داخل دى چې ګډول کوى، نود(مسوى) ددغه عبارت څخه ددغه کارګه حرام والى هم معلوم شو، په خلاصه ډول دلائل پردغه مقدماتوباندي موقوف دي :(۱)دګډولووالا دوه قسمه دي : موذى اوعقعق چې موذى نه دي(۲)دموذى

کارگه په وژلو سره پر محرم باندي سزا واجب نه ده او د غیرموذي پر قتل باندي سزا سته (۳) د مسوی په عبارت کي دی چي تول. فواسق خمس، چي د هغه د قتل ځخه پر محرم باندي جزا نه لازمیږی هغه حرام دي . د دغه د لیل د صحی والی او یا نه صحی والی پر دغه مقدماتو موقوف دي . د همدغه وجه موږ د هغو ځخه پر هره مقدمه باندي بحث کوو . اوله مقدمه : د دغو ځخه مطلق صحی نه ده. ولی چي عقعق کارگه کله هم ضرر رسوی، د صاحب هدایة قول : المراد بالغراب الذی یاکل الجیف اویخلط لانه یبتدئ بالاذی اماالعقعق غیرمستثنی لانه لایسمی غرابا ولایبتدی بالاذی الخ.(۱) تر دغه قول لاندی علامه اکمل الدین بابرتی لکلی دي، قیل فعلی هذایکون في قوله في العقعق ولایبتدی بالاذی لانه یقع علی دبردابة ، انظر، (عنایة علی هامش الفتح، ج۲ ص:۲۶۷) (۲) او مولوی عبدالحی صاحب خو تر دغه ځایه لیکلی دی چي. انه دائما یقع علی دبر الدابة. (حاشیة هدایه ج:۱ص:۲۶۱)(۳) هم دغه سی علامه زین الدین بن نجم هم د هدایه پر دغه عبارت اعتراض کوی اولیکي : فیه نظر لانه دائما یقع علی دبر الدابة کمافی غایة البیان والبحر الرائق . (۴)(ج:۳ص:۳۶) که ځه هم علامه شامی رحمةالله علیه د بحر پرحاشیه باندي او په رد المحتار کي د صاحب بحر دغه اعتراض ردکړی دی اولیکلي دی چي : اشار في المعراج الی دفع ما في غایة البیان بانه لایفعل ذلک غالبا(۵)لکن د دغه سره هم د عقعق اصلا موذی والی نه ثابتیږی ولی چي صاحب د معراج د غالبا لفظ استعمال کړیدی چي د هغه ځخه معلومیږی چي هغه هم کله کله ضرر رسوی . دوهم دا چي خپله علامه شامی رحمه اللهمغ

(۱و۲) هدایه کتاب الحج ج۱ ص۳۰۲) طبع المیزان اردوبازار لاهور (۲) عنایه علی فتح القدیر کتاب الحج :ج۲ ص:۷۵) طبع مکتبه رشیدیه کوئته
(۴و۵) البحر الرائق کتاب الحج ان قتل محرم صیدا ج:۳ص:۶۰) طبع الدار الکتب العلمیه بیروت)

لیکلی دي :ثم رأیته في الظهیریه قال : وفی العقعق روایتان والظاهر انه من الصیود . وبه ظهر ان ما في الهدایه هو الظاهر الروایه (منح علی البحر (ص: ۳۶ج:۳) (۱) علامه عثماني رحمه الله هم په فتح الملهم کي د ظهیریه قول نقل کړیدي (ص:۱۳۱ج:۳) د هغه ځخه معلومه شوه چي

یو مرجوح روایت دعقعق په باره کي هم دغه دي چي دهغه په وژلو پرمحرم سری سزا نشته. ښکاره خبره ده چي ددغه روایت پر بناء عقعق موذی دي، ولی چي دحنفیه ؤ په نزد خمس فواسق په وژلو باندي دجزاد نشت والی علت مشترکه اذییې دي، څرنګه چي علامه ابن رشد هدایة المجتهد ص: ۴۷۰ ج: ۱) کي نقل کړید ی (وسیأتی نصه ص: ۳۶) بیا ثابته شوه چی عقعق هم په یو درجه کي موذی دي که چیری ستاسو دقول پربناء موذی کارګه حرام دي نو عقعق هم باید حرام شی (وذالک خلف) پرهرتقدیر: اوله مقدمه مطلقا صحی نه ده، بلکه په دغه کي دبعض حضراتو نظرونه مختلف دي او کوم حضرات چی موذی نه ورته وای هغه هم کله کله ددغه دضرر رسولو قائل دي.

(مقدمه ثانیه) دغه مقدمه دراجح قول پربناء صحی ده، که څه هم علامه ابن نجیم په دغه سلسله کي په تړ خلقو کي یوازی دي او هغوی لیکلی دي: واطلق في الغراب فشمل الغراب بانواعه الثلاثه (۲) دنهر صاحب، علامه حصکفی رحمه الله، او علامه شامی رحمه الله او مولانا عثماني رحمه الله رد کړي ده. (شامی ص: ۳۰ ج: ۲) (۲) فتح الملهم ص: ۲۳۱ ج: ۳).

(مقدمه ثالثه) دغه مقدمه هیڅ کله نه ده صحی او دهغی نه صحي والی د مسوی داصلي عبارت په کتلو سره واضح کیږی، دغه امر ډیر غمګین او حیرانیدونکی دي چی جواب ورکونکی فاضل دمسوی دعبارت په نقل کولو کي دمجرم والی دپریکیدلو څخه کاراخستی دي، چي هغه دعلماء دشانه څخه ترحد زیات لیری او ډیرپیچلی اقدام دي، زموږ ذهن ددغه فعل دتآویل په معلومات کي ډیرزحمتونه ګاللی دي، لیکن هیڅ لاره یې نه ده پیدا کړی، یو څه دمسوی پراصل عبارت یونظر وکړه، قال البغوی: اتفق اهل العلم علی انه یجوز للمحرم قتل هذه الاعیان المذکورة في الخبر ولاشی علیه في قتلها وقاس الشافعی علیها کل حیوان لایؤکل لحمه فقال: لافدیتعلی من قتلها في الاحرام والحرم لان الحدیث یشتمل علی اعیان بعضها سباع ضاریة وبعضها هوام وبعضها لاید خل في معنی السباع ولاهی من جملة الهوام وانما هو حیوان مستخبث اللحم وتحریم الاکل یجمع الکل فاعتبر وقالت الحنفیة لاجزاء بقتل ماورد في

الحديث وقاسوا عليه الذئب وقالواغيرها من الفهد والنمر والخنزير وجميع مالايؤكل لحمه عليه الجزاء بقتلها الاان

(۱)البحر الرائق كتاب الحج فصل ان قتل محرم صيدا ج:۲ص:۶۰)طبع دارالكتب العلميه بيروت) (۲) البحرالرائق كتاب الحج فصل ان قتل محرم صيدا ج:۲ص:۵۹و۶۰(طبع دارالكتب العلميه بيروت)(۳) ردالمحتارج:ص:۲۰۵(طبع سعيد)

يبتديه شئ منها فيدفعه عن نفسه . الخ (مسوی مع مصفی ص:۲۹۳،ج:۱)(۱) خط کړه شوی جملی جواب ورکونکي فاضل ندي نقل کړی چي دهغه څخه دامعلومیږی چي ؛تحريم الاكل يجمع الكل ؛ چي دهغه حکم احنافوورکړيدي ،اوحال داچي داصل عبارت په کتلوسره هرڅوک پوهيدلای شی چي داټوله دامام شافعی رحمه الله دقياس مطابق بيانيږی موږ پرزاتياتوباندي دحملی کولو عادت نه لرو مګر يوڅه ويل ضروری بولم، چی دادهرمسلمان فرض دي . چي هروخت خپل آخرت مخ ته کښيږدو ،ليکن فتوی پرداسی نازک ځای باندي دغه فرض زيات ټنګيدای شی ددغی بزدلي مظاهره په فتوی کي يوبل ځای هم شوی ده چي جواب ورکونکی فاضل دبحردعبارت يوه حصه (ومعنى الفسق فيهن خبثهن وكثرت الغرر فيهن)(۱) نقل کړيده اودهغه څخه يوڅه مخکی د صاحب الهدايه ذکرشوی پورته قول هم دپاره ددي چی صاحب دبحر په ظاهره موافق معلوم شی : اوحال دادغه دونه خنده ونکې اوغمګين حرکت دی چی ويل شوی نه وای ښه وو ولی چی خپله دصاحب بحردپوره کلامه څخه د جواب ورکونکی فاضل ديوزعم ترديد کيدای شی . صاحب دبحرلکلی دي واطلق في الغراب فشمل الغراب بانواعه الثلاثه (۲) اوتردغه وروسته يې پر صاحب دهدايه هم اعتراض کړيدي چی :انه دائما يقع على دبر الدابة كما مر انفا) (۳) ددغه څخه دابنکاره معلوميږی چي دصاحب بحر په نيزد کارګه دټولو قسمونو حکم يو دي اودغه هم دهغه په نيز عقعق هم موذی دي، له همدغه وجهي که ضرر علت دحرمت وای نو عقعق هم ددوی په نيزد به حرام وای . اوحال داچی دعقعق پرحلال والی دټولو فقهاؤ حنفيه وو اجماع ده (الا ابايوسف) ددې څخه باوجود جواب ورکونکی فاضل هغه هم دخپله فکر ښکاره کول شروع کړه . سبحان الله هوبهتان عظيم ؛نه پوهيږم : واذاقلتم فاعدلوا

ولو كان ذا قربى، ددغه ارشاد دکوموخلقودپاره دي . په هرحال : دمسوی دکوم عبارت څخه جواب ورکونکی فاضل دلائل پیش کړی وو نودامام شافعي رحمه الله مذهب ثابت شو،اوس لږ په دغه باره کي حنفيه وګوره دحنفيه ؤ په نزد دهغو پنځوفواسقود وژلوعلت شروع په ضرر سره ده، دمرداري خوړل مطرح نه دي اونه دحلال والي اوحرام والي سره دد یوتعلق سته څرنګه چي په خپله دمسوی د ذکر شوی عبارت دآخري جملوڅخه فهمول کیږي : وقالوا في غيرها من الفهد والنمر والخنزير وجميع مالايؤكل

لحمه عليه الجزاء بقتلها الا ان يبتديه شئ فيد فعه عن نفسه فقتله فلاشئ عليه (۵)

(۱تا۳) البحر الرائق ج:۳ص:۵۹و۶۰) طبع دارالكتب العلمية بيروت)(۴)سورة الانعام آيت:۱۵۲ (۵) مسوی ج۱اص:۲۹۳ طبع اکتب خانه رحیمیه.

يعنى كه چيرى يوحيوان شروع په ضررسره وكړى اوپه دفاع كي هغه قتل كړى نوهيڅ جزاء واجب نه ده . معلومه شوه چي شروع په ضررسره علت دي اوعلامه ابن رشد رحمه الله هم حنفى مذهب اومالكى مذهب داغه رانقل كړيدي : وقال ·فى المسئلة الثالثه) وهى اختلافهم في الحيوان المامور بقتله في الحرم ،وهى الخمس المنصوص عليها : الغراب ،والحداة، والفارة، والعقرب، والكلب العقور . فان قوما فهموا من الامر بالقتل لها مع النهى عن قتل البهائم المباحة الاكل ان العلة في ذلك هو كونها محرمة ،وهو مذهب الشافعى . وقوما فهموا من ذلك معنى التعدى، لامعنى التحريم، وهو مذهب مالك وابى حنيفه وجمهور اصحابهما .(بداية المجتهد ،ص:۴۷۰ج:۱) (۱) په دغه عبارت كي دوضاحت سره دغه داحنافودغه مذهب لكل شوى دي چي په حديث كي دوژلودرواوالى علت شروع په ضررده اوددغه حديث څخه دکوم خاص شی پرحرام والی باندي دليل نشى كيداى، ددې څخه علاوه دټولو فقهاؤ دعبارتونوڅخه هم دغه معلوميږى، ځكه چي هغه دکوم خاص حيوان دوژلوڅخه دسزادواجب والي اويانه واجب والي په باره كي شروع په ضررسره بللې ده ،كما في الهداية والبحر والعناية

وغيرها . كله چي دا ښکاره شوله نو دهغه سره سم دا خبره هم ښکاره شوه چي دکارګه دحلال والى اويا حراميدلو مسئله مورږ ته ئي په کتاب الحج کي پلټهنه نه ده پکار، بلکه ددى صحيح ځاى د کتاب الذبائح هغه ځاى دى چيرى چي فقهاء دکارګه پرانواعو او اقساموباندي بحث کوى، دغه اصلى غلطى ده چي يو مسئله دهغه صحى ځاى څخه لرى سى اوبل ځاي ئ معلومات کيږى، اوحال داچى په کتاب ذبائح کي دفقهاؤ عبارتونه واضح دي اودهغه څخه دوطنى کارګه حلال والى ثابتيږى . (۱) .... ملک العلماء کاسانى رحمة الله عليه لکلى دي : والغراب الذى ياکل الحب والزرع والعقعق ونحوها حلال بالاجماع (بدائع ،ص:۳۹ج:۵) (۲)

(۲) شمس الايمة سرخسى رحمه الله لکلى دى : خمس فواسق يقتلهم المحرم في الحل والحرم .... والمراد به ماياکل الجيف . واما الغراب الزرع الذى يلتقط الحب فهو طيب مباح ،لانه غير مستخبث طبعا ، وقد يألف الآدمى کالحمام فهو والعقعق سواءٌ، ولاباس باکل العقعق .فان کان الغراب بحيث يخلط فاياکل الجيف تارة والحب تارة فقد روى عن ابى يوسف رحمة الله انه يکره .... وعن ابى حنيفة رحمه الله انه لاباس باکله، وهوالصحيح على قياس الدجاجة، فانه لاباس باکلها وقد اکلها رسول الله صلى الله عليه وسلم وهى قد تخلط ايضا، وهذا لان ماياکل الجيف فلحمه ينبت من الحرام فيکون خبيثا عادة ،وهذا لايوجد في مايخلط (مبسوط سرخسى،ص:۲۲۶ج:۱۱)(۳)

---

(۱)طبع مطبع مصطفى بابى مصروموقع مکتبة المدينه الرقيمه(۲)ج:۷ص:۱۱۳طبع مکتبه حبيبيه کانسى روډکوټته وفى طبع مکتبه دارالکتب العالميه بيروت ج:۱۰ص:۱۱۱(۳) ج:۱۱ص:۴۰۸(طبع دارالفکر بيروت)

(۳)په عالمګيريه کي دفتاوى قاضى خان څخه نقل کړيدي: عن ابى يوسف رحمه الله قال سألت ابا حنيفه رحمه الله عن العقعق، فقال : لاباس به فقلت : انه ياکل النجاسات فقال انه يخلط النجاسة بشئ آخر ثم ياکل فکان الاصل عنده ان ما يخلط کا لدجاجة لاباس (عالمګيريه کتاب الذبائح ص:۳۲۱ج:۵) پرخط کش شو جملوباندي خاص طورپه غورکولو سره

معلومیږی چی هرګډونکی کارګه حلال دي، پاته شو دغه اعتراض چي فقهاؤ دګډونکی کارګه په باره کي چی کوم حکم ورکړی دي چي هغه حلال دي هغه یې دعقعق سره حصرکړیدي، نودهغه بناء صحی نده ولی چي دهغه دلیل یې داوړاندی کړیدی چی فقهاء دګډونکی کارګه نوعه ښولی ده اومخته پرمائي چی، وهوالعقعق، اودغه دلیل په څووجوه سره باطل دي . (۱)، وهوالعقعق، الفاظ هیڅ کله حصر نه دی که چیری حصرکیدل مقصود وای نوپه صراحت سره ویل کیدل چی : هذالنوع محصور في العقعق : ولی چی دحلال والی اوحرام والی اهم مسئله ده دغه وجه ده چی ټولو فقهاؤ دغه سی نه دی کړی چی په اخرکیدی د عقعق تصریح کړی وی، لکه چی عنایه ،مبسوط، اوبدائع وغیره کیدی، معلومه شوه چی دغه قید اتفاقی دی احترازي نه دی (۲) ددې پرخلاف مبسوط، بدائع، اودعالمګیریه په عبارات کي دعقعق اوغیرعقعق دتفصیل نشت والی واضح دی ،ددغه څخه صا ف معلومیږی چی هرګډیدلو والاکارګه حلال دي که عقعق وي اوکه نوي . (۳) په اصل کي دعقعق پرکارګه کیدلوکی اختلاف دي بعضی خلق یې په کارګه کي داخله ئي اوبعض یې نه داخله وي څرنګه چي (لوبس معلوف یوسعی)په خپل دلغتومشهورکتاب کي لکلیدی :العقعق طائر علی شکل الغراب اوهوالغراب . (منجد ص۵۴۴)(۲) لکه څنګه چی دصاحب هدایه په نزد عقعق کارګه نه دی لکه څنګه چی هغولیکلی دي . اما العقعق غیر مستثناء لانه لایسمی غرابا (هدایه مجتبائي ص:۴۶۲ج:۱) (۳) اودنوروبعض فقهاؤ دعباراتو څخه دغه کارګه کیدل معلومیږی نواوس کوموخلقوچی دعقعق په کارګه کي داخل ونه باله هغوی حضراتود کارګه قسمونه بیان کړه اوتیرشوه او :هغه عقعق نه وایي بلکه یاداوله سره څخه دهغه ذکرنه کوی اویا وکذا العقعق وغیره وایي-اوکوموخلقوچی عقعق په کارګه کي شامل کړیدي هغوی حضراتو دګډونکی کارګه نوم عقعق ایښی دي، له هم دغه وجهي په دغه سلسله کي دفقهاؤ په عباراتوکي څه فرق په نظر راځی . په هرحال معلومه شوه چی وهوالعقعق په ویلوسره دګډونکی قسم حصرئي په عقعق کي نه دي کړی.

(۱) الباب الثاني في بيان مايوكل من الحيوان ومالايوكل ج:۵،ص:۲۹۰ طبع رشيديه کوئټه) (۲) ص:۵۱۷ مادة. عقـ.. دار المشرق بيروت
(۳) هدايه کتاب الحج ج:۱ص:۳۰۲) طبع ميزان اردو بازار لاهور)

دالعبارتو المزيده جواب

(دفتوى په اخرکی چي کوم مزيد عبارات وړاندی شويدي دهغوی څخه کتاب المختص للاندولسي څخه چي کوم عبارات نقل شوی دي هغه د درج کړه شوی لوړبحث وروسته قابل د منلونه پاته کيږی، کما لايخفى، البته ديوڅوروايات دنقل کيدلو وروسته جواب ورکونکی فاضل چي کوم تحقيق کړيدي هغه په تعجب کي اچونکی دي، چی دابقع هم دوه قسمونه دي يوګډيدونکی اوبل صرف ګندګی خوړونکي ځکه چي په تبيين الحقائق کي دي : والمراد بالغراب الابقع الذی ياكل الجيف اويخلط . (۱) اوبيائي هغه دليل وړاندی کي چی ابقع حرام دی، ولی چی په حديث کي دکارګه څخه مراد ابقع دي، اوحضرت عروه رض) فرمائي : ومن ياكله بعد ماسماه رسول الله صلى الله عليه وسلم فاسقا (۲) ددې جواب دادي چی ابقع لغتا هغه کارګه ته ويل کيږي چي په هغه کي توروالی اوسفين والی دواړه موجود وي، له همدې وجهي دهغه اطلاق دکارګه پر درو قسمو باندي کيږی، صرف دانه خوړونکی کارګه ته هم ابقع ويل کيدای شی . ګډونکی ته هم اويوازی نجاست خوړونکی ته هم . څرنګه چی علامه شامی رحمه الله دهغه کارګه چی کښت خوړونکی وی دهغه وضاحت کوی اوفرمائي: قال القهستاني :واريد به غراب لم ياكل الاالحب سواء كان ابقع اواسود اوزاغا وتمامه في الذخيرة (شامی ص:۲۶۸ج:۵) (۳) دوهمه خبره داده که چيری واقعتا داسی وای نوتمام فقهاؤبه په کامله صراحت دغه سی ليکلی وای، ځکه چی خبره اهمه ده . په خصوصيت سره په کتاب ذبائح کي په پوره تفصيل سره ذکر کيدل په کاروه اوحال داچی فقهاء ابقع پرعام ډول يوازی په نجاست خوړلو والا کي خاص کړي . دمثال پرډول، دعالمګيريه دغه عبارت کي وګورئ ! : والغراب الابقع وهو مايوكل الجيف (عالمګيريه ص:۲۶۸ج:۱) (۴) پاته شو دحضرت عروه رضی) قول

په دغه سلسله ره صرف دومره عرض کول غواړم چې شمس الایمه سرخسي چې دکوم کتاب په باره کې لیکلي دي هغه د دغه حدیث دنقل کولو څخه وروسته لیکلي دي. دهغه پوره عبارت دغه رنګه دي : وعن هشام بن عروة عن ابيه انه سئل عن اكل الغراب فقال: ومن ياكله بعد ما سماه رسول الله صلى الله عليه وسلم. فاسقا يريد به حديث المعروف خمس فواسق يقتلهن المحرم في الحل والحرم وذكر الغراب من جملتها ،والمراد به ما ياكل الجيف .

---

(۱) تبيين الحقائق فصل الصيد في الحرم كتاب الحج باب الجنايات ج۲ص۲۸۳طبع ايچ ايم سعيد) (۲) سنن ابن ماجه رقم الحديث ۳۲۴۸ج.۲ص:۱۰۸۲) طبع دارالفكر بيروت سنن الكبراى للبيهقي ج۹ص:۳۱۷) طبع مكتبه دارالباز مكة المكرمة) ومجمع الزوائد باب في الغراب ج۴ص۵۸) طبع دارالفكر بيروت (۳) ردالمحتار كتاب الذبائح ج۶ص۳۰۸(طبع سعيد) (۴) ج۵ص۲۹۰ كتاب الذبائح الباب الثاني .في بيان مايؤكل من الحيوان ومالايؤكل (طبع رشيديه) عن ابراهيم قال كانوا يكرهون كل ذي مخلب من الطير وما اكل الجيف وبه ناخذ. فانما ياكل الجيف كالغداف والغراب الابقع مستخبث طبعا

واما الغراب الزرعى الذى يلتقط الحب الخ . (مبسوط سرخسی ،ص:۲۲۶ج:۱۱)(۱) دهم دغه وجهې اوس په دغه کې دکوم بحث دګنجائش ځای نه شو پاتې، البته عالمګیریه چې دا دوکوم عبارت ذکر کړی دي ،هغه په هم دغه تربحث لاندې مسئله کې صراحت کاوه کیږي ،مګردافسوس ځای دي چې اردوعالمګیری راسره نشته، اودعربي په اصلي عالمګیری کې دپلټنې باوجود ددغه مطلب هیڅ عبارت پیدا نشو ،بلکه ددې پر خلاف یوصریح عبارت پیدا شو چې هغه مالوړذکرکړی،ترکومه وخته چې اصلي عبارت راته پیدا نشي ترهغه وخته پورې زه کومه قطعي فیصله ددغه عبارت په باره کې نشم کولای . لاسیما اذاجربنا ما جربنا. اوکه بالفرض دغه عبارت صحي هم شي نو چې څومره صریح عبارتونه ماذکرکړه ددې وروسته ددغه هیڅ اعتمادی حیثیت نه پاته کیږي ،څرنګه چې دهغه په خلاف خپله عالمګیری کې په کومه اندازه صریح نص (عبارت) موجود دي (۲) (دخیروخلاصه) داده چې فاضل دټولو دلائلو بنیاد دکتاب الحج عبارات جوړکړیدي،اوحال داچې دایوه بنیادی غلطي ده ،ولې چې حرم اویاپه حالت داحرام کې دقتل رواوالي علت(أذي) دي کماصرح به ابن رشد ویستفاد من سائر کتب الفقه، حرام والي یا دنجاست خوړل اویاګډیدل نه دی،مخالفه حکم دي دکارګه

دحلال والی اویاحرام والی هلته علت دنجاست خوړل اویاګډیدل دي(کماصرح به في الهندیة والمبسوط)له هم دغه وجه دیوه ملګرتیا دهغه بل سره اوبیا یوحکم ورته اینبودل په هیڅ ډول سره نه صحیح کیږی،بلکه دکارګه دحلال والی اویاحرام والی دفیصلی د معلومیدلو لپاره په کتاب الذبائح کي هغه ځای کتل پکاردی چیری چی فقهاؤددغه مسئلی ذکرکړیدی دکارګه مختلف قسمونه اودهغوی احکام ئي ذکرکړیدي اودهغوی څخه دامعلومیږی چی هرګډونکی کارګه حلال دي که هغه موذی وي اوکه موذی نه وي اودغه فیصله زموږ داکابرینو څخه منقول ده مثلا لکه حضرت ګنګوهی رحمه الله وغیره .هذامابدألی بعد تحقیق وفوق کل ذی علم علیم(احقرمحمد تقي عثماني غفرالله له ،۱۳۸۰هج/ربیع الاول/۴) دارالعلوم کراچی.

---

(۱)ج:۱۱ص:۴۰۸(طبع دارالفکربیروت) (۲)په وروسته کي دعالمګیری داردوترجمه وطرفته رجوع شوی ده چی په هغه کي دغه لاندی عبارات دی :......... ولی چی کوم مارغه نجس اومردار خوړونکي وی لکه تور کارګه اوځنګلی کارګه چی هغه پاک طبیعت فلیت اونجس بولی اوکوم کارګه چی په ځنګل کي دانی اوشین ګیا توله وی هغه مباح اوپاک دی-الخ عالمګیری ص:۴۴۰ج:۸ط:دارالاشاعت .اودعالمګیری اصل عبارت دادی :فان ما یاکل الجیف کالغداف والغراب الابقع مستخبث طبعاً فاماالغراب الزرعی الذی یلتقط الحب مباح طیب(عالمګیری ج:۵ص:۲۹۰)په دغه عبارت کي دکالغداف)ترجمه په وطنی تورکارګه سویده اوحال داچی دغه ترجمه صحیح نه ده .په قاموس کي دغداف تشریح دغه رقم سویده: الغداف :غراب القیظ ،والنسر الکثیر الریش، یعنی، غداف، دسختي ګرمی کارګه دی ،اوهغه کرګس چی ډیر وزرونه ئي وی .اوددغه لفظ ترجمه په (دیسی کوا)سره کول بالکل غلط دی په خاصه توګه کله چي خپله عالمګیری کي ددغه عبارت مخ ته دغه سته چی :وان کان الغراب بحیث یخلط فیاکل الجیف تارة والحب اخری فقد روی عن ابی یوسف رحمه الله تعالی انه یکره ،وعن ابی حنیفة رحمه الله تعالی انه لاباس باکله ،وهو الصحیح علی قیاس الدجاجه کذا في المبسوط (عالمګیریه ج:۵ص:۲۹۰)اووطنی کارګه څرنګه چی ګډیدل کوی دهم دغه وجهي څخه په دغه اخری قسم کي شاملُ دی اود(غداف)په قسم کي شامل نه دی (دغه حاشیه دحضرت مولانا دامت برکاتهم څخه)

لیکنه اوتصدیق دحضرت مولانا مفتي رشید احمد صاحب رحمةالله علیه څخه

حامدا ومصلیا امابعد؛ قال في الغنایة واما الغراب الاسود والابقع فهو انواع ثلاثة نوع یلتقط الحب ولایاکل الجیف ولیس بمکروه ونوع منه لایاکل الاالجیف وهو الذی سماه المصنف الابقع الذی یاکل الجیف وانه مکروه ونوع یخلط یاکل الحب مرة والجیف اخری ولم یذکره في الکتاب وهو غیر مکروه عند ابی حنیفة مکروه عند ابی یوسف (العنایة علی هامش الفتح ص:۶۲ج:۸)(۱)نوع منه لایاکل الاالجیف اودهغه تفسیر، وهو الذی سماه الخ، ددغه څخه ثابته

شول چي صرف هغه ابقع حرام دي کوم چي خالص نجاست خوړونکی وي او داغه رنګه ونوع يخلط (الی قوله)ولم يذکره في الکتاب، څخه معلومه شول چي هرکله ونکی کارګه حلال دي ،په دغه کي دعقعق هيڅ خاص والی نشته .دغه عبارت دانه چي صرف دعقعق دخاص والی څخه ساکت دی بلکه پرنه خاص والی باندي ناطق دي .له هم دغه وجې په هدايه کي دعقعق يادول په دغه ځای کي موجود دی .بيا د، لم يذکره في الکتاب. عبارت صريح دی چي دهغه ګډيدونکی قسمه څخه عقعق مراد نه دي .دمبسوط اوبدائع دعبارت څخه هم داغه ثابته شوی ده. مخدوم عبد الواحد سيوستان (رح) هم دوطني کارګه دحلال والی تصريح فرمانلي ده ،کتلایئ شی ،س: ما حکم خرء الغراب الذی يطير في الامصار والقری ويخلط بين التقاط الحب والعذرات وماحکم سوره؟ الجواب : الظاهر ان الغراب الابقع الذی فيه سواد وبياض وهو مکروه عند الصاحبين وغير مکروه عند الامام کما في السراجيةوالابقع الاسود ان کان يخلط فياکل الجيف وياکل الحب قال ابوحنيفة(رح) :لايکره وقال صاحباه :يکره انتهی، فيکون ماکول اللحم (الی ان قال)وان لم يکن لخرئه رائحة کريهية يکون طاهرا لکون خرئه خرء ماکول اللحم من الطيور التی ترزق في الهواء الخ (فتاوی واحديه ،ص:۹۴)(۲) دپورته ذکرشو عباراتو څخه علاوه په لاندي ذکرشويو نصوصوکي هم ددغه تصريح سته چي حلال والی اوحرام والی دار اومدار پرخورک باندي دي ..(۱) واصل ذالک ان ياکل الجيف فلحمه نبت من الحرام فيکون خبيثا عادة ومایاکل الحب لم يوجد ذلک فيه وما خلط کا لدجاج والعقعق فلا باس باکله عند ابی حنيفة(رح) وهوالاصح لان النبی صلی الله عليه وسلم اکل الدجاجة وهی مما يخلط . العناية مع الفتح ص:۶۲ج:۸)(۳) فکان الاصل عنده ان ما يخلط کالدجاج لاباس . عالمگيريه ،ص:۳۲۱ج:۵)(۴) په اخرکي دخپل وخت ابوحنيفه فقيه النفس مولانا رشيد احمد صاحب ګنګوهي رحمه الله فيصله هم د تذکيرة الرشيد څخه رانقل کيږی:کله چي دغه فيصله خپل دفقه په کتابو کي ذکر ده چي مشتمله پرخوراک باند ده اوس نو دغه کارګه.

(۱)عنایه علی فتح القدیر کتاب الذبائح ج:۹ص:۵۱۲(طبع مکتبه رشیدیه کوټټه)(۲)ص:۴۹۰(طبع: دار الاشاعة العربية قندهار
(۳)فتح القدیر کتاب الذبائح ج:۹ص:۵۱۲(طبع مکتبه رشیدیه کوټټه)(۴)الفتاوی الهندیة ج:۵ص:۲۹۰(طبع رشیدیة کوټټه)

په هغه کلیو کي پیدا کیږي که چیرې دغه عقعق نه وو نو هم د دغه په حلال والی کي شبه نشته له هم دغه وجه که چیری دغه هم ګډیدل کول چي نجاست او خورکه او دانه ئي تول سره خوړل نو د دغه حلال والی هم د عقعق په رقم معلوم شو که هغه ته عقعق و ویل شی او کنه ورته ویل شی .فقط والله اعلم ،رشید احمد ګنګوهی عفی عنه د مذکوره عبارت پر حاشیه باند ی دی کله چي د مخالفینو پر دغه مسئله باند ی ږغونه پورته شوه نو داو یاء (۷۰) علماء څخه دزیاتو درأیو څخه یوه رساله د، فصل الخطاب، په نامه شائع شول او همدارنګه یو حاجی صاحب د حرمینو د علماؤ څخه د حلال والی فتوی واخستل ،وهوهذه، الحمد لله وحده ،رب زدنی علما الغراب المذکور حلال من غیر کراهة عند ابی حنیفه وهو الاصح وهو المسمی بالعقعق بتصریح فقهائنا رحمهم الله واصاب من افتی بحله وجواز اکله وکیف یلام الحنفی علی اکل ماهو حلال عند امامه من غیر کراهة والاصل في حل الغراب وحرمته الغذاء وکونه ذا مخلب لا بصورة ولونه کما یدل علیه تصریحات فقهائنا في غالب معتبرات المذهب کما في البحر الرائق والدر المختار والعنایة وغیرها وفیما نصه جامع الرموزاشعار بانه لو اکل کل من الثلاثة الجیف والحب جمیعا حل ولم یکره وقالا :یکره والاول اصح، فثبت مما صرح به علمائنا ان الغراب بانواعه سواء کان عقعقا اوغیره اذاکان یجمع بین جیف وحب یجوز اکله عند امامنا الاعظم ،والله اعلم. (قاله بفمه وامر برقمه عبدالله بن عباس بن صدیق مفتي مکة المشرفة) دهم دغسی مضمون د مدینة منوره د علماء فتوی هم موجوده ده (تذکرة الرشید حصه اول ص:۱۷۸) د دغه لیکني څخه وروسته مسئله داسی روښانه شوه چی د انکار ئي هیڅ امکان پاتی نشو . فبای حدیث بعده یؤمنون ـ فقط والله الهادی الی سبیل الرشاد. رشید احمد عفی عنه دارالعلوم کراچی (۱۳۸۰هج ربیع الاول /۱۵)

نعم المجیب الاول وارشاد الرشید الثاني حیث اوضحوا الحق والصواب بحیث لایبقی منه ریب مرتاب. بنده محمد شفیع عفاالله عنه،دارالعلوم کراچی (۱۳۸۰هج ربیع الاول/۱۶)

دکارګه مختلف قسمونه اوزموږ په ملک کي چي پيداکيږي دهغه کارګانو حکم

سوال: ۱۹۷۶ع د اګست ۱۶، دنوائ وقت خبرپاڼي دکتلو سره موافق شوم په هغه کي يو خبر ؤ چي دهغه عنوان داؤو، دکارګه غوښي مي وخوړلې. لاندې داليکل شوی وو چي دبعض علماء کرامو دکارګه دحلال والي څخه يوه سري په قوم چودري دديوبندی عقيده والا دکارګه غوښي و خوړلې، بريلويانو دغه خبره ډيره مشهوره کړله، بدعتيان خلق وای چي حضرت ګنګوهی رحمه الله په خپل يوتصنيف کي په حلال سره ليکلی دی دغه ترکومه ځايه رشتيا ده؟ جواب: دکارګه څو قسمونه دي دهغوی څخه ځني حلال دي اوځني حرام دي زموږ په ملک کي چي کوم کارګان پيداکيږي، صحی خبره داده چي هغه حلال دي، په دغه مسئله کي داحقر يوه مفصله رساله سته چي په (احسن الفتاوی)(۱) چي ده مولانا مفتي رشيد احمد صاحب په تصنيفاتوکی خپره شوی ده دمسئلې پوره تحقيق په هغه کي کتلای شی، لکن دحلال والی مطلب دانه دی چي دهغه خوړل واجب دی، له همدغه وجهي که چاوخوړل نو دملامتی مستحق نه دي. اويوڅوک ئي بيا دخپلی طبعی مکروه والی په خاطر نه خوری هغه ته بيا خامخا دخوړلو دعوت ورکول صحی نه دي، خلاصه داچي په دغه مسئله کي بحث اومباحثه اونزاع اومنازعه اويانشرکيدل اويا دجلا والی سبب جوړول په هيڅ ډول صحی نه دي، دامت مسلمه ډيری ضروری مسائلی مخ ته شته دهغوی څخه توجه اړول اوپردغه مسئله کي راګيريدل اويو دبله جګړی کول په هيڅ طريقه سره روانه دي، مسلمانانو ته ښائي چي دنزاع څخه پرهيز وکړی والله سبحانه وتعالی اعلم، ۱۳۹۶هج /شوال المکرم/۵(فتوی نمبر

دکارګه پر حلال والی باندي تحقيق

سوال: په فتاوی دارالعلوم کي تاسو کارګه ته حلال ويلی دي اوپه کوم ځای کي چي خلق بد پروائي، هلته ئي پرخوړلو باندي ثواب ويل شوی دی، يوه مولوی صاحب فرمائلی دی چي په قرآن شريف کي، ويحرم عليهم الخبائث، راغلی دی اوپه صحيح بخاری کي، الغراب خبيث

،ذکرشوی دي له هم دغه وجه هغه بايد ونه خوړل شی ددغه وضاحت وکړی ؟ جواب : زموږپه ملک کي چي کوم کارګه پيدا کيږي ،صحی داده چي هغه حلال دی ولی چي هغه خالص مردار نه خوری بلکه ګډول کوی، وفی العالمگيريه :وعن ابی يوسف قال:سئلت اباحنيفة عن العقعق،فقال: لاباس به فقلت :انه ياکل النجاسات ،فقال انه يخلط النجاسة بشئ آخر ثم ياکل فکان الاصل عنده ان مايخلط کالدجاج لاباس . وعالمگيريه .ج:۵ص:۳۲۱)(۱) وفی المبسوط للسرخسی ،فان کان الغراب بحيث يخلط فياکل الجيف تارة والحب تارة فقدروی عن ابی يوسف رحمه الله انه يکره لانه اجتمع فيه الموجب للحل والموجب للحرمة،وعن ابی حنيفة انه لاباس باکله وهو الصحيح علی قياس الدجاجة فانه لاباس باکلها وقد اکلها رسول الله صلی الله عليه وسلم وهی قد تخلط ايضاً وهذا لان ماياکل الجيف فلحمه ينبت من الحرام فيکون خبيثا عادة وهذا لايوجد فيما يخلط (۱۱/۲۲۶)(۲) دغه عبارات دخانګی کارګه پرحلال والی باندي صريح دي اوپه حديث کي چي وکارګه ته مردار ويل شوی دي دهغه منشأ داده په دې علت چي موذی دي له هم دغه وجی په حالت کي داحرام ئي وژل روادي . (۳) ددغه تعلق دحلال والی ـ

---

(۱)الهندية ج:۵ص:۲۹۰(طبع رشيديه کوئټه) وکذا في البدائع ج:۳ص:۱۹۷(طبع سعيد) وفی البحرج:۸ص:۱۷۲(طبع سعيد) (۲) المبسوط ج:۱۱ص:۴۰۸(طبع دارالفکر بيروت) (۳) وفی صحيح المسلم کتاب الحج باب مايندب للمحرم وغيره قتله من الدواب في الحل والحرم ج:۱ص:۳۸۱(طبع سعيد) عن عائشه قالت قال رسول الله صلی الله عليه وسلم خمس فواسق يقتلن في الحرم العقرب والفارة والحديا والغراب والکلب العقور.

اوحرام والی سره نشته ددغی مسئلې مفصل تحقيق احقر په يوه مقاله کي ليکلی دي چي :په احسن الفتاوی، ص:۵۲۸)(۱) باندي چاپ شوی دي، اوپرهغه باند ی دمفتي اعظم مولانا محمد شفيع صاحب رحمة الله عليه تصديق هم شته . والله سبحانه وتعالی اعلم(۱۳۹۶ھ ۱۱ ۱۱) فتوی نمبر(۲۵۱۹/۲۷)

په پاکستان کي د پيداکيدونکو کارګانو دحلال والي اوحرام والي حکم

سوال : پر فتاوى رشيديه کامل ص: ۴۹۳ باندي سوال دى چى په کوم ځاى کي مشهور زاغ اکثره ئي په حرام پيژنى او خوړونکى ته ئي بد واي نو په همدغه ځاى کي دکارګه خوړونکي ته څه ثواب سته او که نسته ؟ جواب : ثواب سته ددغه مشهور زاغ څخه کوم کارګه مراد دى آيا هغه ابلک کارګه چي ګند ګى خورى دغه مراد دي ؟ جواب: زموږ وخواته چي کوم کارګه مشهوره دي هغه حلال دي اوپه دغه سلسله کي عالمګيريه (۲) وغيره دفقه په کتابو کي دغه اصول واضح دى ،چي کوم کارګه دمردار څخه ماسوابل هيڅ نه خورى هغه خوحرام دى(۳) لکن کوم کارګه چي دانه هم خورى اوګندګى هم خورى نوهغه حلال دي(۴) زموږ وخواته چي کوم کارګه پيداکيږي هغه په دغه کي داخل دى نوځکه حلال دي (۵)لکن په دغه مسئله باندى فتنه اوفساد جوړول اويا په جنګ اوجدل کي اخته کيدل په هيڅ ډول صحى نه دي، والله سبحانه وتعالى اعلم ۱۳۹۷هج/۱/۱۰/(فتوى نمبر ۲۸/۸۰ الف)

جږګى ياشکونړ حرام دى

سوال : يوحيوان چي په مځکه کي دننه په غارو کي اوسيږى ،چي هغه ته زموږ په ژبه جږګيى اوغالبا په فارسى کي ورته خارپشت واى اوپه عربى کي ضدب ورته واى ،هغه حلال دي اوکنه ؟ جواب :جږګى چي هغه ته په عربى کي قنفذ واى، حلال نه دي . قال في الدر :ولاالحشرات وقال الشامى : کالفارة والوزعة وسام ابرص والقنفذ والحية .(شامى، ص: ۲۶۵ ج: ۵) (۶) والله سبحانه وتعالى اعلم احقر محمد تقي عثماني عفيعنه ۱۳۸۸/۲/۲۳هج(فتوى نمبر ۱۹/۳۲۲الف) الجواب صحيح بنده محمد شفيع عفاالله عنه ۱۳۸۸/۲/۲۵هج .

---

(۱)احسن الفتاوى ج: ۷ص: ۴۴۰(طبع سعيد) ددى څخه مراد هغه مخکنى فتوى ده چى په داغه فصل کي ص: ۵۰څخه ص: ۷۵ پورى موجود ده.(۲سه۵)وفى الهنديه کتاب الذبائح الباب الثانى في بيان مايوکل من الحيوان ومالايوکل ۲۹۰/۵(طبع رشيديه کوئټه) وعن ابى يوسف قال سالت اباحنيفة رحمه الله تعالى عن العقعق فقال لاباس به فقلت انه ياکل النجاسات فقال انه يخلط النجاسة بشئ آخر ثم ياکل فکان الاصل عنده انمايخلط کالدجاج لاباس به وقال ابويوسف ،يکره العقعق کما تکره الدجاجة وبعد اسطر ،فان ماياکل الجيف کالغداف والغراب الابقع مستخبث طبعا الخ وفى بدائع الصنائع ج: ۲ص: ۱۷۹(طبع سعيد)امر رسول الله صلى الله عليه وسلم . بقتل

خمس فواسق في الحل والحرم :الحداة، والفارة، والغراب، والعقرب، والكلب العقور ....قال ابويوسف الغراب المذكور في الحديث هو الغراب الذي ياكل الجيف، اويخلط مع الجيف اذهذا النوع هو الذي يبتدئ بالاذى والعقعق ليس في معناه ،لانه لاياكل الجيف ولايبتدئ بالاذى (كتاب الحج فصل في انواع الصيد) وكذا في الجوهرة النيرة ج:۲ص:۲۶۵(طبع قديمى كتب خانه)وكذا في البحر الرائق:۸ص:۱۷۲(طبع سعيد وفى الهندية ج:۵ص:۵۹۰(طبع رشيديه) اوداغه رنګه وګورئ ! فتاوى رشيديه ص:۵۹۷ه
(۶)الدرالمختار مع رد المحتار كتاب الذبائح ج:۶ص:۳۰۴(طبع سعيد) وفى سنن ابى داؤود رقم الحديث :۳۸۰۱ مراتلونكي صفحه وګورئ ا ــــ

دمنګرا(سګلاوو) ماهي حکم

سوال :مادرین مسئله سرګردان هستیم او اینکه بعضی مولوی صاحبان می ګویند که منګرا که دربلوچي پشیک نام دارد، حلال است وبعضی می ګویند که حرام است واګر حلال است مارا به تفصیل وحواله کتب را نوشته شرح دهید ،وبعضی می ګویند که علامت ماهی است (۱) شګاف درګردن (۲) استخوان کوچک که پولک هم ماهی داشته باشد . بعضی می ګویند که درکتاب درسها نوشته است حلال است. جواب : مارابه حقیقت مګرا واقفیت نیست بس مدار حلت برآن است که درماهیٰ هست یانه ؟ اګر قسمی از اقسام ماهی است جائز است ورنه خیر . والله سبحانه اعلم ۸۷/۶/۱۴هج(فتوی نمبر ۲۸/۶۰۳ب) .

دذکرشوی فارسی فتوی اردو ترجمه

سوال :زه په دغه مسئله کي ډیر پریشانه یم چي بعضی علماء وای چي سګلاوٗ چي په بلوچي ژبه ورته پشیک وای حلال دي اوبعضی بیا وای چي حرام دي که چیری حلال دي نو دکتابو دحوالو سره په تفصیل سره ؟

جواب راکړی مهربانی به مووي . اوبعضی بیا وای چي دماهي علامي (۱) لکه په غاره کي سوريې درلودل (۲) دکچنی اډوکو درلودل ج(۳) پولک ،جواب : وماته دسګلاوٗ په حقیقت سره معلومات اوعلم نشته بیانو دحلال والی داراومدار پردغه خبره دی چي دغه ماهی دي اوکنه که چیری دغه دماهی دقسمو څخه وي نو روادي اوکه نه وی بیا ندي روا.والله اعلم.

ومحکی صفحی باتی برخه، باب في اكل حشرات الارض ج:٣ص:٢١٧(طبع دار الكتب العلمية بيروت) عن عيسى بن نميلة، عن ابيه. قال: كنت عند ابن عمر فسئل عن اكل القنفذ، فتلا (قل لا اجد فيما اوحي الي محرما)الاية قال: قال شيخ عنده سمعت اباهريرة يقول: ذكر عند النبي صلى الله عليه وسلم فقال خبيثة من الخبائث فقال ابن عمر ان كان قال رسول الله صلى الله عليه وسلم هذا فهو كما قال مالم ندر.
وكذا في سنن الكبرى للبيهقي باب ماروى في القنفذ وحشرات الارض رقم الحديث ١٩٩١٣، ج:١ص:٣٢٧(طبع مجلس دائرة المعارف حيدر آباد هند)ومسند احمد ٨٩٤١ ومسند ابي هريرة ج ١ص:٣٨١(طبع موسسة قرطبة القاهرة) ومجمع الانهر كتاب الذبائح ج:٤ص:١٦١(طبع دار الكتب العلمية بيروت)ويحرم اكل الحمر الاهلية.........(والحشرات) الصغار من الدواب جمع الحشرة كالفارةوالوزغة وسام ابرص والقنفذ والحية .... لانها من الخبائث وقد قال الله تعالى، ويحرم عليهم الخبائث. وفى بدائع الصنائع ج:١١ص.٤٢٢(طبع دار الكتب العلمية بيروت) ولاينعقد بيع الحية والعقرب وجميع هوام الارض كالوزغة والضب والسلحفاة والقنفذ ونحو ذلك لانها محرمة الانتفاع بها شرعا لكونها من الخبائث. وفى تبيين الحقائق شرح كنز الدقائق كتاب الذبائح فصل فيما يحل وما لايحل ج:٦ص:٤٢٧(طبع سعيد) والقنفذ مما يكون سكناه الارض والجدر مكروه اكله لان الهوام مستخبثة وقد قال تعالى .. ويحرم عليهم الخبائث. (الاعراف:١٥٧) وفى شرح الوقاية: (ولايحل الحشرات) والهوام والزنابير واليربوع والقنفذ وغيرها لانها من الخبائث وقال الله تعالى .ويحرم عليهم الخبائث .ولان الطباع السليمة تستخبثها . وفى المحيط البرهاني ج:٥ص:٤٢٢(طبع دار احياء التراث العربي بيروت) وكرهوا ايضا جميع الهوام الذى سكناها في الارض نحو الفارة والوزغ والقنفذ الخ . وفى المبسوط للسرخسي ج:١١ص:٢٤٢(طبع دار الفكر بيروت)وذكر في الجملة مالا يوكل اليربوع والقنفذ وما اشبههما من الهوام لان الطباع السليمة تستخبثها فيدخل تحت قولى تعالى، ويحرم عليهم الخبائث، وفى الهندية كتاب الذبائح الباب الثانى ج:٥ص:٢٨٩(طبع رشيديه) وجميع الحشرات وهوام الارض من الفار والقنافذ واليربوع والذباب والزنبور والعنكبوت والعقرب ونحوها لاخلاف في حرمة هذه الاشياء.

كتاب الاضحية

داختري دمسائلو بيان

فصل في من تجب عليه ومن لا تجب

اختری پر چا واجب دي او پر چانه دي واجب

سوال : (خلاصه دسوال)

دټوله کورني له طرفه څخه یو اختری کافی دي او که پر هر یوه جلا جلا اختری ضروری دي ؟ ایا دمور اوپلار دطرفه څخه اختری کیدای شي ؟

مورړ پینځه وروڼړه یو کورداره اومور اوپلار مو هم ژوندي دي، زموږ دهریوه عائدات علحیده دي، او اوسیږو ټوله دمور اوپلار سره یو ځای په یوه سراي کي نو ایا پر موږ ټولو جلاجلا اختری واجب دي، او که یو اختری دټولو له پاره کافی د ي ؟ دټولو وروڼړو سره په مجموعی ډول اوه نیمي (۷:۵) تولی سره زر اودوپنځوس(۵۲) تولي سپین زرسته . اوایا دمور اوپلار له طرفه څخه یو وړور اختری کولایشی اوحال داچی خورک اونفقه ئي موږ په ټولو برابره وو ؟ جواب : اختری یو عبادت دي چی پر هر عاقل اوبالغ چی صاحب دنصاب وي جلاجلا پر فرض کیږی(۱) له هم دغی وجه ددغه سی خاندان له طرفه چی یوسړی لمونځ وکړي دنوروغاړی نه په خلاصیږی، هم دغه رقم یو اختری هم دټولو له طرف کافی نه دي، هرمالک دنصاب باید جلاجلا اختری وکړي،(۲) البته په یوه غوائي کي اوه (۷) کسان شریک کیدایشی.(۳) ۲: هوکي : دمور اوپلار له طرفه څخه اختری بغیر دشبه کیدایشی ،که پردوي واجب نوي له دوي له طرفه نفلی اختری کیږي ،ثواب و دوي ته هم ورسیږی اوکولو والاته هم ورسیږی، لکن ددوي له طرفه اختری کول دخپله ځانه څخه واجب اختری نه ساقطه ئي(۴) . والله اعلم بالصواب احقر محمد تقي عثماني عفی عنه ۱۳۸۷هج/۷/۱۲/(فتوی نمبر ۱۸/۱۳۹۵ الف) الجواب صحیح محمد عاشق الهي بلند شهری .

(۱و۲) وګورئ ! دراتلونکی صفحه دوهمه حاشیه اوهم وګورئ ! ،کفایت المفتي ج،۸ص،۱۸۱) (۳) وفی مشکوة المصابیح باب في الاضحیه ص؛۱۲۷(طبع قدیمی کتب خانه) عن جابر رضي الله عنه ان النبی صلی الله علیه وسلم قال : البقرة عن سبعة الجزور عن سبعة ،رواه مسلم وابو داؤد واللفظ له . وفیها ایضا باب في الاضحیة ص،۱۲۸(طبع قدیمی کتب خانه)وعن ابن عباس رضی الله عنهما قال؛ کنا مع رسول الله صلی الله علیه وسلم في سفر فحضر الاضحی فاشترکنا في البقرة سبعة وفی البعیر عشرة ،رواه الترمذی والنسائی وابن ماجه

وقال الترمذی :هذا حديث غريب.وراجع الى سنن الترمذی ابواب الاضاحی ج۲ص:۲۷۶)طبع سعيد . (۴) وفی الشاميةج ۶ص:۳۳۵(طبع سعيد)لوضحی عن ميت وارثه بامره الزمه بالتصديق بها وعدم الاكل منها. وان تبرع بها عنه له الاكل لانه يقع على ملک الذابح والثواب للميت .ولهذا لوكان على الذابح واحدة سقطت عنه اضحيته كما في الاجناس .قال الشرنبلالی :لكن في سقوط الاضحية عنه تامل آه، اقول :صرح في فتح القدير في الحج عن الغير بالا مر انه يقع عن الفاعل فيسقط به الفرض عنه وللأخر الصواب فراجعه،اوهم دا رنګه وګورئ ! كفايت المفتي ج۸ص:۲۰۵(نوی چاپ دارالاشاعة كراچی)

خپلی تولي روپی يو چاته په قرض ورکول او پردغه سړی داختري دحکم تفصيل

سوال: هندې وزيد ته خپلی تولي روپي اوزيورات کوم چي نصاب ته رسيدل په طريقه دقرض ورکړل دشپږو مياشتو لپاره، لکن تريوه کال ئي تجاوز وکړی تراوسه زيد نه دي ورکړی، دهندي سره ترمذکوره روپو اوزيوراتو علاوه بل هيڅ نشته ،اودهندې اوزيد تعلق د مور اوزوی دي لکن وخت ډير نسي، په دغه صورت آيا پر هندې باندي اختری يازکاة واجب دي؟ مهرباني به موي که موخبر راکړی.

جواب: په دغه صورت کي کوم چي تاسوئي پوښتنه کړيده که دهندې سره دونه اندازه روپي وي چي اختری په رانسي اويا دغوايي يوه حصه کي شريکه شي خوپردې باندي اختری واجب دي (۱)، اوکه چيرې دونه روپی نه وې ورسره بيا پردې باندي واجبه ده چي دزيد څخه به کم ترکمه ددونه روپو مطالبه کوي چي په هغه باندي اختری وشي، که چيري زيد پرورکړه باندي راضي نه وو اودي هم داختري ترآخري ورځی پوري دونه روپی چي اختری په کيږي پيدانکړې بغير دقرضه څخه نوبيا پردغه هندې باندي اختری نشته، ،قال في البزازية، له دين حال على مقر ملئ وليس عنده مايشتريهابه لايلزمه الاستقراض ولاقيمة الاضحية اذاوصل الدين اليه ولكن يلزمه ان يسأل منه ثمن الاضحية اذاغلب على ظنه انه يعطيه، (بزازيه على هامش الهندية ج:۶ ص:۲۸۷(۲) اودزکات مسئله داده چي په دغه صورت کي چی پوښتنه ئي شوي ده پردغه هندي باندي هرکال زکات فرض کيږي لکن دهغه ادا ينه هغه وخت کيږي چی قرض اويا دهغې يوڅه حصه وصول شی يعنی څونه څونه چی وصوليږی دهغه پيسو زکات دتيروشويو کلو به

اداکوي.(۳) اوکه چیری د قرض د وصول والي انتظار نه کوی بلکه هرکال زکات اداکوی نوهم زکات اداکیداي شي. والله اعلم بالصواب ۱۳۸۷هج/۱۷/۱۲(فتوی نمبر ۲۷/۲۷۷۴د)

---

(۱)وفی الدر المختار: ج۶ص:۳۲۵(كتاب الاضحية طبع سعيد) وشرائطها: الاسلام والاقامة واليسار (وفی الشامية: واليسار الخ) بان ملک مئتی درهم اوعرضا يساويها غير مسكنة وثياب اللبس اومتاع يحتاجه) الذی يتعلق به وجوب صدقة الفطر. وفی الشامية ايضا بعد اسطر: له مال كثير غائب في يد مضاربه اوشريكه ومعه من الحجرين اومتاع البيت مايضحی به تلزم. (۲)فی الهندية ج:۵ص:۲۹۲ كتاب الاضحية الفصل الثانی (طبع رشيديه كوئته) ولوكان عليه دين بحيث لوصرف فيه نقص نصابه لاتجب. وكذا لوكان له مال غائب لايصل اليه في ايامه. وفی الجوهرة النيرة (ج:۱ص:۴۰۵(قوله والغارم من لزمه دين) ای يحيط بماله اولايملک نصابا فاضلا عن دينه وكذا اذاكان له دين على غيره لم يكن به غنيا سواء كان نصابا او اكثر لانه لم يكن بذلک غنيا. اواحسن الفتاوی هم وګورئ ! ج:۷ص:۵۱۲

(۳) وفی الدر المختار: ج۲ص:۲۶۶و۲۲۷(طبع سعيد) ولوكان الدين على مقر ملئ اومعسر .... فوصل الى ملكه لزم زكواة مامضى وسنفصل الدين في زكاة المال. فيه ايضا ج:۲ص:۳۰۵واعلم ان الديون عند الامام ثلاثة :قوی ،ومتوسط، وضعيف، فتجب زكاتها اذاتم نصابا وحال الحول، لكن لافورا بل عند قبض اربعين درهما من الدين القوی كقرض (وبدل مال تجارة) فكلما قبض اربعين درهما يلزمه درهم.

پرنا بالغه مالداره کوچنی باندی زکات یااختری واجب دي اوکنه دي واجب؟ دبهشتی زیور اوهدایه تر منځ په ظاهره دمتضاد عباراتو تحقیق

سوال : پرنابالغه مال داره باندی اختری یا زکات او یا سرسایه سته اوکه نسته ؟ په بهشتی زیور کي دی چی دده څخه اختری هیڅ کله نه صحی کیږي ،لکن په هدایه کي صحی قول پر ا ختری کولو باندي دي، او فتوی پرکم باندی ده ؟ جواب : فتوی دبهشتی زیور دمسئلې مطابق ده، صاحب دهدایه که څه هم پښکاره صحی دابللې ده چی دنابالغه مال داره دمال څخه زکات اداکیږي لکن نورو فقهاء فتوی د اختری پر نه وجوب باندي ورکړی ده . قال في الدرالمختار: ويضحی عن ولده الصغير من ماله)صححه في الهداية (وقيل لا) صححه في الكافی . قال : وليس للاب ان يفعله من مال طفله ،ورجحه ابن الشحنة قلت :وهو المعتمد لما في متن مواهب الرحمن من انه اصح مايفتى به وعلله في البرهان بانه ان كان المقصود الابلاف فا لاب لا يملكه في مال ولده كالعتق او التصدق با للحم فمال الصبی لا يحتمل صدقة التطوع، وعزاه المبسوط

فليحفظ.(شامی).(۱) بيا دصاحب هدايه پر کلام باندی دغور کولو څخه يوه بله خبره معلوميږی او هغه داچي په حقيقت کي امام ابو حنيفه څخه په دغه باره کي دوه روايتونه سته، يو دحسن بن زياد څخه روايت شوی دی چی دهغه په نزد پلار دخپله نا بالغه زوی له طرفه څخه هم قربانی کو لايشی دارنګه چی دصدقه فطر څخه دزوی له طرفه صدقه ورکوي . او دوهم روايت چی ظاهر الروايت دی. هغه دادی چي داولاد له طرفه څخه قربانی واجب نه ده، څرنګه چي صاحب دهدايه ودغه ته ظاهر الروايت ويلی دی ،له همدغی وجهی څخه دده دوينا څخه دهغه تائيد کيږي .

البته مخته دحسن بن زياد درو ايت نور تفصيل دارکم پرمائلی دی چی کله پرپلار دنابالغه زوی له طرفه څخه اختری کول واجب شو نو ايا هغه دخپل مال څخه کولای شی اوکه دزوي دمال څخه؟په دغه کي صحی يې دغه بللې ده چې دزوی دمال څخه کاوه کيږي ده هغه عبارت دادي .

وان كان للصغير مال يضحى عنه ابوه او وصيه من ماله عند ابی حنيفة وابی يوسف رحمهما الله . وقال محمد وزفر والشافعی رحمهم الله.: يضحی من مال نفسه لا من مال الصغير، فا لخلاف في هذا کالخلاف في صدقة الفطر . وقيل لاتجوز التضحية من مال الصغير ،فی قولهم جميعا، لان هذه القربة تتادی بالاراقة والصدقة بعد ها تطوع ،ولايجوز ذلک من مال الصغير ،ولايمكنه ان ياكل كله. والاصح ان يضحی من ماله وياكل منه ما امكنه ويبتاع بما بقی ما ينتفع بعينه(فتح القديرج٨ص٧٠

(۱)ردالمحتار:ج٦ص:٣١٦(طبع سعيد) وفی الشامية ايضا ج:٢ص:٢٥٨قوله :عقل وبلوغ...... الخ فلا تجب علی مجنون وصبی لانهاعبادة محضة وليسا مخاطبين بها ....الخ هم دارنګه وګورئ ! :کفايت المفتي ج:٨ص:١٧٩(نوی چاپ دارالاشاعه) . (٢)ج:٨ص:٤٢٩(طبع رشيديه کوئټه)

اوپه ښکاره توګه عبارت دحضرت حسن بن زياد رحمه الله پر روايت باندي بناء دي . هذا ماظهر لی . والله اعلم بالصواب احقر محمد تقي عثماني عفی عنه ،١٣٩٠هج/٢٣/١٢(فتوی نمبر ٢١/٢٣٢الف) الجواب صحيح بنده محمد شفيع عفا الله عنه .

چي صاحب دنصاب نوي دهغه دريو ورنړو اجتماعي اويا انفرادي طريقه باندي داختري کولو حکم

سوال: (خلاصه دسوال) دري وروڼه سره ګډ دي او ددوی دپلار دميراث څخه چي کوم شی پاته شوی وی، په هغه باندی دري سره وروڼه يو اجمالي ژوند کوي، او ددي دروسره ورڼو تولهمال او عوائد دونه دی چي پرهغه باندي اختری واجبيږي، اوکه چيری سره جلا جلا شی بيا اختري نه واجبيږي .که چيری ددغه دريو څخه ديوه پرنامه يادريو سره دخپل مور يا پلار پرنامه باندي اختری وکړی نو ددوی دغه اختری صحی کيږي اوکه نه ؟اوکه چيری دری سره يو ځای ديوه پرنامه اختری وکړی نو ايا دهغه اويا دهغه بل زوی پر اختري خو به کومه خرابی راځی اوکنه ؟
۲: که چيری ددغه دريو سره پر مجموعه مال باندي اختری واجب نشی اوبيا دغه دريو څخه ديوه پرنامه يادیو بل چا پر نامه اختری وشی .نو دده او يادملګرو پر اختری خو به کوم نقصان وی اوکه نوي .؟

جواب:په هغه ۲:صورته کي چي پوښتنه يي شوی وه څرنګه چي دری سره ورڼو يوازی يوازی حصه دونه نده چي اختری پرواجب شي له هم دغه وجهی له دوي څخه پريوه هم اختری نشته .البته ده دوي دريو دخپل منځی رضامندی په وجه دمجموعی مال څخه پرنفلی طريقه باندي ديوه څخه ددوی که اختری وغواړی کولايئ شی، بيا هغه غواړی که ددغه ثواب مور اوپلار ته وربخښی، دغه اختری روادي اوکه په غوايي او غيره کي حصه واخلی دنورو شريکانو اختريئ هم صحی کيږي .دهغه خورک هم روادي البته دلته يوه مسئله ايزده کړه چي دپلار دميراث دتقسيم څخه بغير استعمالول ئي مناسب نه دي ميراث تقسيم کړی بيا دهريوه حصه جلاکيدل مناسب دی تر دغه وروسته که چيری دريواړه وروڼه وغواړی چي بيا خپل ملکيتونه سره ګډ کړی اوسره شريک شي کيدلايشي، والله سبحانه وتعالی اعلم

احقرمحمد تقي عثماني عفی عنه (فتوی نمبر ۱۸/۱۴۷الف)الجواب صحيح محمد عاشق الهی.

پر یو مولوي باندي د خپلې تنخواه د جمعه کیدلو څخه د حج او اختري فرائض اداکول لازم دي

سوال: یو مولوی صاحب د مدرسې څخه تنخواه وړل او جمعه کول ئي، تنخواه دونه جمعه شوه چې هغه حج او اختری او زکات فرائض اداکولایشی، ایا پر دغه مولوی صاحب باندي دغه فرائض لازم دي او کنه دي؟ جواب: زکات، حج، او اختری فرائض د ټولو مسلمانانو لپاره دی، له هم دغه وجه که چیری دغه مولوی صاحب سره دونه روپی جمع وي چي هغه حج په کولای شي نو پر ده باندي حج او اختری فرض دی، (۱) او که چیری د نصاب په اندازه سره روپی وي او کال پر تیر شو نو زکات هم پر فرض دي. والله سبحانه وتعالی اعلم احقر محمد تقي عثماني عفی عنه ۱۳۸۷/۱۲/۲۴ هج (فتوی نمبر ۱۸/۱۴۶ الف) الجواب صحیح محمد شفیع عفاالله عنه

پر پور وړی باندي د اختري د حکم تفصیل

سوال: ما دیینک څخه یو څه پور واخستی او سراي می په رانیوي، اوس می په کرایه ورکړیدی، میاشتنی کرایه مبلغ ۱۴۵ روپی دي، ټیکسونه هم د دغه څخه اداکیږي چي میاشتنی کښت بینک ته ورکول کیږي په دغه کي آساني ده، ولي چی صرف د تنخواه څخه د کښت اداکول ممکن نه دي. ده اته زره پوره وړی یم، چی د هغه اداکیدل په پنځلس کاله کي کیږي او تقریبا څورلس سوه روپی د قریبانو هم قرض داره یم او هم دارنګه زما یو خارګاه رنګه سرای هم دی چي په هغه کي خپله اوسیږم، چی د کم خرڅي له وجي به د قرض په اداکیدلو کی اسانی راشی، د دولس سوه روپو زیورات می په واده کي خپلی بي بي ته ورکړل اود دونیم سوه روپو زیورات ئي د خپله ابائي کور څخه هم راوړی ؤو وماته تقریبا د څلورسوه څلویښت روپو په اندازه (جوړه) رانیول چی د هغه قیمت څه ناڅه دري نیم سوه روپی دي د اختر او نورو مصارفو کي هم تقریبا یو نیم سل روپی خرڅ کیږی، ایا په دغه صورت کي پر ما بنده اختری واجب دی؟ جواب: که چیری ستا موجوده نغدی روپی د زیوراتو سره موجوده قرض زائدي نه دی، او یازائدی دي مگر تر د وپنځوس نیمی تولی د سفینو زرو تر قیمت کمی دي نو پر تا باندي اختری واجب نه دي (۲) لیکن

که چیری ترضرورت بالا دونه سامان موجودوي چی دموجوده روپومره دهغه قیمت ګڼشی دقرض داداکیدلو څخه وروسته دوپنځوس نیمی تولي سفین زر و قیمت ته رسیږی نواختری واجب دي (۳) معلومه دي وي چی دیینک څخه په سود باند ی قرض اخستل حرام دی

(۱)وفی درالمختار،کتاب الزکوة ج،۲ص،۲۵۹(طبع سعید) وشرط افتراضها عقل وبلوغ واسلام وحرية وسببه ملك نصاب حولی فارغ عن دين له مطالب من جهة العبادة فارغ عن حاجته الاصلية. (۲و۳) وفی بدائع الصنائع ج،۵ص،۶۴(طبع سعید) ولوكان عليه دين بحيث لو صرف اليه بعض نصابه لاينتقص نصابه لا تجب لان الدين يمنع وجوب الزكوة فلا ن يمنع وجوب الاضحية اولی لان الزكوة فرض والاضحية واجبة والفرض فوق الواجب .وفی الهندية كتاب الاضحية ج،۵ص،۲۹۲(طبع رشيديه)ولو كان عليه دين بحيث لو صرف فيه نقص نصابه لاتجب.

اوقرض دخپله مال څخه دجلاکیدلو په وخت کي به اصلی قرض جلاکوي ،سود به نه جلاکوی والله اعلم احقر محمد تقي عثماني عفی عنه ۱۳۸۷/۱۲/۲۴هج(فتوی نمبر ۱۸/۱۴۶الف)

الجواب صحیح محمد عاشق الهیٰ بلند شهري

فصل في وقت الاضحية (داختري دوخت بیان)

دکوم چا دطرفه چی اختری کیږي دهغه په ملک کي داختري دورځو تر ختمیدو پوری لحاظ کیدل لازمی دی. (فتاوی رحیمیه اودد ارالعلوم لندن دفتاوی کتل)

سوال: محترم اومکرم جناب حضرت مولانا مفتي تقي صاحب دامت برکاتهم ،مد ظلهم العالی وروسته ترمسنونه سلام امید ددعاء دي چي حضرت به جوړ اوروغ وي زه داغسی حضرت په تکلیف کي نه اچوم لکن زموږ بزرگ ددارالعلوم لندن شیخ الحدیث مولانا مفتي فاروق دیسائي صاحب مدظله، دادرخواست کړیدی چی ددغی مسئلي صراحت دي وشي، ددي لپاره که چیری وشي نودحضرت مفتي صاحب په وړاندی به دهغه صراحت وشي له هم دغه وجهي دغه خط د حضرت جناب ومحترم حضورته واستوي . خلاصه داده چي داختري په سوال کي دګجرات دمفتي حضرت مفتي سید عبدالرحیم صاحب رحمة الله علیه فتوی سته اودمفتي

فاروق صاحب فتوی په ظاهره دحضرت مفتي عبدالرحيم صاحب دفتوی څخه جلاده دمفتي فاروق صاحب غوښتنه ده، دحضرت مفتي صاحب څخه چی دمفتي فاروق صاحب جواب صحيح دی اوکه نه دی ؟ که چيری صحيح وي نو حضرت مفتي صاحب دی ددغه تصحيح اوتصديق وکړی، ولی چې د اختري وخت ډير رانژدې دي، او له دغه وجهي که چيری ممکنه وي اوحضرت کرم راباندي وکړی نو ډيره مهرباني به وي بنده ډير شرميږی چې حضرت ته تکليف ورکوي اودبې آدبي څخه د بخښني طلب داره يم اوستاسو ددعاء او دتوجُه محتاجه يم . فقط والسلام

(ددارالعلوم لندن دمفتي عمر فاروق ډيسائي صاحب فتوی)

Bisimillahirrahmanirrahim ۷the zih-qadah ۱۴۲۵

Dear respected mufti sahib

Haping that you are in the bes of health and imaan . we have amaslah were in we need your attention and opinion . below is the question which was asked and there is my answer .after so,e time th questopmeer semt the .maslah which is written in fatwa rahimiyah page ۳۱۴/۳۱۵ volume ۹ darul isha,at Karachi (refer to page ۴) which is contradicting the answer ۱ had originally given. Question date ۱۴-۰۱-۲۰۰۴ . what do the muslims say abuit the following question ? the time defference Barbados and andia is ۹ ½ hours (i.e Barbados has his /her qurbani done in india , due to the time difference the qurbni in india is done ahead of qurbani time in Barbados. the qurbani in india is done before the Eid na,aaz is offered in Barbados.is this qurbaki valid or not? Sometimes the Eid is one day behind in india and the time of qurbanihas finished in Barbados.i.e the ۳ days of qurbani are over and there afrer if the qurbaniis done in india, wall it be accepted? Fro, latif pandor.

The answer that I gave. Bismillahirrahmanirrahim.

A fundamental ,aslah is this, that if arich person was to do his wajib qurbani through a representative (wakeel), it is important that the qurbani has become wajib on this particular rich person.the qurbani on arich person becomes wajib on the ١٠th zil hajjah after suba sadiq. Now if where the rich person live the time of qurbani has not yet heguni. E subah sadiq of ١٠ zil hijjah, but where ever the representative (wakeel) lives the ١٠th zil hijjah begun , it is not correct to perform the wajib qurbani for that rich person by the representative(wakeel). According to the above maslah Barbados time I s ٩ ½ hours behind india time now if abarbados residentwants to do his /her qurbani in india, when the ١٠th zil hijjah subah sadiq begins in barbados, there after the Barbados residents qurbani should be done in india, then only qurbani will be valid. If subah sadiq of ١٠th zil hijjah has not bgun Barbados but the qurhani has been performed on behalf of the person in Barbados, the qurbaani in this situation will be counted as been done before becoming wajib. Therefore the wajib qurbani of the resident of Barbados will not be valid,so the wajib qurbani has to be performed again after the time has begun i.e at=fter the subah sadiq in Barbados . the second ,aslah is that . once the qurbani has become wajib on arich person now .... To be valid and acceptable the qurbani animal has to be in such placeswere the quarbani time has begun and remains i. e the days of qurbani have nit yet finishad regardless ot the time finishing in the rich persons country of residence. According to the above maslah at Eid in india is ١ days after Barbados and the time of qurbani has finished in Barbados and the qurbani is performed in india on the third day of Eid the wajib qurbani will be valid and acceptablefor the person in Barbados after subah sadiq ١٠thh zil hajjah , in order for the qurbani to be valid it was important that the days of qurbani have begun in india and the days of qurhani are nit yet finished in india when the Eid in india is one day behind the third day of Eid is indeed the third day of qurbani so the quvbani

fromrhe rich person in Barbados is valid regadless of the ۳ days of qurbani finishing in Barbados. Allah nows best yours sincerely umar farooqi desai date :۲۹/۱۱/۱۴۲۴) According to the maslah on page ۴ which is of fattawa rahimaya my answer is contradicting that I say that the fatwa in fattawa rahimiya is wrong (mubni bar tasamuh)the quotations that hadrat mufti abdur rahim sahib R.A (mufti azam of gujrat) has put forward proof I e hidaya Aakirain page ۴۳۰ ad durul mukhtaar was shami page ۲۷۸ are according to when the nafse wujoob has come upon aperson I . e once the nafse wujoob come upon a person the qurbani animals place would be considered and the place of the person for whom the qurbani is been done would not be considered.

(په فتاوی رحیمیه کي موجوده فتوی)

داختري حلاله ولو کي داختري حیوان چي په کوم ځای کي وي هغه ځای معتبر دی

سوال: (۲۵۲۳) ورور عبدالرشید دمدراس ښخه دلته (حیدرآباد) کي اختری کول ئي لیکلی دی چه هلته اختر په دوشنبه اودلته په یک شنبه دهغه اختري دلته موږ په یک شنبه کولای شواوکیا ؟ یائي په دوشنبه کوو؟ بینوا توجروا، جواب : داختري حیوان چي په کوم ځای کي وي هغه ځای معتبر دي داختري کولو ځای ئي اعتبارنه لری، ځرنګه که اختری کوونکي په ښهر کي وي اوهغه خپل داختري حیوان وداسی کلی ته واستوي چي هلته داختر لمونځ نه کیږي اوهلته دسپیدو ښخه وروسته داختري حیوان حلال شي نو ددغه ښاروالا اختری صحی کیږي په آخرو هدایو کي دي : والمعتبر في ذلک مکان الاضحیة حتی لوکانت في السواد والمضحی في المصر یجوز کما انشق الفجر ولوکان علی العکس لایجوز الابعد الصلاة وحیلةالمصری اذاارادالتعجیل ان یبعث بها الی خارج المصر فیضحی بها کما طلع الفجر. (ص:۴۳۰) (۱) په درالمختارکی دی والمعتبر مکان الاضحیة لامکان من علیه فحیلة مصر اراد التعجیل ان

يخرجها لخارج المصر فيضحى بها اذاطلع الفجر مجتبى (۲) (قوله والمعتبر مكان الاضحيه الخ) فلوكانت في السواد والمضحى في المصر جازت قبل الصلاة وفى العكس لم تجز قهستانى (دررالمختار والشامى ص:۲۷۸ج:۵ كتاب الاضحيه) (۳) په صورت مسئله کي عبدالرشيد دمدراس څخه تاسوته په حيدرآباد کي داخترى کولو لپاره ليکلى دى اوپه مدراس کي په دوشنبه لوى اختر دى اوستاسو دلته په يک شنبه اختر دي نوتاسو بغير له څه تکليف دغه اخترى په يکشنبه کولاى شي اودهغه اخترى صحى کيږي. فقط والله اعلم بالصواب

---

(۱)هداية كتاب الاضحيه ج:۴ص:۴۴۴)طبع مکتبه رحمانيه (او۲)الدر المختار مع رد المحتار كتاب الاضحيه :ج۶ص:۳۱۸ وص:۳۱۹)طبع سعيد (۳)كتاب الاضحيه(طبع رشيديه)

جواب دحضرت دامت برکاتهم څخه محترم مولانا اسمعيل ګنګات صاحب، زيدَ مجدکم السلام عليکم ورحمة الله وبرکاته. داخترى په باره کي دمولانا مفتي فاروق ډيسائي صاحب فتوى راورسيده ،دبنده دهغه سره اتفاق دي، اودهغه دلائل قوى دي اوپه فتاوى رحيميه کي تسامح دى، ځکه هغوي چى کوم عبارت نقل کرى دي په هغه کي اخترى ورسته تر وجوب دى، اوحال داچي په کومه مسئله کي زموږبحث دى په هغه کي اخترى مخکى پر سبب دوجوب واقع کيږي ،اوهم دارنګه احتياط په دغه کيد ى چي کله اخترى په کوم ملک کي وي نودهغه شخص دطرفه څخه اخترى کيږي ،اودهغه په ملک کي به هم اوس داختر ورځى نه وي ختمى شوي. والله سبحانه وتعالى اعلم بنده محمد تقي عثماني عفى عنه (۱۴۲۵/۱۱/۱۶هج) وفى فتح القدير ۴۳۱/۸ اذاكان تقديم الصلاة عليه شرطا في حق اهل الامصار كان اول وقت ادائها في حقهم بعدالصلاة، وانكان اول وقت وجوبها بعد طلوع الفجر من يوم النحر ويؤيده جدا عبارة الامام قاضى خان في فتاواه حيث قال: ووقت الاداء لمن كان في المصر بعد فراغ الامام عن صلاة العيد. وفى الهداية مع الفتح :۴۳۱/۸(۱) ثم المعتبر في ذلک مکان الاضحية، حتى لو كانت في السواد والمضحى في المصر يجوز كما انشق الفجر، ولوكان على العكس لايجوز

الا بعد الصلاة .وفی الدر المختار ۳۱۸/۶(۲) والمعتبر مكان الاضحية لامكان من عليه، فحيلة مصری اراد التعجيل ان يخرجها لخارج المصر ،فيضحی بها اذاطلع الفجر مجتبی . وفی رد المحتار (قوله : والمعتبر مكان الاضحية الخ)فلوكانت في السواد والمضحی في المصر جازت قبل الصلوة وفی العكس لم تجز قهستانی . وفی الشاميه ۳۱۸/۶(۳) (قوله واول وقتها بعد الصلاة الخ) فيه تسامح اذلتضحية لا يختلف وقتها بالمصری وغيره بل شرطها، فاول وقتها في حق المصری والقروی طلوع الفجر الا انه شرط للمصری تقديم الصلاة عليها فعدم الجواز لفقد الشرط لا لعدم الوقت كما في المبسوط واشير اليه في الهداية وغيرها .الخ وفی البحر الرائق ۱۷۵/۸(۴) لان وقتها من طلوع الفجر وانما اخرت في حق المصر لما ذكرنا ولانها تشبه الزكوة فيعتبر في الاداء مكان المحل وهو المال لامكان الفاعل الخ وفی البدائع الصنائع ۶۵/۵(۵) واما وقت الوجوب فايام النحر فلاتجب قبل دخول الوقت: لان الواجبات المؤقته لاتجب قبل اوقاتها كالصلاة والصوم ونحوهما .وايام النحر ثلاثة: يوم الاضحی وهو اليوم العاشر من ذی الحجة والحادی عشر. والثانی عشر وذلک بعد طلوع الفجرمن اليوم الاول الی غروب الشمس من الثانی عشر فاذاطلع الفجرمن اليوم الاول فقد دخل وقت الوجوب . (۱)كتاب الاضحية (طبع رشيد) (۲و۳)كتاب الاضحية (طبع سعيد) (۴)كتاب الاضحية (طبع سعيد) (۵) كتاب الاضحية فصل واما شرائط الوجوب الخ (طبع سعيد .

فصل في مايكون عيبا في الاضحية ومالايكون

(په اختری کي دعيب بيان)

دګوډ حيوان داختري حكم . سوال : يوحيوان چي دنوروحيواناتو سره ځرځاي (ځنګل) ته تلاي شی مثلاً يو اُوښ يا غوايي چی دبار وړلو اويا ديوي كولو قابل وي مګر يو څه ګوډ اوعيب هم پكښی سته نودغه حيوان داختري لپاره رواء دی اوكنه دي ؟ جواب: كه هغه ديو لږ عيب والی

سره د تګ او راتګ قابل وي نو د هغه اختري روا دي. (۱) والله اعلم احقر محمد تقي عثماني عفی عنه ...... الجواب صحيح محمد عاشق الهی عفی عنه

(فصل فيما يتعلق بالشركة في الضحايا والتضحية عن الغير)

(په اختري کي متعدد حصی او دنورو له طرفه داختري بيان)

سوال: يوه سړی عبدالله د مور مرحومي په نيت حلال کړشوی حيوان دچا له طرفه اداسو؟ نامی داختري د حيوان د رانيولو څخه مخکی هم او درانيولو څخه وروسته هم دخپلي مرحومي مور په نيت رانيوي او په ژبه ئی هم داويل چی دغه د مور مرحومي لپاره دي، لکن د حلاليدلو په وخت کي د چالپاره چی حلاليږی د هغه ترنيت ئي خپل نيت کافی وبولي او دايه په ژبه ونه ويل چی دا د مور مرحومي له طرفه څخه دی، پر دغه بناء دغه حلاله ونکي تر حلاليدلو وروسته دعبد الله له طرفه يې دا دعاء وويل چي ای الله دغه اختری دعبد الله له طرفه قبول کړي، په دغه صورت کي دغه اختری دچا د طرفه کيږی؟ جواب: په دغه صورت کي چی پوښتنه ئي وشوه اختری دعبدالله له طرفه څخه کيږي، (۲) اوس ده لره اختيار دي که غواړی د دغه اختري ثواب دي و خپلي مور ته وروبخښي (۳) او دمړي له طرفه څخه د هغه دوصيت بغير اختری کول دهغه مطلب دثواب رسيدل دي، اختری کونکي خو به يوژوندی شخص وي. والله اعلم احقر محمد تقي عثماني عفی عنه (۱۳۸۷/۱۲/۷ فتوی نمبر ۱۸/۱۴۴۸ الف) الجواب صحيح محمد عاشق الهي.

---

(۱) وفی الدر المختار ج: ۲ص: ۳۲۳ (والعرجاء التی لا تمشی الی المنسک) وفی الشامية تحته: (قوله والعرجاء) ای التی لايمكنها المشی برجلها العرجاء انما تمشی بثلاث قوائم، حتی لوکانت تضع الرابعة علی الارض وتستعين بها جاز عناية. وفی الهداية ج: ۴ص ۴۴۵ (طبع رحمانيه) ولايضحی با لعمياء والعوراء والعرجاء التی لاتمشی الی المنسک .... والعرجاء البين عرجها. وفی حاشيته: هی ان لايمكنها المشی برجلها العرجاء وانما تمشی بثلاث قوائم حتی لو كانت تضع الرابعةعلی الارض وضعا خفيفا يجوز

(۲و۳) وفي الشامية كتاب الاضحية ج۶ ص۳۳۵ (طبع سعيد) لو ضحى عن ميت وارثه بامره الزمه بالتصدق بها وعدم الاكل منها، وان تبرع بها عنه له الاكل لانه يقع على ملك الذابح والثواب للميت، ولهذا لو كان على الذابح واحدة سقطت عنه اضحيته كما في الاجناس. قال الشرنبلالي لكن في سقوط الاضحية عنه تأمل اه. اقول: صرح في فتح القدير في الحج عن الغير بلا امر انه يقع عن الفاعل فيسقط به الفرض عنه وللآخر الثواب

۱: دلوی حیوان د اختري دحصو مختلف صورتونه او دهغه شرعی حکم

۲: شپږ کسان دخپل واجب اختري څخه علاوه اومه حصه په مشترکه طریقه سره دیوچا د ثواب لپاره دکولو تفصیلي حکم او دمختلفو فتاویٰ بیانول.

سوال: څه فرمائیلی دي علماؤ ددغه زماني اومفتیانو د هذاالفن رحمکم الله ذوالمنن، په هغه مسئلو کي :۱: زید اوبکر او خالد دری واړه سره یوځای شول داختري کولو لپاره ئی یو غوایي رانیوي ددوي څخه زید نیمی قیمت اداکړي اوبکر اوخالد په دواړو هغه پاتي نیمی قیمت اداکړي اودغوښو ویشل ئي هم نیمی یو اودنیمي نیمی ئي بل ځای کړی یعنی دقیمت داداکیدلو په پرتله ئي دغوښو تقسیم هم وکړی. ۲: شپږ کسان په خپلوکي سره یوځای شوه اوداختري کولولپاره ئي یو غوایي رانیوی، له دوي څخه څلورو کسانو یوه یوه حصه کړه څلورحصي ئي ورکړي اودووکسانو هغه پاتې دري حصي یوه نیمه یوه نیمه حصه کړه سره شریکان شول. ۳: شپږو کسانو داختري یو غوایي رانیوي هریوه یوه یوه حصه ورکړه اوپه یوه حصه کي هغه شپږ کسان سره یو ځای شول دپیغمبرصلی الله علیه وسلم پرنامه یې کوي . په ذکرشوو مسئلو کي زموږ دملک دعلماؤ خپل منځی اختلاف دی بعضی علماء وایي چی اختري نه صحی کیږي اوبعض واي چی صحی کیږی، اودصحت ویونکي دخپلی دعوی ثبوت داسی بیانه وي چی :اللؤلؤوالمرجان، په نامه رساله (چی پرهغه باندي تقریظ دبنګله دیش څلورو غټو مفتیانو کړید ی)چی دغه عبارت : مسئله : غوایي ،(۱)ګامیښه، اوښ کي د اوو کسانو شراکت صحی دي اوپه بوزه کي صرف یو سړی دی د دي څخه زائد شریک کیدل روانه دي اودیوي حصه دپوره اینښوولو څخه وروسته که ماتیدل راشی هیڅ خرابي نه راځی، ولی ددغه ماتیدل دټولو ګرځول ممکن نه دي، مثلا په یوه غوایي کي دوه دري څلور پینځه شپږ کسان دشریک کیدلو څخه کوم ماتیدل که لازم شي په دغه کي پوره یوه حصه صحی سالمه پاته

کیږی، په بالابد کي خو کسر وي، له هم دغه وجه داروا شوه ،اوس په يوه غوايي او اوښ کي مثلاً شپږ کسانو شپږ حصي واخستی پاته شوه یوه حصه په هغه کي چی ټوله سره یوځای شی ؛پیغمبر صلی الله علیه وسلم اویا دپیر لپاره وکړی کولائي شی . حاشیه (۱) في البدائع : ولاشک في جواز بدنة او بقرة عن اقل من سبعة بان اشترک اثنان اوثلاثة اواربعة اوخمسة اوستة في بدنة اوبقرة، لانه لما جاز السبع فالزيادة اولی، وسواء اتفقت الانصباء في القدر اواختلفت، بان يكون لاحدهم النصف وللآخر الثلث وللآخر السدس بعد ان لاينقص عن السبع . (ج:۵ص:۷۱) وفی الهداية :ولوكانت البدنة بين اثنين نصفين تجوز في الاصح لانه لما جاز ثلاثة الاسباع جاز نصف السبع تبعا له . (ج:۴ص:۴۲۵) .

اوپه امداد الفتاوی ج:۳ص:۵۳۳کی ددغه سوال اوجواب څخه دخپلی دعوي ثبوت پیش کړی دي : سوال : دمړی له طرفه داختري کولو څه مطلب دی ؟ ایا دخپله طرفه څخه یوه حصه اختری وکړی اوودغه مړي ته ئي ثواب وروبخښي یا بل رقم شریکان چنده سره وکړي دهغه پرنامه حصه واخلی او اختری ئي کړی . فقط الجواب : دواړه رقمه صحی ده . اوهغه کسان چی روائي نه بولی، هغه دمولانا محمد شفیع مفتي اعظم پاکستان ددغه قلمی فتوی څخه استدلال کوي چی هغه استفتاء مع الجواب به موږ پر طریقه داستشهاد ددغه استفتاء سره په یوه لفافه کي درواستوم اوس طلب امر دادي .

چی صحي مسئله زموږ په مخ کي پیش کړی، چی موږ هم مطمئن شو او(دهغه دنامه حصه معلومه کړی اواختری ئي کړی « دامداد الفتاوی ددغه عبارت څه مطلب دي، ایا مړی مالک جوړه وي ؟ که چیری داسی نه وي ددونه خلقوله طرفه یوه حصه اختری څرنګه صحي کیږي اوکه مالک جوړيدل مقصد وي نو مړي څنګه مالک کیداي شي ؟بینوا بالدلائل النقلية والعقلية المستفتی احقر شفیق الله ومحمد جعفر احمد غفرلهما الله خادم جامعه اسلامیه ټیکناف چاټګام بنګله دیش .

د ذکر شوی مسئلې متعلق دمستفتي له طرفه څخه استول شوي د مفتي اعظم پاکستان حضرت مولانا مفتي محمد شفیع صاحب فتوی

سوال : څه فرمائي علماء ددین او مفتیان دشرع مبین چې خلق دیوه کال لپاره مزدور دروي، چې دهغه په مزدوري کي دیوه کال خورکه هم داخله وي، ایا ودغه مزدور ته دخپل اختري دغوښو څخه خورکه خوړل جائزدی اوکه نه دي؟ یعنی دهغه په مزدوري کي چې کومه خورکه ورکول کیږي هغه خورکه دخپل اختري دغوښوسره ورخوړلایشي اوکنه ؟ ۲: اوبله داچې دمحله پر شل یادیرش کوره باند یویو سردار وي چې هغه ته زموږ په اصطلاح کي شماز ویل کیږي ، اوس اختری کولو والاخلق خپل داختري غوښې دری حصه کوی، یوه حصه خپله کرڅوی اودوې حصې هغه شمازانو (ملکانو) ته ورکوي اودخپل ا ختری دکاټیدلو اوټوټه کیدلو یعنی د قصاب مزدوری دشمازانو څخه اخلی که یوڅوک دکارکولو لپاره حاضرنه شی نو وهغوي ته سردارصاحب دیرپوچ اورد ورته وایي . کله کله دخپلو غوښو دحصه څخه محرومه پاته کیږي ا وکوم خلق چې وکارکولوته حاضریږی هغه هم صرف دغوښو له وجهي څخه راځی ،ولی که دهغه غوښی ورته ونه رسیږی هیڅکله بیا کارکولو ته نشی راتلای نوخلاصه داده چې دملکانو څخه دقصابانو کار واخلی بیا داختری غوښی ورته روا دی اوکنه دی ؟(۳: داخبره چې شپږ کسان سره یوځای شی او داختری لپاره غوایي رانیسی، اوس دغه شپږ کسان شپږ حصې دخپله طرفه او اومه حصه شپږ سره یوځای شی اودپیغمبر صلی الله علیه وسلم لپاره اختري کړی، اوس دغه اومه حصه اختری کیدایشی اوکه نه، اودنه کیدلو په صورت کي پرپاتي حصو خوبه کوم نقص راځی اوکه نه ؟ بینوا توجروا عندالله الجلیل . جواب : ښه خبره داده چې داختري په ورڅوکی ددغه په خوړلو کي یو څه زیادتی وشي ددې لپاره چې داختري دغوښو معاوضه دمزدوري څخه با لا بد شی .۲: ښکاره خبره ده چې داختري غوښی دیو خدمت په عوض کي ورکول حرام دی اوچا چې ورکړی وي ،دهغه قیمت دی اندازه کړ ی اودهغه قیمت صدقه واجب ده . ۳:په اومه حصه کي دیو څو خلقو دشرکت په وجه دغه اختری ناجائزه شی . والله سبحانه وتعالی اعلم بنده محمد شفیع عفا الله عنه دارالعلوم کراچی ۱۳۷۸/صفر/۲۱هج

جواب دحضرت دامت برکاتهم العاليه څخه ۲.۱ :.غوايي .ګاميښه . او اوښ د دغو په اختري کي دري صورتونه جوړيږي (الف) اول صورت دادي چي اوه کسان سره شريکان شي او اختري وکړي او دهريوه حصه برابره وي . (ب) دوهم صورت دادی چی داوو کسانو پر ځاي اته کسان شريکان شي او دهريوه حصه تر اومی حصی کم وی . (ج) دريم صورت دادی چی داوو کسانو پر ځای شپږ، پينځه، څلور، دري، دوه، کسان شريکان شي او دهر شريک حصه کم ترکمه اوومه حصه وي او په هغه بالا حصه کي کسر وي . نو په دغه دري سره صورتو کي اول صورت په اتفاق سره جائز دي .اودوهم صورت په اتفاق سره ناجائزه دي اوپه دريم صورت کي اختلاف دي .ليکن اصح او مختاره خبره داده چی دغه رقم اختری کول هم صحی دي. له هم دغه وجهي که څه هم په مستقله طريقه باندي کسر صحي نه دي .لکن کله چی دغه د کسر اختري د يوه مکمله حصه تابع ګرځی نو دغه وخت دغه دکسر اختری هم صحی کيږي او هغه مکمله حصه اودغه کسر سره يوځای کړی ديوه شخص له طرفه اختری کيږي . ددغه مثال داسی وبوله چی يو څوک بوزه اختری کړی اودبوزي دنس څخه ژوندی مرغومی راوکاږي نو په دغه وخت کي دشرعي حکم په مراعت سره پرده باندي واجبه ده چي دغه مرغومي دهغه بوزي تابع کړی اوحلال ئي کړی ،اوحال داچي داسی مرغومي که څوک اختری کړی نه صحی کيږي .لکن اوس چی دغه مرغومی دبوزی تابع شو اوحلاليږی نو داهم په ثواب کي شامليږی . له همدغه وجه ددغه څخه معلومه شوه چی په سوال کي بيان شوي په اولو دوه صورتوکی دکسر سره هم اختری صحي کيږي اوکومو علماؤ چي ددغه پر صحي والي باندي د بدائع الصنائع، د عبارت څخه دليل پيش کړی دي هغه صحي دي.

والدليل على ماقلت في الهداية : ولو كانت البدنة بين اثنين نصفين تجوز في الاصح،لانه لما جاز ثلاثة الاسباع جاز نصف السبع تبعا ...... قال الامام اللكنوى (رح) نقلا عن الكفاية تحت قوله، في الاصح، هذا احتراز عن قول المشايخ فانهم قالوا : لايجزيهما لان لكل واحد منهما ثلاثة اسباع ونصف سبع ،ونصف السبع لايجوز في الاضحية، فاذا لم يجز البعض لم يجز الباقى، وقال بعضهم : يجوز وبه اخذ الفقيه ابو الليث والصدر الشهيد (رح) لانه لما جاز ثلاثة

الاسباع جاز نصف السبع تبعا ، ووجه ذلک ان نصف السبع وان لم يکن اضحية فهی قربة تبعا للاضحية کما اذا ضحی شاة فخرج من بطنها جنين حيی فانه يجب عليه ان يضحيه وان لم يجز تضحيته ابتداءً (الهداية ۴۴۵/۴) (١) ومثله في العناية (٧١/٨) (٢) وفی الهندية: ولو کانت البدنة اوالبقرة بين اثنين فضحيا بها اختلف المشايخ فيه، والمختار انه يجوز، ونصف السبع تبع فلا يصير لحما قال الصدر الشهيد .رح) : وهذا اختيار الامام الوالد وهو اختيار الفقيه ابی الليث (رح) کذا في الخلاصة، وان دفع احدهم ثلاثة دنانير ونصفا، والاخر دينارين ونصفا، والآخر دينارا جازت عنهم، لان اقل النصيب هو السبع، وکذلک لو اشترک خمسة ودفع احدهم دينارين والثانی دينارين ونصفا والثالث ثلاثة دنانير والرابع کذلک والخامس ثلاثة دنانير ونصفا جازت عنهم، لان اقل النصيب هو السبع، کذا في محيط السرخسی .(٣٠۵/۵ (٣) ومثله في البدائع (٧١/۵) (۴) ٣: شپږ کسان چی په شريکه اختری رانيسي اوهرسړی خپله يوه يوه حصه په مکمله توګه سره جلاکړه اوپه هغه پاتې حصه کي سره شريکان شول خپل پرځايئې درسول الله صلی الله عليه وسلم دطرفه څخه اختری کول غواړی نو ددغه صورت په باره کي کومه صريحه جزئيه دفقه په کتابوکښی دپلټنی باوجود نه شوه پيدا، البته دقواعدو تقضاء داده چی ددوی اصلی اختری صحي کيږي ،لکن په يوه حصه کي درسول (ص) داختری کولوچی کوم نيت دی هغه صحی نشو ،يعنی دهريوه له طرفه څخه الخ ددی دليل دادی چی په دغه مسئله کي دعلماؤ اختلاف دی چی کوم څوک په يوه حيوان کي يوه حصه دواجب.

(١)هداية مع الحاشية کتاب الاضحية ج۴،ص:۴۴۵(طبع مکتبة رحمانيه) (٢) عناية علی الهداية کتاب الاضحية ج۴،ص:۴۴٢(طبع رحمانيه) (٣)کتاب الاضحية الباب الثامن فيما يتعلق بالشرکة في الضحايا (طبع مکتبة رشيديه کوئته) (۴) کتاب الاضحية (طبع سعيد) وفی طبع دار الکتب العلمية بيروت ج:١١ص:٢٠٢ وفی البحر الرائق کتاب الاضحية : الاضحية من الابل والبقر والغنم ولو کانت البقرة او البدنة بين اثنين فضحيا بها اختلف المشايخ قال بعضهم : يجوز وبه اخذ الفقيه ابو الليث والصدر الشهيد . الخ وفی تبيين الحقائق (من تجب عليه الاضحية) ولو کانت البدنة بين اثنين نصفان يجوز في الاصح لان نصف السبع يکون تبعا لثلاثة الاسباع الخ . وکذا في مجمع الانهر في شرح ملتقي الابحر کتاب الاضحية ج۴،ص١۶٨،طبع دار الکتب العلمية بيروت) وفی المحيط البرهانی الفصل الثامن فيما يتعلق بالشرکة الخ ج۵،ص۶٧٧،(طبع دار احياء التراث) وان کانت بقرة اوبدنة بين اثنين فضحيا بها اختلف المشايخ فيه، قال بعضهم : لايجز الثانی، وقال بعضهم :يجوز وبه اخذ الفقيه ابو الليث والصدر الشهيد برهان الائمة رحمهم الله تعالی وتبارک، وهکذا ذکر محمد الخ الجوسی في مسائله.

اختري په نیت کړخوی اوپه داغه حیوان کې بله حصه دنفلی اختری په نیت اویا دیو بل څه لپاره کړخولایشی اویائې نشی کړخولای؟ بعض حضرات لکه حضرت مفتي رشید احمد صاحب مدظلهم رأیه داده (۱) چې هغه څوک دوهمه حصه دیو بل جهت لپاره نشی کړخولای، اوکه هغه هم چیري داسی نیت وکړی نونیت ئې هیڅ نه بلل کیږي اوده دواړو حصو څخه واجب اداکیږي. مثلاً چي یوڅوک دپوره غوائي اختری وکړی اوپه دغه کي یوه حصه دخپل واجب اختري وګرخوی، اوپاتی حصه دمختلفو کسانو لپاره دثواب په نیت وګرخوی نو ددغه قول مطابق په پاتي شپږو حصو کي دثواب نیت اعتبار نه لری بلکه دپوره غوائي څخه هغه یو واجب اختری اداکیږی. لکن دنو رو علماؤ ویناء ده چې دواجب اختري سره یو څوک دهم دغه حیوان څخه مختلفی حصې دمختلف جهاتو لپاره ګرخولایشي، ددغه دواړو صورتو دتطبیق لپاره په مسئله مذکوره کي واجب اختری صحي کیږي، اوپه یوه صورت کي دثواب نیت نه صحي کیږي. داول قول مطابق خوبنکاره خبره ده چې یوڅوک دیوه حیوان څخه دبیلا بیلو جهاتو نیت نشی کولای، نو په دغه صورت کي چي پوښتنه ئی شوي ده چي کوم چا د پیغمبر صلی الله علیه وسلم کوم نیت کاوي هغه صحی نشو، اودټوله حیوان څخه واجب اختری وشو. البته پر دوهم قول باند ی سوال کاوه کیږي چي کله یو شخص دیوه حیوان څخه دمتعد د جهاتو لپاره حصه اخستلایشي نو په دغه مسئوله صورت کي دی دشپږمي حصې په داخل کي دټولو خلقو نیت معتبر شي اوڅرنګه چي په حصه کي شپږ کسان شریک کیدل خلاف دشرع څخه دي له هم دغه وجهي دغه شپږمه حصه غوښي شوي اوکله چي یوه حصه غوښي سوي نو دهیڅ یوې حصې اختری صحي نه شو. لکن دغور کولو څخه معلومیږی چی ددغه قول مطابق هم دمذکوره شپږو کسانو واجب اختری صحی کیږي ددغه دلیل پر دوو مقدمو باند ی موقوف دی: ۱: اوله مقدمه داده چی کله یو څوک یواختری دیو بل چا دطرفه دهغه دامر څخه بغیر وکړی نو په حقیقت کي هغه اختری دحلاله ونکي له طرفه څخه کیږي البته ثواب یې وهغه چاته رسیږی چي دچاله طرفه یې داختري نیت کړی وو. قال العلامة الشامی (رح) تحت قول الدرالمختار، وعن میت، ای لو ضحی عن

ميت وارثه بامره الزمه با لتصدق بها وعدم الاكل منها، وان تبرع بها عنه له الاكل لانه يقع على ملك الذابح والثواب للميت. رد المحتار ٢١٣/٥(٢)

(١)احسن الفتاوی کتاب الاضحية والعقيقة ج:٧ص:٥٤٤تاص:٥٥٠(طبع سعيد) (٢) الدر المختار مع رد المحتار كتاب الاضحية ج:٦ص:٣٢٥(طبع سعيد)وفی العرف الشذی للکشمیری (رح) ج:٣ص:١٩١(مخته صفحه ته نقل شو)

٢: دوهمه مقدمه داده که یو څوک دیو حیوان اوومه حصه کي یو کسر مثلاً (نصف السبع يا ثلث السبع يا سدس السبع) واخلي نو هغه شرعاً اختری نه سی کیداي بلکه غوښی بلل کیږي البته کوم څوک که په یو حیوان کي اوومه حصه پوره واخلي که دهغه سره داومي کسر هم واخلی نو هغه کسر هم دهغه اصل تابع ګرځی او په اختري کي حسابل کیږي، ددغه وجهي څخه حیوان غوښي نه بلل کیږی، دغه خبره د ٢ سوال په جواب کي په تفصیل سره تیره شوه اود اطمنان لپاره لاندني عبارتونه دوهم وار ملاحظه کړه . (١)ولاشک في جواز بدنة او بقرة عن اقل من سبعة بان اشترک اثنان اوثلاثة او اربعة اوخمسة او ستة في بدنة او بقرة، لانه لما جاز السبع فالزيادة اولى، وسواء اتفقت الانصباء في القدر او اختلفت، بان يكون لاحدهم النصف وللآخر الثلث ولآخر السدس بعد ان لاينقص عن السبع. (بدائع الصنائع للكاساني رحمه الله ٧١/٥) (١) (٢) ولوكانت البدنة بين اثنين نصفين تجوز في الاصح، لانه لما جاز ثلاثة الاسباع جاز نصف السبع تبعا له كذا في الهداية. وقال في الكفاية تحت قوله ،فی الاصح، هذا احترازعن قول بعض المشايخ فانهم قالوا :لايجوز لان لكل واحد منهما ثلاثة اسباع ونصف سبع ،ونصف السبع لايحوز في الاضحية، فاذالم يجز البعض لم يجز الباقی، وقال بعضهم: يجوز وبه اخذ الفقيه ابو الليث (رح) والصدر الشهيد (رح) لانه لما جاز ثلاثة الاسباع جاز نصف السبع تبعا، ووجه ذلک ان نصف السبع وان لم يكن اضحية فهی قربة تبعا للاضحية كما اذا ضحى شاة فخرج من بطنها جنين حيى فانه يجب عليه ان يضحيه والالم يجز تضحيته ابتداءً (حاشية الهداية للا مام اللكنوی (٤٦٥/٤)(٣) ومثله في العناية (٧١/٨)(٢) والهندية (٧١/٨)(٣)

(٠:نیری صفحه پاتي حصه) قال ابن وهبان في منظومته :وعن ميت بالامر الزم تصدقا، والا فكل منها وهذا المحرر. وفی التیسیر بشرح الجامع الصغير للمناوی ج:١ص:٢٢٤(طبع مکتبة الشافعی ریاض) حرف الهمزه، اذاضحی احدکم فلياكل ندبا مؤكدا (من اضحيته)

ومن كبدها اولى قال تعالى فكلوا منها واطعموا البائس الفقير لكن ان ضحى عن غيره باذنه كميت او صبي ليس له ولا لغيره من الاغنياء الاكل الخ وفي الفيض القدير للمناوي ج۱ص۳۹۶(طبع المكتبة التجارية الكبرى مصر) ويستحب اذا اكل واهدى وتصدق ان لا يزيد على كله على الثلث ولا تنقص صدقته عنه هذا كله في التطوع اما الاضحية الواجبة بنحو نذر او بقوله جعلتها اضحية فيحرم اكله منها ولو ضحى عن غيره باذنه كميت او صي فليس له ولا لغيره من الاغنياء الاكل وفي رد المحتار ج:۶ص:۳۲۶(طبع سعيد)(فرع) من ضحى من الميت يصنع كما يصنع في اضحية نفسه من التصدق والاكل والاجر للميت والملك للذابح . قال الصدر : والمختار انه ان بامر الميت لا وفي الفتاوى الكبرى الفقهية على مذهب الامام الشافعي ج:۹ص:۴۸۲(طبع دار الكتب العلمية بيروت) فلو ضحى عن غيره باذنه كميت او صي بذلك ليس له ولا لغيره من الاغنياء الاكل منه وبه صرح القفال في الميت وعلله بان الاضحية وقعت عنه اى الميت فلا يحل له اى المضحى الاكل منها الا باذنه اى الميت وقد تعذر فيجب التصدق عنه بجميعها (۱)كتاب التضحية فصل اما محل اقامة الوجوب (طبع سعيد) وفي طبع دار الكتب العلمية بيروت ج۱۱ص:۲۰۲)(۱)كتاب الاضحية ج۴ص:۴۴۳(طبع مكتبة رحمانيه)(۲) كتاب الاضحية ج:۸ص:۴۳۰(طبع رشيديه)(۳) كتاب الاضحية الباب الثامن فيما يتعلق بالشركة في الضحايا (طبع رشيديه كوټټه)

ددغو دوو مقدماتو په رڼاکي کله چي تربحث لاندي صورت کتل کيږي نو دهغه حقيقت دغه مخ ته راځي چي مذکوره شپږو کسانو په يوه حصه کي دآن حضرت صلی الله عليه وسلم له طرفه څخه داختري دکولو نيت کړی وو د اولي مقدمه په حکم سره ددی حاصل دادی چي هغه اختری د دوي له طرفه څخه کيږي او وحضور صلی الله عليه وسلم ته ئي ثواب رسيږی اوکله چي اختري دهغوي دطرفه څخه وشو نوکه چيری دهغوي يوه کامله حصه په دغه حيوان کي نه وای نو بيا دغه حصه صرف غوبنې ګرځيدلې، ځکه چي دکسر اختری مستقلا مشروع نه دي، لکن څرنګه چي د هغوی شپږو کسانو په دغه حيوان کي کامله حصه موجوده ده له هم دغه وجهي د شپږمې حصې کسر ددوهمی مقدمې په مطابقت دکاملې حصې تابع شوه نوصحي کيږی، ددغه مثال با لکل دا دي لکه څنګه چي دغه شپږو کسانو په حيوان کي تريوې يوې کاملي حصې تر اخستلو وروسته يې د او مي حصې په باره کي داخبره وکړه چي دا موږ د ټولو له طرفه په ګډه طريقه سره وشوه ،چي ددي حاصل داکيږي چي ددغه اوومي حصې يوه يوه شپږمه دهرسړی شوه ،نو دابنکاره شوه چي په دغه صورت کي اوومه حصه دکسر له وجهي څخه د دوهمي مقدمې په حکم ددوي اختری با طل نه شو، بلکه دغه کسر هم داصل تابع ګرځی اوصحي کيږی، بعينيه هم دغه رقم په دغه صورت کي چي پوښتنه ئي شوي ده اصلي اختری صحی کيږي، ولی چی انحضرت صلی الله عليه وسلم له طرفه څخه اختری کولو مطلب داولې مقدمې په حکم باندي دخپله طرفه کولاي شي وقد مر جوازه . اوس صرف دغه خبره پاته کيږي چي دوی د پيغمبر صلی

الله عليه وسلم لپاره كوم دثواب په نيت اختری كړی دي دغه دثواب رسيدل صحی دي او كنه دي ؟ (اول) خوداده چی ددغه مسئلې تعلق دآخرت دثواب سره دي، چی په هغه باره كي ديو (دليل) دنه موجودكي په صورت كي يقيني حكم كول مشكل دي، لكن دقواعدو څخه دغه دثواب رسيدل صحی نه معلوميږی .له همدغه وجهي په اومه حصه كي چی كوم كسر واقع شو هغه ثواب دي لكن مستقل ثواب نه دي، بلكه واجب دقرباني تابع دی، له همدغه وجهي صرف ددغه تابع ثواب رسيدل داسي دی لكه يو څوک چی داؤوايي چی ما په خپل فرض لمانځه كي كوم مستحبات كړيدی صرف دهغه مستحباتو ثواب وفلاني ته وراستوم ،او دداسي ثواب د رسيدلو هيڅ مثل په شريعت كي زما په نظر نه دي راغلي ..بالخصوص دلته تابع ثواب هم داسی دي كه چيري هغه مثوِ ب له خپله دغه ثواب اخستلاي نو ديو چا به هم اختری نه وای صحي، ولي چی رسيدل دثواب ئي زيات مخدوشه دي،ددې څخه علاوه صرف يوضمني ثواب دانحضرت صلی الله عليه وسلم وخدمت ته هديه كول دی، كله چی اصلي ثواب دخپله طرفه وي څه بي ادبي معلوميږی او خوندوره نه وي، له همدغي وجهي دهغه څخه ځان ساتل په كار دي، او كله چی دانحضرت صلی الله عليه وسلم له طرفه څوک اختري كولو اراده وكړی نو دمكمله حصه اختری كول پكاردي .مفتي اعظم پاكستان حضرت مولانا مفتي محمد شفيع صاحب قدس سره چی كومه فتوی دسوال سره چسپ شوي وه هغه په ښكاره دپورته نظره سره مخالفه معلوميږی،لكن په دغه فتوی كي پوره اجمال سته ،اوپه هغه كي چی داويل شوي دي چی، په اومه حصه كي دڅوكسانو دشراكت له وجه داسی اختري راوا نه دي، دهغه دامطلب هم كيدايشی چی صرف په اومه حصه كي دثواب داستولو په وجه اختری باطليږی، نه داصل اختري په وجه، په دغه صورت كي ددغي فتوای حاصل هم هغه كيدايشی كوم چی پورته ذكرشوه. (دوهم) كه چيری ددغی فتوی مراد داوي چی ټوله اختری باطل شو ،نو دااحتمال هم سته چی دحضرت په فكر به هغه صورت وي كله چی په اومه حصه كي دنورو كسانوشركت راشي .نه دهغه خلقو دكوموچی په دغه حيوان كي مكملي حصي موجودي وي،اوبيا شاته عرض شوي وه چی په دغه صورت كي ټوله اختری باطليږی، اوفرضه كړه كه چيری دفتوی مراد

په دغه صورت مسئوله کي دټوله اختري باطلول واي نو حضرت به دد غه مسئلې ددلائلو څخه اعراض نه واي کړی، او که چيری دحضرت اقدس سره په خدمت کي هغه امور پيش شوي واي دکومو چی پورته ذکروشو نو شايد دهغه رائيه به هم داختري دجوازواي . ددغو احتمالاتو په موجودګي کي دغه محتمله ذکرشوی فتوی اوپورته دلائلو ته په نظر نه کولوسره کا في نه معلوميږی . ددغی فتوی دمختلفوطرفو دغور کولو څخه په جواب کي ځنډ راغلي ،ځکه چی دحضرت قدس سره محتمله فتوی هم زموږ په مثل پر مفصله تحقيق باندي فوقيت لری . لکن هروخت پر اصولو اوقواعدو باند ی په نظرکولو سره اودفقه دکتابو درجوع کولو څخه وروسته کومه رائيه چی زموږ اودالله په مابين کي راغله داهل علم په وړاندی دهغه ښکاره کيدل هم ضروروي شول .پردغه بناء دغه ليکنه وشوه ،ددی سره ځرنګه چی دغه ليکنه دقواعدو په بناء شوي ده اودحضرت دفتوی ظاهر ددي پرخلاف دی له هم دغه وجي څخه داعينی ممکنه ده چي دادي دناچيز پر سوء فهمي باندي بناءوي، له هم دغه وجي څخه په دغه باره کي دي ونورو اهل فتوی علماؤ ته رجوع وشي . هذا مانحن لی في هذا الباب . والله اعلم احقر محمد تقي عثماني، (فتوی نمبر ۲۰۰۷/۳۵ه)

دبل چاله طرفه داختري په شمير کي تحقيق

(اهم وضاحت دمرتب څخه)

اداره غفران راولپنډي دمفتي محمد رضوان صاحب مد ظلهم د(تضحية عن الغير) يعنی دبل چا له طرفه څخه داختري متعلق خپل يو مفصل تحقيق دحضرت دامت برکاتهم العاليه په خدمت کي دحضرت درأيي دمعلومولو لپاره واستول شو چی په هغه کي دبل چا له طرفه داختري متعلق د څه امورو تحقيق سوي وو ،حضرت دامت برکاتهم دهغه تحقيق دمطالعې وروسته پر هغه باندي خپله رأيه ليکلی وه، اوداغه رقم دده په دغه تحقيق کي ددغه امراصلاح هم کړي وه چي تر اووکسانو کم خلق دخپل واجب اختري سره په اوومه حصه کي په مشترکه

ترکه ديو چا دثواب رسيدلو په نيت اختری وکړی نو دمفتي محمد رضوان صاحب دليکلو څخه ددغه جواز معلوميدي، څرنگه چی دحضرت دامت برکاتهم العاليه خپل تحقيق هغه وو چی په مخکنی فتوی کيښ په تفصيل سره ذکر کړی، له هم دغه وجهي حضرت دامت برکاتهم العاليه ددغه معامله اظهار وکړي. چی ترهغه وروسته مفتي رضوان صاحب هم ددغه مسئله وضاحت وکړی او دوهم ځل ئي تحقيق وحضرت دامت برکاتهم العاليه ته واستو ي، چي حضرت هم ددغه تحقيق تائيد اوتصويب وکړي. دغه ليکني چونکه ډيري طويلي دی اودسائل له طرفه دعلحيده رسالو په شکل هم شائع شوي دي له همدغه وجه ئي دلته داوږدوالي اودتکرار څخه دځان ساتلو په غرض دهغه ليکنو هغه حصه ذکر کيږي کوم چی حضرت دامت برکاتهم العاليه داصلاح په نيت سره علامه داره کړي وي. اوبيا ئي د هغه اصلاح کړی وه خط د حضرت دامت برکاتهم العا ليه په نامه مکرم اومحترم جناب حضرت مولانا مفتي محمد تقي عثماني صاحب مد ظلهم، السلام عليکم ورحمة الله وبرکاته

مياشتني د، التبليغ، علمی اوتحقيقی نمبر (۱۷) سلسله ستاسو په خدمت کي ده چی په هغه کي دبل چا له طرفه داختري پرتحقيق باندي تاسو نظر کړي ؤو، ددغه مضمون اړوند ستاسو محترم و تنقيح اوتحقيق او تصديق ته ضرورت شته ،اميد لرم چی دخپلی لوړي رأيه څخه مو پر ترجحي بنيادو باند ي خبر کړ ي. دجواب پاکټ ورسره سنجاک دی، جزاکم الله خير الجزاء.
والسلام محمد رضوان ۱۴۳۰/شوال/۳۰هج/(۲۰۰۹/اکتوبر/۲۰)
(دليکنی متعلقه حصه) ...... شاةِ واحده (يا سبع بقرة) په ملکيت کي داسی اشتراک چی په هغه کي اختری ديوه څخه دزيادت وطرفته واقع وي. ناجائزه بلل شوي دی اوددي وجه دحنفيه ؤ په نزد مشهوره ده چی په يوه پسه کي اويا تراووکسانو په غوايي کي تعدد جائزنه دي. بيا نو دقواعدو په لحاظ سره راجحه دامعلوميږی چی و يوه بل ژوندی اويامړه ته ايصال ثواب په کولو سره هم اشتراک روانه دي، اواحتياط هم په دغه کي دي، بالخصوص کله چی دثواب درسيدلو خبره وي چی کوم فرض اوواجب عمل هم نه دي، له همدغه وجه څخه که د يو چا سره دپوره اختري طاقت نه وي اوچی هغه په دغه رقم صدقه اويا خيرات وغيره وکړي هم دايصال

ثواب نیک بختی حاصله ولایشي . ترکومه ځایه چې ددغه جزئیه تعلق دی په کوم کي چې تراووکسانو دکم والی صورت دي په (سبع بقرة) کښي شراکت جائز بلل شوي دی نو ددغه دجواز په توجیه کي فقهاؤدتابع والي تصریح فرمائلي ده اوکله چې په سبع بقرة کي دثواب کولو نیت وشو نو دایو مستقل اوعلحیده نیت بلل کیږی،اوهغه دتابع والی توجیه بیا په پوره شکل نه ثابتیږی، له هم دغه وجهي څخه په دغه صورت کي په سبع بقرة کي تعدد نه بنائي چې ودی شي . البته که چیری ډیر کسان دایصال ثواب په نیت سره دغوائي اختری وکړی نوبیا په سبع بقرة کي شراکت ضررنه رسوی، ځکه چې دلته دتابع والي توجیه په پوره ډول ثابته شول . اوپه دغه صورت کي دایصال ثواب یوه طریقه داده چې په سبع بقرة کي دوینوتو یدلوڅخه دثواب نیت ونه کړی اوکله چې اختری وشو نو ترهغه وروسته په هغه غوښو کي دثواب په نیت سره خیرات وکړی ،څرنګه چې دلاندی جزئیه څخه معلومیږی : في فتاوی ابی اللیث : وسئل ابونصر عمن ضحی وتصدق بلحمه عن ابویه قال یجوز لان اللحم ملکه فقط تصدق بملکه عن أبویه فیجوز(المحیط البرهاني ج:۸ص:۴۷۴) (۱) والله تعالی اعلم ۲۰۰۹ مئ ۲۵ ۱۴۳۰/جمادی الاولی /۲۹هج)اداره غفران ،راولپنډی

(۱)کتاب الاضحیة الفصل السابع في التضحیة عن الغیر، وفی التضحیة بشاة الغیر عن نفسه)

دحضرت دامت برکاتهم العالیه له طرفه څخه جواب : مکرم بنده زید مجدکم

السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته :

ستاسو څه لیکني زموږ سره جمعه شوي دی ،مریضی ،او سفرو، او مصروفیتو، فرصت نه کړی را اوس د (تضحیة عن الغیر) دلیکنی دکتلو نوبت راورسیدی، الحمدلله ډیر ښه صحت می پیدا کړی، تقبل الله تعالی منکم وجزاکم خیرا ،البته دغه عبارت صفحه۱۰ باندي مبهم شوی دی، که ډیر کسان دثواب درسیدلو په نیت سره .... ضرربه و نه رسیي . که چیری ددی

مقصد داوي چې شپږ کسان مثلا واجب اختري وکړي نو اوومه حصه په مشترکه طريقه سره د يو
چا د ثواب رسيدنو په غرض داختري نيت کولايسي نو داخبره صحي نه معلوميږي . او که چيري
مقصد څه بله خبره وي نو د هغه وضاحت په کار دي، البته دغو بنو د خيرات ونو په نيت چې مخته
نيکل شوي دي، واضح بنکاره دي والله سبحانه اعلم بنده محمد تقي عثمان ١٤٣٢/٣/٢٦هج
(فتوى نمبر ١٢/١٣٣٩) وضاحت : حضرت دامت برکاتهم د دغه مذکوره جواب وروسته
نوي سائل دوهم وار ترتحقيق وروسته د ذکر شوي حصه اصلاح وکړه چيئ کومي نيکتي
راستولي دي د هغه متعلقه حصه لاندي ذکر کيږي.

دنوي تحقيق وروسته دچاپ کړه شوي رسالې آخري حصه

د دغه تفصيل وروسته زه پوهيږم چې زموږ رساله، د زوالحجه اوداختري فضائل او احکام،
(چاپ ځلرم : ذوالقعده ١٤٢٨ه نومبر ٢٠٠٧ء) په ١٢٩ اتمه صفحه کي ٩ نمبر مسئله په آئنده کي
اصلاح کړي او په لاندي ډول ئي چاپ کړي . دثوا ب رسيدلو لپاره نفلي اختري درسول الله يا
استاد يا مور او پلار يا ديو بل مړي ياژوندي همسايه يا بل بيگانه مسلمان له طرفه څخه دهغوی
دثواب رسيدلو په نيت کول صحي دي . داهم رواء ده که يو څوک دپوره يو ه کوچني حيوان
ثواب ويوه او يا ويو څو کسانو ته ورواستوي ،البته که چيري ديو کوچني او يا لوی حيوان په
اوومه حصه کي يو يا تر يوه زيا ت خلق شريکان شي اوثواب ئي بل چا ته واستوی جائز نه دی
،او که چيري تر اوو کم کسان په لوی حيوان کي شريکان شي ،او ديو شريک حصه هم تر اوومی
حصه کمه نه وي نو پاتي اوومه حصه کي تبوله يا يو څه کسان شريکان شي او دايصال ثواب په
نيت کرځول داحتياط خلاف ده د دغه څخه پرهيز کول پکار دي . دحضرت دامت برکاتهم العاليه
جواب : تردغه تصحيح وروسته حضرت لاندی جواب وليکی (مرتب)مکرم بنده زيدمجدکم
نن، تضحيه عن الغير، په باره کي داصلاح کولو دعبارت دکتلو وخت پيدا شو ،الحمد لله هغه
اجمال ليری شو ،جزاکم الله تعالی خير الجزاء ووفقکم لامثال امثاله ،والسلام بنده محمد تقي
١/٦/٣٢هج

فصل في نذر الاضحية (داختري دنذر منلو بيان)

دبوزې يو کوچنی مرغومي په راروان لوئ اختر کي اختری کوم، دالفاظو دويلو حکم

سوال: دزيد سره يوه بزه ده چې هغه تير کال داختر په ورځ دوه سيرلان وزيږول، زيد وخپل پلار خالد صاحب ته وويل، چې يو سيرلی به په راتلونکي لوي اختر اختری کوم، هغه دوهم ئي ستا، اتفاقا څو ورځ وروسته دزيد زوي پيداشو، اوس پلار اوزوي پردغه متفق شول چې دواړه سيرلان به په عقيقه کي حلال کړو، داختري لپاره به بل حيوا ن رانيسو، څرنګه چې دعقيقي ورځ ۱۹۷۶/۱۱/۷ مقرره شويده، ژرجواب راته وليکي. جواب: زيد دا الفاظ ويلي دی چې يو سير لی راتلونکي لوی اختر کي اختری کوم، دغه الفاظ دنذر نه دی، بلکه دائي دنيت ښکاره کيدل کړيدی. لهذا ددغه الفاظو څخه هغه حيوان داختري لپاره متعين نشو. اودزيد لپاره دغه حيوان په عقيقه کي استعمال ول اويو بل حيوان داختري لپاره خريداری کول صحی دی. لما في العالمگيرة: ولوملک انسان شاة فنوی ان يضحی بها او اشتری شاة ولم ينو الاضحية وقت الشراء ثم نوی بعد ذلک ان يضحی بها لا تجب عليه سواء كان غنيا اوفقيرا . (عالمگيرية ج:۵ص:۲۹۱،کتاب الاضحية باب:۱)[1] اوکوم سيرلی چې پلارته ورکړي وو، دهغه په باره کي که چيرته پلار وزيد ته هبه کړی نو هغه هم په عقيقه کي استعماليدلای شي. والله سبحانه وتعالی اعلم ۱۳۹۶/۱۱/۱۵هج (فتوی نمبر ۲۷/۲۵۳۷د).

---

(۱) طبع مکتبه رشيديه وفی بدائع الصنائع ج:۱۱ص:۱۷۸(طبع مکتبه رشيديه) ولوکان في ملک انسان شاة فنوی ان يضحی بها او اشتری شاة ولم ينو الاضحية وقت الشراء ثم نوی بعد ذلک ان يضحی بها لا يجب عليه سواء كان غنيا اوفقيرا . وفی ردالمحتار کتاب الاضحية ج:۶ص:۳۲۱(طبع سعيد) فلوکانت في ملکه فنوی ان يضحی بها او اشتراها ولم ينو الاضحية وقت الشراء ثم نوی بعد ذلک لايجب . الخ وکذا في المحيط البرهانی الفصل الثانی في وجوب الاضحية بالنذرج:۵ص:۶۵۹ (طبع دار احياء التراث العربي بيروت) اوهمدارنګه دغه بزه داختر په ورځو کي حلاله وم، ددغه قول څخه نذر دنه ثابتيدلو سره متعلق اضافه کفاية المفتي ج:۸ص:۲۰۰ ده وګوره!.

فصل في جلود الاضحية

(داختري دڅرمنو بيان)

سوال: داختري څرمني كه دمدرسي د مسئولينو له طرفه يو مسئول خرڅې كړي په مناسب قيمت سره .او هغه مسئول دغه څرمني خرڅې كړي په گټه سره او دهغه گټې مصرفه ولې دمدرسې په آبادۍ او ترقى كي اويا دمدرسې داستاذانو په معاش كي جائز دي اوكنه دي؟ څكه چې دغه مدرسه په آخيرى اندازه سره دمفلسي سره مخامخ ده. جواب : كه دداختري څرمني ومدرسي ته وركړه شوى وي نو دهغه څرمنو قيمت ومستحقينو ته دزكات يې وركول ضروري دي ،(۱) البته كم مسئول چي په خپل شخصي حيثيت سره خرڅي كړيدى. كه چيرې په خپله خوښه اورغبت سره خرڅي كړي اودهغې گټه ومدرسي ته دعمو مى چاندي په طريقه وركړى .نو بيا دغه چنده دمدرسي مهتمم چي په كوم كاركى مصرفه وي مصرفه ولايې شي . والله اعلم بالصواب احقر محمد تقي عثماني عفى عنه ،۱۳۸۸/۲/۶هج (فتوى نمبر ۱۹/۲۲۷ الف) الجواب صحيح محمد عاشق الهى عفى عنه.

وصاحب نصاب امام ته داختري دڅرمنو دوركولو حكم

(دفتاوى عثماني ديوى مسئلې وضاحت)

وعالى قدر صاحب درتبې شيخ الاسلام حضرت العلام مولانا مفتي محمد تقي عثماني صاحب ادام الله فيوضكم وبركاتكم السلام عليكم ورحمة الله په دغه وخت كي دحضرت سره شرف دمكاتبت په دغه سلسله كي حا صليږى چي بعضى وخت وطالب العلم ته د، فتاوى عثماني، څخه داستفاده په دوران كي د بعضى ځايوپه پوهيدلوكى اشتباه پيداشوه، سره ده ډيره فكر اوغور څخه مى خپله حل نكړه له همدغه وجهي مي ستاسو وخدمت ته دعريضې كولو جرأت وكړى، كه چيري دغه اشتباه مبنى پرجهل وي نو(انما شفاء العى السوال) باندي به عمل

وشی . اوکه چیری یوځه واقعیت وي نو (الدين النصيحة) په عمل کولو به ثواب پیداښي

(۱) وفی الهداية ج:۵ص:۴۴۹ (طبع رحمانية) ولوباع الجلد او اللحم بالدراهم اوبما لاينتفع به الا بعد استهلاكه تصدق بثمنه لان القربة انتقلت الى بدله . وفی حاشيته : انتقلت القربة الى بدله فوجب التصدق . وفی الدر المختار ج:۶ص:۳۲۸ (طبع سعيد) فان بيع اللحم او الجلد به اى بمستهلك او بدراهم تصدق بثمنه . وفی البدائع : من باع جلد اضحية فلا اضحية له............ فان باع شيئا من ذلك نفذ بيعه عند ابی حنيفة (رح) ومحمد وعند ابی يوسف (رح) لاينفذ لما ذكرنا فيما قبل الذبح ويتصدق بثمنه لان القربة ذهبت عنه فيتصدق به وفی الخلاصة : ولابأس بيعه بالدراهم ليتصدقها وليس له ان يبيعه بالدراهم لينفقها على نفسه ولو فعل ذلك يتصدق بثمنه . وفی البحر ج:۸ص:۱۷۸ (طبع سعيد) ولوباعها بالدراهم ليتصدق بها جاز لانه قربة كالتصدق بالجلد واللحم .... الخ دتفصيل لپاره جواهر الفقه وګورئ ج:۱ص:۴۵۳ تر ۴۵۷ پورى (محمد زبير)

(۱)...په فتاوی عثماني دريم جلد صفحه ۳۸۹، ۳۹۰کی و صاحب نصاب امام ته داختري دڅرمنو اخستل نا جائزه ليکلی دی . اوحال داچی دفقهاؤ دعباراتوڅخه دامعلوميږی چی داختري دڅرمني اودغوښوحکم دصدقاتو نا فله ؤڅخه دي له همدغه وجهي څرنګه چی غوښي ويو غنی اوفقير سيد، اوغير سيد، مسلمان ،و کافر، همسايه، وغيره، ته ورخوړلاي شي . هم دغه رقم داختري څرمن هم وغنی، فقير، ونورو ټولوته ورکولايشی، اوهغوی هم دغه څرمن اخستلايشی، ها داختري دڅرمني قيمت چون دصدقات واجبه ؤڅخه دی له همدغه وجي ئي صرف وهغه چاته ورکولاي شی کوم څوک چی زکات اخستلايشی. في الهندية: ويطعم الغنى والفقير جميعا كذا في البدائع . ويهب منها ما شاء للغنى والفقير والمسلم والذمى كذا في الغياثية . (الفتاوى الهندية : كتاب الاضحية، الباب الخامس) واللحم بمنزلة الجلد في الصحيح (الهنديه الباب السادس) جواب : قدرمند اوعزت مند جناب مولانا محمد يحيى صاحب زيد مجدكم السلام عليكم ورحمة الله وبركاته .

ستاسو قدرنامه راته ورسيده ،چی په هغه کي په، فتاوی عثماني، کي دڅو ځايو په باره کي يو څه استفسارات وه دهغه په باره کي خپل معروضات لاندی ذکرکو م (۱)فتاوی عثماني ج:۳ص:۳۸۹و۳۹۰کی ﻭ صاحب نصاب امام ته داختری د څرمنو اخستل ناجائزه ليکلی دی. په دغه جواب کي واقعتا اجمال پاته شوي دی . اصلی مسئله داده که چيری بعينه د اختري څرمن ورکړه شی په دغه کي غنی ،اوفقير،برابردی يعنی بعينه څرمن وصاحب نصاب ته هم ورکړه کيږي ،البته که چيری اختری کونکی څرمن خرڅه کړه بيا هغه روپی صرف ومستحق

زکات ته ورکړه کیږي ،بغیر دصاحب نصاب څخه وبل چاته هم نشی ورکول کیدای . شاید سوال پر داسی طرز شوی وي چی څرمن دی خرڅه شی اودهغی دروپو ورکړه دی مقصود وی ،نه همدغه وجهي څخه وهغه ته ناجائزه لیکلي شوي وه ،که څه هم دسوال په الفاظلو کي داخبره موجوده نده ،نودارنګه ددغی فتوی څخه غلط فهمی پیداکیدایشی . لکه څرنګه چی مابنده دفتاوی عثماني په جواب کي ترمیم وکړی هغه هم دغه رقم کړیوه ؛ که چیری ملاصاحب خاوند دنصاب نه وي نوودته دسرسایی اوداختری دڅرمنود روپووصولیدل جائز دي اوکه چیری مولوی صاحب صاحب دنصاب وي نوبیا ورته اخستل ناروانه دي (۱) . البته که څرمن وي اودی یې مالک جوړشی بیا په دواړو صورتو کي رواء دي .

(۱)وفی الدر المختار کتاب الاضحية ج،۶ص،۳۲۸(طبع سعید) فان بيع اللحم اوالجلد ای بمستهلك او بدراهيم تصدق بثمنه وفی مجمع الانهر ،کتاب الاضحية ج،۴ص،۱۷۴(طبع غفاريه کوئته)فان بدل اللحم اوالجلد به يتصدق به

بیا چیې هغه څه دول وغواړی استعمال دی کړی (۲) . په دی شرط چی دده دامامت اجرت به نوي (۳)، الله تعالی دی تاسو ته جزاء خیر اوپه ظاهره اوباطنه کامیابي سره ونازه ئي چی تاسو ودغه طرف ته توجه وکړه، والله اعلم ۱۴۳۴/۱/۶هج (فتوی نمبر۱۵۰۳/۹)

فصل في متفرقات الاضحية

(داختري دمختلفو مسائلو بیان)

داختري لپاره رانیول شوي حیوان که چیري ناجوړه شي نو ئي څه حکم دی

سوال : زید داختري لپاره څو میاشتی مخکی یوه بوزه رانیول ،اوس هغه بوزه ناجوړه شوه ،اوزید حلاله کړه بیا یې دقصاب پر لاس خرڅه کړه اوچی روپی ورسره کدي کړی داختري لپاره حیوان په رانیولایشي اوکنه ؟ اوکه دهغې بوزې غوښي پرفقیرانو باند ی خیرات ول ضروري دي ؟ اوآیا دهغې غوښي زید خوړلایشي؟ جواب ؛ که چیری پر زید باند ی اختری داوله څخه

واجب نو نو هغه بیا هغه ناجوړه بوزه خرڅولیشی اودهغه پرځای بل حیوان رانیولای شی اواختری کولای شی . لیکن که چیري پرزید باندي اختری داوله څخه واجب نه ؤ اوهغه دنفلي اختري کولو په وجه بوزه رانیولې وه نو اوس بیا دهغه بوزې خیراتول واجب دي و(۴)اودهغې پرځای بل حیوان رانیول اواختری کول ضروري نه دي . وا لله سبحانه وتعالی اعلم ۱۳۹۶/۱۲/۹هج (فتوی نمبر ۲۷/۲۷۸د)

---

(۲)وفی مجمع الانهر کتاب الاضحیة ج:۴ص:۷۴(طبع غفاریه) واللحم بمنزلة الجلد وفی الفتاوی البزازیة علی الهندیة ج: ۶ص: ۲۹۴(طبع رشیدیة) ان الجلد کاللحم لیس له بیعه وفی البحر الرائق کتاب الاضحیة ج:۸ص:۳۲۶(طبع رشیدیة) واللحم بمنزلة الجلد وفی تبیین الحقائق کتاب الاضحیة ج:۶ص: ۴۸۵ (طبع دارالکتب العلمیة بیروت) ویأکل من لحم الاضحیة ویوکل غنی ویدخر.......ولانه لما جاز له ان یاکل منه وهو غنی فاولی ان یجوز له اطعام غیره وان کان غنیا وفی الهندیة ج: ۲ ص: ۴۷۳ (طبع رشیدیه) فان اراد الحیلة فا لحیلة ان یتصدق به المتولی علی الفقراء یدفعونه الی المتولی ثم المتولی یصرف الی ذلک الخ (۳) وفی الهندیةج: ۱ص: ۱۹۰(طبع رشیدیة) ولونوی الزکوة بما یدفع المعلم الی الخلیفة ولم یستاجره ان کان الخلیفة بحال لو لم یدفعه یعلم الصبیان ایضا اجزاه والا فلا وکذا فی الدرالمختار؛ ۲ص: ۳۵۶(طبع سعید) (۴) وفی الشامیة ج: ۶ص: ۳۲۰(........) ان الفقیر اذا اشتراها له یلزمه التصدق بعینها بلا نذر بخلاف الغنی .....الخ وفی الدرج: ۶ص: ۳۲۱(ولوترکت التضحیة ومضت ایامها تصدق بها حیة ناذر) فاعل تصدق لمعینه وفقیر عطف علیه شراهالها لوجوبها علیه بذلک حتی یمتنع علیه بیعها . وفی الشامیة تحته (قوله لوجوبها علیه بذلک) ای بالشراء وهذا ظاهر الروایة لان شراءلها یجری مجری الایجاب وهو النذر با لتضحیة عرفا کما فی البدائع. وفی الهندیه ج: ۴ص: ۴۴۵(طبع رحمانیه) ولو لم یضح حتی مضت ایام النحر ان کان اوجب علی نفسه اوکان فقیرا وقد اشتری الاضحیة تصدق بها حیة وانکان غنیا تصدق بقیمة شاة اشتری او لم یشتر لانها واجبة علی الغنی وتجب علی الفقیر بالشراء بنیة التضحیة عندنا ....الخ وفی المحیط البرهانی الفصل الخامس ج۵ص: ۶۶۶(طبع دار احیاء التراث العربي بیروت) واذا مضی ایام النحر فقد فاته الذبح لان الاراقة انما عرفت في زمن مخصوص ولکن یلزمه التصدق بقیمة الاضحیة اذاکان ممن یجب علیه الاضحیة فان کان او جب شاة بعینها اواشتری لیضحی بها فلم یفعل حتی مضت ایام النحر تصدق بها حیة لانه تق=عذر اقامة القربة من حیث الذبح لفوات الوقت.

داختري لپاره د درېیم حیوان رانیولو وروسته اول یې نه کړی حلال دپاتي د ولوحکم

سوال : زید یو غوایی رانیوی داختري په نیت، وروسته معلومه شوه چي دهغه عمر کم دی تردوه کاله، بیا زید دوهم غوایی رانیوي هغه چي ئي کورته راوستي هغه هم گسترہ شوه اوخلقوورته وویل چي دگستري اختری نه صحی کیږي بیا ولاړی درېیم غوایی ئي رانیو ی اودهغه اختری ئي وکړی اوس سوال دادی هغه دوهم غوایی چي گستره وختله دهغه څه کول

پکار دي ؟ جواب : که چیری پرزید باندي اختری واجب وي نو دهغه واجب د دریم غوایی څخه اداشو ، اوس اول او دوهم غوایي دده ملکیت دي هغه چی څه غواړی په ودي کړی ، اوکه چیری پرهغه اختری واجب نه وي ، بلکه دنفلی اختری په نیت یې غوایي رانیوله بیا هغه دویم غوایی چی ګستره وه دهغه هم اختری پر لازم دي . والله سبحانه وتعالی اعلم ۱۳۹۷/۱/۵(فتوی نمبر ۲۸/۳۴الف) .

و مړور ته دخسر له طرفه څخه داستول شوي بوزي داختری حکم

سوال : ما وخپل زوی ته پینځه کاله کیږي کوزده ورکړی ده ، اوزه وخپلي مړورته په لوی اختر یوه بوزه داختري لپاره دخپل زوی له طرفه وراستوم ، کوم اختری چی وراستول کیږي ،آیا هغه په دغه وجه چی تراوسه می مړور نه ده راواده کړي مناسبه ده ؟اوهغه به دالله په نزد قبلیږی اوکنه؟ اویا بیله نکاح چی داسی وکړایشی هغه خو دالله په نزد اختری نه حسابل کیږی؟ اوددغه انجلی اختری زما پرزوی واجبیږی اوکنه ؟ هغه تراوسه چی می دغه رقم اختریان کړیدی دالله په نزد په کوم بخش کي حسابل کیږي ؟ جواب : اختری پرهر چا خپل واجبیږی، پر میره د خپلی بی بی له طرفه اختری نه دی واجب ،بلکه که چیری بی بی صاحبه دنصاب وي نو پرهغي دخپل مال څخه اختری کول واجب دي ،که چیری میره ده دي لپاره بوزه رانیولي وی هغه دي وخپلی بی بی ته هبه کړی ، بیا دیئ هغه دخپله طرفه څخه اختری کړی نو صحی کیږی(۲) اوکله چی دنکاح څخه وروسته دغه حکم دي نو تر نکاح دمخه خو په طریقه اولی دغه حکم کیدای شی. له هم دغه وجهي څخه تا چی تراوسه کومی بوزی وخپلی کیدونکی مړورته وراستولي دی ،هغه ستا له طرفه وهغې ته هدیه ده اودهغې اختری دهغه څخه اداشو ،په راتلونکی وخت کي پرتا یې ابستول واجب نه دي والله اعلم ۱۳۹۶/۱۱/۲۲(فتوی نمبر ۲۷/۲۵۹۴د)

حاشیه په راتلونکی صفحه کي وګوری

دحلالیدلو د مزدوری اخستلو حکم اودغه مزدوری د چا پرزیمه ده؟

سوال : که چیری کوم دوست یا همسایه داختری غوایی حلال کړی، دحلالیدلو روپی غوښتلای شی اوکنه ؟ اودغه د مزدوری روپی پرچا دی ؟ جواب : دحلالیدلو اَجرت دهغه چا پرذیمه دی چی دچا له طرفه څخه حلالیږی ،له هم دغه وجه څخه دغه مزدوری اخستل صحی ده (۳).والله اعلم ۱۳۹۷/۷/۱۵هج(فتوی نمبر ۲۸/۱۰۸الف)

داختري دغوښو دویشلو طریقه

سوال : داختري دغوښو د تقسیم کولو دتفصیل څخه مو خبر کړی اویا ټولي غوښی خپله خوړل روا دي ؟ جواب : داختري په باره کي مستحبه داده چی هغه دي دري حصې شی، یوه حصه دځان لپاره، اویوه حصه دغریبانو لپاره ،اویوه حصه دهمسایه ګانو لپاره ،لیکن که په یو ځای کي غریبان پیدا نه شی یا ټولي غوښي خپله خوړل اویا وهمسایه ته ورخوړل جائز دی.(۴)والله اعلم ۱۴۰۰/۱۱/۶هج

فصل في العقيقة (دعقیقې مسئلې)

دعقیقې شرعی حیثیت اوکه دهلک په عقیقه کي د دوو بوزو طاقت نه وي نو بیا کوم حکم دی؟

سوال : آیا عقیقه کول لازم دی ؟ اوددغه شرعی حیثیت څه دي ؟ اودهلک له طرفه دوې بوزې کول لازم دي ؟که یوه بوزه حلاله شی نو څرنګه دي؟ جواب : عقیقه کومه فرض یا واجب نه ده، سنت مستحبه ده، که چیری ونه شی نو ګناه نشته .(۵)

دتیری شوی صفحه حاشیه) (۱) وفی الدر المختار ج: ۶ص: ۳۱۵ (طبع سعید) تجب علی حر مسلم مقیم موسر یسار الفطرة عن نفسه (۲) وفی خلاصة الفتاوی ج: ۴ص: ۳۱۷ (ولو وهب رجل من رجل شاة فضحی بها ثم لراد ان یرجع في هبته لعند ابی یوسف لیس له ذلک ولایجب علی المضحی ان یتصدق بشیئ وفی الهندیة ج: ۵ص: ۳۰۲ (طبع رشید) رجل وهب لرجل شاة فضحی بها الموهوب له او ذبحها لمتعة او جزاء صید ثم رجع الواهب في الهبة صح الرجوع وجزت الاضحیة والمتعة وعن ابی یوسف انه لا یصح الرجوع في الهبة ولیس علی الموهوب له في الاضحیة والمتعة ان یتصدق بشیئ .(۳) ویجوز الاستجار علی الذکاة (ای الذبح) لان المقصود منها قطع الاوداج دون اماتة الروح وذلک یقدر علیه کذا في السراج والوهاج (الفتاوی

هندية ج: ۴ص: ۴۵۴(طبع ما جديه كوئته) في الجوهرة النيرة ج ۱ ص: ۳۱۸ (طبعی قديمی كتب خانه ، ويجوز الاستئجار على الذكاة لان المقصود منها قطع الاوداج دون اماتة الروح اه (كتاب الاجارة فصل في الاجير المشترك والخاص) اوهم دارنگه وګوره كفايت المفتي ج: ۸ ص: ۳۲۸ (طبع نوی حاپ دار الاشاعت كراجی) (۴) وفی الدر المختار ج: ۶ص: ۳۲۸ (طبع سعيد) وندب ان لا ينقص التصدق عن الثلث وندب تركه لذی عيال توسعة عليهم ١ وفی الشامية تحته (قوله وندب الخ) قال في البدائع ، والافضل ان يتصدق با لثلث ويتخذ الثلث ضيا فة لاقربانه واصدقائه ويدخر الثلث ويستحب ان يا كل منها ولوحبس الكل لنفسه جاز لان القربة في الاراقة والتصدق باللحم تطوع . اوهمدارنګه وګورئ ! احكام او تاريخ داخترى ص: ۳۹ دمفتي اعظم پاكستان حضرت مولانا مفتي محمد شفيع صاحب رحمة الله عليه (۵) في الهندية ج: ۵ص: ۳۶۲ كتاب الكراهية (طبع رشيديه) العقيقة عن الغلام وعن الجاريه وهی ذبح شاة ..... وذكر محمد رحمه الله في العقيقة فمن شاء فعل ومن شاء لم يفعل وهذا يشير الى الاباحة ..الخ وكذا في الشامية ج: ۶ص: ۳۶۲ (طبع سعيد كراچی)

ليکن مسنونه طريقه داده چی دهلک له طرفه دوه پوسونه يا دغوايي دوې حصې کول پکاردی(۱) که چيری دونه قدرت نوي بيا ديوې بوزې اويا ده يوې حصې څخه هغه سنت نه اداکيږی، مګر ترنه کولو يې داغه يوه حصه هم بنه ده . والله سبحانه وتعالى اعلم ۱۳۹۷/۹/۴(فتوی نمبر ۲۸/۱۰۰۴ج)

دعقيقی دغوښو دتقسيم طريقه

سوال : دعقيقه کولوپه باره کي دی راوښودل شی چی دشريعت موافق حلاله ول اودغوښودويشلو يې څه حکم دی؟ اوهم دارنګه مور اوپلار دغه غوښی خوړلای شی که نه؟
جواب : دعقيقې غوښی مور اوپلار هم خوړلای شی.اوهمسايه ګانو ته ئي هم ورخوړلايشی، بنه طريقه داده چی يوه دريمه غوښی پر غريبانو باند ی تقسيم کړی اويوه دريمه وهمسايه ګانوته ورکړی اويوه دريمه دخپل کور داستعمال لپاره راوګرځيي (۲) لکن ددي په خلاف کول هم جائز دي، والله سبحانه وتعا لی اعلم ۱۳۹۷/۹/۱۲هج (فتوی نمبر ۲۸/۹۳۲ج)

دغوايی په ذريعه دعقيقې حکم ،دهلک دعقيقې لپاره دوې حصې اودانجلي دعقيقې لپاره يوې حصې د کولو حکم

سوال : په غوايی کي عقيقه کيږي اوکنه ؟ اوما دخپلو بچيانو دعقيقی لپاره يو غوايی رانيولی دی ؟ په دغه کي په کوم حساب سره عقيقه کولای شم ؟ دهلک اوانجلی لپاره مې په تفصيل سره خبرکړه . جواب : په غوايی کي عقيقه کيدايشی(۳)

دوې حصې دهلک دطرفه څخه اويوه حصه دانجلی دطرف څخه کيږي (۴) دغه رنګه په مذکوره غوايی کي د درو هلکانو اويوې انجلي عقيقه کيدای شی (۵) والله سبحانه وتعالی اعلم ۱۳۹۲/۱۱/۲۹هج(فتوی نمبر ۲۷/۲۷۳۱د)

---

(۱)دحوالو لپاره دمخکنی صفحه ۱۰ و۲)حاشيه ملاحظه کری (۲) وفی الدر المختار ج۶ص،۳۲۷و۳۲۸(طبع سعيد) وياکل من لحم الاضحية ويوکل غنيا ويد خروند ب ان لاينقص التصدق عن الثلث وفی الشاميه ؛ قوله ند ب، قال في البدائع : والافضل ان يتصدق با لثلث ويتخذ الثلث ضيافة لاقربائه واصدقائه ويد خر الثلث ويستحب ان ياکل منها . وکذا في الهندية ج؛ ۵ص؛ ۳۰۰(طبع رشيديه) وکذا في کفايت المفتي ج: ۸ص؛ ۲۳۹ (جديد اديشن دارالاشاعة کراچی) (۳) وفی المعجم الصغير للطبرانی رقم الحديث ۲۲۹ ج؛ ۱ ص: ۸۲(طبع دارالکتب العلمية بيروت) عن أنس بن مالک قال ؛ قال رسول الله صلی الله عليه وآله وسلم من ولد له غلام فليعق عنه من الابل او البقر او الغنم وکذا في مجمع الزوائد للهيثمی ج۹ص؛ ۱۰۷(طبع دارالکتب العلمية بيروت) (۴و۵)وفی سنن ابی داؤد رقم الحد يث ۲۸۳۶ باب في العقيقة ج؛ ۳ صک ۶۴(طبع دارالکتب العلميتيروت) عن ام کرز الکعبية قالت ؛ سمعت رسول الله صلی الله عليه وسلم يقول ؛ عن الغلام شاتان مکافئتان وعن الجارية شاة . وکذا في سنن الترمذی رقم الحديث ۱۵۱۳ ج: ۲ ص؛ ۹۶ (طبع دار احياء التراث العربي بيروت) وسنن ابن ماجه باب العقيقة رقم الحديث ۳۱۶۲ ج: ۲ ص؛ ۱۰۵۶ (طبع دار الفکر بيروت) وفی نتيل الاوطار للشوکانی کتاب العقيقة وسنة الولاده ج: ۵ص؛ ۱۹۸(طبع ادارة الطباعة المنيرية) راتلونکی صفحه وګوری

دغوايی په عقيقه کي دهلک اوانجلی په حصو کي تفصيل

سوال : ايا په غوايي کي عقيقه کيدلای شی اوکنه ؟ په عامو ورځو کي هم اوکه صرف په لوی اخترکی؟ جواب : دغوايی په ذريعه سره عقيقه کيدلايشی ،(۱) غوايی اووه حصې کيدلايشی ،دانجلی په عقيقه کي يوه حصه اودهلک په عقيقه کي دوې حصې کيدای شی ،(۲)اوپه دغه کي دلوی اختردوخت هيڅ قيد نشته په هروخت کي جائز دی ،کذا في کتب الفقه . والله سبحانه اعلم ۱۳۹۷/۲/۱۴هج(فتوی نمبر ۲۵/۲۳۱الف)

دنیری شوی صفحه بقایه ؛ والجمهور على اجزاء البقر والغنم ويدل عليه ما عند الطبراني وابى الشيخ من حديث انس مرفوعا بلفظ :يعق عنه من الابل والبقر والغنم ونص احمد على انها تشترط بدنة او بقرة كاملة وذكر الرافعي انه يجوز اشتراک سبعة في الابل والبقر كما في الاضحية . وفى بذل المجهود ج: ۴ص ۸۷ (طبع معهد الخليل) فليس في الحديث ما يرد به الاحاديث المتواردة في التنصيص على التثنية في الغلام بل غايته ان يدل على جواز الاقتصار وهو كذلک فان العدد ليس شرطا بل مستحب . وفى اعلا السنن كتاب الذبائح ج:۱۷ص:۱۱۷(طبع ادارة القرآن) من ولد له غلام فليعق عنه من الابل او البقر او الغنم، دليل على جواز العقيقة ببقرة كاملة او ببدنة كذلک ونص احمد على اشتراط كاملة كما في فتح البارى وذكر الرافعي بحثا انها تتادى بالسبع كما في الاضحية وسيابى . وبا لجملة فهى كالاضحية في اكثر الاحكام عندهم فيجوز الزيادة على الشاتين في الذكر وعلى شاة في الانثى ويستحب ان يجعل للذكر مثل حظ الانثيين الخ وفيها ايضا ج:۱۷ص:۱۱۹(طبع ادارة القرآن) ولو ذبح بدنة او بقرة عن سبعة اولاد او اشترک فيها جماعة جاز سواء اراد كلهم العقيقة او اراد بعضهم العقيقة وبعظهم اللحم كما في الاضحية (شرح المهذب) وفى فتح البارى ج:۹ص: ۵۹۳)(طبع دار نشر الكتب الاسلامية لاهور) والجمهور على اجزاء الابل والبقر ايضا وفيه حديث عند الطبراني وابى الشيخ عن انس رفعه يعق عنه من الابل والبقر والغنم ونص احمد على اشتراط كاملة وذكر الرافعي بحثا انها تتادى بالسبع كما في الاضحية والله اعلم . وكذا في اوجز المسالک ج:۹ص:۲۶۵ (طبع دار الكتب العلمية بيروت) وفى المجموع شرح المهذ ب باب العقيقة ج:۹ص:۳۴۳(طبع دار الكتب العلمية بيروت) ولو ذبح بقرة او بدنة عن سبعة اولاد او اشترک فيها جماعة جاز سواء ارادوا كلهم العقيقة او اراد بعضهم العقيقة وبعضهم اللحم . وفى حاشية الجمل على فتح الوهاب شرح منهج الطلاب : (وسن لذكر شاتان وغيره) من انثى وخنثى (شاة) ان اريد العق با لشياه للامر بذلک في غير الخنثى رواه الترمذى وقال حسن صحيح وقيس بالانثى الخنثى وانما كانا على النصف من الذكر لان الغرض من العقيقة استبقاء النفس فاشبهت الدية لان كلامنهما فداء للنفس . وفى حاشية الجمل على المنهج كتاب الاضحية ج: ۱۰ص: ۴۲۱(طبع دار الفكر بيروت) قوله وسن لذكر شاتان) اى ذلک هو ادنى الكمال والا فتكفى واحدة في سقوط الطلب اه ع ش . وعبارة شرح م ر و آثر الشاة تبركا بلفظ الوارد والا فالافضل هنا نظير مامر من سبع شياه ثم الابل ثم البقر ثم الضان ثم المعز ثم شرک في بدنة ثم بقرة ولو ذبح بدنة او بقرة عن سبعة او لا د جاز وكذا لو اشترک فيها جماعة سواء ارادوا كلهم العقيقة او بعضهم ذلک وبعضهم اللحم انتهت . وفى رد المحتار كتاب الاضحية ج: ۶ص: ۳۲۶(طبع سعيد) وشمل مالو كانت القربة واجبة على الكل او البعض اتفقت جهاتها او لا :كاضحية واحصار وجزاء صيد وحلق ومتعة وقران خلافا لزفر لان المقصود من الكل القربة وكذا لو اراد بعضهم العقيقة عن ولد قد ولد له من قبل لان ذلک جهة التقرب بالشكر على نعمة الولد ذكره محمد . وقال الشيخ ظفر احمد العثماني رحمه الله بعد ذكر هذه العبارة في امداد الاحكام كتاب الصيد والذبائح ج: ۴ص: ۲۲۸ (طبع مكتبه دار العلوم) قلت : ولما جاز الاشتراک بالعقيقة في بقرة الاضحيةفجواز اشتراک السبعة في بقرة العقيقة اولى لاتحاد الجهة . وفى بدائع الصنائع ج:۷ص:۲۰۹(طبع مكتبه حبيبيه كانسى رود كوئته) وفى طبع سعيد ج:۵ص:۷۲..... ولنا ان الجهات وان اختلفت صورة فهى في المعنى واحد : لان المقصود من الكل التقرب الى الله عز شانه .وكذلک ان اراد بعضهم العقيقة عن ولد ولد له من قبل لان ذلک جهة التقرب الى الله تعالى الخ وكذا في تبيين الحقائق كتاب الاضحية ج:ص:۴۸۴وص:۴۸۵(طبع ادارة القرآن) اوداغه رقم وكوره :الفقه الاسلامى وادلته ج:۴ص:۲۷۴۷ طبع دارالفكر . وامداد الاحكام كتاب الصيد والذبائح ج:۴ص: ۲۴۰(طبع جديد دار الاشاعت (۱) دحوالى لپاره وگوره تيره شوى صفحه كي دوهم نمبرحاشيه (۲) دحوالى لپاره وگوره تيره شوى اوله اودوهمه حاشيه

په غوايى كي دعقيقې كولو حكم اوپه يوه غوايي كي د پنځو بچيانو دعقيقې حكم

سوال: عقيقه په غوائي كي كيدلايشى ؟ اوكه چيرى دپنځو بچيانو عقيقه وه په يوه غوائى كي كيدلايشى ؟جواب: په عقيقه كي هم دغوائي حصې كيدلايشى (۱) دانجلى په عقيقه كي دغوائي يوه حصه اودهلک په عقيقه كي دوې حصې كيږي ،(۲) داغه رقم په يوه غوايى كي داوو انجنو عقيقې كيدلايشى، ياده دروهلكانو اويوې انجلي عقيقه هم ممكنه ده (۳). والله اعلم ۱۳۹۸/۷/۲۷هج.

په عقيقه كي دغوائي اوگاميښې دكولو حكم

سوال: ايا د درو انجنو اودوو هلكانو عقيقه ديوه غوائي څخه كيدلايشى ؟ ايا گاميښه هم په عقيقه كي كيدلايشى ؟ اودارنگه چي په اخترى كي اووه كسان شريكيږي ؟ جواب: په عقيقه كي غوايي او گاميښه هم كيدلايشى، (۴) ده هلک دطرفه څخه دوې حصې اود انجلي د طرفه څخه يوه حصه ددغه حساب څخه ئي كوه. (۵) والله اعلم ۱۳۹۸/۷/۲۸ (فتوى ۲۹/۸۹۴ب).

۱

---

(۱) وگوره دراتلونكى صفحى اوله حاشيه (۲و۳) وگوره دتيرى شوى صفحه اوله اودوهمه حاشيه (۴) وفى المعجم الصغير للطبرانى رقم الحديث ۲۲۹ ج:۱ص:۸۲ (طبع دارالكتب العلمية بيروت) عن انس بى مالک قال: قال رسول الله صلى الله عليه واله وسلم: من ولد له غلام فليعق عنه من الابل او البقر او الغنم. وكذا في مجمع الزوائد للهيثمى ج:۹ص:۱۰۷ (طبع دار الكتب العلمية بيروت) وفى الهندية الباب الخامس ج:۵ص:۲۹۷ (طبع رشيديه كوټه) اما جنسه فهو ان يكون من الاجناس الثلثة الغنم او الابل او البقر ويدخل في كل جنس نوعه والذكر والانثى منه ....والجاموس نوع من البقر الخ. وفى العناية شرح الهداية كتاب الاضحية: ويدخل في البقر الجاموس لانه من جنسه وفى فتح القدير كتاب الاضحية ج:ص: ويدخل في البقر الجاموس لانه من جنسه وفى بداية المجتهد لابن رشد ج:۱ص:۳۳۹ (طبع مكتبه علميه لاهور) جمهور العلماء على انه لايجوز في العقيقة الا ما يجوز في الضحايا من الازواج الثمانية. وكذا في اوجز المسالک ج:۹ص:۲۶۴ (طبع دارالكتب العلمية بيروت) وفى تبيين الحقائق كتاب الاضحية قال رحمه الله والاضحية من الابل والبقر والغنم) لان جواز التضحية بهذى الاشياء عرف شرعا بالنص على خلاف القياس فيقتصر عليها ويجوز بالجاموس لانه نوع من البقر (قوله: ويجوز بالجاموس) وقال في خلاصة الفتاوى والجاموس يجوز في الضحايا والهدايا استحسانا اه وفى الفقه الاسلامى وادلته

ج: ۴ص: ۲۷۱۹ (طبع دارالفکر بیروت) اتفق العلماء علی ان الاضحیة لاتصح الا من نعم ابل وبقر (ومنها الجاموس) وغنم الخ (۵) دحواله
لپاره دتیری شوی صفحه اوله او دوهمه حاشیه وگورئ!

كتابُ احيَاء المَوَاتِ ومَا يتعَلّق بالرِكاز والاراضِى الشاملاتِ وَغيرها

(د ښرني اوناآبادي مځکي آباد کاری دخزانو او په مځکه) کي د پټې کړایشو اوددغو مځکوشاملاتو متعلق مسائل

دخیبر پښتون خوا آيالت دغرَني ځنګلاتو شرعی حیثیت

دسوال خلاصه دجناب مولوی سردارصاحب مدظلهم دخط څخه وجناب حضرت دامت برکاتهم العالیه ته - دسرحد آيالت دغرني ځنګلاتو حیثیت څه دی ؟ په دغه سیمه کي بعضی خلقو شخصی ملکیت ګرځولي دي، اوپه هغه کیښ میراث جاری کړی دي ،اوحال داچي هغو خلقو په خپله قابل دکښت نده ګرځولې . څه حکم دی چي دغه دحلالی مځکی په حکم کي کیږی، اویا د ورځرمه خلقو شخصي ملکیت؟ مهربانی وکړه په دغه مسئله می خبرکړه (مولانا محمد سردار صاحب جواب : عزت مند اوقدرمند جناب مولانا محمد سردار صاحب . السلام علیکم ورحمة الله محترمه خط راورسیدی، تاچی څرنګه محبت ښکاره کړیدی، الله تعالی دي تاته په دنیا اوآخرت کي ددې ښه بد له درکړی، آمین . دسرحد په آيالت کي چی څرنګه غرني ځنګلات شخصی ملکیت بلل کیږي ،ددی په باره کي چی احقر څونه تحقیق د پڼدلو والاځخه کړیدی ،د دی مطابق تر اوسه پوری یو شرعی سبب دملکیت ندی پیداشوی، اوستا دغه وینا صحی ده چی هغوی ددغه مځکی جوړښت ندی کړی، له همدغه وجه تر اوسه احقر دغه جواب لیکی چی دهغي مځکي شرعاً دملکیت تصور کول اوپردغه بنیا د ددغي مځکی تقسیم ول صحی ندی ،(۱) اوڅرنګه چی مملوکه نسوه ،له هم دغه وجیښ عشر هم نشته (۲) البته هغه مځکی درواکیدلو په حکم کي دی (۳) کوم څوک چي څومره آباده کړی مالک کید لایئ شی (۴) والسلام ۱۴۴۰/۸/۴هجـ.

(۱تا۴)وفی درالمحتار باب العشر ج:۲ص:۳۲۵(طبع سعید) وما لیست بعشریة ولا خراجیة کالجبل، والمفازة لکن قدمنا عن الخانیة، وغیرها ان الجبل عشری وقدمنا ایضا ان المراد انه لو استعمل فهو عشری وبعد اسطر .....فان ثمر الجبال مباح لا یجوز منع المسلمین عنه وقال ابو یوسف لا شئ فیما یو جد في الجبا لان الارض لیست مملوکة ولهما ان المقصود من ملکها النماء وقد حصل . وفی بدائع

الصنائع ج: ۲ص: ۱۸۱(طبع مكتبة حبيبه كوئٹه) وما يو جد في الجبال من العسل والفواكه فقد روى محمد عن ابى حنيفة ان فيه العشر. وروى اصحاب الاملاء عن ابى يوسف انه لا شئ فيه، وجه قول الى يوسف ان هذا مباح غير مملوك فلا يجب فيه العشر كا لحطب والحشيش . وفى البحر الرائق فصل في الشركة الفاسدة ج: ۱۲ص: ۱۰ (طبع دار الكتب العلمية بيروت) كتاب الشركة ج: ۵ص: ۱۸۳ (طبع سعيد) ولا تصح شركة في احتطاب واصطياد واستقاء ......اشار بالثلاثة الى ان اخذ كل شئ مباح كا لاحتشاش واجتناء الثمار من الجبال الخ وفى كتاب الخراج لابى يوسف (فصل الكلاء والمروج) ج: ۱ص: ۱۰۴ (طبع بولاق) واذاكان الحطب في المروج وهى ملک انسان فليس لاحد ان يحتطب منها الا باذنه ،فان احتطب منها ضمن قيمة ذلک لصاحبه، فان لم يكن في تلک لاحد ملک فلاباس ان يحتطب منه جميع الناس . ولا باس ان يحتطب مالم يعلم ان له مالكا وكذلک الثمار في الجبال والمروج والاودية من الشجر ما لم يغرسه الناس، ولا باس ان ياكل من ثمارها ويتزود مالم يعلم ان ذلک في ملک انسان وكذلک العسل يوجد في الجبال مما يكون في ملک انسان من قبل ان الذى يتخذه للناس يكون في الكوارت فمالم يحرز منها فهو مباح الخ ،وفى تبيين الحقائق شرح كنز الدقائق فصل في الشركة الفاسدة ج: ۴ص:۲۵۴/۲۵۵(طبع دار الكتب العلمية بيروت) ولاتصح شركة في احتطاب واصطياد واستقاء وكذا في اخذ كل مباح كالاحتشاش واجتناء الثمار من الجبال ...ولان المباح لمن اخذه الخ راتلونكى صفحه.

دجناب محمد سردار صاحب مدظلهم څخه حاشيې او اضافه

دفتاوى رشيديه څخه اضافه تائيد : كه چيرى نهال او تخم خپله قدرتي وى نو په هغه كي عشر هم نسته او هغه ملک هم ندى، اوكه چيرى پرورش اوروزنه ئي شوى وى اونها لان ئي لگول شوى وى نو بيا په دغه كي عشر هم سته او هغه ملک هم دى . وبل چاته ئي كاټيدل صحى نه دي ،لړ مخكى تركتاب الصوم . اوهم دغه رقم په تحفة الفقهاء كتاب احياء الموات كي ليكلى دى چى كوم شاړى مځكى چى وكليو ته نژدى وى نو هغه دكلي والو دي، ځوک ئي نه شى آبادولاي بلكه په مشتركه طريقه سره ټوله فائده ورڅخه اخلى اودبل كلي خلق هم نه سى ورڅخه منع كولاى غير ددغه څخه چى نسبت يې ورته كيږي لكن ملكيت ئي نه دي . اوبل ځاى ص: ۲۶۴ كي ځنگل اودغره شيان مباح دى دايو عام ملک دي او پر هغه باند محصول لگول دحاكم ظلم دى اوحرام دى. والحطب ان كان في غير ملک فلا باس به، ولايضر نسبته الى قرية او جماعة مالم يعلم ان ذلک ملک لهم (رد المحتار) فتاوى رشيديه بالا . فان ثمر الجبال مباح لايجوز منع المسلمين عنه وقال ابو يو سف لا شئ فيما يو جد في الجبال ،لان الارض ليست مملوكة ولهما ان المقصود من ملكها النماء وقد حصل .(فوجب الزكاة) ردالمحتار ص : ۵۳ ابتداء كتاب الزكاة . ځكه چى نسبت ويو چاته پرملكيت دلالت نه كو ى څرنگه چى په يوه حديث كي راغلى دى ،واضاف الى القوم للتخصيص لا للملک . سرداراحمد

چې خپله غتيږي دهغه ځنګلونو شرعي حکم اودهغه تحقيق دفقهي معلوماتو څخه

(سوال اودمستفتي خط)

سوال: محترم المقام او قابل د صد احترام جناب قاضي القضاة محمد تقي عثمان صاحب مدظله العالي، السلام عليکم ورحمة الله وبرکاته : جوړ ياست، بنده دبنوري ټاون څخه دفراغت سند ترلاسه کړيدي اوده ديوبند دعلماؤ فيدائي يم ،ستاسو خصوصي نيوکه زماد ژوند متاع ده ،تر دغه لندي پړندني وروسته ستاسو وخدمت ته زما يو تصنيف شو ی کچنی کتاب ٠(جنګلات اووراثلتي کامسئله)ده استولو سعادت حاصله وم چی په حقيقت کي ديو استفتاء

دتيري شو ی صفحه متعلق، وفی فتح القدير فصل في الشرکة الفاسدة ج۵ص: ۴۰۹ (طبع رشيد) وما اصطاده کل واحد منهما او احتطبه او اصابه من التکدی فهو له دون صاحبه، وعلى هذا الاشتراک في کل مباح کاخذ الحطب والثمار من الجبال الخ وفی مجمع الانهر في شرح الملتقي ج: ۲ص: ۵۶۳ (طبع دارالکتب العلمية بيروت) ولا تجوز الشرکة فيما لا تصح الوکالة به کالا حتطاب والاحتشاش والاصطياد والاستقاء وکذا في اخذ کل مباح کا جتناء الثمار من الجبال والبراری الخ.

وضاحت دی، په دغه سلسله کي چی زماسره موجوده يو څه کتابونه وه استفاده مي ورڅخه وکړه،دهغی جملي څخه ،تکمله فتح الملهم، هم شامله وه . څرنګه چی ځنګلونه اودسيمي په مختلفو حصو کي ،لکه دسرحد آيالت شمالی برخي، چترال، سوات، دير، ملاکنډ، هزاره ،وغيره ،مذکوره حصي تربحث لاندی راځی ،اوقياس دنقطه نظر سره ددغو دحل کولو کوشش کيږي . مهرباني وکړی پر دغه ټولو اړخونو باند په غور کولوسره دتائيد اويا ترديد په صورت کي خپله فتوی راواستوي، اويا ئي د (البلاغ) له لاری نشرکړی، ددي لپاره چی د ددي ځای عوام ددغه اهمي مسئلي څخه مطمئن شی اودعلماؤ لپاره ستاسو ليکنه دلاري يو څراغ

شي. په ډېر اميد يوچې ضرور زموږ رهنمائي وکړى، والسلام : محتاج دعاء محمد نقيب الله زرزى (چترال)

دمستفتى له طرفه راستول شوي اودهغي متعلق تحقيق (دځنګلونو اودسيمي مسئلي)

دڅوندانه نظم : دا يو معلوم حقيقت دى چې الله تعالى ټوله كائينات دانسان لپاره پيدا كړيدى. په خاص ډول په مځكه كي دانسان دنفع اخستلو اودفائدى رسيدلو په خاطر ئي ټونه شيانو ته وجود وركړيدى . دا قرآن كريم په مختلفو آياتو كي ددى خبرى صراحت موجود دى وجعل فيها رواسى من فوقها وبارک فيها وقدر فيها اقواتها في اربعة ايام سواء للسائلين (حم سجدة: ١٠) ژباړه : اوپه مځكه كي مو درانه غرونه ايښى دي اوپه هغه كي مو بركت ايښى دي. اود څلورو ورځو په اندازه مو په هغه كي خوركونه دهغه په اندازه ايښي دي چې دضرورت منده و ته برابردى. هو الذى خلق لكم ما في الارض جميعا (البقرة: ٢٩)

ژباړه : الله تعالى هغه ذات دى چې هغه ستاسو لپاره دغه ټوله شيان پيدا كړيدى چې د هغه څخه يو څه په مځكه كي دي . ليكن ددى سره الله تعالى په اقتصادى لحاظ ټوله نه دي برابر كړي، بلكه بعضو ته يې پر بعضو فوقيت وركړى دي، اودژوند ذرائع يې په خلقو كي تقسيم كړى دي : نفع اخستلو لپاره يې دهرچا حيثيت جلاجلا كړى دي اوددغه حكمت يې هم بيان كړيدى .(نحن قسمنا بينهم معيشتهم في الحيوة الدنيا ورفعنا بعضهم فوق بعض درجت ليتخذ بعضهم بعضا سخريا (الزخرف: ٣٢) ترجمة :موږ د دنيا په ژوند كي ددوى رزق تقسيم كړيدى اوبعض انسانان مو پر بعضو لوړ كړيدي ددې لپاره چې يو هغه بل نوكر ودروي .

په اسلام : منفعت شيان پردرو حصو تقسيم كړيدى، (١) دبيت المال ملک (٢) شخصى وانفرادى ملكيت (٣) دعامى نفعي لپار مشترک شيان . په شريعت كي د دروسره و احكام جلا

جلا دی. په اولو دوو مذکوره وکی دهیڅ چا اختلاف نشته . البته کوم شیان چی دنفع دحا صیلیدلو لپاره په ټولو خلقوکی مشترک دی، ددې متعلق اکثره وختونه وعوامو ته خطا تسنل وي .چی دغه شیان په یو صورت کي قابل دځان ساتلو نه وی او هر یو ته دمنفعت ئې هغه حق حاصلیږی کوم چی وهغه بل ته حاصل وي، مثلا اوبه، وابنه وغیره مباح الاصل شیان دی نو ځنګلونه هم د خودبخوده غټیدلو په وجه دمباح الاصل شیانو په حکم کي داخلیږی اوعام مشترک بلل کیږی، په دغه کي دټولو خلقو دمنفعت حق حاصل دی، بیا دانتیجه لاس ته راځی چی کله دنفع په حاصلیدلو کي ځنګلونه یو ډول شوه نوپه (معاوضه)کی هم دټولو خلقو حق ثابت شو . له همدغه وجه څخه ما په راتلونکي لیکو کي ددې متعلق دوضاحت کولو کوشش کړید ی ،د رائلټی (معاوضه) مفهوم. معاوضه یوه پخواني اصطلاح ده دیو چا کتاب چاپول .اوبیا ناشر چی کومه معاوضه مصنف ته ورکو ي .اویا دکان کښلو ټیکه دار دمځکی واصلی ما لک ته کومه معاوضه ورکوی، دغه ته په اصطلاح کي (رائلټی) ویل کیږي . دغه اصطلاح اوس عامه شوه پردغه معاوضه باندي ددې اطلاق کاوه کیږي چی دیو بل چا ملکیت ټیکه دار اویا حکومت په تجارت کي ولګوی دګټو ئې یوه مخصوصه حصه واصلی مالک ته ورکوی . په دغه کي د معدنیاتو، اودپټرولو ،دګټومعاوضه هم شامله ده. په اوس وخت کي دحکومت له طرفه دځنګلونو دګټو چی کومه معاوضه اخستل کیږي وهغه ته هم (رائلټی) ویل کیږي (درائلټی (معاوضه) صورت) په ځنګلونو کي درائلټی (معاوضه صورت داکیدای شی چی حکومت دیو کلی دخلقو دځنګلونو کاټیدل وکړی اوخرڅ ئې کړي اودهغه په قیمت کي څلویښت فیصده خپله اخلی اوشپیته فیصده کلي والو ته ورکوی ،دامعاوضه دځنګلونو دهغه لرګیو ده چی دعمارت اویا دنجاری په کارکی استعمالیږی اودحکومت په نګراني کي کاټ کړه شوی وي اوحکومت خپله هغه خرڅ کړي وي ،په دغه عمل کي دکلي والو اشتراک هم شرط نه دی، حکومت دغه معاوضه وکلي والو ته ده دوی دملکیت دحق په وجه ورکوي، دکمه وخته څخه چی دغه درائلټی یامعاوضی سلسله شروع شوی ده، نو دوي اهمی مسئلې پیښی شوي دی، اوله : داچی دد غه ځنګلونو اصلی مالک څوک دی؟ حکومت (بیت المال) اوکه عوام ؟

دوهمه : دا چې د معاوضه حق دار څوک دی؟ اودهغه تقسیم کول څرنګه کیږي ؟ دغه دوي مسئلې دعوامو اوعلماؤ په منځ کي نه دی حل شوی، دعلماؤ له پاره ویوی خاصی تنجي ته رسیدل له دی وجهي څخه مشکل دی چې مذکور ه دواړی مسئلې وڅوصورتونو ته خوري شویدی ،چې په هغه کي هره مسئله ترهغه بلی پوشیده شویده. اوښکاره دي وي چې دپاکستان ځنګلونه په غرنی علاقو کښی دی، خاص بیا دسرحد آیالت شمالي علاقي (دیر ،سوات،چترال ،هزاره ،وغیره دفهرست په سر کي دی.

(دځنګلونه مسئله : د درختو په لحاظ دځنګلونو دوه قسمه دي : یو هغه ځنګلات دي چې دهغو ددرختو اوونو څخه د سوند، بټی اویا دحیوانا تو لپاره دخوراک څه لاس ته راځی . دغسی ځنګلونه (شاه بلوط) دی . اودوهم هغه ځنګلونه دی چې پر درختو مشتمله وي، پر داسی درختو مشتمله ځنګلونه اودهغه چې لاندی مځکه ده بالاتفاق تقسیم شوي ده موروثه او مملوکه وي . اوبل قسم هغه ځنګلونه دی چې دهغه دلرګیو څخه تعمیراتی کاراخستل کیږی، اونجار وغیره ئي استعمالوي، په دغه قسم ځنګلو کي د (دیار، چیړ، صنوبر، وغیره درختی پیداکیږی، ده داسی ځنګلونو درختی دحکومت تر نظارت لاندي وي، اوپردغسی قسم ځنګلوباندي حکومت دهغه ځای دخلقو ملکیت تسلموي، او دهغه دحفاظت مسئولیت په خپله غاړه اخلي ،او دحکومت حیثیت دمحافظ په رقم وي، له هم دغه وجهي علحیده محکمه (اورګان) د (محکمه جنګلات) په نامه سره تشکیل شوي وي ،چې دهغی مامورین ده داسی قسم ځنګلونو پرساتنه مآمور دي ،اوده داسی درختو پر کاټیدلو باندي اوهغه دتعمیر داستعمال دراوړلو لپاره ده دغه موجوده (اورګانه)څخه اجازه خط حاصله وي لکن چیری چې دغه درختی موجودي دي ،دهغه ځای مځکی دحکومت په اختیار کي نه دی ،بلکه دهغه ځای د باشنده ګانو په ملکیت کي دی اوهغوی ته دمالکانه تصرف حق حاصل شوي دی ، هغه که وغواړی نو درختی کاټ کړی اودخپل ځان لپاره سرای جوړکړ ی اومځکه آباد کړی اودهغه ځای څخه وچ اولانده وابنه او دسوځولولپاره بوټی حاصله ولایشی، ددغه له پاره دحکومت اویا دمحکمی څخه داجازت اخستلو ضرورت نه وي .اونه وحکومت ته دمنعه کولو اختیار

ستہ .ولی چی په دغه حدودو کي ټوله ځنګلونه اوځمکی ده داغه ځای دکلی دخلقو په مشترکه ملکیت کي شامل دی، کله چی دیو لوی اجتماعی اوقومی مفاداتو په نظر کي نیولوسره دنقصاناتو بیره وي نو بیا دکلی خلق د(محکمه جنګلات) څخه دهغه منظورشوی پرمټ یااجازه لیک دمسترد کیدلو هم امکان وي.

ددغو ځنګلونو شرعی حیثیت

او دداسی ځنګلاتو په شریعت کي حکم څه دی ؟دبعضی حضراتو رائیه داده چی دشریعت له مخی دري شیان دټولو خلقو مشترک دی، لکه (وابنه ،اوبه ،اور، نو ددغه په څیر ځنګلونه دي هم عام مشترک شي ،لکه څرنګه چی دبعضو په نزد دغه ځنګلونه، دمړي نا آبادي، ځمکی په حکم کي دی شي اوعام مشترک دیشی،ددغه دوارو دلیلو په وړاندی دده رائیه داده چی دځنګلونه د انفرادی ملکیت او یا په خاص ډول دکلی والو دمشترک ملکیت هیڅ اعتبار نشته ،له هم دغه وجه د ځنګلونه په (رائلټی ،معاوضه) کي دټول ملک مسلمانان مشترک کیدایشی، مګر دغور کولو څخه معلومیږی چی دغه دلائل په هیڅ ډول قابل دقبول نه دی، له دي وجه څخه چی دغه ځنګلونه دپاکستان دجوړست څخه پخوا تقسیم شو دی ،د دي وخت حکومت دعلاقو دحد بندی سره دځنګلونو تقسیم دارنګه کړی دی چی و کوم کلی ته نژدی کم ځنګل نژدی وي هغه دکلی دخلقو ترمابین مشترک دی، ددی څخه علاوه بل څوک یا بل کلی والا په دغه تقسیم شوی ځنګل کي حق دار نه شی جوړیدای ،بیا دغه رقم دټولو ځنګلونو حد بندی شوي ده، ددغه حد بندی سندونه اوس هم دحکومت سره محفوظه دی ،دحکومت په نزد او د ځنګلونو داورګان دقوانینو مطابق دمعاوضې حقداره هغه خلق کیدای شی چی ده دغه کلی اصلی اوسیدونکی وي ،اویا چی دچا ځمکه په دغه کلی کي موجوده وي، له همدغه وجهي : (۱) دغه ځنګلونه تقسیم شوي دی اوحکومت هم دغه حکم تسلیم کړیدی او عمل ئي په کړیدی، (۲) دپخوا زمانی څخه دکلی خلقو خپل دحدودو پر ځنګلونو مالکانه تصرف لری

،(۳)عام قسم درختو والا ځنګلونه په ټوله علاقه کي موجود دی ،چی دعام شراکت باوجود دخاص کلی دخلقو ځخه بغیر دبل کلی خلق ته دفائدي اخستلو اجازه نه وي ،له همدغه وجهي ځخه صرف دتعمیراتی لرګیو والا ځنګل دعام مشترک بللو ځخه مستثنی کول دعقل خلاف دی ،اودنقل هم خلاف دی ،(۴) په یوه زمانه کي دزمانو ځخه دملکیت ثابت والی د، مری مځکه، دحکم ځخه خارجیږی ،(۵) په مباح شیانو کي داشتراک مطلب داندی چی دټولی دنیا په خلقو کي دی شراکت لازم شی . بلکه اشتراک په اندازه دضرورت، اوپه مطابقت دحاصلیدلو نفع اخستل مراد دی،(دلائل مخ ته راځی) البته دغه خبره قابل دغورده چی دبعضوعلاقو په ځنګلونوکی داسی درختی نه وی چي پرهغه باندي دمعاوضه نفع حاصله وی، نو په معاوضه کي دداسی علاقو دخلقو حق کیداسی کنه ؟ لکن ښکاره ده چی ددوی مشترکه ځنګلونه موجود دی، چی دهغوی ځخه دسوند مواد وغیره حاصله وي، په اندازه دضرورت دکورو لرګی هم حاصله وی،او ددوی خپلی څرځایونه هم وی ،چی په هغه کي دوی خپل مال (رمي) څره وي، اودهغه ځای ځخه وابنه راوړی، نودهغه نو رو تقسیم شو و ځنګلونو په نفع کي حق داره کیدلای نه شی ځکه دمعاوضې ځخه بغیر په نو رو مراعاتو کي ټولی علاقی برابریدی.دمباح شیانو تقسیم : اوس پاته شوه دامسئله، آیا دحلال شیانو تقسیم یا دخاص ملکیت په صورت کیځ ویشل صحی دی اوکنه ؟ نوعرض دادی چی دمباح شیانو تقسیم دشریعت له نګاه ځخه منع نه دی ،لکه څرنګه چی دالله پاک وینا ده: نحن قسمنا بینهم معیشتهم في الحیوة الدنیا (الزخرف ۳۲) ژباړه : موږ ددنیا په ژوند کي ده ژوندانه اسباب تقسیم کړید ی، دژوند داموروو ځخه دتقسیم سره په عام مباحو شیانو کي اوبه هم دی څرنګه چی دهغه دویشلو ثبوت هم په قرآن شریف کي سته : ونبئهم ان الماء قسمة بینهم کل شرب محتضر (القمر ۲۹) ژباړه: اوهغوی ته مو خبر ورکړیدی چی اوبه ددوی ترمنځ ویشل شویدی بیا نو هریو پر خپل واربايد حاضرشی . ددغه آیت دمتن تقضاء داده چی دمباح شیانو تقسیم صحی دی، دمباح الاصل شیانو دشراکت مطلب هم دغه دی چی دضرورت په اندازه یو څوک دهغه ځخه فائیده واخلی، ددغی فائیدي په وړاندی دهغه تقسیم اودهغه حصی رواء دي ،حضرت زبیر (رض) یو سړی دخپل ویالی داوبو

څخه دفائيدی اخستلو اجازه ورنه کړه، نو آن حضرت صلی الله عليه وسلم وفرمائيل :اسق يازبير ثم ارسله الی جارک، ژباړه : اي زبير (رض) اول خپله مځکه اوبه کړه اوبيا وخپل همسايه ته اوبه وررپريږده، احبس حتی يرجع الی الجدر: اوبه ودروه ترهغه وخته چی ديوالو ته ورسيږی، راوي وای چی دهغه اندازه تر پنډی پوری وه (بخاری ۱/۳۱۷) (۱) دغه رقم دحق دنفع اخستلو په باره کي سعيد بن المسيب (رح) يو مرسل روايت دی : قضی رسول الله صلی الله عليه وسلم ان يسقی الاعلی ثم الاسفل (فتح الباری ۵/۳۸) (۲)آن حضرت صلی الله عليه وسلم فيصله وکړه چی اول دی لوړ طرف والا خپلی مځکی اوبه کړی بيا لاندی مځکووالا، ددي تفصيل څخه معلوميږی چی دمباح شيانو ويشل خاص دنفع په نظر لرو سره روا دی، که داسی نه وی داوبو نسبت ديو چاوطرف ته کيدل دخپل ضرورت پوره کيدلو پوري اوبه درول اوبو والاته اول دخپلو مځکو اوبه ول او وه اوبو ته نژدی دمځکی والا حق وراندی کيدل څه معنی لری ؟ ترداسی اندازی پوری دځنګلونو حکم که څه هم (دوښو، اوبو ،اور، په رقم ندی . مګردژوند په امورو کی دځنګلونو داهميت اودفائدی په نظر درلودلو سره بعض خلق پرقياس مع الفارق باندي جمع شوی دی، په اوس وخت کي په داسی علاقو کي دمځکو دموادو سلسله ختمه شوی ده، اومځکی ځنګلونه او صحراوي اونو رشيان يا دحکومت په ملکی وی اويا دعوامو په ملک کی، دکمه وخته څخه دغه تربحث لاندی مسئله دعوامو دملکيت والا دځنګلوسره تعلق لری. دغه ځنګلونه دعوامو په قبضه کي اوپه ملکيت کي راځی، له همدغه وجهي دکلی والو داجازې څخه بغير ددغه ځنګلو څخه نه يو څوک دتعمير کار اخستلای شی او نه د سوند مواد وړلايشی اونه ددغه ځنګلونو په حدودو کی تعمير جوړه ولايشی، اوحال دادی چی کلي والوته دخپلو ځنګلو په حدودو کی داسي قسم تصرف حاصل دی، لهذا : خلق کم ما في الارض جميعا (۳) ددي مطلب هيڅ کله دانه دی چی رواء شيان نه تقسيميږی، اونه په يو صورت کي دچاپه ملکيت کي راتلايشی ،بلکه په اندازه د طاقت نفع اخستل مراد دی، اودملک دنفع اخستلو لپاره مانع هم نه دی، کله چی رواشيان په قبضه کي دراتلو ورسته مباح نه پاته کيږي ،بلکه محفوظيږی لکه

څنګه چې دسوند بوټي مباح الاصله دي مګر په قبضه کي دراتلولو وروسته دهغه ملکيت ثابتيږي اومالک ئې خرڅوی لکه څرنګه چې ددې آيت په تفسير کي شاه عبدالعزيز(رح) .

(۱)کتاب المساقاة باب سکر الانهار (طبع قديمي کتب خانه (۲) نقضى رسول الله صلى الله عليه وسلم للاعلى فالاعلى فتح البارى کتاب المساقات باب سکر الانهار ج، ۵ص،۴۹(طبع مکتبة الرشد)(۳)سورة البقرة ۲۹) .

فرمائلي دي : پس چيزي که متعين بحق غير شده بسبب از اسباب ملک کسی گشته، انتفاع به آن بغير اجازه صاحب حق روانباشد (تفسير فتح العزيز ص:۱۴۹) (۱) يعني کوم شی چې دچا په حق کي متعينه شو اوداسبابو دملکيت څخه ديوه سبب پر بناء باندي ديو چاسوه نو دمالک داجازي بغيره ئې فائده اخستل جائزه نده . ددې څخه هم معلوميږی چې دمباح شيانو ملکيت والی اوتقسيم رواء دي ولی خپل په ملک کي دتصرف تقضاوي، له همدغه و جهي څخه دغه خبره صحی نه ده چې دمباح شيانو ملکيت اوتقسيم رواء نه دی، څرنګه چې دبعض خلقو خيال دی . مرې ناآباده مځکي : دفقه په کتابو کي ده ناآبادی مځکی مختلف تعريفونه راغلی دی، لکن دټولو حاصل يو دی ،يعنی : مالايعرف لها مالک وهوصحيح (خلاصة الفتاوی ۲/۴۰۰) (۲) ناآبادي مځکی هغه مځکي دی چې دهغوی هيڅ مالک معلوم نه وی، دغه تعريف په تقريبا په هداية ،شرح وقايه ،ردالمختار،عالمگيرية، وغيره کي موجوده دی، دمرې مطلب ناآباده مځکه ده، دناآبادی مځکی لپاره شرط دادی چې هغه په زمانه جاهليت اوپه زمانه اسلام کي دهيڅ چا ملک نه وی اودارقم مخروبه وي چې دعامی مځکه په ډول نفع اخستل ئې ممکن نه وی اونه وه يوه کلی ته نژ دی وی، که چيری داسی نه وی نو بيا داسی مځکه دکلي والود ضرورت څخه کيږی او د مرې او ناآبادی مځکی دحکم څخه وزي، لان اهل القرية يحتاجون الی ذالک الموضع لرعی المواشی اوغيره (شرح الياس ص۲۵۸(طبع قديم)(۳) له همدغه وجهي کلي وال دخپل حيواناتو دڅر لپاره اودنورو ضروورياتو په خاطر وداسی ځای ته احتياج لری ،بيا که چيری مځکی تقسيم شوی وی که څه هم دمشترکه په صورت کي هم وي نو وداسی مځکو او ځايو ته (موات ،مرې، ناآبادي، نه ويل کيږي اونه په داسی مځکو کی دبل چا حق کيدلايشی

وفی الکافی : لوکانت مملوکة لمسلم اوذمی لایکون مواتا لانه عرف مالکه (خلاصة الفتاوی ۲/۴۰۰)(۴) اوپه کافی کي راغلی دی :که چیرې هغه مځکه دمسلمان اویا ذمی په ملک کي وي نو په مواته اونا آباده مځکه کي نه داخلیږی، ولی چی مالک موجود اومعلوم دی . د اوس زمانی مځکی چی وهغوی بنجرجدید (څلورکلني تخم ریزه مځکی)ویل کیږي هغه هم دمراوي مځکو fallow land، څخه وتلی دي ،ځکه دداسي مځکو څځه په کال کي یو فصل حاصلیږی که څه هم هغه مځکه دمشترکه ملکیت دمځکو څخه وي ،دارقم مځکی په عام ډول دځنګلونو په مابین کي وي، څرنګه چی په غرني علاقوکی نن سبا هغه پخوانی رواج موجوده ندي ټولی علاقی، مځکه

---

(۱)ج:۱ص:۱۹۰(طبع مطبع حیدری)(۲) کتاب الشرکة الفصل الرابع في الارض الموات واحیا نها ج:۴ص:۲۰۲(طبع رشیدیة) (۳) الموسوعة الفقهیة الکویتیة ۲/۲۴۰ طبع وزارت الاوقاف وشئون الاسلامیة کویت) (۴) کتاب الشرکة الفصل الرابع في الارض الموات واحیانها ج:۴ص: ۲۰۲(طبع رشیدیة)

اوځنګلونه تقسیم شوی دی او په ملک کي راغلی دی دآبادی ددیرښت په وجه خلق ده ځنګلونو اوغرونوپه مابین کي اباد شوی دی او پر له پسی روان دی، په داسی حالتو کي ئي هغه خلق دځنګلو نو دملکیت څخه محرومه شویدی اودهغوی منفعت او معاوضه هم دټول دنیا دمسلمانانو په مابین کي مشترکه کول کومه شرعی تقاضا نده، بلکه یو څوک دځپله کوره څخه دمحرومه کیدلو معنی لری، دغه ځنګلونه دځپلو ټولو منفعتو سره صرف دهغه خلقو ملک کیدایسی چی ددغه ځنګلونو په کلی کي اوسیږی، وکلی ته نږدی بلکه دمتصل والی په وجه حکومت ته اویا وبل داسی شخص ته په داسی ځنګلونو کي دمداخلت تصرف کول شرعا صحی نه دی صاحب دهدایه فرمائلي دی : ولایجوز احیاء ما قرب من العامر ،ویترک مرعی لاهل القریة ومطرحا لحصائدهم لتحقق حاجتهم الیها حقیقتها او دلیلها (هدایه ۴/۴۸۲)(۱)

وعلاقی ته نژدی مځکی اباد ول جائز ندی دغه مځکی دکلي والو څر ځایو نه دی ،اوهغوی دسوند دمواد ولپاره پرېښېنی دی ځکه چی ودغه شیانو ته دکلی د ه خلقو ضرورت ثابت دی،

ددغه عبارت څخه دا هم ښکاره معلومیږي چې په مباح شیانو کي داشتراک مطلب دادی چې ددا سی علاقی دخلقو ترمیان عام اشتراک وی ،دا سی نده چې هروطن والا دهغه بل وطن والاسره په ټولو مباحاتو کي اشتراک لری نو حق داره کیږي ۰

اقطاع امام (یعنی چې امیر یو څوک متصرف وګرځوی)

زموږ وخواته بعضی ځمکی او ځنګلونه دریاست په دوره کي تقسیم شوی هم دي، ځکه چې ډیر ځنګلونه دپخوا څخه دکلي والو په ملکیت کي راغلی دی،بیا په اسلامی دوروکی هم دهغو علاقو زیر اثر پاته شوی دی نو اوس هم دریاست ده دوري څخه وروسته دنوی حدود بندی په ذریعه دهری علاقی ځنګلونه، اوځړ ځایونه اوځمکی تقسیم شوی دی، دریاست په دوره کي تريوی اندازی پوری شرعی نظام هم رائج وو اومتشرع حاکمان هم تیرشویدی ،هغوی دهر کلی پوری ترلی ځنګلونه دداغه کلی والو ترمنځ مشترک کری دی او وهغوی ته ئي دهر قسم تصرفاتو حق ورکړیدی ،اوبعضی ځنګلونه ئي دځمکی سره پر طریقه دجائیداد هم ورکړیدی.
اوس که چیری نا آباده ځمکی داسلامی حکومت په ملکیت کي راشی بیا هم په شریعت کي دا جائزه ده چې امام المسلمین (امیر) دیونا آبادی ځمکی څخه چې دهغه سره موجوده وی دیو چاملک نه وی یو څوک یا یو قوم دهغی مالک جوړ کړی، دفقهی په اصطلاح کي ودغه ته (اقطاع امام) ویل کیږي یعنی دحکومت له طرفه څخه ورکړه شوی جائیداد عام دی که هغه مخصوص ملکیت وی اویا دکلی والو په منځ کي دعام شراکت په رقم ورکړه شوی وی، په داسی صورت کي ومالک ته دمکمل تصرف اختیار وی امام ابن حجر عسقلانی ددی داسی تشریح کوی : والمراد به مایخص به الامام بعض الرعیة من الارض الموات فیختص به ویصیر اولی بأحیائه ممن لم یسبق الی احیائه . (فتح الباری ۴۷/۵)(۱)

داقطاع امام څخه مراد هغه نا آباده ځمکه ده کومه چې امام دخپلو رعایاؤ څخه ویو چاته ورکړی اوهغه ددغه چاسره مخصوصه پاته شی اوکوم چاچې تراوسه پوری دهغه آباد کاری نه وی کړی هغه تردغو زیاد دآبادولو حق داره دی . په شریعت کي په داسی ورکړه سره امام حق داره دي،

دجمهورو علماؤ پردغه اتفاق دي : ويملک الامام اقطاع الموات (عالمگیری۵/۳۸۶)(۲)
وامام ته اختیار دی چې هغه دناآبادو ځمکو څخه دیوچا په ملک کي یوه حصه ورکړی . علامه
ابن عابدین شامی فرمائلی دی:وللامام ان يقطع کل موات وكل ما كان ليس لاحد فيه ملک
وليس في يد احد ويعمل في ذلک بالذی يرى انه خير للمسلمين واعم نفعا . (ردالمحتار
۲۶۶/۳(۳) کتاب الخراج لابی یوسف ص ۶۶)(۴) وامام ته مناسبه ده چې هغه بنجر (څلورکلنی
تخم ریزه ځمکی اوهم غیر مملوکه ځمکی پر طریقه دتصرف دیو چا په ملکیت کي ورکړی اوپه
دغه کار کي هغه طریقه اختیارکړی چې په هغه کي دمسلمانانو سرلوړی او وټولو ته فائده وی.
ددي څخه مخکی اضافه دالیکل شوی دی : چې داسی ټولی ناآباده ځمکی ده میدانیو ،او
ډبرینو، اوغرنیو ،اونو رو اقسامو ځمکی چې په هغه کي امام ته داقطاع (ویو چاته دملکیت
تصرف ورکول) اختیار حاصل وي اودخلفاء راشیدینو څخه هم یوچا پر طریقه دتصرف دملکیت
ورکړي وي اوپه وروسته کي یوه خلیفه یا حاکم ته دهغه حکم دلیرو کیدلو حق نه وي ،اوهغه
دمالک دقبضی څخه نه سی اخستلای، که هغه اصلی مالک دوارث په قبضه کي وی اویا
دهغه څخه بل چاخریداری کړی وی،په دواړو صورتو کي صاحب ید مالک کیدایسی
(فلايحل لمن ياتی بعدهم من الخلفاء ان يرد ذلک ولايخرجه من يد من هو في يده وارث او
مشتر) ردالمحتار،۳/۳۶۶باب العشر والخراج)(۵) دسرحد آیالت د ډیرو ځنګلو حکم هم دغه
دی ،ځکه چې دپاکستان دجوړیدلو څخه مخکی دعلاقی په خلقوکی دحدودو دتعین سره
تقسیم شویدی اوهغوی ئي مالکان جوړ شویدی، اودغه تقسیم دهغه وخت دحکومت په حکم
اورضاء سره شویدی، له هم دغه وجهي څخه اقطاع (دامام ویوچاته دملکیت تصرف ورکولو
حکم) پرهغه باندي صادقیږي ،اودپاکستان دجوړتیا وروسته هم تراوسه پوری دغه حکم
پرځای پاته دی ،لهذا صرف درائلټی(معاوضی) په وجه دپخوانی زمانې څخه قبضه

---

(۱)ج:۵ص،۶۵کتاب المساقاة باب القطائع (طبع مکتبة الرشد)(۲) کتاب احیاء الموات الباب الاول في تفسير الموات (طبع رشيدية)
(۳)۱۹۳/۴کتاب الجهاد باب العشر والخراج والجزية ،مطلب في احكام الاقطاع من بيت المال (طبع سعيد)(۴) ص:۱۴۱،وفی موات

الارض في الصلح والعنوة .(مناحيا ارضاموانا فهي له)(طبع دارالصلح)(۵)ردالمحتار ۱۹۴/۴ كتاب الجهاد باب العشر والخراج والجزية .مطلب في احكام الاقطاع من بيت المال (طبع سعيد).

شوی ملکيت اوس باطل کيدلای نشی ،فقهاء کرامو هم دغه اصول مقررکړيدی ،: الاصل بقاء ما کان علی ما کان (الاشباه والنظائر)(۱) کوم شيان چی دپخوانی زمانی څخه داسی وه، هغه رقم پاته کيدلای شی .

(دجاهليت دزماني تقسيم)

څرنګه چی ددی څخه مخکی درته ذکرشوه چی دلته زموږ وخواته څه مخکی اوځنګلونه دجاهليت د دوري څخه تقسيم شويد ي، که څه هم په هغه وخت کي جغرافيائي پراخ والی اود موجوده وخت په حدود بندی کي فرق معلوميږی ،مګر دهرې علاقی پوری متصل ځنګلات هروخت دعلاقی په حدودو کي شامل وي، او اوس هم په هغه کي کوم فرق نه دی راغلی، دغه ځنګلونه په نموړی مسئله کي تربحث لاندی شامل کيدلو په وجه دبعض خلقو خيال دادی چی :الاسلام يهدم ماکان قبله (۲) ددی مطابق دجاهليت دزمانی تقسيم بايد معتبر نشی، لکن دغه دليل ددي وجهي څخه صحی نه دی چی ددې حديث تعلق دمباحاتو سره نه دی ،بلکه دعقائدو اودباطلو رواجوسره دی، ددې په مقابل کي دپيغمبر صلی الله عليه وسلم صريح حديث موجود دی : وکل ماقسم في الجاهلية او حازه انسان في الجاهلية بوجهٍ من الوجوه فهو علی ماکان لاينقص . (حجة الله البالغة (اردو)ص:۱۸۰(۳) او کوم شی چی دجاهليت په زمانه کي تقسيم شوی وی او يا په يودول بل ډول سره ديوچا په قبضه کي راغلي وي ،هغه باقاعده پرخپل حال پاته کيږي .هغه نه شی ختم کيدلای، اوهمدارنګه دفقهاؤدا اصول هم بايد په نظرکی وي : القديم يترک علی قدمه (۴) کله چی دځنګلاتو حکم دشريعت له نګاه څخه باقی پاته شو نو دځنګلاتو منافع هم دملکيت سره باقی پاته کيږي. د بنار دخلقو ضروريات: په پخوانی زمانه کي ځنګلونه دکليو څخه په پريو څه فاصله باندي وه ،مګر په اوس وخت کي دآبادی دډيربنت په وجه دکلی خلقو پرغروباند ي اودځنګلونو په مابين کي کورونه جوړکړيدی، په دغه صورت

کی، احیاء موات، حکم هم پردغه باندي صادق کیږي ،چی داهل بلد ضروریات یو مستقل دلیل دي چی په کوم کلی کي خلق اوسیږی ،هلته وهغوی ته نږدی علاقه که څه هم نا آباده وي اوکه ځنګل وي دهغوی په ضروریاتو کي شامل دي، دشریعت له نګاه څخه نه وحکومت ته داحق سته چی تصرف کي وکړی اونه دبلی علاقی خلقوته په دغه حدودوکی ده داخلیدو اجازه سته .ددی فقهی دوي حوالی مخکی تیری شویدی . (وګوره هدایه ۴۸۰/۴)(۵)

(۱)شرح الحموی علی الاشباه والنظائر ۱۸۷/۱الفن الاول في القواعد الکلیة النوع الاول القاعدة الثالثة ،الیقین لایزول بالشک (ط نشاط) (۲) مشکوة کتاب الایمان الفصل الاول ص: ۱۴(ط قدیمی)(۳)حجة الله البالغة عربی (۲۴۳/۱باب اقامة الارتفاقات واصلاح الرسوم(طبع قدیمی)(۴)الدر المختار، ۶ص: ۴۳۴(ط سعید) (۵) هدایة: کتاب احیاء الموات۴/ ۴۸۴(ط مکتبة رحمانیة)

وشرح الیاس ص: ۲۵۸(۱) دعلماؤ فتوی هم پردغه باندي ده لکه څرنګه چی په عالم ګیری کي دی :وکذاماکان خارج البلد ة من مرافقها محتطبة لاهلها ومرعی لهم لایکون مواتا .حتی لایملک الامام اقطاعها (عالمګیریة ۳۸۶/۵)(۲) داغه رقم دکلی څخه دباندي هغه علاقی چی دهغه څخه فائده حاصلیږی، هغه دکلی والا دسوند دموادو دحاصلولو ځای اوځرځایونه دی ،مړاوی مځکی (بنجرمځکی) کښی نه داخلیږی، ترهغه وخته چی امام (حکمران) ته هم په دغه کي و یوچاته دتصرف کولو اختیار نسته، ځکه دموات له پاره شرط دادي، چی هغه به دچا په ملک کي نه وي .اودهغه څخه به فائده نه ورلکیږي که چیری داسی نه شي نو دمواتي حکم به داوله څخه نه واي (فان الموات اسم لما لا ینتفع به) (۳) کله چي حکومت ته هم ددغه تصرف حق حاصل نه دي نو ونورو خلقوته ولی دغه حق ورکړه کیږي .

دقدرتی راشنې شویو درختوحکم

یوه مهمه نکته دافتراض کونکو له طرفه څخه داهم وړاندیکیږي چي دځنګلونو درختی خپله شنې شوي دي، هغه چا ندي لګولي لهذا دچاپه ملک کي نشي راتلای، په دغه سلسله کي اوله خبره داده، چی دغه ځنګلونه دکلیو سره داتصال په وجه دکلی والودژوندانه دضروریاتوسره

تعلق لری ،کلی وال ددغه ځخه دسوند لپاره بوټی راوړی، اومالونه پکښې پيائي اووابنه ورڅخه راوړی، لهذا داسی ځنګلونه يقينا دکلی والو تر منځ مشترک وي . لکن دټولی دنيا دمسلمانانو شراکت نو نه ثابتيږی، علامه ابن حجر عسقلانی (رح) فرمائلی دی : وقال ابن بطال اباحة الاحتطاب في المباحات والاختلاع من نبات الارض ،متفق عليه حتی يقع ذلک في الارض المملوکة فترتفع الاباحة ووجه انه اذاملک بالاحتطاب والاحتشاش فلأن يملک بالاحياء له اولی (فتح الباری ۴۷/۵)(۲) ابن بطال فرمائلی دی چی دمباحاتو ځخه دسوند بوټی حا صلول اودمځکي دوبنو ځخه شربت اوخوړه ميوه حا صلولو جواز متفق عليه دی، کله چی دغه شيان ديوچا په خپله مځکه کي وی نو دجواز حکم پورته کيږی، (اوبغير داجازه دمالک ځخه ئي نفع اخستل نه رواکيږی) ددی وجه داده چی کله يو ځوک دسوند لرګی حاصله وي اودوبنو اخستلو مالک وي نو هغه ددغه مځکی دآبادولو په اولا درجه سره حق داره دی، په دوهم صورت کي دعام مصلحتو په خاطر داسی غرني علاقو کي حکومت ديو چا په ملک کي ورکولايشی ،کوم چی ناآباده وی او په هغه کي خپله شني شوی درختی موجوده وي ولی چی په دغه صورت دهغه دساتنی زمه داری دکلی والو پرزمه وي، چه هغه شپه اوورځ دلته اوسيږی ده داسی ځنګلونو حفاظت په ښه طريقه سره کولايشی، ځرنګه چی علامه ابوبکر جابر الجزائری ليکلی دی :

---

(۱) الموسوعة الفقهيه الکويتيه ۲۴۰/۲ (طبع وزارت الاوقاف والشؤن الاسلامية کويت)(۲) کتاب الاحياء الموات الباب الاول في تفسير الموات (طبع رشيدية)(۳) بدائع الصنائع ج:۱۴ص:۷۲ (طبع دار الکتب العلمية بيروت) وکذا في الفتوی هندية کتاب الاحياء الموات الباب الاول ج:۵ص:۳۸۶ (طبع رشيديه) (۴) کتاب المساقاة باب البيع الحطب والکلاء ج:۵ص:۶۵ (طبع مکتبة الرشد)

يلحق بالقياس ماتحميه الدولة من بعض الجبال لتنمية الاشجار في الغابات فينظر في ذ لک فاذاکان يحقق المصلحة الراجحة للمسلمين اقرة الحکومة علی ذلک (منهاج المسلم ص:۳۵۲)(۱)

احياء موات (آبادول) دآبادی په حکم کي دقياس په مراعت سره هغه غرونه هم شامل دی چی هغه حکومت دحفاظت په خاطر ويو چاته ورکړی وی ،د دي لپاره چی دځنګله درختی نشو

اونماء وکړی، په دغه باره کي معلومیږی که چیری دعامو مسلمانانو لپاره یو ښکاره مصلحت ثابت وی نو دغه حکم پاته کیدلای شي، ښکاره خبره ده چي مصلحت په دغه کي دی چي ځنګلونه دکلی والو ترذمې لاندی وي که چیری ځنګلونه دحکومت په قبضه کي دموات (ناآباده) په صورت کي وي نو هغه دعامو مسلمانانو دمشترک والی ځخه دهرسړی دخپلی رضاء مطابق دتصرف مالک دي، داغه رقم په ډیر لږوخت کي دځنګلونو صفاوالی راځی ځرنګه چي زموږ وخواته بعض داسی ځنګلونه هم دغه سی وي، ددې په مقابله کي خاص دکلی دخلقو په مابین کي دشریکولو ځخه کلی وال خپل راتلونکی ته په نظردرلودلوسره په ډیر احتیاط سره کار اخلی . تراوسه موږ په داسی صورت کي یو چي ځنګلونه، دناآبادو مځکو په شکل دحکومت سره موجود دي کنه نو دغه تربحث لاندی ځنګلونه دعوامو په قبضه کي اودملک په قبضه کي دي، بلکه په یوځای کي به دعلاقو په اوس وخت کي دبیت المال او یا ذاتی ځنګل نه وای پاته شوای، کلی وال چي ځرنګه دسوند لرګی او بل ځه پیداکوی او هلته کورونه جوړه وي، اوحکومت هم دغه مالکانه تصرف تسلیم وي نو ده داسی ځنګلونو هغه درختی چي خپله شني کیږي دمملوکی مځکی کیږي، ددغه درختو مالک ددغه کلی خلق کیدایسی، دمځکی دملکیت ثبوت دادی، چي کلی وال خپله هلته داسیدلو ځای وغیره جوړه ولایشی، چیری چي دغه خودسره درختی پیداکیږي، لکن دبلی علاقی خلقوته ددغه ځنګلو ځخه دسوند لرګی بیله اجازی وړل اویوقسم دقسمو کور، یا بل هیڅ اجازه نشته، اونه حکومت بیله دکلی والو داجازه یو ځای هلته تعمیره ولای سي، لهذا تردرختو لاندی مځکه چي دکلی والو ملک شو نو درخت دچا ملک کیږي؟ اوصول دادی: من ملک شیئا ملک ما هو من ضروریاته، (۲) کوم ځوک چي دیو شي مالک شو هغه ددغه شي دلوازماتو هم مالک کیږي . اوهم دارنګ : اذاثبت الشئ ثبت بلوازمه، (۳) کله چي یوشي ثابت شي، نو هغه دخپلو لوازماتوسره ثابتیږی . لهذا دکلی ملکیت اوتردرختولاندی مځکی دملکیت تقضاء کوی چي خپل سری درختی هم په ملکیت کي داخلی شي، ځکه چي دمځکی ملکیت مقدم دی اوخود رویه درختی په ملکیت کي دننه پیداشوی دی، له هم دغه وجهي داسی درختی

(۱)ص: ۲۳۲ طبع دارزاهد القدسی (۲) قواعد الفقه للبرکتی، الرسالة الثالثه القواعد الفقهیةج: ۱ص: ۲۶(طبع دارالنشر) طبع الصدف پبلشرز) (۳)فان الشئ اذا ثبت ثبت بلوازمه، العنایة شرح الهدایة فصل في قضاء المرأة ج۱۰ص: ۲۹۰(الصدف پبلشرز)

تقریبا دپنځوسو کالو په وخت کي قابل دپرېکیدلو کېږي . علامه محمد خالد الاتاسي فرمائي : الاشجار النابتة بلاغرس في ملک واحد هی ملکه لیس للآخران یحتطب منها الا باذنه فان یفعل یکن ضامنا . (شرح المجلة ۱۸۲/۴مادة ۱۲۴۴)(۱) بیله نهال ایښودلو څخه چی کومی درختی دیوچا په مملوکه مځکه کي پیداکیږي، هغه ددغه سړی په ملک کي حسابل کیږي . کوم بل څوک ددغه مالک بیله اجازې څخه دهغه ځایه څخه دسوند لپاره بوټی نشی حاصله ولای . که چیری یو چا بیله اجازه داسی وکړه نوضامن کیږي . دخودسره درختو په باره کي دغه عبارت بی اندازه منونکی دی . (دملکیت اسباب) اوس دمباح شیانو دملکیت پوری متعلق وضاحت ضروری دی ،هغه ددغه وجه څخه که چیری ټوله شیان مباح الاصل وبلل شی ددی دلیل په وجه سره :الاصل في الاشیاء الاباحة(۲) ئي وضاحت کیدایسی . ددی په ضمن کي اوله خبره دا په ذهن کي راګرځی چی دمذکوره لوړ اصولو سره دفقها ؤدا اصول هم په نظرکی وی:الاصل في الاشیاء الاحراز(۳) ددواړو په نظر لرولو سره دابنکاره کیږي چی عام شیان من وجه مباح دی اومن وجه بیا محفوظ دی ،دفقهي په کتابو کي او په فتاواؤکی بی حسابه مثالونه موجود دی، بناء پردغه علماؤپه دغه مسئله باند ی په تفصیل سره بحث کړی دی چی دمباح شیانو دملکیت کوم کوم صورتونه کیدلایشی اوکم نشی کیدلای؟ بالخصوص په مرقاة اوعالمګیری کي یو څو صورتونه بیان شو یدی . له هم دغه وجهي څخه مباح شیان دمسلمانانو ترمنځ دمشترک والی څخه دانه لازمیږی چی دټولی نړی دمسلمانانو ترمنځ دی یورقم مشترک شی،مثلا دعربو په ملکو کي که دپټرولو معاوضه اخستلی کیږي دالازمه نده چی دیو بل ملک مسلمانان دی هم اشتراک ورسره پیداکړی،اوټوله مسلمانان دی دمعاوضه غوښتنه وکړایسی ،بلکه په مباحاتوکی داشتراک مطلب دادی چی هغه دیوچا په ملک کي نوی نو په اندازه دضرورت

فائده اخستلای شي، که چیری هغه دغه اهل وي.اوکه چیری داسی نه شي بیا دغه لحاظ هم دهرچالپاره ندی .اوداخبره دی هم په نظرکی وی که ځنګلونه بالفرض مباح هم شي نوبیا معاوضه ولی مباح کیږی؟ چی داخو اصل شی ندی بلکه منفعت اوعوض دی اوپه شریعت کي چی کوم سری مباح شی خرڅ کړی اویوعوض حاصل کړی هغه دده ملک کیږی، بیاهم دځنګلونو معاوضه دپټرول په مثال مستقل شی نده،اونه همیشه معاوضه حاصله ولایشی بلکه په پنځویشت کاله کي یو ځل په دی وجه چی دځنګله کاتیدل.

---

(۱)الباب الرابع في بیان شرکة الاباحة الفصل الاول (طبع حبیبیة کوټته)(۲)شرح الحموی علی الاشباه والنظائر۲۰۹/۱،الفن الاول في القواعد الکلیة النوع الاول القاعدة الثالثة ،الیقین لایزول بالشک (ط نشاط)،وکذافی الشامیة کتاب الجهاد باب استیلاء الکفار۱۶۱/۴(ط سعید) (۳)سائر الاشیاء المباحة لاتکون مالا متقوما قبل الاحراز وبعد الاحراز تصیر مالا متقوما الخ المحیط البرهانی ج:۴ص:۴۳۷ (طبع داراحیاء التراث بیروت)

کیږي اوتردغه مدې پوری کلي وال دخپل مالکانه تصرف په وجه دځنګله دمعاوضې څخه بغیرنوری ټولی پائدې حاصله ولایشی ،لیکن په دغه مده کي کوم بل څوک نه په دغه کي تصرف کولایشی اونه بیله اجازې لرګی اوبل څه حاصله ولایشی،له هم دغه وجهې څخه چی دهرکلی والاؤ داسی جلاجلا ځنګلونه سته چی په هغه کي دعام څوک شراکت ولری شته ،چې دهغه څخه دمعاوضه علاوه نور څه هم لاس ته راوړني په کښی شته ،که چیری داسی ټوله ځنګلونه دمړاوي مځکه په حکم کي شامل کړه شي بیاهو دشریعت له لحاظه که چیری آباد کړای شی نو په ملکیت کي داخلیږی، له که څرنګه چی پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمائي : من احیا ارضا میتة فهی له (بخاری۳۱۴/۱) (۱) چاچی ناآباده مځکه آبادکړه دهغه کیږي . دمځکی دآبادولو مختلف صورتونه دی، دهغې آبادي هم دهغه سره مناسبه وي ،مثلا : ویاله کښل، ده یوي قابله جوړول ،ده دیوال یا بل شی په واسطه سره احاطه کول ،یو تعمیر ورکښی جوړول، نهالان پکښی اینښودل . دابوداؤد په یوه حدیث کي دی : من احاط حائطا علی الارض فهو له . (ص:۲۵۹)(۲) چاچی پرناآبادي مځکی باند ی دیوال راوګرځوی هغه ده ده کیږي . وتفسیر الاحیاء ان یبنی علیها او یغرس اویکربها او یسقیها (مجموعة الفتاوی ۴۰۱/۲) داباد ولو

تفصیل دادی چې هلته یو کور جوړ کړی، یا یوه درخت ولګیی ،او یا کیتی یا پالیزپه وکري، او یا
ویاله پکښې وکاږی ،داغه رنګه کومه مځکه چې دبرینه او یا غرنی وي داسې مځکې چې قابل
دکښت نه وي ،ددي ژوندی کیدل هم دهغه سره مناسب دي، مثلا یو سرای جوړول حدود مقرر
کړه شي اوبالابد درختي اوبناخونه پریکړی آبادیدلایشي ،ددې ځخه هم ملکیت ثابتیږي،
ولوکان اجمة اوغیضة قطع قصبها او اشجاره فسواها فهو احیاء،کذا في الغیاثیة (عالمګیری
۳۸۷/۵)(۳) که چیری دځنګله درختي ګڼړی وی او یا بناخله داره وي که چیری دهغه پوچي وکړه
شي او اضافه بناخونه ورځخه پری کړه شي نو دا دآبادیدلو سره یو شي ده . ملاعلی قاری (رح)
دمراوي مځکې پرملکیت بحث کیی او دافیصله کوی،قال الطیبی رحمة الله :کفی به بیانا قوله
:احاط فانه یدل علی انه بنی حائطا مانعا محیطا بما یتوسطه من الاشیاء ، نحو ان یبنی حائطا
لحظیرة غنم او زریبة للدواب (مرقاة ۱۴۳/۶)(۴) طیبی رحمة الله علیه فرمائلي دی چې درسول
الله صلی الله علیه وسلم قول دی: احاط حائطا، (۵) دملکیت دوضاحت لپاره کافي دی، له هم
دغه وجهي ځخه دیوال ګرځول پردغه خبره باند ی دلالت کوي چې هغه په دغه حدودر کي :ننه
موجوده ټوله شیان په دغه ډول محفوظه کړه چې هغه شیان په مکمله طریقه سره په احاطه کي
داخله شوه او داحاطی دیوال دنورو دمداخلته ځخه

(۱)ابواب الحرث المزارعة باب من احیا ارضا مواتاً(طبع قدیمی) (۲و۵) سنن ابی داؤد باب احیاءالموات والشرب ج، اص،۲۵۹(طبع قدیمی) (۳) کتاب احیاءالموات .الباب الاول في تفسیر الموات (ط رشیدیة)(۴) کباب البیوع باب احیاء الموات والشرب الفصل الثانی ۱۷۲/۶(طبع عثمانیة)

مانع او احاطه کونکی شو ،مثلا دبوزو دمحافظت لپاره یو ځوک دیوال راوګرځوي او یا چوپان
ورته ګاش جوړکړی . دملکیت سببونه اودژوندانه ټوله صورتونه په دغه ځنګلوکی کوم چې
تربحث لاند دی پیداکیږي چه په هغه کي دمال اودحیواناتو لپاره دحفاظت ځایونه هم شته،
دحدودو دبیان سره دهغه دتقسیم سندونه موجود دی . دهغه ځای خلق په ځنګلونو کي نور

مالکانه تصرفات لری . علامه نواب صدیق حسن خان رح په تفصیل سره خبره کوي چی : که چیری دیوي قبیلې دخلقو په مِلک کي نا آبادی مځکی وي اوهغوی ددغه مځکی په باره کي دملکیت دعوی کوی ،اوپه هغه کي هیڅ اختلاف نه وي اودهغه خلقوسره صرف دلاس قبضه وي ،اوبل هیڅ ثبوت ورسره موجود نه وي نو ده دوی ددعوی دتصدیق لپاره دابنکا ره کیږي چی آیا دپخوازماني څخه هم ددوی په قبضه کي وه اویا ئي دکم قوم څخه رانیولي وه اویا دملکیت دقسمو څخه کومه بله نوعه ده . فان کان الاول فلاشک ان دعوی الملک صحیحة والید الحکمیة یثبت بها الاصل والظاهر فلاتقبل من الغیر دعوی تخالف ذلک الابرهان شرعی (ظفرالقاضی بما یجب في القضاء علی القاضی ص: ۱۲۶)(۱) که چیری اول صورت وي (یعنی دکلی والو په قبضه کي دهمیشه څخه وي) نوبیله شبه ددوی دعوی صحی ده اودقبضی له وجه څخه اصولي اوظاهری ملکیت ثابت شو ،بیا نو بیله دلیله دشرعی مخالفه دعوی نه قبلیږي. دملکیت داسبابو دهغه توضیحاتوپه نظر درلودلوسره دځنکلونو مسئله واضح کیږي ،لهذا پخوانی ملکیت پرخپل حال پاته کیږي ولی چی دفقهاؤ دا اصول دی : ماثبت بزمان یحکم ببقائه ما لم یوجد دلیل علی خلافه(۲) کوم شی چی دیوزماني څخه ثابت وی نو دهغه دپاته والی حکم پاته کیدلا یشی ترهغه وخته پوری چی هیڅ دلیل دهغه په خلاف نه وي پیدا شوی .

(شخصی ځنګلونه)

اسلام که څه هم د (اکتنازاواحتکار) یعنی ذخیره کولو څخه منعه کړیده لکن ذاتی اوشخصی ملکیت خو ئي دسره څخه ندی ختم کړی چی انفرادی ملکیت دي داجتماعی مفاداتو لپاره وګرځیږی اومحدود دیشی . او دحدیث څخه هم دامعلومیږي : لاضررولاضرار، (۳) (مه وخپل ځان ته تاوان رسوه اومه وبل چاته تاوان رسوه) ددي اصولو لاندی دعمومی مصلحت او دعامو مفاداتو په خاطر شخصی ملکیت داجتماعی مفاداتو لپاره کومکي اومعاون ګرځول دی بیانو دانفاق او دکومک فضائل بیانول دعام ژوندانه توازن او مساواة دساتلو یوه اهمه ذریعه جوړیدل دی . که چیری دځنګلونو اوپه نوروهباحاتوکی دمصلحت یو طرف ښکاره نه وي

(۱)ص،۲۶۹و۲۷۰(طبع دار ابن حزم بیروت) (۲)شرح القواعد الفقهية ج۱ص، ۱۲۱(طبع دار القلم دمشق) وقواعد الفقه للبرکتی ج۱ص،۲۳(طبع صدف پبلیشرز) (۳) عن ابی سعید سعد بن سنان الخدری (رض) ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال: لاضرر ولاضرار .حدیث حسن رواه ابن ماجه والدارقطنی وغیرهما مسنداً ورواه مالک في الموطا مرسلا الخ

نو اسلام په داسی معاملاتو کي شخصی ملکیت هم نه تسلیم وي او نه یو حکومت داسی فیصلی برقراره ساتلایشی . دلته زموږ وخواته دشخصی ځنګلونو دوه صورتونه دي .یو هغه ځنګلات دی چی دیو خاص کلی والو په منځ کي دنقشه دحد بندی په ذریعه تقسیم شوی وي ،دغه ځنګلونه دهغه کلی والو ترمنځ دعام اشتراک سره ددوی په ذاتی ملکیت کي شامله دی اوپه عامه اصطلاح کي هم دغه ځنګلونه دهغوی کلی والو وطرفته یې نسبت کیږي وایی دفلانی کلي اویا دفلانی کلی ځنګلونه دي، دوهم صورت هغه ځنګلونه دی چی په هغوی کي اکثره دتعمیراتی کار دلرګیو درختی نه وي ،بلکه دحیواناتو او رمو لپاره دخورک وابنه وغیره وي دداسی ځنګلوڅخه دسوند لرګی بوټی هم راوړل کیږي داسی قسم ډیر ځنګلونه په ذاتی ملکیت کي شاملیږی ،یعنی دیو خاص خاندان دخلقو موروثی ملکیت بلل کیږی، ددغه حدودو په داخل کي که کومه قیمتی ډبره اویا کوم کان معدن راوُوزی هغه ددغه کس ذاتی ملکیت شمارل او ده ته دملکیت دتصرف حق ورکړه کیږي ،اوحکومت دده څخه صرف پرراوړلو باندي محصول اخلی ،شریعت وداسی ملکیت ته اجازه ورکړیده . لکه څرنګه چی مولانا قاضی القضاة مفتي محمد تقي عثماني مدظله العالی د دلائلو سره ددي وضاحت کړیدی اولیکيږ:

وهذا قول باطل لا عهد به للمسلمین منذ عهد الصحابة الی عصرنا الحاضر- وان مجرد خلو القرآن والسنة عن هذه الاحکام لدلیل قاطع علی ان الاسلام لم یأمر بالغاء الملکیة الشخصية ابدا (تکملة فتح الملهم ۴۴۵/۱)(۱) دملکیت دنه شخصی کیدلو توجیه بالکل غلطه ده دمسلمانانو په نزد دصحابهؓ دزمانی څخه بیا تراوس وخت پوری ددي هیڅ ثبوت نشته ،مخته فرمائي، په قرآن اوحدیث کي ددی احکاماتو دبیان نه ذکرکیدل ددي خبری محکمه دلیل دی

چې اسلام د شخصي ملکيت د باطليدلو هيڅ وخت هم حکم ندی کړی، کله چې شخصي ملکيت په اسلام کې تسليم کړه شو نو چې په ملک کې دننه هر څه وي د هغه ټوله مالک هغه کيدای شي ،که څه هم هغه ځنګلونه وی اويا کان وغيره بل شی وي . هم دارنګه فرمائي :وان مالک الارض يملکها بجميع ما في بطنها من حجارة او معادن وغير ذلک . (تکملة فتح الملهم ج:۱ص:۶۷۵(۲) د مځکې مالک د هغه ټولو شيانو مالک هم کيدای شي چې په د غه مځکه کې دننه موجوده وي ،مثلاً قيمتي ډبري او کانونه وغيره . په خپله پيغمبر صلی الله عليه وسلم بعضی کانو نه پرطريقه دملکيت ويوچاته ورکړيدی ،اوډير وخت بيا دعام منفعت په خاطرور څخه اخستی دی وعامو مسلمانانو ته دوقف کولو ثي هم ثبوت پيدا کيږي . لکه څرنګه چيښي وبلال(رض) بن الحارث المزنی ته کوم کان پرطريقه دملکيت ورکړی وو دهغه په متعلق

(۱)کتاب اليبوع مسئلة ملکية الارض (طبع مکتبة دارالعلوم کراچی) (۲) کتاب المساقاة باب تحريم الظلم وغصب الارض (طبع مکتبة دارالعلوم کراچی)

راوي فرمائی : فتلک المعادن لايؤخذ منها الا الزکواة الی اليوم ،(ابو داؤد ۷۹/۲) (۱) ددغه کانو څخه دزکواة بغير بل هيڅ نه اخستل کيدل، ښکاره خبره ده چې دزکات اخستلو په صورت کې دهغه معدن ياکان ديوچا په ملکيت کې ضروری دی،کنه دزکات څخه بغير دمحصول حکم به شوی وای، دوجوب دزکات لپاره ملک شرط دي.(څړځايونه،چراګاوي)

دځنګلوسره د څړځايونه يادونه هم ددی لحاظه څخه ضروری ده چې اکثره ځنګلونه دڅړځايو پرطريقه استعماليږی ،دڅړځايو دضرورت څخه هيڅ څوک انکارنه سی کولای ،داسلام څخه مخکې هم دڅړځايو ثبوت پيدا کيږي اوداسلام څخه وروسته هم ،لکن رسول الله صلی الله عليه وسلم دشخصی څړځای دمقرر کيدلو څخه منعه کړيده ،:لاحمی الا لله ولرسوله (بخاری ۳۱۹/۱۰) (۲) څړځايونه دالله اودهغه درسول لپاره دی، پر دغه حديث د دوو لحاظه څخه دغورکولو ضرورت دی ،يو داچې رسول الله صلی الله عليه وسلم دڅړځای دشخصی والی څخه ولی منعه کړيده ؟ دوهمه دا چې څړځای دپيغمبرصلی الله عليه وسلم په وخت کې دکوم

ضرورت په بنا، دحکومت په ملکیت کي وو. که چیری داسلام څخه مخکي حالاتو باندي غور وکړه شي نو به معلومه شي چي دهغه وخت امیرانو او سردارانو به دخپل ځان لپاره آبادي او زرخیزه مځکي په ناروا طریقه سره ځان ته راګرځولي او څرځایونه به ئي ورڅخه جوړول، او په هغه کي به ئي صرف خپل شخصي حیوانات څره ول . دنورو خلق و حیوانات به ئي هلته نه پریښودل .له هم دغه وجهي څخه آن حضرت صلی الله علیه وسلم دعامو مسلمانانو دفائدي لپاره دغه ظالمانه رواج دختم کیدلو حکم ورکړی، او دڅرځای اخستل ئي دالله اورسول حق مختص وګرځوی. بلهٔ خبره داده چي په هغه وخت کي په جهاد کی آسان ،اوښان، غاتر،اوداسی نورو څخه کار اخستل کیدی .دبیت المال داسی ټول حیوانات او رمي اودمجاهدینو د رموو دپالنی مسئولیت دحکومت په غاړه وو . په اسلام کي دداسی ټولو معاملاتو کي خرڅ دبیت الما ل څخه آداکیدی ددي ضرورت په لحاظه ولو سره پیغمبر صلی الله علیه وسلم څرځایونه په خپله قبضه کي واخستل دبیت المال په چارپایانو پوری خاص شول، ددی ټولو وجوهو سره دبعضی مالداره خلقو څرځایونه به موجود وه ،اودبعض خلقو دباغوا ونا آباده مځکو څخه به دغه ضرورت پوره کیدی.بیا هم دچا ضرورت چي به دخپلو ځایو څخه نه پوره کیدی ،نو دبیت المال په څرځایو کي به ئي دمالو څره ولو اجازه ورته کیدل حضرت عمر(رض) په خپله دوره خلافت کي چي کله خپل آزاد شوی مریی (هنی) پرحکومتی څرځایو باندي محافظ کړی نو ئی ورته وفرمائل :أی هنی پوره شه خپل لاسونه دخلقو څخه محفوظه وساته اودمظلوم دښرا څخه پرهیز وکړه. په دی وجه چي هغه دالله تعالی په نزد قبلیږی،نوزما په دغه جوړه شوی

---

(۱)طبع دارالاشاعة کراچی (۲)کتاب البیوع باب احیاء الموات والشرب ، ۱۶۸/۶ الفصل الاول (طبع عثمانیه)

چراګاه کي ،بوزي.اودچوپانانو ورموته اجازه ورکړه چي هغه ئي ورکښی وڅره وي ،اوحضرت عثمان بن عفان (رض) اوابن عوف (رض) دچوپانانو پروامه کوه له دی وجهي څخه که چیری

دهغوی چارپایان هلاک هم شی خو هغه په مدینه کي دخپل خورما د باغوڅخه اودمځکی دکښتو څخه فائده اخستلای شی (داسلام اقتصادی نظام ص:۲۰۹،دکتاب الخراج په حواله سره ص:۱۰۵)(۱)لیکن په اوس وخت کي هغه مصلحتونه پاته ندی ،چی دهغوی په وجه پیغمبر صلی الله علیه وسلم دچراګاوُداخستلوڅخه منعه کړی وه، په اوس وخت کي هغه ضروریات په عام ډول دموټر، تیاره، ټانک ،وغیره څخه اخستل کیږي . که څه هم په غرنی علاقو کي حکومت دفوجی ضرورت په نظر درلودلو سره چارپایان دروی ،مګر دهغوی دضرورت په اندازه ځنګلونه او څرځایونه دحکومت سره ضرور وي ،پاتي څرځایونه دعوامو دضرورت په خاطر دحلقه بندی په خاطر په خپله رضا سره تقسیم کړیدی .بلکه دپاکستان دجوړیدلو څخه مخکی دارنګه حلقه بندی کړی ده .اوس حکوت او عوام خپل خپل څرځایو مالکان دی اوعوام دخپلو خپلو حلقو دڅرځایو شریک مالکان دی ،اوهلته دنورو حلقو وخلقوته بیله اجازي څخه خپل چارپایان دڅرولو څخه دمنعه کولو مجازاتصور کیږي .

(شخصی چراګاوي) په چترال کي بعضی شخصی څرځایونه هم شته چی دبعضی خلقو په ملکیت کي دپاکستان دجوړست څخه دمخه راغلی دی په هغه کي ښه زرغونی اوښه سر سبز چراګاوي دی اودتعمیراتی ضروریاتو د درختو ځنګلونه هم شامل دی ،چی په هغه کي بیله شراکته څخه هغه خلق قابض دی او ویوبل چاته هلته دنفع اخستلو اجازه نوي . همدارنګه دمعاوضه حقداره هغه مخصوصه ټولي وی دغه غالبا داسی څرځایونه دی چی دهغه څخه اسلام منعه کړیده، لکه څرنګه چی محدثین فرمائي : کانت رؤساء الاحیاء في الجاهلیة یحمون المکان الخصیب لخیلهم وابلهم وسائر مواشیهم فأبطله . صلی الله علیه وسلم - ومنعه ان یحمی الا الله ورسوله . (مرقاة المفاتیح ۱۴۰/۶) (۲) دجاهلیت په وخت کي دعربو سردارانو خپل آسان ،اوښان ،اونور حیواناتو .لپاره به ئي حاصل ناکه مځکه ونیوله اوچراګاه به ئي ورڅخه جوړه کړه پیغمبر صلی الله علیه وسلم دغه رسم اورواج ختم کړی اوده داسی خاص والي څخه ئي منع وفرمائل، چی دچراګاه دحد بندی حق الله او ورسول صلی الله علیه وسلم دپاره دی :غه رقم دیو بل ظالمانه رواج پته معلومیږی، چی دهغه په وجه نبی کریم صلی الله علیه وسلم د

داسی قسم چراګاه دمخصوص والی بندیز ولګوي ملاعلی قاری رحمة الله علیه د(النهایة) دحوالی څخه لیکی چی دجاهلیت په زمانه کي چی یوه موړ امیر سړی به پریوه ښه ځای باندي اوسیدی نو دهغه ځای څخه به دسپیو آوازونه پورته کیدل ،بیا به ئي

(۱)طبع دارالاشاعت کراچی (۲)کتاب البیوع باب احیاء الموات والشرب ۱۶۸/۶ الفصل الاول (طبع عثمانیه)

ودغه ځای ته (حمی مدعوالکلب)هغه چراګاه وی چی سپیو رباندي غفلی دی ورته ویل ،اوپه دغه چراګاه کي به ئي بل څوک نه شریکاوي، ځکه چی هغه به دخپل قوم سره دهغوی په چراګاهو کي شریک وو . پردغه بناء باندي آنحضرت صلی الله علیه وسلم دشخصی چراګاؤ څخه منعه فرمائلی ده .(مرقاة ۱۴۰/۶) (۱)فتح الباری ۴۴/۵ (۲) اسلام ددغه قسم چراګاؤ وقبضه کونکوته دشخصی مفاد لپاره دحد بندی کولو اجازه نه ورکوله ،ځکه چی دمسلمانانو دعام منفعت داصولو څخه خلاف ده، مولانا محمد شفیع رحمة الله علیه دغه رقم قبضه شوي املاکو په باره کي دحضرت شیخ جلال الدین تهانیسری(رح) دتحقیق خلاصه داسی وړاندی کوي . دسلطنت اسلامی دضعف په وخت کي بعضی ظالم او غاصبه خلقو دمځکی اصلی مالکان په زوره دخپلی مځکی څخه ایستل خپله به ئي قبضه پروکړه، دمثال په ډول دتانیسر دعلاقی (چوهان او تودرانه) قومو دنورو قومو سره داسی معامله کړی وه ،اوښکاره خبره ده چی دغه مځکی ددغه غاصبینوپه ملک کي نه پاته کیدلی . (اسلام کا نظام اراضی ص:۱۰۷)(۳) داغه رقم کومی چراګاوی چی پردغه رقم ناانصافی باندي بناء وی هغه یقینا غیرشرعی شوی دی اودعام مفاداتو داصولود خلاف په بناء باندي منعه شویدی .

(مشترکی چراګاوی)

البته داسی چراګاوی زموږ په خوا ډیری موجودی دی ،چی دپاکستان دجوړست څخه مخکی ده دی ځای مسلمانانو حکمرانانو په رضاء سره دهری علاقی دخلقولپاره جلاجلا اودمشترک والي په حیثیت باند ی حدود بندی شویده، څرنګه چی دهغه وخت دحکمرانانو خپلی مخصوصی چراګاوی هم موجودی دی، دغه چراګاوی اکثره په عام ډول دځنګلواوغرو پر بنه شنه ځایو باندي وي، چی ددغه عام روزانه چراګاوو څخه مختلفه وي، او په اوردوکی تقریبا(رکها)په معنی سره وی له دی وجه څخه چی په عام چراګاوُو کي صرف دیوه کلی خلق خپل حیوانا ن څروي کوم چی وهغه کلی ته نژدی وي، لکن دغه مشترکی چراګاوی دکلی څخه ډیری لیري وي، دبعضی کلو اوچراګاوو په منځ کي دیو شباندروز په اندازه لاره وي، دغه چراګاوي په عام ډول په ګال کي یووار دګرمی دموسم څخه ترخزان دختم کیدلو پوری استعمالیږی، داکثره چراګاو تقسیم داسی شوی وی ،چی داول نمبر کلی چراګاه دلسم کلی دغره پرسَر باند وي، اودلسم نمبر چراګاه بیا د اتم نمبرکلی دغره پرلوړه حصه باند ی وي، دحکومت دقوانینومطابق دکوم کلی په چراګاه کي درختی اویا معدن اویا بل څه وي، ددي ټولو مالک ددغه کلی خلق دی، اوکه په چراګاوو کي شریک که دیو څو کلو خلق وی نو بیا دټولو کلیو خلق ددغه مشترک مالکان کیدایشی ،ځکه چی کومی

---

(۱)کتاب البیوع باب احیاء الموات والشرب ۱۶۸/۶ الفصل الاول (طبع عثمانیه (۲) کتاب المساقاة باب لاحمی الا لله ولرسوله صلی الله علیه وسلم ج:۵ص:۶۱(طبع مکتبة الرشد) (۳) طبع دارالاشاعت کراچی.

چراګاوی دکومو کلیو په مابین کي مشترکی وي نو دهغه منافع وغیره هم دټولو کلیو دخلقو په مابین کي مشترکی کیږيَ ،په حقیقت کي د (حمی) تعریف هم پردغه صادقیږی. والحمی هو المکان المحمی وهو خلاف المباح ومعناه ان یمنع من الاحیاء من ذ لک الموات لیتوفرفیه الکلاء فترعاه مواش مخصوصة ویمنع غیرها . (فتح الباری ۴۴/۵) (۱) حمی (چراګاه) وهغه

ځای ته وایي چې هغه دحدود بندی په وجه سره محفوظه شوي وي. کوم چې دمباح ضد دي.
ددي مطلب دادی چې دغه مخصوص ناآباده ځای دآبادولو ځخه په دغه وجه سره منعه کیږي
چیری چې دوبنوا وشنګیاه شنه کیدل وشي .بیا د مخصوص کلی رَمي هلته وځرل شی اودنورو
خلقو رَمي دهغه ځای ځخه منعه شی، چې دځوکلیو په مابین کي داسی مشترکی چراګاوی
تقریبا په هره علاقه کي پیداکیږی، البته د ځه روپو په ورکولو سره دبلي حلقی خلق دیوبل چا
وچراګاووته دحیواناتو دوروستلو اجازه ورکول کیږی، دغه رقم وټکس ته په کورنی ژبه
(قلانګ) ویل کیږي که چیری کلی وال بیله ټکس اخستلو ځخه مفت اجازه ورکړی بیا هم اختیار
لری ،لکن نوری منافعی لکه معاوضه،معادن،وغیره کي ددغه مخصوصه کلی داوسیدونکو
ځخه بغیر بل ځوک نشي شریک کیدلای . دپخوانی زمانی ځخه بیا تراوس وخته پوری ددغه
چراګاوْ داسی حالت راروان دی، اومسلمانانو هیڅ کله ددی په خلاف آواز نه دی پورته کړی،
بلکه په خوشحالی سره ئي دغه قبوله کړیده، لهذا مارآه المسلمون حسنا فهو عندالله حسن.[۲]
مسلمان چې ئي ځرنګه ښه وفهمه یی هغه دالله په نزد هم صحی وي ،د دي اصولو لاندی په
داسی شرعا تسلیم ولوکی کم بدوالی انشاءالله نه راځي .

(دکلی والو ناآباده ځمکی)

دهغه مخصوصه چراګاوْ ځخه علاوه بعضی داسی چراګاوی هم وکلی ته نژدی وی ،چې په هغه
کي صرف دکلی رَمي ګرځی وعامو چراګاوْته په کلی واله ژبه (غاری) ویل کیږي هلته په کال
کي یو ځل رَمی بیول کیږي لکن په نژدی چراګاو کي ټوله کال ځرل کیږي په داسی چراګاوکی
مختلف قسم درختی هم وی اووابنه وغیره هم وي . داسی عامی چراګاوی شخصی املاک
اودکلی والو په ناآبادځمکو ځخه بغیر په نژدی ځنګلونو کي هم وي ،لهذا داسی قسم ځنګلونه
اوچراګاوی ددغه کلی سره مخصوصه کیږي ،ځکه چې دکلی والو دځرځایو سره (داحتطاب
اواحتشاش) ضروریتولپاره عام شول لکه ځرنګه چې د(ضروریا ت اهل بلد ترعنوان لاندی
ددي بیان شویدی، فقها. فرمائي:مایقرب من الشیئ یأخذ حکمه (قدوری،ص:۲۵۴)[۳]

(۱)کتاب المساقات باب لاحمی الالله ولرسوله (ص) ج:۵ص:۶۱(طبع مکتبة الرشد (۲)المعجم الكبير للطبراني ج:۹ص:۱۱۲(طبع مکتبة العلوم والحکم (الموصل) وکذا في كنز العمال ۲۵۵۹۰.ومجمع الزوائد ج:۱ص:۳۶۱(ط دار الکتب العلمية بيروت)(۳) الهداية کتاب الصلاة باب سجود السهو ۶۶/۱(طبع مکتبة رحمانية.

کم شی چی ویوه بل شی ته نژدی وي هغه دهغه په حکم کي کیږي :دارقم تولی مځکی دکلی والا ذاتی ملکیت پاتیږی فقهاؤپه صراحت سره ویلی دی وقال ابویو سف رحمه الله تعالى : ولوان اهل القرية لهم مروج يرعون فيها ويحتطبون منها قد عرف انها لهم فهي لهم على حالها يتبا يعونها ويتوارثونها ويحدثون فيها ما يحدث الرجل في ملكه . (اسلام كا اقتصادى نظام ص:۲۱۱ په حواله سره دکتاب الخراج ص:۱۰۲،شامی ۳۸۸/۵) (۱) امام ابویوسف رحمة الله علیه فرمائي که ویوه کس ته دکلی والو څخه دامعلومه وي چی دهغوی چراګاوی هغه چی هغوی خپلی رَمي ورکښی پیائي اودهغه څخه خپل دسوند مواد راوړی داددوی ذاتی شخصی ملکیت دی، نو هغه شخصی ملک کیدلای شی ،اوهغوی ته ددغه دخرڅه ولو اورانیولو او جوړیدلو اوخرابه ولو حق سته اوپه دغه کي ددوی وراثت هم پاته کیدلای شی ،لکه څرنګه چی ویوچاته په خپل شخصی ځای کي حق وي ،البته که چیری دیوي بلی علاقی دخلقو و وبنو او واوبو ته ډیرسخت ضرورت وی نو دعامو چراګاؤ څخه ئي تبرعاً استعماله ولایشی، ددي سره دملکیت تصرفات وهغوی ته نشی حاصلیدلای، دغه رعایت اوکومک صرف دحیواناتو ده څره ولو پوری محدوده دی. (مباح شیان اوکلی وال)دکلی پر شا اوخوا چی کوم مباح شیان دی که څه هم دیرچا ذاتی ملک نه شی کیدای، اودبنار دخلقو په ضروریاتو کي داخل شو صرف په هغه کلی پوری مخصوصه کیږی، یعنی دهغوی حق دنورو په نسبت سره زیاتوي، تر داسی اندازی پوری چی حکومت هم ده داسی ځایو په قبضه کي اخستل دشریعت له نګاه څخه نه شی کولای، داس توله مباح شیان چیری چی هم پیدا کیږي دقبضی په اخستلو سره په ملک کي داخلیږی اومحفوظیږی،(المباح يملک بالاحراز) مباح شیان په حفاظت کولو سره په مِلک کي راځی، بل

خصوص که دحکومت له طرفه څخه اجازه وي بيا ئي دملکيت په داخلی دلو کي هيڅ شبه نه پاته کيږی، په ابوداؤد کي دحضرت اسمر بن نفرس (رض) څخه روايت دی : اتيت النبی صلی الله عليه وسلم فبايعته فقال :من سبق الی ماء لم يسبقه اليه مسلم فهو له فخرج الناس يتعادون ويتخاطون . (ابوداؤدج:۲ باب في اقطاع الارضين) (۲) زه دپيغمبر صلی الله عليه وسلم په وړاندی راغلم اوبيعت می وکړی نو آنحضرت (ص) راته وفرمائل کوم څوک چی پر يو اوبو باندي دټولو سه وړاندی قبضه وکړی دده څخه مخکی کوم بل مسلمان قبضه نه وي کړی نوداده حق دی .(راوی واي چی بيا خلقو منډي کړي او يودهغه بله څخه وړاندی شو (چی دنښانی په ذريعه يوځای ونسی)ملا علی قاری رحمة الله علی فرمائي چی(الی ماء) څخه مراد صرف اوبه مراد نه دی بلکه هرمباح شی مراد دی .

---

(۱)المبسوط للسرخسی ج،۱۰ص؛۲۸۵(طبع دارالمعرفة بيروت)(۲) ۸۱/۲ کتاب الخراج والفيئ والامارة باب اقطاع الارضين (ط سعيد)

وکذا غيره من المباحات کالکلاء والحطب وغيرهما . (مرقاة ۱۴۵/۶) (۱) داغه رقم نورټول مباح شيان هم په دغه کي شامل دی، مثلاً واښه ،دسوند بوټی، وغيره . (دالی ماء) الفاظ څخه هم روايت شويدی دهغه څخه هم دابنکاره معلوميږی چی غيری مملوکه مځکه چی ويو کلی ته نژدی وی هغه دخپل ټولو لوازماتو سره دکلی والو مِلک بلل کيږی، ځکه چی دنورو مسلمانانو څخه مخکی دوي پردغه قبضه کړيوي، پردغه بناء باندی فقهاءُ فرمائيلدی چی وکلی ته نژدی دداسی مځکه ژوند يا آبادول جائز ندی، چی په هغه پوری دکلی مصلحتونه اوضروريات متعلق وی ،لکه څرنګه چی مفتي اعظم پاکستان مولانا مفتي محمد شفيع رحمه الله پردغه مسئله باندی په تفصيل سره بحث کړيدی چی دهغه خلاصه داده، چی غيری مملوکه مځکی چی وهغه ته (مباحه مځکه ويل کيږی) پر هغه باندي دحکومت تصرف هم جائزنه دی ،اوهغه هميشه دکلی والوترمنځ مشترک اودعامو ضروریاتو لپاره دوقف په طريقه محفوظه پاته وی .

البته حکومت په خپله نگرانی کي دهغه انتظام کئي، (تفصيل لپاره وگورئ ! (اسلام کا نظام اراضی)(۲) (دبيان خلاصه) په تيرو شوو ورقو کي چي دځنگلونو پر کومو مختلفو اړخو باندي بحث وشو، دهغه په غورکولو سره چي کومه نتيجه لاس ته راځي دهغې خلاصه داده (۱) دهر کلي ځنگلونه دکلي والو په ما بين کي عام مشترک شوله اودهغوی ملک دی . (۲) ضرورتمند خلق د ځنگلاتو داورگان څخه داجازه نامه (پرمټ) په اخستلوسره دهرکلي دځنگلاتو څخه تعميراتی لرگی پيدا کولايشی . (۳)دعامو مفاداتو اودځنگلاتو دساتنی په مورد دکلي خلق دځنگلاتو داورگان له طرفه څخه جاری شوی فرمان يا اجازه نامه پرينبودلای شی .(۴) په اجازه نامه اويا بيله اجازه چي کوم لرگی دمشترک ځنگلاتو څخه خرڅ شی دهغه دقيمت روپی په ټولو شريکانو باندي تقسيميږی، اويا په عام المنفعه امورواويا اجتماعی امورو کي مصرفيږی. (۵) اوهم دارنگه ټوله ځنگلونه دکلي والو موروثه ملک کيږي . (د رائلټی اويا معاوضه حق) په ځنگلونو کي دشراکت مسئله هغه وخت ښکاره شوه دکمه وخته چي حکومت په خپل محافظت کي تعميراتی لرگی خرڅ کړه اودهغه معاوضه ئي وکلي والو ته ورشروع کړه ،بيا ترڅه وخت پوری دشراکت ددعويدارانو په ذهن کي هم دغه مسئله نه راغله ،که څه هم شرعا اوقانونا دهغوی ددعوی هيڅ حيثيت نه پاتيږی، له دی وجه څخه چي دځنگلاتو دقوانينو مطابق دمعاوضه حقداره صرف هغه خلق کيدلايشی دچاچی دکلوسره دغه ځنگلونه متصل وی، اوهلته دهغوی نور املاک هم موجود وی، اودغه ځنگلونه دخپلی حدود بندی په وجه قانونا دهغه کلي والو په مِلک سره مسمی دی،

(۱)کتاب البيوع باب احياء الموات والشرب الفصل الثانی ۱۷۵/۶(طبع عثمانيه (۲)طبع دارالاشاعت کراچی

داغه رقم ددولتی قانو ن مطابق هغه خلق هم دمعاوضي حق داره دی چی په خپله که څه هم په يوه بل کلي کي اوسيږی، لکن دهغه يوڅه مځکه ددغه کلي دځنگلاتو په حدودو کی موجوده وي،

دغه دواړه قسمه خلق د قانون مطابق د معاوضه حقداره کیږی. او د حق تلفی په صورت کې د حق غوښتنې لائق دي، (دتقسیم نوعیت) د معاوضی تقسیم د مختلفو لارو څخه کیږی. مګر کله د وو کلی والو ترمنځ دتقسیم کولو په کارکی که داتفاق رانیو د نشت والي په وجه نه سخت اختلافات رامنځ ته کیږي ،خو دحکومت له طرفه څخه تراوسه کوم اصول ندی مقرر شوی. او شرعا دغه ده یوي نوی مسئلې په صورت کې لاتراوسه دتحقیق طلب داره ده . هره مسئله ددی متعلق په خپل ځان کي یوه نوی مسئله پیدا کوي، او د محقیقینو علماؤ په وړاندی ددې مسئله دپوره نوعیت ده نه وضاحت په وجه سره هغوی ددي متعلق دیوي فیصله ورکولو پرځای وخایی علماؤته ورپرتښی ده . له هم دغه وجه څخه د معاوضی دتقسیم مسئله داوس وخت د اهم ضرورت سره سره د مشکلاتو په پیدا اکیدو سره روانه ده، مثلا ! لاندنی نکات داهم والي سره دغور کولو لائق دی، (۱) : یو ځنګل ده دوو یا بالا کلیو ترمنځ مشترک وی، یو کلی بلکل دځنګل په منځ کي وي او بل کلی پریو څه فاصله باندي وي .اوس دداړو کلیو ترمنځ معاوضه برابره تقسیم شی اوکه دیو څه فرقه سره ؟ (۲) : په کلی کي چی دچا شخصی املاک زیات وی چی دهغه څخه عام خلق هم دضرورت په اندازه فائده وړي، او دبعضی کسانو بیا هیڅ املاک نوي ،اویا ډیر کم وي ددي دواړه ترمنځ تقسیم باید برابروي اوکه سره دامتیازه ؟ (۳) بعضی هغه مستحقین دی چی دهغوی دمځکی یو څه حصه په دغه کلی کي موجوده وي مګر هغه خپله دبل کلی اوسیدونکی وي، دهغه بود وباش اوکوره نی په بل کلی کي وي ،د سرشمیرني په لیست کي هم دهغه بل کلی وي، وداسی مستحقینو ته څونه حصه باید ورکړه شی ؟ دغه ټولی مسئله د حل کولو طلب داره دی .

(دتقسیم عام ترز او طریقه)

تراوسه پوری دځنګلاتو د معاوضی دتقسیم طریقی په مختلفو علاقوکی پر مختلفو ترزنو کاوه کیږي اوپه اکثره علاقو کي پردري ترڅه تقیسم کیږي (۱): پر میراث چی ئي ورقیاسوي ،وهر نارینه ته پوره حصه او وهری ښځی ته نیمه حصه ورکول کیږي مګر په دغه تقسیم کي دغه

نیمګړتیاوي شته،(۱) پرمیراث باندي ورقیاسول داوله سره څخه قیاس مع الفارق دی ،دپاکستان ښه ښه علماؤ ددي تردید کړی دی . (۲) داصله د ما لکانو سره ناانصافی کول، له دی وجهي څخه چی دیو چا صرف لوښي وي، اودکوچیانوبیا زامن وي خو هغه داصلی مالک څخه څو چنده بالابد حصه اخلي ،ځرنګه چی زموږپه وړاندی داسی شویدي ،(ب) تقسیم دکورپه لحاظ هرهرکورته مخصوص رقم برابر ورکول کیږي ددي تقسیم غلطیاني دادي (۱) چی په کوم کورکی څوکسان اوسیږی دهغوی مجموعی اندازه اوصرف دسړی اوښځی والاد کور د دوه کسان درقم سره ئي مساوي کیږی،چی عقلاهم مناسبه نده ــ (۲) په دغه صورت کي هردوه کسان دیوی حیلی په جوړولو سره جلاکورني آباده ولایشی ،(۳) هغه مستحقین چی دهغوی مستقل داوسیدلو ځای په بله علاقه کي وي هغه هم دکورني په لحاظ دکلی والو په اندازه معاوضه وصوله وي ـ (ج) دافرادو په لحاظ سره تقسیم : (نراوښځه) ورته برابره حصه ورکول، په داسی صورت کي هم داصلی مالکانو افراد کم وی او دهغه نورو دافرادو دزیات والی په وجه سره دبي انصافی وهم وي ځرنګه چی ډیر وختونه داصلی مالکانو څخه بهرنی مستحقین ډیری حصی وړی، ددغه ټولو صورتو دوړاندی والی په وجه سره دتمدن اوژوند دبرابري داصولو خلاف واقع کیږي . (دعلت معلومیدل) فقهاؤ ته چی به کله په یوه معامله کي دقیاس ضرورت پیداشو ،نو اول به ئي دعلت تعین کوی، له هم دغه وجه څخه د دغه مسئلې متعلق دخپلی رائي دوړاندی کیدلوڅخه اول د(رائلټی /معاوضه) متعلق ئي داوضاحت کاوی چی معاوضه په حقیقت کي څوک اخستلایشی ،او ولیئ اخلي، په تیرو شو بابوکی دامعلومه شوه چی ځنګلونه دکلی والو مِلک دی ،وهغوی ته د مالکانه تصرف حق رسیږی، ددي سره چی دغه ځنګلونه دیوشخص مِلک ندی، بلکه دکلی دځایی اوسیدونکو مشترک ملک دی، اوځنګلونه هم ددغه کلی په نامه مسمی کیږي ،چی دپلانی کلی ځنګلونه ،وغیره ،لهذا دمعاوضه اصلی حقوق هغه خلق حاصله ولایشی ،څوک چی ددغه کلی ځایی اوسیدونکی وی ،اوبهرنی هغه مستحقین چی دهغوی فقط یو جریب مځکه یا دهغه څخه هم کمه په دغه کلی کي وي ،دده حق دوهمه درجه کیدایسی، له دی وجه سه داسی حق داره

د ځنګلاتو د قوانینو مطابق د دغه کلي څخه یو قسم لرګی هم یېله اجازه نشي وړلای، او که اجازه هم ورته وشي نو دهغه دقیمت په اداکیدلوسره ئي وړلایشي ،دغه قانو ن شرعا هم صحی اومعقول دی، ځکه چې د هرکلي سره مبنتي داسي ځنګلونه موجود دی ،چې دهغه څخه دهغه ځای اوسیدونکی خپل ضروریات پوره کوی که چیری دوي ته دبل کلي د ځنګلو څخه هم هغه منافع دحاصلولو عامه اجازه ورته وشي نودهغه څخه دبل کلي خلقوته ډیرنقصان رسیږی، دعامو ګټواودځنګلاتو دساتنې په نظر لروسره دخپلې خپلې سیمې دځنګلاتو څخه دغه مراعات حاصلول به بنه وي . کله چې دباندنی مستحقینو بیله اجازه او دقیمت داداکیدلو بغیر کوم قسم لرګی قانونا اوشرعا نشي اخستلای ،نو دځنګلاتود ګټو اومعاوضې حقداره هم باید نشي ،ځرنګه چې تبرعا هغه خلقوته هم معاوضه رسیږی،چې دهغوی څه مځکه دځنګلاتو دکلي په حدودوکی موجوده وی ،لهذا دهغوی حیثیت دحق درلودلو په وجه په دوهمه درجه کي پاته شو . اوبل هغه کلي چې بلکل وځنګل ته متصل وی دمعاوضې په حق درلودلو سره دترجیع والي په خاطر ډیر حقداره کیږي اودمباحاتو په معامله کي (الاعلی ثم الاسفل، (۱) (اول دلوړ والاحق دی بیا دلاندی والا)

---

(۱)فتح الباری کتاب المساقاة باب سکر الانهار ج:۵ص:۴۹(طبع مکتبة الرشد) .

ددي اصولو په عمل کولو سره په دواړو کلوکی دمعاوضه تقسیم دڅه فرق سره کیږي (دتقسیم کاری تجویزونه)

ددی شننې وروسته د یوڅوتجویزونود وړاندی کیدلو کوشش کوم چې دعلماء کرامو لپاره دیوی مثبتې نتجې په رسیدلوکی کومک شی،دفقه په کتابو کي دتقسیم دوي طریقې مشهوري دی چې دلته به شاید په کارولویږی ،یوه طریقه دتقسیم په اندازه د سرونو ،اودوهم

طريقه تقسيم په اندازه داملاكو .(۱)تقسيم په اندازه دسرونو : دارقم چې هرنارينه اوزنانه ته برابره حصه ورسيږی، په فقه كي ددی مثال موجود دي ،چې په غير د مورثه كورنی كي تقسيم دشريكانو ترمنځ په لحاظ دافرادو كيږی، (عالمگيری ۲۰۵/۵) ، :معاوضه تقسيم كه په داډول وشی نو بيا هغه كورنی چې افراد ئي كم وي تاوانی كيږی. دهغه تلف كيدل ممكن دی .
(۲) تقسيم په اندازه د ملكيت : ددي صورت داكيدايشی چې دمعاوضی دحقداری علت (ملكيت) دی مدارجوړشی دهغه په اندازه دی تقسيم شی، دچاچی ټوله ملكيت د دغه كلی دنورو خلقو په نسبت څونه بالاوي ګواكی ديو قوی علت سره په ځنګلاتو حق پيداكولايشی ،او ددي پرعكس نورخلق خپلی خپلی حصی په اندازه سره درجه په درجه حصه پيداكوی ،دا طريقه دتقسيم له دی وجه څخه معقوله ده چې په ځنګلاتو كي دشراكت لپاره علت صوری (دملک موجوديت) ضرورت سته، اوعلت تامه دمعلول داثبات لپاره دعلت ناقصه څخه قوی وي، ددي دويمه فائده داهم كيدايشی چې ددباندنی مستحقينو دحصومعلوميدل په اسانی سره كيدلايشی، دفقه په كتابو كي ددی مثالونه موجود دي . : الاموال المشتركة شركة الملك تقسم حاصلاتها بين اصحابها على قدر حصصهم .(شرح المجلة، ۱۴/۴مادة :۱۰۷۳) (۲) دملكيت په لحاظ سره دشراكت دمالو دمنافعو تقسيم دشريكانو ترمابين دهغوی دحصو په اندازه سره كيږی، څرنګه چې معاوضه هم اصلی ملک ندی ،بلكه دمشترک ملک منافع دی ،يعنی د اصلی ملک معاوضه ده، لهذا معاوضه داصلی علت په لحاظ كولو سره پراندازه دملكيت ور رسيږی . څرنګه چې فقهاؤ دغه اصول بيان كړيدی . مؤنة الملك تتقدر بقدر الملک(۳) دملک نفقه اوعوض په اندازه دملک وي، همدارنګه دځنګلونو حيثيت دكلی والو په منځ كښې يو ملک مشترک شو (مباح) په رقم دی دعلت دساتلو څخه دشراكت عوض په اندازه دملک وي، ولی چې كلی وال دځنګلونو ساتنه كوي ،اوحكومت په خپله خوښه سره ددغه عوض وهغوته وركوي په دغه صورت كي پرلاندی اصولو باندي قياسيږی،

(۱) كتاب القسمة الباب الثاني بيان كيفية القسمة (طبع رشيديه)(۲) كتاب الشركة (طبع مكتبة حبيبة كوئټه)(۳) لانها مؤنة الملك فتتقدر بقدر الملك هنديه: ۲۰۷/۵ كتاب القسمة (طبع رشيديه)

والشركة في احراز المباح تقتضي ان تكون النفقة على قدر الملك. (عالمگيرى ۳۸۸/۵)(۱)

په مباح ملک کي شراکت په اندازه دملک دمعاوضه تقاضا لري، داغه رقم په معاوضه کي شراکت هم دشراکت دعامو اصولو مطابق دنشت والي په صورت کي ورته د(فاسد شراکت) په اقسامو کي که شامل کړه شي نو هم به ئي په اندازه دملک تقسيم ثابت وي. والربح في الشركة الفاسدة على قدر المال (شرح وقاية۲/۳۶۴)(۲)په فاسد شراکت کي گټه په اندازه سره دمال تقسيم کيږي، له هم دغه وجهي څخه چي په ځنگلوکي دکلي والو اونورو کسانو مستحقينو شراکت ناقص او دکامله علتونو سره مختلفي نوعي لري، کله چي مستحقين په عين ملک کي بيله واسطه شريکان نه دي. بلکه په واسطه دملک دلو ازماتو شريکان دي، دغه وجه ده که چيري يو څوک ددغه کلي په حدودو کي خپله مځکه خرڅه کړي نو هغه سړي دقانون مطابق يو ازي په ځنگلاتو کي نه شي شريک کيدلای، اونه دمعاوضې حقداره پاته کيدلای شي شرعا هم دغه حکم دی. ماثبت بعذر بطل بزواله (۳) کوم شي چي ديوه عذر په وجه ثابت وي دعذر په ختم کيدلو سره هغه شي هم باطليږي. يو قابل دغورکولو امر داهم دی که چيري دغه ځنگلونه دکلي والو ترمنځ تقسيم شي نو په دغه صورت کي هم دمجموعي ملکيت اعتبارشته نه دغه وجهي څخه ځنگلونه دموروثي جائيداد په شکل نسل پرنسل رارسيدلي دي تر اوسه پوري. اوس دبعضي خلقو داولاد دکمبوت په خاطر اويا دنارينه اولاد دنشت والي په وجه ده دوی دمځکی حصی هم دنورو خلقووقبضي اوملک ته ورمنتقله شويدي، اوس که ځنگلونه داصلي ملکيت په حيثيت سره تقسيم کړه شي نو دپخواني ملک په شان به په اندازه دملک تقسيم کړه شي، ددي نظير داموجود دی : ارض بين جماعة مشتركة لاحدهم عشرة اسهم وللآخر خمسة والآخر سهم وارادوا قسمتها قسمت على قدر سهامهم عشرة وخمسة وواحد. عالمگيرى ۲۰۶/۵)كتاب القسمة الباب الثاني بيان كيفية القسمة (۴) ديوي ټولي ترمنځ يو

څه مځکه مشترکه ده، په دغه کي ديو کس لس حصى ده او دهغه بل کس پينځه حصى ده او دهغه درېيم کس صرف يوه حصه ده کله چي هغه په خپل منځ کي دتقسيم اراده وکړی نو مځکه دوى ترمنځ په اندازه دحصصو تقسيم کيږي يعنى لس حصى پينځه حصى يوه حصه . که چيرى خنګلونه ورېبل شى اومځکه تقسيم کړه شى نوشايد داغه صورت به وى په دغه وخت کي دبهرنى مستحقينو په دغه تقسيم شوى نوى مځکه کي هيڅ حصه نشته.له دغه وجهي دګټو دتقسيم دغه صورت تريوه حده پورى صحى دى، اوداهم دمعاوضه دتقسيم په

---

(۱)کتاب احياء الموات الباب الاول في تفسير الموات (طبع رشيدية)(۲)۲/۴۰۲کتاب الشركة (طدارالحديث ملتان) (۳)مجرد بعد بطل بزواله شرح الحموى على الاشباه والنظائر الفن الاول في القواعد الكلية النوع الاول القاعدة الخامسة الضرريزال ، ۱/۲۵۳(طبع نشاط (۴)طبع مکتبه رشيديه کوئته)

باره کي تجاويز (نظرونه) دى که چيرى خاوندان د حل وعقد دخنګلاتو سره متعلق تيرشوى بابونه په نظر کي ولرى اودشرعى نقطه نظره څخه وکتل شى دخپلى فيصلى څخه موږ هم خبرکړى نو دمعاوضه دتقسيم مسئله به دعوامو لپاره آسانه شى . والله اعلم بالصواب

جواب : دحضرت محترم دامت برکاتهم العاليه څخه : مکرم ومحترم جناب مولانا نقيب الله رازى صاحب مد ظلهم العالى السلام عليکم ورحمة الله وبرکاته !

ستا قدرمند ليک اوستا ليکنه (دخنګلاتو او معاوضه مسئله) وموږ ته را ورسيده تاسو پريوى اهمى مسئلى باندي قلم پورته کړيدى ،ما پردغه مسئله باندي يوه مستقله مقاله يا(سرليک) داراضى شاملات ترشرعى حيثيت) ترعنوان لاندى ليکلى وه چي په البلاغ کي شائع شوى وه دهغه کافى ددغه عريضى سره دراستوم، مننه پرهغه باندي غوروکړه، ماستاسو دمقالى څخه استفاده وکړه ،البته په دغه سلسله کي چي تراوسه کوم څه چي په ذهن کي راځى دهغه خلاصه دغه لاندي ده :

(۱) : هغه ځنګلات چې خپله شنه شوی وی هغه د (مراوي) محٔکی په تعریف کي شامل دی ،(۱)
لهذا ترڅه وخت چې څوک دهغه احیاء ونه کړی هغه دچا په ذاتی ملکیت کي نشی راتلای،(۲)
بلکه مباح عام دی (۳)

(۲) :دمباح دعام والی اصلی تقاضا خوداوه چې دټولی دنیا خلق ددی څخه مفته فائده واخلی (۴) لکن حکومت ته دغه حق حاصل دی چې هغه ددغه څخه دنفع اخستلو دقوانینو تابع شی اوداقاعده مقرره کړی چې دهر ځنګله څخه دهغه دنژدی کلی خلق فائده واخلی ،

(۴،۳،۲،۱)وفی سنن ابی داؤد ج:۳ص:۲۸۹(طبع دار الفکر)وج:۲ص:۱۳۶(طبع مکتبه امدادیه ملتان) قال رسول الله (ص) :المسلمون شرکاء في ثلاث : في الکلاء والماء، والنار،وکذا في سنن ابن ماجه باب المسلمون شرکاء في ثلاث ج:۳ص:۱۰۶(طبع دار الفکر) وفیه ایضا ص:۱۷۸(طبع قدیمی کتب خانه) عن ابی هریرة ان رسول الله (ص) قال: ثلاث لا یمنعن الماء، والکلاء، والنار.وفی اتحاف الخیرة المهرة کتاب الزکوة رقم الحدیث :۲۸۹۰/۱ کتاب الشرکة ۳۵۳/۴ (طبع دار الوطن) الناس شرکاء في ثلاث في الماء والکلاء والنار،وکذا في بغیة الباحث للهیثمی ج:۱ص:۱۶۵(طبع دار الطلائع) وتحفة الاحوذی ج:۶ص:۳۰۲(طبع دارالکتب العلمیة بیروت) وکذافی سبل السلام باب اشتراک الناس في الماء والنار، والکلاء ۹۳۲/۳ رقم الحدیث :۸۷(طبع مکتبه اثریه) وفیض القدیر ج:۷ص:۲۰(طبع دار الکتب العلمیة بیروت) ومسند الحارث ج:۱ص:۵۰۸(طبع مرکزخدمة السنة المدینة المنورة ونصب الرایة ج:۶ص:۴۲۲(طبع دارالحدیث القاهرة) وفی عمدة القاری باب بیع الحطب والکلاء ج:۱۲ص:۲۱۷کتاب المساقاة(طبع رشدیة) ....اشتراک الماء والحطب والکلاء في جواز الانتفاع بها لانها من المباحات فلا یختص بها احد دون احد فمن سبقت یده الی شیئ من ذلک فقد ملکه ،وقال ابن بطال:اباحة الاحتطاب في المباحات والاختلاء من نبات الارض متفق علیه حتی یقع دلک في ارض مملوکة فترتفع الاباحة وفی فتح الباری ج:۵ص: ۴۷(طبع دارالمعرفة بیروت)کتاب المساقاة ج:۵ص:۶۵(ط مکتبة الرشد) اذاملک بالاحتطاب والاحتشاش فلان یملک بالاحیاء له اولی . وفی شرح سنن ابی داؤد (عبد المحسن عباد)ج:۱ص:۲(الناس شرکاءفی ثلاث:الککلا والماءوالنار) ای :اذاکان في فلاة ولیس في الارض انسان امااذاکان الکلاء في ارضه وفی ملکه فهوله ولا احد یدخل في ملکه من اجل ان یرعی ،وانما یرعی في الفلاة التی لیست ملکا لاحد ،فالمقصود بالارض الفلاة التی لیست خاصة ولاملکا لاحد، فان الناس شرکاء فیها ولایختص احد الکلا دون احد بل هو مبذول لکل من احتاج الیه . وفی المبسوط للسرخسی کتاب الشرب ج:۲۷ص:۵ وعلی هذاحکم الشرکة في الکلا في المواضع التی لا حق لاحد فیها بین الناس فیه شرکة عامة فلایکون لاحد ان یمنع احدا من الانتفاع به فاما مانبت من الکلا في ارضه مما لم ینبته احد فهو مشترک بین الناس ایضا حتی لو اخذه انسان فلیس لصاحب الارض ان یسترده منه . وفی بدائع الصنائع ج:۱۱ص ۴۲۸(طبع داراکتب العلمیة بیروت) راتلونکی صفحه وګورئ !

او داغه رنګه نه شي اخستلو لپاره وهرچاته دکاټولو داجازه ورکولو پرځای دی په خپله نګرانی کي ونې کاټ کړی او دهغه قیمت دی دنږدی کلی پرخلقو تقسیم کړی.(۱) (۳) لکن په بعضو علاقوکی چی کوم رواج دی چی دځنګلاتو مالک د دوی په فکر سردارصاحب دی چاچی په اول وخت کي دغه کلی آباد کړی دی ،دغه رواج دشریعت مخالف دی .(۲) ددي پرځای دکلی ټول خلق د دغه ځنګلاتو په روپو کي شریکان دی. خلاصه داچی ستا سو بیان شوی نتیجی به نږدی نږدی و هغه ته وی چی احقراخذ ورڅخه کړی دی . البته دهغوی په فقهی تخریج او کیفیت کي اختلاف دی ،تاسو ځنګلونه دکلی والو په ملکیت کي ورکړی دی ،اوزما ددي سره توافق نشته ،هغه ملکیت نه دی، یو مشترک حق دی، اوحکومت ددی قانون د پابندی لپاره دنږدی کلی سره مخصوصه کیږي . (۳) داحقر دسرلیک دمطالعه څخه وروسته که چیری تاسو یوه خبره قابل داصلاح کولو پیداکړه بیا مو خبرکړی - والسلام احقر محمد تقي عثماني عفی عنه (شپه ۲۴ دروژی ۱۴۲۰ کال برابره داولی سره دجنوری ۲۰۰۰ عیسوی

دکوهاټ دمځکی دملکیت متعلق پرفتاوی باندي دحضرت دامت برکاتهم رأیه اوپه ، انعام الباری، کي دانګریزانو له طرفه څخه دورکړه شوي جائیداد متعلق دیوي مسئله وضاحت

(دمصنف له طرفه څخه وضاحت)

دکوهاټ په اولسوالی کي دتیری دعلاقداری دمځکو د شرعیت دنګاه څخه دهغه مالکان

دمځکنی صفحه پاتی برخه :ومنها ان یکون مملوکا لان البیع تملیک فلاینعقد فیما لیس بمملوک کمن باع الکلاء في ارض مملوکة والماء الذی في نهره اوفی بئره لان الکلا وان کان في ارض مملوکة فهومباح، وکذلک الماء مالم یوجد الاحراز قال النبی صلی الله علیه وسلم :الناس شرکاء في ثلاث والشرکة العامة هی الاباحة ،وسواء خرج الکلا بماء السماء من غیر مؤنة اوساق الماء الی ارض ولحقه مؤنة

لان سوق الماء فيه ليس باحداثه فلم يوجد سبب الملك فيه فبقي مباحا كما كان. وكذا بيع الكمأة وبيع صيد لم يوجد في ارضه لا ينعقد لانه مباح غير مملوك لانعدام سبب الملك فيه وكذا بيع الحطب والحشيش والصيود التي في البراري. الخ وفي درالمختار فصل الشرب كتاب احياء الموات ج ۶ ص ۴۴۰ (طبع سعيد) والحطب في ملك رجل ليس لاحد ان يحتطبه بغير اذنه وان كان غير ملك فلاباس به ولايضر نسبته الى قرية او جماعة ما لم يعلم ان ذلك ملك لهم. الخ وفي الهداية ج: ۴ ص: ۴۸۹ (طبع مكتبة رحمانية) الناس شركاء في ثلاث الماء والكلاء والنار. وفي حاشيته: قوله والكلاء امالشركة في الكلاء فعلى اوجه بعضها اعم من بعض فالاعم منها ان يكون الحشيش في اراضي لاتكون مملوكة لاحد يكون الناس في ذلك شركاء في الرعي والاحتشاش ليس لاحد ان يمنع انسانا من ذلك وهي كالشركة في ماء البحار. والشركة اخرى اخص من هذه هو ان يكون الكلاء في ارض مملوكة نبت بنفسه لا بانبات صاحب الارض فلا يملك صاحبه بكونه في ارضه بل للناس فيه شركة الخ وفيها ايضا على حاشيته (۸): قوله والكلاء قال الخطابي: معناه الكلاء الذي نبت في موات الارض يرعاه الناس ليس لاحد ان يختص به دون احد الخ. (۱ و ۳) دتفصيل لپاره دحضرت دامت بركاتهم العاليه كتاب (عدالتي فيصلي) دوهم جلد (مطبوعه اداره اسلاميات لاهور) كي دحضرت دامت بركاتهم تفصيلي فيصله د (اراضي شاملات كي شرعي حيثيت) ملاحظه كړی (محمد زبير) (۲) وګورئ تيرې شوې دوې حاشيې

دهغه ځاى خانان دى، او كه هغه خلق چې قابضين دى؟ ددي متعلق ديوي استفتاء په جواب كي مفتي محمد رضوان صاحب يوه فتوى ليكلې ده اودهغې څخه دنظر ثاني لپاره اولا جناب مولانا ډاكټر عبدالواحد صاحب مدظلهم په وړاندې واستول شوه بيا دغه فتوى اود ډاكټر عبدالواحد صاحب مدظلهم جواب د حضرت محترم دامت بركاتهم العاليه وخدمت ته په غرض داصلاح اونظرثاني واستول شوه. اوهم دارنګه ددي مسئله په ضمن كي حضرت محترم دامت بركاتهم په شرح بخاری (انعام الباری) كي ذكرشوي ديوي مسئلي دزيات وضاحت متعلق هم مفتي محمد رضوان صاحب يو سوال را استولي دي. لاندې اولا د مفتي محمد رضوان صاحب خط او: هغه څخه وروسته دكوهاټ دمځكې متعلق استفتاء اود مفتي رضوان صاحب جواب بيا دمولانا ډاكټر عبدالواحد صاحب ترجواب وروسته دحضرت دامت بركاتهم رأيه اوفتواى ستاسو په خدمت كي وړاندې كيږي. (محمد زبير)

(دانعام الباری دمسئلي دوضاحت متعلق خط اواستفتاء دمفتي محمد رضوان صاحب څخه)

محترم او مكرم حضرت صاحب دامت بركاتهم:

السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته (۱) د ورکړه شوي جائیداد متعلق د یوې استفتاء تفصیلي جواب لیکلي شوي دی چې په وروسته کي د مولانا ډاکټر مفتي عبدالواحد زید مجدهم په خدمت کي د نظرثاني لپاره استول شوي وه. د هغه نه طرفه چې کوم جواب رارسیدلی دی د هغه نقل او هغه مذکوره تفصیلي جواب دپاره د نظرثاني او اصلاح ستاسو و خدمت ته د راستوم امید دی چې د اصلاحي امورو نښاني وکړای شي ..(۲) په انعام الباري د روسِ بخاري کي د مذکوري مسئله د تحقیق په دوران کي د دغه مسئله مې تر نظر تیره شوه چې: د انګریز په زمانه کي و خلقو ته ډیر داسې جائیدادونه ورکړه شوه، چې په اسلام کي د اول قسمه څخه دی. یعني ناآباده مځکې د مالکانه حقوقو سره ورکړه شوي دي. د دي دوه اړخه دي. بعضي ترتیب شوي مځکې په رشوت سره ورکړه شوي دي (الی قوله) هم د دغه رقم د چل بازي په عوض چې کومې مځکې یا جائیدادونه ورکړه شوي دي، په شریعت کي و هغه جائیداد منوته ئي د څن سره ګرځول روانه دي، له هم د غه وجه چې معقود علیه چم بازي د د نه د غه وجې چې په اُجرت کي کوم څه ورور سیږي هغه هم حرام دي الخ (ج: ۷ص: ۶۵۵ و ص: ۶۵۶) په دغه کي و بنده ته شبه د اده چې مراوي مځکې دیو حاکم سره په جائز عقد باندي هم په ملکیت کي نه راځي. ځکه چې د هغه خپله حکومت هم نشي مالک کیدلای. او تر کرهني وروسته هغه په ملکیت کي راځي او س که انګریز حکومت ویو چاته په جائزه او یا ناجائزه عقد باندي مراوي مځکي ورکړي وي نو له دغه وجه څخه په ملکیت کي نه شي راتلای او که چیری ئي په ناجائزه عقد باندي مثلاً رشوت سره ئي ویو جائیداد مند ته ورکړي وي، لکن هغه بیا هغه چا (معطی له) ژوندی کړي وي، نو آیا بیا هم هغه د دغه وجه څخه مالک نشي کیدلای چې معقود علیه ناجائزه دي، کله چې د بنده په خیال کي معقود علیه ته په مراوي مځکه کي ورته مداخله نه بنائي، البته په سلطاني مځکو کي به د دغه بحث مؤثر تماميږي، امید دی چې و دغه شبه ته ازاله وفرمایاست. جزاکم الله تعالی خیر الجزاء فقط والسلام محمد رضوان ۱۴۲۴/۴/۱۴ (استفتاء)

دتيري دعلاقه داری دکوهاټ داولسوالي دجائيدادي نظام شرعی حيثيت

دتيری دعلاقداری دکوهاټ داولسوالي دمځکو قانوني نوعيت دادي چی کوم کسان دقوم مشران اوخانان دی هغه ئي په سرکاری کاغذاتوکی دمالک د لفظ سره ليکلی دي ،اوکوم خلق چی دپلار اونيکه دزمانی څخه قابض اومتصرف دی هغه ئي په قبضه کونکی مادۀ ۵(۱)۱۸۸۶دالفاظو سره ليکلي دی،اوس پوښتنه داده چی ددي علاقه داري دمځکو شرعی مالکان خانان دي اوکه قبضه کونکی خلق ؟ ددي فيصلی دکولو لپاره دخانانو دملکيت عنوان دحاصله ولو لپاره داولني واقعاتو دکتلو ضرورت دی، ځکه چی داخو ښکاره خبره ده چی دطرفينو څخه دهرطرف دحقيقی شرعی ملکيت کيدلو مدار دکادسترپر کاغذاتو باندي ندي بلکه دخانانو په ابتداء کي دملکيت دليکلو په وجهو ،اودقابضينو دنه ملکيت دليکلو وجهو معلومی دی چی دخانانو نيکه ګان دکوم نوعيت سره مالکان شويدی، اودقابضينو نيکه ګان بيا د کومو وجوهاتو په بناء باندي په زمين داره ليکل شويدی . ددي دواړو خبرو دمعلوميدلو لپاره ده دوو کارو ضرورت دی، يوکار داچی دنوابانو دمځکو په ابتداءکی پرمسلطه شوي دتاريخی واقعاتو مطالعه ،اودوهم کار (تيننسی ايکټ مادۀ ۵ کي تِشريح، تاريخی مطالعه

(۱)دکوهاټ تاريخ (۲)داسلامی نظام مځکی (د مفتي محمد شفيع صاحب رحمه الله تصْنيف (۳) کوهاټ دتاريخ په اينداره کي . ده درج کړه شو کتابود کتلو څخه (۴) د رشتوني خلقودبيان داوريدلو څخه (۵) اودتيري دعلاقی دمځکو ښکاره معاملات چی دخانانو اوقابضينو ترمنځ روان دی اودعلاقی درواجوپه روڼاکی يوڅه معلومات کيږي چی خانان څرنګه مالکان شول؟ ·

(وخانانو ته په قانونی طريقه سره دمالک دعنوان دحاصليدلو وجهی)

ددي پنځو خبرودغورکولو څخه معلوميږی چی دخانانو نيکه ګان په يوه زمانه کي ددی علاقی ناآباده مځکی ندي آبادی کړی اونه ئي دچاڅخه دغه مځکي رانيولي دی بيانو څرنګه مالکا ن

شول ؟ کله چې انګریزان راغلی وو نو دسکانو دمقابلې لپاره دوې غټې قبیلې د(بنګش اوخټک) سرداران ئې دخپله ځانه سره دملګرې کیدلوبغیر بله هیڅ چاره نوه. دانګریزانو سره دخلقو قوت بالکل نه ؤو. دغه دقومونو سرداران دانګریزانو عسکر هم وو اوفوجیان ئې هم وو، دخټک دقوم بهادرو خلقو دسکانو په مقابله کې دانګریز حکومت مستحکم کړې وو،اوس ددغه خدمت دسرته رسیدلو په وجه دوو شیانو ته ضرورت ؤو. یو دقومونو دسردارانو سره ظاهری شان وشوکت اوقوت باید واې ،اوبل ددوې دخدمتو لپاره د روپو دبرابره ولو ضرورت ؤو . ددغه دواړو ضرورتونه دکلی والو خلق ځخه د پوره کولوضرورت ؤو.نو په وجه دخدمت دانګریز اودحکومت دخوشحالی دقومونو سردارانو ته دانګریزانو دحکومت له طرفه ځخه دنوابي خطاب حاصل شو ، اودکاغذ پرمخ بانډ ی ددې ځای مځکی ساکت حقوق، صرف دانعام په شکل بانډي دقومونو سردارانو ته جائیداد ورکړه شو ددې وروسته ددغه مځکو ئې مالکان کړه که هغه ناآباده مځکه وه اوکه غرنۍ مځکه وه اوکه دیو چا کرلي شوی مځکه وه اوکه دیو چاملکی مځکه وه، انګریز حکومت اونوابی (سرداری) یوګډقوت جوړشو، غریب خلق دهغوی تر لاس لاندی شوه، دکادستر اودمدیریت املاک مامورین وغیره دهغوی ماتحت شول ،عارضي دعوی ،دمقدمی تک لاره،خراج، وغیره اسناد ټوله د نوابانو دطبیعت مطابق تیارکیدله،دجائیدادی نظام په وجه سره دمځکودپخوانی قابضه خلقو اود تصرف کونکو خلقو په زمه کې دمځکي دحاصلاتو ځخه پنځمه حصه ددې وجهي ځخه ودغه جاګیردارانوته ورکول کیدل چې وحکومت ته چې ځوک په نظرسره ښه وې اوبالادسته وې بغیر دمحنته ځخه معاوضه حاصله ولاې شی اودانګریز حکومت دبقاء لپاره ورسپارل شوي کارونه په آسانی سره وکړای شی، ځرنګه چې دغه طبقه خلقو دولتی مالیه اوحاصلات په زوره وصوله وله وه وصول کونکوته (نمبر دار،فوتی دار،یافتی دار)وغیره وظیفی اوس هم داملاکو دمامورینو په کاغزوکی موجود دې ،انګریزانو دټیری علاقه داری ونواب ته په ۱۸ازره روپی دکاله په اجاره ورکوله، (تاریخ کوهاټ ص:۵۵) : ۱۸۸۶ء ځخه مځکی دمځکو کښت ګری اوملکیت وغیره بانډي نوابي نظام چلیدی ،په ۱۸۸۶ء کې دغه نظام داصلی سره ځخه منسوخ اوضائع شو ،لکه

څرنګه چې اوس دهغه نام اونښان هم نه معلومیږي، د ۱۸۸۶ء څخه دهغه سردارانو په مشری کي دانګریزي حکومت ده یوي نوي طریقه پیل وشو، په دغه نوي طریقه کي دمځکو اندازه واخستل شوه (دخسرو، کهتوني (دمځکو دحساب کتاب) په تقسیم کي دخانانوپه نامه علحده دملکیت دخانه لیکل شروع شوه ،اودقبضه کونکو دکښتګری په خانه کي دزمین داره دلفظ درجیدل وشوه (وګوري ضروري ده په ۱۸۸۶ء کی موضع چنده خورم مادة نمبر ۴) دغه عنوان دخانانو دملکیت اودحاصله ولو وجهی، اوس دقابضینو اومتصرفینو دزمین داری وجهی .. اوس ددغه علاقې پخوانی قابضین اومتصرفین خلق، چې دهغوی نومان به دکښته ګر په خانه کښی لیکل کیدله ،ده دوي و دغه ویل شو حقوقوته دملکیت دخانه په ابینودلوسره اودمالکانو دجوړیدلو څخه دساتني لپاره یو قانون جاری شو ،چې دهغه نوم (تیننسی ایکټ مادة ۵ (۱) ضمن الف ۱۸۸۶ء) اودهغوی لپاره= دزمین داراصطلاح کښی ښودل شوه ،اوس دکښته ګر څوقسمونه دي، دهغوڅخه یو قسم په مادة ۵ کي هم اوپه مادة ۶ وغیره کي هم، (دزمین دار د۵مادة تفصیل) دتیری دعلاقه داری قابضینو چې دپلرو اونیکه ګانوڅخه په مځکو کي متصرف وه ،دخانانو په مقابله کي ده دوی لپاره په انګریزی قانون کي د زمین داره اصطلاح وضعه شوه، دزمین داره دقبضه دغه نوعیت داملاکو په کاغزاتوکی اولین جوړښت د ۱۸۸۶ء څخه تر۱۹۵۲پوري صحی راروان وُو، د۵ مادة تفصیل دادی ،چې کومو خلقو دپخوا څخه قبضه کړي وي اوده دوو، ۲، پښتو څخه قابض اومتصرف وی، اویا هغه پرخپله مځکه باندي ده دیرشو، ۳۰، کلوڅخه قابض اومتصرف وي ،هغه(زمین داره)دی ودغه کښته ګر قابض ته ټوله حقوق حاصل دی لکه ویومالک ته حاصل وي لکه (بیعه ،هبة، وراثت ،) د۱۸۸۶ء دغه قانون تر ۱۹۵۲پوری دغه رقم دیوه نسله څخه تربل نسله پوری وچلیدی ،په ۱۹۵۲کی د قیوم خان ملکي حکومت زمین داران مالکان کړه ،اوخانان ئي دپنځمی حصی دوصولو څخه دپنځمي حصې دمځکی مالکان کړه، داوسه څخه دزمین داره نوم دملکیت په خانه کښي لیکل شروع شو،پردغه باندي دخانانو له طرفه څخه کوم اعتراض نه وشو ،اوس خانان پرخپل ځای خوشحاله دی ،اوزمینداره پرخپل ځای خوشحاله دی ،داخبره ښکاره ده چې

مذکوره مځکه خانانو په یووخت کي هم نده کرلي ،اوس پوښتنه صرف داده چی د۱۹۵۲ء څخه مخکی چی دزمین داری نظام ؤو په هغه کي دمځکی حقیقی اوشرعی مالکان خانان وو اوکه زمین داران خلق ؟ مفصل اومدلل جواب په کاردی، ځکه چی په دغه سلسله کي دعلماؤ رأیه مختلفی دی . (المستفتی دوست محمد کوهاټ)

جواب دمفتي محمد رضوان صاحب څخه

دسوال دبیانه څخه معلومیږی چی نوابان اوخانان دانگریزانو دحکومت له طرفه څخه دټولی علاقه پرټولو مځکو باندي مالکان شوي وه ،اودجائیداد دورکړي پر دغه ذکر شوي صورت باندي دعلاقې دمځکومالیې اومحصول دټوله ولو مالکان ئي گرځولی ؤو. کله چی په ۱۸۸۶ءکی چی کومه طریقه جوړه شوه، څرنگه چی دمالیه اومحصول دټوله ولو چی په دغه وخت کي طریقه داوله څخه جوړه شوي وه، هغه دارقم وه څرنگه چی خانانوصرف دمحصول مالکان نه بلکه دمځکي هم مالکان شول اوداملاکو مامورین دسردارانو دنوکرانو په شان کښته وه اوشرعی طریقی اواصول هم په وړاندي نه وه ،له هم دغه وجهي څخه ددوی دنامه سره دپخواني قابضینو دمځکومالکان ئي ولیکل .

اوقابض پرځای دمالک دلیکلو دزمین داره اصطلاح مقرره شوه د کښته گرپه خانه کي ولیکل شوه لکن دغه داسی کښتگرنه وه ،چی دخانانوسره ئي دکښت گری عقد شوي وي، له همدغه وجهي څخه ودوی ته قانوني کښته گروویل شو،اودوی ئي دکښت گردنوعی په وجه دزمین دار په ایکټ مادة ۵ کي داخل کړه،چی دهغه څخه ددوي مالک والي ثابتیږی ،اوس دا(دټیننسی قانون د۵ مادةکښت کاره دی نه دمزارعت والا،اود ۵ مادة تفصیل دادی :د ۱۸۸۶ء د جوړښت دوخته څخه چی کوم خلق ددوو پښتو څخه قابضه اومتصرف دی اویا د ۳۰ کالو څخه هغه مځکه ده دوي تر تصرف لاندی ده هغه ددغه مځکی زمین داره مادة ۵(۱)الف دی . انتهی ،دغه موروثی کښته گردي ،(دمزارعینوقانون ص:۲۵) د ۵ مادة دتفصیل څخه دموروثی کښته گر مطلب دارابنکاره کیږي چی دغه مځکه وموجوده کښته گرته دپلار دمیراث څخه ورته رسیدلي

ده اوده وپلارته دهغه دنيکه څخه په ميراث کي وررسيدلي ده، دونده خبره د ايکټ ۵ مادة څخه ثابته شوه ،اوس ده دوه پښتو څخه لوړ دمالک دثابتيدلوضرورت نشته ،ځکه چي دده لپاره استصحاب حال شاهد دی چي ددغه مځکي په اولکي آباده ونکی دزمين داره نيکه ګان دی ،نه جاګيرداره اوخانان، بلکه خانانوته دزميندارو په مقبوضه مځکوکي دهيڅ قسم تصرف په هيڅ وخت کي ندی ثابت شوي، د۱۸۸۶،څخه تر۱۹۵۲پوری دخانانو کښت کاری نه داملاکو په کاغزانو کي ثابته ده اونه عملاً ثابته ده، ښکاره شوه چي داسی کښته ګر شرعی اوحقيقی مالک دی ،اوخانان اعزازی مالکان دی،يعنی ددوي ملکيت صرف دمحصول دپوره اختياراتو دمالک والي پوری محدوده دي، (وګوری ضروری وړانديز۱۸۸۶چنده خورم مادة نمبر اضمن شق نمبر۲) دمځکي ترزاتی مالک والي پوری متجاوزنشته ،له دی وجه څخه ددوی لپاره دمالک دلفظ استعمالول رواجی اومجازی دی،بيانو دغه خلق په اصل کي جاګيرداره دی، اودجاګيرداره څو قسمونه دی، دهغه څخه يو قسم دادی چي د زمين داره په مقابله کي وی، والعبرة في العقود للمعانی دون الالفاظ، څرنګه چي دقانون په ۵مادة کي چيری چي دزمين داره تفصيل ليکلی دی ،هم دغه رقم دقانون په ۱۴مادة کي دجاګيردار هم تشريح ليکلی ده ،هغه داده چي : ددولتی مامورينو څخه بغير هر هغه څوک چي هغه ديو مځکی ماليه ددولت له طرفه څخه ټوله اويا لږڅه ورکړي وي ودغه سړی ته جاګير دار ويل کيږی، يو اعلی نمبرداره اومعافی داره هم دجاګيرداره په زمري کي راتلای شی (قانون مزارعين ص:۱۹) اوپه تواريخو کي سته چي دانګريز حکومت دټيري ونواب ته دټيري علاقه داری په ۱۸ زره دکاله په اجاره ورکړی وه. (تاريخ کوهاټ ص:۵۵) اوس ښکاره ده چي دغه رقم جاګير دار شرعی مالک ندي ،اودغه رقم کښت کار شرعی مالک دی، والعبرة في العقود للمعانی دون الالفاظ، دزمين داره دمځکو خانان مالکان کيدل ددي لپاره داسبابو څخه دملکيت هيڅ شيی موجود ندی، اودزمينداره شرعی مالک کيدلو لپاره داسبابو څخه دملکيت سبب دملکيت موجود دی ،اوهغه دټيننسی ايکټ مادة ۵لاندی اودمادة ۲ مطابق وراثت دی ،په ۱۹۵۲ کي چي کومه زمين داری ختمه شويده دهغه څخه ددولت مځکه اوشخصی ذاتی مځکه مستثنی دي . (وګوری :قانونِ

مزارعین ص:۲۰۹ پر ټینسی ایکټ مادة ۱۱۴،اولاندی مادة (۱)الف اومادة۲) ددي څخه معلومه شوه چی زمین داره دمادة ۵ دمځکی خانان ذاتی مالکان ندی که داسی نشی ددوی زمین داری به هم مستثنی وا ی، بلکه د دوی مالک والی صرف یواعزازی طریقه باند دی، داسی مالک شرعی مالک نشی کیدلای ،بلکه قانونی مالک کیدایشی،اوداقانون دجاهلیت دزمانی څخه دی اودزمانه جاهلیت څخه زموږ مراد دانګریزانو دحکومت زمانه ده ،بیانو زمینداری هم دشراکت تصوردی ،چی په هغه کي د عین اوګټو دواړودا ثمي مالک جلا جلاخلق متصوریږی ،دادجاهلیت قانون دی ،اوداسلام قانون دادی چی کوم څوک دیو عین دټولومنافعو همیشه مالک وی لکه زمین داره مادة ۵هغه ددغه عین هم مالک کیدایشی نه بل څوک . اوس چی په ۱۹۵۲ءکی کومه زمین داری ختمه شوه ،ددي مطلب دانه دی چی دخانانومځکه وزمین دارانو ته ورکړه شوه ،بلکه ددي مطلب دادي چی زمین داره یو حق ؤ هغه داچی څرنګه هغه حقیقی مالک دی داغه رقم دی د کبنته ګرد خاني پرځای دی دملکیت په خانه کي ولیکل شی نو ۱۹۵۲ءکی وزمین داره ته دغه حق ئی ورته راوګرځوی، پاته کومه مځکه چی دحکومت ده په هغه کي زمین داری اوس هم پرځای ده هغه ختمه شوی نده، بیانو دخانانو دمذکوره مځکو حقیقی مالک د۱۹۵۲ءڅخه مخکی هم زمین داره ؤ،اود۱۹۵۲موروسته هم زمین داره دی، لهذا دزمین داره ترقبضه لاندی مځکه دهغه ترمړني وروسته دزمین داره میراثی اوترکه ده ،نه دخانانو، والله اعلم اوځکه چی دغه رقم سوالونه دملک په مختلفو اطرافو کي پیشیږی ،اوپه دغه سلسله کي واهل علم حضراتو ته هم څه اشکالات پاته کیږي ددی وجهي څخه په قانونی اندازکی دجاګیرداری دمسئلې دصفاوالی ضرورت دی چی دهغه اصولو په رڼاکی د جاګیرداری دمسئله فهمول آسانه شی ددی ضرورت لپاره لاندی څه اصول اوقاعدي لیکل کیږي.

(۱)نمبر اصل :دانګریزانو له طرفه چی به کوم یوسردار دیوي علاقی مثلا اولسوالي علاقه داري وغیره جاګیردارجوړشوي وو ددي مطلب دانه وو چی داټولی علاقی جائیدادی مالک شو ،ځکه چی دارقم ګډی علاقی عموما دشخصی مځکو(یعنی دخلقو ذاتی ملکی مځکی)او

داراضي موقوفه (يعنی وقف شو مځکو) اواراضی مباحه (يعنی داسی مځکی چی دکلی مشترک حقوق تعلق ورپوری لری مثلا چراګاه) اواراضی موات (يعنی ناآباده مځکی) پرمشتمله وي . اودغه ذکرشوي څلورقسمه مځکی شرعا په خپله دحکومت مِلک نه شی کيداي ،بيا نو حکومت ته ديوچا دداسی مځکو مالک جوړيدل څنګه صحی کيږي ،؟

دمړاوومځکو دملکيت بنيادهم ژوندی کيدل دی يعنی کرهنه ،نه ديوچاوطرفته دملکيت محض نسبت کول، (تفصيل په ۴نمبر اصل کي وګوری) اوکه څه هم سلطاني مځکی (يعنی دبيت المال د ملکيت مځکی) و حکومت ته دشرعی اصولو اوقواعدو مطابق ويوچا ته په ملکيت کي دورکولو حق حاصل دی ،ليکن څرنګه چی دانګريزانو دحکومت په دوره کي ويو سردار ته دټولی علاقی په سوال کي په مذکوره طريقی سره دجاګيردارجوړولو مطلب ودته دټولی علاقی دحقيقی مالک جوړول نه وو ،بلکه صرف ددغه علاقی دخلق دمځکو محصولات اوخراج اخستلو حق ودغه جاګير دار ته ورکړه شوي وو ،له هم دغه وجهي څخه ودغه قسم جاګير دارانو ته سلطاني مځکي اودارنګه نوري پورته ذکرشو قسمونه دمځکو شرعا حقيقی مالک مقرره ول نه وو (البته که چيری ديوچا په حق کي دحکومت له طرفه څخه ديو دولتی مځکی حقيقی مالک مقرره ول ثابت شی اوهغه دشرعی اصولو اوقواعدو مطابق هم وي نوداسی څوک ددغه دولتی مځکو شرعی مالک کيدلايشی ،(ملاحظه دي وي عبارات نمبر۱) (دبالابد تفصيل لپاره وګورئ ! :اسلام کانظام اراضی ص:۱۹تر۳۲وص:۱۲۳ . انعام الباری ج:۶ص:۵۷۸و۵۷۹وج:۷ص:۶۵۱تقرير ترمیذی ج:۱ص۳۴۴) (۲نمبر اصل)

دفقهي مشهوره قاعده ده چی، والعبرة في العقود للمعاني دون الالفاظ، يعني په عقودو اومعاملاتو کي اعتبار معانيوته دی نه ظاهری الفاظو ته، پر دغه قاعده باندي فقهاء کرامو څومسائلي تفريع کړيدي، (ملاحظه ديوي عبارات نمبر۴) ددي قاعدي په وړاند ي کيدلو سره په کاغزانو کي ديو چا دنامه سره صرف د مالک الفاظ ليکلو باند ی شرعا دهغه ملکيت نه ثابتيږی ،اوحقيقي مالکان دغه خلق شمارل کيږي چی داوله څخه پرمځکه باند ي قابض

او متصرف وو، او ودوي ته مالكانه حقوق مثلا خريد وفروخت، هبه ،ميراث ،وغيره حقوق حاصل دي. (۳نمبر اصل) په شريعت كي ديو مال دملكيت دقائم والي سبب يا خو ملكيت ته ديو چا له طرفه څخه انتقال دی لکه بيعه ،هبه اويا خلافت او پرځای پاته کيدل دی لکه ورثه يا د ملكيت شروع لكه اصطياد، او احياء اموات (چی دهغه تفصيل د ۴نمبر اصل په ضمن كي راځی) لهذا كه چيری ديو چا په حق كي دهغه څخه كوم سبب هم پيدانه سي نو بيا هم ددغه ملكيت شرعا معتبر ندی او دهغه ملكيت شرعا نيستي دي - (ملاحظه ديوي عبارات نمبر۲) (دزيات تفصيل لپاره ملاحظه كړی :انعام الباری ج: ۶ص: ۵۸۲) ددغه ذكرشوي پورته قاعده په رڼا كي ښكاره شوه چی په انګريزی دوره حكومت كي كوم خلق چی جاګيرداران بلل شوي وه كه د:وي په حقكی د ذكرشو اسبابو دملكيت څخه يو سببهم پيدانشی نو داسی جاګير داران دمځكو شرعا مالكان ندي، او دهغه جاګيردارانو په مقابله كي دكومو خلقو په حق كي چی د ذكرشو پورته سببو څخه يو سبب هم پيداشی نو هغه خلق ددغو مځكو شرعا مالكان كيږي .
(۴نمبر اصل) كه چيری ويو چا ته دحكومت له طرفه څخه نا آباده مځكه وركړه شي نو هغه څوک به ترهغه وخته پوری مالک نشی ترڅه وخته چی دغه مځكه په درو كالو كي آباده نكړي، په خپله اويا دمزدورانو په ذريعه باندي كه چيری دغه سړی ده درو كالو په وخت كي آباده كړه نو دی مالک دی، اوكه چيری ئي دغه مځكه داغه سی پريښودل كه څه هم ده ددغه مځكی قبضه هم اخستی وی نو هغه مالک نه شی كيدلاي، اوكه دغه سړی په دغه زمانه كي په خپله كښكری وكړه او يا مزدورانوته په ذريعه داجرت باندي دكښت كولو پرځاي په ناآباده حالت ئي هغه مځكه ويو كښتګرته په كرهڼه اويا په بزګري باندي وركړه اويا يو بل چا پريو طريقه باندي په خپله وكرله نو دغه كښتګر ددغه مځكی شرعا مالک كيږي ،(وګوری عبارات نمبر۴) (دزيات تفصيل لپاره وګورئ ! : انعام الباری ج؛ ۶ص: ۶۵۴) ددغه ذكرشو پورته قاعدو په وړاندي كومو جاګيردارانو چی ناآباده مځكی خپله آبادی كړی وي ،هغه دهغه اندازی مځكی مالک شو، او چاچي ناآباده مځكه ددغه ذكرشو ي تفصيل مطابق نوي آبادی كړی كه څه هم حكومت ودته هغه نا آباده مځكه په مالكانه طريقه باندي نه وي وركړی بيا هم دی ددغه مځكه شرعا

مالک نشوجوړ، بلکه شرعا هغه څوک مالک دی چاچي دغه نا آباده مځکه آباده کړيوي، اوکومه مځکه چی تر اوسه پرهغه نا آباده حالت باندی پاته وی هغه شرعا دهيڅ چا ملکيت نه دي. (۵نمبر اصل)

کم فرد اويا حکومت چی ديو بل چا پرمملوکه مځکه باندي ناروا قبضه کړی وي اويا خپل ځان په نا جائزه طريقه باندي مالک بولي، هغه دمالک درضا څخه بغير په هيڅ يو صورت باندي روانشي پاته کيدلاي او ودته د حقيقی ملکيت پاک والي هيڅ کله نه شی پيداکيدلای ،که ورباند هرڅونه اوږد وخت تيرشوي وي، (وګوری عبارات نمبر۵) (دزيات تفصيل لپاره ملاحظه کړی :عدالتی فيصلي ج:۲ص:۲۲۷) لهذا وحکومت اويا وجاګيردارانو ته دبل چا پرمملوکه مځکه باند ی دملکيت حق حاصل ندی، او وحکومت اويا وجاګيردارانو ته دنورو خلقو دمملوکي مځکو خپل ځان مالک بلل اويا مالک کيدل اويا وخپل طرف ته دملکيت نسبت کول صحی ندي. (۶نمبر اصل)

دفقهاؤ کرامو په نزدکوم څوک چی د ډيری زمانی څخه پريوه مځکه قابض او متصرف وي او دئ دغه مځکه په مالکانه طريقه باندي استعمالوي ،بلکه ميراث دميراث څخه ورته منتقله شوي وي ،غرض داچی ګڼلي مالکانه حقوق ورته حاصل وي نو په دغه صورت کي که چيری ديو بل چا له طرفه څخه پردغه مځکه باندي دخپل ملکيت دعوه وشي نو دملکيت ثبوت ددغه مدعی په ذمه کي دي ،دقابض او متصرف ندي . (ملاحظه دي وی عبارات نمبر۶) دزيات تفصيل لپاره ملاحظه کړی :عدالتي فيصلي ج: ۲ص: ۲۲۹) فقهاؤ کرامو ترداسی وخته پوری ليکنی کړی دی چی ده داسی ډيروخت د تيريدلو څخه وروسته هم ديو بل داسی چا دملکيت دعوی قانونا قابله داوريدلو نه ده پاته شوی هغه چی وهغه ته دقابض دتصرفاتو علم هم وي او هغه بيله يو معقول عذره څخه ډيره زمانه پټه خوله پاته شوی وی، (ملاحظه دي وی عبارات نمبر۶)(دزيات تفصيل لپاره ملاحظه کړی :عدالتی فيصلي ج: ۲ص: ۲۲۴)ددي قاعدی په نظرکولو سره کوم خلق چی خپل ترقبضی لاندي مځکو باندي ده ډيره وخته څخه متصرف وه او

وجاګيردارانوته چې په يو لقب سره مسما وه دهغوي دعلم سره دهغه خلقو پرقبضه او تصرفاتو باند ی نه داچې يو اعتراض نه وو بلکه هغه جاګيرداران چې خاوندان دقبضي وه پردغه تصرفاتو باند ی قولا وفعلا راضي بلکه دهغوي په کار کي شريکان وه ،په داسی صورت کي دجاګيردارانو له طرفه څخه دخپل ملکيت دعوای کول قانونا قابله داوريدلو نشوه.

(۱)الکلام في موضعين في بيان انواع الاراضی وفی بيان حکم کل نوع منها ،(اما) الاول؛ فالاراضی في الاصل نوعان : ارض مملوکة، وارض مباحة غير مملوکة ،والمملوکة نوعان : عامرة ،وخراب، والمباحة نو عان ايضا : نوع هو من مرافق البلدة محتطبا لهم ومرعی لمواشيهم ونو ع ليس من مرافقها وهو المسمی بالموات، (اما) بيان حکم کل نوع منها (اما) الاراضی المملوکة العامرة : فليس لاحد ان يتصرف فيها من غير اذن صاحبها، لان عصمة الملک تمنع من ذلک، وکذلک الارض الخراب الذی انقطع ماؤها ومضی علی ذلک سنون لان الملک فيها قائم وان طال الزمان حتی يجوز بيعها وهبتها واجارتها وتصير ميراثا اذامات صاحبها . (بدائع الصنائع ،ج:۶ص:۱۹۳،انواع الاراضی وبيان حکم کل منها)(۱)

(۲)...(الف).... (قوله :والعبرة) ای في العقود للمعانی ولهذا کانت الکفالة بشرط براءة الاصيل حوالة ،والحوالة بشرط عدم براءة الاصيل کفالة اتقانی . (رد المحتار ج:۶ص:۴۹۷،کتاب الرهن ،باب مايجوز ارتهانه ومالايجوز)(۲) (ب)..... والعبرة في العقود للمعانی دون الالفاظ الاتری انه لو قال ملکتک هذا العبد بکذا کان بيعا وان لم يصرح بلفظ البيع .(المبسوط للسرخسی ج:۴،الجزء السابع ص: ۱۴۹،کتاب العتق باب العتق علی المال (۳) (ج) والعبرة في العقود للمعانی لا للالفاظ .(بدائع الصنائع ج۳ص:۱۵۲،واما حکم الخلع ،کتاب الطلاق)(۴)(د)..... والعبرة للمعانی دون الالفاظ الاتری ان من قال لغيره جعلتک وکيلا بعد موتی يکون وصية ولو قال جعلتک وصيا في حياتی يکون وکيلا، وکذالو اعطی المال لمضاربة بشرط ان يکون کل الربح للمضارب يکون قرضا ولو شرط لرب المال يکون بضاعة

(۱) ج: ۶ص: ۱۹۲و ۱۹۳ (ط سعید) (۲) ط سعی

(۳) المبسوط للسرخسي ج: ۲۸ص: ۲۸۹ (ط دار المعرفة بیروت) (۴) طبع سعید .

(تبيين الحقائق ج:۲ص:۱۱۵،كتاب النكاح ،فصل في المحرمات ،النكاح المؤقت)(۱)
(۳).....(الف).... فالاسباب ثلاثة مثبت للملک وهو الاستیلاء وناقل للملک وهو البیع ونحوه وخلافة وهو المیراث ،(البحر الرائق ج:۵ص:۲۵۸.کتاب البیوع)(۲) (ب)....واسباب الملک ثلاثة مثبت للملک من اصله وهو الاستیلاء علی المباح وناقل بالبیع والهبة ونحوهما وخلافة کملک الوارث فالاول شرطه خلو المحل عن الملک فلو استولی علی حزب جمعه غیره من المفازة لم یملکه (الاشباه والنظائر ج:۲ص:۴۵۵](۳) (ج)...(وفی شرح الحموی) قوله اسباب الملک ثلاثة الخ اقول : یزاد علی ذلک احیاء الموات فانه سبب للملک لحدیث من احیا ارضا مواتا فهی له (ج:۲ص:۴۵۵ کتاب الصید والذبائح والاضحیة (۴) (د)........ فالاسباب ثلاثة یثبت للملک وهو الاستیلا ، وناقل للملک وهو البیع ونحوه وخلافة وهو المیراث والوصیة وما ارید لاجله حکم التصرف حکمة وثمرة (الاشباه مع شرح الحموی ج:۳ص:۱۳۳ احکام الاشارة الاولی اسباب التملک)(۵) (ه)....... اعلم ان اسباب الملک ثلاثة ناقل کبیع وهبة وخلافة کارث واصلة وهو الاستیلاء حقیقة بوضع الید اوحکما بالتهیئة ،کنصب شبکة الصید . (درمختار وفی الشامیة) (قوله وهو الاستیلاء حقیقة)شمل احیاء الموات فلاحاجة الی عده قسما رابعا کما فعل الحموی (رد المحتار ج: ۶ص: ۴۶۳ کتاب الصید (۶) (۴)..... الف..... وعن عمر رضی الله عنه قال : من احیا ارضا میتة فهی له ولیس بعد ثلاث سنین حق والمراد بالمحجر المعلم بعلامة في موضع واشتقاق الکلمة من الحجر وهو المنع فان من اعلم في موضع من الموات علامة فکانه منع الغیر من احیاء ذلک الموضع فسمی فعله تحجیرا .وبیان ذلک ان الرجل اذامر بموضع من الموات فقصد احیاء ذلک الموضع فوضع حول ذلک الموضع احجارا او حصد ما فیها من الحشیش والشوک وجعلها حول ذلک فمنع الداخل من الدخول فیها فهذا تحجیر ولایکون احیاء انما الاحیا ء ان یجعلها

صالحة للزراعة بان كربها او ضرب عليها المسناة او شق لها نهرا ثم بعد التحجير له من المدة ثلاث سنين كما اشار اليه عمر رضى الله عنه (المبسوط للسرخسى ج:۱۲ الجزء الثالث والعشرون ص: ۱۶۰ كتاب الشرب بعد كتاب المزارعة قبل كتاب الاشربة (۷) (ب)...... وفى الغياثية : لو اقطع الامام رجلا ارضا فتركها ثلاث سنين لا يعمر فيها بطل الانتفاع (البحر الرائق ج: ۸ص: ۲۱۱) كتاب احياء الموات (۸) (ج)...... ولو حجر الارض الموات لا يملكها بالاجماع، لان الموات يملك بالاحياء، لانه عبارة عن وضع احجار اوخط حولها يريد ان يحجر غيره عن الاستيلاء عليها وشئ من ذلک ليس باحياء فلا يملكها ولكن صار احق بها من غيره .... واذا صاراحق بها فلايقطعها

(۲/۴۹۰(طبع سعید)(۲)طبع سعید (۳) طبع منشورات نشاط العربي بيروت)(۴) ايضا (۵)ايضا (۶) طبع سعید (۷) ج:۲۳ص: ۲۹۶ (طبع دارالفكر بيروت)(۸) طبع سعيد .

الامام غيره الا اذا عطلها المتحجر ثلاث سنين ولم يعمرها ،(بدائع الصنائع ج:۶ص:۱۹۵ كتاب الاراضى انواع الارض وبيان حكم كل نوع منها (۱)(د)........ ولو اقطع الامام الموات انسانا فتركه ولم يعمره لا يتعرض له الى ثلاث سنين فاذا مضى ثلاث سنين فقد عاد مواتا كما كان وله ان يقطعه غيره لقوله عليه الصلاة والسلام ليس لمحتجر بعد ثلاث سنين حق . (بدائع الصنائع ج: ۶ص:۱۹۴ انواع الاراضى وبيان حكم كل نوع منها)(۲) (ه)......... لان الاحياء جعلها صالحة للزراعة والتحجر الاعلام مشتق من الحجر وهو منع الغير بوضع علامة من حجر او بحصاد ما فيها من الحشيش والشوک ونفيه عنها وجعله حولها او باحراق مافيها من الشوک وغيره وكل ذلک لا يفيد الملک فبقيت مباحة على حالها لكنه هو اولى بها ولا تؤخذ منه الى ثلاث سنين فاذا لم يعمرها فيها اخذها الامام منه ودفعها الى غيره .(تبيين الحقائق كتاب احياء الموات)(۳) (و).... والتحجير الاعلام سمى به لانهم كانوا يعلمونه بوضع الاحجار حوله او يعلمونه لحجر غيرهم عن احيائه فبقى غير مملوک كما كان هو الصحيح (فتح القدير

ج:۹ص: ۶کتب احیاء الموات (۴) (ز)...... فاذا ترکها هذا القدر فالظاهر انه قصد اتلافها وموتها فوجب علی الامام ازالة یده عنها وهذا کله دیانة اما اذا احیاها غیره قبل مضی هذه المدة ملکها وانما هذا للاستیام فیکره ولو فعله جاز العقد (الجوهرة النیرة ج:۲ص:۵۵،کتاب احیاء الموات (۵) (ح) ......قالوا: وهذا کله دیانة فاما اذا احیاها غیره قبل مضی هذه المدة ملکها لتحقق الاحیاء منه دون الاول وصار کالاستیام فانه یکره ولو فعل یجوز (فتح القدیر ج:۹ص:۶کتاب احیاء الموات(۶) (۵)......(الف).... الحق لایسقط بتقادم الزمان (الاشباه والنظائرج:۲ص:۱۹۳) (۷) (ب)..... وقال رسول الله صلی الله علیه وسلم لایحل لامرئ من مال اخیه الاماطابت به نفسه (مجمع الزوائد ج:۴ص:۱۷۱(۸) بحواله مسند احمد) (ج)........ وقال رسول الله صلی الله علیه وسلم من احیا ارضا میتة فهی له ولیس لعرق ظالم حق (ترمذی ج:۱ص:۱۶۵و۱۶۶،ابواب الاحکام (۹) (۶)......... الف....... والحاصل من هذه النقول ان الدعوی بعد مضی ثلاثین سنة او بعد ثلاثة وثلاثین لاتسمع اذاکان الترک بلاعذر من الاعذار المارة لان ترکها هذه المدة مع التمکن یدل علی عدم الحق ظاهرا کما مرعن المبسوط واذاکان المدعی ناظرا او مطلعا علی تصرف المدعی علیه الی ان مات المدعی علیه لا تسمع دعوی ورثته کما مرعن الولوالجیة والظاهر ان الموت لیس بقید وانه لا تقدیر بمدة مع الاطلاع علی التصرف (فتاوی تنقیح حامدیة ج:۲ص:۳کتاب الدعوی (۱۰)

---

(۱)طبع سعید (۲) ایضا (۳) ایضا (۴) ایضا (۵)طبع رشیدیه کوئٹه (۶)ایضا (۷)ایضا (۸) مجمع الزوائد کتاب البیوع باب الغصب وحرمة مال المسلم ج:۴ص:۲۰۵ (طبع دارالفکر بیروت (۹)ج:۱ص:۲۵۶ (طبع قدیمی کتب خانه)(۱۰) طبع مکتبة حبیبیه کانسی روڈ کوئٹه.

(ب).....لوامر السلطان بعد سماع الدعوی بعد خمسة عشرسنة فسمعها لم ینفذ (درمختار) وفی الشامیة :ان السلاطین الان یامرون قضاتهم فی جمیع ولاتهم ان لایسمعوا دعوی بعد مضی خمس عشرة سنة سوی الوقف والارث (رد المحتار ج: ۵ص:۴۱۹کتاب القضاء مطلب

في عدم سماع الدعوى بعد خمس عشرة سنة(۱) (۵)....... ثم اعلم ان عدم سماعها ليس مبنيا على بطلان الحق حتى نرد ان هذا قول مهجور لانه ليس ذلک حكما ببطلان الحق وانما هو امتناع من القضاة عن سماعها خوفا من التزوير ولدلالة الحال كما في قضاء الاشباه (رد المحتار ج:ص:۷۴۳،كتاب الخنثى مسائل شتى) (۲) لان البينة على خلاف المشهور المتواتر لاتسمع ولاتقبل .(فتاوى تنقيح حامدية ج:۲ص: ۴۱و۴۲،كتاب الدعوى (۳)

فقط والله سبحانه وتعالى اعلم محمد رضوان ۱۴۲۷/۳/۲۰ه دارالافتاء اداره غفران راولپنډۍ

پرمذكوره جواب باندي دډاكټر مفتي عبدالواحد صاحب رأيه (محترم مفتي رضوان صاحب سلمه) السلام عليكم ورحمة الله وبركاته !

دكوهاټ دمځكو متعلق ستاسو فتوى راورسيده پرطريقه دهدايت څه ليكم . ستاسو جواب خو صحيح دى ليكن دلائل ځاى دنظر دي، دجواب دصحى والى وجه داده چي قابضين څرنګه چي حقيقي مالكان دي ،د دوي قبضه اونفعه اخستلوباندي دانګريزانو تولاء ددوى پرمځكو نه وه شوى ،په هم داسى حالت كي دانګريزانو وخانانوته پرمالكانه بنياد باندي جاګيرى وركول باطله شوه ،هوكې كه انګريزانو مخكنى مالكان اوقابضين بې برخي كولاى چي دهغوى لپاره ددغه مځكو څخه نفع اخستل ممكنه نه واى نوا لبته دانګريزانو به تولاء تامه واى. اوخانانو ته به جاګيري وركول هم صحى واي . لكنها (اى العصمة) ثبتت لضرورة تمكن المالک من الانتفاع فاذا زالت الملكة بالاستيلاء وتباين الدارين....... (ردالمحتارص: ۲۶۸ج:۳)(۴)

پردلائلو باندي دنظركولو وجهي دادي : (۱).... دكنبت كړه شوو مځكو څخه علاوه پرنآباده مځكو اوغروباندي هم خآنان ملكان جوړيدل ،هلته دكرهني مسئله نه وه . (۲) ... دهندوستان په نورو علاقو كي كوم جاګيرداران چې انګريزانو جوړكړل، هغه خو حقيقي مالكان دي . (۳)........ دانګريزانو قانون هم مالک ټنسنټ د (مزارع) كه هغه دشريعت سره موافق وي

او که مخالف وي دد ی ترمنځ ئي فرق فهم کړی ؤ ، او هم دا رنګه د حقیقی او مجازی تر منځ ئي هم فرق فهم کړی ؤ .

(۱)طبع سعید)(۲)طبع سعید)(۳)طبع مکتبۂ حبیبۂ کانسی روډ کوټته)(۴)طبع سعید)

(۴)..... په ۱۹۵۲ کي قیوم خان دخانانو مځکو کي ۱/۵ ملکیت قائم کړی ؤ دا د قابضینو لپاره چی ستاسو په خیال کي حقیقی مالکان دي یوه غټه صدمه وه ،نو هغه بیا پردغه باندي مطمئن ولیږ شول ؟ صرف په فصل کي د ۱/۵ حصه مځکه باندي مطمئن کیدل ددي وجهي څخه وه چی دا دیو چم بازی لاروه چی وهغوی ته پیداشوې وه او هیڅ غیرتمند او آزاد حکومت داسی جاګیر داران باقي نه پریږدی بیا نو ۱/۵حصه په هغه مځکه کي ده چی تر کښت لاندي وي پاته شوي دغرو اونا آباده مځکی په هغوي کي په ښکاره ددوي ملکیت باقی پاته کیږي . دغه یو څه نکتي مي ولیکلې غور وړ باند وکړي . والسلام علیکم ورحمة الله عبد الواحد غفرله ۱۴۲۷دبیع الاول ۲۲/ه.

جواب او فتوی دحضرت مصنف رحمة الله علیه څخه دامت برکاتهم العالیه

مکرم جناب مولانا مفتي محمد رضوان صاحب سلمه الله تعالی السلام علیکم ورحمة الله !

بنده ستاسو فتوی دکوهات دمځکو په سلسله کي مطالع کړه، ماشاء الله جواب صحیح او مناسب دی ،زادکم الله تعالی علما وتوفیقا . په انعام الباری کي دانګریزانو دورکړه شوو دجائیدادو په باره کي کوم څه چی لیکل شوی وو ، په هغه کي لږ قدر اجمال ؤو ، تفصیل به ئي داوي چی کومي دولتی مځکي دي او یا شخصی مځکي دی (بعد انقضاء الحرب) ضبط کړه شوي دي او بیا ورکړه شوي دي په هغه کي جاګیر دار ندي مالک شوي، (۱) او کومه مځکه چی نا آباده وه او په کښته ګروباند آباده شوي ده ،په هغه کي هم دهغوی ملکیت نه شي راتلای (۲)

البته کومی نا آبادې مځکې چی هغوی خپله کره لي وي ده هغه معامله مشتبهه ده او دبنده رائیه ودي طرفته ده چی څرنګه وهغه ته دولت په رشوت سره اجازه ورکړی ده ،له دغه وجهي څخه دغه اجازه معتبره نده، او ده دوی په حق کي پردغه اجازه باندي عمل کول جائز هم نه ؤو ،لهذا دغه احیاء بیله اجازې ده دولت وه اوپه دغه باره کي دغه خبره مشهوره ده چی احیاء بیله اذن څخه ملکیت دي او کنه دي ؟ ددي بحث په رڼاکی دواړه احتماله دی.(۲) انشاء الله انعام الباری کي په راتلونکی چاپ کي به دغه تفصیل درج کړه شي . جزاکم الله تعالی . دمسلسل سفرو په وجه سره ددي خط په جواب کي ځنډ راغلی . والسلام ۱۴۲۷/۶/۲۲ه

(اثر ۲)ددي مسائلو دتفصیل لپاره مشهور دفقه دکتابو څخه علاوه په خاصه پیا پردغه موضع باندی تصنیف شوی دی لاندني کتابونه ملاحظه کړی ؛اسلام کا نظام اراضی ،مصنف مفتي اعظم پاکستان حضرت مولانا مفتي محمد شفیع صاحب رحمة الله علیه، عدالتی فیصلی ج؛۲/کی دحضرت مصنف برکاتهم العالیه فیصله، غاصبانه قبضه اور حق ملکیت، او، اراضی شاملات کي شرعی حیثیت، تقریر مذی ج؛۱ص: ۳۳۹ترص:۳۴۹ . انعام الباری ج ۷ص؛ ۶۵۵و ۶۵۶) .

(۱) په شخصی ،یا دولتي ،یا په عامه مباحه مځکه کي دیو پیداشوي پټ کړه شوي شي حکم او دوربنوونکي دحصه تفصیل

(۲) آیا ددولت څخه پټ دولتي خیانت کړه شوؤ روپو پیداکیدل هم د(مځکی دپټ کړه شوي) شي حکم لری؟

سوال: څه فرمائي علماء ددین او مفتیانِ متین ،ددې مسائلو په باره کي : (۱) که چیری وزید ته یو پټ کړه شوي شی ورمعلوم شو او دده پرنښانو باندي ددولت خلقو هغه پټ کړه شوي شی پیدا کړی، نو ودغه نښانی کونکي زیده ته ددغه پټ کړه شوي شي څونه حصه دشریعت له نظره څخه ورکړه کیږی، کله چی دی زمین کاره وي اوکله چی دغه مځکه دده زرخریده وي، (۲) .....د.تغلب او تصرف (خیانت) یوه داسی واقعه چی دکلونو راپدي خوا مشهوره وي اویا په بل

عبارت،پټه شوي وي دهغه کسانو څخه بغیر چی پټ کړيئ وي اويا دمخبر زید څخه بغیر وبل چاته علم نه وي ،که چیری دزید پر مخبري باندي دولت دهغه تغلب اوتصرف کومي روپی دولت پیدا کړی ،ددغه پیدا شوي رقم څونه حصه ومخبرته دشریعت له نظره څخه ورکړه کیږي ؟ اوآیا ددغه تغلب اوتصرف دوسیه د پټ کړه شوي شي په تعریف کي نه شي راتلای ؟ دابنکاره ده چی معامله هم لکه دفینه (پټ کړه شوي) داسي معلومیږی ،چی دکلونو را پدی خوا یو سربسته راز ؤو او وهیڅ چاته دهغه علم نه ؤو ؟

جواب: (۱) ...... اول داخبره زدکړه چی مځکه دري قسمه وي ،یوه هغه مځکه ده چی دحکومت ملکیت وي ،او حکومت هغه آباده کړی وي . اودوهمه هغه مځکه ده چی یو کس اويا دمعلومو خلقوذاتی شخصی ملکیت وي ،اودریيمه هغه مځکه ده چی نه حکومت آباده کړی وي چی په خپل ملکیت کي ئي اخستی وي او نه هغه دیو معلوم کس اويا افرادو په ملکیت کي وي ،لکه ناآباده مځکی ،صحراوي ،ځنګلونه ،غرونه، وغیره .

په دغه ټولو اقسامو کي چی کوم پټ کړه شوي شی راپیدا شي ،که چیری ددغه په باره کي غالبه ګمان داوي چی دادیو مسلمان ملکیت ،ؤو ،اوهغه دی پټ کړی وي نو ددغه حکم د(لقطي) دی، یعنی ددي مالک اويا دهغه دورثا ؤ دی تر مناسبه وخته پوری معلومات وکړی ،که چیری هغه پیداشي نو دیئ وهغوته ورکړی ،اوکه پیدانشی نو دي پرفقراؤ اومسکنانو باندي صدقه کړی، اوکه چیری غالبه ګمان داوي چی دمسلمانانو ددغه سیمي دفتحه کیدلو مخکی چی کوم کافران آباد ؤو دغه خزانه هغو پټه کړیوه ،اويا دعلاماتو څخه دپټیدونکي په باره کي هیڅ معلومات نه کیدی ،نو که چیری مځکه داول قسمه څخه وي یعنی ددولت ملکیت وي نو دغه پټ کړه شوي شی دحکومت کیږي ،البته دولت که بیا وه پیداکونکي ته څه انعام ورکوي ورکولایې شي، دهغه کومه اندازه نده مقرره شوي .اوکه چیری په دوهم اودریيم قسم مځکه کي دغه پټه شوی خزانه راپیداشوه بیا به دهغه پنځمه حصه ودولت ته ورکوي ،اوپاتي ټوله خزانه دهغه چاده چی پیداکړي ئي وي.

في الدرالمختار: وماعليه سمة الاسلام من الكنوز فلقطة وما عليه سمة الكفر خمس (في ردالمحتار تحته) وقال ابويو سف: الباقي للواجد كما في ارض غيرمملوكة وعليه الفتوی آه قلت: وهو حسن في زماننا لعدم انتظام بيت المال وان خلا عنها ای العلامة او اشتبه الضرب فهو جاهلي على ظاهر المذهب. (شامی ص/م ۶۳و۶۴ج:۲)(۱) وفی ردالمحتار: قيل ذلک واما الثاني وهو مملوكة لغير معين فلم ار حكمه والذی يظهر لی ان الكل لبيت المال الخ (شامی ص:۶۰ج:۲)(۲) (۲)...... هوکې یا ا ددی صورت دشرعی دفيني دمعاملې سره هيڅ تعلق نشته او نه پرهغه باندي هغه احکام تطبيق کيږي ،وداسی کس ته چی دولت څونه اندازه انعام مناسب بولي ورکولاي يې شي. والله اعلم ۱۳۹۹/۱۰/۱۱(فتوی نمبر ۳۰/۱۷۳۸د)

ده دوو مځکوترمنځ په تبادله کي تر پينځه ديرش کاله وروسته په یوه مځکه کي کمبود او یا ډیروالي دښکاره والي ديو مخصوصه صورت حکم

(دمستفتی له طرفه خط)

وخدمت ته دجناب شيخ الاسلام صاحب دامت برکاتهم العاليه السلام عليكم ورحمة الله وبركاته

احترامانه عرض دادي چی دمځکي يوه مسئله مخ ته راغله (څرنګه چی د درخواست سره چسپ وه) لکن په هغه کي فريقينو مذکوره مسئله دمختلفو ځايو څخه پوښتلي وه چی په هغه کي ديوي استفتاء دوه مختلف جوابونه مخ ته راغلي دی ،دوارو فريقينو ټينګښت کړيدي چی ددوی د پوښتل شوی استفتاء جواب دي قبول شی ليکن با لاخره د دوارو پردغه خبره باندي صلح وشوه چی دواړی فتاوا وي دي دشيخ الاسلام حضرت مولانا مفتي محمد تقي صاحب

(١) الدر المختار مع رد المحتار كتاب الزكاة باب الركاز ج: ٢ص: ٣٢٢ وص: ٣٢٣ (طبع سعيد) وفي الهندية ج: اص: ١٨٥ (طبع رشيدية كوئته) ومن وجد كنزا في دار الاسلام في ارض غير مملوكة كالفلاة فان كان على ضرب اهل الاسلام كالمكتوب عليه كلمة الشهادة فهو بمنزلة اللقطة ،وان كان على ضرب اهل الجاهلية كالدراهم المنقوش عليها الصليب والصنم ففيه الخمس ،واربعة اخماس للواجد...... ولو اشتبه الضرب بان لم يكن فيه شئ من العلامات يجعل اهليا في ظاهر المذهب ...... وان وجد في ارض مملوكة اتفقوا جميعا على وجوب الخمس فيه وفي مجمع الانهر ج: اص: ٣١٤،٣١٥ (طبع دار الكتب العلمية بيروت) وان وجد كنزا فيه علامة الاسلام فهو كاللقطة وما فيه علامة الكفر خمس وباقيه له ان كانت ارضه غير مملوكة وان مملوكة فكذلك عند ابي يوسف وعندهما باقيه لمن ملكها اول الفتح ...... وما اشتبه ضربه يجعل كافريا في ظاهر المذهب. (٢) باب الركاز ج: ٢ص: ٣١٩ (طبع سعيد)

عثماني وخدمت ته واستول شي هغه چې دکومې تصويب کوي پرهغه باند ی دواړه طرفين راضي دی . لهذا دهغه جناب په خدمت کي دواړی استفتاوی اودواړی فتوای وی پيش کړه شوی دجناب څخه عرض دادی چې تاسو پردواړو فتاوی ؤ نظر وکړی او دصحيح مسئلې وطرفته رهنمائي پرماياست . العارض قاري محمد ابراهيم (مدرسه عربيه کوثر ضلع بونير)

سوال : څه فرمائي علماء ددين اومفتيان دشريعت متين چې يو شخص محمد اکرم نوميړی ديو بل شخص سره چې يوسف خان نميړی د ١٩٨٠ء څخه دمځه دمځکي تبادله کړيوه لکن وکادستر ته ئي انتقال پاته شوی وو او په ٢٠١٠ء په اخرکی کله چې دکادستر وشعبې ته ورغلی چې هلته هم انتقال کړه شي نو دکادستر مامور ورته وويل چې دمحمد اکرم په مځکه کي زياتوب دی نو اوس يوسف خان او ورارہ ګانو ورته ؤويل چې اول به دهغه زياتوب عوض اداکوي اوبيا به ئي وکادستر ته دانتقال معامله ختموي ،اوحال داچې دکادستر څخه يوسف خان اوورېرو دااصرار وو چې دانتقال معامله دی ختم شي،او محمد اکرم داخبره منې چې زياتوب شويدي ،لکن په کادستر کي زياتوب اوکمبود کيدايشی، اودغه معامله په ډيره پخواني مځکه کي دتبادلې سره شويده ،صرف دانتقال کيدلو ترحده پوری په دولت کي باقی پاته ده، محمد اکرم بالکل په يقيني ډول سره دانه وايي چې ددې زياتوب عوض زه اداکوم په دی وجه سره چې ډير وخت تير شويدی،يوسف خان اودهغه وراره داوايي چې اول ددغه زياتوب عوض اداکړه ،بيا ده انتقال معامله کيږی، که چيری ددغه زياتوب عوض واقعتا په اول کي نوی اداشوی نو دونه زيانه زمانه تقريبا د ٣٥کالو په دوران کي ئي ولی ذکر نه کاوي اودونه اوږده زمانه دحاصلاتو

مطالبه ئي ولي نه کوله ؟ او حال دا چي طرفين د ۳۵ کالو څخه موجود دي، نه په سفر باندي وُ او نه بي خبره وُ ،بلکه يو دبل د مځکه څخه هم خبر وه، تر داسي اندازي پوري چي وه کادستر ته تر تګ د مځه او د زياتوب دياد ولو څخه مځکي دواړه طرفين په دولت کي پر انتقال باندي راضي وه، اوس قباله صرف د دغه وجهي څخه پاته شوه چي د محمد اکرم سره صرف د انتقال يا قباله د مصرف طاقت شته او د هغه زياتوب مځکي د مصرف طاقت ورسره نشته ،کم چي د هغه عوض يوسف خان او وريرونه غوښتونکي دي، اوس د يوسف خان او وريرونو د انتقال يا قباله څخه انکار په څه وجه سره دی ؟اوس سوا ل دا دی چي مدعی څوک دی او مدعی عليه څوک دی ؟ او که بالفرض پر محمد اکرم باندي دا ثابته شي چي د هغه زياتو ب عوض ئي اول ندی اداکړی نو اوس ۳۵ کاله مځکي قيمت به اداکوی اوکه د اوس وخت د نرخ قيمت به اداکوی او که يوسف خان بيله ثبوته داؤوايي چي د هغه زياتوب څخه نيمی مځکه او يا د نيمی قيمت راکړه پر طريقه د صلح نو د غه صلح جائز ده او کنه ده ؟

جواب د جامعه اسلاميه تيمر ګره څخه

الحمد لله رب العلمين ،الجواب باسم ملهم الصواب، د محمد اکرم له طرفه څخه چي کم زياتوب راغلی دی، هغه د دوی حق دی، محمد يوسف يا ده ده د وريرو دعوای صحی نه ده ،دا بيعه او مبادله ده، کله چي د مبادله په وخت کي حدود معلوم شوي وی ،بيانو ذهر طرف څخه چي زياتوب شوی وي ،د هغه حقداره کيږي ،د زياتوب دوژکولو او يا د هغه د عوض اخستلو حق نه کيږي، وهذا لان الارض من المذروعات وليست من المكيلات والموزونات فيكون الزرع فيها وصفا لااصلا . ومن اشترى ثوبا على انه عشرة اذرع بعشرة دراهم اوارضا على انها مائة ذراع بمائة فوجدها اقل فالمشترى بالخيار ،انشاء اخذها بجملة الثمن ،وان شاء ترك، لان الذراع وصف في الثوب ...... وان وجدها اكثر من الذراع الذی سماه فهو للمشتری ولا خيار للبائع ،و لانه صفة، فكان بمنزلة ما اذا باعه معيبا ،فاذاهو سليم . (الهداية ج:۵ص:۱۴) (۱)

الجواب صحيح بنده محيب الرحمن . المتعلم محمد اسحاق بجامعة العلوم الاسلامية تيمر گره.

(وضاحت دمصنف څخه)

دحضرت محترم دامت برکاتهم دسوال اودداړو جوابو دمطالعه څخه وروسته داصل استفتاء په باره کي څه تنقیحات مي ضروری وبلل اودسائل څخه دغه لاندی تنقیحات وغوښتل شوه (مصنف)

(تنقیح دحضرت محترم دامت برکاتهم العالیه څخه)

دلاندني ذکرشو امورو وضاحت دی داستفتاء سره یوځای شی تر دغه وروسته ان شاء الله جواب درکول کیږی، (١) دمځکی تبادله دمځکي سره سوي وه اوکه دنغدوروپو په ذریعه باندي ؟ (٢) دتبادلي په وخت کي مځکه اندازه شوي وه اوکه نه ؟ که چیری شوي وه نو په هغه وخت کي دغه زیاتوب معلوم ؤو که نه ؟ (٣) که چیری مځکه نه وه اندازه شوي نو بیا دمځکی تعین پرکوم بنیاد باندي شوي ؤو؟ (۴) اوس چی کوم زیادت راوتلي دي هغه څونه دي ؟ ددغه سوالاتو جوابونه دي ددواړو فتوی ؤو دکاپیانو سره راواستوي . والسلام بنده محمد تقي عثماني ۳۲/۵/۲۶ھ

دتنقیحاتو جواب دمستفتی څخه) (١)....... دمځکی تبادله په مځکه سره شوی وه نه دنغد قیمت په ذریعه باندی . (٢)..... یوسف خان ومحمد اکرم ته ویلي ؤ چی ته خپله مځکه ماته

---

(١)هداية ج:٣ص:٢۴(طبع رحمانية)

راکړه اوزه به خپله مځکه تاته درکړم ،اوس د ډیر وخت دتیریدلو په سبب داپه یاد نده چې :مځکې تعین پرکوم بنیاد باندي وشو ، داندازې په ذریعه باندي اوکه په اټکل سره اونه داپه یاد ده چې زیاتوب دغه وخت معلوم ؤو اوکه نه وو؟ (۳)...... اوس چې کوم زیاتوب ښکاره شو هغه تقریبا یونیم جریب ده .

جواب : (دحضرت محترم دامت برکاتهم العالیه څخه)

:تنقیح دجواب څخه معلومه شوه چې دمځکې تبادله په مځکه سره شوې ده ،اویوسف خان ومحمد اکرم ته ویلي وو چې ته خپله مځکه ماته راکړه اوزه به خپله مځکه تاته درکړم ددې څخه معلومه شوه چې ددواړو مځکه په خپل منځ کې معلومه اومعروفه وه، اندازه که معلومه وي اوکنه په داسې صورت کې شرعا تبادله صحې کیږي . (۱) ځکه چې داندازه څخه بغیر هم چې ددواړو دمځکې حدود متعین وي تبادله صحې کیږي ،که څه هم دیوې مځکې اندازه ترهغه بلې ډیره وي بیا هم تبادله شرعا صحې ده ،(۲)اوبعضې اوقات دموقعیت په وجه سره اویا د نورو اسبابو په بناء باندي دلږ اوډیرې مځکې په تبادله سره دواړه جانبین راضې وي ،لهذا که چیرې ۳۵کاله وروسته په اندازه کولو سره یوه مځکه زیاته شي نو پرهغه سابقه بیعه باندي کوم اثر نه پریوزي، نو اوس ویوسف خان ته ددغه زیادت حصه دقیمت دغوښتنې حق نشته . (۳) اودته په کارده چې دې ده دولت په کاغذانو کې دقبالې لپاره دغه شرط ونه لګوي چې ددغه بالابد مځکې قیمت اداکړه شرعا ودته دغه حق نشته . والله سبحانه وتعالی اعلم ۱۴۳۲/۶/۴(فتوی نمبر ۱۳۵۶/۷۴)

دملکیت دحدودو شرعې تصوراو دحدودو په شرعې حیثیت پورې متعلق دحضرت مولانا محمد شفیع صاحب رحمة الله علیه تک لاره

سوال : دملکیت دحدودو شرعا کوم ثبوت سته اوکه نسته؟ جناب اسد ګیلاني دجماعت دامیر څخه پوښتنه وکړه چې ستاسو په منشور کې دملکیت حدود شته اوددې شرعا کوم ثبوت دی؟

نوهغه وُویل چی دحضرت مفتي صاحب هم دغه رائیه ده آیا دغه صحی ده ؟ جواب: په اسلام کي نظام دارقم جوړشویدي چی په هغه کي دیو شخص ملکیت داسی نشی پاته کیدلا ی .چی هغه دی ونورو ته تاوان رسونکی وي ،بلکه خودبخود په ملکیت کي تحدید پاته کیږي .لکن

(۳،۲،۱) وفی الشامیة ج:۴ص: ۵۲۹ ومعرفة الحدود تغنی في معرفة المقدار ففی البزازیة باعه ارضا وذکر حدودها لا ذرعها طولا وعرضا جاز . وفی البحر الرائق ج: ۱۲ص: ۲۵۹(طبع دارالکتب العلمیة بیروت) ولانه مع الاشارة اذاکان لا یحتاج الی معرفة المقدار لایحتاج الی معرفة الوصف بالاولی.

دملکیت یوخاص حد ددباندی څخه په اسلام کي ندی مقرر شوی ،داسی تحدید شرعا جائزه ندي ،(۱)د حضرت مفتي صاحب مدظلهم فتوی هم دغه ده ،ددی په خلاف چی کومه خبره یو چا دده وطرفته منسوبه کړي وي هغه غلطه ده، داهم صحی نه ده چی یو سیاسی ټولي دی حضرت مفتي صاحب مدظلهم دمشوري څخه خپل منشور تک لاره دملکیت دپابندی اراده ظاهره کړي وي، دتحدید ملکیت په سلسله کي حضرت مفتي صاحب مؤقف اول هم شائع شوي وو او دصفري دمیاشتی د البلاغ څخه هم معلومیږی . والله اعلم ۱۳۹۰/۱/۱۷(فتوی نمبر ۴۰/۲۱۸)

(۱)دتفصیل لپاره دحضرت محترم دامت برکاتهم العلیه کتاب تکمله فتح الملهم، مسئله ملکیة الارض، ج:۱ص: ۴۴۵ (طبع مکتبه دارالعلوم کراچی) او ،وتحدید ملکیت کي شرعی حیثیت ،ملاحظه کړی.

كتابُ الأشرِبَة

(شراب او الكولُ سره دګډ شوو شيانو وغيره بيان)

فصل في احكام الكُحُول

دالکولو (شرابُ) احکام

چی الکول (شراب) په کښې ګډ شوي وي دهغه دواء حکم

سوال : (۱)..... په کمه دواء کي چی الکول(شراب) شامل وي، دهغه استعمال جائز دی او کنه؟

جواب: په کمه دواء کي چی د الکولو شتون معلوم وي دهغه د ډیرضرورت بغیر چښل رواء ندي (۱) او ډیرضرورت مطلب دادی چی هیڅ یو طبیب یا ډاکټر داؤو وایي چی ددي څخه بغیرد شفاء امید نشته . (۲) الجواب صحیح بنده محمد شفیع والله سبحانه اعلم احقر محمد تقي عثماني عفی عنه ۸۸/۶/۱ه

---

(۱) د او دهغه الکول حکم دی چی دانګورو اویا خورما څخه جوړشوي وي څکه که چیری الکول دانګورو اویا خورما څخه جوړ شوي نه وي نو بیا دهغه د دباندي داستعمال اجازه شته، لکه څنګه چی حضرت محترم دامت برکاتهم العالیه په تکمله فتح الملهم کي لاندني عبارات اوخپله راتلونکی فتوی کي لیکلی اوفرمائلي دی .البته په خورک کي بیله ضرورت څخه ئې فرهیز کول لازمی دی، وفی تکملة فتح الملهم کتاب الاشربة حکم الکحول المسکرة ج۳ص۶۰۸،(طبع مکتبة دارالعلوم کراتشی) وبهذا یتبین حکم الکحول المسکرة التی عمت بها البلوی الیوم فانها تستعمل في کثیر من الادویة والعطور والمرکبات الاخری فانها ان اتخذت من العنب اوالتمر فلاسبیل الی حلتها او طهارتها وان اتخذت من غیرهما فالامر فیها سهل علی مذهب ابی حنیفة ولایحرم استعمالها للتداوی او لاغرض مباحة اخری مالم تبلغ حد الاسکار لانها انما تستعمل مرکبة مع المواد الاخری ولایحکم بنجاستها اخذا بقول ابی حنیفة وان معظم الکحول التی تستعمل الیوم في الادویة والعطور وغیرهما لا یتخذ من العنب اوالتمر انما تتخذ من الحبوب او القشور اولابترول وغیره کما ذکدنا في باب بیع الخمر من کتاب البیع وحینئذ هناک فسحة في الاخذ بقول ابی حنیفة عند عموم البلوی . وراجع ایضا الی بحوث في قضایا فقهیة معاصرة ج۱اص۳۴۰و۳۴۱.(۲) وفی البحر الرائق ج۱اص۳۲۰ (طبع دارالکتب العلمیة بیروت) وقد وقع الاختلاف بین مشایخنا في التداوی بالمحرم ففی النهایة عن الذخیرة الاستشفاء بالحرام یجوز اذاعلم ان فیه شفاء ولم یعلم دواء اخر . وفی تبیین الحقائق فصل في البیع ج۱۶ ص۴۴۷ طبع ... وقال في النهایة یجوز التداوی بالمحرم کالخمر والبول اذا اخبره طبیب مسلم ان فیه شفاء ولم یجد غیره من المباح ما یقوم مقامه والحرمة ترتفع للضرورة فلم یکن متداویا بالحرام . وفی مجمع الانهر في شرح ملتقي الابحر فصل في البیع ای في بیع

المحتار الخ ج۴ص، ۲۲۴ (طبع دارالکتب العلمية بيروت) قيل يجوز التداوی بالمحرم کالخمر والبول ان اخبره طبيب مسلم ان فيه شفاء والحرمة ترتفع بالضرورة فلم يکن متداويا بالحرام فلم يتناوله حديث النهی .الخ

دهغه خوشبويي دحکم تفصيل چی الکول (شراب) ورګډ شوي وي

سوال : زه چی پرکالو خوشبويي لکوم هغه زياده دالکولو سره حل شوي وي ،آيا دcologne هغی استعمال روادی ؟ جواب : دخوشبويي حکم دادی که چيری دتحقيق څخه معلومه وي چی په دغه خوشبو کي الکول استعمال شوي دي او الکول هم دانګورو اويا خورما څخه جوړشوي وي نو هغه خوشبويي نجس اومرداره ده اودهغی استعمال روانه دی لکن که چيری دالکول دانګورو او خورما څخه بغير دبل شی څخه جوړشوي وي بيا ئي په استعمال کي ګنجائش شته . کذا في امداد الفتاوی ج:۱ص، ۲۲) (۱)

والله سبحانه اعلم ۱۳۹۷/۶/۲۸ه (فتوی نمبر ۶۶۵/۲۸ب)

چی الکول ورګډ شوي وي دهغی خوشبويي حکم

سوال : (په خط سره متعلقه حصه)آيا ده داسی خوشبو څخه علاوه داسی خوشبو چی په هغه کي الکول کډيږی ،هغه استعماليدايشی، ځکه چی دالکول په باره کي می دناپاکی اوريدلي دی مهربانی به موي ددي دحکم په باره کي موخبر کړی . (طلعت محمود راولپنډی)

جواب : محترمه وروره ! السلام عليکم ورحمة الله وبرکاته ! ستاسو خط راورسيدی الحمد لله موږ تولِه جوړيو خداي دي وکړي چی تاسو هم جوړياست، بنه خبره داده ،خوشبويي دي داسي استعمال شي چی په هغه کي دالکولو ګډ والي خدشه نه وي لکن کمه اسپري (پشاری عطر)

چی په بازار کي پیداکیږي ،په هغه کي استعمال شوی الکول ناپاکه نوي ،لهذا دهغه په استعمال کي هیڅ ممانعت نشته۔(۲) والسلام ۱۴۴۸/۴/۱۴ه .

(۱)دتفصیل لپاره دحضرت محترم دامت برکاتهم العالیه کتابونه، تکمله فتح الملهم ج:۳ص: ۲۲۴(طبع مکتبه دارالعلوم کراچی) او بحوث في قضایا فقهیه معاصرة ج:۱ص:۳۴۰ و ۳۴۱ ملاحظه کړی.(۲) وګوره! تیره شوي ۱۱۳او ۱۱۲ فتاوی اودهغه حواشی

كتابُ الطِب والتداوي

وَتلقيحُ الدمِ وَالاعضاء وَالاحبَالِ بِالآلاتِ وَضَبطِ الوِلادَة وَغيرِها

علاج ومعالجه، داعضاؤ پيوند كارى اوازمويښت دحامله (ټيسټ) اوتينګښت دکچني اوددي سره متعلق دنورو مسائلو بيان

دتنفس دبر قراره ساتلو لپاره دمصنوعی مشینانو داستعمالیدلو حکم

سوال: څه فرمائی ددین علماء په دغه باره کي چی زماورور انیس الرحمن دډیره وخته څخه نا جوړه دی. دغاړی څخه لاندي تول جسم ئي فلج دي. دساه اخستلو نظام یې هم ختم شوي دي. اوس په هسفتال کي دمصنوعی ساه اخستلو لپاره مشین ورته لګولي دی. اوس په آئنده کي دهغه مشین څخه بغیر ساه نه شي اخستلاي په دغه صورت کي مصنوعی مشین دساه اخستلو لپارهورته لګول ضروري ده اوکه دهغه لري کول جائزدي؟ جواب: دتنفس دباقی پاته والي لپاره دمصنوعی مشینانو استعمال شرعا ضروری ندی، بالخصوص کله چی دمشین څخه بغیر دژوندي پاته کیدلو امکان نه وي، اودمشینانو مصرف پر غاړه اخستل مشکل وي، لهذا په صورت مسئوله کي دمشین لري کیدل رواء دي . (۱) والله سبحانه وتعالی اعلم ۱۴۲۰/۸/۱۵ه(فتوی نمبر ۳۹۱/۴۸) دمختلف اعضاؤ دیوه څخه وهغه بل ته د ورلګلو حکم

خلاصه دسوال : ټرانسپلانټ دلاري څخه (زړه ،پښتورګي، لبلبه ،اوڅینه ،وغیره) دیوه څخه وبل چاته ورلګول ممکن دي، په دغه باره کي یو کتاب تاسو ته دراستوم، چی زما دمطالعی ، مجموع دی اودټولو کتابو خبری په دغه کي مشوره comprehensive په وجه سره ډیرشوی دی، زه پوهیږم چی په پاکستان کي داعضاؤ تجارت دبندیدلولپاره یوه طریقه داده چی ټرانسپلانټ (دیوه څخه وبلته لګول) دي شروع شی ګواکی داسلامی نظریهCADAVERICنمائنده دی پردغه باندي خپل تربحث وروسته دی جائز وبولي ،دعلماؤیوه لویه ډله اوډاکټرانو حضراتوهم دغه ښه خبره نه ده بللي اوضرورت ددي خبري سته چی زیاتي ټولني ددي ددغه په باره کي یو دبله سره وشي ترڅوچی یوه لاره ښکاره شي، زه دافکر لرم چی ستاسو په څیر حضراتو باندي دالله تعالی له طرفه څخه دامسئولیت دی چی دغه داعضاؤ تبادله باندي خپله غوروکړی اویوه واضحه ښکاره لاره جوړه کړی اوبیا ئي ترخلقوپوری ورسوي ،أمید دی چی په دغه باره کي دي دغه کتاب ثابت شي . والسلام ډاکټرسعید اخترجواب : ګرانه قدرمنه مکرمه محترم ډاکټرسعید اخترصاحب ! السلام علیکم ورحمةالله ستاسو قدرمن لیک اوورسره د (ټرانسپلانټ څخه متعلق کتابچه

راورسيده، ترېوي مياشتي زيات کيږي ،دمصروفياتو اوسفرو په وجه سره تاسو ته مي خط ونه ليکي په هرحال ددغه

(۱)ويستنس عما في الفتاوى السراجيه كتاب الحظر والاباحة ص ۷(ط سعيد) رجل استطلق بطنه اورمدت عيناه فلم يعالج حتى اضعفه ومات لا اثم عليه رجل قال له الطبيب :قد غلب عليك الدم فاخرجه والا ليقتلك فلم يخرجه حتى مات لم ياثم كذا في العالمگيريه كتاب الكراهية الباب الثامن عشر في التداوى والمعالجات ج: ۵ص:۳۵۵(طبع رشيديه)

مهرباني څخه دزړه داخلاصه څخه شکر گزاره يم ،الله تعالى دى تاسو ته جزائي خير درکړى (آمين) ستاسو په علم کي دى وي چي دپاکستان اوهندوستان علماء په اکثريت سره (ديوه انسان اعضاء وبل انسان ته ورلگول) جائز نه بولي ،په فکرکښى دي وي (۱) که دغه اعضاء دژوندى انسان څخه واخستل شى اويا دمړه څخه اويا دقريب الموت څخه، تراوسه پورى چي په دغه موضوع کي کوم نوي تحقيقات راروان دي ،دهغه په نظردرلودلو سره پردغه مسئله باندي دي دسره څخه وغورکولو ته بيله شبي ضرورت سته . (۲) ددغه غرض لپاره تاسوته دغه مکتوب اومرسله کتاب ان شاء الله معاون کومکي ثابت شي، ما په خپل يوه کچني مجلس کي پردغه موضوع باندي دتحقيق کولو غوروکړى ،الله تعالى دى موږ وهغه نتيجي ته ورسوي چي دالله تعالى درضاءسره مطابق وي . والسلام ۱۴۲۴/۳/۲۹ھ

(۱او۲):ددى مسئله دزيات تفصيل لپاره دحضرت محترم دامت برکاتهم العاليه دمصدقه فتوى څخه ماخوذ دارالافتاء جامعه دارالعلوم کراچى دغه لاندى فتواى ملاحظه کړى ؛ سوال :آياداعضاؤ تبادله رواده ؟ جواب : داعضاؤ دتبادلې په اوس وخت کي مختلف صورتونه دى : (۱) ديوي انساني عضو پرځاى چي دغير ذى روح شى مثلا وسپنه ،اشتپل، وغيره عضوه ولگيږى .(۲) دانساني عضوى پرځاى ديو حلال حيوان مثلا بوزه ،وغيره عضوه لگول ،(۳) دانساني عضوى پرځاى ديو حرام حيوان مثلا سپى ،خنزير، وغيره عضوه لگول.(۴) دانسان دخپل جسم حصه ديوه ځاى څخه کاټ کړى وبل ځاى ته ولگيږى ،(۵) ديوه جوړ انسان يوه عضوه وبل مريض انسان ته ورلگول، په :نه کي اول ،دوهم، څلرم، صورتونه جائز دى، اوپه دريم صورت کي تفصيل دى، که چيرى اضطرارى حالت وو يىا دخنزير څخه علاوه دنورو حرامو حيواناتو داعضاؤ استعمال جائز دى، اوخنزير نجس العين دى اوبل دهغه په بدل کي نور حيوانات هم پيداکيږي له دغه وجي څخه ئي استعمال روا ندى، اوپه پنځم صورت کي اختلاف دى، دهندوستان اوپاکستان اکثره علماء ودغه ته ناجائزه وايي اودهندوستان

معض علماء او دعربو علماء دیو څو شرائطو سره ئې روا بولي، په هر حال دانسان ژوند دبچاویدلو لپاره او دعامی ابتلاء په نظر سره دهغه علماء په نزد دیو څو شرائطو سره ددغه صورت دجواز ګنجائش شته، لکن بیاهم دخرید اوفروخت څخه ځان ساتل ضروری دی. ځکه چې دانساني اعضاؤ بیع نا رواده داغه رقم که چیری دبعض علماؤ په قول باندي عمل وشی کوم چې په جواز باندي عمل کوی نو پر تاباندی توبه، استغفار اوصدقه خیرات کول لازم دی. هغه شرائط دادی : (۱) حتی الامکان کوشش دی وشی چې دیو مسلمان عضوه دی وبل مسلمان ته ونه لګول شي. (۲) دیو انسان دی داسی عضوه نه استلی کیږي چې دهغه ژوند وربوری موقوف وی لکه زړه وغیره. (۳) دیوی داسی عضوی استقال حرام دی چې دهغه دجلاکیدلو څخه دانسان یوه اساسی وظیفه محروم کیږي. لکه سترګی وغیره. (۴) معتمد او ماهر طبیبان دی ووایي چې ددې څخه بغیر بل علاج ممکن ندی. (۵) دچاچې یوه عضوه خیږي دهغه دطرفه به اجازه وی اویا به قریب الموت اویا به مړ وي نو دهغه دورثاؤله طرفه به اجازه وی (۶) دژوندی جسم څخه دهغه عضوی اخستل چې دهغه په باره کې داکټرانو داویلی وي چې ددې خاص ضرورت نشته. (۷) دعضوی داخستلو څخه به انسان بد نماء نه معلومیږی لکه مثلث اویا ورسره مشابه. (۸) دیو مسلمان عضوه دی ویو کافرته هیڅ کله نه ورلګیږی. (۹) که چیری کوم بی له وارثه مړی وي دهغه دعضوی انتقال جائزندی. (۱۰) دکوم انسان عضو چې ورکړه شی دهغه په باره کې به تشفی وی یعنی دهغه عضوی دانتقال څخه به جوړیږی. (ماخوذ ازتبویب ۸۷/۳۱۱) لقوله تعالی : (سورة البقرة :آیت ۱۷۲) انما حرم علیکم المیتة والدم ولحم الخنزیر وما اهل به لغیر الله فمن اضطر غیر باغ ولاعاد فلا اثم علیه ان الله غفوررحیم. في مشکواة المصابیح(۳۷۹/۲)، عن عرفجه بن سعد قطع انفه یوم الکلاب فاتخذ انفا من ورق فانتن علیه فامره النبی صلی الله علیه وسلم ان یتخذ انفا من ذهب. في الهندیة ج:۵ص:۳۵۴(طبع رشیدیه) قال محمد : لاباس بالتداوی بالعظم اذا کان عظم شاة اوبقرة او بعیر او فرس اوغیره من الدواب الاعظم الخنزیر والآدمی فانه یکره التداوی بهما . في الشامیة (۳۷۳/۶) انما الرخصة في غیر شعر بنی آدم تتخذه المرأة لتزید في قرونها، وذوائبها شیئا منالوبر،

الجواب صحیح لجواب صحیح الجواب صحیح والله اعلم محمد نعمان خالد اوله دربیع الثانی ۱۴۳۲هج اصغر علی ربانی حسین احمد عبدالرؤف سکهروي (فتوی نمبر : ۱۳۴۰/۱۷)

دطبُّ ګډ تعلیم ،اودنامحرمه علاج، دښځو دعلاج اوا پریشن (عملیاتُ) په وخت کي دپردې احکام

اودمریض اوډاکټر پوری متعلق دیوې ډاکټري مهم سوالونه اودهغې دسوالو جوابونه

(۱).....مریض اویا دهغه قریبان دمریض داصلِ مرض څخه دخبر ولو حکم

(۲).....دکچني دپیدا کیدلو په وخت کي دتولد دځای دپردې کولو حکم

(۴)......دښځني ډاکټري ديني مسئوليتونه

(۵)......دډاکټر لپاره اسلامي تعليم

(۶)......پرسرک باندي دټکر په وخت کي دډاکټر اويا عامو مسلمانانو لپاره کومک کول په کار دي اوکه ورڅخه تيريدل

(۷)......دښځو لپاره دطبي تعليم دزده کولو شرعی حکم

(۸)......په طبي تعليم کي دمخلوط نظام حکم

(۹)......دعملياتو په وخت کي دپردي په شرعی احکامو کي دکمي حکم :

محترم مولاناصاحب ! السلام عليکم ورحمة الله وبرکاته ! ټوله تعريفونه دهغه ذات لپاره دي چاچي دغه کائينات او انسان جوړکړيدی اوپر خپل مقرر شوي وخت باندي دغه نظام ختمه وي شکر دی هغه ذات ته چاچی تاسوته ددين علم درکړي اوو ماته اودارنګه خلقوته ددين دزدکولو شوق رانصيب کړيزه خپل تعريف درته کوم زماتعلق ديو طبي کالج سره دی خپل دغه تعلق مي په دي وجه بيان کړی چی ټوله سوالونه اومسائل ددي سره تعلق لری، اميد دي چی تاسو به دغه جوابونه راکړی اوزما مشکل به اسانه کړی . (۱)..... په هسپتال (شفاخانه) کي چی زما راشه درشه دداسی مريضانو سره کيږي ،چی دهغوی دړوند يوڅوورځی اويا يوڅومياشتي پاته وي ،يعنی هغه خوخپله نه په پوهيږی لکن زمادعلم مطابق هغه مريضی راته معلوميږی،مثلا کينسر،سرطان ،اوددي قسمه څخه ضررناکه مريضی چی هغه ټرداسی اندازي پوری رسيدلی وي چی ومرګ ته نږديکيږی، اومريض وخپل ځان ته اطمنان ورکوي ،اووايي چی زما دپلانی درد او يا فلانی تکليف وجه داده، يعني هغه چی دارنګه دخپله ځانه څخه پټوي اويا دا چی پرځان باندي د تکليف دراوستلو په وجه کوشش نه کوي چی دانو څه ناجوړيده ؟ نوزه په مشکل کي وليدلي يم چی يو انسان چی دهغه په دغه دنياکی وخت د ختم کيدلو دی اوونوي دنيا ته ئي دتللووخت ده رارسيدلو دی،اوزه په دغه پوهيږم نو په داسی

وخت کي دين پرما باندي کوم مسئوليتونه ايږدي ؟ آيازه وهغه ته وربښو ولای شم چی دهغه کمه ناجوړيده ؟ اوڅرنګه زه وهغه ته ووايم چی دخپلو ګناهو معافی دالله څخه واخله اودخپل آخرت فکر وکړه شايد چی يوڅوورځی دی پاته وي چی الله بخښنه درته وکړی، اويازه ودغه ته کومه دعاء وروښيم اوودده دنا جوړی فضائل ورته وښه يم اويا دده وقريبانو ته څه وروښه يم ،ماته داهم په فکر کي نه راځی چی يو انسان چی هغه ټوله ږوند پرخپله طريقه باندي تيرکړی وي اودمرګ په فکرکی نه وي ،هغه ته کومه داسی خبره اوڅرنګه ورته وښيم ،چی هغه دي مائيوسه هم نشی اودده اميد (بخښنه) دی هم پاته وي اومعافی دی هم وغواړی.

(۲)...ده ګچنی دپيدا کيدلو په وخت کي ده تولد دموقع درکمي اندازی پوری پرده کول روادي ؟ ځکه چی هغه داسی وخت دی چی به دغه وخت کي دمريض ده پښو اودپيدائش دځای پرده نکيږي ،دپښوپرده شوی وي خو په عام دول نوي شوي ،اوسره ددې چی وهغه ځای ته کتل هرګری کاوه کيږي اولاسونه ورسره لګيږی ددې څخه بغير دګچني (توليد) يو ډاکټر نشی کولای په دغه کي دګناه خبره شته نوسنګه وکوو؟ (DELIVERY) او د دې څخه څرنګه ځان وساتو ؟(۳)... ماچی کله زدکړي کولې چی دمسلمانانو ښځوته په کورونو کي دننه داوسيدلو دحکم سره سره دامسئوليتونه هم ورباندي شته چی هغه ښځه به دمعاشري دغلطو کارودکموالي (يعنی داسی چی په پرده کيږ وکړايشی) کوشش وکړی ،ماته راوښه ييه چی پرښځه کم قسم مسئوليتونه شته ؟ چی معاشره ئي ورباندي راګرځوی اودارنګه چی هغه په خپل کورکی دخاوند اوبچيانو سره ګزاره وکړای شی .

(۴)....پريوه ډاکټره ښځه باندي دخپل کار څخه علاوه کوم قسم مسئوليتونه شته، چی دهغه متعلق توجوه فکر وکړی؟ (دخپله کوره څخه علاوه) يعنی په معاشره کي . زموږ د اوس وخت دزمانې متعلق کوم شيان داسی دی چی دهغه لپاره کوشش وکړايشی ؟ څرنګه چی هغه ددې قابله ده چی ويونکې اوليکونکې ده اوددې لپاره دژوندانه دمعاش ذريعه هم ده اوددې صلاحيت هم دي . (۵)....اسلام ديو طبيب په باره کي څه وايې اوهغه بايد څنګه وي؟

(۶)......په یو ځاي کي چی ایکسیډنټ(ټکر) وشي اویوه ښځه یعنی زه دهغه ځای سره تیریږم اویاهلته یم نوآیا دین پرماباندي دامسئولیت عائده وي چی هلته به دریږم اوپاته کیږم اووګورم چی دچا زماوکومک ته ضرورت سته؟ یا دکوم مړه کیدونکی دژوند حفاظت کیږي اوکنه؟ اوکه دهغه ځای څخه تیریدل ښه دی؟ لکه څرنګه چی په نن وخت کي کیږي.

(۷)... مولوی صاحب زما تعلق دداسی کورني سره دی چی ټوله خاندان کي زماپلار داوله څخه دینداره ؤ چی دهغه وجهي څخه دلمانځه مکلفیت ؤ ،لیکن دا صرف ددې لپاره چی لمونځ کیږی، ځکه چی ټولو په کور کي کاوي، تقریبا درې کاله مخکی داعلم هم نه ؤ راته چی لمونځ ولي کیږي؟ اویا داووایم چی دیني علم می ښه نه ؤزده، شکر دی هغه پاک ذات لره چاچی زماغوندی انسان ته هدایت وکړی، کله چی دپوهنتون ته داوسیدلو ځای ته راغلم نو هلته به دفضائل اعمال درس کیدي، بیا داسی تبدیلی په ماکی پیداشوه چی پوه شوم، اوزما یوه سه روزه هم شویده، ددي وروسته خومی یو عجیبه حال شو، زما دټولي دنیا څخه بیلتون راغلی ،په ذهن کي می دآخرت بیره دارقم وولیده چی پ. شپوشپو می خوب نه ؤ، هیڅ کار خوند نه راکوي، خورک اوچښک مي پریښودل ،دهروخت دپریشانی اوفکر وهلو څخه می وزن هم کم شو او پرزدکړه می شوق نه راتلی په ذهن کي می دآخرت اوقبر بیره وه ،لکن یو شی ما دځان سره حفظ کړی چی په اول کي چی به مالمونځ په کومه خشوع سره کوی هغه خشوع اوس نه وه، اوپه ذهن کي به می دالله اواسلام متعلق ډیری وسوسي هم راتلي، ډیر وخت دغه ټوله راسره وه، بیا تقریبا څه وخت وروسته زموږ یو شناخته عالم راغلی نو ما وخپل پلارته وویل چی زما سره څه پوښتني دی،پلار راته وویل راسه کښینه دهمسایه ګانو نیکه عالم راغلی دی ته دهغه څخه پوښتني وکړه، اوس ماڅه سوالونه راواخستل دهغه وخواته ولاړم ،وهغه ته می وویل (هغه سوال زه تاته هم لیکم ددي وجه څخه ټوله قصه درته کوم چی تاسودهغه جواب داسی راکړی چی زه مطمئنه شم) هغه عالم ته مي سوال ؤوایه اوراته په خښم شو اوراته ئي وویل چی کور کښینه! هیڅ ضرورت نشته، داسي علم زدکړه فرض نده وغیره وغیره . زه وبیریدم ،اوحال داچی دغه زمادتعلیم اودلته زموږ په ملک کي چی کم نظام تعلیم رواج دی دهغه سره ئی تعلق دی ،کورته

راغلم او پلار ته می ؤویل چی زه نور سبق نه پرېږدم ،پلار می چپ پاتي شو ،بیا هغه د هغه نیکه سره لیدلي وو او د هغه سره ئي ټولي خبری کړی وي ،او وماته هغه داؤویل چی زویه! یو کال پاته دی آخرت خو هر وخت درسره ملګری دی که چیری د احرام وای او یا ناروا، واي نو فتوی به لګیدلی وه ،څرنګه چی د بنه بنه نیک کورو او د عالمانو او مفتیانو په اولادو کي ډاکټراني سته او ډاکټراني کیږی، ماخو د خپله ځانه څخه تاته تسلي درکړه ،لیکن هغه ټوله سوالونه زما په ذهن کي اوس هم شته، د هغه دلیکلو څخه وړاندی دونه درته ویلای شم چی هغوی په بنه غور سره و وایه او فکر ورکښی وکړه جواب راکړه چی زه د ګناؤ څخه وساتل شم او پرداسي لاربانديي ولاړه سم چی بد ګمانه نه شم ،ټوله سوالونه داسی دی چی د ښځو او نارینه ؤ نظام تعلیم یو ځای دی ،زه د سوالو پرځای ټوله حالات تاته وایم ،چی په هسفتالو (شفاخانو) کي د عملیاتو په خونه کي چی کله مریض بي هوښه شی که هغه نروي او که ښځه وي د عملیاتو څخه مخکی د هغه د عملیاتو ځای او د هغه شاوخوا ځای باندي مختلف قسم داسی مواد لګول کیږي چی جراسیم کشونکی دی او که چیری هغه وه نه لګول شی نو د عملیاتو څخه وروسته مریض د جراسیمو څخه پیښیدونکی مریضیو څخه مختلفو نونو ناجوړیو سره اخته کیږی،د دي کارلپاره عموما که یې د بدن لوړه حصه وی نو قمیص ورڅخه خیږی هغه که ښځه وی او که نروی ،او که د نس عملیات وي بیا خو قمیص نه بلکه پرتوګ هم ورڅخه خیږی ،ولی چی د بولو کولو پیپ هم وروليږی ،د جراسیم د ختمیدلو تردوا وروسته د عملیاتو تکران ورباندي اچول کیږي او پټیږی صرف د عملیاتو کولو حصه نه پټیږی، د عملیاتو څخه وروسته د مریض کالي د عملیاتو د خونی لاندني کارکونکی یعنی هغه چی سامانونه راوړی وراغوندي ،د دغه ټول کارکولو په دوران کي ډاکټر د ټول . علاوه تقریبا و۱۰ ته نژدی لاندی کار Female and male and medc.students کونکی چی په هغه کي ښځي ،نرساني، او د نښی والا ،او د سامان ورکولو والا ،او صفائی کولو، والا وي د مریض د داسی حالت په لیدلو سره انتهائي عجبه محسوسیږی او دالله څخه بیره وي چی د ابي حیائي نده نو بل څه ده! په دغه ځای د عملیاتو کي په خاصه طریقه د پردي کولو خیال نه وی، او په خاص ډول د کومو ښځو د عملیاتو څخه ګڼنی پیدا کیږي

اويا دهغوى ښځينه ناجوړى وي چې دهغه علاج دعملياتو څخه کيږي هلته هم نارينه موجود وي چې دهغوى له وجه څخه ډير شرم محسوسيږى اوپه ټولو لويو ښهروکى نارينه ډاکټران دولادت چارى مخته وړى چې دغه نوره هم دشرم خبره ده . په دغه ټولو کارو کي زما خيال دادى چې ضرورت ددي خبرى دى چې يو داسى نظام يا قانون دى جوړشي چې نارينه حضرات که څه هم ډاکټران وي که چيرى ئي ضرورت نه وي بايد هلته نه وي . صرف دى ښځي هغه علاج وکړى، اوکه چيرى داسى مسئله وي چې ښځى هغه علاج نشى کولاى، اونارينه ډاکټر ئي بايد وکړى نوبيا زما نظردادى چې پرده وي نو به جائزوي اواسلام اجازه ورکوى ددي لپاره قدم پورته کول دچارکاردى ؟ ښکارره خبره ده چې علماء به وى ،ځکه چې هيڅ يونارينه دانسي برداشت کولاى چې دده کوروالا دى اويادده لوردى دغه رقم علاج وکړى ،يقينا کم ټُشناب چې هلته سته هغه به هم دغه نکړى برداشت ، نو ضرورت ودي خبرى ته سته چې ستره محکمه دى داسى قانون جوړکړى: چې (۱)دکاريګروخونى ته به هم دنارينه د په وخت کي به په عمليات Delivery يعنى دګچنى C-sectionورتګ اجازه نه وي . (۲) دورکولو لپاره چې دى اودصفائي لپاره اوښځى دى پرکټ Anesthensiaخانه کي نارينه دباندي دايښودلو لپاره اودمريض دوړلو لپاره پرداسى ځايو باند ى دي ښځى مقرري شي . (۳)...دښځي پاته عملياتو په وخت کي ښځينه نرس اوښځينه سرجن دى دهغى کالي وربدل کړى اوهغى ته دى جراسيم کُش دوايي ورولګوى پروپلى دهانپنى وروسته دى ډاکټر راسى عمليات دى وکړى، ددي وروسته ښځينه نرس دى دهغى کالي ورواغوندى او پرتسکره دى پريباسى اووکمرى ته دى يوسى نارينه ډاکټر اوخاکروب اوضرورى نورکاريګر دى صرف هغه وخت راسى کله چې ښځه مريضه محفوظه شوه او دهغى دپردى دى خيال وشي . (۴)....... دښځى مريضى دبولو پيپدى ښځه ډاکټره يا نرسه ولګوى اودنارينه مريض دى نارينه کمپوډر ولګوى .(۵) په هسپتال کي دى دښځو حصه علاحده اوزنانه ډاکټر علاحده وي . زما داخيال دى که چيرى دغه تپوله قانون نا فذ شى ځرنګه چې نن ماپه اخبارکى ووايه چې په اتنده کيدى دښځي معلوما ت ښځينه ډاکټره کوى نو دزړه تسلى به مى شى اودابه مردانه ګى هم وي چې پاته ټول ککړ کارونه

هم لري شي . او انشاءالله ليري کيږي به نو بيا دي علماء پر دغه خبره متفق شي چې دښځينه ډاکټرې پرجوړيدلو باندې هيڅ بد والی نشته ځکه چې دپردې خيال په کښې کاوه کيږي . که چيرې ټولې ښځې په کورو کې کښېني نو بيا به دښځو علاج هم نارينه کوي او دوهمه خبره داده چې کمې خرابۍ په موږ کې راځي دهغه لريکول دي، کله چې ښځه دهر کار لپاره دکورڅخه دباندې راووزي نو آيا هغه په پرده کې پاتې به د دغه نيت سره نه شي راوتلای چې کله زما په وس کې وای او زما سره طاقت وای نو ما به دغه ټوله ختم کړې وای .

سوال (۱): کوم څه چې ما دخپله فکره څخه ليکلي دي آيا هغه صحی دي او که کورناسته ښه ده؟

(۲) : په دغه ټولو حالاتو کې زه اويا بل به دخپل نظر حفاظت څرنګه وکړو ؟ څرنګه چې اکثره مريضان نارينه وي، او چې کوم صورت حال دی هغه مې وتاسو ته وليکی . .(۳)...... دغه هرڅه دليک لوست په دوران کې پېښيږي، دزدکړې په دوران کې زموږ وخواته هرقم مريضان پېښيږي او وربنولو والا هم نارينه وي ،آيا ښځې تردغه اندازې پورې کم دي که چيرې وي هم نو صرف ماهرې دښځينه ناجوړيو وي څرنګه چې باقي ټولې شعبې لکه سرجرې ،سترګې ،پزه ،غوږ ،مخصوصه امراض ،دواخانه دهډوکو مرضونه، دګچنيانود مرضولپاره هم نارينه ډاکټران وي څرنګه چې دغه وخت په ټوله دنيا کې داسې ده که چيرې موږ داوغواړو چې زموږ وخواته دې داسې نظام وي چې ښځې دې ليک لوست وکړي او پر ښځو باندې دې ډوايي نو ددغه لپاره ضروري ده چې موږ دخلقو پرځای ښځې په دغه ټولو شعبوکې دضرورت مطابق موجودې کړوددې لپاره چې نوي انجوني دزدکړې لپاره ولګيږي او ښيځه به مخته حرکت وکوي اوبيا به په دغه نظام کې مخ ته ولاړشو، که چيرې نن موږ دغه فکر وکړو کور کښې نو سبا به وموږ ښځوته بيا ونارينه وو ته ورتګ شروع شي اونو ي خلقوته به دنارينه ؤو څخه زدکړه کيږي ،اوس دارا وښيه چې وښځو ته په داسې حالاتو کې اسلام اجازه ورکوي چې هغه مخ ته ولاړې شي او کله چې دپرمخ تګ لپاره يعنی دلازيات تعليم اونو کړې لپاره دنارينه ؤو سره يو

خای کارکولو ته ضرورت پېښېږی . (زه خدای نخواسته دښځو وکالت نه کوم صرف هغه لیکم چی زما په ذهن کي راځی ،علم ستاسو په وړاند یدی .تاسو دین مخ ته کښېږدی ددغه ټولو سوالاتو جواب راکړی چی په هغه کي موږ ته کوم اختلاف نه وی) (۴)....زما خپل شخصی فکر دادی چی زه اوس په کښته درجه کي یم اویو کال کورنی کارکوم، دهغه څخه وروسته ان شاء الله په خپل کور کي کلینک خلاسه وم او دنارینه ؤو سره کارنه کوم ،لیکن وبل طرفته ځه ښځی دنارینه ؤو ډاکټرانو څخه علاج کوی او زه ئي وینم نو بیا دافکرکوم چی ددغه نارینه ؤپرځای چی ما ددغه زنانه ؤ علاج کولای، اوپه دننه هسفتال کي چی کوم ګډودي ته او وبي ایماني ته ګورم هم فکرکوم چی ددغه مریضانوسره دغه کیدونکی بي ایماني اوزیاتوب او ده زیاتو فیسانو دظلم خاتمه به څوک کوي ؟ وماته راوښیه کمه خبره صحی ده ؟په داسی صورت کي ماته دکورڅخه وتل کیدای شی ،اوځرنګه چی اسلام ده ډیر سخت ضرورت څخه بغیر وښځی ته دباندي وتل حرام کړیدی . ضروری تاکید دی چی جوابی لفافه کي دغه خط دخپل جوابو سره راواستوي مهرباني به مووي . جواب :محترمي خور السلام علیکم ورحمة .

ستاسو مفصل خط راورسیدی، ستاسو سوالونه می وکتل خوشحاله سوم ،الله تعالی دی تاسو ته ددین لازیات فکر اوپه خپل فن کي ترقی درنصیب کړی اوستا سه دی دامت دکامیا بی کارواخلي، آمین . ستا دسوالو جوابونه دغه لاندی دی :(۱).... دمریض وقریبانو ته دمریض دناجوړی بالکل صحیح قسم اوحالت سره وربنول په کاردی اوانتهائي ضروري ده، ددي لپاره چی هغه په یو فریب اوچم کي رانسی ،البته دمریض په باره کي داکتل په کاردی چی د تشویش ناکه ناجوړی په باره کي چی هغه واوری دمایوسي اودزړه ماتیدلو په وجه خو به قوتِ مدافع بالکل دلاس څخه نه ورکوي او ددغه په باره کي دي دهغه دقریبانو سره هم مشوره وشی ،اوورته ودي وای نو په داسی انداز سره باید وویل شی چی وهغه ته نا ببره تاوان ونه رسیږی ،اودهغه سره سره کرارکراردی دهغه دصحی حالت اندازه هم واخلی ،ده آخرت فکر اودتوبي اواستغفارتلقین خو باید هر وخت او په هرحال کي مناسب دی . (۲)..... اصول دادی چی دعلاج دضرورت لپاره چی دبدن څونه حصه لڅیدل ضروری وي(۱) هغونه دی لڅه شی ،چی رواء

هم ده ،(۲) لکن د ضرورت تر اندازه زیات لڅیدل پکار ندی (۳) څونه حصه چې لڅه اویا دهغه لاس وهل ضروری وی دهغی لڅیدل اویا لاس وهلو کي ګناه نشته (۴) (۳)....داصحی خبره ده چې اسلام وښځی ته داحکم ورکړی دی چې هغه به حتی الامکان په کور کي اوسیږی (۵) لکن دضرورت په وخت کي دپردی سره هم وتل جائز دی (۶) ددینی تعلیم دحاصلولو لپاره او یا مثلا دضرورت په وخت کي دطبی تعلیم دحاصله ول هم په ضرورت کي داخل دی ،(۷) لکن په کور کي داوسیدلو دحکم اصلی بنیادی مطلب دادی چې اسلام دژوند دمعاش ذمه واری پر ښځه باندی نده ایښي ،دواده څخه وړاندی دغه ذمه واری ئي پر پلار باندي ده (۸) او دواده څخه وروسته بیا دښځی پر میړه باندي ده ،(۹) لهذا دا به دژوند دمعاش دپاره په عامو حالاتو کي ده دباندي وتلو پرځای به خپل د کور انتظام ،دګچینانو تربیت

(اثر ۴)......وفی البحر الرائق کتاب الکراهیة ج:۸ص:۳۵۲ طبع دارالکتب العلمیة بیروت : وینظر الطبیب الی موضع مرضها .....والطبیب انما یجوز له ذلک اذا لم یوجد امراة طبیبة فلو وجدت فلایجوزله ان ینظر لان نظر الجنس الی الجنس اخف وینبغی للطبیب ان یعلم امراة ان امکن وان لم یمکن ستر کل عضو منها سوی موضع الوجع ثم ینظر ویغض بصره عن غیر ذلک الموضع ان استطاع لان ماثبت للضرورة یتقدر بقدرها . وفی ملتقي الابحر مع مجمع الانهر کتاب الکراهیة فصل في النظر ج ۴ ص:۱۹۹ (طبع غفاریة) ویحرم النظر الی العورة الا عند الضرورة کالطبیب وکذا في تبیین الحقائق کتاب الکراهیة فصل في النظر واللمس ج۷ ص:۳۸۰ (طبع دارالکتب العلمیة بیروت) وکذا في الفتاوی السراجیة کتاب الکراهیة باب النظر واللمس ص ۷۳ (طبع سعید) وفی الدر المختار ج ۶ ص: ۳۷۰ (طبع سعید) ، ینظر الطبیب الی موضع مرضها بقدر الضرورة اذ الضرورات تتقدر بقدرها وکذا نظر القابلة وختان وینبغی ان یعلم امراة تداویها لان نظر الجنس الی الجنس اخف . وفی الشامیة تحته: في الجواهرة : اذا کان المرض في سائر بدنها غیر الفرج یجوز النظر الیه عند الدواء لانه موضع ضرورة وان کان في موضع الفرج فینبغی ان یعلم امراة تداویها فان لم توجد وخافوا علیها ان تهلک او یصیبها وجع لا تحتمله یستروا منها کل شئ الاموضع العلة ثم یداویها الرجل ویغض بصره ما استطاع الا عن موضع الجرح . (۵و۶) دتفصیل حوالو لپاره په دغه جلد کي فصل في الحجاب کي فتاوی او ص:۱۲۷ حاشیه نمبر اوله ملاحظه کری . (۷)... دتفصیل لپاره فتاوی عثماني جلد اول ص ۱۴۳ فتوی او دص ۱۴۴ باندي حاشیه او دص ۱۶۹ سه ص ۱۷۰ فتاوی او دهغی حواشی مطالعه کری . (۸) ...... قال الله تعالی : (وعلی المولود له رزقهن وکسوتهن با لمعروف (الآیة) البقرة ۲۳۳ . وفی احکام القرآن للجصاص ج۱ ص ۲۰۲ (طبع دار احیاء التراث العربي بیروت) ولا خلاف في وجوب هذا الرزق والکسوة .... الخ وکذا في تفسیر القرطبی ج ۳ ص ۱۶۳ (طبع بیروت) وفی احکام القرآن للجصاص ج۲ ص ۱۰۵ (طبع دار احیاء التراث العربي بیروت) اختصاص الاب بالزام النفقة دون غیره کذلک حکمه في سائر ما یلزمه من نفقة الاولاد الصغار والکبار الزمنی یختص هو لا یجابه علیه دون مشارکة غیره فیه لدلالة الآیة علیه .. الخ . وفی الهدایة کتاب الطلاق باب النفقة : ج۲ ص ۴۴۴ (طبع شرکت علمیه ملتان) ونفقة الاولاد الصغار علی الاب لا یشارکه فیها احد کما لا یشارکه في نفقة الزوجة لقوله تعالی (وعلی المولود له رزقهن) والمولود له هو الاب . وفی الدر المختار باب النفقة، ج: ۳ ص ۶۱۲ (طبع سعید) وتجب النفقة بانواعها علی الحر لطفله الفقیر الحر وفی الشامیة ای ان لم یبلغ حد الکسب . وفی البحر الرائق ج: ۹ ص ۸۱ (طبع دارالکتب العلمیة

بیروت) (وعلی المولود له رزقهن وکسوتهن بالمعروف) فهی عبارة في ایجاب نفقة المنکوحات اشارة الی ان نفقة الاولاد علی الاب . وکذا في مجمع الانهر باب الحضانة ج ۲ص: ۱۹۲(طبع دار الکتب بیروت) وفی المحیط البرهانی الفصل الثالث في نفقة ذوی الارحام ج ۴ ص: ۲۶۸(طبع دار احیاء اتراث بیروت) یجب النفقة علی الاب الان الله تعالی اوجب النفقة علی الوالد مطلقا قال الله تعالی (وعلی المولود له رزقهن وکسوتهن) (البقرة: ۲۳۳) الا انه خص عن هذا لانص من کان له اومن کان قادرا علی الکسب فبقی (پاته په راتلونکی صفحه کي وګوری).

اودکورني نظم وضبط بر قرار ساتلو فریضه به سرته رسوي اودمعاشرې دغه لوی خدمت به پرځاي کوي . که چیرې ویوي ښځی ته د پلار اویا میړه نعمت حاصل نه وي اوهغه دکسب اوژوند لپاره ؤوزي دباندي په وخت کي دضرورت وهغی ته بیا اجازه شته . (۱)

(۴)........دډاکټر په حیث نو دمریضانو خدمت او دپاي وازانو تشفی دا اصلی بنیاد کاردی اوپه نیت دخدمت چی وي داخو ډیرلوي عبادت دي، ددي څخه علاوه دخپل کور اودهغه مریضانو چی ترعلاج لاندی وي په ښه حکمت اوشفقت سره ددین او اخلاقو تلقین ورکولو سره هم دیو مسلمان ډاکټر دمنصب په فرائضوکی شامل دی . (۲) (۵)...... دطبیب لپاره رحم دلي ،اوخدمت په ښه جذبه سره اودثواب په نیت سره پکار دي . (۳) (۶)......بیشکه داصرف دډاکټر کارنه بلکه دهر مسلمان فرض دادی چی په داسی موقع کي دغم ځپلی کس مدد اوپه کومک رسولو کي کوشش وکړی . په حدیث کي فرمائل شوي دی چي مسلمان دبل مسلمان ورور دی هغه دغه سی بیله کومکه اومدده څخه مه پریږدي (۴) ترکمه ځایه چی دښځو لپاره دطبی تعلیم دحاصلیدلو تعلق دی، هغه شرعا دانه چی جائز دی بلکه فرضِ کفایي دی.(۵)

(دتیری شوی صفحه پاتی برخه) ماعداه علی ظاهر النص ..... وکذلک الاناث من الاولاد نفقتهن بعد البلوغ علی الاب مالم یُزوجن اذا لم یکن لهن مال لان بهن عجز ظاهر عن الاکتساب فتکن بمنزلة الزمنی من الزکور الخ وفی اللباب في شرح الکتاب (الجزء الثانی ص: ۲۱۵) (طبع دار الکتاب القربی بیروت) (ونفقة الاولاد الصغار)...... علی الاب لایشارکه فیها احد) مؤسرا کان الاب او معسرا الخ وکذا في مجمع الانهر في شرح ملتقي الابحر باب الحضانة ج :ت ص: ۲۰۰ (طبع دار الکتب العلمیة بیروت) (۹)...... وفی الهدایة کتاب الطلاق باب النفقة ج:۲ص: ۴۳۷ (طبع مکتبة شرکة علمیة ملتان) النفقة واجبة للزوجة علی زوجها مسلمة کانت اوکافرة اذا سلمت نفسها الی منزله فعلیه نفقتها وکسوتها وسکناها . وفی البحر الرائق ج:۸ ص: ۲۹۹ (طبع دار الکتب العلمیة بیروت) تجب النفقة للزوجة علی زوجها والکسوة بقدر حالهما ای الطعام والشراب بقرینة عطف الکسوة والسکنی علیها والاصل في ذلک قوله تعالی (لینفق ذوسعة من سعته) (الطلاق:۷) وقوله تعالی (وعلی المولود له رزقهن وکسوتهن بالمعروف) الآیة) وفی الدر المختار کتاب الطلاق باب النفقة ج: ۳ص: ۵۷۲ (طبع سعید) ونفقة الغیر تجب علی الغیر باسباب ثلاثة زوجة وقرابة وملک فتجب للزوجة بنکاح صحیح علی زوجها وفی

مجمع الانهر في شرح ملتقي الابحر باب الحضانة ج: ۲ص ،۱۷۳ (طبع دار الكتب العلمية بيروت) تجب النفقة والكسوة .... للزوجة على زوجها . (۱)........ وفی صحيح البخاری باب خروج النساء لحوائجهن ج،۵ ص: ۲۰۰۶(طبع دار ابن كثير بيروت) رقم الحديث ، ۴۹۳۹، قداذن الله لكن ان تخرجن لحوائجكن . اوهم دارنګه وګورئ ! ددغه جلد فصل في الحجاب فتوی اودهغه اول نمبر حاشيه . (۲و۳)په دغه ځای کي دتفصيل لپاره امام ابوبکر رازی رحمة الله عليه په کتاب، اخلاق الطبيب، ملاحظه کړی . (۴) وفی صحيح البخاری باب لايظلم المسلم المسلم ولا يسلمه رقم الحديث :۲۳۱۰ ج: ۲ص ،۸۶۲(طبع دار ابن كثير بيروت) عن عبد الله بن عمر رضی الله عنهما، اخبره :ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال :المسلم اخو المسلم لايظلمه ولا يسلمه ومن كان في حاجة اخيه كان الله في حاجته ومن فرج عن مسلم كربة فرج الله عنه كربة من كربات يو م القيامة ومن ستر مسلما ستره الله يو م القيامة . وكذا في صحيح المسلم رقم : ۶۷۴۳ باب تحريم الظلم ج ۸ ص:۱۸(طبع دار الجيل بيروت) (۵) وفی سنن ابی داؤد باب ماجاء في الرقی ج: ۲ص: ۱۸۶ (طبع سعيد) عن الشفاء بنت عبد الله قالت : دخل على النبي صلى الله عليه وسلم وانا عند حفصة فقال لی : الاتعلمين هذه رقية [illegible] كما [illegible] الكتابة . وفی بذل المجهود ج:۵ص:۱۸ (طبع معهد الخليل) فيه دليل على جواز كتا بة النساء. الخ وفی رد المحتار مطلب في فرض الكفاية وفرض العين ج: ۱ص: ۴۲ (طبع سعيد) واما فرض الكفاية من العلم فهو كل علم لا يستغنى عنه في قوام امور الدنيا كا لطب والحساب الخ وفی الاشباه والنظائر : من فرض الكفاية ..... والطب والحساب المحتاج اليه في المعاملات الخ.

ځکه اصلی حکم دادی چی دزنانه مریضانو علاج په زنانه وُو باید وشی . (۱)اوداتر داسی وخته پوری ممکنه نده ،تر څو پوری چی یو څه زناني دطبُ باقاعده تعلیم حاصل نه کړی البته کومي زناني چی دطبُ تعلیم حاصل کړی، پرهغوی باند ی واجبه ده چی هغه په خپله دشرعی حجاب داحکامو مراعت کولو سره تعلیم حاصل کړی ،اودماحول دآزادی څخه متأثِره نشي . دعملیاتو په وخت کي چی کومیی بي احتیاطي کیږي پرهغه باند تاسو دتردیره حده پوری صحی تبصره کړیده په شرعی اصولو کي می اول درته ذکر کړه چی دعلاج په وخت کي دبدن څونه حصه باید لڅه شی هغه اندازه باید لڅه شی، دهغه څخه بالابد نه . (۲) اوپه دغه کي هم دغه لحاظ شرعا ضروری دی چی دغه کاردی دهم جنس په وړاندی ضرور وی، (۳) یعنی دنارینه بدن باید نارینه لڅ کړی اودزاناني بدن باید زنانه لڅ کړی ،(۴)مګر نه هغه که چیری یو اضطراری حالت وي اوددغه اصولو مراعت بلکل ممکن نه وي ».اوس ستاسو دآخری سوالاتو جواب : (۱)...... تاسو چی خپل کوم حالات لیکلی دی، په هغه کي ستاسو لپاره زما دا مشوره ده چی تاسو خپل تعلیم مکمل کړي او دشرعی احکامو حتی الامکان دلحاظه ولو اهتمام وکړی، (۲)....... دعلاج دضرورت لپاره کوم کارکول چی لازمی وي دهغه ګنجائش سته البته دخپلو خیالاتو اودزړه حفاظت وکړی ،دالله تعالی څخه کومک غوښتونکی وه اوسی ،(۳).... په اوسنی

حالاتو کي چې دکومو نارینه ډاکټرانو څخه مخ ته زدکړې کوي .دمجبوری دوجه څخه دغه حالات دی نو له هم دغه وجهي څخه دخپلی پردي خیال وساتي دهغوی څخه زدکړې وکړي. او ورسره استغفار هم غواړي . (۴) ... دغه رائیه ډیره مناسبه ده چې تاسو خپل کلینک خپله خلاس کړی. اودزنانو دعلاج لپاره خپل ځان ورته وقف کړی .الله تعالی دی ستاسو هرډول حفاظت وکړی .اوتاسو ته دی دانسانیت دخدمت توفیق درکړي . آمین . والله اعلم ۱۴۱۶/ذی القعدة/۱۸ه .

مصنوعی (نقلي) پیدائش دآزموینتي بمبی دحمل شرعی حکم

دراولپنډی مفتي محمد رضوان صاحب دآزموینتي بمبي دحمل څخه متعلق یوه استفتا. په جواب کي یوه مفصله لیکنه ترتیب کړي ده چې دهغه څخه ډوی وحضرت محترم دامت برکاته العالیه په خدمت کي راستولي وه، هغه مفصله لیکنه اوحضرت برکاته جواب

---

(۱)وفی البحر الرائق کتاب الکراهیة ج؛ ۸ص؛۳۵۲(طبع دار الکتب العلمیة بیروت) والطبیب انما یجوز له ذلک اذالم یو جد امراة طبیرة فلو وجدت فلایجوز له ان ینظر لان نظر الجنس الی الجنس اخف وینبغی للطبیب ان یعلم امراة ان امکن الخ وکذا في الهندیة ج؛ ۵ص؛ ۳۳۰ والبدائع ج؛ ۵ص؛ ۱۲۴ (۲تر۴) وګورئ ! دتیری صفحه اوله تر۴پوری حاشیه .

دغه لاندی ذکر کیږي (مصنف) سوال:۔څه فرمائي علمائي کرام په باره کي !(دنقلی پیدائش اودآزموینتي بمبی دحمل دشرعی حیثیت) دمسئلی په باره کي ،په دلائلو سره ئي را ته وښه یاست او که چیری کوم اختلاف وي نو هغه هم راته په ګوته کړی او ددي پرطریقه کارباندي فکر وکړی ؟ (جواب دمفتي محمد رضوان صاحب)

داصلی مسئلی دجواب اوپرهغه باند ی دغورکولو څخه وړاندی مناسبه ده چې په دغه سلسله کي یو ضروری لاربنونه ملاحظه کړي . ضروری تمهید (لاربنونه) : هغه اولاد نعمت دی چې د

شرعی طریقه مطابق پیداشي ،اوکوم چې پیله شرعی طریقی باند پیداکیږي وهغه ته نعمت ندی ویل شوي ،اوداغه رقم دعفت پاک دامني اونسب حفاظت په اسلام کیږ یو خاص بند بست کړیدي ددغی وجی څخه زنا، ناروا اوناجائزه اوحرامه ده اوددغه په نتیجه کي وپیداشوي کوچني ته دزاني څخه ثابت النسبه نسی کیدای اودزانی زوی نه ورته ویل کیږي . اضافه پردغه که چیری دیوچا دمنکوحی سره یو څوک زنا وکړی اوپه وروسته کي کوم کوچنی پیداشی نو دغه کوچنی ته‌زانی نه ویل کیږي ددغه کوچنی نسب دمنکوحی دمیړه څخه ثابتیږی . دیوه انسان اوبه (یعنی منی) دبل انسان داوبو سره باید گډی نه شی ،بلکه صرف ددغه انسان اودده دشرعی منکوحی د اوبو څخه باید دکوچنی پیداشت وي ،ددغه شی په شریعت کي ډیر خیال شوی دی ،دهم دغه وجه څخه شریعت مطهره دغه مسائلي بیان کړی دی، چی دمطلقه حامله ښځی عده د بچي پیداشت دی، دحمل دپیداکیدلو څخه وړاند ی دهغي نکاح جائزه نده . که چیری یوه ښځه مسلمانه شي اودمسلما نانو وملک ته هجرت وکړی اوراشی نوددي نکاح دپخوانی کافر میړه سره ماتیږی، اودهغی لپاره عده نه وي، لیکن که چیری هغه ښځه حامله وی نو بیا دحمل دپیداکیدلو پوری دهغی سره نکاح روانده، ددي وجه سه چی دیوه انسان داوبو سره دبل انسان اوبه گډی نشی، داغه رقم یوه شرعی مسئله داده که چیری بی نکاح ښځه دزنا په وجه حامله شی اودهغي سره دزانی بغیر کوم بل څوک نکاح وکړی نو ددغه سړی لپاره رواند‌ه چی ددغي حامله منکوحی سره دحمل دپیداشت تر وخته پوری جماع ونکړی . دیو بل چا لوریا زوی وخپل ځان ته منسوبه کول اوخپل ځان ته دهغه پلارویل جائزندی، پردغه بناء باندي ده داسی پالل شوی گوچنی نسب ،وراثت ،نکاح، وغیره په احکامو کي هیڅ حیثیت نشته . ددي ټولو خبرو څخه معلومه شوه چی دشریعت له نظره څخه داپراښت دنسل که هره ذریعیه وي که هغه دهري طریقی څخه وي ښه ندی . بلکه داعمل په حیواناتو کي رائج دی چی دیوه جنس دحیواناتو دتلقیح سره دنورو حیواناتو تلقیح کیږی، اونوي قسم حیوانا ت په وجود باندي راځی ،حیوانات څرنگه چی دشریعت داحکاماتو مکلف ندی اونه دهغوی دنسب حفاظت کاوه کیږي اونه دهغوی مور اوپلار پرند گلوی کاوه کیږي اوددي سره سره دهغوی لپاره دسترکوم

حکم هم نسته بس قدرت چی دهغوی لپاره فطری اوخلقی طریقه باندي ده هغوی لپاره کمه سترپوشی کړیده هغه دهغوی لپاره کافی ده ـــــ لیکن انسان اشرف المخلوقات دی په هرمذهب کي دنسب اوخاندان حفاظت ،سترپوشی ،اوشرم ،حیاء ، احکامات موجود دي. صحی عقل اودانسان فطرت هم ددي خبر تقاضا کوي چی دغه عمل د(تولید) په سلسله کي دانسان اوحیوان ترمنځ معلوم فرق وي ،اوانسان دخپل اولا د په سلسله کي دا ویلایشی چی خالص زما اولاد دي، او دپلار فطری صفات دده په اولاد کي منتقله شوي وی .دمور اوپلار په زړه کي داولاد محبت اوشفقت جذبي موجودي وی، اوداولاد په زړه کي دمور اوپلار سره وفاداری اواطاعت جذبه موجوده وي، اواولاد دخپل موراوپلار وطرفته دمنسوب والي اودهغوی پر صفاتوباندي باید فخر وکړی . داخبره هغه وخت ممکنه ده، کله چی په انسانانو کي دتوالد اوتناسل سلسله پردغه طریقه باندي پاته وی، کمه طریقه چی شریعت اومذهب اجازه ورکړیده، ددي پرخلاف کولوباند ی که چیری هره ممکنه طریقه باند عمل وشی اودمصنوعی پیدائش چی هر صورت رواج کړایشی نو دانسانانو او حیوانانو ترمنځ به هیڅ فرق پاته نشی ،خاندانی نظام ،به ختم شی ستر، اوحیاء، اوشرم. به پائیماله شی اوداولاد اومور اوپلار ترمنځ به د تعلق، اوتقدس، اومحبت ،رشته به ختمه شی . په یورپ اوامریکه اووغیره کي چی مصنوعی تولید اوآزموینتی بمبي دحمل دطریقي .دتجارتی مقاصدو اودنوع بشري دخوب صورتي دبنه نوم څخه راپیداشویدی ،اوهم دارنګه دمختلفو اغراضو لپاره د(انسانی نطفوبنک) هم جوړ شوی دی، هلته په تیکنیکل(برقی) طریقه سره دنارینه ؤ نطفی (سپرم) ساتل کیږي ،اوتر یوي دیري مدي پوري ژوندي وي دغه نطفي (سپرمونه) دمعلوم اویانامعلوم اشخاصو څخه په خپله خوښه سره اویا بالعوض اخستلي کیږي اوددی په نتیجه کي بیشماره مسائلی پیداکیږي اودابنکاره ده چی اسلام وداسی شیانو قطعا اجازه نه ده ورکړی .

په دغه کي شبه نسته چی مصنوعی تولید اوآزموینتی بمبي باندي دحمل طریقه یوه فطری طریقه نده اوله هم دغه وجهی څخه بعض حضرات علماؤ ودغه ته په هرحال کي ناروا ویلي دی

لکن دمما نعت دغه څه معقول اوقوی دلیل ندي .په یو معقول ضرورت او د تقاضا په وخت کي هر غیری فطری صورت اختیارولوته نا روانشی ویل کیدلای، کله چی د شرعی حدود واوقیود و لحاظ وکړای شی ،اودیورپ اوامریکی وغیره کي رائج شوو غیرشرعی امورو مکمل اجتناب وکړه شي . له هم دغی وجه څخه مصنوعی تولید اوآزموینتی دبمبي په طریقه سره دبچی پیدا کیدلو دعام رواج څخه دځان ساتلو ضرورت دی، البته ددا سی مجبوری په صورت کي کله چی داولاد ضرورت وي او دهغه څخه بغیر یو څوک پریشانه وی اوددغی طریقی څخه بغیر، مثلا دماهرینو په فکرنورممکنه تدابیر غیر مؤثر وي داولاد حصول نشی کیدلای ،دشرائطو سره مخصوصه صورتونوکی محدود ه اجازه ورکول کیدلای شی، څرنګه چی درابطه ئي عالم اسلامی اسلامی فقه اکیډمی په خپله یوه فیصله کي لیکلی دی، په مصنوعي حمل کي په عام طور باندي حتی چی دهغوی په جائز صورتوکی هم دنورو امورو تعلق ورسره کیږی، دنطفو په حمل اخستونکو حصوکی هم دآزموینتی پیچکاریوسره دګډوالي امکانات کیدایشی، بالخصوص چی کله دغه کار په کثرت سره اویا عام کړه شي ،له هم دغه وجه څخه ددین پوهنتون، وه جذبه درلودنکو ته نصیحت کوی چی هغوی دغه طریقه اختیار نکړی، مګر که انتهائی سخت ضرورت وی اوپه آخری درجه احتیاط سره اودنطفودحمل اخستونکو حصوسره دګډیدلو دمکمل تحفظ اوساتنی سره دیي اختیار وکړی .

(د رابطه عالم احلامی داسلامی فقه اکیډمی اهمی فقهی فیصلي په حواله سره دعصرحاضر د پیچیدهمسائلو ص: ۱۵۳وص: ۱۶۶،ترتیب مولانا مجاهد الاسلام قاسمی صاحب - عربی حبارات په آخر کي شق نمبر، الف وب، ترعنوان لاندی وګوری) .

مصنوعی تولید اودآزموینتی بمبي دحمل طریقې اودهغه شرعی حکم

په اوس وخت کي دمصنوعی تولید اوده آزموینتی پیچکاری عموما پر اوو(۷) طریقوباندي کیږی، دحلال والی اوحرام والی اودشرعی حکم په اعتبار سره دمصنوعی تولید اودآزموینتی بمبی دلاری دحمل په باره کي داسلامی فقه داکیډمی جده) دنهایت غور اوفکر اوتفصیلی بحث وروسته خپل قرارداد نمبر (۳/۴/۱۶) دغه رقم منظوره کړیدی.

په اوس وخت کي دمصنوعی تولید لاندني اووه طریقي دی : (۱)... دښځی دمیړه نطفه راواخلی اودیوي بلي ښځی چی دده ښځه نه وی د(مادة هګی)سره ئي فیوند کړی بیا دتلقیح (فیوند) وروسته ئي ددغه کس دښځی په رحم کي کښیږدی . (۲)... دیوچا دښځی (هګی) راواخلی ددي ده میړه څخه بغیر دیوبل شخص دنطفی (سپرم) سره تلقیح (فیوند) کړی دده ددغه ښځی په رحم کیئ کښیږدی کوم چی هګی ئي ورڅخه اخستي وه . (۳) ... دمیړه نطفه (سپرم) اودښځی مادة (هګی) راواخلی دباندي ئي فیوند تلقیح وروکړی اوبیا ئي ددغه سړی ده هغه بلي ښځی په رحم کي ورکښیږدی چاچی دحمل لپاره خپل خدمات په رضاکارانه طریقه باند ی وړاندی کړي وي . (۴)... دیوه بیګانه شخص نطفه اودبیګانه ښځی هګی ؤوپه منځ کي دباندي تلقیح فیوند وروکړی اوددغه وچی ښځی په رحم کیئ کښیږدی . (۵)... دمیړه سپرم اودښځی هګی راواخلی دباندیئ تلقیح فیوند وروکړی اوبیا ئي دداغه میړه دبلي ښځی په رحم کي کښیږدی . (۶).... نطفه سپرم ئي دمیړه وي اوهګی ئي دخپلی ښځی وی صرف تلقیح ئي دباندي وروکړی اوبیا ئي ددغي ښځی په رحم کي کښیږدی . (۷).... دمیړه نطفه راواخلی دده دښځی په رحم کیئ یو مناسب ځای پرطریقه ده داخلی فیوند تلقیح کښیږدی.

(قراردادونه اوسفارشات ص: ۴۵)

دغه اووه صورته مخ ته کښیږدی دجده فقهی پوهنتون دغه لاندی قرار دادونه منظورکړیدی ددغه اووصورتوڅخه اول پینځه صورتونه قطعا حرام دی ،اودغه ټوله عمل په خپل ځان کي حرام دی اوددغه مفاسدو له وجهی څخه هم حرام دی کوم چی پردغه باندي مرتب کیږي ،چی په

هغه کي د نسب ګډوالي او دخاندان اونسل ضائع کيدل اونور شرعی ممنوعات ورکی شامل دی البته دسپرم او اووم صورت په باره کي د پوهنتون رائيه داده چي دضرورت په وخت کي د دغه د وطريقو داستعمال ګنجائش شته ،په دي شرط چي تول ضروری احتياطی تد بيرونه ئي کړی وي . والله اعلم (قرار دادونه اوسفارشات ص : ۴۵) او د(رابطی عالم اسلامی مکه مکرمی اسلامی فقهی پوهنتون) هم په خپله فيصله کي ددغه دوه صورتو جواز ورکړی دي وګوری(عصرحاضرکي پيچيده مسائل کاشرعی حل ص: ۱۶۰،داتمي جلسي دوهمه ناسته)(۱) دجدي داسلامی فقهی په پوهنتون کي ددنيا سرکرده بنه علماء شامل دی، هغوی اوهم دارنګه دمکه مکرمی رابطه عالم اسلامی فقهی پوهنتون هم مصنوعی توليد اوآزمويښتی بمبی دحمل ده دوو طريقواجازه ورکړيده ،اودجواز دغه دواړه صورتونه په زوجينو اودوی په سپرم اوهګيو پوری خاص کړيدی، له همدغه وجهی څخه ددواړو پوهنتونونوقرار دادونه اوفيصلی ډير اهميت قابل دی اودضرورت په وخت کي وحاجت مندو کسانو ته داحتياطی تدبيروسره پر دغه باندي دعمل کولو حق سته، (عربی عبارات په آخر کي شتنمبر، الف وب، ملاحظه کړی).

وزوجينو ته دمصنوعی توليد دطريقی داختيارولو وجهی

دماهرينو مطابق دمصنوعی توليد اوآزمويښتی بمبی د زوجينو لپاره دغه لاندي صورتونه خپله ولايشی. (۱).... که چيری دميړه په ماده منويه (سپرم) کي حياتي مقدار لږ وی.. اويا دميړه د(سپرم)څخه حياتي مواد راجمعه کړی اودده دښځی تررحمه پوریځ ورسوي . (۲)....دښځی دمهبل(بچه داني) تيزابيت ددي د ماده منويه (هګی) ژوند ختمه وي . (۳)....دميړه اوښځی ده دواړو دجرثمو(دحياتی موادو) ترمنځ تضادوي، ددغه وجهي څخه دغه مواد خپل ژوند دلاسه ورکوي . (۴)......دښځی درحم خوله تنګه وي دميړه ماده منويه(سپرم) هلته نشی داخليدلای . (۵)... دجرثمو(حياتی مواد) دوجود سره په ميړه کي

دننه يوه داسې کمزوري اوناجوړي وي چې هغه خپل سپرم دمباشرت په وخت کې دښځې وهغه مناسب ځاى (بچه داني) ته نشي رسولاى .

(عموم البلوى ص: ۴۷۷ تاليف سليم بن محمد ماجد الدسري په حواله سره اخلاقيات التلقيح الاصطناعى ص ۴۵ واطفال الانابيب بين العلم والشريعة ص : ۳۷،۳۸) .

(۱)حضرت مولانا ډاکټر مفتي عبدالواحد صاحب دامت برکاتهم ليکنه کړيده ، دآزموينتي طريقې جواز صرف په هغه صورت کې ښه کله چې دناوي اوزوم په نطفوکې ګډوالي وشي، اودغې ناوې به رحم کې ګېڼې پرورش پيداکړی ددې څخه علاوه نور ټوله صورتونه ناروا دي . (دمريض اومعالج اسلامي احکام باب ۴۲ آزموينتي حمل اخستل)ص : ۲۸۵) (طبع مجلس نشريات اسلام) تاريخ اشاعت ۲۰۰۶ ع) حاشيه دمحمد رضوان څخه .

په مذکوره وجوهو کې اکثره صورتونه په ناجوړي کې داخل دي اودناجوړي علاج شرعا يو جائز مقصد دی کله چې دمذکوره دغه جائز صورتو انتخاب وشي . په ذهن کې دوي چې په يورپ وغيره کې دزوجينو علاوه دبل بيګانه نارينه اويا زنانه دمادو هم اختلاط کيږي څرنګه چې شرعا جائز ندی .

دضرورت څخه زائد غير تلقيح (فيوند)شوي هګۍ

په دغه سلسله کې دجده فقهي پوهنتون دجنرل کونسل په خپل شپږم اجلاس چې په جده سعودي عرب کې په تاريخ ۲۳.۱۷شعبان۱۴۱۰ه تمطابق ۲۰.۱۴دمارچ ۱۹۹۰ء منعقده شوی وو په دغه مجلس کې چې کوم قرار دادونه منظورشوه هغه دغه لاندی دي . (۱)...ددغه علمي تحقيق په رڼاکې هغه ښځينه هګۍ چې فيوند شوي نه وي چې په آئنده کېږ استعمال لپاره ئې خوندي کيدل ممکن وي دهګيو دمصنوعي حمل اخستولو په وقت کې داضروري ده چې هروارديې دهګيو صرف په هغه اندازه اکتفاء وشي څونه چې دپوره فيوند کاري لپاره ضروري وي چې بالابد هګيودموجود والي امکان نه وي . (۲)....که چيرې دتلقيح (فيوند) شوو هګيو څخه که چيرې يوه هم بالاشي نو هغه دی دطبي توجه څخه بغير دغه سې پريښودل شي ،حتی چې ددغه

بالابد هگی ژوند کول طبعی طریقه باندي پوره شی . (۳)....دیوی ښځی دهگیوتلقیح (فیوند) کیدل په یوه بله ښځه کي حرام دی ،په دغه سلسله کي داسی احتیاطی تدابیر اختیار ول لازم دی چی ترهغه لاندی دیو ي ښځی تلقیح شویي هگی په یوه غیری شرعی حمل کي استعمال نشی . والله اعلم (قراردادونه اوسفارشات ص: ۱۴۲،۱۴۳)

دزوجینو تلقیح شوي هگی دمیړه دبلی ښځی (دبني) په رحم کي ایښودل

د ذکر شوی تفصیل څخه دغه خبره معلومه شوه چی دمیړه اوښځی دهگیوتلقیح فیوند چی وشی بیا دبني په رحم کیښ ایښودل روادی . په یاد دی وی چی درابطه عالم اسلامی مکه مکرمي داسلامی فقهی پوهنتون په خپل اووم سمینار چی په تاریخ ۱۱تر ۱۶ دربیع ثانی ۱۴۰۴ھ منعقده شوي وو دخپل پنځمی فیصلي مذکوره پینځه صورتونه کوم چی (په هغه کي دزوم اوناوي دنطفو حمل کاوه کیږي ددغه زوم ددوهمی ښځی په رحم کي دی کښیښودل شی) جائزه ئي بللی وه څرنگه چی داسی لیکل شوی وه :اوومه طریقه ،چی په هغه کي دمیړه اومايني نطفه اوهگی په آزمویښتی بمبه کي دفیوند څخه وروسته دداغه میړه د یوه بلی ښځی په رحم کي اچول کیږي کم چی درحم څخه محرومه خپلی بني له طرفه څخه دحمل اخستلو لپاره په خپله خوش رضائښ سره ورکول کیږی،دپوهنتو داجلاس په فکر کي دضرورت په وخت کي اودمذکوره عمومی شرائطو په لحاظه ولو سره داجائزه ده . په زکرشو دریوجائز طریقو کي پوهنتون دافیصله کوی چی ددغه نوي پیداکیدونکی نسب دهغه زوجینو څخه ثابتیږی چاچی نطفه اوهگی ورکړیده ،میراث اونور حقوق دنسب دثبوت تابع کیږی، لهذا دگوچنی نسب چی دکوم نر اوښځی څخه ثابتیږی،دوراثت اونورو احکام هم دگوچنی اوده دوي ترمنځ جاری پاته کیږي دچاسره چی دگوچنی نسب ثابت شو . دبني له طرفه چی وحمل ته په خپله رضاسره تیاره شوی زوجه ده کوم چی په اوومه طریقه کي ذکرشویده،دگوچنی لپاره درضاعی مور په درجه کي کیږي ،ځکه چی گچنی ده دي جسم اوعضو څخه ډیره زیاته استفاده وکړای شوه نسبت وهغه گوچنی ته چی درضاعت په وخت کیښ دشیدو څخه کوی ،چی درضاع له وجه څخه هغه

حرمت راځي کوم چې د نسب له وجهې څخه راځي، (ملاحظه کړی، عصر حاضر پیچیده مسائل شرعي حل، ص: ۱۵۲/۱۵۳) لیکن ددي څخه وروسته په خپله اتمه جلسه کي دهغه صورت دجواز څخه ئې رجوع وکړه له اوپه دغه سلسله کیږ مستقل قرار داد منظوکړی ،دهغه قرار داد مضون داوُو : دپوهنتون په اتمه ناسته کي هغه اختلافي تبصر وړاندي شوي چې پرهغه موضوع باندي پوهنتون داوومې ناستي دقرارداد په (۴) مادة کي چې دبعضی کارکونانو دپوهنتون له طرفه څخه راغلي وی چې دهغې مادة عبارت داوُو :اومه طریقه ،چې په هغه کي دمیړه اوماییني دنطفی اوهګی په آزمویښتی بمبه کي دفیوندیدلو وروسته ده داغه میړه ددوهمې ښځې په رحم کي داخل کړه سی کمه چې درحم څخه محرومه وه دخپلی ښني له طرفه څخه دحمل داخستلو لپاره په خوش رضایٔ سره خپل ځان پیش کړی وو، دپوهنتون د جلسی په خیال کي دضرورت په وخت کي اودمذکوره عمومی شرائطو په لحاظ کولوسره جائزه ده .
پردغه فیصله باندي دراتلونکی تبصري خلاصه داده : دوهمه ښځه چې ددي په رحم کي داولی ښځې حمل داره هګی اچول شوي وه، داممکنه ده چې پردغه هګی باندي درحم دبند والي څخه مخکی دخپل میړه سره په نژدی وخت کي دننه مباشرت جماع په نتیجه کي دی داغه ښځه دوهم وارحامله شي ،بیا جوړه ګچنیان پیداشوه ،اوداملعومه نسوه چې دهګی څخه پیداشوی ګوچنی کم یودی، اوددمیړه دمباشرت څخه پیداشوی کم یو دی،داغه رقم دانه معلومیږی چې ددغه هګی والامور کمه یوه ده ؟اوهغه دمیړه د همبستری والامور کمه یوه ده؟ هم دغه رقم دیر وخت دعلقه اویا مضغه په صورت کي دیوه حمل مرینه راشی اوده دوهم حمل دولادت سره هغه ساقط شی نو نه معلومیږی چې هغه دهګی بچی وو اوکه دمیړه دهمبستری بچی وو. دغه صورتحال دحقیقی مور دتعلق څخه دواړو حملونو ترمایین اختلاط نسب پیداکوی، اوپردغه باندي دمرتب کیدلو والا د احکامُ التباس راځي، دغه تو له خبری ضروری دی چې دمذکوره طریقی په باره کي چې اکیډمی دی خپله فیصله نه ورکوی پوهنتون دحمل وولادت ماهرین ډاکټرانو نظرونه په وړاند ایښی دی چې کمه دهګیو حامله ښځه دخپل میړه سره دمباشرت په نتیجه کي دوهم وار حامله کیدلای شي امکان ئې شته اودمذکوری تبصری مطابق دنسب دګډوالی بیره

هم پیدا کیږي . تر دغه بحث او سوال او جواب وروسته مجلس فیصله کوي چې د پوهنتون او ومه نا سته چې په ۱۴۰۴هج کي منعقده شوی وه د دغه بابته څخه په قرار داد کي د جواز د رییم حالت چې د حمل کیدلو او ومه طریقه ده خپله فیصله بیرته اخلي . (ایضا ص :د تیر شوی بحث) څخه دا معلومه شوه چې رابطۂ عالم اسلامی مکه مکرمه د اسلامی فقهی اکیډمی فیصله هم داده چې د زوجینو د نطفو تلقیح فیوندیدل د بني په رحم کي رواندي .

دمصنوعی تولید په جائزه صورتو کي مخ ته راغلی اختلافی امور

بعضی حضراتو د مصنوعی تولید او آزمویښتی بمبی د حمل د طریقیی کار د اختیارولو اجازه نده ورکړی . چې په هغه کي د نامحرمه په وړاندی کشفِ عورت او بي پردګی خامخا راځی یا د ښځی څخه بغیر په یوه بله ذریعه باندي (موټ وهل) باندي د منیو حاصلیدل راځی، او نورو حضراتو بیا د مجبوری او علاج د دغه امورو د عملی کیدلو اجازه ورکوي . له هم دغه وجهی څخه پر دغه امورو باندي د دواړو د نقطۂ نظر په رڼاء کي جلا جلا بحث کیږي . (۱)....

دبي پردګی او د کشفِ عورت مسئله : که چیری د دغه عمل په دوران کي د بي پردي والي او د عورت د لڅوالی وغیره خرابی خامخا نه راتللي مثلا د نا محرم په وړاند ی د بی ستری څخه بغیر ماینه او میړه خپله دغه عمل انجام کړی نو د دي په روا والی کي هیڅ شبه نسته، لکن بعض حضراتُ د حاجت په وجه د احتیاطی تدبیرو سره اجازه ورکړیده . (۱)....مولوی برهان الدین سنبهلی صاحب فرمائي :اوس پاته شو هغه صورت چې په هغه کي صرف د ښځی او میړه هګی یا مادة سره یو ځای شی (که هغه د آزمویښتی بمبی په ذریعه سره کښیښنو دل شی او که د میړه مادة په یوه طریقه سره واخستل شی او په یو ذریعه سره د ښځی په رحم کي داخل کړایشی)نو که چیری د زوجینو څخه علاوه دیوه بل چا په وړاندی د دواړه او یا د دوی څخه یو هم خپل شرمګاه ښکاره نکړی او د مادة ایستل هم وشی، او داغه رقم په رحم کي هم په دغه طریقه سره داخل شی که چیری ممکنه وي په دغه کي به شرعی بدوالي نه وي نو اُصولا خو دغه عمل نه حرامیږی .

څکه چې ددغه دحرام والی هیڅ تینګه وجه په فکر نه راځي ،غیر دخلافِ سنت اودمتوارثې طریقې څخه دمخالف والی دوجهې سره نودامکروه بلل کیدای شي ،لکن داولا د پیدائش که چیرې صرف پردغه طریقه موقوف وی نو دیوي زریعې له وجهې سره دمکروه والی دفعه هم لیرې نده . ددې څخه داثابته شوه چې دبمبی زاده دحکم دپیژندلو څخه مخکې دامعلومیدل هم ضروری دی چې په دغه صورت کې چې دمادهٔ تولید دوتلو کمه طریقه عموما اختیارول کیږي ؟اوبیا دښځې په رحم کې څرنګه داخلیږي؟که چیرې میره دعزل دطریقې څخه خپله مادهٔ یوځای کړی اوبیا هغه خپله په یوه بمبه یا پیچکاری سره دخپلې بی بی په رحم کې داخل کړی نوداشکل روادی . (جدید مسائل کا شرعی حل ص: ۲۱۲،۲۱۳) (۲).....حضرت مولانا مفتي رشید احمد لدیانوی رحمه الله فرمائي : دآزموینتی پیچکاري دحمل دطریقیه کارکی دیوداسی مرض علاج نکیږي چې دهغه له وجهې څخه یو څوک په بدني ناروغی اخته وی ،دغه دفعه دبدني ضرر نده بلکه دیومنفعت جلبیدل دی ،له هم دغه وجهې څخه دغه عمل دیوي ښځینه ډاکټري څخه کول هم جائز ندی دنارینه ډاکټره څخه کول خو انتهائي بي دیني ده بلکه بي غیرتي اوبي شرمي ده چې دهغې تصور هم دسړی څخه انسانیت تښتئي . الله تعالی ناراضه کې کم اولاد حاصل کړی هغه ورته عذاب جوړشي . (احسن الفتاوی ج :۸ص:۲۵۱) (۱) (۳).....
حضرت مولانا مفتي عبدالرحیم صاحب لاجپوری رحمه الله فرمائي :دډاکټرڅخه داسی عمل کول قطعی حرام دی ،اوستر دعورت فرض دی دښځې شرمګاه (دبولو ځای) عورت غلیظه دی ،دشرمګاه څخه لوړه حصه بیله شرعی وجهې څخه ونوروته ښکاره کول رواندي نوددنه ځای ته کتل اودشرمګاه سره لاس منبله ول څرنګه به رواشي ؟ زوم اوناوي به سخت ګنهګاره شي ،اومیره دحدیث موافق (دیوث) جوړیږی اودجنت دخوشبویی څخه به محرومه وي ،لهذا ددغه عمل څخه دی قطعا ځان وساتل شي . (فتاوی رحیمیه ج:۱۰ص: ۱۷۹)(۲) (۴).....جواهر الفتاوی دحضرت مولانا مفتي محمد عبد السلام چاټګامی صاحب مدظلهم تصنیف دی :
دمیره اوښځې دنطفو(سپرمونو) بیله فطری طریقې څخه راټستل اودښځې ورحم ته ورداخله ولو کې که چیری ددرییم کس نروی اوکه ښځه دکارکولو مداخله وی اودبیګانه نارینه یا زنانه

په وړاندې شرمګاه ښکاره کېدل اویا کتل یا مسه کېدل یا مسه کول ضرورت پېښیږي نو د ارقم بې حیائي اوبې پردګۍ سره د ګڼچني پیدا کیدل څه فرض اویا واجب کار خو ندی او نه د ګڼچني د نه پیدا کیدلو څخه وانسان ته جاني اویا د یوی عضوی خطره پېښیږي، نو ګواکې هیڅ شرعي ضرورت او اضطراري کیفیت نه پېښیږي .چې د هغه څخه دی د بدن مستوره حصه په خاص ډول شرمګاه دي ویبګنه نارینه اویا زنانه ته دوه ښکاره کیدلو اجازه وشي . نو له همدی وجهې څخه دآزموینتي پیچکاري له لارې څخه د یو بیګنه نارینه اوی زنانه د اکټر په ذریعه سره استعمالول جائز ندي ،یعنی د ګناه کبیرې کول دی، که چیری د ګڼچني نسب د میړه څخه ثابت شي .ودته دپلار څخه میراث پیدا کیږي، دصحی اولاد احکام پرده باندې جاري کیږي .

(جواهر الفتاوی ج:۱ص:۲۲۶ و ۲۲۷ مطبوعه :اسلامی کتب خانه بنوری ټاون کراچي)(۳)

---

(۱)حسن الفتاوی ۸/۲۱۵ کتاب الحظر والاباحة ،متفرقات الحظر و لاباحة. ټیسټ ټیوب بې بی کاحکم ط سعید) (۲) فتاوی رحیمیه ۱۰/۱۷۹ کتاب الحظر والاباحة ،فعل روا اوناروا، په ذریعه سره د پیچکاری مادة منویه ورحم ته رسول . ط دارالاشاعت . (۳) جواهر الفتاوی : ۱۶۱/۱ ټیسټ ټیوب بې بی کي شرعي حیثیت ،ط اسلامی کتب خانه بنوری ټاؤن کراچي شاعت : ګست ۲۰۱۱ء)

لیکن ددې پرعکس ددې غرض لپاره لګوالي دعورت چې څوک جائز بولی دهغوی وینا ده :چې داولاد نه شتون عموما دیوې ناجوړی له وجهې څخه کیږي ،یا په ښځي کي کمه نقصان وي، اویا په نارینه کي یو نقص وي، چې دهغه له وجهې څخه داولاد د پرحصول باندې نشي قادره کیدلای . څرنګه چې دمصنوعي تولید اوآزموینتي بمبي حمل مذکوره جائز دواړه صورتونه هم ددې متعلق دي ،چې په هغه کي دنارینه اویا زناني یوه ناجوړی ،نقص وي چې دهغې له وجهې څخه داولاد حاصلي دل ممکن نه وي ،څرنګه چې درته ذکرشوه ،اود ناجوړی علاج کول روادي، چې دهغې له وجهې څخه دعورت دلګوالي هم ګنجائش شته، دواده شوي ښځي او میړه لپاره د اولاد دحاصلیدلو ضرورت یو جائز او حلال مقصد دی »....فقهاؤ کرامو دګوچني حاجت په حاجت اصلیه ؤکی شمارلي دي !

»..... بلکي د اولاد حصول د نکاح د مهمو مقاصدو څخه دی !

».....او د فقهاؤ کرامو د تصریح مطابق خلق عادتا پرنکاح باندې اقدام د توالد په غرض سره کوي .او د جماع څخه مقصد هم د تقاضا ئي شهوت د پوره کیدلو سره د اولاد حاصلیدل وي . (عربي عبارات په آخر کي شق نمبر، ج، څخه لاندې ملاحظه کړی)

».....د اولاد د حصول څخه بغیر بعضې وخت و زوجینو ته تکلیف او تنګی رسیږي او یو د بله پره او ملامتیا سره وایي او بالآخره و جنګ ته رسیږي، له هم دغې وجهې څخه د اولاد په نه شتون کي عام خلق د پریشاني ښکار کیږي، او یو ځای او بل ځای د علاج کولو لپاره ګرځي »......د اولاد د نیستي له وجهې څخه نن ورځ د میړه او مائني ترمنځ طلاق واقع کیږي، او طلاق ډیر ناخوښه شی دی .چې د هغه د ځان ساتلو لپاره د تدبیرو د اختیارولو تعلیم شریعت ورکوي . »..... بعضې وختونه د اولاد د نست والي په صورت کي د دوهم واده ضرورت وي او په نن وخت کي په طبیعتو کي د مساواة او عدل کمي ده، یا د دغه په نتیجه کي اختلاف او نزاع پیدا کیږي . ».....
یا بعضې وختونه د طلاق یا دوهمي نکاح په صورت کي د دوو خاندانو په منځ کي نزاع ډیر وخت واخلی .چې د هغه په نتیجه کي وقتل او تاراک ته خبره ورسیږي . »....د دې څخه علاوه د اولاد د حصول لپاره د پیدائش په وخت کي او د هغه څخه وړاندې د حمل په وخت کي د علاج کولو په غرض دستر دلڅوالي شرعا اجازه سته ،چې د دغه څخه د اولاد د ابتدائي حاصلیدلو لپاره في الجمله دستر دلڅوالي ګنجائش ښکاره کیږي ،څکه چې د ډیروشیانو د پاته والي او ابتداء حکم یو وي . ».....او د ټولو څخه مهمه خبره داده چې د شریعت په پنځو مقصدو کی (حفظِ دین .حفظِ نفس. حفظِ عقل، او حفظِ مال څخه علاوه حفظ د نسل او د دغه پنځو مقاصدو د حصول او بقاء تدبیرونه په ضرورت او حاجت کي شامل دي (وګوری :اسلامی فقه د هند پوهنتون اهمی فقهی فیصلي ص: ۷۰) او په ټولنیز د ول د دغه ټوله امور او یا د دغه څخه یو څه مستقلا د (شرعی حاجت) درجه لری او (تلقیح) فیوند په اصل کي د نسل د حفاظت د حاصلیدلو په لارکی د حائل د مغ نوي دلیری کیدلو یو تد بیر او طریقه او ذریعه ده . او (رخصت د اسبابو)

او تخفيف د اسبابو) کي فقهاؤ کرامو سخت مرض او سپک مرض هم شميرلي دی چی دهغي له وجهي څخه دحاجت په وخت کي په ډيرو احکامو کي آساني حاصليږی، (ملاحظه کړی اسلامی فقهی پوهنتون دهند اهمی فقهی فيصلي ص: ۷۵) (۱) او داولاد دنشت والي په صورت کي مذکوره دری سره اسباب جمع کيږي (څرنگه چی پورته ذکرشوه) او دهغه وجوهو په نظر درلودلو سره وهغه ته ددفع دضرر درجه حاصليږی، لهٰذا دضرورت په وخت کي دمصنوعی توليد او دآزموينتی بمبی دحمل هغه مجوزه طريقه خپله ول صحی دی، دغه يوه مستقله موضوع ده چی دحاجت په وخت کي دممنوع فعل اجازه کيږي او کنه کيږی؟ او که چيری وشی نو بيا دکوم قسم ممنوع فعل اجازه کيږي؟ په دغه سلسله کي داهل علم حضراتو اختلاف دی او په دغه کي څورأيي پيدا کيږي په دغه کي که څه هم دبعض اهل علم حضراتو وينا داده چی دحاجت په وخت کي هرقسم حرام شی نه حلاليږی يا دکوم شي چی ممانعت پرعمومی قواعدو شرعيو يا قياس باندي مبنی نه وي ،بلکه منصوص وي هغه دحاجت په وخت کي نه روا کيږي . لکن دبعض علماؤ رائيه داده چی دکوم شی حرمت چی قطعی نوي بلکه ظني يامکروه تحريمي وي هلته دحاجت پربنياد باندي گنجائش پيدا کيږي . (ملاحظه کړی : ملکيتِ زمين اوراس کي تحديد ص: ۱۱۳تر ۱۱۵،(۲)نظرية الضرورة الشرعية لابی زهره ص : ۲۷۴(۳)،المدخل الى الفقه الاسلامی ج :۲ص:۲۹۸الشيخ زرقاء) (۴)(۵) اويوه رائيه داده چی دحاجت په وخت کي دحرام لغيره اجازه کيدايشي، دحرام لعينه اجازه نشی کيدلای ،داسلامی فقهی دهند دپوهنتون رائيه داده څرنگه چی دهند پوهنتون دضرورت او حاجت متعلق کمه متفقه قرارداد ونه منظور کړيدی په هغه کي داول تجويز څلورم

---

(۱)المصالح الضرورية هی التی يتوقف عليها حياة الناس الدينية والدنيوية بحيث اذا فقدت اختلت الحياة في الدنيا وشاع الفساد وضاع النعيم الابدی وحل العقاب في الاخدة وهذه الضروريات خمس وهی الدين والنفس والعقل والنسل والمال وهی اقوی مراتب المصالح ..... وقدحفظ الشرع هذه الضروريات من ناحيتين ناحية ايجادها وتحقيقها وناحية بقائها الاولى ايجابية تتعلق بمراعاتها من جانب الوجود والثانية سلبية تتعلق بمراعاتها من جانب العدم كما قال الشاطبی . (اصول الفقه الاسلامی لدکتور وهبة الزحيلی جلد ۲ص، ۱۰۲۱/۱۰۲۰ الباب السادس مقاصد الشريعة العامة ـ ثالثا انواع المصالح باعتبار آثارها في المجتمع الضروريات ط رشيديه (۲تر ۴) دمذکوره حوالو لپاره وگوری ! ملکيت زمين اودهغی تحديد ص؛۱۱۳طبع مکتبه دارالعلوم) (۵) يتضح من ذلک ومن بقية

لامثلة التي يوردها الفقهاء عند الضرورة والحاجة انهما يختلفان في الحكم من ناحيتين (الف) ان الضرورة تبيح المحظوز سواء كان الاضطرار حاصلا للفرد ام للجماعة بخلاف الحاجة فانها لايوجب التدابير الاستثنائية من الاحكام العامة الا اذاكانت حاجة الاجتماعية وذالک لان لكل فرد حاجات متجددة ومختلفة عن غيره ولايمكن لكل فرد تشريع خاص به بخلاف الضرورة فانها نادرة وقاسرة. (ب) ان الحكم الاستثنائي الذى يتوقف على الضرورة هو اباحة موقتة لمحظور ممنوع بنص الشريعة تنتهى الاباحة بزوال الاضطرار تتقيد بالشخص المضطر. اما الاحكام التي ثبت على بناء الحاجة فهى لا تصادم نصا ولكنها تخالف القواعد والقياس وهى تثبت بصورة دائمة يستفيد منها المحتاج وغيره (المدخل الى الفقه الاسلامى ج: ٢ص: ٩٩٩،٩٩٨).

دادي: دضرورت اوحاجت په احکامو کي هم فقهاؤ فرق کړيدی، چی دهغه حاصل دادی چی دضرورت په وجه سره ده داسی منصوصی احکامو څخه هم داستثناء ګنجائش کيدای شی چی دهغه ممانعت قطعي وی اويا هغه چی په خپل ذات کي ممنوع وي، حاجت که دعمومی نوعی نوي نودهغه په وجه سره دهغه په احکامو کي داستثناء ګنجائش کيدايشی ،دچاچی ممانعت په خپل ذات کي مقصودنوي ،بلکه دنورو محرماتو دسد باب لپاره دهغه څخه منعه کول کيږي (اهم فقهی فيصلي ص:۷۱) (۱)(۲) معلوه شو ه چی دحاجت په وخت کي دبعض علماء کرامو په نيز دمکروه تحريمی په عمل کولو باندي ګنجائش کيږي ،اودبعض علماء کرامو په نيز دمحظورلغيره اومنهي لغيره اجازه کيدايشی ،(۳) اوس خبره داده چی کشفِ عورت مکروه تحريمی دی اوکه حرام قطعی،نو دغورکولو څخه معلوميږی چی دغه مکروه تحريمی دی ځکه چی دعورت دلڅ والی ممانعت دليل ظنی څخه ثابت دی، اودغه لپاره چی دفقهی په کتابو کي دحرام يا تحريم لفظ استعماليږی دهغه څخه مراد کراهيت تحريمی دی ،(ضرورت وحاجت ص: ۲۷۹) (۴) داغه رقم کشفِ عورت دبعض حضراتو دتصريح مطابق منهی لغيره دی ځکه چی دهغه حرمت (سدا لباب الزناء) دی اوددغه څخه بد اخلاق پيداکيږي ،اوماحرم سدا للذريعة يباح للمحتاج، يوفقهی اصول دی (وګوری ضرورت وحاجت، ص: ۱۵وص ۵۰و۱۸۰)(۵) له دغه وجهی څخه دحاجت په وخت کي مکروه تحريمی اويا حرمت لغيره په جواز کي دقائلينود رائيو مطابق دتلقيح دغرضه څخه دعورت لڅ والي رواء ؤو، ددي څخه علاوه فقهاؤکرامو دحاجت له وجهی څخه دشهادت داخستلو له غرضه څخه دزنا په وقت کي ده دير سخت ستر دلڅ والي اوکتلو اجازه ورکړيده ،اوحال داچی دکتلو څخه وراندی کله ضروری

نوي اوکله دورکولو له لپاره داوله څخه دکتلو اجازه ورکړه شوی وي چی ښکاره ده هيڅ ضرورت اواضطراری حالت هم نوي ،اوفقهاؤ کرامو دحاجت په وخت کي دناجوړی دعلاج لپاره دعورت دلڅ والی اجازه ورکړيده

(۱)طبع ادارة القرآن کراچی (۲) ان المحرم لذاته لايباح الا للضرورة وذلک لان سبب تحريمه ذاتی فهو يمس ضروريا فلايزيل تحريمه الاضروری مثله فاذا کان التحريم بسبب الاعتداء على العقل کشرب الخمر فانها لاتباح الخمر الا اذا خيف الموت عطشا لان ان الضرورات هی التی تزيل المحظورات التی حرمت لانها مست ضروريا اما المحرم لغيره فانه يباح للحاجة لا لضرورة وذلک لانه لا يمس ضروريا ولذا ابيحت رؤية عورة المراة عند العلاج اذاکانت الرؤية لازمة للعلاج (اصول الفقه لشيخ ابی زهرة ص؛ ۴۰) کما وقع الاتفاق بينهم على ان المحرمات نوعان : محرمات لذاتها ومحرمات لغيرها فالاولى لايرخص فيها عادة الامن اجل المحافظة على مصلحة ضرورية والثانية يرخص فيها حتی من اجل المحافظة على مصلحة حاجية على انه لامانع من ان تعامل هذه معاملة الاولى ولو في بعض الحالات وعلى هذا الاساس ما قبله جاءت القاعدة الفقهية الحاجة تنزل منزلة الضرورة وقد خرج الفقها ء اعتمادا عليها جزئيات متفرقة يمکن ان تکون اصولا يلحق بها ما يماثلها من نظائرها (الموسوعة الفقهية جلد ۲۲ مادة رخصة (محمد رضوان) (۳) ددغه رائيو ذکر ما په خپل جلا مستقل مضمون په عنوان (اصطلاحی ضرورت وحاجت اودمحتاج لپاره استقراض با لربح په تحقيق کي کړيده (محمد رضوان) (۴) دضرورت وحاجت په احکام شرعيه کي اعتبار ص؛ ۲۷۸/۲۷۹ مسئله ضرورت وحجت دمولانا شير احمد قاسمی صاحب دحاجت مثالونه اوځايونه داستعمال ط. ادارة القرآن (۵) ايضا ص؛ ۱۵وص ۱۸۰و ۵۰).

(والطبيب انما ينظر من العورة بقدر الحاجة)

حکيم الامت حضرت تهانوی رحمه الله ديوه سوال په جواب کي فرمائيلی دی: ستر دعورت بي له شکه فرض دی مگر په ټولو حالاتو کي ندی بلکه دضرورت په وخت کي مستثنی دی اوداضرورت شرعيه ندی بمعنی (التاثير بترکه) بلکه طبعی وعادی دی چی په هغه کي شريعت مقدسه دمکلفينو ضعف سبب معتبر کړيدی اوطبعی اوعادی گرځول هغه په معنی د (موقوف عليه الصحة عادة غالبة) کول ښکاره دی بيانو دغه رقم ضرورت څخه من حيث العادة اوعدم ضرورت من حيث الشرع کي څه فرق نشته، اومتاخرينو دواکول په حراموسره هم رواکړيده اوپرهغه باندي دعمل کولو هم گنجائش شته (امداد الفتاوی ج۴ ص : ۲۱۱ دعلاج متعلق احکام ودوا وغيره) څرنگه چی دمرض ليری کيدل يو طبعی ضرورت دی داغه رقم داولاد

دلته دل هم طبعي ضرورت دی که چیری دغه خبره ونه منل شي نو لازميږي داچی عقم تشخیص وعلاج کي به هم دیو چا په وراندی دشرمگاه دښکاره کو (Infrctility)لو اجازه به نوي ځکه چی په دغه کي هم کوم تکلیف اوضررنه معلوميږي (مریض ومعالج کي اسلامی احکام صفحه ۲۸۲بتغیر)(۲)(۳)داغه رقم فقهاؤ کرامو (ختان بعدالبلوغ) دجواز بیان کړیدی ،چی په هغه کي کشف دعورت غلیظه راځی (کما في امداد المفتیین ص: ۹۷۰ محمودیه ج۱۲ ص: ۳۹۵ فتاوی حقانیه ج/۲ ص: ۴۶۶ په حواله بدائع وبزازیه وشامی)(۴)

---

(۱)مداد الفتاوی ،۲۱۱/۴ کتاب الحظر والاباحة احکام متعلقه علاج ودواء وغیره مرض فتق په علاج کي جواز پرشبه اودهغه جواب . طبع دارالعلوم کراچی . (۲) علامه شاطبی ستر دعورت په تحسیناتو کی شمیرلی دی اودتحسیناتو درجه دضرورت اوحاجت وروسته بیان کړیده، واما التحسینات فمعناها الاخذ بما یلق من محاسن العادات وتجنب الاحوال المدنسات التی تانفها العقول الراجحات ویجمع ذلک قسم مکارم الاخلاق وهی جاریة فیما جرت فیه الاولیان ففی العبادات کازالة النجاسة وبالجملة الطهارات کلها وستر العورة واخذ الزینة والتقرب بنوافل الخیرات من الصدقات والقربات واشباه ذلک وفی العادات کاداب الاکل والشرب ومجانیة الماکل النجاسات والمشارب المستخبثات والاسراف والاقتار في المتناولات وفی المعاملات کالمنع من بیع النجاسات وفضل الماء والکلاء وسلب العبد منصب الشهادة والامامة وسلب المرأة منصب الامامتوانکاح نفسها وطلب العتق وتوابعه من الکتابة والتدبیر وما اشبهها وفی الجنایات کمنع قتل الحر بالعبد اوقتل النساء والصبیان والرهبان في الجهاد وقلیل الامثلة یدل علی ماسواها مما هو في معناها فهذه الاومور راجعة الی محاسن زائدة علی اصل المصالح الضروریة والحاجیة اذلیس فقدانها بمخل بامر ضروری ولا حاجی وانما جرت مجری التحسین والتزیین (الموافقات في اصول الشریعة ص: ۲۰۲تر۲۰۴) اوداکتر وهبة الزحیلی هم په اصول الفقه الاسلامی کي ستر دعورت په تحسیناتو کي شمیرلي دی اودضرورت اوحاجت په وخت کي دهغه اجازه ئي ورکړیده ؛ وترتب علیه انه لایراعی حکم تحسینی اذا ادت رعایته الی ابطال حکم حاجی اوضروری فیباح مثلا کشف العورة عند الضرورة او الحاجة لاجراء عملیة اوجراحیة اوتشخیص مرض اوعلاج لان المحافظة علی النفس ضروری واما ادی الی ذلک فهو ضروری وستر العورة من التحسینات فلایلتفت الیه امام الضرورة اوالحاجة (اصول الفقه الاسلامی جلد ۲ص ؛ ۱۰۲۷ الباب السادس مقاصد الشریعة العامة) که چیری دغه خبره صحی ومنل شی نو ددغه ځخه په درجه اولی د تلقیح لپاره دمجبوری په وخت کي دعورت دلغ والی جواز ثابتیږی ،لکن فیه تأمل . محمد رضوان(۳) مریض ومعالج کي اسلامی احکام ص: ۲۸۳ باب :۴۱ مصنوعی تخم ریزی طبع مجلس نظریات اسلام۔ (۴) فتاوی محمودیه ۴۶۶/۱۹ کتاب الحظر والاباحة باب خصال الفطرة الفصل الخامس في الختان ،دبالغ ختنه ط ادارة الفاروق حقانیه ۴۶/۲ کتاب الکراهیة والاباحة باب الامر بالمعروف والنهی عن المنکر ط حقانیه اکوره ختک .

حضرت حکیم الامت رحمه الله فرمائي : فرض ستر دضرورت په وخت کي ساقطیږی، اودسنت ضرورت دمباح دضرورت ځخه لوړ دی اوتداوی صرف مباح ده (کله) چی دهغه لپاره کتل

اولس وروړل جائز وی نو دختني لپاره په اولي طريقه سره (امداد الفتاوی ج: ۲ ص: ۲۳۹)(۱)
ځکه چی ختنه سنت شول او ستر دعورت فرض شو (نو له دغی وجهی څخه فتاوی رحيميه ج: ۱۰
ص: ۱۳۴ باندي ختان وروسته تر بلوغ عدم جواز ذکرشويدی.) لکن علامه ظفر عثماني رحمه
الله دغی شبهی يو محققانه وفقيهانه جواب ليکلی دی هغه ليکي : وما تضمنه کلام السائل
من ان الحرام لا يباح الالامر واجب غير مسلم فان الفطر في رمضان حرام ومع ذلک يباح لامر
جائز کسفر کذا في فتح الباری ج: ۱ص: ۲۹۱ قلت : والاصل فيه ما قاله فقهائنا قد يفتقر ضمنا
مالا يفتقر قصدا (الاشباه ص: ۹۶) (امداد الاحکام ج : ۴ ص: ۴۲۹) (۲) ددي اصولو په
وړاندی ښکاره کيږي نو دتلقيح په مسئله کي دعورت لڅ والي او دستر ليدل دعلاج اويا ديو
حاجت دپوره کولو په غرض ضمنا دالازميږی .په خپل ذات کي او اصلا وقصدا دعورت لڅ والي
او پرستر باندي نظر کول مقصود نشی کيداي ـــ دغه وجه ده چی رابطه عالم اسلامی مکه
مکرمه کي داسلامی فقهی پوهنتون په دغه سلسله کي دغه قرارداد منظورکړی : واده کړه
شوي ښځه چی نه حامله کيږی، ددي اوددي دميړه لپاره د ګچنی ضرورت يو روامقصد دي،
دهغه لپاره دمصنوعی حمل جائزه طريقه خپله ول او علاج صحی دی. (رابطه عالم اسلامی کي
داسلامی فقهی اکيډمی اهمی فيصلی، په حواله عصر حاضر کي پيچيده مسائل ص:
۱۵۲وص: ۱۵۶ ترتيب مولانا مجاهد الاسلام قاسمی صاحب مطبوعه ادارة القرآن کراچی)
مولانا خالد سيف الله رحمانی صاحب ليکلی دی : اول خو داچی زه دی خاوند داولاد سم دايوه
غيری معمولی جذبه ده ،بالخصوص دښځو په معامله کي دولادت څخه محرومی په اکثره
وختو کي ښځه دمختلفو زنانه مريضيو اودماغی اوقلبی اوبدني ناجوړيو ښکارکيږي ډير
وخت دغه شی دزوجينو په منځ کي سخت دنفرت اوجنجال باعث کيږي اوبعض وختونه
پرعصمت اوعفت باندي هم جوړيږی ددي وجهی څخه دفقهی اصطلاح مطابق دهری ښځی
لپاره ممکنه ده چی ضرورت ئي نه وي لکن د بعضی خويندو لپاره دحاجت درجه اختيار وي چی
هغه ته په بعض ځايوکی دضرورت په حکم کي پريوزي . اوس چی زه فقهی تصريحات ګورم
نو ښکاره معلوميږی چی بعضی په داسی صورتو کي هم دبی ستری عمل کاوه کيږي چی په خپل

ذن کې کوم سخت مرض نوي لکن په امکاني طورباندې دسختومرضو باعث گرځي (جدید فقهی مسائل جلد ۵ص: ۱۴۵ مطبوعه زمزم پبلشرز کراچی تاریخ اشاعت جون ۲۰۰۵ء)(۲)

(۱)ایضاً ص: ۲۳۹ رضیع مکتبه دار العلوم کراچی)(۲)امداد الاحکام ۴۲۹/۴ کتاب اللباس والزینة مسائل متفرقة دبالغ دختنه حکم طبع دارالعلوم کراچی (۳) جدید فقهی مسائل : ۱۰۲/۵ ټیسټ ټیوب څخه تولید او دهغه متعلق احکام دښځي اونر دمادۀ گډول (طزمزم).

دآزموینتی بمبي ذریعه دهغه کسانو لپاره چی اولادونه نلری په اصل کي یوه ذریعه دعلاج ده اوپه دي کي شبه نشته چی فقهاؤ، دانساني مسائل پر دري قسمه تقسیم کړیدی (ضرورت. حاجت، تحسین ،) اوممنوعات ئی صرف دغه وخت جائز بللی دی کله چی ضرورت یا حاجت دهغه داجازی تقاضاوکړی، لکن دفقهی جزئیاتو دکتلو څخه معلومیږی چی علاج اومعالجی په باب فقهاؤ یو رقم دډیری فراخی څخه کار اخستي دی ،اوویُسر اوآساني ته ئي لارورکړیده (ایضا ص: ۱۴۸،۱۴۷) (۱) مولانا ډاکټر مفتي عبدالواحد صاحب زید مجدهم لیکي : دآزموینتي حمل څلور مرحلي دی : (۱)... دمیره (مادة) حاصله (هگی) حاصله ول . (۲)......په آزموینتی بمبه کي دښځی(Ovum)ول (۲).... دښځی نطفه نطفه دمیره دنطفه څخه حمل داره کول . (۴).... حملداره نطفه (چی تر اوسه علقه ده) دښځی ورحم ته انتقالول . دغه ټولی مراحلی دعلاج عقم په طریقه سره جائز اورروادی، لهذا که دبعضی عوارضو په بناء باندي یوه جوړه دغه طریقه اختیار کړی داولاد دحاصلیدلو کوشش وکړی نو رواء ده (دمریض اومعالج اسلامي احکام باب ۴۲ص: ۲۸۵ تاریخ اشاعت ۲۰۰۶ء)(۲) فائده ؛ زموږ په ناقص خیال کي په دغه سلسله کي دمجوزینو موقف راجع دی اوداولاد دحصول په خاطر دتلقیح لپاره که چیری په خپله باندي اویا دزوجینو یو دبله په کومک سره دیو تدبیر اختیار ول ممکن اوکارکونکی نشی اوداکټر په وړاندی دستر لڅ والی ضروری وي نو ددغه علاج اومعالجی دشرائطو په لحاظ کولو سره شرعا اجازه شته.

دبنځي دستر مندي حصې دعلاج اومعالجې شرائط

دمصنوعي توليد دآزموينتي بمبي دحمل چې دکومو دوو طريقو اجازه ورکړه شويده، په هغه کي که دبنځي دبل ومخ ته دستر مات والي ضروري وي اودعورت غليظه دبل په وړاندي ښکاره لازم شي نو دبنځي دعلاج په سلسله کي دستر دلځ والي چې کوم اصول دي، دهغه رعايت ډېر هم ضروري کيږي، ځکه چې دهغه دحاجت اجازه اوعلاج معالجه پر اصولو باندي بني دي. اوپه دغه سلسله کي فقهاؤ چې کوم اصول بيان کړيدی هغه دادي: دعلاج په باره کي قاعده

---

(۱)جديد فقهي مسائل:۱۰۲/۵ دآزموينتي بمبي ځخه توليد اودهغه سره متعلق احکام، دميره اوماينې دمنځو ګنيدل ځ زمزم پبلشرز شاعت ۲۰۱۲) (۲)مريض ومعالج اسلامي احکام ص:۲۸۵ باب ۴۲ ټيسټ ټيوب بېبي آوري ط مجلس نشريات اسلام اشاعت ۲۰۰۶.)

داده که دمريضي لپاره دستر دلځ والي ځخه بغير علاج ممکن وي يا دستر لځيدل جائز نه دي. دوهمه داکه چيري ځوک مسلمانه خور ډاکټره پيداشي نو يا دمريضي دبدن ديوي حصې دلځ والي لپاره دهغې دخدمتونه حاصلول ضروري دي، که چيري مسلمانه معالجه پيدانشي يا ديوي بلې غيري مسلماني بااعتمادي ډاکټري ځخه دې علاج وکړايشي، اوکه چيري هغه هم پيدانشي يا ديوه مسلمان نارينه ډاکټر دخدماتو دحاصلو اجازه شته ،که چيري مسلمان نارينه ډاکټرهم پيدانشي يا په دغه صورت دغير مسلمان نارينه ډاکټرځخه علاج کيداى شي .ليکن دنارينه ډاکټره ځخه په علاج کولو کي داشرط دي چې هغه به دمريضي دبدن صرف هغه حصه کتلاى شي کم چې دمرض دتشخيص اوعلاج لپاره ورځخه ناچاري وي، دهغه ځخه دې نوره حصه نه ګوري .اوداغه رنګه دې په اندازه دخپل طاقت دسترګو دکښته والي ځخه کاروانخلي اودعلاج په وخت کي دي دمريضي ميړه يا محرم يا کومه قابله داعتماد يوه بنځه دې هم موجود وي ددي لپاره چې خلوت لازم نشي . (وګورئ ! اسلامي فقه اکيډمی جده قرار داد اوسفارشات نمبر۸۰۰۱۲/۸۵) اودعصر حاضرپيچيده مسائل شرعي حل ص:

۱۵۱او ص: ۱۶۵، ۱۶۴، ۱۵۲، او دبهشتی زیور حصه ۲ ص: ۶۳ وطبی جوهر ضمیمه بهشتی زیور حصه ۹ ص: ۱۱۱) (۱)

یقوم بهذا التلقیح امراة طبیبة مسلمة ثقة فان لم یتیسر فطبیبة غیر مسلمة ثقة فان لم یتیسر فطبیب مسلم ثقة فان لم یتیسر فطبیب ثقة غیر مسلم (عموم البلوای ص: ۴۸۱)

دفقهاؤ کرامو دتصریح مطابق دنارینه دعلاج لپاره هم اول دنارینه په وړاندې اوبیا په دوهمه درجه کې دښځینه په وړاندې دستر دلغ والی اجازه شته، کما قال الفقها ء ان نظر الجنس الی الجنس اخف من النظر الی غیر الجنس .... (عربی عبارات په اخر شق نمبر، ج، لاندی وګوری)(۲)

---

(۱) بهشتی زیور: ۱۸۶/۳ لباس اوپردی بیان (ط خواجه محمد اسلام) (۲) بعضې اهل علم حضرات مصنوعی تولید اوآزمو ینتی بمبې دحمل طریقه دښځې لپاره صرف دښځې په وړاندې دعورت دلغ والی اجازه شته دنارینه په وړاندې نده ورکړه شوې. لکن کله ددغه حاجت اوعلاج په حصه کې که ورشامل شو نو بیا ددغه علاج لپاره پورته مندرج شوې قاعده دعمل کولو مطابق جائز ده.

دماده ئې منویه دحاصلیدلو مسئله

مصنوعی تولید اودآزمو ینتي بمبې دحمل ددغه طریقه ئي کار دخپله ولو لپاره دمادة منویه (سپرم) حاصله ول هم یوه ښکاره خبره ده، اوسوال پیداکیږي، چې نارینه ددغه طریقئي کار لپاره دمادة (سپرم) تولید څرنګه حاصل کړي؟ که چیرې میړه دخپلې ښځې سره د(عزل) په طریقه اوبیا دخپلې ښځې څخه (استمناء بالید) وغیره په ذریعه باندې خپله ماده منویه حاصله کړي نودغه شکل بیله شبه جائز دی، ځکه چې دلته دممانعت هیڅ وجه نه پاته کیږي. فقهاؤ کرامو دخپلې ښځې دجسم د (استمتاع واستمناء) اجازه ورکړیده او (استمناء بالید لزوجه ته دتقبیل وتفخیذ درجه ورکړیده. اوکه چیرې دغه صورت اختیار ول ممکن نه وي آیا بیا دښځې څخه علاوه په بله طریقه سره دمنیو خارجیدلو اجازه شته؟ ځکه چې په خپل لاس وغیره اوبیا

دبنځی او مینځی څخه علاوه په یوه بله طریقه سره دمنیو خارجیدل وشی نو ودغه ته په عامو حالاتو کي نقهء کرامو مکروه تحریمی ویلی دی. او د ممنوع موټ وهلو ممانعت یوخو ناکح الید ملعون او یا وهغه ته نژدی الفاظ د روایت څخه ثابت دی. (۱) دوهم د قرآن مجید د دغه لاندی آیت څخه ثابت دی: (الاعلی ازواجهم اوما ملکت ایمانهم فانهم غیر ملومین (۶) فمن ابتغی وراء ذلک فاولئک هم العادون (۷) (۲) څرنګه چی حضرت مفتي محمد شفیع صاحب رحمه الله د پورته آیت په ضمن کي تفسیر کړیدی اولیکلي ئي دی: یعنی منکوحه ښځه او یا په شرعی طریقه سره حاصله شوی مینځی سره د شرعی قاعدی مطابق قضاء شهوت څخه علاوه بل هیڅ صورت د شهوت پوره کیدلو حلال ندی، په دغه کي زنا هم داخله ده او کمه ښځه چی شرعا پرده باندي حرامه ده دهغی سره نکاح هم په حکم کي د زنا ده او د خپلی ښځی یا مینځی سره د حیض او نفاس په حالت کي او یا غیری فطری طریقه سره جماع کول هم په دغه کي داخل دي یعنی د کوم نارینه او یا زنانه څخه او یا د کوم حیوان څخه د شهوت پوره کیدل هم او د جمهورو په نزد استمناء بالید یعنی په خپل لاس سره مني راښتل هم په دغه کي داخل دی، (معارف القرآن ج: ۶ ص: ۲۸۹ (۳) په حواله سره د بیان القرآن وقرطبی وبحر محیط وغیره (کذافی تفسیر الجلالین) (۳) له هم دغی وجهی څخه بعض حضراتو رائیه داده چی مصنوعی تولید او آزموینتی بمبی حمل په عمل کي د ښځی علاه په یوه بله طریقه سره موټ وهل رواندی. څرنګه چی مولانا برهان الدین سنبهلی صاحب فرمائلی دی: آیا په لاس باندي د خپلی مادة راېستل یعنی موښت وهلو سره یستل د شهوت پرقیاسیدلو باندي اجازه شته؟

---

(۱) رد المحتار ۲ / ۳۹۹ باب مایفسد الصوم ط سعید وفی تقریرات الرافعی ۲/ ۱۴۷ باب مایفسد الصوم صبع سعید: قول الشارح حدیث ناکح الید ملعون هذا الحدیث موضوع کما نقله السندی عن ملاعلی قاری رحمه الله (۲) سورة المؤمنون: رقم الآیة: ۶، ۷) (۳) معارف القرآن ۶/ ۲۹۶ سورة المؤمنون آیت ۶، ۷ طبع ادارة المعارف

داحقرپه وړاندې ددغه جواب نفي دی. ځکه چې دمحض اولاد خواهش اودهغه موهوم امید په متفق علیه طریقه سره دیو ممنوع فعل اجازه نشي ورکول کیدلای. والعلم عندالله (جدید مسائل کاشرعی حل ص: ۲۱۳) لکن دمجوزینو وینا داده چې ممنوع جلق (موټ وهل) اودتلقیح (فیوند) مسئله دڅولاروڅخه ئي فرق ښکاره کیږي: ددې وجهې څخه ئي څلای د(وراء ذلک) په مفهوم کي داخل ندی، بلکه (الاعلی ازواجهم) په مفهوم کي داخل دی. چې پرهغه باندې د(هم العادون) پرځای د (فانهم غیرملومین) حکم لګول کیږي اودتلقیح په غرض دمني څخه علاوه په یوه بله طریقه سره استمناء په پورتنی عذاب کي نه داخلیږي. (۲)..ممنوع جلق (موټ وهل) زیاد زیاد مکروه تحریمی دی ..استمناء بالکف وانکره تحریما (درمختار کتاب الصوم .باب مایفسد الصوم) (۱) (په دغه سلسله کي مستدل حدیثونه محدثینو په نهایت درجه ضعف کي بللی دی اوکه چیر صحی شی بیا هم خبر واحد دي .چې دهغه څخه دظنی دلیل فائده حاصلیږی. اودسورة مؤمنون دمذکوره غیری مفسره آیاتوڅخه داحکم ثابتیږی کوم چې خپله دظنی درجه لری) (۲) اوحاجت په وقت کي د بعض فقهاء کرامو په نزد کراهت تحریمی پورته کیږي (کما مر) ددغه وجهې څخه دشهوت غلبه اوپه زنا کي دمبتلا کیدلو دګمان په وخت کی، اهون البلیتین. باندې عمل کولوسره داستمناء په لاس سره اجازه ورکړه شویده کم چې په ښکاره ئي ضرورت اواضطراری حالت ئي ندی بلکه له هری نګاه څخه په حاجت کي داخل دی ،(۳)..په ممنوع جلق (موټ وهلو) کي شهوت راپورته کیدل اوخوند حاصلیدل مقصود وي لیکن په تلقیح کي دغه مقصود په نظرکی نه وي (۴)..په ممنوع جلق (موټ وهلو)کی دمنیو ضائع کیدل خامخا راځی ،لیکن په تلقیح کي دضائع کیدلو پرځای دمنیو په کارولیدل مقصود وي ،(۵)...په ممنوع جلق (موټ وهلو) کي دنفع جلب والی په نظر کي وي ،لیکن په تلقیح کي دضرر دفع په نظر کي وي، (۶)..په ممنوع جلق کي دنکاح دیو مقصد حاصلیدل په نظر کي نوي ،لیکن په تلقیح کي دنکاح اهم مقصد یعنی دولد حاصلیدل مقصود وي .(۷)..په ممنوع جلق کي دیوي ناجوړی علاج نوي، لیکن په تلقیح کي دمرض علاج مقصود وي ،لهذا تلقیح (فیوند) لپاره که چیری دمني څخه دلاس څخه علاوه په یوه بله

طريقه سره منى حاصل كړاى شي نو دهغه شرعا اجازه شته، تر هغه وخت پورى ددغه شبهي تعلق سته چي داولاد دموهوم اميد په وجه دممنوع فعل اجازه نه وركړه

---

(۱) الدرالمختار ۳۹۹/۲ كتاب الصوم باب مايفسد الصوم ومالايفسد مطلب: فيحكم الاستمناء بالكف طبع سعيد (۲) مولانا مفتي شير احمد صاحب دارالافتاء مدرسه شاهي مراد آباد يوپي هندوستان په خپله مقاله كي ليكلي دى : كه چيرى ديوامر په ممانعت كي دليل قطعي څخه ثابت نوى بلكه دليل ظني يعني آيت غير مفسره اوغير محكمه يا حديث څخه ثابت كيږي نو دهغه څخه مراد حرام نسي كيدلاى .بلكه كراهت تحريمي مراديږي، كه څه هم فقهاء كرامو دلفظ څخه دحرام يا تحريم تعبير ندى كړى الخ (دضرورت اوحاجت احكام شرعيه كي اعتبار ۳۶۹ ترتيب حضرت مولانا مجاهد الاسلام قاسمي صاحب رحمه الله مطبوعه ادارة القرآن كراجى) محمدرضوان.

كيږي .نوددي جواب دادى چي دتلقيح په ذريعه داولاد حاصليدل دتوهم په درجه كي ندى.بلكه دتلقيح مسئله هروخت دتجربو څخه په عام ډول سره كاميا بيدل ثى ثابت شوي ثي، اوڅرنګه چي دبل علاج اودمعالجي طريقي اوتدبيرونه دتجربو په رڼاكى تجويز شوي دى، څكه چي دطبابت زياد دار اومدار پرتجرباتو باندي دى ،دغه معامله دتلقيح هم ده . كوم څه چي په دغه سلسله كي چي زموږ له طرفه څخه څه وراندي شوه دهغه تائيد ددغه لاندى حوالو څخه كيږي .(۱)....مولانا برهان الدين سنبهلى صاحب په خپل كتاب، جديد مسائل كا شرعى حل، په حاشيه كي ددي وضاحت داډول كړيدى:ليكن كه چيرى ددغه ذريعى څخه دګوچني دپيداكيدلو قوى امكان وي نو روادى، اودموټ وهلو دممانعت څخه (ضياع دنطفه) هم راځى . څكه چي دلته دنطفي ضائع كيدل نه دى بلكه دهغه څخه كاراخستل دي، ددغه غرض لپاره جلق موټ وهل منع نشو . (جديد مسائل كاشرعى حل ص : ۲۱۴)(۱) (۲)...... حضرت مولانا مفتي محمود الحسن ګنګوهى صاحب رحمه الله څخه سوال شويدي : چي دزيد اولاد نه كيږي ددغه وجهى څخه به دى خپل دمنيو آزمويښت كوي اودمنيو رايستل د(استمناء) باليد بغير نشى كيدلاى نو آيا په دغه صورت كي استمناء باليد رواده اوكنه ده ؟ حضرت مفتي صاحب رحمه الله ددغه په جواب كي ليكلى دى : دعلاج بله طريقه هم سته كه چيرى هم پيله دغه طريقى سره علاج نكيږي نو بيا ګنجائش شته (فتاوى محموديه ج: ۱۵ص : ۳۹۴ باب الحظر

والاباحة) (۲) (۳)......مولانا ډاکټر مفتي عبدالواحد صاحب زید مجدهم لیکلی دی: دطبیبو دلحاظه څخه استمناء بالید ضرورت په لاندی ذکرشووصورتو کي کیږي (۱).. داولاد دنشت والی په صورت کي دنارینه دماده ئي منويي دصلاحیت دپیژندلو په صورت کي دپاره دنظرورکولو، ځکه چی په دغه صورت کي خوند اخستل مقصود نوي چی دغه وخت دی ګناه وبلل شی، لکه چی مقصد شهوت راپورته کیدل اوپه خوند حاصلولو کي وي، لهذا په داسی ځایو کي دحدیث هغه ذکرشوی وعید (سزا) نه راځی لیکن که کوشش کیږي په داسی موقع کي دي هم دخپلی ښځی دلاس څخه استمناء وکړی دابه ډیره ښه وي. دمریض اومعالج اسلامی احکام ص: ۲۷۸، اشاعت: ۲۰۰۶ء) (۳)

فائده: داولاد دپیداکیدلو په وجه صرف دمنیو دتشخیص کولو په موخه استمناء بالید که چیری اجازه وی چی په هغه کي دمنیو ضائع کیدل یقینی دی نو په خپله ددغه مرض علاج اوداولاد دحاصلیدلو په وجه په کوم کي چی دمنیو ضائع کیدل هم خامخا راځی داستمناء بالید په درجه اولی سره باید اجازه وشی (۴)... مولانا خالد سیف الله رحمانی صاحب لیکلی دی:

---

(۱) (طبع اداره اسلامیات لاهور) (۲) طبع کتب خانه مظهری) (۳) دمریض اومعالج اسلامی احکام ص: ۲۷۸ باب ۴۰ موټ وهل (استمناء بالید) طبع مجلس نشریات اسلام)

اول خو داولاد ده درلودلو جذبه یوه فطری جذبه ده .... ډیر وختونه دغه جذبه داسی تینګه شی چی دعفت اوعصمت له نظره څخه د، ضرورت، درجه پیداکوی، بله خبره داده فقهاء کرامو بعضی داسی امور هم رواکړیدی چی دوخت په اعتبار سره لکه (جلق) داسی وی، مثلا (عزل) یعنی دخپلی ښځی سره داسی جماعی کول چی دانزال په وخت کي عضومخصوصه دباندي راوباسی، اودښځی رحم دانزال څخه وساتی، داحنافو په نزد دغه صورت جائز دی .... اوخاص لکه څرنګه چی په، استمناء، کي آرام والی دشهوت راځی اوماده منویه ضائع کیږی، فرق ئي

صرف دادې چې د شهوت د آرامولو لپاره د ښځې د بدن د خوند اخستلو پرځای د خپل لاس څخه خوند اخستونکی وي، د رپیمه خبره داده د موټ وهلو په ممانعت کې اصلي حکمت دادی چې دغه رقم انسان، ژوندی مادة، د انساني نسل د احترام پرځای بې مقصده استعمالول او ضائع کېدل دي، اوس غور وکړی که چیری دئ د مصنوعي تولید لپاره، موټ وهل، وکړی نو د. موټ وهلو، مقصد هم بدلیږی، دلته موټ وهل د ژوندانه د جوهر د ضائع کېدلو لپاره نشو ،بلکه د فائده او میوې راوړلو لپاره کیږی، له هم دغه وجهې څخه دغه صورت د، موټ وهلو، باید په هغه ممنوع صورتو کې رانشی. (جدید فقهی مسائل ج: ۵ ص: ۱۴۴،۱۴۵ مطبوعه: زمزم پبلشرز کراچی) (۱)

فائده : زما په ناقص فکر په دغه سلسله کې د مجویزینو موقِف رائج دی ،لهذا کله چې د میړه بی بی موجوده وي او دهغې په بدن باندې مصنوعی د تولید عمل کیږي نو تر څه وخته چې ممکنه وي د مادة منویې حاصلیدل ددغې بی بی په ذریعه سره ئې حاصله ول ضروری دی. او دبلې طریقې څخه د منیو د رائستلو جواز دیو سخت طبی ضرورت پوری محدود دی.

(څرنګه چې حضرت مولانا مفتي محمد تقي عثماني صاحب په خپل مکتوب کې دهغه تصریح فرمائلې ده او هغه مکتوب مخ ته راتلونکی دې)

دښځې د ماده منویې د حاصلیدلو مسئله

څرنګه چې د نارینه په حق کې د تلقیح لپاره د استمناء اجازه سته، داغه رقم د نارینه پر مسئله باندې قیاس کاوه کیږي د ښځې په حق کې هم د منیو د رائستلو اجازه کیږی، ځکه دواړه خایه یو ډول دی، البته د ښځې د سترمنې حصې دلته هم لکه د علاج او معالجې شرائط لحاظول ضروری دی. (عربی عبارات په آخر شق نمبر، د، لاندی وګورئ!).

(۱)جدید فقهي مسائل ، ۱۰۲/۵ د ټیسټ ټیوب څخه تولید او دهغه سره متعلق احکام ،د بنځي او میړه د مادي ګډیدل ،ط زمزم پبلشر. شاعت ، ۲۰۱۲ عیسوي.

(عربي عبارات)

(۱)قال النبی صلی الله علیه وسلم : الولد للفراش وللعاهر الحجر . (بخاری(۱)،ابو داؤد(۲) (۲)عن ابی هریرة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال الولد للفراش وللعاهر الحجر .(مسلم (۳) ،ترمذی،(۴) نسائي ،(۵) ابن ماجه .(۶)) (۳) عن رویفع بن ثابت الانصاری قال : قام فینا خطیبا ، قال : اما أنی لااقول لکم الا ما سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول : قام فینا یوم حنین قال : لایحل لامرء یؤمن با لله والیوم الاخر ان یسقی ما ءه زرع غیره یعنی اتیان الحبالی ولایحل لامرء یؤمن بالله والیوم الاخر ان یقع علی امراة من السبی حتی یستبرئها ولایحل لامرء یؤمن بالله والیوم الآخر ان یبیع مغنما حتی یقسم ابو داؤد باب في وطء السبایا . (مسند احمد)(۷) (۴)عن سعد رضی الله عنهٔ ،قال سمعت النبی صلی الله علیه وسلم یقول : من ادعی الی غیر ابیه، وهویعلم انه غیر ابیه . فالجنة علیه حرام، فذکرته لابی بکرة فقال : وانا سمعته أذنای ووعاه قلبی من رسول الله صلی الله علیه وسلم .(بخاری (۸) (۵) عن ابی عثمان ،عن سعد، وابی بکرة کلاهما ،یقول : سمعته اذنای ،ووعاه قلبی محمد اصلی الله علیه وسلم یقول : من ادعی الی غیر ابیه، وهو یعلم انه غیر ابیه فالجنة علیه حرام (مسلم) (۹) باب بیان حال ایمان من رغب عن ابیه وهو یعلم) (۶) وفی المنتقي عن ابی حنیفة رحمه الله : واذا عالج الرجل جاریته فیما دون الفرج وانزل . فاخذت الجاریة ماءه في شئ واستدخلته فرجها في حدثان ذللک فعلقت الجاریة وولدت ولدا فان الولد ولد الرجل والجاریة تصیر ام ولده (المحیط البرهانی ،الفصل الثامن والعشرون في دعوی النسب، النوع الاول : في بیان مراتب النسب(۱۰) (۷) محمد بن (سماعة) عن ابی حنیفة ؛ اذاعالج الرجل جاریته فیما دون الفرج فانزل فاخذت الجاریة ماءه في شئ واستد خلته فرجها في حرمان ذلک فعلقت الجاریة وولدت ولدا فان الولد ولد الرجل وتصیر الجاریة ام ولده (المحیط البرهانی) (۱۱) (۸) واطلق في

الولادة من السيد فشمل ماذاكان بجماع منه او بغيره لما في المحيط عن ابى حنيفة اذا عالج الرجل جاريته فيما دون الفرج فانزل فاخذت الجارية ماءه في شئ فاستد خلته فرجها في حدثان ذلک فعلقت.

---

(۱)الصحیح للبخاری کتاب المحاربین ج: ۲ص: ۱۰۰۷(طبع قدیمی کتب خانه) (۲) سنن ابی داؤد کتاب الطلاق باب الولد للفراش ج: اص: ۳۱۷ (طبع امدادیه) (۳) رقم ۲۶۸۸ ج: ۴ ص: ۱۷۱(طبع داراجیل بیروت) (۴) رقم ۱۱۵۷ ج:۲ص: ۴۶۳ (طبع دار احیاء التراث بیروت) (۵) نسائی کتاب الطلاق باب الحاق الولد بالفراش ج:۲ص: ۱۴۴ (طبع امدادیه) (۶) کتاب النکاح باب الولد للفراش ص: ۱۴۴ (طبع قدیمی) (۷) مسند الامام احمد بن حنبل ۲۲۸/۱۳ رقم الحدیث ، ۱۶۹۳۴ مسند الشامیین حدیث رویفع بن ثابت الانصاری ؓ دارالحدیث القاهرة (۸)کتاب المغزی ج: ۲ ص: ۶۱۹ (طبع قدیمی) (۹) مسلم کتاب الایمان ج: ۱ ص: ۵۷ ط قدیمی (۱۰)ج: ۱۰ص:۳۹۳ط داراحیاء التراث العربي بیروت (۱۱) سابقه حواله.

الجارية وولدت فالولد ولده والجارية ام ولدله آه وافاد بالولادة من السيد انه لابد من ثبوت النسب منه اولا لتصير ام ولدله فانه السبب عندنا . (البحر الرائق كتاب العتق باب الاستيلاد)(۱) (۹) اقول : سنذكر في الاستيلاد عن البحر عن المحيط ما نصه اذاعلج الرجل جاريته فيما دون الفرج فانزل فاخذت الجارية ماء ه في شئ فاستد خلته في فرجها في حدثان ذلک فعلقت الجارية وولدت فالولد ولده والجارية ام ولدله آه فهذا لفرع يويد بحث صاحب البحر (رد المختار باب العدة فروع) ادخلت في فرجها هل تعتد) (۲)(۱۰) ومن هاجرت الينا مسلمة اوذمية حاملا باتت بلاعدة فيحصل تزوجها اما الحامل فحتى تضع على الاظهر لا للعدة بل لشغل الرحم بحق الغير (الدر المختار ج:۳ ص:۱۹۳) (۳) (۱۱) قوله على الاظهر) مقابله رواية الحسن انه يصح نكاحها قبل الوضع لكن لايقربها زوجها حتى تضع كالحبلى من الزنا ورجحها الاقطع لكن الاولى ظاهر الرواية نهر وصححها الشارحون وعليها الاكثر بحر (ردالمحتارج: ۳ ص: ۱۹۳) (۴) (۱۲) الاقرار بالولد الذى ليس منه حرام كالسكوت لاستلحاق نسب من ليس منه بحر وفيه متى سقط اللعان بوجه ما اوثبت النسب بالاقرار اوبطريق الحكم لم ينتف نسبه ابدا . (الدرالمختار ج: ۳ص:۴۹۳) (۵) (۱۳) التلقيح الصناعى مما يضطر اليه

الزوجان المحتاجان اليه بحيث يعسر استغنائهما عن العمل به حتى عمت بذالك البلوى. فهذه المسئلة تندرج تحت السبب السابع من الاسباب العامة لعموم البلوى وهو الضرورة والعموم هنا آت من شمول وقوع الحادثة للزوجين في عموم احوالهما بحيث يلزم من القول بعدم الجواز الحاق المشقة العامة بهما ...وقبل البحث في هذه العلاقة لا بد من الاشارة الى طرق التلقيح الصناعي المعروفة هذه الايام لتتضح العلاقة بعد ذلك وهذه الطرق سبع وهى : الطريقة الاولى : ان يجرى تلقيح بين نطفة ماخوذة من زوج وبيضة ما خوذة من امرأة ليست زوجته ثم تزرع اللقيحة في رحم زوجته . الطريقة الثانية . : ان يجرى التلقيح بين نطفة رجل غير الزوج وبيضة الزوجة، ثم تزرع تلك اللقيحة في رحم الزوجة . الطريقة الثالثة : انيجرى تلقيح خارجى بين بذرتى زوجين ثم تزرع اللقيحة في رحم امرأة متطوعة لحملها . الطرقة الرابعة : ان يجرى تلقيح خارجى بين بذرتى رجل اجنبى وبيضة امرأة اجنبية وتزرع اللقيحة في رحم الزوجة الطريقة الخامسة : انيجرى تلقيح خارجى بين بذرتى زوجين ثم تزرع اللقيحة في رحم الزوجة الاخرى . الطريقة السادسة : ان تؤخذ نطفة من زوج وبيضة من زوجته ويتم التلقيح خارجيا ثم تزرع اللقيحة في رحم الزوجة . الطريقة السابعة : ان تؤ خذ بذرة الزوج وتحقن في الموضع المناسب من مهبل زوجته اورحمها تلقيحا داخليا . اذاتقررت هذه الطرق فان العلاقة بين هذه .

---

(١)البحر الرائق كتاب العتق باب الاشتيلاد ج، ٤ ص، ٢٥٢.(ط داراكتب العلمية بيروت (٢)ردالمحتار، ٥٢٨/٣ كتاب الطلاق باب العدة تبيل مطلب في المنعى اليها زوجها ط سعيد (٣) اردالمختار، باب نكاح الكافر ج؛ ٣ ص، ١٩٣ ط سعيد كراجى (٤) ردامحتار باب نكاح الكافر ج؛ ٣ص، ١٩٣ (طبع سعيد) (٥) الدرامختار باب اللعان ج؛ ٣ ص، ٤٩٣ (ط سعيد كراچى) .

المسألة والمسائل الاصولية اوالقواعد الفقهية تبرز في جهتين : الجهة الاولى ؛ علاقتها بصلة عموم البلوى بالمسائل الاصولية وتتمثل هذه العلاقة في صلة عموم البلوى بسد الذرائع وفتحها حيث ان عموم البلوى والتيسير عنده غير معتبر في الطرق الخمس الاول للتلقيح الصناعي لكونها محرمة لذاتها اولمايترتب عليها من مفاسد عظيمة كاختلاط الانساب

وضیاع الامومة وغیرها فیکون في عدم اعتبار التیسیر في حال عموم البلوی سد للذریعة واما الطریقتان السادسة والسابعة : فان اعتبار عموم البلوی فیهما والتیسیر عنده لا یترتب علیه محذور شرعی اذا اخذت الاحتیاطات الازمة عنداجراء التلقیح وبعده فیکون في اعتبار التیسیرفی حال عموم البلوی حینئذ فتح للذریعة . الجهة الثانیة : علاقتها بصلة عموم البلوی بالقواعد المشقة تجلب التیسر وقاعدة لاضرر ولاضرار حیث ان التلقیح الصناعی في الطرق الخمس الاول لایعتبر من قبیل عموم البلوی المعتبر سببا في التیسیر لفقده شرطا من شروط اعتبار عموم البلوی سببا في التیسیر وهو ان لایکون العمل بعموم البلوی معصیة والعمل في غالب هذه الطرق الخمس عمل بمعصیة ان لم یکن فیها جمیعا والاضطرار فیه غیر معتبر حتی یقال بالاستثناء . اضافة الی ان العمل بالتلقیح الصناعی في تلک الطریق الخمس الاول قد فقد شرط اعتبار عموم البلوی من قبیل الضرر الذی تلزم ازالته اذ انه یترتب علی التیسیر بالقول بالجواز دفعا للضررعن الزوجین مثلا الحاق ضرر اعظم من اختلاط الانساب وضیاع الامومة وغیر ذلک فلا یعتبر استعمال التلقیح الصناعی هنا من قبیل عموم البلوی المعتبر من قبیل الضرر الذی تلزم ازالته وحینئذ فهذا الحکم هنا داخل تحت الضابط المتعلق بعموم البلوی اذا کان التکلیف به من قبیل الضرر المنطوی تحت قاعدة اذا تعارض مفسدتان روعی اعظمهما ضررا بارتکاب اخفهما او الضرر الاشد یزال بالضرر الاخف ونحوذلک . واما الطریقتان السادسة والسابعة من الطرق المذکورة للتلقیح الصناعی . (۱) فان اعتبار عموم البلوی فیهما ظاهر حیث ان القول بعدم الجواز حینئذ بناء علی انها لیست من الطرق المعروفة شرعا للانجاب ولاحتمال التلاعب حینئذ عند الاحتفاظ بالنطف في ثلاجات ونحوها اولاحتمال اختلاط النطف اوغیر ذلک من المفاسد یؤدی هذا القول الی عسر استغناء الزوجین عن هذا الاجراء فنعم بلواهما به فتلحقهما المشقة والضرر فیکون في القول بجواز استعمال هاتین الطریقتین للتلقیح الصناعی تیسیر علی الزوجین ودفع للضرر عنهما مما هو داخل تحت قاعدة، المشقة تجلب التیسیر، وقاعدة، لاضرر ولاضرار، خاصة وقد تحققت شروط اعتبار عموم البلوی في هذه القضیة وذلک باعتباره سببا في التیسیر او باعتبار التکلیف عنده من

قبیل الضرر الذی تلزم ازالته . .(وعموم البلوی ص: ۴۷۸تر۴۸۱ تالیف : مسلم بن محمد بن ماجد الدوسری مطبوعة مکتبة الرشد الریاض بحواله قرارت مجلس المجمع الفقهی الاسلامی لرابطة العالم الاسلامی من دورته الاولی لعام ۱۳۹۸ھ حتی الدورة الثامنة عام ۱۴۰۵ھ ص : ۱۵۲/۱۵۶ وقرارات وتوصیات مجمع الفقه الاسلامی ۱۴۰۶ھ و ۱۴۰۹ھ ص: ۳۲/۳۳ فتاوی علی الطنطاوی ص: ۱۰۲ ،) (۱۴) واما ماذکر مما یمکن ان یترتب علیهما من مفاسد فیمکن تلافی هذه المفاسد اذا اتخذت الاحتیاطات الآتیة : (۱)....ان یتم التلقیح بین زوجین في حال قیام الزوجیة اما اذا انتهی العقد بموت اوطلاق فلایحل ذلک . (۲)... ان یقوم بهذا التلقیح امراة طبیبة مسلمة ثقة فان لم یتیسر فطبیبة غیر مسلمة ثقة فان لم یتیسر فطبیب مسلم ثقة فان لم یتیسر فطبیب ثقة غیر مسلم . (۳)...... اتخاذ کافة الاحتیاطات الازمة لعدم اختلاط النطف وعدم الاحتفاظ بالمنی في الثلاجات بل اجراء التلقیح فور اخذه من الزوج ووضعه في الزوجة .... کما ان هذه المفاسد محتملة والمصالح متحققة ولاتترک المصلحة المتحققة لمفسدة محتملة ولذلک صرح کثیر من العلماء والباحثین المتأخرین بذلک التفصیل السابق في موضوع استعمال التلقیح الصناعی وما تضمنه من قیود واحتیاطات.... وینبغی في کل ذلک ملاحظة تحقق عموم البلوی ممثلا في الضرورة لاان یکون متوهما فاستعمال التلقیح الصناعی لاغراض تجاریة اولاجل تحسین النوع البشری او لتلبیة رغبة الامومة لدی نساء غیر متزوجات ونحو ذلک لایعتبر من قبیل الضرورة المعتبرة شرعا . ولذا فان عموم البلوی فیها غیر معتبر لعدم تحققه فهو هنا امر متوهم . (عموم البلوی ص: ۴۸۱،۴۸۲ (۱) بحواله الفتاوی للشیخ محمود شلتوت ص: ۳۲۹،۳۲۷،۳۲۸ وبحوث في الشریعة الاسلامیة والقانون في الطب الاسلامی ص: ۱۲۰،۱۲۱، قرارات مجلس المجمع الفقهی الاسلامی لرابطة العالم الاسلامی، من دورته الاولی لعام ۱۳۹۸ھ حتی الدورة الثامنة عام ۱۴۰۵ھ ص: ۱۵۲،۱۵۵،۱۵۶، وقرارات وتوصیات مجمع الفقه الاسلامی ۱۴۰۶ھ ۱۴۰۹ھ ص: ۳۲،۳۳، واخلاقیات التلقیح الصناعی ص. ۴۵،۴۶، مجلة الوعی الاسلامی العدد العاشرص:۸۷،والعددالسادس والستون ص: ۱۰۳،۱۰۴، مجلة رسالة الاسلام العدد الثانی

والعشرون ص: ۸، مجلة الفکر الاسلامی العدد العاشر ص: ۱۲۱،۱۲۲،(۱۵) التلقیح الصناعي مما یضطر الیه الزوجان المحتاجان الیه بحیث یعسر استغناؤهما عن العمل به حتی عملت بذلک البلوی (عموم البلوی ص: ۴۷۸(۲) (۱۶) ویستخدم التلقیح الصناعي في الحالات التالیة : ۱...اذاکان عدد الحیوانات المنویة لدی الزوج قلیلا فتجمع ثم تدخل الی رحم زوجته. ۲.....اذاکانت حموضة المهبل تقتل الحیوانات المنویة بصورة غیر اعتیادیة. ۳....اذاکان هناک تضاد بین خلا یا المهبل والحیوانات المنویة مما یؤدی الی موتها. ۴....اذاکانت افرازات عنق الرحم تعیق ولوج الحیوانات المنویة. ۵... اذا أصیب الزوج بمرض ادی الی اصابته بالعنة وهی عدم القدرة علی الایلاج مع قدرته علی افراز حیوانات منویة سلیمة. عموم البلوای ص: ۴۷۷ تألیف مسلم بن محمد بن ماجد ادوسری

---

(۱)طبع مکتبة الرشد (۲)ایضا مکتبة الرشد الریاض بحواله اخلاقیات التلقیح والاصطناعی ص: ۴۵، اطفال الانابیب بین العلم والشریعة ص: ۳۷،۳۸.

(۱۷)...... وقدظهر التلقیح الصناعی في العصر الحدیث تلبیة للحاجة الی الولد لما واجهت الانسان مشکلة العقم، فکانت البحوث والاکتشافات العلمیة في مجال المرض والطب متجهة لحل هذه المعضلة. (عموم البلوی ص: ۴۷۶،(۱) بحواله اطفال الانابیب بین العلم والشریعة ص :۵۵،۵۶) (۱۸)..... ولان مصالح النکاح اکثر فانه یشتمل علی تحصین الدین ،واحرازه وتحصین المرأة وحفظها والقیام بها وایجاد النسل ،وتکثیر الامة، وتحقیق مباهاة النبی صلی الله علیه وسلم وغیر ذلک من المصالح الراجح احدها علی نفل العبادة (المغنی لابن قدامة ،کتاب النکاح فصل الناس في النکاح علی ثلاثة اضرب (۲) (۱۹).... عقد النکاح یوجب الفراش بنفسه لکونه عقدا موضوعا لحصول الولد شرعا قال النبی علیه الصلاة والسلام. تناکحوا توالدوا تکثروا فانی اباهی بکم الامم یوم القیامة ولو بالسقط وکذا الناس یقدمون علی النکاح لغرض التوالد عادة فکان النکاح سببا مفضیا الی حصول الولد. (بدائع الصنائع ،بیان مایثبت النسب (۳) (۲۰).....ولهما ان المقصود من الوطء في الاصل حصول الولد لا

اقتضاء الشهوة، ومارکب فیها من الشهوة حامل لها علی تحصیل الولد . (تبیین الحقائق ،باب العنین وغیره)(۴) (۲۱)....لان الحاجة الی الولد اصلیة لان الانسان یحتاج الی ابقاء نسله کما انه یحتاج الی ابقاء نفسه . (العنایة شرح الهدایة ،باب الاستیلاد ،کتاب العتاق)(۵)

(۲۲).....(لان الحاجة الی الولد اصلیة) کحاجة الی الاکل : ای وحاجته الی امه مساویة لحاجته الی الولد ولهذا جاز استلاده جاریة ابنه بغیر اذنه، لحاجته الی وجود نسله کما جازله اکل ماله للحاجة وحاجته الاصلیة مقدمة علی الدین . (فتح القدیر ،باب الاستیلاد) (۶)

(۲۳)....ان الحاجة الی الولد اصلیة فتقدم علی حق الورثة الخ (البحر الرائق باب الاستیلاد) (کذافی مجمع الانهر) (۷)(۲۴).... فلابأس بالنظر الی العورة لاجل الضرورة فمن ذلک ان الخاتن ینظر ذلک الموضع والخافضة کذلک تنظر لان الختان سنة وهو من جملة الفطرة في حق الرجال لایمکن ترکه وهو مکرمة في حق النساء ایضا ومن ذلک عند الولادة المرأة تنظر الی موضع الفرج وغیره من المراة لانه لابد من قابلة تقبل الولد وبدونها یخاف علی الولد.

---

(۱)طبع مکتبة الرشد الریاض (۲) ج:۷ص، ۳۲۴(طبع دارالفکر بیروت) (۳) بدائع الصنائع ،کتاب الدعوی فصل واما حکم تعارض الدقوتین مع تعارض البینتین ط ... (۴) تبیین الحقائق ، ۲۳/۳ کتاب الطلاق باب العنین وغیره ط دارالکتب الاسلامی (۵) ج ۲:ص، ۴۷۳ (طبع مکتبه رحمانیه) (۶) ج: ۴ص، ۲۲۴ (طبع رشدیه کوئته) (۷) کتاب العتق باب الاستیلاد ج ۴: ص: ۴۵۶ (طبع دارالکتب العلمیة بیروت)

وکذلک ینظر الرجل الی موضع الاحتقا ن عند الحاجة اما عند المرض فلان الضرورة قد تحققت والاحتقان من المداواة .... وقدروی عن ابی یوسف رحمه الله تعالی انه اذاکان به هزال الفاحش نوع مرض یکون آخره الدق والسل ....وکشف العورة من غیر ضرورة لمعنی الشهوة لایجوز واذا اصاب امراة قرحة في موضع لا یحل للرجل ان ینظر الیه لا ینظر الیه ولکن یعلم امرأة دواء ها لتداوایها لان نظر الجنس الی الجنس اخف . الاتری ان المراة تغسل المراة بعد ل وموتها دون الرجل وکذلک في امراة العنین ینظر الیها النساء فان قلن : هی بکر فرق

القاضی بینهما وان قلن :هی ثیب فالقول قول الزوج مع یمینه ....وکذلک لو اشتری جاریة علی انها بکر فقبضها وقال : وجدتها ثیبا فان النساء ینظرن الیها للحاجة الی فصل الخصومة بینهما . (المبسوط للسرخسی کتاب الاستحسان ،النظر الی الاجنبیات)(۱) (۲۵).... اذاکان المرض في سائر بدنها غیر الفرج یجوز النظر الیه عند الدواء لانه موضع ضرورة وان کان في موضع الفرج فینبغی ان یعلم امراة تداویها فان لم توجد وخافوا علیها ان تهلک اویصیبها وجع لاتحتمله یستروا منها کل شئ الاموضع العلة ثم یداویها الرجل وغض بصره ما استطاع الاعن موضع الجرح آه فتامل والظاهر ان ینبغی هنا للوجوب (ج:۵ص: ۲۳۷ بحواله احسن الفتاوی ج: ۸ص: ۲۱۵)(۲) (۲۶)..... الضرورة والحاجة محققة في النظر الی العورة الغلیظة عند التحمل بالنسبة لارادة اقامة الحد وان لم تکن الضرورة والحاجة محققة بالنظر الی الستر فالاباحة بالنظر الی الاول ...... الطبیب انما یجوز له ذلک اذالم یوجد امراة طبیبة فلو وجدت فلایجوز له ان ینظر لان نظر الجنس الی الجنس اخف وینبغی للطبیب ان یعلم امراة ان امکن وان لم یمکن ستر کل عضو منها سوی موضع الوجع ثم ینظر ویغض ببصره عن غیر ذلک الموضع ان استطاع لان ماثبت للضرورة یتقدر بقدرها واذا اراد ان یتزوج امراة فلاباس ان ینظر الیها وان خاف ان یشتهی .... ولایجوز له ان یمس وجهها ولا کفها وان امن الشهوة لوجود المحرم ولانعدام الضرورة (البحر الرائق کتاب الکرهیة فصل في النظر والمس)(۳)

(۲۷)...ناکح الید ملعون لا اصل له کما صرح به الرهاوی في حاشیتّه علی المنار . (الموضوعات الکبیر لملاعلی قاری ص: ۱۳۴)(۴) (۲۸)..... ناکح الید ملعون قال الرهاوی في حاشیة المنار : لا اصل له . (کشف الخفاء للعجلونی حرف النون ج: ۲ ص: ۴۳۱)(۵)

---

(۱)المبسوط للسرخسی ۲۶۹،۲۶۸/۱۰،کتاب الاستحسان النظر الی الاجنبیات ط دارالفکر بیروت . (۲) طبع سعید (۳) ج:۸ص: ۳۵۲،۳۵۲(طبع دارالکتب العلمیة بیروت) (۴) ص: ۲۵۷ (طبع قدیمی کتب خانه) (۵)طبع مکتبة داراتراث العربي قاهره.

(۲۹)..... قول الشارح لحدیث ناکح الید ملعون هذا الحدیث موضوع کما نقله السندی عن ملا علی قاری رحمه الله (تقریرات الرافعی ص: ۱۴۷ مع الشامی ج : ۲) (۱) (۳۰)... ملعون من نکح یده .....الأزدی في الضعفاء وابن الجوزی منطریق الحسن بن عرفة في جزئه م المشهور من حدیث انس بلفظ سبعة لا ینظر الله الیهم فذکر منهم، الناکح یده، واسناده ضعیف ولابی الشیخ في کتاب الترهیب من طریق ابی عبد الرحمن الحبلی وکذلک رواه جعفر الفریابی من حدیث عبدالله ابن عمرو وفیه ابن لهیعة وهو ضعیف . (التلخیص الحبیر .کتاب النکاح فصل الاتیان في الدبر ج : ۳ ص: ۱۸۸) (۲) (۳۱).... ویجوز ان یستمنی بید زوجته وخادمته اه وسیذکر الشارح في الحدود عن الجوهرة انه یکره ولعل المراد به کراهة التنزیه فلا ینافی قول المعراج یجوز تامل وفی السراج ان اراد بذلک تسکین الشهوة المفرطة الشاغلة للقلب وکان عزبا لا زوجة له ولا امة اوکان الا انه لایقدر علی الوصول الیها لعذر قال ابو اللیث ارجو ان لا وبال علیه واما اذافعله لا ستجلاب الشهوة فهو آثم اه . بقی هنا شئ وهو ان علة الاثم هل هی کون ذلک استمتاعا بالجزء کما یفیده الحدیث وتقییدهم کونه بالکف ریلحق به مالو ادخل ذکره بین فخذیه مثلا حتی امنی ،ام هی سفح الماء وتهییج الشهوة في غیر محلها بغیر عذر کما یفیده قوله واما اذافعله لاستجلاب الشهوة الخ ؟ لم ارمن صرح بشئ من ذلک والظاهر الاخیر. لان فعله بید زوجته ونحوها فیه سفح الماء لکن بالاستمتاع بجزء مباح کما لو انزل بتفخیذ او تبطین بخلاف ما اذا کان بکفه ونحوه وعلی هذا فلو ادخل ذکره في حائط اونحوه حتی امنی او استمنی بکفه بحائل یمنع الحرارة یاثم ایضا ویدل ایضا علی ماقلنا ما في الزیلعی حیث استدل علی عدم حله بالکف بقوله تعالی، والذین هم لفروجهم حفظون) (المؤمنون :۵) الآیة وقال فلم یبح الاستمتاع الا بهما ای بالزوجة والامة اه . فافادعدم حل الاستمتاع ای قضاء الشهوة بغیرهما هذا ماظهر لی والله سبحانه اعلم (شامی ج:۲ص: ۳۹۹، باب مایفسد الصوم وما لا یفسده (۳)(۳۲)...(فرع) في الجوهرة : الاستمناء حرام وفیه التعزیر ولو مکن امراته او امته من العبث بذکره فانزل کره ولاشئ علیه (الدرالمختار) (وفی الشامیة) (قوله الاستمناء حرام) ای بالکف اذاکان لاستجلاب الشهوة اما اذا غلبته الشهوة ولیس له زوجة ولا امة ففعل

ذلک لتسکینها فالرجاء انه لا وبال علیه کما قاله ابو اللیث ،ویجب لو خاف الزنا (قوله کره) الظاهر انها کراهة تنزیه ،لان فی باب مفسدات الصوم ؛ یجوز ان یستمنی بید زوجته او خادمته وانظر ما کتبناه هناک (قوله ولا شئ علیه) ای من حد وتعزیر وکذا من اثم علی ماقلناه . (شامی ج:۴ص: ۲۷ کتاب الحدود ،باب الوطء الذی یوجب الحد والذی لایوجبه)(۴)

---

(۱)باب مایفسد الصوم (طبع سعید) (۲)التلخیص الحبیر فی تخریج احادیث الرافعی الکبیر ، ۲۹۹/۳، ۴۰۰ کتاب النکاح الفصل الخامس الاتیان فی الدبر طبع دار اکتب العلمیة (۳)طبع سعید (۴)طبع سعید

(۳۳)..... وهل یحل الاستمناء بالکف خارج رمضان ان اراد الشهوة لایحل لقوله علیه السلام ناکح الید ملعون وان ارادتسکین الشهوة یرجی ان لایکون علیه وبال کذا فی الولوالجیة . (البحر الرائق باب مایفسد الصوم وما لا یفسده)(۱)(وفی الحاشیة قوله وان اراد تسکین الشهوة) ای الشهوة المفرطة الشاغلة للقلب ،وکان عزبا لازوجة له ولا امة اوکان الا انه لایقدر علی الوصول الیها لعذر کذا فی السراج الوهاج . منحة الخالق باب ما یفسد الصوم وما لایفسد) کذا فی العنایة شرح الهدایة باب مایوجب القضاء والکفارة وکذا فی فتح القدیر) (۲) (۳۴)...... وله ان یستمنی بید زوجته وجاریته) المباحة له لانه کتقبیلها . (کشاف القناع عن متن الاقناع للفقه الحنبلی . کتاب الحدود، باب التعزیر) (۳) (۳۵).... (وله انیستمنی بید زوجته وجاریته)المباحة له لانه کتقبیلها (مطالب اولی النهی فی شرح غایة المنتهی للفقه الحنبلی کتاب الحدود باب التعزیر) (۴) (۳۶)...... ویجوز ان یستمنی بید زوجته وجاریته کما یستمتع بسائر جسدها ذکره المتولی (تحفة الحبیب علی شرح الخطیب للفقه الشافعی احکام الحیض کتاب الطهارة) (۵) (۳۷).... ویجوز ان یستمنی بید زوجته وجاریته کما یستمتع بسائر جسدها ذکره المتولی (حاشیة البجیرمی علی الخطیب للفقه الشافعی کتاب الطهارة)(۶) (۳۸)..... هل یجوز له ان یستمنی بیدها ؟ قال ابن غازی ؛ لمنقف علی نص فی المذهب ونص علی جوازه فی الاحیاء انتهی ذکره فی باب الحیض واطلاقات المذهب

والاحاديث تقتضى جواز ذلک والله اعلم : (مواهب الجليل في شرح مختصر الخليل للفقه المالکی ،کتاب الجهاد فرع النظر للشاتبة الاجنبية الحرة في ثلاثة مواضع)(۷) فقط والله سبحانه وتعالى اعلم :محمد رضوان (۱۴۲۵/۷/۲۰ه) (نظرثانی واصلاح : ۲۱/جمادی الاولی ۱۴۲۸ه /۷/جون ۲۰۰۷ء) اداره غفران ،راولپنډی)

جواب دحضرت محترم دامت برکاتهم العاليه څخه

مکرم بنده : السلام عليکم ورحمة الله وبرکاته ! دمصنوعی تولید په باره کي ستاسو ليکل شوي مطبوعه (التبليغ) سلسله نمبر ۹ وبنده ته د ډير مصروفيت سره سره دلته پرته ده ،الحمد لله من الحيث المجموع ډيره مناسبه ده، جزاکم الله تعالى !

---

(۱)البحر الرائق ۴۷۶/۴۷۵/۲ کتاب الصوم باب مايفسد الصوم وما لايفسد ه ط داراکتب العلمية (۲) منحة الخالق على البحر ۴۷۶/۴۷۵/۲۰ کتاب الصوم باب مايفسد الصوم ومالايفسده ط دار الکتب العلمية (۳) کشف القناع عن متن القناع للبهوتی : ۱۲۵/۶ کتاب الحدود باب التعزير ط عالم الکتب بيروت (۴) مطالب اولى النهى في شرح غاية المنتهى : ۱۸/۲۳۲ کتاب الحدود باب التعزير (۵) تحفة الحبيب شرح الخطيب ج : ۶ص: ۱۶۹ (۶) حاشية البجيرمی على الخطيب : ۲۸۳/۲ کتاب الطهارة احکام الحيض ط .... (۷) ج :۵ ص: ۲۴ (طبع دار عالم الکتب)

ددلائل په تفصيل کي بعضی جزوی امور پاته شوی دی ددغه تحقيق دنتائجو څخه بنده متفق دی . البته داتصريح ضروری ده چی څرنګه دمسئلې په صورت کي دنارينه سرهٔ خپله ښځه موجوده ده، اوددې په جسم کي مصنوعی عملِ توليد څرنګه منل کيږي نوددی خبری دی پوره معلومات وشی ،چی دماده منويه حاصليدل ددې په ذريعه وشی دبل دګنجائش څخه دی فائده د يوه طبی سخت ضرورت څخه بغير نه اخلي ،اوپه اصلی مسئله کي دفقهاؤ کرامو رحمهم الله په بيان شويو جزئيو کي ددغه جزئيې څخه هم استدلال کاو کيږي . :اذاعالج الرجل جاريته فيما

دون الفرج فانزل ،فاخذت الجارية ماءه في شئ فاستدخلته فرجها في حدثان ذلک فعلقت الجارية وولدت ،فالولد ولده والجارية ام ولد له (ردالمحتار،باب العدة، ص: ۶۱۵ج: ۱۲(۱)

دآزمويښتي بمبې دحمل متعلق يو څو جزئيات ،اودآزمويښتي بمبې دحمل دنارينه اوزنانه دنطفو څخه دنسب دثابتيدلو حکم

(وضاحت دمصنف څخه)

دسوال خلاصه :مولانا مفتي عبدالواحد صاحب مدظلهم دآزمويښتي بمبې دحمل متعلق خپل يو څوتحقيقاتووحضرت دامت برکاتهم ته واستول ،چې په هغه کي دوی داموقِف اختيار کړی وو، چې دنطفې والا نارينه اوزنانه ددواړو څخه دګوچنی نسب ثابتيږي، يعنی که دناوي اوزوم ګډه نطفه ديوې بلي ښځی په رحم کي کښې ښودل شي ،نو دنطفه والانارينه ددغه بچی پلار اودنطفې والاښځه اودرحم والاښځه دواړي ددغه بچی مندي کيږي . دحضرت محترم دامت برکاتهم العاليه دنمورې ددغه موقِف سره اختلاف دي ،چي دهغه تفصيل دحضرت په لاندي درج کړه شوو جوابو کي موجود د ي، مفتي عبدالواحد صاحب مدظلهم ،اوحضرت محترم دامت برکاتهم العاليه په منځ کي ترېوه وخته پورې پردغه موضوع باندي ليکني وشولې . دغه ليکني اوسوالونه اودحضرت برکاتهم العاليه جوابونه په ترتيب سره ستاسو په خدمت کي دي . (محمد زبير)

---

(۱)ردالمحتار على الدرج؛۳ص؛ ۵۲۸(طبع سعيد) وفی البحر الرائق ج ؛۴ ص،۴۵۲ کتاب العتق باب الاستيلاد (طبع سعيد) وفی طبع دارالکتب العلمية بيروت ج؛ ۹ص،۲۷۵ اذا عالج الرجل جاريته فيما دون الفرج وانزل فاخذت الجارية ماءه في شئ فاستدخلته فرجها في حدثان ذلک فعلقت الجارية وولدت ولدا فان الولد ولد الرجل والجارية تصير ام ولده وکذا في مجمع الانهر في شرح ملتقي الابحر؛ ۲ ص : ۲۵۲ (طبع داراکتب العلمية بيروت

(سوال و تحقيق دمفتي عبدالواحد صاحب مدظله څخه)

دآزمويښتي بمبې دحمل متعلق يوڅو جزئيات اودآزمويښتي بمبې دحمل دنارينه اوزنانه دنطفو څخه دنسب دثابتيدلو حکم

{ARTIFICIAL INSEMINATION}

(مصنوعي تخم اچونه)

په دغه کي يوڅو سوالونه سته : (۱) ....چی مني دخپل ژوندي ميړه څخه وي.!. ددغه څخه چی کوم بچی پيداشي هغه ددغه ميړه څخه کيږي . !! دميړه سره يې جماع ياخلوت نوي کړی ليکن دميړه مني په خپل فرج کي واچوي اويا ورواچول شي ،ددغه څخه وروسته ميړه طلاق ورکړی ،نو پرښځه دعده تيريدل سته . (۲)... مني دميړه څخه بغير دبل چاوي ليکن دخپل ميړه مني يې وبولي اوورداخل يې کړی . اپه دغه صورت کي به ښځه عدة تيره وي ،اوترڅه وخته پوری چی عدة نوي ختمه شوی ترهغه وخته پوری ددې ميړه ددې سره صحبت نشی کولای کنه نو گناه به وي . !! اوکه چيری ددغه څخه حمل داره شوه نو بيا دحمل ترايښودلو پوری عدة ده . اودغه گوچنی دهغه څا کيږي ،دچامني چی په غلطی سره دغي ښځی په خپل فرج کي اچولی وُو . (۳)... مني دميړه څخه بغير دبل چاوي ليکن بيله رَضاڅخه دهغه چا په چم سره ښځی دهغه مني په خپل فرج کي اچولي وي . ! داسی کول دښځی په حق کي حرام اوسخته گناه ده . اوښځه دتعزير مستحقه کيږي . !! دعدة اونسب مسئلې هغه دی چی په (۲) کي تيرشول . (۴)..... مني دميړه څخه بغير دبل چاوي ليکن دهغه په رضاسره دغي ښځی هغه مني په خپل فرج کي واچول . ! داسی کول حرام دي اودزناء سره مشابه دي . که څه هم پردغه باندي دزناء هغه تعريف نه صادقيږی پرکم چی دزناء حد قائميږی . !! څرنگه چی دغه دزناء مثل دي ،لهذا دزناءپه رقم په دغه کي عدة هم نسی کيدلای . !!! که چيری دغه حمل شو نوبيا گوچنی دمني

والاندي بلکه دمیره کیږی، مګر که چیری میره دګوچنی ځخه دخپل ځان نفی وکړی اوبیا لعان شی.

(تنبیهات)

(الف) که چیری میره مړشو اودده مادة منویه محفوظه شوی وه نو وښځی ته یې ددغی مادة استعمال جائزندي. اودمرګ له وجهې ځخه دنکاح دختم کیدلو باعث داشو چی اوس هغه مادة دبل چابلل کیږي. (ب) که چیری ښځی په خپله مني نه واچول بلکه دیوې ښځینه ډاکټری په واسطه ئي اچولی وي اوډاکټر په غلطی سره دمیره بغیر دبل چامنی ورواچول، بیا هغه احکام دی کوم چی د ښځي د غلطی په صورت کیدی. البته که چیری ډاکټرییله پوښتنی ګرویږني ځخه دبل چا مني وراچولی وي، که یې دښځی په رضاء اومطالبه سره داسی کړی وي، اوبیا یې دهغې دمطالبې ځخه بغیر داسی کړی وي، نودغه ښځینه ډاکټره هم ګناه ګاره شوه اودتعزیر مستحقه کیږي. (ج) دمصنوعی تخم اچولو ځخه پرښځه باندي غُسل نه واجبیږی. دمصنوعی تخم اچولو متعلق مسائل په درالمختار اوردالمحتار وغیره کي بیان شویدی، اوددغه جزئیاتو ځخه اخستل شوید ی. : (۱)..... اما النکاح الفاسد فلا تجب فیه العدة الابالوطء ....قلت ومما جرى مجراه مالو استدخلت منیه في فرجها کما بحثه في البحر (۱) (۲)..... اذا ادخلت منیا فرجها ظننته منی زوج اوسید علیها العدة کالموطوءة بشبهة قال في البحر ولم اره لاصحابنا والقواعد لا تاباه لان وجوبها لتعرف براءة الرحم. (۱) (۳)....ادخلت منیه في فرجها هل تعتد في البحر بحثا نعم لاحتیاجها لتعرف براءة الرحم(۲) (قوله : في البحر بحثا نعم) حیث قال: ولم ارحکم ما اذاوطئها في دبرها اوادخلت منیه في فرجها ثم طلقها من غیر ایلاج في قبلها، وفي تحریر الشافعیة وجوبها فیهما، ولا بد ان یحکم على اهل المذهب به في الثاني لان ادخال المنی یحتاج الى تعرف براءة الرحم اکثر من مجرد الایلاج اه یعنی واما في الاول فلا لان الوطئ في الدبر ان کان في الخلوة فالعدة تجب بالخلوة وانکان بغیر خلوة فلاحاجة الى تعرف البراءة لانه سفح الماء في غیر محل الحرث فلایکون مظنة العلوق. (۳) (۴).... اذاعالج الرجل جاریته

فيما دون الفرج فانزل فاخذت الجارية ماءه في شئ فاستدخلته في فرجها في حدثان ذلک فعلقت الجارية وولدت فالولد ولده، والجارية ام ولد له (۴)

دآزمويښتی بمبی حمل {TEST TUBE FERTILISATION}

د مصنوعی تخم اچوني دمسائلو څخه يو څو اصولی خبری معلومي شويدی چی هغه دغه دي : (۱)...دنسب په ثابتيدلو کي چی دکوم کس نطفه وي هغه معتبره ده ،په دی شرط چی زنا اويا دهغه سره مشابه طريقه به نوی (چی هغه تفصيل په ۲، کيدی . (۲)....دکومی ښځی دنطفی سره چی دنارينه دنطفی ګډيدل سوی وي ،هغه به يا دداغه کس زوجه کيږي اويا به دبل کس زوجه کيږي ،ليکن دغه ګډيدل دشبه اوغلطی دوجهي څخه شوی وي . ا وکه چيری ددغه دواړو څخه يوه خبره هم نوی ،نو بيا دنطفی والا نارينه څخه نسب نه ثابتيږی ،لهذا دآزمويښتی بمبي دحمل دمختلفو صورتو احکام دادی : ! دميړه اوښځي دنطفو ګډيدل شوي وي ،ورسته تردغه بيا د ده دښځی په رحم کي اچول شوی وي ،په دغه صورت کي ګوچنی دميړه کيږي اوښځه دګوچنی مورکيږي . !! دميړه اوماينې دنطفو ګډيدل شوی وي وروسته تردغه دده دښځی څخه علاوه دبلي ښځی په رحم کي اچول شوی وي ،په دغه صورت کي بچی دنطفی والا کيږي ،اودکومی ښځی په رحم کي چی حمل داري نطفی قرار نيولی وو هغه که چيری مړوښی وه بياهم ګوچنی ددي دميړه نه کيږي ،ځکه چی دګوچنی په ترکيب کي دداغه ښځی نطفه نسته ،اودنسب دتعلق دنطفو څخه کيږي اودرحم څخه نه دی . (په دغه صورت کي هغه ښځه دچاچی نطفه (هګی) ده اوهغه بله ښځه دچا په رحم کي چی بچي پرورش کړيدی،دواړی مندی بلل کيږي ،ديوه ګوچنی دوه پلرونه داسی نظير موجود دی باب دعوی النسب . کنز)

---

(۱)رد المحتار علی الدرج:۳ص۵۰۴(ط سعيد) (۲و۳) الدرالمختار مع الرد ج:۳ص:۵۲۸(ط سعيد (۴) الدرالمختار مع الرد ج:۳ص: ۵۲۸(طبع سعيد)

دخپلې ښځې اودميړه څخه بغير دبل چا دنطفو ګډيدل سوی وي . وروسته تردغه بيا دخپلې ښځې په رحم کي ولوېږي . (الف) که چېرې ګډيدل دشبهې اوغلطی څخه سوی وي ،نو بيا بچی دنطفی والا کيږي ،اودغه ښځه به دحمل تروضعی پورې خپله عده تيره وي ،چی په دغه وخت کي ميړه دخپلې مايني سره نزديکت نشي کولای . (ب) اوکه چيری دغه ګډيدل په قصد سره شوی وي نوبيا بچی دميړه کيږي مګرنه په هغه صورت کي که ميړه دبچی څخه دخپل خاند څخه انکارکړی وي اوپه دغه دواړه صورتو کي ښځه دګوچنی مورکيږي . په دغه موقع کي څوخبری قابل دغور دی . (۱)... ديوی شبهی څخه دنطفو دګډوالي په صورت کي دبچی نصب دنطفی والاڅخه ثابتيږی ،څرنګه چی دزنا اويا په قصد سره دميړه څخه بغير دنطفو دګډوالي په صورت کي نسب نه ثابتيږی ،داسی ولي ده ؟ (۲)... دمصنوعی تخم اچولو څخه اودآزموينتي حمل په دواړو صورتو کي استمناء باليد {MASTURBATION} ته ضرورت راځی نوآيا داجائزه ده ؟ (۳)... آيا داولاد دحاصليدلو لپاره دغه مصنوعی طرقې اختيار ول جائزدی ؟ بحث اول : په شرعی قانون کي دنارينه دنطفی اودهغه څخه دجوړکړه شوی بچی په بشپړه توګه عزت شويدی ،چی په هغه کي دی بل څه ګډ نه وي ،اودهغه علحيده والی دی پرځای وي ،ليکن دغه عزت ترهغه وخته پوری دي چی دغه نارينه هم دغه خپله نطفه په هغه ځای کي اچولی وي چی شريعت ورته روابللی وي، اوکه چيری دغه سړی داسی نه وي کړی نو دشريعت له نظره څخه ددغه نطفی انفراديت اوعزت پرخپل ځای نه پاته کيږي ،له هم دغه وجهی څخه دزنا څخه نسب نه ثابتيږی چی په حقيقت کي ددغی نطفی او په نتيجه کي ددغه سړی دسزاء په وجه سره ذلت دی ،البته په شبه اوغلطی سره که يوه بيګانه ښځه خپله ښځه وبولی اونزديکت ورسره وکړی ،نوڅرنګه چی په دغه صورت کيې دشريعت دمقرر شوو حدودو څخه سرکښی مطلب نه وه بلکه ديوی شبهی څخه وشو ،لهذا شريعت دداسی شخص تذليل نکوی،بلکه ددغی شبهی فائده به داوي دده اودده دنطفی احترام پرخپل ځای ساتی ،لهذا ددغه څخه نسب هم ثابتيږی . اوکه چيری دغه ښځه مروښی وه ،نو ميړه هم ورڅخه بنديږی ترهغه وخته پوری چی دښځی درحم فراغت معلوم شوی نوی،(يعنی ښځی چی ترکومه وخته

پورې عده نه وی تیره کړې تر هغه وخته به د میړه سره نزدیکت نه کوی، د دې لپاره که چیرې حمل وي چې هغه دغه حمل په خپله نطفه سره ککړ نکړی.

دویم بحث : استمناء بالید (یعني موټ وهل)

هغه استمناء چې په خپل لاس سره وي یا دخپل جسم دیوي حصې په ذریعه سره وي، دخوند لپاره وی داحرام دی او قابل دتعزیر دی، او پردغه باند سخت وعید په حدیث کي هم راغلی دي ،رسول الله صلی الله علیه وسلم ارشاد فرمائلی دي (۱) اوه قسمه انسانان دی چې الله تعالی په ورځ دقیامت نه وهغوی ته په نظر درحمت ګوری ،اونه هغوی دګناهونو څخه صفا کوی ،اونه دوی ده د جهانیانو سره یوځای کوی ،بلکه دوی وجهنم ته داولینو خلقوسره یوځای وراچوي ،مګرنه چې دغه خلق توبه وکاږی ،مګرنه که دغه خلق توبه وکاږی ،مګرنه که دغه خلق توبه وکاږی ،اوقاعده داده) کوم څوک که توبه وکاږی الله تعالی دهغه توبه قبلوی . ددغه اوو اقسامو څخه یو (موټ وهلو والادی ،(۲)...الخ لیکن که چیری پریو چادشهوت زیاده غلبه راسی اودهغه کوروالا نه وی ،یا دکوروالا سره نوی ،مثلا دغه څوک مسافر وی اویا په جهاد کي وي، نودشهوت دختم کیدلو لپاره اوآرامیدلو لپاره داستمناء بالید اجازه شته، اوکه چیری دشهوت غلبه دونه سخته شی چې په زنا کي مبتلا کیدلو ییره وی نو استمناء بالید واجبیږی، اویا دشهوت دغلبی په حالت کي دښځی سره یو ځای وی خو هغه یا په حیض اویا نفاس کوی اویا دناجوړی له وجی ورسره نزدیکت ممکن نه وی ،نودی دخپلی بی بی په لاس باندي موټ وهی اویا دی دهغی د ورنوپه منځ کي دخپل ځان څخه منی خارج کړی . دضرورت په وخت کي دخپلی ښځی په لاس سره موټ وهل اومني خارجول بیله مکروه والی څخه روادي . البته بیله ضرورته څخه صرف دخوند لپاره موټ وهل مکروه تنزیهی دي . (ملاحظه : په یاد ولری دحیض اونفاس په وخت کي دنامه څخه کښته یا ترځنګانه پوری دښځی واعضاؤ ته کتل اومسه کیدل روانه دی . دطبو له نظره څخه داستمناء بالید ضرورت په دغه لاند صورتو کي راځی : (۱).....

داولاد دنه شتون په صورت کي دنارينه د نطفی (سپرم) دصلاحيت د پڅندلو په خاطر دپاره دنظر ورکولو . (۲)..... دمصنوعی تخم اچولوپاره . (۳)... دآزموينتي بمبې لپاره . که څه هم په دغه صورتوکی خوند حاصليدل مقصود نه وي، څرنګه چی دخپل لاس څخه په موټ وهلو اومني راتستلوکی د ګناه سبب د شهوت راپورته کيدل اوخوند حاصليدل دی ،لهذا په داسی ځايو کي په حديث کي ذکرشوی وعيد نه راځی ليکن که کوشش وشی چی په داسی ځايو کي هم دخپلی ښځی دلاس په موت وهلو سره منی حاصل کړی دا به ډيره ښه وي اودشريعت دحکم دپوره کيدلو لپاره ومانع ته دشرم اعتبارنشته . (درېيم بحث) (۱)...دمصنوعی تخم اچولو دوی مرحلی دی : يوه منی حاصليدل . دوهم هغه بيا دخپلی ښځی په رحم کي داخلول . داولی مرحلی په باره کي بحث پورت وشو، اودوهمی مرحله هم رواده، لهذا د ضرورت په وجه (علاج دعقم) په طريقه باندي ،ددغه طريقی څخه داولاد دحاصليدلو کوشش کول جائز دی .

(او۲)شعب الايمان للبيهقی ج: ۴ ص: ۳۷۸(طبع دارالکتب العلميه بيروت) والجامع الکبير للسيوطی ج: اص: ۱۳۲۳۷ رقم :۱۳۰۵۷وکنزالعمال ج: ۱۶ص: ۱۲۹ (طبع مؤسسة الرسالة بيروت) .

(۲)..دآزموينتي بمبې دلاری دحمل څلورمرحلی دي :مني حاصليدل دښځی هګی {ovum} حاصله ول . ددواړو نطفو ګډيدل اوترحمل وروسته دغه علقه دښځی ورحم ته انتقالول . دغه ټولی مراحلی هم دعلاج عقم په طريقه سره روادی . لهذا دبعض عوارضو په بناء باند که چيری يوه جوړه دغه طريقه اختيار کړی داولاد دحاصليدلو کوشش کوی نورواده . ليکن دغه جواز صرف دآزموينتی بمبی په اول شکل کي دی ،پاته دواړه شکلونه ناجائزه اوحرام دی . (تنبيه : دغه خبره ډيره ضروري ده چی ددغه طريقو په اختياريدلو کي دپردی اوحجاب دی پوره لحاظ وکړل شی اودښځی متعلق مراحل که چيری ممکنه وی کومه يوه ښځينه ډاکټره دی وکړی ،)

جواب دحضرت محترم دامت برکاتهم العالیه څخه

(دقدرور مکرم جناب مولا نامفتي عبدالواحد صاحب مد ظلهم :السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته !!ستاسو قدرمند لیک باعث دافتخارشو . دمصنوعی تخم اچولو اودآزمویښتی بمبی دحمل په باره کي تاسو چی کوم جزئیات لیکلی وو، داول نظره څخه واحقر ته دهغه سره من حیث المجموع اتفاق معلومیږی البته {BORROWED WOMB} چی کوم صورت تاسو لیکلی دی ،دهغه دوه اړخه دی یودادی چی داسی کول جائز دی اوکنه ؟ یعنی آیا دمیړه اومایني ګډه نطفه دیوي بلي ښځی په رحم کي اینبودل صحی دی او کنه ؟ په دی باره کي داحقر حتمی رائیه داده چی داهیڅ کله جائزه نده ،ځکه چی دمیړه څخه بغیردیوی ښځی لپاره په خپل رحم کي اینبودل حرام دی . دوهم اړخ دادی که چیری یوچا ددغه حرام کار عمل وکړی نو دهغه به څه حکم وي ؟ ددی په باره کي محترم فرمائیلی دی ،چی دنطفی خاوند پلار دی ،اوخاوند ه دنطفی اوخاونده درحم دواړی مندی دي، دغه امر تر ځای پوری تعلق لری، که چیری صرف دنارینه نطفه دښځی بغیر دبلي ښځي ورحم ته ولاړه شی نو بچی ثابت النسب نکیږی، که چیری دنارینه سره دده دښځی نطفه هم دبلی بیګانه ښځی ورحم ته ولاړه شی نو هغه ثابت النسبه څرنګه کیداشی ؟ په خاص دول کله چی دغه طریقه حرامه وبلل شوه لکه پورته چی ذکرشوه ،ددغه یوه صورت څخه بغیر نور چی څونه احکام تاسو لیکلی دی . دلومړنی غورکولو څخه واحقرته پرهغه باند ی کوم قوی سوال پیدانشو . والسلام

(سوال او تحقیق اضافه دمولانا مفتي عبدالواحد صاحب مدظله څخه)

(دحضرت محترم د ذکر شوی جواب وروسته مفتي عبدالواحد صاحب خپله په دغه موضوع باندي زیات تحقیق کړی دی ،لاندنی لیکنه ئي را استولی ده . (مرتب)

السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته (احترامانه لیک راورسیدی دالله تعالی څخه دعا ده چې دجناب مهربانی او شفقتونه زموږ پر حال باندي دا دول قائم اودائم پاته وي.

BORROWED WOMB په باره کي زيات تفصيل اووضاحت ستاسو و خدمت ته وړاندی کوم ،چې شايد دجناب په وړاند ی به نوی، که څه هم مخکی زما دافکر ؤ چې جناب ته به ددی څه علم وی. دخپل مضمون په آخر کي ما ليکلی وه چې دآزمويښتی بمبی دحمل څلور مرحلی دی : (۱) ... دميره څخه منی حاصليدل ،(۲)... دښځی نطفه (OVA) حاصلول (۳)....په آزمويښتی بمبه کي ددواړو نطفو ګډيدل (اودمادة نطفه حمل) (۴)....حمل داره نطفه په رحم کي داخلول اوهلته دهغی پالنه، تر کومه ځايه چې ددغه عمل تعلق دی چې حامله نطفه دی دخپلی ښځی درحم پرځای دی ديوی بلي ښځی ورحم ته دپرورش لپاره منتقله شی، که هغه په اجرت سره وی اوکه بغيری اجرته، دتي په حرمت کي اختلاف نسته ،بلکه دخپل مضمون په آخری حصه کي ددغه تصريح می هم کړيده، البته مسئله داوه که چيری يو څوک داسی وکړی نو په دغه صورت کي به دنسب څه حکم وی ؟ دټولو څخه مخکی دحمل کيدلو عمل راواخله، دښځی ورحم ته نږدی دی دهغه راسته طرف اوچپه طرف (ovary) په نامه يوه عضوه ده چې په هغه کي ډيرذرّات (سپرمونه) وی ددغو ذرّاتو څخه هره مياشت يوه نشوه ؤ نماءکوی دښځی د(بيضه) سره ورحم ته داخليږی، اوپه عام ډول سره د دولس (۱۲) څخه بياتر (۲۴) ساعتوپوری که حامله نه شی محفوظه پاته کيږي ،په داغه دوران کي که دنارينه نطفه (کم چې په يوه وخت کي پر لکهاؤ سپرمونو باندي مشتمله وی) که چيری ورحم ته داخله شی ،نو دښځی هګی (ovum) په عام ډول باندي حامله (fertilization) کيږي ،دغه حمل ديوه جرثوم(سپرم)(spermalozoon) څخه کيږي پاته جرثومونه (سپرمونه) ټوله ختم کيږي ،چې نوی يوه جرثومه (spermalozoon) دښځی هګی (ovum) چې هغه يوه خليه وی چې دخپلی دائيری(zona pellucida) سره تماس لری نو دمضبوطی څخه دهغه سره چسپ کيږي اوپه خليه (دښځی هګی) کي په تيزی سره داخليږی لکه چې په ليکل شوی شکل کي معلوميږی ،په

عام دول سره دیوی جرثومی ده داخلیدلو وروسته داسی تغیرات منځ ته راځی چی بیا اضافه هیڅ یوه جرثومه (سپرم) په هغه کي نشی داخلیدلای.

The spermalozoon meanwhile moves forward until it lies in close proximity to the female pronucleas. The nucleus becomes swollen and forms the male pronucleus while the tail is detached and dagenerates .

ده دي څخه وروسته تقسیم او دویشلو عمل شروع کیږي . اویوه دغه خلیاتی (هګی وسپرم) مرحله و دیرو خلیاتی مرحلوته رسیږي . دغه (developmental process) مخ ته ځی اودګوچني صورت اختیاره وی ،په دغه وخت کي پردوو خبروباندي تأکید مناسب دی، (۱)...دنارینه اوزنانه دنطفو دګډیدلو په نتیجه کي هغه دښځی حامله هګی (fertile ised ovum) ومخته دبچی دجوړیدلو ترټولو اولنی مرحله ده . (۲)....پردغه حامله هګی (fertilized ovum) باندي دیوی بلی ښځی نطفه درباندي مداخله نشی کولای . اودویشلو دمرحلی څخه وروسته دیوه بل نارینه نطفه دګوچنی په اصلی تخلیق کي دحصه ده درلودلو امکان هم نیستی دی .

(دښځی حامله هګی ورحم ته انتقال کیدل)

حامله هګی دښځی (fertileised ovum) کله چی ترآتو اویا ترهغه لږڅه بالا خلیاتی مرحلو ته ورسیږی ،نو دآزموینتی بمبی په صورت کي ودغه رحم ته انتقالیږی ،چیری چی دتخلیق مخکنی مراحل واقع کیږي ،ودغه ټوله عمل (process) باندي غور کیږي نو معلومیږی چی دګوچنی دتخلیق عمل شروع کیږي ،دنارینه نطفه پرخپل اصلی حالت باندي نشوه پاتي، بلکه سره وپاشل شوه (دښځی هګی یعنی په نطفه کي داخله شوه) لهذا دآزموینتی بمبی څخه دغه منتقلی دخپلی ښځی درحم وطرفته وی اوکه دبلی ښځی درحم وطرفته وی، داوینا ممکنه نده چی په رحم کي دغه داخل کړه شوی شی دنارینه نطفه ده، وبل طرفته دکومی ښځی ورحم ته چی ورانتقالیږی هغه د دواؤپه ذریعه سره وداسی اندازه ته رسوی چی دحامله په څیر دهغی په رحم

کي نوري ښځينه هګۍ (ovum) نشي داخليدلای ،اوکه بالفرض داخلی هم شي نو ضررمنی ندی ځکه چی هغه مراوي دی .

اوس که په آئنده وخت کي داسی حالات جوړشي چی په آزمويښتی بمبه کي حاصله شوی دغه کثير الخلياتی (Fertilised ovum) ځخه اضافه Development درحم ځخه دباندي په مصنوعی طريقه سره په يوه (Incubator)کی راشي اودرحم ځخه بالکل دباندي ګوچنی پيدا شي نو دنسب دثابيتيدلو داهميت په وړاندی چی دصحيح نکاح ځخه دميړه اومايني دنطفو ګډيدل اوحامله کيدل وشی نو به ويل کيږي چی ګوچنی ددوي دی . ماته په ياديږی چی د جناب دويناؤځخه ددی خبری سره اتفاق وو. والله اعلم ددی ځخه داخبره هم ښکاره شوه چی په آزمويښتی بمبه کي هم دنسب دثابتيدلوبنياد پرځای دی ،له هم دغه وجهی ځخه ديوی بلی بيګانه ښځی په رحم کي دداخليدلو ځخه دنسب ثبوت اودنسب غيرثبوت نشي جوړيدلای ترځوچی ددغی ښځی ورحم ته ديوه سړی نطفه نه وی ورغلی ،اونه ددغه ښځی ونطفی ته په دغه کي کمه مداخله سته ،بلکه دي خوصرف ځای اوغذا برابره کړيده لکه چی ممکنه ده په آئنده مصنوعی طريقه کي به برابره شي ،ددي پرعکس په حرمونی کي خو دښځی ورحم ته دبل چانطفه ورداخله شوه ،اودښځی دنطفی ځخه بغير ګچنی نشي جوړيدلای . دنارينه نطفه بيله شبهی ځخه وحرام محل ته د داخليدلوپه وجه سره ئي اعتبار اواحترام ساقطيږی ،لهذا دنارينه ځخه دبچی نسب نه ثابتيږی . حاصل دادی چی دميړه اومايني نطفي په آزمويښتی بمبه کي حمل داره کول اودتقسيم اوويشلو دسلسله ځخه وروسته بيا ديوی بلی ښځی ورحم ته د وراچولواوپرورش سره ميړه اوښځه ددغه حا صل شوی ګوچنی مور اوپلار کيږی، پردغه باندي دغه حديث دليل دی :فبم يشبهها ولدها ...وفی رواية ان ماء الرجل غليظ ابيض وماء المرأة رقيق اصفر فمن ايهما علا اوسبق يكون منه الشبه . (۱) ملاعلی قاری رحمه الله ليکلی دی :وهو استدلال علی ان لها منيا كما للرجل والولد مخلوق منهما اذلولم يكن لها ماء وخلق من مائيه فقط لم يشبهها . (مرقات ص:۳۲ج:۲) (۲)ترڅه وخته چی په يوه حديث کي راغلی داسی مضمون دی چی ترځلويښت ورځو پوری نطفه وي او بيا ترځلويښت ورځوپوری علقه

ضروري دانده چې ددې ځخه دې دامراد وي چې دنارينه نطفه پرخپل اولني حالت باندې ځلوېښت ورځې پاته کيږي اومشاهده هم دامعلومه کړيده ،چې په ځلويښت ورځوکې سر ،سترګې ،لاسونه ،پښنو پوري جوړيږي ،لهذا زه داويلای شم چې يو روان عمل پرمختلفو باندې تقسيم سويدی ،چې په هغه کې به يو حکمت وي اوپه اوله مرحله کې وټولو شکلو ته دنطفې نوم ورکړه شويدی . اوس دونه خبره دبحث کولو پاتيږي ،چې صاحبة الرحم يعنی خواستې رحم والې ښځې ته کوم حيثيت ورکړه کيږي ؟ په دغه باره کې تفصيل داد ی چې په ښکاره سره دموږ جوړيدلو درې مرحلې دی.

(۱) الصحيح للامام مسلم ج، اص، ۱۷۹ (طبع مکتبه رحمانية) (۲) مرقاة المفاتيح باب الغسل ج،۲ص، ۲۵۵ .

(۱)...دښځې نطفه دنارينه دنطفې ځخه حملداره کيدل (که هغه نارينه دهغې ميړه وي اوکه بل څوک چې درته ذکربه شي) (۲)... ددغې حمل داری نطفې په رحم کې پاته کيدل اوپرورش (۳).... دحمل اېښول . اوله مرحله ځرنګه چې دنسب په ثابتيدلو کې اصل دی ،دهغه په باره کې په تفصيل سره بحث پورته تيرشويدی چې هغه په ښځه کې وُو. اوراتلونکې دواړې مرحلې (چې که څه هم داولې مرحلې تابعدې ليکن بياهم) داسې دی چې په هغه کې : (۱)...دګوچنې اولين جوړښت (BASIC STRUCTURAL FORMATION) کې ددغې صاحبة الرحم ځخه مواد حاصليږي . ددې وجهې ځخه دادمرضعی په ډيره لوړه درجه کې ده اودموږ شبه په دې کې قوی ده . (۲)... دحمل اودحمل داېښودلو سختې چې دچا دګاللو په وجه سره وموږ ته دهغه عظمت سرلوړی حاصليږي، هغه دغه ښځه ګالي . (۳)... بيا دحمل اېښودل يوداسې عمل دی چې دهغه دوجې ځخه دلغت په لحاظ اېښودونکې دحمل ته موږ ويل کيږي . لهذا ددغه پورته ذکرشوامورو په بناء باندې دغه صاحبة الرحمَ داصله ځخه دمو . الی ځخه ايستل ممکن ندی که چيری داسوال وی چيديوه ناروا عمل ځخه مور والی ځرنګه دی ؟ نوپه دغه باره

کي دغه عبارت وګوری: قال رحمه الله (ویرث ولد الزنا واللعان من جهة الام فقط) لان نسبه من جهة الاب منقطع فلایرث به ومن جهة الام ثابت فیرث به امه واخته من الام بالفرض لاغیر وكذا ترثه امه واخته من امه فرضا لاغیر. (البحر الرائق ص:۵۰۳ ج:۸)(۱) وفی تبیین: بدل اخته من الام اخوته من الام. فلومات شخص عن بنت وام واخ توام من الزنا او اللعان فالمال للبنت والام ارباعا فرضا وردا ولاشئ للتوام لانه اخوه لامه فلا یرث مع البنت شیئا آه (حاشیة شلبی علی تبیین الحقائق) (۲) دزنا څخه پیدا شوی ګوچنی لپاره مزنیه څوک چی دهغه پیدا کیدلو والا هم ده وهغی ته مور ویل حالانکه زنا یو حرام فعل دی، نو که چیری دا ډول په دغه تربحث لاندی مسئله کي د ذکر شو امورو په بناء باندي په دغه صاحبة الرحم کي هم دی مورو الی تسلیم کړه شی، څه ګنجائش په نظر راځی اوځرنګه چی دغه صاحبة الرحم درحم په وسیله سره ورته مورو الی ثابتیږی، لهذا زما په رائیه کي دغه د صاحبة النطفة سره په میراث کي د مور په حصه کي شریکه کیږي، او ګوچنی هم د دواړو وارث کیږي او دا هم کیدای شی چی د اصلی مورو الی د نشت والی په وجه ده دوی تر مابین دوراثت قول دی ونشی، لیکن په هر حال! د غه د حرمت د ثابت والی سره منافی نه دی. فقط هذا ما عندی والعلم عند الله تعالی.

---

(۱) ج: ۹ ص: ۳۹۱ طبع دار الکتب العلمیة بیروت) (۲) تبیین الحقائق العصبات في المیراث.

جواب (دحضرت محترم دامت برکاتهم العالیه څخه)

د قدرور مکرم جناب مولانا مفتي عبدالواحد صاحب مدظلهم: السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته! ستاسو قدرمند خط او د آزموینتی بمبی د حمل په باره کي ډیر تفصیلات د ډیره وخته څخه اول واحقرته رارسیدلی وه، لیکن مسئله چونکه ډیره عمیقه وه د غور او فکر تقاضائ کوله له هم دغه وجی څخه دغه لیکنه دفرصت په انتظار کي اینبودل شوی وه. اوس څه ورځی مخکی واحقرته ستاسو دلیک په غور سره دویلو موقع پیدا شوه، او تاسو د حمل کیدلو په باره

کي چي کم تفصیلات لیکلی دی . دهغه څخه داحقر ومعلوماتو ته اضافه توب وشو ، جزاکم الله تعالی لیکن ددغه تشریح څخه وروسته هم ستاددغه موقف سره داحقر اتفاق نه شی کیدلای .که چیری دمیړه اومایني گډه شوی نطفه دیوی بلی ښځي ورحم ته ورولویږی اودهغی درحم څخه زیږیدنه وشی نوصاحب دنطفه پلار دی اوصاحبة النطفه اوصاحبة الرحم دواړی مندی دی، ترکومه ځایه پوری چی دصاحبة الرحم دموروالی تعلق دی ،په هغه کي خبره نشته .لیکن د صاحب النطفه اوصاحبة النطفه څخه دبچی د نسب دثابت والی ډیرسخت اعتراض دی، دقرآن کریم وینا ده (ان امهتهم الااللائی ولدنهم) سورة المجادلة آیت نمبر ۲) څخه په دغه باره کي ښکاره دامعلومیږی چی موروالی په هغه ښځه کي حصر دی کم چی ئي درحم څخه بچی پیدا شوی وی ،اوهم دارنگه (حملته امه کرها ووضعته کرها) سورة الاحقاف آیت نمبر ۱۵) مقتضی هم داغه ده ،لهذا دکومي ښځي درحم څخه چی بچی نوی پیداشوی دمذکوره آیت قرآنی څخه وهغي ته شرعا موروېل ممکن په نظرکی نه راځی . پاته شوه داخبره چی اصلی نطفه خو ددغه ښځی ده نوصرف ددغه خبری څخه ددي موروالی ثابتیدل مشکل دی. اول ددی وجی سه چی ستادخپل ارشاد مطابق دگوچنی په بناءاصلیوکی دصاحبة الرحم څخه موادحاصلیږی ،چی دهغه معنی داده چی صرف نطفه دبچی دتخلیق لپاره کافی نده، ترکمه پوری چی هغه تریوه وخته په رحم کي پاته شی دصاحبة الرحم مواد حاصل نکړی، لهذا دکومي ښځي په هګی کي چی دنطفی جرثومه (سپرم) داخل سی ،هغه دولادت لپاره کاپی سبب ندی .دوهم ددی وجی څخه که چیری یوه نطفه په قصد سره په یوه غیر شرعی طریقه سره په یوه رحم کي داخله کړه سی نو که چیری عملا دگوچنی دولادت سبب دغه جوړشی، لیکن شرعا بچئ دده وطرفته نه منسوبه کیږي اودبچی نسب دده څخه نه ثابتیږی - الولد للفراش وللعاهر الحجر (۱) ددی تقاضا هم داده ،په دغه حدیث کي وللعاهر الحجر، جمله دابنه ئي چی حالات داسی دی چی په هغه کي ظاهرا بچی دزانی معلومیږی، اودطبی نقطه نظره څخه دغه خبره یقینی هم کیدای شی .چی بچی دزانی دنطفی څخه پیداشو .

---

(۱) الصحیح للبخاری کتاب المحاربین ج: ۲ص: ۱۰۰۷ (قدیمی کتب خانه).

ددې سره سره بچی دزانی وطرفته شرعا ئي منسوبه نکړی ،ددی څخه دااصول معلومیږی که چیری بالفرض یوځای په طبی طریقه سره داثابته هم شی اوپه یقینی طریقه سره ثابته شی چی ددغه ګوچنی اصل دفلانی سړی نطفه ده، لیکن هغه نطفه په یوه داسی رحم کي داخله شویده ،چی دنطفه دخاوند لپاره حلاله نده نومذکوره ډاکټری دیقینه سره دبچی نسب د نطفه دخاوند څخه نشی ثابتولای ،په دغه تربحث لاندی صورت کي داخبره خلاصه شویده چی دنارینه اوښځی داګډه نطفه په کم ځای کي چی داخله شویده ،هغه ددغه لپاره حرام ؤو اوداداخلیدل هم حرام ؤو ،څرنګه چی تاسو خپله فرمائلی دی ،لهذا که چیری هغه ګډه نطفه بالفرض دولادت دسبب لپاره کافی هم وبلل شی بیا هم د ذکرشو اصولو مطابق نه دصاحبة النطفه څخه دبچی نسب ثابتیږی اونه دنطفه دخاوند څخه . اوس چی کله دغه دولادت سبب لپاره کافی هم ندی نو په طریقه اولی سره دنطفی والا سړی اوښځی څخه دی دده نسب باید ثابت نشی . په دغه سلسله کي چی جناب دالیکنه کړیده چی ده نارینه نطفه چی کله په بیضه انثی کي داخلیږی نو هغه سره پاشل کیږي ،لهذا داوینا ممکنه نده چی اوس په رحم کي داخل شوی شی دنارینه نطفه ده، احقر ددي سره هم متفق ندی، واقعیت دادی چی دنارینه نطفه نه پاشل کیږي ،بلکه په بل شکل سره اوړی ،اوبل شکل اختیاره وی، دهغی وجود نه ختمیږی، که ئي چیری وجود ختم کیدلای نو به بیا دبچی نسبت ودغه نطفی ته ممکن نه واي ،لهذا دنارینه نطفه ده یوي حرامی ښځی په رحم کي ،که هغه په خپل اصلي صورت کي ولاړه شی اوکه بل صورت اختیار کړی ،په دواړو صورتو کي شرعا هیڅ فرق نشته، . دویمه خبره تاسو دالیکلی وه چی دنسب دثابت والی بنیادونه دازمویښتی بمبی څخه ثابتیږی، لهذا دبلی ښځی ورحم ته ده داخلیدلو څخه دنسب ثابتیدل اوغیری ثابتیدل نه شی جوړیدلای، داحقر په دغه کي هم تأمل شته، د نسب دثابتو والی لپاره صرف دنطفو انعقاد ،استقرار ،اواختلاط، کافی ندی ،بلکه په حلال رحم کي ترهغه معلومی مدی پوری استقرار اویا دحلال رحم څخه ولادت هم ضروری دی ،ددي څخه بغیر دنسب ثبوت

نشي کیدلای . کوم څه چې مې پورته درته وړاندې کړه ،داده مسئلې دنفس الامري تحقیق سره متعلق دی ،لیکن ددی یوعملي اړخ هم شته ،اوهغه دادی که چیرې دهغه ښځې چې په رحم کیښي ګوچنی ندی پیداشوی دنطفی والا میړه اوښځې څخه نسب ثابت کړل شي نو زه دافکرکوم چې ودغه طریقې ته دحرام ویلو سره سره ددغه عمل درواج بندیدل به ممکن نشي اوددی منکر عمل عام والی به دونه زیات شي چې دهغه دتصورڅخه به زړه لړزیږي .. هذا ماظهر لی والله سبحانه وتعالی اعلم والسلام (حضرت مولانا محـــمد تقي عثماني مدظلهم) بقلم محمد عبد الله میمن ۵شوال ۱۴۱۱هجری .

صرف په حمل سره دنسب دثابت والی حکم

دحضرت محترم دامت برکاتهم العالیه دمذکوره جواب څخه وروسته مفتي عبدالواحد صاحب د خپل موقف په تائید کي لاندني جوابی خط راواستوی .) سوال اواضافه تحقیق دمفتي عبدالواحد صاحب څخه :حامدا ومصلیا وخدمت ته دجناب حضرت مولانا تقي عثمان صاحب مدظله العالی . مکرم اومحترم !! الســـلام علیکم ورحمة الله وبـــرکاته :

دجناب احترامانه لیک په تاریخ د۵/شوال /۱۴۱۱هجری دیوی میاشتی څخه وروسته راورسیدی ،دیره مننه : دیوڅو بالابد وړاندیزونو دوړاندې کیدلو دلاوری کوم ،که څه هم ددي سره سره بیریږم هم چې زما ددغه وړاندیزو څخه جناب زهیر نشي ،دجناب دمصروفیاتو هم راسره فکرشته ،لیکن دخپلي مجبوری په خاطر اودحضرت دعدم التفات باعث دجناب وطرفته هرګړی نظر کولو باندي مې آماده کوی.(۱)..په خپله مخکني عریضه کي مادالیکلی وه :چې ددی څخه داخبره ښکاره شوه چې په آزموینتي بمبه کي دنسب دثابت والی بنیادونه پراته دی، لهذا دیوی بلی بیګانه ښځې په رحم کي ده داخلیدلو څخه دنسب ثابتیدل اویا نه ثابتیدل نه جوړیږی . پردغه باندي جناب دغه تبصره فرمائیلی ده چې : دنسب دثابت والی لپاره صرف

د نطفو انعقاد، استقرار، او اختلاط، کافي ندی، بلکه په حلال رحم کي تريوی معهودی مُدی پوری استقرار او يا د حلال رحم څخه ولادت هم ضروری دی، د دي څخه بغير د نسب ثابتيدل نشي کيدلای. د معهودی مُدی څخه په ښکاره توګه د حمل کمه مده يعنی شپږ مياشتی فهمول کيږي. والله اعلم د جناب پر تبصره باندي زما دا سوال دی چی زموږ فقهاؤ د حمل لپاره هم د نسب د ثابت والی قول کړيدی، قطع نظر د دي څخه چی حمل به څونه وخت تيره وی. په بدائع کي دی:

ولو قال لامرآته وهی حامل: ليس هذا الحمل منی لم يجب اللعان في قول ابی حنيفة. لعدم القذف بنفی الولد وقال ابويوسف ومحمد: ان جاءت بولد لاقل من ستة اشهر لم يجب، وجه قولهما انها اذا جاءت به لاقل من ستة اشهر من وقت القذف فقد تيقنا بوجوده وقت النفی كان محتملا للنفی اذ الحمل تتعلق به الاحکام، فان الجارية ترد علی بائعها ويجب للمعتدة النفقة لاجل حملها فاذا نفاه يلاعن فاذا جاءت به لاکثر من ستة اشهر فلم تتيقن بوجوده عند القذف لاحتمال انه حادث ولهذا لا تستحق الوصية ولابی حنيفة ان القذف بالحمل لو صح اما ان يصح باعتبار الحال او باعتبار الثانی لا وجه للاول، لانه لا يعلم وجوده للحال لجواز انه ريح لا حمل ولا سبيل الی الثانی، لانه يصير في معنی التعليق با لشرط......... ولا يقطع نسب الحمل قبل الولادة بلا خلاف بين اصحابنا اما عند ابی حنيفة فظاهر، لانه لا يلاعن وقطع النسب من احکام اللعان. واما عندهما فلان الاحکام انما تثبت للولد لا للحمل وانما يستحق اسم الولد بالانفصال، وعند الشافعی يلاعن ويقطع نسب الحمل واحتج بما روی ان رسول الله صلی الله عليه وسلم: لاعن بين هلال بن امية وبين امرأته وهی حامل والحق الولد بها فدل ان القذف بالحمل يوجب اللعان وقطع نسب الحمل ولا حجة له فيه، لان هلالا لم يقذفها بالحمل بل بصريح الزنا وذکر الحمل وبه نقول ان من قال لزوجته: زنيت وانت حامل يلاعن، لانه لم يعلق القذف بالشرط واما قطع النسب فلان رسول الله صلی الله عليه وسلم. علم من طريق الوحی ان هناک ولدا. الا تری انه قال صلی الله عليه وسلم: ان جاءت به علی صفة کذا فهو لکذا وان جاءت به علی صفة کذا فهو لکذا ولا يعلم ذلک الا بالوحی ولا طريق لنا الی معرفة ذلک فلا ينفی الولد والله الموفق. (ج: ۳ص: ۲۴۰) (۱) که څه هم هلال بن اميه رضی الله عنه په قصه کي پر نفی د ولد

باندې اعتراض شوېدی دا ؤول لکه په ردالمحتار کې چې دی : ولکن لم يذکر فيه انه صلى الله عليه وسلم نفاه قبل الوضع کما اقتضاه کلام الشارح تبعا للنهر، وانما فيه قوله : صلى الله عليه وسلم. انظروها فان جاءت به کذا فهو لهلال ،اوجاءت به کذا فهو لشريک وانها ولدت فالحق الولد بالمرأة وجاءت به اشبه الناس بشريک . (۲) ليکن کومه خبره چې زموږ لپاره فائده منده ده هغه يله اعتراضه واقع شويده. يعنی دا چې حمل ثابت النسب دی ،که چيرې ترمعهود ی مُدی پورې اويا دحمل ترايښودلوپورې نسب نه ثابتيدلای نو صاحبينو (رح) و قول ته فاذا نفاه يلاعن، به جواب داورکول کيدلای چې اوس حمل ددغه څخه ثابت النسبه ندی اونشو . نو هغه نفی دکوم شی کنې ؟کله چې دهغه نسب ثابت شی بيا ديې هغه وخت نفی وشی. بالابد پرهغه باندې داوينا چې، ولايقطع نسب الحمل قبل الولادة، په دغه وخت کې صحی کيږي کله چې هغه اول ثابت النسبه شی ،کنه نو قطعه دنسب هسی خبره ده . کله چې دحمل لپاره هم دنسب ثابتيدل کيږي اوداکوم قيد موجود ندی چې دڅونه وخت حمل به وي نودعام والی له وجی څخه د (مضغه ،علقه) مراحل هم په دغه کې شامليږی . دحلالو نطفويعنی دميږه اوښځی دنطفوڅخه جوړه شوی علقی لپاره دنسب ثابتيدل آيا هغه وخت کيږي چې کله دنطفو ګډيدل دښځی په رحم کې وشی ،اوکه درحم څخه دباندې ګډيدل وشی اودعلقی د حاصليدلوپه صورت کې يعنی په آزموينښتی بمبه کې هم نسب ثابتيږی ؟ څرنګه چې ددواړو ترمنځ دفرق کولو لپاره هيڅ دليل موجود ندی ،لهذا په آزموينښتی بمبه کې دحلالو نطفودګډيدلو په نتيجه کې حاصليدونکی علقه ثابت النسبه کيږي . په مخکنی عريضه کې چې ما ذکر کړيوه چې آزموينښتی بمبه کې د کثيرالخلياتی (Multicellular) مرحلو په حاصله ولوباندې او ورحم ته په انتقال کيدلو باندې ددې مراد دعلقی ابتدائي مراحل دی . دحمل څخه دنسب دثابت والی په باره کې يوه بله حواله :

(۱) بدائع الصنائع ج: ۳ص: ۲۴۰ (طبع سعيد) وفی طبع مکتبة دارالکتب العلمية بيروت ج: ۸ص: ۲۱۶ (۲) ردالمحتار علی الدر مطلب الحمل يحتمل کونه نفخا ج: ۳ ص: ۴۹۱ (طبع سعيد).

وتلخيص هذا الوجه انه قياس زوجة الصغير الحامل وقت موته بغير ثابت النسب على زوجة الكبير الحامل وقت موته بثابت النسب في حكم هو الاعتداد بوضع الحمل بجامع انه لقضاء حق النكاح اظهارا لخطره متعرضا فيه لا لغاء الفارق وهو وصف ثبوت نسب الحمل وعدمه. (فتح القدير ج : ۴ ص: ۳۲۴) (۱) ترکومه ځايه چې ددغه آيات تعلق دی چې دهغه ذکر جناب کړيدی يعنی، ان امهتهم الا اللائي ولدنهم، (۲) او، حملته امه کرها ووضعته کرها، (۳) نوددغه په باره کي دپورته ذکرشو حوالو په رڼاکی زما رائيه داده چې دغه ذکر پرطريقه دعادت دی ،اوعادتا دمورجوړيدلو دری مرحلی دی . (دهغه مراحلوذکرما په مخکنی عريضه کي هم کړی ؤو) يعنی : (۱)... دښځی نطفه دنارينه دنطفی څخه حمل داره کيدل (۲).... ددغی حملداری نطفی په رحم کي قرار اونشوونما (۳)... دوخت په پوره کيدلو سره دحمل اېښودل . دريمه مرحله چې دهغی ذکر په اول آيت کي دی ،عادتا واولو دومرحلو ته مستلزم دی داسی هم نده چې دښځی نطفه دګوچنی په تخليق کي شريکه نده ،اوصرف دحمل دايښودلو وجود دهغی په مورو الی کي کافی دی ،داغه رقم حمل اودحمل اېښودل يعنی دويمه اودريمه مرحله چې دهغه ذکر په دوهم آيت کي دی ،عادتا واولی مرحلی ته مستلزم دی ،ځکه چې عادتا بچې دمور دنطفی څخه بغير نه پيدا کيږی، ملاعلی قاری رحمه الله په عبارت کي نقل شويدی : وهو استدلال على ان لها منيا كما للرجل والولد مخلوق منهما اذلولم يكن لها ماء وخلق من مائه فقط لم يشبهها، (۴) ليکن آيا اوله مرجله هم دنسب دثابتيدلو لپاره ومخته دوو مرحلو ته محتاجه ده، د ذکرشو پورته حوالو په رڼاکی داحتياج نه پاته کيږی، په دغه بناء باندي که چيری په راتلونکی کي داسی حالات جوړشی چې په مصنوعی طريقه دی غذا آماده شی اودکوچنی نشوونما دمشينانو په ذريعه باندي وی نود بچې نسب ثابتيږی .(۲).... زما پريوه بل عبارت چې پرهغه باندي جناب اعتراض کړی دی هغه دادي : پردغه ټوله عمل دی غوروشی نو په فکر کي راځی چې دبچې د تخليق عمل شروع شويدی ،دنارينه نطفه پرخپل اصلی حالت باندي پاته نده ،بلکه سره پاشل شويده (دښځی په هګی کي داخله شويده) پردغه باندي جناب دغه

اعتراض کړی دی چی : دنارینه نطفه سره پاشل کیږي نه بلکه تبدیلیږی اوبل صورت اختیارږه وی، دهغه وجود نه ختمیږی . که ئي چیری وجود ختم کیدلای نوبه دبچی منسوبه کیدل دهغه وطرفته ممکن نوای، لهذا دنارینه نطفه دیوه ی حرامی ښځی په رحم کي که هغه په اصلی صورت سره ورداخله شی اوکه په یوه بل صورت سره بدله شی اوورورسیږی، په دواړو صورتوکی شرعا هیڅ فرق نشته .

(۱)باب العدة ج: ۴ص: ۲۹۱(طبع مکتبه رشیدیه (۲) سورة المجادلة آیت نمبر ۲ (۳) سورةالاحقاف آیت نمبر ۱۵) (۴) مرقاة المفاتیح شرح المشکوة باب الغسل ج: ۲ص: ۳۲ (طبع مکتبه امدادیه ملتان) .

خپل په مخکنی عریضه کي می ذکر کړی وه دنارینه اوښځی نطفی چی یوځای کړه شی دتقسیم دمرحلوڅخه تیریږی اومخته یوه خلیاتی مرحله کیږي هغه چی دویشلو دعمل څخه تیریدل وکړی وکثیر الخلیاتی مرحلی ته رسیږی ،دغه دعلقی مرحله ده څرنګه چی دغه وخت یو انقلابی ماهیت کیږی، لهذا پردغه بناء باندي ما ئي په پاشلو سره تعبیر وکړی . که یو څوک داخیال وکړی چی دتقسیم اوویشلوسره دنارینه دجرثومی سپرم اجزاء باقی دی ،لهذا د مردانه سپرم صرف شکل بدل شوی دی لکه په معلومه طریقه سره دیو هلک اویا انجلی بنیاد دی ،یعنی دا چی ددي جنس متعین شویدی څرنګه چی دمردانه اوزنانه نطفو حال داسی نسی کیدای (۱)لاندنی حواله ملاحظه کړی :

When the spermatozoon meets the ovum it penetrates the Oolemma by means of its head-cap . the tail becomes absorbed but the head and body pass in and the head forms the male-pronucleus which fuses with the nucleus of the ovum (female pronucleus) to form the segmentation nucleus. In this way the fertilized ovum is furnished with the male and the female , contributing the half . the body of the spermatozoon furnishes the apparatus necessary for the first division of the ovum. And thus initiates segmentation ,which thereaftergoes on rapidly by the ordinary process of mitosis it may be well to

recallat this point the chromosome mechanism which is now generally accepted as the basis of sex determination. The original spermatocyte cell contains ۴۴ somatic chromosomes and ۲ sex chromosomes which may be called x and y. from this cell four spermatozoa arise by the maturation divisions, each containing۲۲ somatic chromosomes and one sex chromosomes eithct x or y . the oocyte contains ۴۴ somatic chromosomes and ۲ sex chromosome, both x, so that after maturation the ovum is left with ۲۲ somatic chromosomes and one sex chromosome x . the union of the ovum with a spermatozoon with an x chromosome x , the union of the ovum with aspermatozoon with an x chromosome will reproduce the full

(۱)یعني عادي په تحقیق ده اطباء اودغه تحقیق تبدیلیږي هم(حاشیه دحضرت محترم برکاتهم څخه)

Female complement of ۴۴ somatic and ۲x sex chromosomes, making atotal of ۴۶ which is characteristicof the human species. The union of the ovum with aspermatozoon with a y sex chromosome will reproduce the male pattern of ۴۴ somatic chromosomes and ۲ sex chromosomes, x & y. (A text- Bookof midwifery by johnstone).

اضافه پردغه کومه خبره چې قابل غورده اودچا وطرفته چې ما توجه په سابقه عریضو کې کړیوه ،هغه داده چې مستعار رحم ترنقل کیدلو وروسته داوله څخه دامکان نه وی (۱)چې د خواست کره شوی رحم دبنځې نطفه دهغه سره ګډه شي اودهغه دنطفې دشامل والي څخه بغیر هغه دی کامله اواصله مور قبوله شي دا ولی نه متصوریږی ؟

The main results of fertilization are (I) restoration of the diploid number of chromosomes and (۲) determination of the sex of the new individual. (medical Embryology by langman)

(۳).... زمادپخوانی لیک یوه جمله داوه چې :دګوچنی اصلی بناء(Basicstructural formation) کي ددغه صاحبة الرحم څخه مواد حاصلیږی . ده موادو زما مراد غزاء ده چې

وګوچنی ته دوینو په ذریعه سره حاصلیږی، دغه ما اول هم ذکر کړیوه ،یعنی دا چی خواستی رحم والا صرف ځای اوغزاء برابره وي، اوښکاره داده چی په یوه خاصه طریقه باندي دغزاء برابریدل دګوچنی په خلقیت او ماهیت کي شامل ندی ،هغه یو خارجی امر دی، چی دهغه لپاره عقلا نوری ذرائعی هم ممکنه دی ،دغه وضاحت می له دی وجی ځخه کړیدی چی جناب دالیکنه کړیوه چی زما ددغه جملی معنی داده : چی صرف نطفه دبچی دتخلیق لپاره کافی نده ،ترڅو چی هغه دیوي مده لپاره په رحم کي پاته شی اودصاحبة الرحم مواد حاصل نکړی ،لهذا دکومی ښځی په هګی کي چی دنطفی جرثومه داخله شوه ،هغه دولادت لپاره کافی سبب ندی. (۴)..... جناب وښځی ته (دچاچی نطفه دمیړه دنطفی سره ګډه سی په علقه سره بدلیږی)دموروالی په خلاف ئي دادلیل هم وړاندی کړیدی چی : دوهم ددی وجی سه که چیری یوه نطفه په قصد سره په یوه نارواطریقه سره په یوه بل رحم کي ولویږی ،نوکه هغه عملا دګوچنی دولادت سبب هغه جوړشی ،لیکن شرعا بچی دهغه وطرفته نه منسوبه کیږي۔الخ دغه اصلی مسئله چی جناب لیکلی وه،منونکي ده، لیکن په دغه کي دمذکوره نطفی ځخه مراد دنارینه نطفه ده ځرنګه چی پرخپل اصلی حالت باندي (که دهغه سره داوله سه دخپلی ښځی نطفه نوی ،اویا وي، نوپرخپل اصلی حالت باند ی ده)که چیری په یوه حرام رحم کي داخله شوی وی ،ځرنګه چی زموږ تربحث لاندی کم صورت دی ،په هغه کي دنارینه نطفه دخپلی ښځی دنطفی سره ګډه کړی په علقه سره تربدلیدلو وروسته په حرام رحم کي داخله کړه شی، پردی باندي علاوه په دواړو صورتوکی یوفرق بل هم سته اوهغه دادی چی دجناب په لیکل شوی صورت کي د صاحبةالرحم خپله نطفه هم دبچی په تخلیق کي شریکه کیږي اودهغی ځخه بغیر تخلیق عادتا محال دی ځرنګه چی تربحث لاندی صورت کي دبچی په تخلیق کي دښځی نطفه شریکه شویده ،دصاحبة الرحم نطفه داوله ځخه نده شریکه شوی. (۵)..... په خپل دغه تحریر کي ما دعلقه لفظ استعمال کړیدی اوځرنګه چی په مخکنی لیکنه کي می دهغه استعمال نه ؤو کړی ،دهغه بیان دادی چی په مخکنی لیکنه کي ما دآزموینتی بمبی دحمل (T.T (fertilization تولہ مراحل اوبیا ورحم ته دانتقال کیدلو مرحلی په تفصیل سره بیان کړیوی

.او خیال می داؤو چې دخپله طرفه څخه ویوی مرحلی ته معلوم نو م دور کولو څخه بغیر ټولی خبری دی مخ ته کښنی ښودل شی ،لیکن اوس می خیال داشو ،چې شاید پرجناب به حقیقتِ حال نوی واضح شو ی، له دغه وجی می اوس ددغه لفظ داستعمال څخه کومک وغوښتی .

(۶).... تراوسه پوری چې زما وړاندیزونه پر دغه خبره باندي ټینګ دی چې ښځه یعنی صاحبة النطفه دی اصلی مور وبلل شی، ددی څخه وروسته اوس فقط دونه سوال باقی پاته کیږي چې صاحبة الرحم دی څه وبلل شی ؟ په خپل مخکنی لیکنه کي ما ویلي ؤو چې : (!)... دګوچنی په اصلیت کي دصاحبة الرحم څخه مواد (غذاء) حاصلیږی ،(!!) ... دحمل دایښودلو تکلیفونه چې عادتا دقبلیدلو په بناء باندي وهری مور ته دهغه برتری حاصلیږی، هغه دغه صاحبة الرحمه قبلوی، (!!!)... بیا دحمل ایښودل یو داسی عمل دی چې دهغه له وجی دلغت له لاری دحمل ایښودولو والا ته مور ویل کیږي ،لهذا ددغه پورته ذکرشوو امورو په بناء باندي ودغی صاحبة الرحمی ته دسره څخه دمور والی داستلو امکان نشته ،لیکن بیا وروسته زما رائیه بدله شوه ،چې دهغه وجی دادی (۱)...کله چې دمیړه اومايني څخه نسب ثابت شو نو بیا دبچی دنسب دثابتیدلو اضافه ضرورت پاته نشو . (۲)...دښځی دمور والی دثابتیدلو تقاضا داده چې دمیړه سره به نسب ثابت وی لکه چې دصاحبة الرحم څخه دنسب دثابتیدلو تقا ضا داده چې دمیړه سره به نسب ثابت نوی . ددواړو دمور والی څخه داتضاد لازمیږی، څرنګه چې دصاحبة الرحم دمورګرځولو لپاره هیڅ دنسب دثابت والی ضرورت نه لیدل کیږي ،لهذا ددي تضاد دځان ساتلو په وجه سره دی وصاحبة الرحم ته مورونه ویل شی،پاته شوی هغه مذکوره پورتنی وجی ،چې دهغی دمور والی تقاضا کوی نو دهغه جواب داورکول کیداشی چې کامله اوحقیقی تقاضا عادتا هغه وخت ثابتیږی چې کله دهغی سره د صاحبةالرحم نطفه هم په تخلیق کي شریکه وی . اوحال داچې هغه شرکت نیستی دی، لهذا کامله اوحقیقی تقاضا هم نیستی ده . البته چې پررضاعت باندي قیاس کره شی وهغی ته هم درضاعی مور په څیر ویل کیدایشی ،که څه هم په دی کي درضاعت په مقابله کي بالابد معنی پیدا کیږی، ددغه څخه هغه غیری پوره شوی تقاضا هم پوره کیږي ــ (۷) .... پاته شوه دجناب هغه وینا چې : لیکن دهغه یو عملی اړخ هم شته

اوهغه دا که چیری د ښځی څخه بغیر دیوه بل رحم څخه پیدا کیدونکی ګچنی ته دنطفی والا مور دښځی سه ثابت النسب وبلل شی نوزه پوهیږم چی ودغه طریقی ته دحرام ویلو باوجود به دد غه عملی کار بند یدل ممکن نشی اوددی منکر کار عام والی به دونه شی چی دهغه دتصور څخه به زړه په لرز اخته شی . نوپه دی باره کي عرض دادی چی ماپه اول سرکی وضاحت کړی وو چی دمغرب په تقلید کي زموږ وخواته هم څه خلق داسی کارونه کوی ،اوکه چیری یوڅوک داسی وکړی نوبیا نسب دچاڅخه ثابتیږی ؟ دغه سوال خامخا پیدا کیږي چیری چی دا فکراهم وی ،هلته دبچی نسب هم اهم دی ،ددغه خطري دبندیدلو لپاره دحکومت له لاری قانون جوړیدایشی . (یاداشت :دحکومت سه صرف زموږ دملک موجوده حکومتونه ندی مراد بلکه ټول اسلامی حکومتونه اوپه راتلونکی کي جوړیدلووالا حکومتونه هم دی . داوضاحت می په دی وجه سره وکړی چی په یوځای کي یووخت چی نااهله حکومت ولیدل شی نو په مکمله توګه به نه نااُمیده کیږي . فقط والله تعالی اعلم طالب دعا عبداواحد غفرله ۳/دمحرالحرام ۱۴۱۲هجری جامعه مدنیه کریم پارک راوی روډ لاهور .

(دحضرت محترم دامت برکاتهم العالیه جواب)

قدرمند اومکرم جناب مولانا ډاکټرعبدالواحد صاحب مدظلهم العالی :

السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته :ستاسو محترم لیک راورسیدی اودآزموینتی بمبی په سلسله کي ستارائیي مکرره استفاده وکړه ،داخویوعلمی تحقیق دی ،له هم دغه وجی څخه دخاطردمانده کیدلو سوال نه پیداکیږي . په داسی قسم نوی مسائلوکی چونکه صریح حکم په کتابوکی موجود ندی له هم دغه وجی ستا لیکونه په نیت داستفاده سره وایم،لیکن دښه پراخ ذهن سره سره دویلو باوجود احقرتراوسه پوری ستادرائیي سره متفق نشو،دمفصلی تبصری مهلت واحقرته نشوپیدا ،البته یوڅونکتی ستاسو دمکرر غورلپاره دراستوم (۱)...تاسو

دحمل دثبوتِ نسب په سلسله کي دبدائع چی کوم عبارت نقل کړی ؤو (۱) او دهغه څخه چی کوم دلیل ویل شوی ؤو چی حمل بالکل په اولو مراحلو کي هم ثابت النسبه کیدایشی .هغه واحقرته دڅووجوهو څخه بنه نه معلومیږی : اوله وجه خوداده : چی زما دوینا سره نطفه دهغی مرحلی سره تعلق پیدا کوی چی ستا دنوی تحقیق سره مطابق چی لاتراوسه علقه وی په

(۱) بدائع الصنائع ج : ۸ ص : ۲۱۶ (طبع دارالکتب) وفی طبع سعید ج : ۳ ص : ۲۴۰ .

دغه مرحله کي پردغه باندي دحمل دهغو احکامو اطلاق نشی کیدای کوم چی تاسو ذکر کړیدی، هغه تراوسه لا دنسب دثابتیدلو اویا دنسب دقطع کیدلو په ځای کي ندی ،ځرنګه چی ترکومه وخته پوری دهغه یوڅه اعضاء نوی ښکاره شوی ،ترهغه وخته پوری دهغه پرتلف کیدلو باندي دګوچنی دیت هم نه لازمیږی ،بلکه په شامی کي داسی دی که چیری مضغه جوړه شوی وی لیکن استبانه خلق (داعضاؤتخلیق) نوی بیاهم په هغه کی، غره، نه واجبیږی — ولو القت مضغة ولم یتبین شئ من خلقه فشهدت ثقات من القوابل انه مبدا خلق آدمی ولو بقی لتصور فلا غرة فیه وتجب فیه عندنا حکومة (۱) دتاوان عدم وجوب ددي وجی سه دی چی هغه لا تراوسه ګچنی ندی تسلیم شوی اوترکمه ځایه چی دحکومت دجوب تعلق دی ،هغه پرهر قسم ضررباندي کیږي اوهغه دلته هم ستنه . (۲)...حمل هغه وخت وارث جوړیدلای شی کله چی هغه ژوندی پیداشي ،دمړه پیداکیدلو په صورت کي هغه وارث نشی جوړیدلای، البته که چیری دیوه جنایت څخه حمل شوه شوی وی نوکه هغه مړپیداشی بیاهم هغه وارث بلل کیږی، ځرنګه چی په ټولوفقهی کتابوکی په تصریح سره شته . (وګوری عالم ګیری: ۴۵۶/۶) (۲) لیکن ترکومه وخته چی هغه دمضغه په شکل کي وی،که چیری په جنایت سره هم ولویږی بیا هم هغه وارث نه بلل کیږي ،اوحال داکه چیری هغه دنسب دثابتیدلو محل وای نوځرنګه چی ګوچنی مستبین الخلق دجنایت په صورت کي وارث کیږي داغه رقم داهم وارث کیږي . (۳)... تاسو داعبارت نقل کړی دی ،په هغه کي دی د صاحبینُ مؤقف بیان کړیدی اودا الفاظ دی نقل

کړيدی :واما عندهما فلان الاحکام انما تثبت للولد لا للحمل وانما يستحق اسم الولد بالانفصال ولهذا لايستحق الميراث والوصية الا بعدالانفصال . (۳) ددي عبارت څخه، ښکاره معلوميږی چی دصاحبينو رح په نزد دحمل چی ترڅه وخته جلاوالی نوی راغلی ترهغه وخته پوری نه دنسب قطعه کيدل ممکن دی اونه دنسب اثبات ،ځکه چی هغوی دټولو احکامو دثبوت نفی کړيدی . (۴)...که چيری فرض کړو چی دفقهاؤ په يوه عبارت کي وحمل ته ثابت النسبه ويل شوی وي اوهغه وخت ورته ويل شوی وي چی هغه لا مستبين الخلق نه وي نو هغه يقينا په اعتبار دمايؤلو کاوه کيږي اودفقها ؤ په کلام کي تاويل هوساه دی نسبت وآيتِ کريمه ته، ان امهتهم الا اللائی ولدنهم، (۴) دتأويل کولو سه ،ځکه چی فقهاء کرامو دغه تصور ندی کړی چی په کم وخت کي دحمل داستقرارځای دولادت دځای څخه علحيده کيدای شی، ليکن دقرآن کريم په باره کي داخبره هيڅ کله نشی ويل کيدای ،ځکه چی الله تعالی عالم الغيب دی اودغه آيت ددغه علم سره نازل شويدی چی يو وخت داسی

(۱) ردالمحتار على الدرفصل في الجنيين ج ۶،ص، ۵۹۰(طبع سعيد) (۲)وان ولد ميتا لاحكم له ولا ارث .....ومتى انفصل الحمل ميتا انما لا يرث اذاانفصل بنفسه فاما اذا فصل فهو من جملة الورثة وبيانه انه اذا ضرب انسان بطنها فالقت جنينا ميتا فهذا الجنين من جملة الورثة .الفتاوی الهندية كتاب الفرائض الباب السابع في ميراث الحمل ج : ۶ص ۴۵۶ (طبع رشيدية) (۳) بدائع الصنائع ج : ۸ ص: ۲۱۶ (طبع دارالكتب العلمية بيروت) وفی طبع سعيد ج :۳ ص: ۲۴۰ (۴) سورة المجادلة آيت نمبر ۲ .

راځي چي کله استقراراوځای دولادت سره جلاوي، لهذا په آيت کي دتاويل کولوپرځای دفتهاؤ په عبارتوکی تاويل کول اولی دی . (۵).... احقردنارينه دنطفی دانقلاب نفی ندی کړی، دوجود دختم والی نفی ئي کړی وي، لهذا زما استدلال اوس هم باقی پاته دی چی دنارينه نطفه که هغه په خپل اصل صورت کي ديوی ښځی ورحم ته ولاړه سی، يا په يوه بل څه سره بدله ولاړه سی ،په دواړو صورتو کي شرعا کوم فرق نه معلوميږی . تاسو ليکلی دی چی : ومستعار رحمته ترانتقال کيدلو وروسته داوله سه دامکان نشی کيدای چی مستعار رحم والا ښځی نطفه

دی دهغه سره ګډه شي . په دغه سلسله کي د احقر عرض دادی چې دغه ټوله عدم امکان عقلي یا عادي دی، که چیری عقلي وی نو دمحال والي یو دلیل باید وي، اوکه چیری عادی وی نو ښکاره ده چې هغه پرموجوده طبی تحقیق باندي بناء کیږی، چې دهغه دبدلیدلو هروخت امکان سته ،اوپه هرصورت سره دښځې دنطفی دګډوالی امکانِ عقلي پاته کیږي اودداسی امکانِ عقلي شرعا معتبریدل هم دبعض احکامِ شرعیه ؤ څخه معلومیږی مثلاً، لایسقین ماءاحدکم زرع غیره (۱) اوهم دارنګه حامله دزنا څخه دنکاح دصحی والی سره سره دوطیو دحرام والی وغیره ،لهذا صرف ددغه وجې څخه د صاحبة الرحم دموروالی نفی نه شی کیدای . ددي څخه علاوه داخبره هم د دلیل محتاجه ده چې دښځې دمور والی لپاره دهغې دنطفی ګډیدل ضروری دی، دهغې درحم څخه دګوچنی غذاء اودرحم څخه پیداکیدل دمور والی دثبوت لپاره کافی ندی . (۶)....ددغه نکتی وطرفته دوهم ځل توجه غوارم چې ستا دټوله بحث حاصل دادی چې په نفس الامر، کي نطفه چې دکوم نارینه اوښځې ده ،دګوچنی نسب دهغه څخه باید ثابت شی، اوحال داچې شریعت په دغه معامله کي نفس الامر باندي ئي مدار ندی کړی ،بلکه که چیری ولادت دیوه داسی ځای څخه شوی وی چې هغه بیله شبهې څخه حرام وی نود ګچنی نسب نشی ثابتیدلای، که څه هم په نفس الامر کي نطفه دهرچاوی، اوتاسو پردغه باندي دصاحبة الرحم دنطفی دګډوالی دغیرامکان څخه کم استدلال فرمائلی وو، دهغه په باره کي خپل عرض اول درته وړاندی کوم . (۷)....دشریعت په اصطلاح کي اوپه خپله په قرآن کریم کي هم، اُم، او مور، ته په یوه معنی سره ویل شویدی . ددي څخه هم دامعلومیږی چې ،ولادت دمور والی لپاره لازم شرط دی، که بالفرض ستا دقول مطابق دولادت یوه مشینی طریقه ایجاد کړه شی نو هغه وخت داخبره قابله دغورکولوده چې دولادت په مفهوم کي دی دنطفی ګډوالی هم شامل کړه شی، ځکه چې کله دولادِت حقیقی معنی متعذره شی نو دمجاز وطرفته رجوع ممکنه ده لیکن چیری چې دیوی

(۱)وفی سنن ابی داؤد ج: ۲ص : ۲۰۴(طبع دارالفکر بیروت)لایحل لامرئ یؤمن بالله والیوم الآخران یسقی ماءه زرع غیره وکذا في السنن لکبری للبیهقی رقم الحدیث : ۶۶۲۵ (طبع مکتبة دارالباز مکة المکرمة ومصنف ابن ابی شیبه ۱۷۴۶۰ ج : ۴ ص: ۲۸ (طبع مکتبة الرشد ریاض).

داسی ښځي رحم موجود وي چي دهغه څخه دکوچني ولادت وشی نو، والده، او، ولدنهم. دالفاظو حقیقی مصداق موجود دی ،په داسی صورت کي رجوع ومجازته گنجائش نسته ،لهذا په دغه صورت کي مور وهغی ته ویل کیږي ده چاچی دنس څخه گوچنی پیداشوی وی .

(۸)...دنن څخه تقریبا دکال اویونیم کال مخکی خبره ده ،ما په امریکائي رساله، ټائم، کي یو مضمون واییه چی دامریکی په محاکمو کي دامسئله تربحث لاندی وه چی قانونا دی مورو، صاحبة الرحم، ته اوکه و، صاحبة النطفه ته وویل شی . صاحبةالرحم دگوچنی دعوه کړیوه اوترکومه ځایه چی زما په یاد ده هغه مقدمه کامیابه شوی وه، که چیری دغه بي دینه محاکمی چی دهغوی دفیصلو دار اومدارصرف پرطبی اوعقلی تحقیق باندي دی ،دشرعی قوانینوسره دهغوی هیڅ اړه نشته هغه صاحبة الرحمی ته مور ویلی وه ،نو خاوندان دنصوص شرعیهؤ ته په طریقه اولی سره داپکارده بالخصوص کله چی په دغه کي دډیرو فتنو یوه سخته اودرنه خطره وی لکه څرنگه چی احقر اول هم عرض کړیوه ،بی له شکه دگچنی نسب ثابتیدل یوه اهمه مسئله ده ،لیکن چیری چی دهغه په شرعی حدودو کي گنجائش نوی، هلته ځان پیچل دیوه صفا امرچی د غیری مشروع طریقی په نتیجه کي وپیداشوی بچی ته دنسب دثابت والی ویل واحقرته ډیره درنه معلومیږی . بیاهم څرنگه چی مسئله نویده اودهغی دصریح حکم دفقه په کتابوکی دپیداکیدلو امید هم نشته ،له هم دغه وجی په داسی معاملاتوکی واحقرته پرخپل رائیه باندي ډیر یقین نوي، کوم وړاندیزونه چی په فکر کي راځی هغه وړاندی کړی ،اوس مناسبه دامعلومیږی چی ستا خپل اوداحقر لیکونه دنورو خاوندانو دفکر وعلماؤته ورواستوه دهغوی رائیي حاصلی کړه ،زماپه رائیه کي حضرت مولانا مفتي عبدالشکورترمذی صاحب دساهیوال دسرگودی داولسوالی ،اوجناب مفتي عبدالستار صاحب مدرسه خیرالمدارس

ملتان ،مولانا مفتي جميل احمد صاحب تهانوی ،جامعه اشرفيه لاهور اومفتي رشيداحمدصاحب دارالافتاء والارشاد ناظم آباد نمبر۴کراچی . څخه په دغه مسئله کي استصواب بنه دی . که چيری کم نوی دليل مخ ته راشی نو ان شاء الله پر هغه به غورکيږي اوکه چيری رائيه وی نو ددي مسئلي څخه متعلق زما اوستا دغه خط اوکتابت، په البلاغ کي خپورکړه .چی دنورو اهل نظرعلماؤرائيه به وراندی شی نودغه هم ده دواړو لپاره باعث دلارموندلوده . په دُعاءُکي دياديدلو غوښتنه ده .

والسلام .

(حضرت مولانا محمد تقي عثماني مدظلهم) بقلم : محمد عبدالله ميمن اوله دصفری ۱۴۱۲هجری) .

(جوابی خط دمفتي عبدالواحد صاحب مدظلهم څخه)

وخدمت ته دجناب حضرت مولانا تقي عثماني صاحب مدظله العالی مکرم اومحترمه: السلام عليکم ورحمة الله وبرکاته !!دجناب رااستول شوی عنايت نامه راته ورسيده اودجناب پرنظراورائيه می هم غور وکړی فکرمی شوچی آخری ار اضافه زما وړانديزونه ملاحظه کړی. که چيری اوس هم جناب زمارائيه خطاءوفهم يي نوشايد دجناب له طرفه څخه يو دليل پرخطاء باندي راته حاصل شی، کنه بيا نو دجناب دهدايت مطابق دجناب دلائل اوخپل وړانديزونه دنورو خاوندانو ته دخدمت وړانديکوم . که څه هم دجناب ذکرکړه شوی می اول هم دبعض حضراتو وخدمت دعريضه په شکل کي واستول ،ليکن دهغوی دنظريه حاصله ولو کي کامیابه نشوم اودهغوی دجواب څخه دسره محرومه شوم . په هرحال که چيری دهغوی رائيه حاصله شی اوبيا دټولورائيي زما په خلاف شی نو انشاء الله خپله رائيه به پريږدم ، که اطمنان وي اوکه نه ، چی په هغه کي مصلحت په نظرراشی ،الله تعالی می دی په خپل عافيت کي ولری اودنفس

وشیطان دوسوسو څخه دی حفاظت راکړی . دډیروورخوڅخه خپل مضمون می وجناب ته دهدایت مطابق دمقالی په صورت کي می ولیکل یوه زمانه تیره شوه، چی والبلاغ ته می استولی ده تراوسه می څه ندی ورڅخه اوریدلی چی چاپ شوی ده اوکنه ؟ والله تعالی اعلم په خپل یوه تصنیف کي دډاکټر اسرار احمد خپل نظرونه اوافکار دتنقید . په میزان کي یوه نسخه دجناب وخدمت ته می ورواستول، که چیری رسیدلی نه وه نو خبر راکړی دوهم ځل ئي دراستوم . واذااستبان بعض خلقه غسل وحشر هو المختار (وادرج في خرقة ودفن ولم يصل عليه) وكذا لا يرث ان انفصل بنفسه . (درمختار) (۱)(قوله وحشر) المناسب تاخيره عن قوله هو المختار لان الذى في الظهيرية والمختار انه يغسل وهل يحشر؟ عن ابی جعفر الكبير انه ان نفخ فيه الروح حشر ،والا لا والذى يقتضيه مذهب اصحبنا انه ان استبان بعض خلقه فانه يحشروهو قول الشعبى وابن سرين آه ووجهه ان تسميته تقتضى حشره اذلا فائدة لها الا في ندائه في المحشر باسمه وذكر العلقمى في حديث سموا اسقاطكم فانهم فرطكم الحديث . فقال : فائدة سال بعضهم هل يكون السقط شافعا ومتى يكون شافعا هل هو من مصيره علقة ام من نفخ الروح ؟والجواب ان العبرة انما هو بظهور خلقه وعدم ظهوره كما حرره شيخنا زكريا . (ردالمحتارج۱ص: ۶۵۵.(۲) (قوله : ولم يصل عليه) اى سواءكان تام الخلق ام لا . (قوله ان انفصل بنفسه) امااذاانفصل كما اذاضرب بطنها فالقت جنينا ميتا فانه يرث ويورث لان الشارع لما اوجب الغرة على الضارب فقد حكم بحياته نهر اي يرث اذا مات:

(۱)باب صلاة الجنازه ج:۲ص:۲۲۸(طبع سعيد) (۲) الدرالمختار مع ردالمحتارج۲ص۲۲۸ط سعيد.

ابوه مثلا قبل انفصاله (ايضا)(۱) ددي عبارت څخه لاندنی فائدي حاصلی شوی (۱)... بعض اعضاء يعنی ديوی عضوی په جوړيدلو سره نسب ثابتيږی ،ځکه چی دهغه شفاعت دخپلو والدينو لپاره کاوه کيږي . (الف) وان السقط المحبنطا عند باب الجنة حتى يجئ ابواه لرزين(۲) (ب)(على رفعه : ان السقط ليراغم ربه اذا ادخل ابويه النار فيقال : ايها السقط المراغم ربه

ادخل ابويک الجنة فيجرهما بسرره حتى يدخلهما الجنة (۲) للقزوينى بضعف (کلاهما من جمع الفوائد) (۲)...علقمه چې دکوم سوال يادونه کړيده ،هغه دادي چې دمذکوره مراحلو څخه شفاعت په کومه مرحله کي کيږي .په هغه مراحلو کي دعلقه هم يادونه سته څرنګه چې په حديث کي دمور اوپلار لپاره دشفاعت ذکرشويدى ،لهذا که چيرى دنسب ثابتيدل دعلقه په مرحله کي نشي نو په سوال کي ددغه مرحله يادونه بي معنى وه اوجواب کونکى ته هم مناسب وه چې په سوال کئي ددغه غلط سوال راوړل ردکړى واى . (۳)... دعالمګيريه دي دغه عبارت هم په وړاندى کښى ښودل شي : ومتى انفصل الحمل ميتا انما لا يرث اذا انفصل بنفسه فاما اذا فصل فهو من جملة الورثة وبيانه انه اذا ضرب انسان بطنها فالقت جنينا ميتا فهذا الجنين من جملة الورثة لان الشرع اوجب على الضارب الغرة ووجوب الضمان بالجناية على الحى دون الميت فاذا حكمنا بحياته كان له الميراث ويورث عنه نصيبه كما يورث عنه بدل نفسه وهو الغرة. (ج۶ص۴۵۶)(۴)

اضافه پردغه دبحر الرائق دغه عبارت لان انفصاله حيا من البطن شرط لارثه – (ج۸ص ۵۰۳)(۵) وان فصل ميتا لم يرثه لانا شككنا في حياته وقت موت الاب بجواز انه كان ميتا لم تنفخ فيه الروح ويجوز انه كان حيا فلايرثه بالشک (ايضا)(۶) درد المحتار اوعالمګيرى دعبارت څخه معلومه شوه چې دژوند مخکى ترجلاوالى حکم پرتعميليږى، ولى که چيرى دژوند مخکى ترجلاوالى حکم ولګول شي نو بايد ديت ورباندي لازم شي ،لکه په دغه صورت کي چې کيږي چې کله تروهلو وروسته ګچنى ژوندى پيداشي اوبيا وروسته مرشي (دوهلو دسبب څخه) حاصل ئې داراښکاره کيږي چې دوهلو په وخت کي به بچى ژوندى بولي ،اوددغه وهلو په وجه سره مرګ مخکى ترجلاوالى ورته راغلى دى . که چيرى دنسب ثابتيدلو لپاره درحم څخه جلاوالى شرط ومنو نو لازمه به شي چې دوهلو له وجهى څخه به دګوچنى مړينه مخکى ترجلاوالى به واقع شوى وى نه هغه نه وارث جوړشو اونه دا موروث ،ځکه چې څه وخت جنايت واقع شوى وو هغه وخت دهغه نسب ثابت نه ؤو اوڅه وخت چې نسب ثابتيږى ،هغه وخت بيا دى ژوندى ندى نوکله چې لازم باطل شو نو ملزوم هم دهغه په مثل شو .

(۱) الدر المختار مع رد المحتار ج۲ ص: ۲۲۸ (طبع سعید) (۲) جامع الاصول في احاديث الرسول ج۹ ص: ۵۸۸ (طبع مکتبة دار البیان ومکتبة الحلوانی) (۳) شعب الایمان للبیهقی ج۷ ص: ۱۳۹ (طبع دارالکتب العلمیة بیروت) (۴) الفتاوی الهندیة ج: ۶ ص: ۱۴۵۶ (طبع رشیدیه) (۵) البحر الرائق ط ج۹ ص: ۳۹۱ طبع دارالکتب العلمیة بیروت) (۶) البحر الرائق ج: ۹ ص: ۳۹۲ (طبع دارالکتب العلمیة بیروت.

بیا نو دبحر رائق دعباراتو څخه هم دغه معلومیږی ،دوارث جوړیدلو لپاره جلاوالی دنس څخه دژوندی شرط دی، سبب اوعلت ندی لکه نسب چی دی، اودنسب دجلاوالی څخه مخکی دثبوت دلیل شته چی دحمل لپاره په میراث کي حصه موقوفه پاته کیږي ،که چیری دجلاوالی څخه پخوا دنسب ثابتیدل نشی نومیږه لره دحمل په وخت کي دوفات کیدلو په صورت کي دحمل لپاره دیوی حصی دموقوف والی هیڅ اصل نشته . اوداشرط هم له دغه وجی څخه دی چی میراث اووصیت وغیره داحکامو تعلق دژوند یو سره وي .دمړوسره نه وی ،اوپه دغه صورت کي لکه څنګه چی دموجوده وخت انتهائي Sophisticated آلات نوی دژوندی والی قطعي علم دګوچنی دژوندی پیداکیدلو څخه کیږی، دغه یي دصاحبینو رحمهما الله وطرف ته داسی منسوبه کړیده : اما عند هما فان الاحکام انما تثبت للولد لا للحمل وانما یستحق اسم الولد با لانفصال ولهذا لا یستحق المیراث والوصیة الا بعد الانفصال . (۱) اوداغه وجه ده چی کله شریعت دغُره ایجاب وکړی نو دهغه لپاره فقهاؤ دژوندی والي حکم کښنی بنودی، ځکه چی دشریعت له طرفه څخه دغه ایجاب دګچنی پرژوندانه باندي دلیل جوړیږی، پاته شوه دنسب دثابتیدلو حکم نو هغه علحده دی دسقطی متعلق روایات اوهغه عبارات پردغه باندي دلیل دی ،اوپاته شو دجناب دا عبارت چی : ددي عبارت څخه صفا دامعلومیږی چی دصاحبین (ت) په نزد دحمل چی ترڅو جلاوالی نه وي راغلی ترهغه وخته پوری نه دنسب دقطع والی امکان شته اونه دنسب دثابت والی امکان شته ځکه چی هغوی دټولو احکامو دثابتیدلو څخه نفی کړی دی نو د ذکر شو پورته امورو په رڼاکی زما دهغه سره اتفاق نه وشو . والله تعالی اعلم .

اضافه پردغه باندي دحمل کم ترکمه شپږ میاشتی وخت دی، که چیری دآزموینتی بمبی دحمل

تردريو اويا څلورو ورځو وروسته دغه حاصله شوی علقه ورحم ته منتقله شي نو امکان سته چې په رحم کې دشپږ میاشتی څخه په دغه ورځو کم دی بچیٔ پیداشی . په دغه صورت کې انفصال که څه هم موجود دی لیکن دمستعار رحم والا ښځی ته دنسب ثابتیدل ممکن نسی کیدای اودا دعادت څخه دباندي هم نده . بالابد پردغه باندي هيڅ يو دليل داسی نشته چې دهغه په بناء دی ديوی عضوی دښکاره کيدلو څخه اودعلقی اومضغی په منځ کيدی دنسب دثابتيدلو فرق وشی . مطلقی حوالی په مخکنی عريضه کي وراندی شوی وي . (نور وضاحت په آخر کي ملاحظه کړی) د خبرو خلص دادی چې نه دنسب دثابت والی لپاره جلاوالی درحم څخه شرط دی ،اونه د اعضاؤتخليق شرط دی ،دآيات متعلق په مخکنی عريضه کي ذکرشوی خبری که قبولی نشی نو عرض دادی چې : ترکمه ځای چې دآيت، ان امهاتهم الا اللائ ولدنهم، تعلق دی (۲) نو دهغه دغورکولو څخه وروسته داخبره مخته راځی چې دامهاتو اضافه دمسلمانانو مظاهرينو طرفته ده ځکه چې دهغه

---

(۱)بدائع الصنائع ج:۳ص:۲۴۰(طبع سعيد) وفی دار الکتب العلمية بيروت ج:۸ص:۲۱۶ (۲)سورة مبادلة ۲۰ .

څخه مخکی دادی، الذين يظاهرون منکم من نسائهم ماهن امهاتهم، (۱) اوپه منکم کي دواړه دواړه داغه احتماله دی چې مخاطبين اول مراد دی اوکه ټوله اهل اسلام مراد دی ،داول احتمال په صورت کي هيڅ سوال نشی کيدای ،ځکه چې په دغه وخت کي ظهار کونکی چاچي زيږونه کړيوی بيله شکه دهغوی نطفی هم په تخليق کي شريکی دی ،اودويم احتمال په صورت کي دغه آئنده ترقيامته پوری پيشين ګوئي هم سوله چې دمسلمانانو څخه ظهارکونکی حقيقی مندي هغه کيدای شی چا چې هغه زيږولی هم وي . (اواول اومخته ذکر کړه شوی دلائلو په بناء خرنګه چې نطفه دنسب دثابتيدلو لپاره علت دی ،لهذا ددی خبری څخه بالابد داهم منل کيدلاشی چې دهغه نطفه دی په تخليق کي هم شريکه شی .) هغه چې مظاهرين نه وی دهغوی مند ی څوک دی ؟ دغه آيت ددی څخه ساکت دی ،د ذکرشوو پورته دلائلو په رڼاکی ددوي

دمندولپاره ضروري ده چې ده دوی نطفې دی دهغوی (یعنې غیرمظاهرین) په تخلیق کي دی شریکې وی. پاته شوه داچې هغوی به دوي تولید کړی هم وي نو دا ددی آیت دقیاس څخه ثابته شول او د قیاس څخه په ثابته شوی کي تاویل مشکل ندی پاته شو دغه آیات، ووصینا الانسان بوالدیه احسانا حملته امه کرها ووضعته کرها، (۲) نوپه دغه باره کي عرض دادی چې اول خو علامه آلوسی رحمه الله لیکلی دی : نزلت کما اخرج ابن عساکر من طریق الکلبی عن ابی صالح عن ابن عباس في ابی بکر الصدیق رضی الله تعالی عنه الی قوله تعالی (وعد الصدق الذی کانوا یوعدون) (۳) یو احتمال خو دادی چې لام دی دعهد شي، په دغه صورت کي ددغه آیت څخه استدلال نشي صحی کیدلای، اوکه چیری پرعموم باندي نظر وکړه شي ،بیا هم عرض دادی چې ددغه آیت څخه داستدلال ولی نشي کیدای چې حمل اویا وضع دحمل دنسب دثابتیدلو لپاره علت یاشرط دی ،بلکه دهغه یادونه صرف دبالابد احسان دحق والی دسبب په لحاظ سره ده، چې دهغه دلیل دادی چې دمور اوپلارسره دښه کردار وصیت شویدی ،په دغه نفس احسان کي مور اوپلار دواړه شریک دی، بیا دمور دزیات احسان دمستحق والی بیان شویدی، علاوه پردغه باندي ددي آیت تقاضا داهم معلومیږی چې مور اوپلار (یعنې ښځه اوخاوند) دواړو څخه دنسب دثابتیدلو علت دی یو وي لکه څنګه چې په نفس احسان کي دواړه سره شریکان شول ،اوهغه علت دی دبچې په تخلیق کي دنطفی شراکت. بیا نو د ذکرشوو پورته دلائلو په بناء باندي حمل اوایښودل دحمل شرط هم نشي مقرره کیدالا ی،اودمور سره دحمل اووضع دحمل ذکردعام عادت مطابق ده ،څکه چې کوم صورت تربحث لاندی دی هغه انتهائي نادره دی اوبالاتردغه دهغه نه جواز دهغه په نادروالی کي اضافه توب دی، زما دغه عبارت : ومستعار رحم ته ترانتقال کیدلو

---

(۱)سورة المجادلة:۲) (۲)سورة الاحقاف :۱۵) (۳) روح المعانی ج:۱۳ الجزء السادس والعشرون ص ۱۶ او۱۷ (طبع مکتبه امدادیه ملتان)

که چیرئي عدم امکان عقلي شي نو دمحال والي باید یو دلیل وي ،اوکه چیرې عادي شي نو ښکاره ده چې هغه پرموجوده طبي تحقیق باندي بناء ده ،چې دهغه دبدلیدلو هروخت امکان شته ،اوپه هرصورت دښځې دنطفې دګډوالي امکانِ عقلي پاته دي اوداسي امکان عقلي شرعا معتبر والي هم دبعض احکام شرعیه ؤڅخه معلومیږي ،مثلا، لایسقین ماء احد کم زرع غیره، (۱) ددي په جواب کي عرض دی چې دا دامورو عادیه ؤڅخه دي اوپه امورو عادیه ؤکي دنورو احتمالاتو عقلیه ؤاعتبارنشي کیدلای، دهغه معتبریدل دعادت څخه دباندي خبره ده اوښکاره خبره ده چې دغه صورت زموږ دبحث څخه خارج دی . لایسقین ماءاحدکم زرع غیره الحدیث، کي هم ذکرشویدی چې کرهنه دبل چاده اودحمل په وخت کي خو اول درحم خوله بالکل بندوي چې هیڅ شي نه شي ورداخلیدلای ،ثانیا دبچې شاوخوا پردې وي، ددې وجوڅخه داممکنه نده چې دحمل په دوران کي دې دیوه نارینه نطفه دې دګوچنی سره ګډه شي . لهذا دونه ویل کیدایشي چې دنطفې دنزدیکت له وجې څخه پرګچنی باندي دهغه څه اثرات پریوزی مثلا دګچنی دوربښتانو نشواونماء باندي اثر ولیږي ،لکه څرنګه چې شارحین فرمائي ،لیکن ددونې خبرې څخه نسب نشي مشتبه کیدلای . داغه رنګه دښځې نطفه دنارینه دنطفې سره ګډیږي اوحمل داره کیږي دهغې تولـه عمل دجناب به خدمت کي وړاندې شویدی . دغه ګډوالي اوحمل کیدل ئي فقط دنارینه دنطفې څخه کیږي ،علقه اومضغه وغیره سره نوی، بالابد پردغه باندي دحمل په وخت کي دښځې دنطفې وتل اودحیض بندیدل دي ،په میاشته کي یو وار دښځې نطفه یعنی هګی خروج کیږي ،نو ددغه دورانِ حمل ده دریدلو په صورت کي دمقابلي کولو لپاره درحم په دننه خانو کي تغیرات واقع کیږي . که چیرې حمل برقراره شي نو بیا سلسله مخته ځي ،اوکه حمل قرارونـنسي نو بیا درحم دننه خانې پوړسیږي چې دهغه له وجې څخه دوینو بهیدل شروع کیږي ،دغه نو دحیض وینه وي اوپه دغه کي هغه دښځې هګی هم خارجیږي . یو ه پله چې حیض ودریږي نو په بدن کي دتغیراتو په بناء باندي ددیرو زنانه هګیو دوتلو بندیدل کیږي اوهم دارنګه دحیض راتلل هم بند یږي . مستعار رحم هم اول ده دواوو په ذریعه باندي تیاریږي اوهغه تردغه مرحلې پورې رسول کیږي چې هغه علقه قبوله کړي . اوس

ښکاره ده چې دعادت مطابق دزنانه هګيو وتل نشي کيداى اوبالفرض که چيرى وشي هم هغه ښکاره کيږي موجوده علقه اويا مضغى سره دهغى ګډوالى نشي کيدلاى دغه ټوله امور پرليدلو اوتجربه باندي بناء دى صرف پرقياساتو باندي ندى .

(۱)سنن ابى داؤدج :۲ص:۲۰۴ (طبع دارالفكربيروت) والسنن الكبرى للبيهقى رقم ۵۳۶۶(طبع دارالبازمكة المكرمة

پاته شوه دجناب دغه وينا چې : ددي ښخه علاوه داخبره ددليل وړده چې دښځې دموروالى لپاره دهغى دنطفى ګډوالى ضرورى دى، صرف دهغى درحم ښخه تغذيه اودرحم ښخه پيداکيدل دمورووالى دثابتيدلو لپاره کافى ندى . په دغه باره کي ديرڅه وړاندى ذکرشوه ،اضافه چې کومه خبره کيږي هغه داده چې دنارينه ښخه دنسب دثابتوالى بنياد فقط دهغه نطفه ده ،نو داغه رقم چونکه دښځې هم نطفه پيداکيږي اوډګوچنى د اصلى تخليق بنياد ده دواړو نطفى دى اوپه اصلى خلقت کي صرف ده دوى له وجى ښخه جزئيت حاصليږى، لهذا دښځې ښخه دنسب دثابتيدلوبنياد هم دهغى نطفه کيداى شي . نمبر (۶) ښخه لاندى جناب چې دکومى نقطى وطرفته دوهم وارتوجه کړى ده، په هغه باره کي عرض دادى چې زه دا ويل غواړم چې په نفس الامر کي نطفى دکوم ميره اومايني (نارينه اوزنانه) نشي کيداى، دبچې نسب دهغوى ښخه بايد ثابت شي ،ځکه چې دغه خو ښکاره ده چې دغيرواده شوى مزنيي اولاد دنارينه ښخه نه ثابتيږى ،(۱) فقط والله تعالى اعلم طالب دعا عبدالواحد غفرله جامعه مدنيه کريم پارک راوى روډ لاهور .

داولاد دتولد اوتناسل دبندیدلو دتحریک شرعی حیثیت او په دغه سلسله کي د قاري محمد طيب صاحب رحمه الله موقف

سوال : تقریبا دوی هفتی شویدی چی ده دیو بند دمدرسی مهتمم صاحب درادیو سره مصاحبه کوله چی دغه پلان دتولد اوتناسل بندیدل بالکل صحی دی، ددي وضاحت وکری چي ددغه پلان عمل رواء دی او کنه ؟ جواب : دتولد اوتناسل دبندیدلو کوم پلا ن چی نن سبا روان دی، هغه دشریعت خلاف دی، دیوه علاحده انفرادی عذر په وجه داولاد دبندیدلو عمل شرعا جائز کیدای شی ،لیکن دعامی مفلیسی دبیری څخه داولاد دبندیدلو تحریک چلول صحی ندی

---

(۱) ددی څخه وروسته حضرت دامت برکاتهم العالیة دطرفه څخه کوم زاید جواب ندی ثبت شوی . حضرت دامت برکاتهم څخه شفاهی پوښتل شوه نو هغه وفرمائل چی غالبا زاید جواب ددی وجی څخه نه واستول شو چی دهغه رائه دحضرت مفتي عبدالواحد صاحب مدظلهم ذکرشوی پورتنی لیکنیو وروسته هم نه ده بدله شوی او دهغه موقف دادی چی دبچی نسب صرف صاحبة الرحم څخه علاوه دکوم بل چاڅخه نشی ثابتیدلای لیکن دیو قسم دلائلو دتکرار پرځای هغوی دانظر داوله څخه وړاندی کړی ؤو چی ددواړو طرف دلیکنو څخه دنورو مفتیانو په خدمت کي وادی ستول شی . اوس هم دغه لیکنه ددغه وجی څخه خپره کیږي چی نور اهل علم هم پردغه باندي غور وکړی (مرتب)

دعزل (دباندي تويدلو) اجازه هم ديوازيني اعذارو په بناء باندي دی . (۱) دمفلسی دبیری څخه وعزل کولو ته هیڅ چا رواندي ويلي . دمفلیسی مکمل تفصیل داحقر په رساله کی، ضبط ولادت، کي موجود دی چی په مکتبه دارالعلوم کراچی ۱۴ څخه ترلاسه کیدایشی . حضرت قاری محمد طیب صاحب مدظلهم تهوله الفاظ زموږ سره نشته هغوی به غالبا یوازنی عذرونو په بناء باندي دتولید دبندیدلو طریقه روابللی وی . والله سبحانه وتعالی اعلم ۱۳۹۲/۱۲/۷هجري .

ده داسی رګ دپریکیدلو حکم چی دهغه څخه دتولید صلاحیت ختمیږي

سوال : که یوڅوک په زور باندي درګ پریکیدل وکړی چی دهغه دوجی څخه انسان داولاد قابله نشی کیدای په دغه باره کي دشریعت څه حکم دی ؟

جواب : داسی رګ پریکیدل شرعا بالکل ناروادی اویوڅوک په زوره ودغه کارته مجبوره کیدل نوره هم زیاده ګناه ده، دتفصیل لپارہ داحقرکتاب، ضبط ولادت، وګورئ ! . والله سبحانه وتعالی اعلم ۹۷/۴/۳هج (فتوی نمبر ۲۸/۳۷۹) .

دسترګودورکولو دوصیت حکم

سوال : آیا ویوچاته دځپل مرګ څخه وړاندی دځپلو سترګو دورکولو وصیت کولای شی اوکنه؟ (۲) دمرګ څخه وروسته سترګی کښل کیدایشی نو پرورکولو والا اوکښلو والا باندي کومه ګناه شته اوکنه ؟ مهربانی به موي که مو فتوای صادره کړه ؟

جواب: (او۲) دسترګودکښلو وصیت کونکی اویا دیو چادمړینی څخه وروسته دهغه دسترګو کښل ویو بل چاته ورلګول شرعا صحی دی اوکنه ؟ددی مسئلی دتفصیل لپارہ دحضرت مولانا مفتي محمد شفیع صاحب رحمة الله علیه رساله، اعضاء انسانی کي پیوندکاری، وګورئ ! والله سبحانه وتعالی اعلم . ۱۳۹۷/۸/۲۷هجری .

---

(۱)وفی رد المحتار کتاب الحظر والاباحة فصل في البیع ۴۲۹/۶(ویکره ان تسقی لاسقاط الحمل وجازلعذر)کالمرضعة اذا ظهربها الحمل وانقطع لبنها ولیس لابی الصبی ما یستآجربه الظئر ویخاف هلاک الولد قالو ا یباح لها ان تعالج في استنزال الدم مادام الحمل مضغة اوعلقة ولم یخلق له عضو وقدروا تلک المدة بمائة وعشرین یوما .وفی الفتاوی التتارخانیة ، شرب الدواء لاجل اسقاط الحمل قبل ان یصیر صورة یجوز عندالضرورة والکف عن هذا خیرو اولی (تتارخانیة کتاب النکاح ۲۱۶/۳ الفصل السادس والعشرون) وکذا في الطحطاوی علی الدر المختار کتاب الحظر والاباحة ۲۱۴/۴ .

دسترګو دورکولو شرعی حیثیت

سوال: نن سبا دسترګو دورکولو خبری اوریدل کیږي زما په خیال سره دغه یو واقعی انسانی اوغټ خدمت دی ،آیا په اسلامی دین کي روا دی ؟

جواب : دشرعی لحاظه څخه دیوه انسان عضوه وبل انسان ته ورلګولو اجازه نشته (۱). که څه هم هغه ددوارو جانبینو په رضاسره وی . ددي مسئلی نقلی اوعقلی تشریح اومفصل دلائل دمفتي اعظم پاکستان حضرت مولانا مفتي محمد شفیع صاحب رحمة الله علیه په رساله، اعضاءِ انسانی کي پیوند کاری، کي موجود دی که ضرورت وی هغه رساله وګورئ ! (۲) . والله سبحانه وتعالی اعلم ۱۲/۱۰/۹۷.

---

(۱)لایجوز الانتفاع به بحال ما والادمی محترم بعد موته علی ماکان علیه في حیاته فکما یحرم التداوی بشئ من الادمی الحی اکراما له فکذلک لایجوز التداوی بعظم المیت .(شرح کتاب السیر الکبیر باب دواء الجراحة ۱۲۸/۱) اوهم دارنګه بدائع الصنائع کي راغلی دی ؛ ولوسقط سنه یکره ان یاخذ سن المیت فیشدها مکان الاولی بالاجماع . (بدائع الصنائع کتاب الاستحسان ۱۲۳/۵) (وکذافی الهندیة ج: ۵ ص؛ ۳۵۴ الباب الثامن عشر في التداوی والمعالجات) وعن عائشة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال ؛ کسر عظم المیت ککسره حیا . (سنن ابی داؤد ۱۰۱/۲ باب الحفار یجد العظم هل یتنکب ذلک المکان ـ(۲) اوهم دارنګه دزیات تفصیل لپاره دجامعه دارالعلوم کراچی مفصله فتوی سابقه ص : حاشیه نمبر او ۲ ملاحظه کری.

كتابُ الحَظرِ وَالإباحَة

(دحلال ،اوحرامُ ،درواء ،اودنارواء ،بيان)

فصل في الأكل والشرب

(دخورک اوچیښاک دمسائلو بیان)

دهغه شیانو دخورک حکم چی سائنس (ذائقه) اوشراب ورکښی ګډ شوی وی.

اودهغه پنیر (ګاړه) حکم چی انزائم (ویټامن) ورګډ شوی وي

سوال : (۱) دخورک خواږه شیان مثلا کیک، پیسټری، پیرینی، وغیره کي چی کوم سائنس(ذائقه) دخوشبویی لپاره وراچول کیږی، هغه په عام ډول سره د میوي اودګل دمادي سره دالکولو په ګډیدلو سره راوزی کله چی کیک، پیرینی، وغیره په (۳۰۰،۲۰۰) درجه ئی حرارت کي کښی ښودل شی نو هغه الکول په هواکی ورځخه پورته کیږي اوصرف دمیوی ،اوګل ،خوشبویي پاته کیږي ،آیا په خواږه شیانو کي دخوشبویی داچولو لپاره سائنس (ذائقه) استعمالول روا دی اوکنه ؟

سوال : (۲) په امریکه کي د پنیر (ګاړی) دجوړیدلو لپاره دیو (Enzyme) ویټامن استعمالیدل روادی اوکنه ؟ چی هغه دمردارشوی غوایي اوخنزیردمواد وځخه (Extract) جوس استل کیږي آیا ده داسی پنیر خوړل روادی ؟

جواب : (۱)... دخورک په شیانو کي دالکولو استعمالیدل بغیرددیره سخت ضرورت ځخه باید پرهیز وشی، البته که چیری واقعتا الکول په هواء کي پورته کیږي ،نو هلته بیا عامه ابتلاء شوه اوبل دخورک شی به هم نه پیداکیږی، هلته بیا ده داسی کیک داستعمالیدلو ګنجائش شته لکون المستطیر من عصارة الخمر مستحیلا وقال الشامی : و مقتضاه عدم اختصاص ذلک الحکم با لصابون، فیدخل فیه کل ماکان فیه تغیر وانقلاب حقیقة وکان فیه بلوی عامة فیقال : کذلک في الدبس المطبوخ اذاکان زبیبه متنجسا .... وکذا دردی خمرا صار طر طیرا وعذرة صارت رمادا اوحماة . (شامی ج:۱ص:۲۱۰) (۱)

(۱) رد المحتار کتاب الطهارة باب الانجاس ج ۱ص ۳۱۶ (طبع سعید) وفی البحر الرائق کتاب الطهارة باب الانجاس ج: ۱ص ۲۹۲ (طبع دار الکتب العلمیة بیروت) والسابع انقلاب العین فان کان في الخمر فلا خلاف في الطهارة وانکان في غیره کالخنزیر والمیتة تقع في المملحة فتصیر ملحا یؤکل ...وعلی قول محمد فرعوا الحکم بطهارة صابون صنع من زیت نجس . وفی الهندیة کتاب الطهارة الباب السابع في النجاسة الفصل الاول في تطهیر الانجاس ج، ۱ص ۴۵ (طبع رشیدیه) ومنها الاستحاله.....الحمار اوالخنزیر اذا وقع في المملحة فصار ملحا اوبئر البالوعة اذا صار طینا یطهر عندهما خلافا لابی یوسف الخ .

جواب : (۲)..... که چیری دغه انزائم (ویټامن) انفحه دحیوان اجزاء (وریښتان ،هډوکی ،) وی نوشاید د ناحلال شوی حیوان څخه به اخستل شوی وي ددغه پنیر استعمال روادی اوکه چیری دغه یوبل شی وي نو بیا ددغه پنیر حکم هم دادی چی په هغه کي داستعمال شوی انزائم (ویټامن) که چیرئ په دغه کیمیاوی عمل سره حقیقت بدلیږی، بیا دهغه استعمال روادی اوکه ئي حقیقت نه بدلیږی بیا نا روادی والله سبحانه اعلم ۹۷/۶/۲۸هج (فتوی نمبر ۲۸/۶۶۵ب)

جیلټین (ماتحله الحیاة) پرانفحه (مالا تحله الحیاة) باندي دقیاسولو حکم

(دپنیر او جیلټین څخه متعلق اهم تحقیق)

سوال: جیلټین هم دحیوان جز دی، که چیری رینټ وانفحه (لکه وریښتان ،هډوکی ،وغیره) دامام صاحب په نزد سره حلال دی، سره لدي چی حیوان په شرعی طریقه سره حلال شوی نه وی، نو جیلټین (غوښه ،وازګه ،وغیره) هم دحیوان جزدی اودحیوان په غیری شرعی طریقی سره دحلاله ولو سره سره دي پرانفحه باندي دقیاس کولو ګنجائش پیداشی، په دواړو کي اصولا کوم فرق په نظر کي نه راځی ،غیرله دغه څخه چی په پنیر کي نص (دلیل) سته اوپه دغه کي نشته ،اوداکوم خاص فرق ندی، په خاص دول کله چی بیا ئي عام نصوص معلوموي، مهربانی به موي که مو لاربنونه راته وکړه ! ابراهیم دیسائي جواب: محترم قدرمند جناب مولانا ابراهیم

دیسای صاحب مدظلهم العالی، السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته !! ستاسو دغه خط دفیکس په ذریعه سره په تاریخ ۲۴ داکتوبر کال ۱۹۹۶ع ومونږ ته راستول شوی ؤو. مادهغه جواب دډاک په غوښتنه ددي وجی څخه اینبی وو چی په اطمنان سره به جواب ورکوم لیکن ددي څخه وروسته یو په بل پسی سفرونه شروع شوه چی هغه په ډاک کي پاته شو اوزه ولاړم اودجواب موقع نشوه پیدا ،اوس څه ډول ده پخوانی ډاک دکتلو مرحله راغلی ده ،نو درته دغه ځولیکی لیکم ،امید دی چی له ځنډ څخه مو معاف کړی. تاسو لیکلی ؤچی څرنګه امام ابوحنیفه رحمة الله علیه دغیرمذبوح حیوان (انفحه) یا Rennet حلال بللی دی هم دغه رقم دی جیلټین (Gelatine) هم پرهغه باندي قیاس شی او جائزدی وبلل شی دغه ګنجائش معلومیږی. په دغه سلسله کي عرض دادی چی جیلټین پر انفحه باندي قیاس کول دټولووجوهو څخه صحی نه معلومیږی، درینټ یا انفحه د حلال والی وجه داده چی انفحه دحیوان وهغه اجزاؤ ته ویل کیږي چی (مالا تحله الحیاة) ورته ویل کیږي لکه : وریښتان، ښکرونه ،هډوکی ،وغیره اودمردارحیوان دغه اجزاء داحنافو په نزد پاک دی، لیکن هغه اجزاء چی (ماتحله الحیاة) کي داخل دی لکه غوښی، وازګه، پوستوکی ،وغیره ،چی بغیر دشرعی حلالیدلو څخه نه پاکیږي. علامه کاسانی (رح) فرمائلی دی : واما الذی له دم سائل فلا خلاف في الاجزاء التی فیها دم من اللحم والشحم والجلد ونحوها انها نجسة ،لاحتباس الدم النجس فیهاوهو الدم المسفوح واما الاجزاء التی لا دم فیها فان کانت صلبة کالقرن، والعظم، والسن ،والحافر، والخف ،والظلف، والشعر، والصوف، والعصب، والانفحة ،الصلبة ،فلیست ینجسة عند اصحابنا (بدائع الصنائع ص : ۶۳ ج: ۱) (۱) داغه رقم په درمختار کي دی دانفحه دطهارت بیان ئي کړی دی داالفاظ دی چی : وکذا کل مالاتحله الحیاة حتی الانفحة واللبن علی الراجح ......طاهر. (الدرالمختار مع ردالمحتارج: ۱ص: ۲۰۶) (۲) ددي څخه هم معلومه شوه چی دانفحی دپاکی علت دهغی د، مالاتحله الحیاة، څخه ښتون دی داغه رقم دهغی پاکی اودخورک پرجوازئي نصوص هم سته، لکه چی اما م ابوبکر جصاص رحمة الله علیه فرمائي : ویدل علی ذلک ایضا ـ ماروا ه شریک عن جابر عن عکرمة عن ابن عباس قال : اتی النبی صلی الله علیه وسلم في غزوة

الطائف بجبنة فجعلوا يقرعونها بالعصا فقال، : اين يصنع هذا ؟ فقالوا بأرض فارس فقال، اذكروا اسم الله عليه وكلوا، ومعلوم ان ذبائح المجوس ميتتوقد اباح عليه السلام اكلها مع العلم بانها من صنعة اهل فارس وانهم كانوا، اذذاک مجوسا ولاينعقد الجبن الا بانفحة ،فثبت بذالک ان انفحة الميتة طاهرة . (احكام القرآن للجصاص ص: ۱۲۰ ج: ۱ باب انفحة الميتة ولبنها) (۳)اوس د جيلټين صورت حال دادی چی زما دمعلوما ت تراندازی پوری اکثره اوزيات دحيوانانو دپوستوکی څخه جوړيږی ،البته کله کله دهډوکو څخه هم جوړيږی که چيری هغه دخنزير څخه علاوه ديو حلال حيوان دهډوکو څخه جوړشی بيا هم هغه پر، انفحه، باندي قياسيږی ځکه چی هډوکی هم په، مالا تحله الحياة، کي داخل دی کله چی دانفحی دپاکی علت داشو چی د مالاتحله الحياة، څخه شو . البته دپوستوکی څخه جوړکړه شوی جيلټين کي د گنجائش يو بل اړخ هم معلوميږی او هغه دا چی که څه هم په هغه باره کي دعصری علماؤ رائيي مختلفی دی چی دپوستوکی څخه جيلينټين حاصلولو په عمل کي دماهيت بدليدل راځی اوکنه ؟ ليکن يوه خبره تقريبا يقينی ده چی جيلټن په اصل کي د (Collagen) څخه حاصليږی اوددي کارلپاره دپوستوکی دپريوللو ،اودآهاک ورباندي لګول، اوپخول اودنورومختلفو کيمياوی مرحلو دتيريدلو په نتيجه کي دهغه (دباغت ضروری کيږی، ځکه چی ده دباغت حقيقت دادی چی پرپوستوکی باندي چی دوينوکم اثرات اولندوالی پاته کيږي هغه ليری کوی لکه چی علامه کاسانی دباغت يوه طريقه دپاکی بللی ده اووجهی ئي بيان کړيدی اوليکي : ولان نجاسة الميتات لما فيها من الرطوبات والدماء السائلة انها تزول بالدباغ فتطهر كالثوب النجس اذاغسل (بدائع ص: ۸۵ ج : ۱) (۴) دپوستوکی څخه دجيلټين دحاصليدلو لپاره دهغه دداسی يوه اوږده عمل څخه تيريدل دهغه ددباغت مقصد يقينا

---

(۱)فصل في الطهارة الحقيقية ط سعيد (۲)كتاب الطهارة باب المياه ط .سعيد (۳) طبع سهيل اكيدمی لاهور)(۴) كتاب الطهارة فصل واماييان مايقع به التطهير طبع سعيد .

حاصلیږی ،څکه چې پوست اول په ساده اوبو کې پریولل کیږي بیا داهاکو په اوبو اوپه مختلفو تیزابو سره پریولل کیږی، چې دهغه په نتیجه کې دپوستوکی وینه ،وریښتان، اونور (Non-collagenous) اجزاء صفاکیږي ،په دغه ټوله عمل کې ددرو څخه تر آتو هفتوپوری وخت تیریږی بیا کولاجین په جیلټین سره دبدلیدلو لپاره دغه پر اور باندي تقریبا شپږ هفتی پخیږی ،چې دهغه په نتیجه کې یو محلول تیاریږی دغه محلول (ماده) هروارصفاء کیږي چې دهغه جراثیم وژل کیږي اوهغه لندوالی ئي لیری کیږي بیا چې هغه یخ کړشی نو ورڅخه جیلټین تیاریږی . دغه ټوله عمل د دباغت لپاره بیله شبهی کافی دی ،اوده دباغت څخه خو مردار پوست هم پاک کیږي له هم دغه وجی څخه جیلټین که دمردارحیوان دپوست څخه جوړشی بیا هم دهغه په پاکی کې شبه نه پاته کیږي . البته خنزیر ځرنګه چې نجس العین دی ددي وجی څخه دهغه پوست نه په دباغت سره پاکیږي اونه ئي هډوکی په مالاتحله الحیاة په وجه سره ورته پاک ویل کیدایشی ،لهذا کم جیلټین چې دخنزیردپوستوکی اویا هډوکو څخه جوړشوی وی دهغه حکم پردغه خبره باندي موقوف دی چې دجیلټین دجوړیدلو څخه دیوشی په ماهیت کې انقلاب راځی کنه ؟ (۱) اوپه دغه مسئله کښی اوس هم واحقرته تردد شته . ولعل الله یحدث بعد ذلک امرا . والله سبحانه وتعالی اعلم ۱۴شوال ۱۴۱۷ھ(ف۴۷/۲۵۵)

دسروزرو اوسفینو زرو په لوښوکی دخورک حکم

سوال: دسفینوزرو اوسروزرو په لوښوکی خوړل روادی اوکنه ؟ جواب:(۲)هیڅ کله ندی رواء

---

(۱)وفی الدر المختار۱/۲۱۵ط سعید) ویطهر زیت تنجس بجعله صابونا به یفتی للبلوی وفی الشامیة : ثم هذه المسئلة قد فرعوها علی قول محمد بالطهارة بانقلاب العین الذی علیه الفتوی واختاره اکثر المشایخ خلافا لابی یوسف کما فی شرح المنیة والفتح وغیرهما .

(۲)وفی الهدایة ج: ۴ص:۴۵۳(طبع رحمانیة) ولایجوز الاکل والشرب والادهان والتطیب فی انیة الذهب والفضة للرجال والنساء . وفی الدر المختار ج: ۶ص: ۳۴۱ (طبع سعید) وکره الاکل والشرب والادهان والتطیب من اناء ذهب وفضة للرجل والمرآة وفی الهندیة کتاب

الکراهیة ج: ۵ص: ۳۲۴ (طبع رشیدیه) یکره الاکل والشرب والادهان والتطیب في آنیة الذهب والفضة للرجال والصبیان والنساء. کذا في السراجیة.

دمړی درېیمه ورځ لمانځل او په هغه کښی د پخلي دخوړلو حکم

(تفصیل دترتیب ورکونکی څخه)

(درېیمه، پنځلسی، یوولسمه، ددی مسائلو متعلق که څه هم دسنت اوبدعت جلاوالی شته ددي لپاره فتاوی عثماني ج اول مخ ۱۰۱و۱۰۲و۱۰۷و۱۲۵و۱۲۶باندي پردغو موضوعاتو حضرت دامت برکاتهم فتوای موجود ده بیاهم دلته ددی ځای متعلق ؛فصل في الاکل والشرب: کښی لاندی دوي فتواوي له دي وجهی څخه شاملی کړل شوي چی په دغه فتواوو کښی ددغه رواجو د(سنت اوبدعت) پرحیثیت باندي ترحدزیاد خاص بیاپه دغه موقع کښی دپوخ کړل شوی خوراک متعلق تفصیلی حکم بیان شوی دی لکه څرنګه چی ددغه سوالو اوجوابو څخه معلومیږی . سوال :په درېیمه چی کوم خوراکونه تیارېږی دهغه روښانه حکم راوښیاست. جواب: ده درېیمي ورځی اوداسی نورکم رواجونه چی کول کیږي په هغه کښی شریک کیدل اوپه هغه کښی خورکه خوړل نارواده ،لیکن هغه خورک په خپل ځان کښی حرام ندي . که چیری دحرمت بله وجه نوي نوخورکه ددغه وجي څخه نه حرامیږی ،البته : په دغه رواجو کښی کله کله داسی وي چی دوارثانو داجازی څخه بغیر دمړی دپاتي سوي مالو څخه خورکه پخول کیږي ،کله په وارثینو کښی نابالغه کچنیان هم وي اویاداسی اولاد وي چی دهغه اجازه شرعا نه صحی کیږی، اویا په دغه اندازه روپو خرڅه ولو باندي ټول وارثین راضی نوي نوکه چیری داسی قسم یوه نارواء وجه وي بیا نو هغه خورکه هم نارواګرځی ،لیکن فرض کړی که چیری یو څوک دخپل شخصی روپو څخه دغه د درېیمي خورکه تیاره کړی دصدقی اویا دمیراث روپی په ګډی نه وي نوبیا دغه خورکه په خپل ځان کي حرامه نده . په دغه مجلس کي ګډون کول نارواادی، اوس فرض کړی که یو څوک دغه خورکه ستاسو کورته واستوی بیا دهغه

په خوړلو کي ګناه نشته، اوددغه خورکی واستولو والاته به دابنيي چی زه ده داسی رواجو منونکی نه یم اودغه رواجونه صحی ندی .والله اعلم

دپنځلسی دشپې حلوه او دمیاشتي دیوولسمي دخورکې دخوړلو حکم

سوال: دبرات دپنځلسی دحلواوو اودمیاشتی دیوولسم دخورکو شرعی حکم څه دی ؟ خاص بیا په دغه ځایو کي دخورک په اړه پوښتنه ده ایا دغه خورکي دپنځلسی اویا دمیاشتی دیولسم حلواوی اویادنور پخلي خوړل اواستعمالول روادی اوکه څنګه ؟ جواب : ده دي ټولو احکام جلاجلا دي، دپنځلسی حلواوی خو اوس خلق صرف دیو عادت په بناء باندي پخوي په دغه کنبی دیو بل چا نوم نه اخستل کیږي ،پخول ئي ضروری ګڼل اویاسنت بلل خوبدعت دی لیکن هغه حلواحرمه نده . که چیری دیو ځای څخه حلوا راغله اوهغه وخوړل شوه نو انشاءالله ګناه نه لری ،پاته شوه داچی دمیاشتی دیوولسم خورکه پخوی په هغه کي نه پوهیږم چی څه څه خرافاتی کوي په هم دی وجی ده هغه څخه حتی الوسع پرهیز کول پکاردی، که چیری دالله جل جلاله دنامه څخه بغیر دیو حیوان حلالیدل وشی دهغه خوړل قطعا حرام دی . اوکه د غیر الله په نامه باندي حلالیدل نوي شوی لیکن نذر ئي کړی وی اوپه نذرکئی دغیر الله دخوشحاله کولو لپاره ئي هغه کار کړی وي که څه هم په دغه کنبی داسی حرمت نه راځی لیکن دغه کار په خپل ذات کي حرام دی ،اوس داخبره معلومول په کاردی چی چا څه رقم دغه کارکړی دی داغښ مشکل دی له هم دغه وجی څخه ددغه څخه پرهیزکول پکاردی . والله اعلم

فصل في اللباس والزينة

(دکالو اولباس اودزیب اوښکلاء مسئلي)

دمنعه شوی وریښم تعریف اودنارینه ؤلپاره داصلي اومصنوعی وریښم داستعمال حکم

سوال: دوربښمینی جامي چی دهغه متعلق رسول صلی الله علیه وسلم دنارینه ؤلپاره ئي اغوستل حرام بللي دی ،ددغه صحی تعریف څه دی ؟ سمر، تترون، کیرالئین، بوسکی، زنانه ندتن، ساتن، شنیل، ددغو څخه کوم وربښمیني جامي دی ؟ ایاداصحی ده چی دنارینه ؤلپاره چی کوم وربښم حرام دی هغه صرف د چنجیانو څخه تولید شوی وربښم دی . ددي څخه علاوه نن سبا چی علماءکرام کم وربښمین دسملان، اویا دډبلی والا دسملان، اویا دمکی اویامدینی څخه راوړل شوی سفین رنګه دسملان . چی پرسر تړل کیږي اویا پراوږو باندي اچول کیږي داصلی وربښموپه تعریف کي راځی اوکنه ؟ اودهغه استعمال رواء دی اوکنه؟ جواب : په حدیث شریف کي د (حریر) ممانعت راغلی دی . (۱) ددغه تعریف ټول اهل لغتو په (الابریسم المطبوخ) سره کړیدی (وګوری المغرب) (۲) له هم دغه وجی څخه صرف هغه جامی منعه شویدی کم چی دچنجیو څخه ایستل شوی وربښم دی . (۳)په هغه کښی هم داتفصیل دی که چیری لاندنئ تاروربښم وی اوباندنئ تارکوم بل شی وی بیا هغه دنارینه ؤلپاره منعه ندي، (۴) هوکي مکمل وربښم اویا باندنئ تاروربښم اولاندنئ کوم بل شی وی بیا ئي هم استعمال منعه دی .(۵)

(۱)وفی سنن الترمذی ابواب اللباس باب ماجاء في الحرير والذهب للرجال ج: ۱ص: ۳۰۲ (طبع قديمی کتب خانه) عن ابی موسی الاشعری ان رسول الله صلی الله عليه وسلم قال : حرم لباس الحرير والذهب علی ذکور امتی واحل لاناثهم . (۲تا۶) المغرب فصل الحاء مع الراء: ۱ص: ۱۹۴ (طبع مکتبة اسامة بن زيد حلب) وفی المصباح المنير في غريب الشرح الکبير کتاب الحاء راتلونکی

اوس چی څومره چنجیان په اوس وخت کي مروج دی هغه ته دی پردغه اوصولو باندي وکتل شی چی وهغه ته شرعا وربښمینی جامی ویل کیږي اوکنه ؟ په اوس وخت کي زیاتره جامي په میکانکي ډول سره جوړیږی، دچنجیانودوربښمو څخه ندی، له هم دغه وجی څخه دهغه اغوستل دوربښمو جامو داغوستلو په حکم کي ندی، نائیلن، تترون، وغیره هغه هم په دغه حکم کي راځی . البته د (بوسکي) په باره کي ترکمه ځایه چی ماته معلومات شته هغه دخالص

وريښمو څخه جوړيږي، له هم دغه وجې څخه دهغه اغوستل دنارينه ؤ لپاره رواء ندي . (۶)
الجواب صحيح بنده محمد شفيع والله اعلم .

احقر محمد تقي عثماني عفی عنه ۱۳۹۱/۵/۲۵ (فتوی نمبر ۲۲/۶۸۶ب)

بيله لنګوټې څخه صرف دخولي دپرسر کولو حکم

محترم المقام حضرت مولانا مفتي محمد تقي عثماني صاحب دامت برکاتهم

السلام عليکم ورحمة الله وبرکاته :

د حکيم الامت حضرت تهانوی قدس سره د مکتوبات، ملفوظات وخطبات ،خلاصه (دحضرت په الفاظو کی) ؛؛ دوائي دل ؛؛ په نامه سره مرتب شويده چی دهغه په صفحه ۵۷ باندي ملفوظات کمالات اشرفيه په حواله سره دغه لاندی الفاظ موجود دی . تواضع عاجزی مهمه ده يو چا خپل حال ليکلی وو چی دلنګوټې ترل خاص بيا په جمعه اوپه اخترو کي په وجه دحياء او شرمندګی ئي پريښودل کيږي اوکنه ؟ دسنت دپريښودلو په وجه سره وحياء ته دترجيح ورکولو همت نشی کيدای ؟

په جواب کئي وفرمائل چی دامقصوده سنت ندی، بيا نو وبل طرفته تواضع هم سنت ده، چی دهغه بعض افراد واجب هم دي، نودمقصوديت شان په تواضع کي زياد دی نسبت ولنګوټي ته .

ج :۱ص: ۱۲۹ (طبع المکتبة العلمية بيروت) وفی رد المحتار فصل في اللبس ج: ۶ ص: ۳۵۱ (طبع سعيد قال في المغرب ، الحرير الابريسم المطبوخ وسمی الثوب المتخذمنه حريرا وفی تنوير لابصار مع الدرالمختار فصل في اللبس ج: ۶ص: ۳۵۶ (طبع سعيد) ويحل لبس ما سداه ابريسم ولحمته غيره ككتان وقطن وخز لان الثوب انما يصير ثوبا بالنسج والنسج باللحمة فكانت هی المعتبر دون السدی وفی الهندية کتاب الحظر والاباحة الباب التاسع في اللبس مايكره من ذلک ومالايكره ج: ۵ ص: ۳۳۰ و۳۳۱ (طبع مکتبة رشيديه کوئته) يجب ان يعلم ان لبس الحرير وهو ماکانت لحمته حريرا وسداه حريرا حرام على الرجال في جميع الاحوال الخ هم دارنګه دزيات تفصيلاتو

لپاره وګورئ: دحضرت دامت برکاتهم العالیه په کتاب تقریر ترمذی ج: ۲ص: ۳۲۹ وص: ۳۳۰ (طبع میمن اسلامک بکس وامداد الفتاوی احکام متعلقه لباس ج: ۴ ص: ۱۲۶ و۱۲۷ (طبع مکتبة دارالعلوم کراچی وامداد الاحکام ج: ۴ ص: ۳۲۳).

دهغه محترم څخه غوښتنه کيږي چې پردغه لوړو ويل شو کلماتو باندې یو څه تفصیلي کلمات وليکي ځکه چې دلنګوټي په باره کي دنقشبندي طریقې دمشائخو ډیر اسرار او التزام معلومیږي ستاسو دليکني څخه دشرعي مسئلي دوضاحت سره سره دحضرت رح د ذوق هم وضاحت کيږي . دعامې فائدې لپاره به ستاسو ليکنه به په خپله میاشتنۍ رساله : محاسن اسلام، کي هم خپره کړو ډیر امید مو دی چې محاسن اسلام رساله به ستاسو له مبارک نظر څخه تیره شوی وي بیا هم ددغه یو څو داني به دنوي کتابو (دوائي دل) سره ستاسو وخدمت ته درولیږم احقر محمد اسحق عفی عنه ملتان.

جواب : الحمدلله رب العلمين والصلوة والسلام على رسوله الكريم وعلى اله واصحابه اجمعين وعلى كل من تبعهم باحسان الى يوم الدين.

حقیقت دادی چې حضرت حکیم الامت قدس سره دلنګوټي په اره چې کم څه په دغه ملفوظ کي فرمائلي دی . هغه صحی اومعتدل موقف دی . یقینا درسول الله صلی الله علیه وسلم څخه دلنګوټي تړل ثابت دي، لهذا ددغه سنت په اتباع کي دلنګوټي تړل باعث داجر اودخیر اوبرکت سبب دی، لیکن لکه څنګه چې حضرت وفرمائل : چې دادمقصود دی سنت څخه ندی ،ځکه چې دانحضرت صلی الله علیه وسلم څخه دخولي پرسر کیدل هم په متعددُ روایاتو باندي ثابت دی، اوبعض حضراتو چې څه ویلی دی چې دلنګوټي څخه بغیر صرف دخولي پرسر کیدل دمشرکینو دعمل په وجه مکروه دی، کما نقله العلى القارى عن بعض العلماء في مرقاة المفاتيح ج : ۸ ص: ۱۴۷ کتاب اللباس) ددي په بناء دحضرت رکانه رض حدیث دی چې آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمائلی دي ؛: فرق ماييننا وبين المشركين العمائم على القلانس .زموږ اودمشرکینو په منځ کي فرق پرخولیو باندي دلنګوټو په تړلوسره کيږي ،ددي مطلب هغه بعض حضراتو دافهمولی دی چې مشرکین صرف خولی پرسر کوی اومسلمانان پرخولیو باندي لنګوټي هم

تړی، (۲) لیکن اول خو دغه حدیث ضعیف دی امام ترمذی رح ددي دروایت کولو څخه وروسته فرمائیلی دی، هذا حدیث حسن غریب واسناده لیس بالقائم .(۳) وامام ابوداؤدرح هم دغه حدیث ذکر کړیدی .(۴) لیکن هغه هم دابوالحسن عسقلانی او دابو جعفر بن محمد ابن رکانه څخه روایت کړیدي (۵) چی دهغه څخه امام ترمذی رح دغه حدیث روایت کړیدی اودغه دواړه راویان مجهول دی اوحافظ منذری رح بیا له دی وجی څخه پردغه حدیث باندي خبره کړیده دامام ترمذی پرنظر باندي ئي اعتماد کړیدی (تلخیص المنذری ص: ۴۵ ج: ۶)(۶) دوهم دا ددغه حدیث مطلب علامه طیبی رح دابیان کړیدی چی مشریکینو ترلنګوټولاندی خولی نه پرسر کولی اومسلمانانو بیا ترلنګوټولاندی خولی پرسر کولي. (حاشیي په راتلونکی صفحه کښی وګوری)

ای الفارق بیننا انا نحن نتعمم علی القلانس وهم یکتفون بالعمائم؛ یعنی زموږ اوددوی ترمنځ فرق دادي چی موږ پرخولیو باندي لنګوټی تړو اوهغوي صرف پرلنګوټوباندي اکتفاء کوي (الکاشف عن حقائق السنن للطیبی رح ص: ۲۱۶ ج: ۸)(۱) اوهم دارنګه ملا علی قاری رحمة الله علیه دعلامه ابن الملک اودبعضی نورو شراحو دحدیث څخه هم دحدیث دغه تشریح نقل کړیده (مرقاة المفاتیح ص: ۱۴۷ ج: ۸ کتاب اللباس) ددي پرعکس داتشریح چی مشرکین عمامه لنګوټه نه پرسر کوی صرف خولی پرسر کوی ملا علی قاری رح دجزری په حوالو دبعضی نامعلومه علماؤ څخه نقل کړیدی. (۲) اودمعلومو علماؤ څخه ئي صرف دمیرک رح حواله ورکړیده، اودغورکولوڅخه دغه تشریح صحی نه معلومیږی. (۳) ځکه چی اول خو دعرب په مشرکینو کي دعمامی لنګوټی رواج وو، بلکه دادهغوی شعار بلل کیدی (د تفصیل لپاره ملاحظه کړي؛ المفصل في تاریخ العرب قبل الاسلام لجوادعلی ص: ۴۸تر ۵۲ پوری چی په هغه کښی هغه وائي: والعمامة هی فخرهم وعزهم وافخر ملبس یضعونه علی رؤسهم.(۴) اوپه اخیر کښي لیکلی دی: وجعلوا العمامة شعارا للعرب ورمزالهم اذازال زالت عروبتهم. دریم. ددی تشریح څخه چی کومه نتیجه راؤوتله چی دلنګوټی څخه بغیر دخولی پرسرکولو سره دمشرکینو سره مشابهت دی، نوپه دغه وجه هغه مکروه شوه.

داخبره په دغه وجه صحی نده چی په متعدد روایاتو کي خپله درسول الله صلی الله علیه وسلم څخه اودصحابه کرامو رض عنهم څخه صرف دخولی پرسرکیدل مروی دی مثلا: (۱)... په صحیح بخاری کښی دحضرت حسن بصری دغه قول ئي تعلیقا نقل کړیدی چی: ان اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم کانوا یسجدون وایدیهم في ثیابهم ویسجد الرجل منهم علی قلنسوته وعمامته؛؛ (صحیح بخاری، کتاب الصلاة باب السجود علی الثوب ص: ۵۶ج:۱ (۲) په مصنف عبد الرزاق کښی دغه اثر موصولا تقریبا په دغه الفاظو سره مروی دی. (فتح الباری ص: ۴۹۳ج: ۱)(۴) ددي مطلب دادی چی صحابه کرامو رض پرلنګوټوباندي هم سجده کوله اوپرخولیو باندي هم، ښکاره خبره ده چی پرخولیو باندي سجده کول هغه وخت

دتیری شوی صفحی حواشی، (۱) الفصل الثانی رقم الحدیث ۴۳۴۰(طبع رشیدیة) (۲) وفی مرقاة المفاتیح ۴۳۴۰(طبع رشیدیة ..... ای نحن نتعمم علی الفلانس وهم یکتفون بالعمائم الخ (۳) سنن الترمذی ابواب اللباس ج. ۱ص: ۳۰۸ (طبع قدیمی کتب خانه) (۲و۳) سنن ابی داؤد کتاب اللباس باب في العمائم ج ۲ص: ۲۰۷ و ۲۰۸ (طبع سعید) (۴) طبع المکتبة العصریة) (۵) طبع ادارة القرآن والعلوم الاسلامیة) (۶) مرقاة المفاتیح رقم الحدیث ۴۳۴۰ (طبع رشیدیه) (۷و۸) مرقاة المفاتیح رقم الحدیث ۴۳۴۰ (طبع رشیدیة کوئیټه).

(۱و۲)باب اللباس ج: ۹ص: ۴۸تر ۵۲پوری طبع دارالساقی، موقع مکتبة المدینة الرقمیة. (۳) باب السجود علی الثوب في شدة الحر وقال الحسن: کان القوم یسجدون علی العمامة والقلنسوة ویداه في کمه ج ۱ص: ۸۶ (طبع دار طوق النجاة وفی طبع دارابن م کثیر یمامه بیروت ج: ۱ص: ۱۵۰ (۴) ج: ۲ص: ۳۲۸ (طبع دار المعرفة بیروت).

متصوره کیدای شي چی کله دهغه سره عمامه نوی، که چیری خولی ترلنګوټی لاندی وي نو هغه خو په لنګوټه کښی پټیږی نو له دی وچی څخه پرهغه باندي سجده نه وشوه، (۲)........متعدد محدثینو دحضرت عمررضی الله عنه داحدیث روایت کړیدی چی رسول الله صلی الله علیه وسلم په جهاد کښی دشهید شویو څلورقسمه بیان کړیدی: اوداول قسم یادونه کوی اوفرمائیلی ئي دی: چی دهغه درجه به دونه لوړه وي چی خلق به دهغه وطرفته داسی سرورپورته کوي اوورته ګوری به دائي ووئیل سرمبارک ئي دونه پورته کړی چی دسرڅخه ئي خولی ولیده روای وائي چی وماته په دی کښی شک دی چی خولی درسول صلی الله علیه وسلم ولیده اوکه حضرت عمررضی الله عنه داحدیث روایت کوي سرمبارک ئي

پورته کړی اوده خولی دسرڅخه ولیده (جامع ترمذی ص: ۲۹۳ ج: ۱ (۱) ومسند احمد ص: ۲۲ ج: ۱ (۲) (۳)...حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما څخه په معجم طبرانی کښی روایت شویدی : ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان یلبس قلنسوة بیضاء ؛؛ (مجمع الزوائد ص :۲۱۱ ج: ۵ حدیث :۸۵۰۵) (۳) پردغه باندي علامه هیثمی رح داتبصره کړیده چی :فیه عبدالله بن خراش وثقه ابن حبان وقال : وربما اخطاوضعفه جمهور الائمة وبقية رجاله ثقات (۴) ددي څخه وروسته هغوی دغه حدیث په یو بل ضعیف سند سره نقل کړیدی چی دعبدالله بن خراش متابعت کوی (۵) (۴).......علامه عراقی په شرح ترمذی کښی فرمائیلی دی : اجوداسناد في القلانس مارواه ابو الشيخ عن عائشة : كان يلبس القلانس في السفر ذوات الآذان وفی الحضر المضمرة يعني الشامية . دخولیو په باره کي ترټولو صحی سندهغه دی کم چی ابو الشیخ رح دحضرت عائشه رضی الله عنها څخه نقل کړیدی چی رسول الله په سفرکی دغوږو والا خولی پرسرکوله اوپه کور کښي بیله غوږو والاپرسرکوله (شامی خولی) (اتحاف السادة المتقين ص: ۱۲۹ ج: ۷) (۶) ښکاره خبره داده چی په دغه روایاتو کي درسول الله دخولی دپرسر کولو کمه یادونه شویده هغه بیله لنګوټی څخه لکه چی امام غزالی رح اوعلامه ابن قیم رح فرمائي : وكان يلبسها تحتها القلنسوة وكان يلبس القلنسوة بغير عمامة ::اورسول صلی الله علیه وسلم لنګوټه ترله پرخولی باندي اودلنګوټی څخه بغیرئي هم خولی پرسرکوله(احياء العلوم مع شرح الزبیدی ص: ۱۲۹ ج.۷) (۷)وزادالمعاد ص:۱۳۵ج:۱ فصل في ملابسة رسول الله صلى الله عليه وسلم.(۸)

---

(۱)سنن الترمذی فضل الشهداء عندالله ج: ۴ ص: ۱۷۷ (طبع داراحیاء اتراث العربي بيروت وفی طبع دارالفكر بيروت ج: ۳ ص:۹۸ (۲) مسند احمد الجزء الاول ج: ۱ص:۲۹۳طبع مؤسسة الرسالة بيروت وفی طبع مكتبة مؤسسة قرطبة قاهرة ج:۱ص:۲۲) (۳تر۵) باب في القلنسوة ج: ۵ص:۲۱۱و۲۱۲(طبع دارالفكربيروت) (۶) ج:۸ص: ۲۵۵ (طبع دارالكتب العلمية بيروت)(۷) اتحاف السادة المتقين شرح احياء العلوم ج: ۸ص:۲۵۴(طبع دارالكتب العلمية بيروت) واحياء العلوم مع تخريج الحافظ العراقی ج: ۲ ص:۴۴۴(طبع بيروت)(۸)ج:۱ص:۸۸(طبع داراكتب اعلمية بيروت).

ددي ځخه علاوه دصحابه رض او دتابعينو رح ځخه صرف دخولی دپرسرکولو په باره کي په ډيرو رواياتو کښی په درجه داستفاضي مروی دی :دهغی جملی ځخه لکه حضرت وابصه بن معبد رض حضرت ابو موسی اشعری رض حضرت عبدالله بن زبير رض حضرت علی بن حسين رح حضرت ضحاک رح حضرت ابراهيم نخعی رح داخل دی . (وګوری : سنن ابی داؤد باب الصلاة علی عصا، ص:۱۰۷ ج:۱ (۱) ومصنف ابن ابی شيبة ص: ۲۱۲ج:۸ في لبس القلانس (۲) وطبقات ابن سعد ص:۱۶۱ ج:۵(۳)که چيری بغير دلنګوټی ځخه دخولی پرسرکيدل دمشرکينو دلباس په وجه مکروه واي نودغه حضراتو به دځان دحفاظت لپاره يو بند وبست کړی وای . بلکه دغه کراهت به مشهوراومعروف وای اوحال داچی دصحابه رض اوتابعينو رح ځخه داسی يوه خبره هم نده نقل شوي . له هم دغه وجی ځخه يوازی دخولی پرسرکيدل مکروه بلل صحی خبره نده اودغه حکم په لمانځه کښی اودباندي دلمانځه ځخه يو ډول دی . بعض حضرات په دغه سلسله کښی دحديث يوه فقره وړاندی کوی چی :صلاة بعمامة تعد ل خمسا وعشرين صلاة بلا عمامة وجمعة بعمامة تعدل سبعين جمعة بلا عمامة والصلاة في العمامة بعشرة آلاف حسنة . يعنی دلنګوټی سره لمونځ کول د خولی سره دلمانځه ترکولو په پنځويشت لمنځوسره برابر دی او دلنګوټی سره دجمعی لمونځ کوّل دخولی سره دجمعی ترلمانځه کولو داويا جمعوسره برابر دی اودلنګوټی سره لمنځ کول دلس زره نيکيو سره برابردی .ليکن دغه حديث موضوعی دی اوډيرو محدثينو دغه حديث په موضوعاتو کي ذکر کړيدی، حافظ سخاوی رح په المقاصد الحسنة (ص : ۲۶۳نمبر۶۲۴)(۴) کي اوملاعلی قاری رح په الموضوعات الصغری (ص:۸۷نمبر۱۷۷)(۵) کي اوعلامه شوکانی رح په الفوائد المجموعة (ص:۱۸۷کتاب اللباس والتختم نمبر۳)(۶)کيئي موضوعی بللی دی . خلاصه داده چی لنګوټه تړل دنبی کريم صلی الله عليه وسلم سنتِ عاديه دی اوددغه سنت دمطابعت په نيت باندي دلنګوټی تړل باعث داجر اوفضيلت دی، ليکن دا واجب بلل اويا دلنګوټی ځخه بغير صرف په خولی کښی لمونځ کول اويا ورکول مکروه بلل صحی ندی، البته کم شخص که دلنګوټی ځخه بغير ددباندي وتلو ځخه اويا ويو مجلس ته دورتللو ځخه پرهيزکوی نو ددغه شخص لپاره بيله شکه بغير دلنګوټی ځخه

لمونځ کول مکره دی. او دغه نظر زموږ د ټولو اکابرینو علماؤ دی، حضرت ګنګوئي قدس سره په فتاوی رشیدیه کي هم دغه نظر اختیار کړیدی (۷) حضرت حکیم الامت مولانا تهانوی رح په امداد الفتاوی ص: ۲۵۶ج:۱کی) (۸) دیوڅوسوالو په جوابوکی دغه فرمائیلی دی حضرت مولانا عزیزالرحمن صاحب په فتاوی دارالعلوم

---

(۱)ج:۱ص:۳۵۷(طبع داراکتاب العربي بیروت)(۲) طبع دارالسلفیة اهندیة وطبع دارالقبلة (۳) ج: ۵ص: ۲۱۸(طبع دارصادربیروت (۴) ج: ۱ص: ۴۲۳ وج:۱ص: ۴۶۶ (طبع دارالکتاب العربي بیروت (۵) طبع مکتب امطبوعات الاسلامیة حلب) (۶) طبع دارالکتب العلمیة بیروت)(۷)فتاوی رشیدیة ص:۳۳۹ (طبع سعید) (۸) طبع مکتبة دارالعلوم کراچی.

دیوبند کي (ص:۹۷وص:۱۲۰ج:۴)(۱) اوحضرت مولانا ظفراحمد عثماني په امدادالاحکام کي (ص:۵۲۲ج:۱) (۲) اوحضرت مولانا مفتي کفایت الله صاحب په کفایة المفتي کي (ص:۱۱۵ ج:۳) (۳) کښی څه کم اوزیات دغه احکام بیان کړیدی. څرنګه چی د رسول الله صلی الله علیه وسلم هرسنت که هغه مقصود وی او که غیری مقصود وي دیو محبت کونکی لپاره قابل داتباع او باعث دخیر اوبرکت دی، له هم دغه وجی څه ډیرعلماء او اهل الله دعمامی (لنګوټی) پابندی کړیده، د حضراتو مشایخود نقشبندیی اتباع هم پردغه بناء باندي ده او دغه اتباع یقینا ډیره مبارکه ده، په خپل عمل کښی ده داسی سنتواتباع اوخپل متعلقینو ته ترغیب ورکول چنداني داعتراض ورخبره نده. لیکن څرنګه چی د ډیرو خلقو فکرداسی کیږي چی هغه دغه سنت عادیه دواجب ودرجی ته رسوی په خاصه توګه بیا په لمانځه کښیئ ضروری بولي تر داسی اندازی پوری چی بغیر دلنګوټی څخه لمونځ مکروه بولی، اوزموږ په ښارو کښی دغه غلط فهمی ډیره عامه شویده، له هم دغه وجی څخه زموږ ډیرو علماء کرامو د دغه غلط خیال دتردید لپاره دلنګوټی ډیرزیات اهتمام ندی کړی. حکیم الامت حضرت مولانا اشرف علی صاحب تهانوی قدس سره چی کوم هدایات تاسو په خپل خط کي لیکلی وو په هغه کي حضرت وخپل یو مُرید ته جواب ورکړی وو داخبره په یادولری چی شیخ وخپل مُرید ته کمه

مشوره ورکوی په هغه کښې دهغه مُرید باطنی حالات اونور ئي ډیرملاحظات په نظرکی نیولی وي اوداخبره ضروری نده چی کمه مشوره ویو شخص ته ورکول شوی وي هغه دي نو دهرچالپاره دعمل وړوي، دهغه صاحب په حق کښې حضرت دامناسبه وبلل چی تواضع چونکه مقصودی سنت دی اوپه بعض حالاتو کي واجب دی، اولنګوټه یو غیری مقصودی سنت دی اودهغه په حق کښې ده دواړو تعارض وو له هم دغه وجی حضرت وتواضع ته ترجیح ورکړه اوشاید دهغه صاحب داغلط فهمی هم وه چی عمامه سنت مؤکده ده اودهغه سنت په پرېښودلو کي مکروه والی شته، دهغه څخه دغه غلط فهمی هم لیری شوه . البته چیری چی دعمامي اوتواضع په منځ کي کوم تعارض نوي هلته یقینا دسنت دمتابعت په نیت عمامه تړل افضل دی په دی شرط چی دهغې مستحب والي په خپله درجه کښې برقراره وساتل شی کم چی په هغه کښې واقعتا شته، دهغه څخه وراندی ولاړنشی ځکه چی زموږ په دین کښې هرشی لره خپل مقام سته اودهغه مقام ساتنه تفقه په دین کي ده الله تعالی دی وموږټولو ته ددین صحی پوه اوپه هغه باندي دعمل کولو توفیق راکړی آمین .

والله سبحانه وتعالی اعلم محمد تقي عثماني ۲۷/۵/۱۴۲۶ه (فتوی نمبر ۸۰۴/۵)

---

(۱) دارالاشاعت کراچی (۲) طبع مکتبة دارالعلوم کراچی (۳) طبع دالاشاعت کراچی .

دخولی شرعي حیثیت

(تفصیل دمصنف څخه)

دراولپنډی مفتي محمد رضوان صاحب (دخولۍ) متعلق د یوي استفتاء په جواب کي یوه تفصیلی فتویا دحضرت محترم ومقام ته استولی ده چی په هغه کښې دخولۍ ثبوت اوپرخولۍ

باندي برسیره دسمال تړل او دلنګوټۍ څخه بغیر دخولۍ حکم او په لڅ سرباندي دلمانځه کولو متعلق داحکامو بیان کړی دی، دحضرت دامت برکاتهم ددغه مسوَدی ترمطالعی وروسته دهغه متعلق خپله رائیه لیکلی ده . دغه فتوی نهایته اوږده ده او هم دخولۍ شرعی حیثیت په نامه باندي دمفتي محمد رضوان صاحب له طرفه څخه علیحده دکتاب په بڼه هم شائع شویده دلته داوږدول څخه دمخ نوي په خاطر دهغه فتوی صرف اصلی اولني حصه او دفتوی متعلق دحضرت دامت برکاتهم العالیه رائیه شائع کیږي . (مرتب)

څه فرمائیلی دی ددین علماؤ او دشرع متین مفتیانو دلاندی مسائلو په باره کښي

(۱)....آیا دخولۍ پرسر کیدل دنبی کریم صلی الله علیه وسلم او دصحابه کرامو رض څخه ثابت دی ؟ دبعض حضراتو وینا ده چی دخولۍ پرسر کیدل بیله لنګوټی څخه او بیله لنګوټی څخه صرف په خولۍ کي لمونځ کول دپیغمبر صلی الله علیه وسلم او صحابه کرام رض څخه ثابت ندی، او پیغمبر(ص) او دصحابه (رض) څخه علاوه بلکه په خیرالقرون کي به ټولو نارینه حضراتو لنګوټی پرسرکولي او دلنګوټوسره به ئي لمنځونه کوله او پیغمبرصلی الله علیه وسلم او یا دصحابه رضی الله عنهم څخه په خولۍ کي دلمانځه کولو هیڅ ثبوت نشته۔

(۲).... په اوس وخت کي دټولی دنیا علماء او نیک خلق پرخولی دپاسه یو خاص قسم دسمال تړی په دغه باره کي سوال دادی چی آیا ددغه هم دسنت څخه ثبوت شته ؟ او دبعضی خلقو وینا ده چی دا داوسنی خلقویو جوړدی ددي دسنت څخه هیڅ ثبوت نشته او ددي ثواب بلل بدعت دی.

(۳).... بعضی خلق دترمذی شریف حدیث وړاندی کوی او وائي چی ددغه حدیث څخه دلنګوټی څخه بغیر دخولۍ پرسر کیدل دمشرکینو دعمل ثابتیدل دی.

(۴).... نن سبا اکثره مسلمانان په لڅ سر ناسته پاسته اوپه بازاروکښې په ګرځيدو راګرځيدو اومجلسونو ته په ورتګ باندي عادی دي اووائي چې دخولۍ هيڅ ضرورت نشته، که چيری ضرورت وي هغه هم صرف دلمانځه لپاره سته ؟

(۵)... په نن وخت کي په خلقو کي څکه دخولی دپرسرکولو رواج نشته، له هم دغه وجی ډير خلق لڅ سر لمونځ کوی اوکله چی هغه دلڅ سرلمونځ کولو څخه منعه کيږي نو هغه په جواب کي واي چی دخولي دپرسرکيدلو هيڅ ثبوت نشته ؟ دشريعت په دغه باره کي څه حکم دی ؟ ددغه سوالو مدلل اومفصل جوابونه راکړه دشکريي موقع درته وراندی کوو.فقط

جواب : (دمفتي محمد رضوان څخه) سرپټيدل دپيغمبرص اودټولو انبياؤعليهم الصلواة والسلام اودصحابه کرامو رض اودتابعينو اوتبع تابعينورح اودټولو اولياؤاوصلحاؤسنت اوعادت پاته شوی دی .اوددي بنياد پرحياء اوپرانسانی غيرت باندي بناءدی اوپه سر پټيدلو کي لکه څرنګه چی دالله تعالی څخه حيا ،اوغيرت پيداکيږي داغه رنګه دنورو انسانانو څخه هم حياء اوغيرت کول پيداکيږی، اودسرحصه په ټولو قوموکی دنورو قومو څخه دجلاوالی لپاره ډير اهميت لری اوسرته دبدن ترنورو حصو ډير فضيلت حاصل دی ،اودپيغمبر صلی الله عليه وسلم څخه اودصحابه ؤکرامواودتابعينو څخه پرسر باندي دلنګوټی تړل اودخولی پرسر کيدل دواړه ثابت دی . رسول صلی الله عليه وسلم اوصحابئي کرام اوتابعين عظام پرخولی سربيره عمامه (لنګوټه) هم تړله، اوپه بعض وختو کي دلنګوټی څخه بغير ئي صرف خولۍ پرسر کوله، له همدغه وجی څخه څرنګه چی پرخولۍ باندي سربيره لنګوټه.تړل سنت اودسلف صالحينُ طريقه ده، داغه رقم بيله لنګوټی صرف دخولۍ پرسرکول هم دسنت څخه ثابت اودسلف صالحينُ طريقه اودصلحاءُ دامت څخه په هروخت کي قرنا بعدقرنٍ راروان دی، اوپرخولی باندي سربيره دعلماؤ اوصلحاؤ مخصوص دسمال تړل هم دسنت څخه ثابت دی، اوبيله لنګوټی صرف دخولۍ پرسرکيدلوته غلط ياخلاف دسنت ويل اويا پرخولۍ باندي سربيره لنګوټه تړل ضروری يا لازم بلل صحی ندي،درسول الله صلی الله عليه وسلم اوصحابه

کرامو اوتابعین عظامو څخه مختلف قسمه خولۍ پرسر کیدل ثابت دی، پرسر باندي مبنتی خولۍ، اواوږده خولۍ، اوغوړوو الاخولۍ، اوساده دټوکر څخه جوړه شوی خولۍ، اودأونو څخه جوړه شوی خولۍ، او کرمه خولۍ هم، اوصرف په خولۍ پرسرکولو سره لمونځ هم ثابت دی.
لیکن د نن سبا په رقم لڅ سر اوسیدل او ګرځیدل اوپه لڅ سرباندي لمونځ کول دنبی کریم صلی الله علیه وسلم اوصحابه کرامو څخه ثابت ندي ،بلکه داطریقه مکروه اودسنتُ خلاف ده ،اوپه مسلمانانو کښی اول دارواج نه ؤ، بلکه ډیر وروسته داطریقه په مسلمانانوکی دکافرانو څخه راغلي ده، لهذا دحیاء اوغیرت په لحاظ کولوسره اودمسلمانانو خپل شان اوشوکت ښکاره کیدلوسره اودنورو څخه دجلاء والی په غرض پرسرباندي داسلامی طریقی خولۍ اویا لنګوټه تړل پکارده ،اودلڅ سرګرځیدلو څخه پرهیزپه کاردی، ځکه چی لڅ سرګرځیدل اسلامی لباس ندی بلکه داسلامی شان څخه خلاف اوبد عادت دی.

(ددي څخه وروسته تفصیلی دلائل اونور احکام ذکرشویدی ،من شاء التفصیل فلیراجع الیه)

جواب : دحضرت دامت برکاتهم العالیه څخه) قدرمند اومکرم زیّد مجدکم، السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته :ورسره نښتي مسودة الحمدلله سرسری وکتل شوه په اول کي پرحاشیه باندي څه نظرونه لیکل شوی ؤ، ماشاءالله پردغه موضوع باندي چی دهغه نن سبا ضرورت ؤ ډیره ښه مواد تاسو راجمعه کړی وه، جزاکم الله تعالی، صرف دونه خبره ده چی څونه احادیث وروایات دي دټولو اسنادي تحقیق اودآئیمه ؤحکم پرحدیث باندي که یو ځای شی ښه به وي، بیا دهغه عربی ترجمه هم مناسبه ده، ځکه چی په عربی ممالکو کي دغه بلاء عامه ده، دهغوی لپاره په خاص ډول داسنادی تحقیق ضرورت شته ..والسلام ۱۴۳۰/۴/۹هجري.

(فصل في التصاوير والتلفيزيون)

(عکسونه، تلویزیون، اودکمپیوټر سی ډی، اودډي متعلق احکام)

عکس اخستل اودعکس اخستلو حکم، سوال : دعکس اخستلو څه حکم دی ؟ ستاسو هم عکس ښکاره کیږي څه وجه ده ؟ جواب : دعکس اخستل اوآخستل دواړه ناروا دی . (۱) په نافهمی که یوعکس درڅخه واخستل شی خومجبوری ده . الجواب صحیح محمد عاشق الهي .

والله اعلم احقر محمد تقي عثماني عفی عنه ۱۳۸۷/۱۲/۱۴هجری .

دتلویزون دکتلو حکم

سوال : دتلویزون کتل ګناه ده اوکنه ده ؟آیا ښځی تلویزون کتلای شی ؟ جواب : په اوس وخت کي دتلویزون کتل د ډیرو ګناهو مجموعه ده، اوددغه څخه دنارینه اوزنانهٔ دواړو پرهیز کول لازم دي . الجواب صحیح محمد عاشق الهی، فقط والله اعلم احقر محمد تقي عثماني عفی عنه ۸۸/۲/۶(فتوی نمبر ۱۹/۲۰۹الف) .

---

(۱)دتفصیلی دلائلو اوحوالو لپاره (تصویر کي شرعی حیثیت)په نامه کتاب دمفتي اعظم پاکستان حضرت مولانا مفتي محمد شفیع صاحب رحمة الله علیه وګورئ !

دتلویزون په کورکي دایښودلو حکم

سوال : زما بچیان ضد کوی چی تلویزون راته رانیسه اوماندی ورته رانیولي نو زما بچیان مابنام وخت دخپلو دوستانو کره ځی په تی وي کي بعضی پروګرامونه ښه وي اوبعضی فضول وي داسلام له نظره څخه ئي زه ور رانیسم اوکنه ؟ داګناه وره ده اوکه غټه ؟ او د تلویزون څخه خبرونه کتل رواء دی اوکه ناروا ء ؟

جواب : په مجموعی حالاتو کي تلویزون د ډیرو منکراتو مجموعه ده، اوددغه په کور کي دایښودلو څخه ډیر مفاسد پیداکیږی، لهذا دغه رانیول اوکور ایښودل صحی نه دی، بچیان په مناسبه طریقه سره روزل په کاردی اوپه کراره کراره سره دهغوی په ذهن کي دغه معامله جوړیدل پکاردی.والله اعلم ۱۳۹۸/۲/۹ه (فتوی نمبر ۲۹/۱۵۰الف

دتی وي (تلویزون) اوراډیو پخواني فتوی

(تفصیل دمصنف څخه)

دتی وی پروګرامونه اوپرهغه باندي دعلماؤ دراتګ څخه متعلق اول ددارالافتاء جامعه دارالعلوم کراچی څخه دحضرت دامت برکاتهم العالیه لاندني درج کړه شوی فتوی جاری شوی وه، وروسته دنوی حالاتُ اومسائلو په بناء باندي داغه رقم د ډیجیټل (برقی) کیمري دعکسونو دفنی مهارت په بناء باندي حضرت دامت برکاتهم العالیه تحقیق کړیدی چی پرهغه باندي په تحقیقی مجلس کښی په تفصیل سره غور اوفکرشویدی، ددغه نوی تحقیق مطابق د دارالافتاء دارالعلوم کراچی څخه دحضرت دامت برکاتهم چی کومه فتوی جاری کیږي هغه په راتلونکی صفحه باندي راځی لهذا هغه فتوی لازمي وبولی (محمد زبیر)

(۱)...دتلویزون فلم (ننداره) اوپه ښکاره سره دپروګرام حکم.

(۲)... پر وعظ اوتبلیغی امورو باندي بناء شوي د ویدیو یي فیتی حکم. (۳)... دتلویزون اوراديو دجوړيدلو حکم.

(۴).... پرمذکوره امورو باندي دفقهی پوهنتون رائیه.

(۵).. پرتلویزون باندي دعلماؤد ښکاره کیدلو حکم.

(۶)... دتلویزون په اداره کي د کارکولو حکم.

سوال: خبره ذاده دپاکستان په بعض مذهبی ډلو کي داخبره اوریدل کیږي چی تلویزون مطلق ناجائز دی، اوڅرنګه چی وبل طرف ته موږ وینو چی په حرمینو شریفینو کښی دتی وي کیمری نصب دی چی دهغه څخه علیحده اذانونه اولمنځونه نشر کیږی، دغه کار دتی وي پر رواوالي باندي اثر کوي، دعوامو دلارښوني لپاره ستاسو څخه دلاندي درج شوسوالوجوابونه غوښتونکي دی، (۱) آیا دتی وي فلم دعکسو په احکامو کښی داخل دی اوکنه دي ؟(۲)..آیا تی وی په خپله ځان کي غیری شرعی اوناروادي اوکه دهغه حصرپه ښه اوبد فلم کي دی.؟(۳) آیا پرتبلیغی امورو باندي جوړه شوي ویدیو فیته کتل اوجوړيدل هم ناروادي.؟ (۴)..آیا دتی وي اوراديو اود نورو برقی آلاتو دجوړیدلود دکان کته رواء ده ؟ (۵)..آیا دفقهی پوهنتون په دغه امورو کی کومه فیصله کړیده ؟ (۶)...آیا دتی وي په پروګرامو کښی چی داسلامي تبلیغ په سلسله کښی وي برخه اخستل رواء دي ؟ (۷)..آیا دتلویزون په اداره کښی نوکری (کارکول) نارواء دی ؟

جواب: په اوسنی حالاتو کي تلویزون چی پرډیرو نارواء اومحرماتو اوبد کاریو باندي مشتمل دی چی دهغه څخه بغیر هیڅ وخت د تی وي تصور نه کاوه کیږی، پرده غه بناء باندي داخبره مکمله شویده چی دتی وي په کورکښی اینبودل اودهغه استعمال نارواء دي.

واوسنی وخت ته په کتلو سره څرنګه چی دتی وی غالبه استعمال په حرامو کارو کي دی، له هم دغه وجی څخه دغه بحث صرف نظریاتی اوعلمی نوعیت لری چی کوم پروګرام في نفسه رواء

وي، صرف دهغه دکتلو اوبنکاره کیدلو څه حکم دی؟ له هم دغه وجې دتې وی په باره کي سوال کاوه کیږي چې په دغه بحث کښې ولاړشی نو دعدم جوازحکم لیکل کیږی، ځکه چې که چیرې علمی اونظری بحث ولیکل شی که څه هم دعملی دنیا سره دهغه هیڅ تعلق نشته، له هم دغه وجې څخه دغه غلط فهمی اودخلقو له طرفه څخه دهغه ناروا. استعمالیدلو فکرکیږی. لیکن څرنګه چې تاسو دمسئلی علمی وضاحت غوښتی وو، له هم دغه وجې څخه داوایم چې کوم فلم پریو کاغذ اویا پریوه بله ماده باندي دارنګه ثبت شي چې هغه په یو معمولی نظر باندي هم معلومیږی، دهغه په عکس والی کښي هیڅ شبهه نشته . لهذا دهغه کتل رواء ندی، داغه رنګه هغه پرتې وي اویا پریو بله انداره باندېځ غځیدل اولیدل رواء ندي .دافلمونه نو که څه هم په بنکاره پریو تبلیغی پروګرام باندي مشتمل وي، دهغه کتل ناروا. دی ځکه چې هغه تصویر دی ــ البته که کوم پروګرام پرتې وي باندي رأسا شکاره کیدی چې په هغه کښې دکوم فلم واسطه نه وي، اویا دیو داسی ویدیوئي فیتی له لاری نشرکیږي چې په هغه کښی بذاته هیڅ تصویر نه پاته کیږي د ذخیری په شکل ،بلکه یو داسی انځورئي پاته کیږي چې هغه بیا دیو خاص ضرورت په وخت کښی په یو خاص ترتیب سره پرتې وي باندي جوړشی دکتلو لپاره نو بیا ددغه عکس بلل دفکر ځای دی، ځکه چې عکس وهغه نقش ته ویل کیږي چې هغه همیشه توب ولری، لهذا که چیرې بالفرض ددغو دواړو ذریعو څخه یو داسی پروګرام نشر شي چې دمحرماتو اومنکراتو څخه خالی وي نو دمحض عکس والی په بناء باندي دهغه دکتلو نارواوالی مشکوک دی، لیکن په اوسنی وخت کي څرنګه چې په هر ملک کي ددغه ذرائیعو څخه هم ناروا، پروګرامونه نشرکیږی، له دغه وجې دتې وی اینبودل رواء ندی . ددغه تمهید څخه وروسته ستاسو دسوالو جوابونه نمبر واره ذکرکیږي.

(۱و۲)...فلم یا(انځور) بیله شبهې دعکس په حکم کښی داخل دی، البته رأسا دپروګرام یا ویدیو ئي فیتی عکس بلل مشکوک دی، لکه څرنګه چې پورته ذکرشوه .. (۳) ...دویدیوئي فیتی غالبه استعمال چونکه په حرامو کاروکی کیږي اوپه تبلیغی امورو کي دهغه داستعمال څخه دویدیوي فیتي ناروا. استعمالیدلو همدردی کیدای شي، له هم دغه وجې په تبلیغی

امورو کي هم ویدیو فیتی یو ذریعه ګرځول صحی ندي، ددي څخه علاوه دهغه په عکس والي کښی که یقین نه وي بیا هم دشبهی څخه خالي ندی . (۴).. درادیو اوداسی نورو جائز برقی سامان آلاتو د جوړیدلو په ګټه کښی کم حرج نشته . البته د ټی وی په جوړیدلو کی څرنګه چی پورته ذکرشوی مفاسد موجوددی له دغه وجی دهغه څخه ځان ساتل لازم دی، بیا هم که یو چا دټی وي دجوړیدلو څخه کمه ګټه ترلاسه کړی وي نو څرنګه چی دټی وي جائز استعمال هم ممکن دی لکه څرنګه چی په هوائي میدانو وغیره کښی دغیرذی روح سره اعلانات کیږی، له هم دغه وجی بلکلیه حرام هم نشی کیدای، احتیاط په هره طریقه په دی کیدی چی داسی ګټه دی خیرات کړل شی، (۵).. په فقهی پوهنتون کي دغه مسئله تراوسه تربحث لاندی نده راغلی، (۶)..پورته ذکرشویده چی دتبلیغ په کارکی هم دټی وی اوویدیو ئي فیتی استعمال صحی ندی . خاص بیا که علماء ټی وی ته ورشی اوتبلیغ وکړی، نو ددغه څخه دټی وي دمذکوره پورته مفاسدو اهمیت د ذهنو څخه ختم کیږی، له دغه وجی دهغه مشوره نشی ورکول کیدای .(۷).. دټی وي په اداره کي یو داسی کارکول چی دهغه څخه دټی وي ونارواء پروګراموته کومک رسیږی جائز ندی . والله سبحانه اعلم ۱۴۰۸/۸/۲۳ه

(فتوی نمبر ۳۹/۱۷۳۲و)

دفلم (انځور) جوړه ولو حکم

سوال: جناب مولانا صاحب ! السلام علیکم ورحمة الله :

ستاسو څخه دیوی مسئلی په باره کښی پوښتنه کیږي چی آیا آنځور (مووي، فلم) جوړیدل رواء دی اوکه حرام ؟ځکه چی زما اوزما ددوست پردغه خبره باندي لفظی شخړه شویده، ماورته وویل چی آنځور جوړه ونه حرام دي، ځکه چی دآنځور په فیته کښی عکس موجود وي، تاسو چی کله وغواړی هغه پرتلویزون باندي کتلای شی، اوپه مقابل کي زید راته وای چی آنځور فلم

جوړیدل جائزدی ځکه چې دفلم په هغه فیته کي عکس موجود نه وي، ځکه که چیری هغه فیته ورونیاته وکتل شي په هغه کي هیڅ هم نه معلو میږی، لکه څرنګه چې دعکس فلم که چیری تاسو ورونیاته وګوری! نو تاسو ته باقاعده عکس په نظر کي راځی اوزید داهم راته وائي چې مفتي تقي عثماني صاحب صرف دنارینه ؤ فلم اودښځو فلم چې هغه نامحرمه ونه ګوری جائز بللی دی. لهذا ستاسو څخه هیله ده چې دمسئلي جواب راکړی منندوی مویم ؟!

جواب: محترم ومکرم! السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته: نن سبا په فلم جوړیدلو کي دونه زیاد مفاسد دی چې دهغه څخه ځان ساتل مناسب دی. په خاصه توګه بیا (دواده په مراسموکی اوپه غیره داسی مراسموکی اوداخبره هم ښکاره ده چې دهغه دکتلو لپاره په کور کي تی وي اینښودل کیږي کم چې نن سبا دډیرومنکراتو مجموعه ده. ما چې کمه خبره کړی وه هغه یوه نظریاتی خبره وه چې دویډیو فیتی په ذریعه چې کم عکس پر اینداره باندي ښکاره کیږي هغه به دعکس په حکم کي وي اویا به نوي؟ لیکن دامشوره می هیڅ کله نده ورکړی چې خلق دی فلمونه جوړکړی داوسنی مفاسدو په وجه دهغه څخه ځان ساتل پکاردی. والله اعلم ۳/٦/۱۴۲۲ه (فتوی نمبر ۴۹۰/٦۸).

دعلماؤ پرتی وي باندي راتګ اودبرقی عکسوپه باره کي دحضرت دامت برکاتهم حتمي فتوی

سوال: جناب مفتي صاحب جامعه دارالعلوم کراچی السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته! څه فرمائي ددین علماء ددي مسئلي په باره کي چې نن سبا پرتی وي باندي چې کم علماء ښکاره کیږی، دهغوی پرتی وي باندي دراتګ څه حکم دی اودهغوی ددینی پروګرام څه حکم دی ؟ اودغه برقی عکس شرعا په حرام عکس کي داخل دی اوکنه دی ؟ ستاسو په نزد راجح کم شي دی ؟

جواب: برقی اطلاعات (الیکټرانک میډیا) لکه تلویزون وغیره په باره کي دونه خبره ښکاره ده چی په اوسني حالاتو کي پرهغه باندي ښکاره کیدونکی پروګرامونه په معاشره (ټولنه) کښې بداخلاقی، بي حیائي، فحاشی، وجُرمونو اودهشت ګردی ته فروغ ورکوي. اودامی پروګرام اول خو په ډیره سختی سره پیدا کیږي چی په هغه کي دی څه ناڅه شرعی بدوالی موجود نوي. دوهم که چیری یو څوک تلویزون په خپل کور کي کښیږدی نو داخبره به ناممکنه وی چی هغه دی ددغه منکراتو څخه محفوظه شی، لهذا دتلویزون داینـودلو څخه په کورکی په اوس وخت کي پرهیز کول پکار دی. ترکمه ځای چی ددغه سوال تعلق دی چی تلویزون اویا دبرقی کیمروپه ذریعه سره چی کم شکلونه ښکاره کیږي هغه شرعا دعکسونو په حکم کي دی اوکه ندي؟ نو ددي جواب دادی چی کله ددغه شکلوچاپ واخستل شی اویا هغه په همیشني طریقه سره پریوشی باندي نقش شی نو پرهغه باندي شرعا دعکس احکام جاري کیږي. (۱) البته ترڅه وخته چی دهغه چاپ نه وي اخستل شوی اویا هغه په همیشني طریقه سره پریوشی باندي نوی نقش شوی دهغه په باره کي دوخت دعلماؤ نظرونه مختلف دی. (۱)..بعض علما ؤ دغه هم دتصویر په حکم کي بللي دی. (۲)....اودبعض علماؤ په نزد پردغه باندي دعکسوداحکامو اطلاق نه کیږي. (۳)....اوبعضی علماء وائي چی دغه ددوي په رائیه عکس خودی لیکن څرنګه چی پرهغوی باندي دعکس والي اویانه تریوی زیاده فقهي رائیه موجود ده له هم دغه وجی داجتهاد په بناء باندي دحاجت شرعیه په وخت کي مثلا لکه جهاد وغیره په موقع باندي دهغه داستعمال ګنجائش شته. زموږ په مذهب که څه هم دوهمه رائیه راجح ده چی ترڅوپوری هغه په همیشنی طریقه سره پریوشی باندي نقش شوی نه وی، پرهغه باندي دعکس داحکامو اطلاق نه کیږي. (۲) لیکن په یوه لحاظ سره احتیاط په اوله رائیه کي دی لکه څنګه چی ښکاره ده اوپه بل لحاظ سره وموږته احتیاط په دوهمه اودریمه رائیه کي معلومیږی، ځکه چی پردین اسلام باندي داسلام ددشمنانو له طرفه چی کم یلغار دبرقی میډیا په ذریعه باند ی په منظمه طریقه سره کیږي دهغه څخه دفاع کول هم دامت مسلمه ذمه داری ده، چی دهغه څخه حتی الامکان دخپلی ذمه واری دپوره کولو لپاره وبرقی میډیا (اطلاعاتو) ته لکه تلویزون دداسی

استعمال لپاره په کار اچول ضروري دي، چې د فواحش او منکراتو څخه پاک وي. لهذا کم حضرات علماء کرام چې د مذکوره دريو رائيو (۳) څخه د کمې يوي سره متفق وي او په هغه باندي عمل وکړي هغه ټول له قابل د احترام دي او د هغه څخه يوه هم زموږ په نزد ملامتيا مستحق نده (۴) والله اعلم بالصواب محمد تقي عثماني ۱۴۲۷/۴/۲۲ الجواب صحيح محمد رفيع عثماني عفاالله عنه ۱۴۲۷/۴/۲۲ ه الجواب صحيح بنده محمود اشرف غفرالله له ۱۴۲۷/۴/۲۲ه، الجواب صحيح بنده محمد عبد الله عفی عنه ۱۴۲۷/۴/۲۲ه الجواب صحيح محمد عبدالمنان عفی عنه ۱۴۲۷/۴/۲۲ه هجري.

(۱و۲) د تفصيل لپاره تکمله فتح الملهم ج: ۴ص: ۱۶۲و ۱۶۳او د راتلونکی صفحی مکملی حاشيې وګورئ! (۳و۴) د دغه دريو رائيو او د برقی کيمری عکسو څخه متعلق د حضرت دامت برکاتهم د نظر مزيد تفصيلی وضاحت لپاره د حضرت دامت برکاتهم العاليه تصديق شوی لاندی فتوا ملاحظه کړئ!

سوال: جناب مفتي صاحب دارالافتاء جامعه دارالعلوم کراچی ! السلام عليکم ورحمة الله وبرکاته ! محترمه:

وروسته تر سلام عرض دادی چې ده ذی روحه د عکس حرمت د احاديثو صحيحه وْ څخه ثابت دی، ليکن په اوس وخت کي د برقی نظام لاندی چې کم مناظر د کمپيوتر دايندارۍ او يا د ټی وي دايندارۍ څخه ښکاره کيږي، آيا د شرعی نقطهٔ نزره څخه هغه هم د عکسو په حکم کي داخل او حرام دی؟ او دامی خيال دی چې بعضی اهل علم حضرات د دغه مناظروته عکس ويلی دی او يا د عکس سره مشابه ورته وايي او د عکس څخه انکار کوی، او بعضی اهل علم بيا ورته عکس وای، او هم دارنګه په ټی وی پروګرام کښی د علماؤ کرامو راتګ او دينی مسائل او يا د دين تبليغ کولو په باره کي هم د علماء کرامو متضاد ی رائيي مخ ته راځی، له هم دغه وجی څخه ستاسو حضراتو څخه وړانديز کوو چې وموږ ته د دغه مسائلو په باره کي دا را وښياست چې راجحه کوم قول دی؟ او د جامعه دارالعلوم کراچی موقف کم شی دی؟ خلاصه داده چې

دډیجیټل مناظرو اودټی وي په باره کي دجامعه دارالعلوم کراچی دموقف څخه موږ په تفصیل سره خبر کړی الله تعالی دی وتاسو حضراتو ته جزادخیر درکړی ــ وقاراحمد

جواب : الحمدلله رب العلمین والصلاة والسلام علی سید نا وشفیعنا محمد وآله وصحبه اجمعین اما بعد !! پرلاندنی ذکرشو دریو عنواناتو باندي دشرعی نقطئه نظره څخه دمفصل کلامه سره سره د برقی مناظرواودتلویزون دشرعی حیثیت په باره کي دجامعه دارالعلوم کراچی مؤقف اومفصله فتوی (۱).... د ذی روحه دعکس په باره کي دفقهاؤ کرامو نظر، (۲).... دبرقی نظام په ذریعه باندي پر ډسک اویاسی ډی باندي حاصل کړه شوی مناظر اودهغه حقیقت . (۳) ..... په اوس وخت کي دټی وی داستعمال شرعی حکم . اول :د ذی روحه دعکس په باره کښی دفقهاء کرامو رحمهم الله نظرونه : دجانداره عکس جوړول اواستعمالول حرام دی، دغه حکم دډیرو احادیثو صحیحه ؤ اودصحابه کرام رضی الله عنهم اجمعین اودتابعین عظام رحمهم الله تعالی داقوالو اودهغوی دعمل څخه ثابت دی ، له دغه وجی بیله سخت ضرورت څخه دژوندی شی دعکس پرحرام والی باندي څلورو اماما نو او ورسره فقهاء کرامو رحمهم الله تعالی اتفاق دی، دهیڅ یو ه ددغه څخه اختلاف نشته. هوکی که مخ ته ولاړشو دیوڅو تفصیلاتو په باره کي دفقهاء کرام رحمهم الله تعالی په دغه کي څه اختلاف پیداکیږي . دفقهاؤ نظرونه مختصرا دارقم بیان کیدای شی : که چیری عکس دمجسمو په شکل کي وي اودهغه هغه ټوله اعضاء موجود وو چی پرهغه باندي دژوندانه انحصارکاوه کیږی، اوهم دارنګه هغه عکس به ډیر کچنی هم نه وی او دمسالی دناوکیو دقسمه څخه به هم نه وی نو ددغه پرحرام والی باندي دټوله امت اتفاق دی، یعنی دهغه جوړیدل اودهغه استعمالیدل په اتفاق سره حرام اونارواه دی، اوپه دغه کي دهیڅ چا اختلاف هم نشته . لیکن که چیری عکس دمجسمو په شکل کي نۀو بلکه وه کاغذ یا کپړی وغیره باندي دارقم جوړشوی ۇو چی دهغه سایه نه معلومیدل نو ددغه په باره کي دآئیمه ۇ په نزد اختلاف سته، جمهور فقهاء کرام رحمهم الله تعالی رائیه په دغه کښی داده چی داهم نارواء دی، البته امام مالک رحمه الله څخه دداسی عکس په باره کي درواء اونارواء دواړه قوله منقول دی، ددغه

وجې څخه دعلماء مالكيه ؤ په نزد په دغه مسئله كي اختلاف دى دمالكى مذهب دكتابو د مطالعې كولو څخه معلوميږي چې دمالكيه ؤ اكثره علماء دغه عكس هم نارواء بولي، اوكه چيرى دغه تصوير دامتحان په ځاى كي وي يعني داسې ځاى وى چې دهغه څخه دهغه سپكاوى كيږي نو دهغه استعمال مكروه تنزيهى اوخلاف داولى دى، څرنگه چې بعضې مالكيه ؤ وداسې عكس ته بيله كمه مكروه والى څخه مطلقا جائيز ويلى دى، كه هغه دامتحان په ځاى كي وي اوكنه وي . دماليكيه ؤ څخه چې كوم حضرات دداسې عكس درواء والى فتوى وركوى، په هغه كي ډير لوى لوى محقيقين علماء هم شامل دى، مثلا علامه ابن القاسم مالكى رح، علامه دردير مالكى رح علامه ابى مالكى رح، علامه ابو عبدالله مواق رح علامه محمد العليش المالكى رح وغيره جليل القدر محقيقين چې قابل دياد وني دى دحنابله ؤ په نزد هم پرده باندې دجوړ كړه شوى عكس ددجائز اوناجائزددواړو روايتونه موجود دى، دحنبلى مذهب جليل القدر ترجمان علامه ابن قدامه الحنبلى رح په (المغنى) كي اوعلامه ابن حجر عسقلانى رح په (فتح البارى) كي دحنابله ؤ مذهب بيان كوى اوليكى چې دهغوى په نزد پر كپړه باندې جوړكړه شوى تصوير حرام ندى، علامه ابوالحسن على بن سليمان المرداوى رح اوعلامه شيخ ابن عقيل وغيره علماء حنابله درواياتو مطابق هم امام احمد بن حنبل رحمه الله په نزدپر ديوال اوپرده باندې جوړكړه شوى عكس حرام ندى، علامه ابن حمدان حنبلى رح فتوى هم دداسې عكس دجواز ده، هم دارنگه دمالكى اوحنبلى مذهب څخه علاوه هم بعض سلف مثلا حضرت قاسم بن محمد بن ابى بكر رضى الله عنه (چې دهغه شمار دمديني په فقهاؤ كي كيږى) ورسره بعضې صحابه اوتابعينو په باره كي نقل شويدى چې هغه حضرات هم د سايه والا اوغيرى سايه والا په عكسو كي فرق كوي، سايه داره عكسونه ناجائزه اوغيرى سايه داره عكسونه جائز بولي، ددغه وجې علامه ابن حجرعسقلانى رحمه الله دعلامه نووى رحمه الله دغه خبره خپل نظر بللى دى چې په هغه باره كي هغوى دغه مسلک نقل كړى دى اودغه مذهب ئي باطل بللى دى،.

قلت : المذهب المذکور نقله ابن ابی شیبة عن القاسم بن محمد بسند صحیح ولفظه عن ابن عون قال: دخلت علی القاسم وهو باعلی مکة في بیته فرأیت في بیته حجلة فیها تصاویر القندس والعنقاء ففی اطلاق کونه مذهبا باطلا نظر) دپورته تفصیل لپاره ملاحظه کړی :
(۱)المدونة الکبری (۹۰/۱)دارالفکر بیروت (۲) الشرح الکبیر للدردیر مع حاشیة الدسوقی (۲۰۱/۳و (۳۳۷/۲) (۳) الشرح الصغیر للدردیر مع حاشیة الصاوی (۴۰۴/۱و(۵۰۱/۲) (۴) شرح الخرشی علی مختصر العلامة خلیل (۳۰۲/۳)باب الولیمه، (۵) شرح منح الجلیل علی مختصر العلامة خلیل (۱۶۷/۲) (۶) شرح الزرقانی علی مختصر العلامة خلیل (۵۳/۲) (۷) المغنی لابن قدامة (۲۱۵/۷و(۲۰۱/۱۰) (۸) کشاف القناع للبهوتی (۱۱۹/۵) (۹) نهایة المحتاج الی شرح المنهاج (۳۶۹/۶) (۱۰) حاشیة البجیرمی علی الخطیب (۳۹۰/۳) (۱۱) فتح الجواد لابن حجر (۱۲۷/۲) (۱۲) حاشیة القلیوبی (۲۹۷/۳) (۱۳) شرح مسلم لابی (۳۹۴/۵) (۱۴) شرح الزرقانی علی المرطا (۳۶۷/۴) (۱۵) فتح الباری لابن حجر (۳۸۸/۱۰و(۳۸۳/۱۰) (۱۶) الانصاف للمرداوی (۱/۴۷۴) (۱۷) التمهید لابن عبدالبر (۱/۳۰۱) (۱۸) التاج والاکلیل للمواق بهامش مواهب الجلیل (۴/۴) (۱۹) چواهر الاکلیل للابی (۱/۳۲۴) فضل الولیمة (۲۰) المبدع ۱/۳۷۷) (۲۱) الموسوعة الفقهیة (۱۲/۱۰۱) اصلاح تصویر).

فوټوګرافی (په کیمره سره عکس) په فکر کي دی وي چی دعکس یو دریېم قسم فوټوګرافی (صور شمسیة) عکس هم سته چی د ذکرشو دواړو صورتو څخه په دی لحاظ مختلف دی چی هغه په لاس سره نه بلکه په کیمره سره جوړیږی اوبعینه داصل سره مطابق وي، ددغه فرق په وجه سره په اوس وخت کي ډیر حضرات دکیمری عکسونه یا خوئي عکس نه بولی اویا داسی عکسونه رواه بولی، دعربو علماؤ څخه بعض مهم علماؤ هم دکیمری عکس دتصویر دحکم څخه دباندي بللي دی، پر دغه رائیه باندي الشیخ العلامه محمد بن صالح العثیمن، شیخ سالوس، شیخ احمد الخطیب، استاذ احمد محمد جمال، فضیلة الامام المرحوم محمد الخضر حسین، شیخ الازهر، الشیخ حسنین، محمد مخلوف مفتي مصر، شیخ محمد نجیب المطیعی، شیخ محمد متولی الشعراوی، شیخ سید سابق وغیرهم شامل دی. څرنګه چی شیخ سید په خپل کتاب (فقه السنة) جلد ۲صفحه ۵۸ کي لیکلی دی چی هغه عکسونه چی دهغه سایه نه وی لکه دیوار اوکرنسی (نوټونه) باندي چی

نقش شوی وي اوهغه عکسونه چې پر ملبوساتو اوپردوباندي وي اوهم دارنګه دفوټوګرافی عکسونه (دکیمری عکسونه) دغه ټوله جائز دی . کل ماسبق ذکره خاص بالصور المجسدة التی لها ظل اما الصور التی لاظل لها کالنقوش في الحوائط وعلی الورق والصور التی توجد في الملابس والستور والصور الفوتو غرافية فهذه کلها جائزة :: په دغو حضراتو کي علامه شيخ محمد بخيت مفتي مصر رحمه الله دی چې هغه پردغه موضوع باندي (الجواب الشافی في اباحة التصوير الفوتو غرافی) په نامه سره یوه رساله هم ليکلی ده، دهغه نظر دادی چې فوټوګرافی په حقيقت کښی په عکس جوړونه کښی داخل نده، بلکه داصرف داصل دعکس ساتل دی چې هغه دعکس په حکم کي داخل ندی هغه چې شرعا حرام دی، دغه رقم دکتور یوسف القرضاوی حفظه الله تعالی هم دکیمری عکس دحرام عکسو څخه خارج بللی دی، لکه څرنګه چې موصوف په خپل مشهور کتاب (الحلال والحرام في الاسلام) ص: ۱۱۴باندي په دغه باره کي ليکلی دی چې دعکس خاني عکس رواکيدای شی دشريعت له نظره ډير نږدی اوزيات ترزيات نو به خلاف داولی څخه وي اما تصوير اللوحات وتصوير الفوتو غرافی فقد قدمنا ان الاقرب الی روح الشريعة فيهما هو الاباحة الغ) ډير تفصيل لپاره وګورئ ! (۱) الجواب الشافی في اباحة التصوير الفوتو غرافی (ص: ۲۰) (۲) الحلال والحرام للشيخ القرضاوی (ص: ۱۱۲) (۳) حکم الاسلام في الصور والتصوير (ص: ۴۹) (۴) احکام التصوير في الفقه الاسلامی لمحمد بن احمد علی واصل (ص: ۳۲۸ تر ۳۳۶) ليکن دمحقيقينو علماؤ اکثريت ئې د کيمری عکس دفوټوګرافی دهغه تصوير په حکم کي داخل کريدی کم چې شرعا حرام دی، دبرصغير تقريبا دټولو علماؤ بردغه باندي اتفاق دی چې دکيمری دعکس اوپه لاس باندي دجوړکړه شوی عکس په ناروا والي کښی هيڅ فرق نشته، دبرصغير تقريبا ټول دارالافتاوی هم دغه فتوی ورکړيده چې بيله سخت ضرورته څخه اويا دحاجت عامه په وخت کي د ذی روحه عکس اخستل نارواه دی . ددارالعلوم کراچي دارالافتاء اودارنګه دنورو دارالافتاؤ اوس هم دادی چې عکس جوړيدل صرف داندی چې عکس په قلم اورنګ وروغن سره پرکاغذ اويا پرټوکر کپړه اويا لوحه اويا ديوار وغيره باندي په لاسو سره جوړکړه شی اويا دمجسمو په څير ددبرو وغيره څخه بت تراش کړه شی، بلکه هغه ټوله صورتونه په عکس جوړيدلو کی داخل دی چې دهغه په وجه سره ديو ژوندی شی بنه ښکاره اوبا لکل واضحه شکل وصورت پرکاغذ يا لوحه اويا کپړه اويا بل داسی شی باندي جوړکړه شی، (که څه هم دهغه شی صورت اوشکل دډير لږ وخت لپاره جوړشی)چې دغه شکل اوصورت دی پردغه شی باندي منقش کړه شی، هغه که څه هم دپخوانی الاتو په ذريعه باندي جوړکړه شی اوکه داوسنی عصری وخت په نوی سامان آلاتو باندی، بلکه ديوه ژوند ی شی اصل عکس يا سايي ته هم که چيری دژوندئ شی ښکاره کيدی په ظاهری شکل وصورت کي که څه هم ترټولو دنوي آلاتو په مټ اويا دکيميکل وغيره په ذريعه سره پريو شی باندي جوړشی نوهغه هم حرام تصـ ـ عکس

دی او دغه جوړونکي هم عکس جوړونکي دی، مثلاً دساده کیمری پر (ریل) نوار) باندي جوړکړه شوی تصویرونه (عکسونه) نه دغه وجی زموږ په نزد دفوټوګرافی دعکس جوړونی څخه علیحده بلل اویا دفوټوګرافی په ذریعه حاصل شوی عکسونه تصویریاعکس نه بلل صحی ندی (وګوری تکمله فتح الملهم ۴/۱۶۲/۱۶۳) ـــ مفتي اعظم پاکستان حضرت مولانا مفتي محمد شفیع صاحب رحمة الله علیه دعکس پرموضوع باندي یوه مستقله رساله (دعکس شرعی احکام) تصنیف کړیده، چی په هغه کي حضرت مفتي اعظم رحمة الله علیه شرعی دلائلو سره ښکاره فرمائیلی دی چی عکس که په لاس سره جوړشي اوکه په جدید آلاتو سره هغه عکس دی. دآلاتو په تبدیلی سره هیڅ فرق نکوي.

(دفوټوګرافی (کیمری) دعکس او دډیجیټل برقی ترمنځ فرق) خلاصه داده چی زموږ اکابرینو دفوټوګرافی عکسونه هم حقیقی عکسونه بللی دی، ځکه چی عکس دیو شی همیشئ اوبرپایه نقش دی، یعنی هغه پریو شی باندي همیشه پاته وی چی هلته دهغه څخه دغه قرار اوثبات حاصلیږی، دغه همیشه توب اوقرار دیو حقیقی عکس اصلی خصوصیت اودعکس اوغیر عکس ترمنځ یو حد فاصل دی، یعنی دعکس دغه خصوصیت دحقیقی عکس اومجازی عکس (مثلا دعکس اوسایي اویا خیالی عکس) ترمنځ دامتیاز یوه بیلګه ده که دذی روحه شکل وصورت پریو شی باندي همیشه پاته اوقائم شي نو حقیقی عکس تصویر دی اودحرام تصویر په حکم کي داخل دی، لیکن که دهغه شکل وصورت هلته قائم اوهمیشه نه وو نو دشرعیت له نظره څخه دحقیقی تصویر اویا حرام تصویر په حکم کي داخل ندی، ځکه چی دحقیقی تصویر اصلی بنیادی شرط چی قیام اواستقرار دی هغه په دغه کي نیستي شو، البته که یو څوک مجازا پردغه باندي دتصویر اطلاق وکړی نو دهغه وجی څخه هغه په حرام تصویر کي نه داخلیږي، لکه څنګه چی دعکس اویا خیالی تصویر وغیره باندي مجازا د تصویر اطلاق کیږی، لیکن دهغه سره سره شرعا پرهغه باندي دحرام تصویر حکم نشی کیدای.

دفوټوګرافی په تصویر کي څنګه چی دحقیقی تصویر بنیادی خصوصیت (یعنی یو قسم همیشه توب اوقیام) پیداکیږي له دغه وجی څخه دساده کیمری څخه د ذی روحه چی کوم عکسونه جوړیږی هغه دحرام تصویر په حکم کي دی، ځکه چی دساده کیمری څخه جوړکړه شوی عکسونه که هغه پر(نوار) وي اوکه پرکاغذ اویا پرده وغیره باندي وي په هرصورت سره هغه دهغه ژوندی په شکل اوصورت سره هلته برقراره اوقائم اوهمیشه پاته کیږي ـ ددي څخه په خلاف دډیجیټل کیمری څخه حاصل شوی منظر ترکمه وخته پوری چی پرکاغذ وغیره باندي دهغه چاپ وانخستل شی نو تر ایندازی ترحده پوری هغه کله هم دعکس په شکل کي منقش اوقائم نسی کیدای، ځکه چی برقي ډیجیټل مناظر چی کله په سی دی اویا (چپ بورډ) باندي

محفوظه کیږي نو دیو څو شعاعي اعداد وشمار په شکل کي دارنګه محفوظه کیږي چی نه په خلاف سترګو سره: هغه مشاهده کیدای شي، اونه هم دخوردبین وغیره په ذریعه سره موږ هغه کتلای شو، ځکه چی هغه دتصویریا عکس په شکل هلته موجود نوی، بیا کله چی هغه داسکرین یا پردي اینداری په ذریعه سره ښکاره کیږي نو هغه هم دبرقي روښنائي په نامعلومو شعاعو ذراتو (پیکسیلز) نامعلوم شکل کي پر اینداره باندي ښکاره کیږي اوسم دستي ورکیږی، دیوه ګړی لپاره هم دغه ذرات پراسکرین یا اینداره وغیره باندي قائم اوثابت نشي پاته کیدای، (دهغه تفصیل مخ ته راځی له هم دغه وجی څخه دعکس یا تصویر بنیادی شرط (استقرار اوقیام) دلته نیستی دی، لهذا دساده کیمری تصویر بیله شبهی دحرام تصویر په حکم کي داخل دی، اودډیجیټل کیمری منظر دحرام تصویر په حکم کي داخل ندی ،د ډیجیټل نظام په ذریعه پراسکرین (اینداره) باندي ښکاره کیدونکی شکل وصورت اودساده کیمرې په ذریعه دنوار (ریل) کي دحاصل شوی فلم یا کاغذ وغیره باندي دپرنټ شوی تصویر په منځ کښې راپیداشوی دغه فرق دفن ماهرینو په خپل کتاب کښې بیان کړیدی، دلته دنموني په شکل دوه مثالونه وګورئ ! : دکمپیوټر په دنیا کي دیوه معروف مصنف مارشل برین په خپل کتاب (How stuff works) کښی دساده کیمری اوډیجیټل کیمر ی په ذریعه دحاصل شوی عکس په منځ کښی فرق په لاندني الفاظو کي بیان کړیدی:

Marshal brain writes : HOW DIGITAL CAMERAS WORK? A digital camra,a camcorder and awebcam,all work about the same way.they turn light into electrical signal and record it. In adigital camera, the signals are recorded in flash memory or on adisk. In acamcorder,the signals are recorded in flash memory or on adisl. In acamcorder, the signals are recorded on video tape at ۳۰ frames per second . in a webcam, they are recorded in afile for web page. At it's most basic level adigital camera is adevice that measures light bouncing ogg objects and coriverts this information into adigital file in some standard format. Most digital cameras produced JPEG or TIFF files by taking the following steps; (۱) Focus the light from the scence onto asensor. (۲) Convert the measured light on the sensor into an electrical charge. (۳) Convert this analog information into adigital form. (۴) save the digital information in the proper file format.____________ light capture: Adigital camera focuses light the same way afilm camera does with a series of lenses. Bug whereas a film camera uses chemically treated celluloid to capture an image, a digital camera focuses gight onto an electronic image sensor instead. The standard sensor technology for most digital cameras is acharge coupled-device (CCD).the CCD is acollection of tiny light sensitive electrons. Each photosite is sensitive to light the brightet that hits a single photosite, the greater the electrical charge that accumulates at that site. The number of photosite on a CCD determines its maximum resolution.

ترجمه: ډیجیټل کیمری څنګه کارکوي: یوه ډیجیټل کیمره اوهغه پلش (کیمکارډر) یا ویب کیم تولویو رقم کارکوی، دغه رڼا په برقي سګنل (ذراتو) باند بدلوي اوهغه دځان سره ثبته وي، په یوه ډیجیټل کیمره

کښې برقی ذراتی (flash memory) اویا پوری یاداشت) یا ډسک، (یعنی سی ډی، فلاپی، یا هارډ ډسک، وغیره باندې ثبت کیږي. په کیمیکارډر کښې (یا دکیمرې هغه برخه چې ثبت کوی) برقی ذرات په ثانیه کښې ۳۰ فریمه رفتار سره یوه ویډیووي ټیپ باندې ثبت کړه کیږی، داچې په یوه ویب کیم کښې هغه په یوفائل کښې دیوی ویب صفحې په واسطه سره ثبت کیږي. که چیری موږ دیر پربنیادی سطحه باندې ولاړشو اوو ګورو نو ډیجیټل کیمرا یوه داسې آله ده چې دشیانو څخه په انعکاس سره راتلونکی روڼاوي سره یوځای کوي اوهغه معلومات په یوه ځیرل شوی طریقه سره (یعنی اصولی برق اعدادوشمار په شکل) سره بدلوی ویوه ډیجیټل فائل ته ئې انتقال وي. زیاد بیا ډیجیټل کیمره (TIFF /J[EG) دوسیي په لاندې شکل سره تیره وی اوجوړه ئیي: (۱) روڼا په کم لیډو سره پر بورډ باندې ولیږی. (۲) پر بورډ باندې چې هغه روڼا مرکوزه شي او هغه اندازه شوی روڼا بیا په برقی اشارو سره بدلول. (۳) دغه جاری اویا روان معلومات (Analog in formation) په ډیجیټل معلومات (دشماعو په حساب اودشمار په شکل سره بدلول) (۴) دغه حاصله شوی ډیجیټل معلومات دشماعی حساب وشمار په شکل کښې په مناسبه طریقه سره ذخیره کول. دروڼا احاطه. یوه ډیجیټل کیمره روڼادارقم مرکوزه کوی لکه څرنګه چې کیمری فلم ئې کوي یعنی دډیرو اعدادوشمار په مټ سره، لیکن په دواړو کښې بنیا دی فرق دادی چې یوه فلمی کیمرا دعکس په اخستلو اوجوړه ولو کښې کیمیکل طریقه ئې کار استعمالوی اوپه کیمائي طریقه سره تیارشوی فلم (سیلو لائډ) باندې عکس اخلی ـــ اوبل طرف ته ډیجیټل کیمرا چې په هغه کښې فلم نه وي اونه دنفس عکس یو چپ یعنی ثبت ځای وغیره کښې مقید اومحفوظ کیدای شی، له دغه وجې ډیجیټل کیمره عکس واخلی دځان سره داخستلو پرځای ئې دروڼا په یوه حساس آله (sensor) باندې مرکوزه وي، (دعکس دلیدلو دغه آله عکس تفصیل زیاته وی اودهغه مطابق معلومات داعدادوشمار په شکل کې پر سی ډی وغیره باندې ثبت کوی، په زیا ته طریقه سره په ډیجیټل کیمرو کښې دعکس بندی لپاره یو معیا ری حساسه ټیک نالوجی (ccd) یعنی (charge coupled-device) استعمالیږی. (سی سی ډی) دروڼا څخه دمتأثر والی د انتهائي کچنی کچنی حساسو ذراتو (Diodes) یوه مجموعه وي چې روڼا په برقی طریقه سره تبدیلوي، هره زره (ډایوډ) دروڼا په معامله کښې انتهائي حساسه وي اوڅونه چې ډیره تیزه روڼا پریوه ذره باندې ولیږی هغومره ژر برقی چارج په هغه کښې جمعه کیږی، پر (سی سی ډی) باندې د(ډایوډ) دتعداد څخه په دغه ځای کې دروڼاوالی صلاحیت ظاهریږی اودغه څخه دهغه زیاد ترزیاده د(ریزولیشن) تعین کیږي ـــ دتفصیل لپاره ملاحظه کړی دمارشل برین کتاب (HOW STUFF WORKS) نمبر ۱۸۲).

اوهدا رنګه په (WIKIPEDIA ENCYCLOPEDIA) کښې دی.

When you work with bitmap images like digital photographs, you work with pixels. A pixel (short for picture element) is the smallest unit in a computer image or display. Every image on your computer is made up of acoloredgrid of pixels. Your digital camera records pixels , your scanner converts physical images into pixels, your photo editing software manipulates pixels, your computer monitor displays pixels. And your printer paints pixels onto paper. تفصیل لپاره ملاحظه کړی (وکی پیډیا انسائیکلوپیډیا) عنوان (understanding rdsolution).

ترجمه :کله چی تاسو پر ډیجیټل عکس باندي کارکوی مثلا پر ډیجیټل فوټوګرافی باندي نو تاسو په اصل کښی د پکسل سره کارکونکی یاست پکسل (یا picture element) دیو کمپیوټری مناظرو اویا دعکس انتهائي ګجني کسي دي. تاسو ته چی دکمپیوټر پر اسکرین باندي کم عکس په نظر کي راځی هغه دپکسل (کسي) رنګین برقی شعاعو مجموعه ده، ستاسو ډیجیټل کیمرا پکسلز(کسی)محفوظه وي ستاسو سکرین (پرده، ایندازه) پر یو شی باندي طبعا قائم او همیشنئ عکس وپکسل(کسي) ته منتقله کوي ستاسو (photo editing software) عکس قطعه کوي اوترتیب ورکولو والا سافټ ویر پروګرام پکسل ته په ښه سلیقه سره ترتیب ورکوي، ستاسو (computer monitor) (کمپیوټر اسکرین) پکسلز (کسي)پرکمپیوټر اسکرین باندي روښا اوښکاره کوي، کله چی ستاسو (پرینټر) دغه پکسلز پرکاغذ باندي پینټ (په رنګ اوروغن) سره پائیداره کړای شی نو تصویر یا عکس جوړیږی. (۲) دډیجیټل نظام په ذریعه سره ډسک یا په سي ډي کښی د حاصله شویو مناظرو حقیقت. داخبره کافی دډیره وخته څخه تربحث لاندی ده چی د ډیجیټل سسټم (ترز) دطریقه کارپه ذریعه سره چی کم شکل وصورت اومناظرد کمپیوټر پر ډسک، سی ډی، ویډیو فیته، او په ډیجیټل کیمره کي ثبت اومحفوظه کوی، کیمره، اسکرین، ایندازه، اوتلویزون وغیره په ذریعه باندي نشر کیږي او پر ایندازه باندي ښکاره کیږی، آیا داهم دناروا تصویرعکس په حکم کښی داخل دی اوکنه دی ؟ د نن څخه تقریبا څورلس پينځه لس کاله مخکی د صحیح مسلم په شرح تکمله فتح ملهم کښی دا لیکنه شوی وه چی د ډیجیټل دغه طریقه کار سسټم دغه مناظر پریو کاغذ وغیره باندي دچاپ کیدلو څخه وراندی اول دتصویر په شکل کښی هیڅ ځای هم موجود اونه ثابتیږی، له هم دغه وجی وهغه ته ناجائز تصویر عکس ویل ډیر مشکل دی، اوځای دنظر دی، له دغه وجی په کتاب کښی اهل علم حضراتو ته دعوت ورکړه شوی وو چی ددغه معامله دی لازیاد تحقیق وشی، ترڅو دشرعی نقطه نګاه څخه دهغه شرعی حکم ښکاره اوواضحه طریقه سره معلوم شی . جامعه دارالعلوم کراچی کښی څرنګه چی په دغه باره کي ډیر زیات سوالونه راځی، له هم دغه وجی ددغی مسئلي غورجاري وو ددغه مقصد لپاره دشرعی دلائلو دتحقیق څخه علاوه دفن دماهرینو څخه هم معلومات حاصل کړه شو، اودهغه خبرو اومعلومات پرشرعی دلائلوباندي دعرض کولو کوشش هم کیږی، په دغه سلسله کښی تقریبا دری څلور کاله مخکی (مجلس تحقیق مسائلی

حاضره کراچی) دمشهورو مدرسو دمفتیانو کرامو څخه یوه اجتماع جوړه شوه، چې دهغه اول مجلس ۲۴ دمحرم الحرام ۱۴۲۵ه په جامعه دارالعلوم کراچی کې وشو اودوهم نشست یا مجلس بیا په داغه جامعه کښې په ۱۶ دصفر ۱۴۲۵ه باندي وشو، بیا دغه مجلس دغه لاندی کمیتی (عمله) مقرره کړه چې ددغه عملي څخه تریوزیات مجلسونه وشوه اوددغه (غړیو) له طرفه څخه پرداغه موضوع باندي پرمختلفو اړخو باندي ترلس زیاد تحقیقونه مضمونونه! ولیکنی ورانده شوی چې پردغه موضوع باندي دجمعه شویو نورو فقهی مقالو ومضامینُ څخه علاوه وي . د مجلس تحقیق مسائل حاضره کراچی د اراکینو اوددغه کمیتی دغړیو مفتیانو کرامو له طرفه څخه ورانده شوي قرارداد یا (پریکړه لیک) په کتوسره پردغه خبره باندي تقریبا اتفاق وشو چې دډیجیټل تر طریقه ئې کار لاندی داوسنی وخت دوسائیلو دنشر واشاعت څخه داسلام ددښمنانو غیری معمولی اومسلسل حملو دډفاع په خاطر ئې داستعمال څخه ناچاری ده اوباید دهغه اجازه وکړای شی، مګرپه فقهی لحاظ سره هغه بایډ په یوشی کښی داخل کړه شی، په دغه باره کښی ده هغه حضراتو رائیي مختلفی وي، لکه د (مجلس حقیق مسائیلی حاضره کراچی) پریکړه لیک (دډیجیټل عکس دمسئلی متعلق په تمهید کښی)؛ دمجلس تحقیق دغړو اودلاندی کمیتی دشرکاؤ مفتیانو کرامو پردغه خبره تقریبا اتفاق وو، چې تردیجیټل طریقه کار لاندی داوسنی وخت دنشر واشاعت دوسائیلو څخه داسلام ددښمنانو دسفین سترګو حملو دډفاع لپاره داستعمالولو څخه ناچاری ده ،اوباید دهغه اجازه وکړای شی، مګرپه فقیهی لحاظ ددغه حضراتو رائیي مختلفی وي، دغه رائیي دهغوی په مهمومقالاتو سرلیکنوکښی الحمد لله په ښه ضبط سره موجودي دي ـــ ددغی سلسلی یو اهم مجلس ۲ دربیع الثانی ۱۴۲۷ه برابر د اولی دمئ ۲۰۰۶ع په دارالافتاء جامعه دارالعلوم کراچی کې وشوه چې په هغه کښی پردغه موضوع باندي تراوسه دشوي کار کتنه شویده . په دغه اجتماع کې دمجلس تحقیق مسائلی حاضره کراچی دغړو څخه علاوه نور اهل علم حضرات شریک کړه شوه، تقریبا (۳۵) مفتیانو اوعلماؤ حضراتو په دغه اجتماع کښي ګډون وکړی چې په هغه کښی دځو حضراتو محترم نمونه لاندی ذکرکیږي.

شمیره	محترم نمونه	علمي مرکز
۱	حضـرت مولانـا مفتـي محمـد رفیـع عثماني صاحب	رئیس جامعه دارالعلوم کراچی
۲	حضرت مولانا مفتي محمد تقي عثماني صاحب	نائب رئیس جامعه دارالعلوم کراچی

۳	حضرت مولانا مفتي عبدالمجيد دين پوري مدظله	جامعة العلوم الاسلاميه علامه بنوري ټاون کراچي
۴	حضرت مولانا فضل الرحيم صاحب مدظلهم	جامعه اشرفيه لاهور
۵	حضرت مولانا مفتي محمد زاهد صاحب مدظله	جامعه اسلاميه امداديه فيصل آباد
۶	حضرت مولانا مفتي منظور احمد مينګل صاحب	جامعه فاروقيه کراچي
۷	حضرت مولانا مفتي محمد صاحب مدظله	دارالافتاء والارشاد کراچي
۸	حضرت ملانا فتتي عبدالحميد صاحب مدظله	جامعه اشرف المدارس کراچي

په اجتماع کي شرکت کونکو مفتيانو حضراتو کرامو ترغور اوفکر څخه وروسته دغه خبره وکړه له چی پر اليکټرونک (برقی) ميډيا باندي راتلونکی شکلونه يعنی د ډيجيټل نظام په ذريعه سره دکمپيو ټر پر ايندارو، او ډيجيټل کيمری پر ايندارو اويا دتلويزون پرايندارو باندي چی کم شکلونه اويا مناظر په نظر کي راځی هغه شرعا دتصوير عکس په حکم کي دی اوکنه دی ؟ څرنګه چی مسئله اجتهادی وه چی په دغه وخت کي پيداشوی وه اوهم دارنګه هيڅ يو حتمي اوقطعی حکم په قرآن اوحديث کي په دغه باره کي نه پيدا کيږي. له هم دغه وجی ددغه په باره کي به مجلس کي شريک مفتيانو کرامو پريوه رائيه باندي متفق نشوه، دهغه لاندی درج کړه شوی اقتباسات دي ملاحظه وي:

(۱)..پردغه خبره دټولو اتفاق دی چی ډيجيټل اليکټرونک (برقی) اطلاعاتو کنبي دليدونکی منظر پر عکس والی اويا نه عکس والی کي يو اړخ لا قطعی ندی، بلکه مجتهد فيه دی اوپه هغه کي داوسنی وخت دعلماؤ اختلاف دی. (۲)په دی کي هم کوم شک نشته چی تی وي پر بي شماره مفاسدو باندي بناء دی، له

دغه وجی څخه په موجوده حالاتو کي دهغه په کور کي اینبودلو څخه ځان ساتل په کاردي. - (۳) دالیکټرانک برقی میډیا اطلاعاتو باندي راتلونکی شکل په باره کي دري رقمه رائیي ستاسو په وړاندی کښی ذکر کیږي. (۱)... مطلق ممانعت، یعنی دالیکټرانک برقی اطلاعاتو استعمال دضرورت شرعیه څخه بغیر جائز ندی. (۲)... پر الیکټرونک برقی اطلاعاتو کي ښکاره کیدونکی شکلونه دتصویر په حکم کي داخل ندی، له دغه وجی دهغه استعمال جواز لري په دغه شرط چی بل شرعی ممنوع نوي. (۳)... صرف په جنګی وجهادی ضروریاتو کي دهغه داستعمال اجازه شته .. (دلازیات تفصیل لپاره وګورئ! (قراردادونه دمجلس تحقیق مسائل حاضره) (متعلقه مسئله دډیجیټل تصویر) ۲ دربیع الثانی ۱۴۲۷هج مطابق اوله مئی ۲۰۰۶عیسوي.

دجامعه دارالعلوم کراچی ددارالافتاء موقف : زموږ په نزد دوهمه رائیه راجح ده. ځکه حقیقت دادی چی دډیجیټل نظام په ذریعه پر اسکرین ایندارہ باندي په نظر راتلونکی ژوندی منظرې نه خو بعینه تصویرونه دی اونه بعینه عکسونه دی اوداچی سایه لرونکی ندی داخوتقریبا متفق علیه ده اوښکاره خبره ده، له هم دغه وجی داچی نه تصاویر اونه عکسونه دی ددي مختصر وضاحت وړاندی کیږي. (۱).. تصاویر له دی وجی څخه ندی چی پریوه هم مثله اوصورت باندي په حقیقی معنی کي دتصویر اطلاق هغه وخت کیدای شی. چی کله هغه په همیشني شکل سره پریو شی باندي نقش وی، کله چی ویډیو فیته .سی ډی، فلاپی ډسک، usb. کمپیوټر هارډ ډسک، وغیره کښی چی کمي ډیټا وي (DATA) پرتې دي اومحفوظه دی هغه په ډیجیټل کیمره کښی دنصب شویو آلاتو (Analog-to-Digital coriverter) and . C.C.D . CHIP . C.MOS< په مرسته سره دکم عکس دشعاعو څخه حاصل شوی معلومات اوانفارمیشن وي اودغه معلومات هم دتصویر په شکل سره هلته نه محفوظیږی. بلکه دډیجیټل اعداد وشمار(۰۱) په شکل کښی داډول محفوظه کیږي چی نه موږ هغه لیدلای شو اونه ئي ویلای شو، حتی چی دیو خورد بین په وسیله ئي هم نشو کتلای، بلکه که چیری دیو آلې دمرستی په وجه سره دغه اعداد به نظر کي هم راشی بیا هم موږ نه پوهیږو چی دغه اعداد دکوم شی نمائیندګی کوي، لهذا په ویډیو کیست یا سي ډی وغیره کي محفوظ کړه شوی اعداد و تصویر نه بلل بلکل یقینی اوښکاره ده اودویډیو فیتی اویا سي ډی وغیره ترچلولو وروسته پر اسکرین ایندارہ وغیره باندي چی کوم څه په نظر راځی هغه هم له دی وجی څخه تصویر ندی چی هغه په حقیقت کي دروشنی روڼا شعاوي دی (ریډیائي سګنلز)Electron Beam/Electrical signals Device)، یا مخصوص چپ Analog converter to Digital)، یعنی (A.D.C) په مرسته پر دیوال اویا پرده اویا اسکرین ایندارہ وغیره باندي په ناپائیداره شکل سره ښکاره کیږي اوفورا فناه کیږی، یعنی دنقطو په شکل کي شعاوي په کیمره کي

دنصب آله (ډیوائس) څخه راووزي اوپه هم دغه وخت کې په اسکرین وغیره باندې ښکاره کیږي اوپه هم دغه لمحه ایګرې کښې ننداره کیږي. دغه مناظر په کاغذ وغیره باندي دپرنټ کیدلو څخه وړاندې تراسکرین اینداري ترحده پورې په هیښني شکل سره هیڅ ځای هم منقش اوثابت نوي اونه هغه یوځای دتصویر په شکل کې قرار اوثبات لري اونه ورته حاصلیږي، نو دغه وجې مناظر دتصویر عکس په حکم کې ندی.

ملاحظه کړی دمارشل برین دکتاب څخه یو بل اقتباس؛

The standard sensor technogogy for most digital cameras is acharge coupled-device (CCD). The CCD is acoggection of tiny light sensitive diodes (called photosites) Which convert photons (that is, light) . into electrons. Each photosite is sensitive to gight the brighter that hits asingle photosite. the greater the electrical charge that accumulates at that site The number of photosites on a CCD determines its maximum resolution. The next step is to real the value (that is the accumulated charge) of each cell in the image. In a CCD,the charge is actually transported across the chip and real at one comer of array. An analog to digital converter (ADC) turns each pixels value into adigital value. The ADCis a sophisticated piece of equipment,but the basic concept is very simple · think of each photositeon the CCD as abucket. Now think of the photons of light as raindrops. As the raindrops fall into the bucket, water accumulates (in reality, electrical charge accumulates). Some buckets have more water the others,representing brighter and darker section of images. The ADC measures the depth of water in each bucket one by one. Then it records this information as abinary value. Even the simplest digital images contain thousands of buckets, and the best digital camera has millions of photosite on CCD .

ترجمه: ډیرخله په ډیجیټل کیمرو کې (دعکس اخستلو) لپاره موقته حساسه ټیکنالوجي (CCD) یعنی CHARGE COUPLED-DEVICE استعمالیږي (سي سي ډي) درونا څخه دمتأثرکیدلو له وجې کچني کچني ذراتی (ډیوایسز) یوه مجموعه وي، چې هغه رونا په برقي زراتو سره تبدیله وي هرذره (DIODE) ده رونا په معامله کښې انتهائي حساسه وي اوڅومره زیاته تیزه رونا چې پرکمه زره باندې ولویږي هغومره زیات برقي چارج پرهغه باندې جمعه کیږي. پر(CCD)باندې د(DIODES) دشمیر څخه ددغه ځای درونا والې صلاحیت ښکاره کیږي، اوددغه څخه دهغه څخه بالابد لازیات د(Resolution) تعین کیږي . ددې څخه وړاندې مرحله په عکس کې موجود هره هره برقي زره (cell) اندازه زیاتیږي یعنی دجمعه شویو برقي ذراتو دمقدارتعین کاوه کیږي (په سي سي ډي) کې ټوله چارج په یوه چپ کې تیریږي پریو بل ځای باندې جمعه کیږي، اوپه دغه وخت کې دموجوده چارج داندازې معلومات کیږي. (پردغه ځای analog (جاري) کرنټ ویو (digital) عددي کرنټ کښې دبدلیدلوآله (converter) هم نصب کیږي Analog-to -digital converter یعنی همیشني کرنټ په عددي کرنټ باندې دبدلیدلو آله (ADC) ټول PIXELS(دشعاؤر د ذراتو)اندازه په یو برقي ډیجیټل اندازې سره تبدیلوي.

(ADC) : يوه مصنوعي اوبيچلي پرزه ده، ليکن دهغې بنيادي بنسټيز تصور ډير ساده دی، پر (CCI) باندي دروڼا برقي سګنلونه په اشارو سره بدليدونکي (ډايوډز) تاسو ديو سټل سره تشبيه ورکولای شی، اوپرهغه باندي پريوتونکي روڼا اندازه دباران دڅاڅکو په څير پرمختلف ځايو باندي اينبودل شوي سټلونه دی دپاره دباران دجمعه کيدلوچی په يوه سټل کي دنوروپه وړاندی زيات څاڅکی جمعه شوي وي، هم دغه رنګه په (سی سی ډی) کي دروڼا مقدار کم اوزيات کيدای شی، چی دعکس دروښوالی اوتاريک والی عکاسی کوی (ADC) يو په بل پسی وروسته دهرسټل اندازه معلوموي يا دغه معلومات دشعاؤ په اعداد وشمار (۰۱) په شکل سره محفوظه وي، ترټولو ساده ډيجيټل عکس (منظره) هم دغه رقم په زرهاؤ سټلونوباندي مشتمل وي، لکه چی ډيره ښه ډيجيټل کيمره هغه وي چی په هغه کښی پر (سی سی ډی) باندي دلکهاؤ په تعداد ډائيوډز وي.

ددی تفصيل لپاره ملاحظه کړی د مارشل برين کتاب : هاو سټاف ورکز) صفحه نمبر ۱۸۲تر ۱۸۴ پوری) دشعاؤ دمنظر معلومات په سی ډی يا چپس وغيره کي دارقم محفوظه وی لکه څنګه چی پر آډيو فيته کښی پر (عين روبا) فيتي باندي دآوازونو صورتي ترڅونه ثبت کيږی، چی هغه هم موږ په سترګو سره نشوليدلای، نوهم هغه دضرورت په وخت کښی په يو ټيپ يا آډيو مشين کي اينبودل کيږي دفيتي ترچليدلو وروسته ديو خاص آله په واسطه سره هغه دآواز ترڅونه راوزی اوده راډيو يا ټيپ کښی موجوده خاص آلی سره مبتلی اوداوريدلو قابله ګرځی، ليکن په راډيو اوټيپ کي هيڅ ځای هم قائم او ثابت نه پاته کيږی، بلکه آله يا ټيپ وغيره بنديږی، کله چی دترڅونودغه سلسله منقطع شی نو پورا آواز هم بند شی، کم چی په ټيپ کي وو اويا دلته اوريدل کيدی، فرق ئي صرف دونه دی چی هلته اوريدلو والا آوازونه دآواز دترغ څخه پيدا کيږي کم چی په آډيو مشين کښی دنصب شوی آله په مرسته دآډيو فيتي اويا دټيپ وغيره کي دخاص آلی دټکرکيدلو څخه پيدا کيږي . اودلته بيا پراسکرين يا اينداره باندي معلوميدونکی شعاوی ليدونکی شعاوی کم چی په هارډسک ؤ سی ډی، يا چپ، کي دمحفوظ معلومات په مرسته ډيجيټل کيمره يا ډيجيټل مشين کي دنصب شوی آلی په مرسته سره دشعاؤ په څير کي راوزی، يو لک شپږ اتيا زره ميله تقريبا درې لکه کلوميټره رفتار سفر په يوه سانيه کښی کوي اوبر اسکرين باندي ښکاره کيږي اوورسره ګړی په ګړی فناه کيږي او دشاله خواپيا هم په دغه رفتارسره نوی شعاوی دهغه پرځای راځرګنديږی، اوداغه ډول هم فناه کيږي حتی چی ددغه شعاؤ څخه يوه ذره هم ديوه ګړی لپاره هم پراسکرين اينداره باندي نه پاته کيږی، پراسکرين باندي دشعاؤ دغه دوليدلو اوفناه کيدلو عمل په دغه اندازه سره تيز پرمخ روان وي چی (pixels ۱۲۸۰*۷۲۰) ذراتوباندي مشتمل منظر يو درميانه (اوسط) ريزوليشن والا مانيټر(کمپيوټراسکرين) چی په يوه سانيه کي يو کروړ

دروئنوي لکه نوي زره (۱۹۳۹۰۰۰۰) بائټ سره (۶۰) فريمونه جوړه وي اوما ته وي ئي (19.39mbps) کم چې پراسکرين اينداره باندي معلوميدونکي اوفناه کيدونکي دشعاوو پر (اربو، کرورو) ذراتو نقطوباندي مشتمله کيږي. ددغه ډيرې تيزۍ په وجه سره منظرې اوشکلونه پراسکرين اينداره باندي په حرکت کونو سره معلوميږي.

1_ light speed of ۳۰۰,۰۰۰ kilometers per second (۱۸۶,۰۰۰ miles per second) Britannica ;v:۳p۱) (۲) the screen is refreshing at ٦۰ frames per second. (how stuff works : page no ۱۳٦) ۳-۴۸۰p- the picture is ۷۰۴*۴۸۰ pixels, sent at ٦۰ complete frames per second . ۷۲۰- the picture is ۱۲۸۰* ۷۲۰pixels, sent at ٦۰ complete frames per second.

دتفصيل لپاره وګورئ! دمارشل برين کتاب (هاو سټاف ورک) صفحه ۱۳۶ تر ۱۹۵ پوري.

الغرض: ددغه شعاعي ذراتو دبنکاره کيدلو اودفورا ختم کيدلو دسترګو په وسيله ئي ليدل هيڅ کله ممکن نه وو، که چيرې الله تعالى په خپل حکمت بلغه اوپه فضل ومهرباني سره په قوت باصره کښې دليدلو طاقت (persistence of vision) کښې نږدي، داخو دربِ کريم احسان دی چې هغه په سترګوکې دغه طاقت ايښي دی چې کله موږ ويو منظرې ته ديوه ګړي لپاره هم ګورو نو دهغه دخراپيدلو څخه وروسته هم دهغه عکس ديوساني لپاره (1/16) حصې پوري زموږ په سترګوکې پاته کيږي اوهغه منظر دسترګو په وړاندې په فکرکې په راتلو سره محسوسيږي. حاصل دادی چې د ډيجيټل نظام په ذريعه پر اسکرين باندي ليدونکی شکل دتصوير بنيادي شرط (استقرار او قائم والي) پکښې موجود ندی له هم دغه وجې څخه دغه مناظر شرعا په تصوير کي داخل ندي، زموږ ډيرجشرانو علماؤ کرامو رحمهم الله دتصوير حقيقت اودتصوير اوعکس په منځ کي دفرق وضاحت کړيدی اوقيام اوهميشه توب ئي حد فاصل اومعيار بللی دی ـ مفتي اعظم پاکستان حضرت مولانا مفتي محمد شفيع صاحب قدس الله سره العزيز (تصويرکي شرعی احکام) ص: ۵۱ کی ليکلی دی اوفرماني: واقعه داده چې ظل اوسايه قائمه اوهميشه نوی، بلکه دسايي دخاوند تابع وي، ترڅوپوری چې هغه دايندارې په مقابل کي ولاړوی نو هغه سايه هم ولاړه وي، اوکله چې هغه ددغه ځای څخه ولاړشی نو سايه هم غايبه شي اوفناشي، دعکس پراينداره باندي چې دکوم انسان عکس راشي، وهغه ته عکس ترهغه وخته پوری ويل کيدای شي ترڅوچې دهغه رنګ وروغن ديوې مسالي په وجه سره قائم اوهميشه جوړنشي، اوکله چې هغه عکس قائم اوهميشني جوړشي په دغه وخت کي دغه عکس تصوير شي، (تصوير کي شرعی احکام ص: ۵۱) اوهم دارنګه امدادالاحکام جلد ۴ ص: ۳۸۴ باندي دتصوير اودعکس متعلق ديو سوال دجواب په ضمن کي دتصوير اوعکس فرق بيان کړيدی صاحب داعلاء السنن حضرت مولانا ظفر احمد

عثماني نورالله مرقده ليکلي دی : ترټولو غټ فرق دداوړو په منځ کي دادی چې داينداري وغيره عکس
هميشنی نه وي او د تصوير عکس مساله ورلګول کيږي اوقائم کاوه کيږي. بيانو هغه ترهغه پوری عکس دی
چې مساله په هغه پوری نوی لګيدلی اوبيا چې هغه په يوه نه بله وجه سره قائم اوهميشه کړل شو نوهغه
تصوير جوړيږي. اوحضرت مولانا مفتي رشيد احمد صاحب رحمه الله په احسن الفتاوی جلد ۸ ص: ۳۰۲ کی
دعکس اوتصوير فرق بيان کړيدی اوليکلي دی : تصوير اوعکس دواړه بلکل متضاد شيان دی. تصوير
ديو شی هميشه اومحفوظ نقش وي، اوعکس ناپائيداره اوموقت نقش وی، داصل دغائب والی سره دغه
عکس هم غائبيږی ــ حضرت مولانا مفتي جميل احمد تهانوی رحمه الله جامعه اشرفيه لاهور. دټی وي پر
اينداره باندي رأسا دراتلونکي شکل متعلق ديوي استفتاء په ورکړه شوی جواب کي ليکلی دی :تصوير
وعکس دائيم ته ويل کيږي له دغه وجې په اوبو کښی اوپه اينداره کي چې کم عکس معلوميږی. هغه تصوير
ندی اوممکنه ده چې بعضی ځايونه دی تصوير اخستل شوی وي اوهلته دی اينبودل شوی وی. نو کله چې
هغه ښکاره کيږي تصوير بلل کيږي (الاشرف جلد ۴ ش۱۲شعبان ۱۴۰۹ه صفحه ۶۱) (۲) دغه منظر بعينه
عکس له دغه وجې نشی کيدای چې عکس په حقيقت کښی د ذوالعکس سره يعنی دچا چې عکس دی ورسره
ټکر شی دصفاء والي په وخت کي دهغه منعکس شوی روڼا نوم دی، اوکله چې دلته پر اسکرين باندي
ليدونکی شعاوی دی دابعينه هغه ندی چې د ذوالعکس سره ټکرشوی وی اومنعکس شوی وي. لهذا
دابعينه عکس ندی، البته ددي مشابهت نسبت وتصوير ته ترعکس زيات دی، ځکه په ويډيو فيته سی ډی
کي اويا چپس کي دمحفوظ شوی معلومات مطابق دډيټا (ذخيره) دويلو والا دآلې په مرسته پر اسکرين
باندي ديو خاص تسلسل سره داسکرين سره دټکر کيدونکو شعاودغه دول موږته پراسکرين باندي ليدل
کيږي لکه څنګه چې په اينداره کي عکس ليدل کيږی، له دغه وجې په عکس کي هم دغه سی وي، چې ترڅه
وخته پوری په اينداره وغيره کي دشا لخوا شعاوي راتلونکی وي، ترهغه وخته پوری وموږته عکس
رامعلوميږی، اوکله چې پراينداره باندي شعاوو ليدل بندکړه شی نو په هغه کښی عکس هم نه جوړيږی، که
څه هم انسان واينداره ته ولاړوی، مثلا : چې کله تياره اوتاريکی راشی اوشعاوی پيدانه وي نوکه څه هم
انسان واينداره ته ولاړوی، خودهغه عکس نه جوړيږی، دډيجيټل نظام په ذريعه سره پر اسکرين باندي
ليدونکی منظرونو کي هم دغه خبره ده، چې پراسکرين باندي کم څه په نظر راځی هغه خالصتا دروڼا شعاوی
دی، کم چې دډيجيټل کيمرې اويا دډيجيټل مشين څخه راوزی اوداسکرين سره په ټکر کي ولږی اومسلسل
فناه کيږي اوترڅو چې دغه شعاوی راوزی اوپر اسکرين باندي پريوزی اوبيا سم دستی دفناه والی دغه عمل
جاری وی نو منظر پراسکرين باندي ليدل کيږی، ليکن کله چې ددغه شعاوو راوتل بندشی هغه که دآلي
اوياد مشين دبندوالي دوجې څخه وی اوکه دبرق دقطعه کيدلو په وجه سره وی، په هرحال ! منظرهم سم

دستي ورکيږي، داسې هيڅ کله نشي کيداې چې دبرق دبندوالی څخه وروسته دې آخرۍ منظره پر اينداره باندې پاته شي، ځکه چې پر اسکرين باندې ليدونکې منظر درونړا دشعاوو درحم وکرم څخه وو، له دغه وجې چې روښا ختمه شي نو سم دستي منظره هم غائبيږي ـــ دغه حقيقيت ته په نظر سره که چيرې غور وشي نو دغه منظرې وعکس ته نيږدې دي اوورسره ډيرې مشابه دي، په وروسته کې داخبره دوضاحته سره راتلونکې ده چې داکابرو علماء کرامو وليکنوته په کتلوسره ويوشي ته تصوير هغه وخت ويل کيداې شي چې کله دهغه واضح معلوم شکل وصورت پريوشي باندې قائم اومنقش شي ..اويا داډول تراش شوې وي چې دهغه شکل وصورت پريوشي باندې ثابت وقائم شي، کله چې دلته دغه شعاوې ذرات اوبرقي اشاري پريو شي باندې منقشه اوقائمې نوې، اوکه ددغه منظر ديو حقيقي تصويرسره پرتله کړه شي نو په دغه کښې تريحث لاندې منظر ومشابهت دتصوير سره صرف دونه اندازه دې لکه څنګه چې دحقيقي تصوير دشکل وصورت داصلي شي سره، داغه رقم دغه منظرې هم په ليدلو کې داصلې شي په رقم ليدل کيږي، اوهمدارنګه لکه څنګه چې په حقيقي تصوير کې دانسان د صنع (عمل) دخل دې، داغه رقم دلته هم دانسان د صنع دخل کيداېشي، ليکن دحقيقي تصوير سره مشابهت په اينداره کې دليدونکې عکس سره هم شته، چې په ليدلو کې داصل په رقم معلوميږي اوپه هغه کې هم دانسان دصنع مداخله شته چې هغه باقاعده داينداري ومخ ته دريږي، اويا باقاعده اينداره ولګوې يو طرف دعکس ورکښې معلوميږي، بلکه داينداري دجوړيدلو مقصد دادې چې په هغه کښې عکس معلوم شي، اوددې پر عکس چې دحقيقي تصوير بنيادې وصف دې يعنې قيام واستقرار هغه په دې کښې موجودندې، بلکه بالکليه نيستي دي . ځکه په حقيقي تصوير کې په خپل ځان کې بقاوې، ترڅوپورې چې ديو عمل په ذريعه سره هغه خراب نشي، هغه باقي پاته کيداېشي، دعکس اوحقيقي تصوير ترمنځ دغه شي مابه الفرق دې، يعنې دغه هميشه توب اوبقاء عکس اوحقيقي تصوير يو دبله سره جلاکوې .

(دډيجټل منظرو دحقيقت دتفصيل اودهغه په باره کې دمفصل فني معلومات لپاره ملاحظه کړئ : دمارشل برين کتاب (هاوسټاف ورکس) صفحه ۱۱۲تر۱۱۳چې داسټرليا مشهورې ادارې (wiley publishing ptyltd)خپره کړيده . دډيجټل منظرو ددغه حقيقت په وړاندې داوسنې وخت دمسائلو اووسائلو باندې په ژورنظرسره په کتلو ډيرو محققينو علماء کرامو ډيجيټل مناظر دتصوير پرځاې په عکس کې داخل کړيدي، يعنې په ډيجيټل نظام کې پراسکرين اينداره باندې ليدونکې اويا دتلويزون په نشرياتو کې ليدونکې مناظر ددوې په نزد دعکس سره مشابه دي ،دعکس سره دزيات مشابهت په وجه عکس بلل شوې دي نه تصوير .

مثلاً: پرجديد مسائلو ا و وسائلو باندې ژورغورکولو والا دبرصغير معلوم اومشهور شخصيت حضرت مولانا محمد برهان الدين سنبهلی صاحب مدظلهم په خپل کتاب (جديد مسائل کاشرعی حل) صفحه ۱۵۷کېڅ ليکلي دي : پرتلويزون باندې چې څه په نظر سره راځي هغه په اصل کې ديرتوامشين په وسيله

سره اخستل شوی او ښکارندویه عکس یا سایه ده لهذا ددې حکم هم هغه کیږي کم چې ددغه منظرودی کم چې پر تلویزون باندي وراندی کیږي که چیری تلویزون باندي ژوندی داسی منظري اوپروګرامونه وراندی شی چې دهغه بیله تلویزون څخه هم ښکاره کیدل اوآوریدل جائز وی نو دداسی پروګرامو اومنظرو پر تلویزون باندي اوریدل هم رواه دی. دهندوستان یو محقق عالم مولانا خالد سیف الله رحمانی صاحب په خپل کتاب (جدید فقهی مسائل) صفحه ۱۸۸ کي لیکلی دی :پرتې وي باندي د ذیروحه تصویر که څه هم دفلم (نوار) په ذریعه نشرشی بیا هم دهغه حکم دتصویر دی اوکه چیری ژوندی دارقم پرتلویزون باندي راځرګند شی چې دهغه فلم (نوار) نه وي جوړشوی بیا عکس دی اوپه دغه وخت کي صحی دی، ترڅو چې دښځوپه وړاندی راتوړل شی اونه دغیر اخلاقی مقاصدو لپاره استعمال کړه شی . هذا ماعندی والله اعلم . حضرت مولانا مفتي عبدالله معروفی صاحب استاذ دارالعلوم دیوبند (دتلویزون اوانټرنیټ ددینی مقصد لپاره استعمال پردغه اهمه موضوع باندي په خپل یو سرلیک کښی دټی وي اواسکرین باندي دلیدونکی شکل په باره کي فرمائي ؛ پرتلویزون چې کم صورت معلومیږی هغه دتصویر په حکم کي ندی، بلکه هغه عکس دی، لهذا پردغه باندي دتصویر دحرمت د دلائلو اوروایتو څخه استدلال صحیح ندی حضرت مولانا مفتي محمد زاهد صاحب مدظلهم جامعه اسلامیه فیصل آباد (اشرف التوضیح) دریم جلد ص: ۵۸۵باندي د ډیجیټل منظری په باره کي لیکلی دی : په ویډیو فیته کي چې کم څه پراته دی هغه تصویر ندی، له دی وجی چې په هغه کي اجزاء متمیز جلا ندی اوبیا چې هغه فیته ولګول شی اوپراسکرین چې کم څه ښکاره کیږي هغه هم تصویر ندی، ولی چې هغه ترشعاؤ لاندی دی بلکه هغه دغه شعاوي دی چې دهغه څخه راوزی اوپراسکرین باندي پریوزی، لهذا ودي ته کتل وتصویر ته کتل نشی ویل کیدلای، په ښکاره سره ددي وجی څخه مادغه نقطه ذکر کړه چې راجع معلومیږی ،ځکه چې نه فیته تصویر ده اونه هغه چې پراینداره باندي ښکاره کیږي هغه تصویر دی . (تردغه قول پوری) حاصل داراؤوتل چې په ویډیوفیته کي کم څه پراته دی هغه هم تصویر ندی اودهغه دچلولو په وخت کي چې کم څه پر اسکرین باندي راځی هغه هم تصویر ندی . اوس پاته شو دټی وي حکم، هغه تصویر دی اوکنه دی ؟ په ظاهره خو وهغه ته تصویر ویل هم مشکل دی له دي وجی څخه چې دټی وي پروګرام عموما دوه رقمه وی، یو خو ژوندی پروګرام وي یعنی (لائیو براډکاسټ) اودوهم هغه پروګرام وي چې هغه دویډیو کیمری په وسیله سره اول محفوظه کیږي اوبیا ښکاره کیږی، اول قسم پروګرام خو یقینا عکس دی ځکه چې په هغه وخت کي هلته کم کارکیږي هغه دی اویا یو مقرر وینا کوی په هم دغه ګړی کي تردیره لری ځایه پوری رسیږی، اوکه هغه دکیمری د مخ څخه لیری کړه شی نو دهغه تصویر هم لیری کیږي . اوکم چې دوهم قسم پروګرام دی دهغه حکم ښکاره دی، هغه دویډیو حکم لری اودویډیو حکم په باره کي اول بیان وشو چې هغه تصویر ندی، البته یو دریم صورت هم سته، لیکن دهغه

عموما اوس استعمال نکېږي، لیکن که چیرې وشي نو هغه تصویر کیدای شي لکه هغه پخوانی فلم چې دویډیو پرځای به داسې فلم ؤ چې پر یو اوږده (نوار) به ثبت شوی وو پرهغه به کچنی کچنی تصویرونه وه اوهغه فیته به چلیدل اودیو تسلسل سره به هغه تصویرونه غټې دل اوراښکاره کیدل به اوځرنګه چې هغه به چلیدله دیوه تصویر څخه وروسته دوهم تصویر اوبیا دریم تصویر اودغه تسلسل سره به چلیدله، له دغه وجې پراسکرین به معلومیدله چې کم چا به حرکت کاوی هغه که څه هم دیر کچینی وي لیکن هغه به هم هغه تصویر ؤ هغه چې به کله غټ کړه شو اویا به دیو دوربین وغیره په وجه سره وکتل شو نو هغه تصویر به ډیر ښکاره معلومیدی، اوپه هغه فیته کي اعضاء په جلاجلا طریقه سره متمیز کیدله، هغه تصویر دی، که څه هم داصل په اعتبار سره کچنی دی لیکن پراسکرین باندي دښکاره کیدلو په وخت کي به هغه غټیدلی، هغه دتصویر په حکم کي دی، لیکن په اوس وخت کي هغه مروج ندی، په خاص ډول بیا دڅې وي پروګرامونه پرهغه بنیاد باندي نه راځی، (دتفصیل لپاره وګورئ ! (اشرف التوضیح) ج:دریم ص: ٥٧٢ تر٥٨٥) په هرحال دډیجیټل کیمرې په ذریعه سره دیو ذی روحه پر منظره جوړیدلوباندي دحرام تصویر دحکم اطلاق داهل علم دیوي لویي طبقې په نزد صحی ندی، ــ یاکم ترکمه دنظرځای دی، لکه څنګه چې دجامعة العلوم الاسلامیه علامه بنوری ټاؤن کراچی شیخ الحدیث ومفتي حضرت مولانا مفتي نظام الدین شامزئي رحمه الله له طرفه څخه (په مجلس تحقیق مسائلی حاضره کراچی) په دریمه ناسته کي دډیجیټل کیمرې پرموقع چې کمه مقاله (سرلیک) وړاندی کړه شوی وه، دهغی پرڅلرمه صفحه باندي حضرت مفتي صاحب لیکلی دی : دډیجیټل کیمرې په ذریعه د ذیروحه منظره جوړولو باندي دحرام تصویر اطلاق داهل علمُ پریوه معتمد به طبقه باندي دنیو کي ځای دی چې په هغوکښې دعرب علماؤ اکثریت اودمحلی علماؤ یو جماعت شامل دی، لکه څنګه چې دمخکني ناستو دکار ګذاری څخه دغه خبره مخ ته راځی ــ زما دناقصه رائیه مطابق ودشمن ته میدان بالکل خلاص پرې ښودل اودلاس پرلاس اېښودلو اودناوسی څه به ښه خبره داوی چې موږ په خپله دفاع کولو اوصفائي اوبي ګناهی بیانه ولو کي څه ناڅه کردار اداکړو. د ذکرشو پورته نصوصو څخه وماته دغه ګنجائش(ځای خایګی) محسوسیږی، بلکه ودي ته به دینی اودنیائي سخت ضرورت ویل هم غلط نوی، اوهم دارنګه لکه څنګه چې په تیره ناسته کي دډیرو رائیو څخه داخبره معلومیدله چې دډیجیټل کیمر ی په مټ ژوندی منظره جوړه ونه دممنوع تصویر جوړونی به حکم کي نده، دغه ډول چې کله دغه محفوظه کړه شی اوبیا پر اسکرین باندي ښکاره کیږي نو پرهغه باندي هم د محرم تصویر بالکلیه اطلاق کول مشکل اوسخت دی، بلکه وهغه ته دعکس سره مشابه ؤ ویل شو، پردغه بناء باندي زما ذهن دادی چې دموجوده عالمی حالاتو په کتلوسره داسلام په خلاف ددشمن دچلونو اوپریبونو دکمولولپاره دی لکه (داسلحی دجوړیدلو اوداقتصادی سیالیو په رقم) دي میدیا (اطلاعات) استعمال کړه شی ده تصویری

محظوراتو سره هم گنجائش کیدای شي ـ دجامعه فاروقیه کراچي رئیس شیخ الحدیث حضرت مولانا سلیم الله خان صاحب مدظلهم العالی هم په بخاري شریف کي په تقریر (کشف الباري) کتاب اللباس ص:۲۰۸ کښي پر ټی وي، ویډیو، کمپیوټر، پر اینداره باندي دښکاره کیدونکو شکلو دتصویر والی اویا نه تصویر والي په باره کي داهل فتوی علماؤ کرامو اختلاف بیان کړیدی اوفرمائیلي دی : هلته چي ئي دکمو علماؤ کرامو رائیي بیان کړیدی دهغوی په نزد ټی وي ویډیو، کمپیوټر اسکرین باندي ښکاره کیدونکی شکلو نه دتصویر په حکم کي ندی اوپرهغه باندي دتصویر عذابونه نه جاري کیږي وګورئ ! د (کشف الباري) اصلی عبارت :! اوس پاته شو دتلویزون، ویډیو، اوکمپیوټر، دتصویر دهغه په باره کي دجمهورواهل فتوی ؤ فتوی دعدم جواز ده هغه وای :چي پرټی وی باندي دراتلونکی تصویر هغه حکم دی چي دبل عام تصویر حکم وي، البته دبعض علماؤ وینا ده چي دغه دتصویر په حکم کي ندی، بلکه داعکس دی چي دشعاؤ اوبریښناؤ څخه دنوی تکنیک په ذریعه سره محفوظه کیږي، لهذا پردغه باندي دتصویر عذابونه نه جاري کیږي داختلاف په هغه صورت کي دی چي کله دټی وي ،او ویډیو، اوکمپیوټر ،او سی ډیانو کي راتلونکی اومحفوظ کړه شوی تصویرنو کي هیڅ بل شرعی قباحت موجود نوی الخ . دډیجیټل منظرو دعکس سره دزیاده مشابهت والی وجهي : په پورته لیکو کي دبیان شوی تفصیل خلاصه داده چي دحقیقت په اعتبار سره پراسکرین باندي معلومیدونکیو منظرو دبنیادی صفت سره دحقیقي تصویر سره مشابهت نشته. بلکه مغایرت دی، اوهمدارنګه دغه منظری بعینه عکس هم ندی، لیکن دغه منظری دخپل ماهیت په اعتبارسره اودیو څونورو بنیادی اوصافو په اعتبار سره دعکس سره ئي زیاد مشابهت سته، مثلا : الف .... عکس دخپل ماهیت په اعتبارسره دروښا شعاوی دی اودهغه روښا عمل دی، اوپر اسکرین باندي معلومیدونکی منظری هم دروښا شعاوی دی، ددي تفصیل دادی چي څرنګه په عکس کي ترڅو پوری چي دیو منظر سره ئي شعاوی ټکر کړه شی نو دصفائي اوچمک ورکولو ځای ته رسیږي دغه شعاوی منعکسه کړه شی نو عکس ورڅخه جوړشی، اوکله چي دشعاؤ ولیدل ورباندي بند کړه شی نو که چیری بیا دغه منظره په کلونو دهغه په وړاندی پرته وی دهغه عکس نه پکښی جوړیږي، داغه ډول دلته اسکرین، پرده، یا دیوال وغیره باندي هم داغه صورت دی چي ترڅو پوری پرهغه باندي شعاوی ولیدونکی وي (یعنی هغه دکیمری شعاوی دمعلوماتو په مټ برقی ذراتی، په یو مخصوص عمل په ذریعه سره (process) به کیمره کښی دنصب شوی آلی څخه راوزئ اوپر اسکرین، یا پردی، یا دیوال وغیره وطرفته انتقا لیږي اوددغه اصل ترتیب اواندازی څخه پر اسکرین وغیره باندي ښکاره کیږي نو هغه منظره لیدونکی شي، اوکله چي پرهغه باندي شعاوی بندی کړای شي (که هغه دکیمری اویا دبرق دبندوالی سبب اویا دکیمری په عمل کښی دیوبل خارجي مشکل په سبب وي، نو هغه منظره هم غائبه کیږي . اودهغه یوه زره هم پر اسکرین اوپردی اودیوال باندي

نشي پاته کيدلای، نه دغه وجی اوس که يو شخص په دوربين کي وګوري ! اسکرين ته کتلای شي بيا هم دده منظري هيڅ نښان په نظر کي نه ورته راځي. ځکه چی دا دروڼا اوشعاوو ځخه جوړکړه شوی هسی يو عکس و. لکه چی په اينداره وغيره کي دروڼا دوليدلو ځخه يو انعکاسي عمل جوړشي اوکله چی روڼا ورکه شي اوختم کيدلو سره هغه هم غائب شي نو په اينداره کي دهغه کوم اثر نه پاته کيږي داغه ډول دلته هم کله چی پراسکرين وغيره باندي دکيمري ځخه دراوتونکيو برقي ذراتو انتقال بند کړه شي نو داسکرين ځخه هغه منظر هم غائب کيږي او دمنظری هيڅ اثر پر اسکرين باندي نه پاته کيږی. (ب)... په اينداره کي دمنظری عکس دشعاؤ دانعکاس ځخه په عمل کي ووجودته راوزی چی په اينداره کي په غيری دائيمی حالت کي صرف دښکاره کيدلو ترحده پوری معلوميږی داغه ډول په اينداره کي چی کم ځه معلوميږی هغه په غيری دائيمی حالت کي ښکاره کيدونکی روڼا اودهغه شعاوی دی.

داغه ډول د ډيجيټل نظام په ذريعه سره پر اسکرين اوپردی وغيره باندي معلوميدونکی منظری هم سراسر پرشعاوی ذراتو باندي مشتمله دی اوبالکل داغه ډول په غيری دائيمی حالت کي صرف دښکاره کيدلو ترحده پوری پر اسکرين باندي ښکاره کيږی. لکه ځنګه چی عکس ديو چمک اوصفائي پرسطحه باندی چی راښکاره کيږي . (ج)... ځرنګه چی پراينداره وغيره باندي دروڼا پر ذراتو باندي مشتمله عکس په اينداره وغيره کي صرف ښکاره کيږي به هغه کښی منقش اودائم نه وی، داغه ډول پر پرده اوديوال يا پر اسکرين وغيره باندي دروڼا پر زراتو مشتمله منظره هم پر اسکرين وغيره باندي منقش اوقائيمه نشي کيدای. (د)... ځرنګه چی داينداری په عکس کي دموجوده روڼا شعاوی په انتهائي تيزی سره مسلسل سفر کوی، کله هم نشی دريدلای، هم دغه رنګه دکيمری وغيره ځخه پر پردی ديوال يا اسکرين وغيره باندي د ښکاره کيدونکی منظرشعاوی ذراتی هم دکيمری وغيره ځخه د(يولک شپږ اتيازره ميله في سانيه) رفتارځخه دهغه ښکاره کيدونکی وطرفته په ډيره تيزی سره په خپل اصل اوخاص ترتيب سره منتقله کيږي اوفناه کيږي اودغه عمل په انتهائي تيزی سره مسلسل جاري وي. په دغه کښی ديوه ګړی لپاره هم وقفه اويا استقرار نه راځی . که ځه هم دانتهائي تيزی له وجی ځخه داسی معلوميږی چی دغه منظردی پراسکرين باندي چاپ کړه شوی وی اوحال داچی حقيقت دهغه برعکس دی (ه)...يو مشابهت خو ددي اعتبارځخه هم دی لکه ځرنګه چی عکس يو (عرض) قائم بالغير دی (يعنی يو داسی شي دی چی ديو بل شي په ذريعه سره قائم دی بذاته قائم ندی) داغه ډول پراسکرين باندي معلوميدونکی منظرهم قائم بالغير دی، بلکه د اسکرين په هغه عارضی منظر کي دعکس ځخه هم پورته دی له دغه وجی چی په عکس کي خوکم ترکمه جوهر وی، اودلته ددغه منظر اصل هم شعاوی اواعداد وشمار اونه ليدونکی شکل وی، عرض قائم بالغيردی..

زیو څه شبهې او دهغه ازاله) (الف) دلته دا وضاحت هم ضروري دی چې بعضې وختونه چې یو منظر په څند سره پر اسکرین باندي معلومیږی او یا یو منظر پراسکرین باندي ولاړ په نظر کي راځي نو دهغه وجه دانده چې : امنظر دی پراسکرین باندي ثبت او قائم شوی وي، بلکه دهغه وجه داده چې یو خاص بټن (تنړی) وهلی شوی هغه هیډ (محور) دچلیدلو څخه بند کړه شویدی، چې دهغه له وجې څخه ددا سې یو منظر برقی ذرات آله (device) څخه دا سکرین وطرفته مسلسله انتقالی دونکی وي او د ذکرشوی پورته طریقی څخه اسکرین ته رونا ورکونکی وی اوزائل اوفنا هم کیدونکی اوکیږي داندی چې دغه منظر پراسکرین باندي منقش اوقائم شو، بلکه درونا ذرات اوس هم یولک شپږ اتیا زره في سانیه رفتار سره مسلسل داسکرین سره ټکرکیږي اوفناه کیږی، اودابا لکل داداول ده لکه یو شی چې ترډیرڅنډه پوری داینداری په وړاندی پورت وی، اویا یو انسان ترډیره وخته پوری واینداری ته ولاړوی نو ترڅه وخته چې رونا موجوده وی، دانعکاس دعمل څخه دهغه شی اویا انسان عکس په اینداره کي معلومیږی ،لیکن په اینداره کي دغه شعاوی منقشه اوقائمی نشی کیدای، ځکه چې رونا به دغه رفتارسره مسلسله سفر کوی، دیو ګړی لپاره هم ندریږی، وموږته دلمرڅخه راوتونکی شعاوی په ظاهره چې ورته ګوری پرخپل ځای باندي ولاړی اودرول شوی معلومیږی، لیکن په حقیقت کي دهغه پرعکس دی اوشعاوی مسلسل سفرکونکی دی، لمر دځمکی څخه نه کروړه دیرش لکه میله (۹۳۰۰۰۰۰۰) لیری دی ،دهغه سره سره دلمر رونا ترموږه پوری صرف تقریبا په اته دقیقی کي رسیږی، دماهرینو وینا ده که چیری لمر دیو ی وجی څخه یو دم ودریږی هم تراته (۸) دقیقو پوری موږ دهغه رونا کتلای شو، (جناب استیفن (دبلیو) هاکنګ چې داکسفورډ یو نیورسټی دسائنس اوتکنالوجی دشعبی ترټولو پرلوړه سطح باندي مؤظف دی هغه په خپل کتاب (آبرایف هیستوری آف ټائم(A brief history of time) یعنی دوخت مختصر تاریخ) کښی لیکلی دی : که چیری پر لمرباندي کمه تباهی راشی اویا لمر دکمی حادیثی په وجه یو دم ختم شی نو پر ځمکه باندي دهغه ادراک فورا نشی کیدای، ځکه چې پر ځمکه باندي دهغه رونا تر اته (۸) دقیقو پوری رسیږی اوترآته دقیقو وروسته پرځمکه دهغه دتبدیلی معلومات کیږي . اوبیا مخته لیکی : چې هغه میده ستوری (کهکشان) دځمکی څخه په کربو میله فاصله باندي دی او دهغه څخه راوتونکی رونا په کلو ترموږه پوری رارسیږی، دلمر څخه وروسته وځمکی ته ترټولو نیژدی ستوری دهغه نو م (پراکسیما سینټورائی)(prxima centauri) دی هغه دځمکی څخه څلور کاله لیری دی، دهغه څخه راوتونکی رونا وموږته په څلور کاله کي رسیږی، چې تقریبا پر (دروپشت لکه میله فاصله باندي دی.. الخ . دپورته تفصیلاتو لپاره وګورئ ! ملاحظه کړی لاندني عبارات :

١: we would know about it only after eight minutes,the time it takes light to reach us from the sun. only then would events on eargh lie in the future light cone of the event at which the sun went out, similarly.

we do not know what is happening at the moment farther away in the universe: the light that we see from distant galaxies left them millions of years ago, and in the case of the most distant object that we have seen , the light left some eight thousand millions years ago . thus , when we look at the universe, we are seeing as it was in the past.if one neglects gravitational effects, as Einstein and Poincare did in ۱۹۰۵ , one has what it called the special theory of relativity. For evry event in space – time emitted at that event) and since the speed of light is the same direction. The theory also tells us that nothing can travel faster than light.this means that the path of any object through spaceand time must be represented by line that lies with in the light cone at each event on it. Bystephen w hawking page ۳۰ line ۱۷.and on page no:۲۷ . the nearest star, called proxima centauri , is found to be about fourlight-years away (the light from it takes about four years to reach earth) or about twinty three million million miles. Most of the other stars that are visible to the naked eye lie within a fewhundred light-years of us our sun, for comparison , is amere eight light –minutes away ! the visible stars appear spread all over the night sky, but are particularly concentrated in one band , which we call the milky way, ۲ to obtain some indication of the relative distances involved, we can consider the speed of light. Light travel at ۱۰ million million kilometers a year. It takes ۱.۲٦ seconds for it to traves from the sun to the earth. It takes about aday for light to travel from the sun to the earth . it takes about aday for light to travel a cross the solar system and ۲۷۷۰۰ years for it to reachthe earth from the center of the milky way. Light from the furthest known galaxies has taken more than ۱۰۰۰۰million years to reach the earth. (THE NEW OXFORD ATLAS (۱۹۹۸ RO ۲۰۰۲) UNDER THE HEADING THE SOLAR SYSTEM) pauletippens. (applied physics third edition) ;فزکس ص:۷۹۵وص۷۹۶ دجان دی کټنل کتاب دتفصیل لپاره ملاحظه کړی) (chapter.۲٦page:۴٦٦to ۴۷۱)

(ب)... دډیجیټل مناظرو دعکس سره تشبیه ورکولو باندي دبعض حضراتو له طرفه څخه یوه شبه وړاندیکیږی، چی عوام دغه منظری تصویرونه بولی او په عامه اصطلاح پر اسکرین باندي معلومیدونکی ډیجیټل منظروته تصویر ویل کیږي اودافهم ول کیږی، لهذا شرعا هم تصویرباید وبلل شی ،ددی جواب دادی : که چیری دشرعیت له نظره څخه کم شی تصویرنوي اویا دتصویر په حکم کي نه وی نو صرف دعوامو دوینا په وجه شرعا هغه شی تصویر نه بلل کیږی، څرنګه چی د ذکر شوی پورته تفصیل څخه داخبره ښکاره شوله چی ډیجیټل منظری دشریعت له نګاه څخه تصویرونه ندی، له هم دغه وجی دعامو خلقو په نظر سره دغه منظری تصویر بلل یو رقم مغالطه ده، څرنګه چی دعامو خلقو به اصطلاح کي پرنیګیټیو (نوار) باندي جوړکړه شوی تصویر ته عکس ویل کیږی، اوحال داچی هغه دشریعت له نظره څخه تصویر دی، ځکه چی هغه دتصویر په شکل هلته قائم اومستقر دی، له هم دغه وجی دعامو خلقو پر غلط فهمی باندي بناء دیوی اصطلاح په وجه سره شرعی حکم نه بدلیږی، لکه څنګه چی زموږ اکابرینو وسرکاری مأمورینو ته (دجی پی) بودیجی څخه بالابد روپی اخستل جائزبللی دی . اوحال داچی دخلقو په اصطلاح کي هغه ته سود ویل کیږي

اوپه سود سره ليکل کيږي . هم دارنګه په اوس وخت کي رواج شوی انعامی باندو باندي اضافه روپی اخستل په اصطلاح کي نه صرف انعام بلل کيږي بلکه وهغه ته په انعام سره ليکل او ويل هم کيږي، ليکن څرنګه چی په اصطلاح کي وهغه ته انعام ويل پرغلط فهمی باندي بناء دی او دشرعی قاعدی په اعتبار سره پردغه باندي اضافه روپی اخستل سود دی له هم دغه وجی ودغه عرف ته هيڅ اعتبار نه ورکول کيږي، بلکه هغه د سود والی له وجی څخه ناجائيزه او حرام دی ــ (ج)......... بعضی حضراتو فرمائيلی دی چی ددنيا ټولو ماهرينو داسکرين ومنظرته په تصوير سره ويلی اوليکلی دی، لهذا دغه تصوير دی اودغه دليل ئې بيان کړيدی چی ماهرينو پرهغه باندي د (picture) لفظ اطلاق کړيدی چی دهغه معنی تصوير دی څکه چی وعکس ته په انګريزی کي (image) ويل کيږي لکه څنګه چی يو مقاله نګار(سرليک جوړونکی) داسکرين دمنظر متعلق په خپله مقاله کي ليکلی دی : اويا په شريعت کي په ډيرو مسائيلو کي و عرف ته اعتبار ورکړه شويدی، اودلته دټولی دنيا خلق ګچنيان، غټان، نايته، زنانه، ځوانان، اوسفين ږيری، کمزوری ديد والا، اوزورور ديد والا ټوله وائي چی داتصوير دی، ماسوادبو څوپاکستانی سياست دانانو څخه چی هغه هم ددي شيانو اصلی پيدا کيدونکی هم ندی . الخ ددی څخه اول حواب دادی : چی اول خو دا دعوی صحی نده چی دټولی دنيا خلق اويا ټوله ماهرين داسکرين ومنظر ته تصوير(پيکچر) ليکی اوورته وائي، بلکه معامله ددي بالکل پرعکس ده، اوپه عامه اصطلاح کي خلق دټی وي پر ايندازه باندي ښکاره کيدونکی شکل وصورت ته دتصوير ويلو پر ځای ئې داصل وطرفته منسوبه وی اووائي، مثلا ټی ټی پرټی وی باندي فلان شخص راغلی وو او يا فلان ښهر ښکاره شوی وو وغيره، اوهمدارنګه محقيقين (ددي تعلق ديو خاصی حصی سره ورکوی) په عامه توګه دتصوير (پيکچر) پر ځای دعکس (ايميج) نوم ورکول کيږي اوډيجيټل کيمری څخه ومنظرمحفوظه ولو ته عکس بندی ويل کيږي، دانګريزی ترټولو مستنده ډکشنری (oxford advanced learners Dictionery) کي دټی وی پراسکرين باندي ښکاره کيدونکی منظرته عکس (ايميج) ويلی دی (An image on a television) دفن دماهرينو په کتابوکی ددي متعدد مثالونه ښکاره کيږي، دلته دنمونی په طور يو مشهوره مغربی سائنس دان ؛ مارشل برين؛ په کتاب (HOW STUFF WORKS) څخه دټی وی اسکرين اودکمپيوټر دمانيټر څخه رابنکاره کيدونکو منظروپه باره کي يو مثال وړاندی کيږي، چی په هغه کښی نموړی په واضحه طريقه سره ودغه منظروته عکس (ايميج) نوم ورکړی دی لکه چی نموړی ليکلی دی :

Digital tv makes tv images larger and mucg clearer and moves us. Computer are so important that, without amonitor a typical desktop computer is useless. The monitor provides you wigh instant feedback by showing text and graphic images as you work on or play with your computer ...

دتفصيل لپاره ملاحظه کړه دمارشل برين کتاب (هاو سټاپ ورک) ص: ١۴۶تر١۴٧ پورې چې داسټريليا معروفه اداره (Wiley publishing pty ltd) شائع کړيده .. دوهم جواب دادی لکه څنګه چې به اردوکی د(تصوير) دلفظ اطلاق پرحقيقي اومجازی دواړو تصويرو باندي کيږی، وګورئ ! (فيروز اللغات ،ماده تصوير) اويا په عربی ژبه کي د (صورة) دلفظ اطلاق پر تصوير عکس او صورخيالي وغيره ټولو باندي کيږي ،(کمافي المصباح المنير في غريب شرح الكبير ج: ۵ ص: ٢٨٢) (ص ور) الصورة التمثال وجمعها صور مثل غرفة وغرف وتصورت الشيئ مثلت صورته وشكله في الذهن فتصور هو وقد تطلق الصورة ويراد بها الصفة كقولهم صورة الامر كذا اى صفته ومنه قولهم صورة المسألة كذا اى صفتها) هم دارنګه په انګريزی ژبه کي هم د(پيکچر) دلفظ اطلاق پر حقيقي اومجازی دواړو قسمو باندي دتصوير عام اومشهور دی، لکه څنګه چې دانګريزی ژبی سره واقفه خلق پوهيږی چې د(پيکچر) دلفظ لاندی معنا ګانی عامی دی : تصوير، عکس، منظره، شبيه، روښانه توضيح، خيالي عکس، ذهني تصوير، ديو شی تصور کول، اويا په الفاظو کښی تصورملحوظه ول، ديوی قصی واقعی مجموعی تصور، يو منظر، يو نمونه، مثنی اويا ديو شی نمائندګی، وغيره دحوالی لپاره وګورئ ! (قومی انګريزی اردولغت (Edited by dr jameel jalibi) اويا يوه مستنده انګريزی ډکشنری) اوهم دارنګه دفن دماهرينو په کتابو کي هم ددي بي شماره مثالونه شته اوکتلای ئي شی ———— (د)..يوه خبره داهم کاوه کيږي چې دشريعت أصول دادی چې کله دمبيح اومحرم په منځ کښی تعارض راشی اويا مسئله دحرام اوحلال ترمنځ دائره شی نو ومحرم اوحرام ته ترجيح ورکول کيږی، څکه چې دلته هم دتصوير اوعدم تصوير په منځ کي تعارض سته، له دغه وجی وتصوير والی ته ترجيح ورکول کيږی، .. ددي جواب دادی چې ددی اصولو اطلاق پرهغه صورت کاوه کيږی، چې کله دحرمت اوحلت دلائل په مساويانه طريقه سره متعارض شی، اودليل دقوت څخه ويوه طرفته ترجيح ورکول ممکن نه وی، لهذا پردغه اصولو باندي دعمل په وجه يو لازمی شرط دادی چې دلائل واقعتا دادول سره متعارض شی چې ددواړو جانبو دلائل مساوی وی، ليکن که چيری دجانبينو دلائل مساوی نه وی نو بيا هلته دغه اصول نه چليږی، اونه داويل کيدايشی چې سترګی بندی کړی دحرمت دقول اختيارکونکو قول دی واخستل شی که چيری داسی هم وای نو احنافو پردغه اصولو باندي عمل کوی دمزارعت ئی مطلقاناجائزه فتوی ورکوله، (ولی چې مزارعت ته امام ابوحنيفه رحمه الله مطلقا ناجائزه ويلی دی اوصاحبينو بيا ورته جائز ويلی دی) اوحال داچې مفتي به جواز دی . داغه رقم چيری چې دامام صاحب اوصاحبينو اويا فقهاؤ کرامو په خپل منځ کي په يوه مسئله کي دحرمت اواباحت اختلاف وی، په هغه ټولو ځايو کي دی دحرمت قول واخستل شی نو دمسائلو متعارضهؤ په منځ کي دترجيح اسانه اصول لاس ته راځی، اودقوت دليل دپيژندلو دزحمت دبرداشت کولو ضرورت پاته نشو، اوحال داچې دغه اصول دادول ندی څرنګه چې عام دول ويل

کیږی، بلکه شرعا اصل اعتبار وقوت دلیل ته دی .... قال في الدر المختار ج:۳ص:۲۱۰) والاصح ان العبرة لقوة الدليل عند الخلاف في التحريم . وفى البحر الرائق ج: ۳ص: ۲۳۹) قال في اخر الحاوى القدسى فان خالفاه قال بعضهم يؤ خذ بقوله وقال بعضهم يؤ خذبقولهما وقيل يخير المفتي والاصح ان العبرة لقوة الد ليل آه وقال العلامة ابن عابدين رحمه الله في عقود رسم المفتي : وقيل بالتخيير في فتواه ان خالف الامام صاحباه وقيل من دليل اقوى رجع وذا لمفت ذى اجتهاد اصح ومعنى تخييره انه ينظر في الدليل فيفتى بما يظهر له ولا يتعين عليه قول الامام وهذا الذى صححه في الحاوى ايضا بقوله : والاصح ان اعبرة لقوة الد ليل الخ . تربحث لاندى مسئله كي هم دمبيح او محرم تعارض متحقق ندى، تعارض هغه وخت متصوره كيږي چى كله ددوارو طرفو څخه دلائل يو دول وى، اودلته خو حقيقت دادى چى د مبحوث عنه دعكس سره مشابه والى دپورته بيان شوو حقائقو اووجوه په بناء سره نيژدې ديقين ودرجى ته دى، اودهغه په خلاف دتصوير سره مشابهت ني صرف ديو شبه په درجه كيدى . (٥).... يوه شبه وراندى كيږي چى اسلام په شرعى احكامو كي دفطرى طريقى داختيار ولو حكم وركوى، له هم دغه وجى دشرعى احكامو اصل دفنى باريكيو اوپه سائنسى تحقيقاتو باندي بناء مزاج دشريعت سراسر خلاف دى ، چى كله پر اسكرين باندي ومنظر ته دغير تصوير والى لپاره دفنى باريكيو كتل پكاركيږى، له هم ذغه وجى دشريعت درعايت كولو والامزاج ته پرظاهر باندي حكم لګول پكاردى، اوداسكرين ومنظرته تصوير ويل پكار دى . ددي جواب دادى : چى ددي خبرى سره زما مكمل اتفاق دى چى اسلام په ټولو امورو كښى عموما اوپه احكامو شرعيه ؤ كي خصوصا دفطرى طريقى داختياره ولو حكم وركوى، له دغه وجى داحكا مو شرعيه ؤ بنياد پريو سائنسى تحقيقاتو باندي بناء كول بله خبره ده، اوديو سائنسى ايجاد په باره كي دهغه دماهرينو څخه دهغه ايجاد دحقيقت معلومول اويا دهغه شرعى حكم معلومول بيا بله خبره ده . كه چيرى دشبهى مقصد اول صورت وى نو دهغه څخه زموږ انكار نشته اوكه چيرى دوهم صورت وى نو هغه بيا موږ نه تسليم ؤو، ځكه په شريعت كي دفن دماهرينو يا تجربه كارو خلقو دتحقيق څخه استفاده كول اويا دماهرينو څخه د يو سائنسى ايجاد حقيقت معلومول دشريعت له نظره دهغه معلومات اخستل اودهغه په باره كي شرعى حكم معلومول هيڅ كله دشريعت دمزاج څخه خلاف نده، چى دهغه تائيد دبعضى رواياتو دحديث څخه هم كيږى، (تأبير النخل) دخورما نر اومادة، ددرختو يو دبله سره پيوند ديدل په دغه رواياتو كي ددى نظير سته، اوهمدارنګه درسول صلى الله عليه وسلم له طرفه (غيله) دحمل په وخت كي دخپلى ښځى سره هم بسترى) ددي څخه دمنع اراده كول (بلكه دبعضى رواياتو له نظره منعه دى وكړى) ددى څخه وروسته داتحقيق كول چى داهل فارس او اهل روم والاؤ (غيله) رواج وه اودهغوى واولاد ته دهغه څخه هيڅ ضرر نه رسيدى، دانحضرت صلى الله عليه وسلم ممانعت نه كول (اويا دهغه اجازه درحم دلى څخه كول) هم ددغه يو نظير دى، في مجمع الزوائد ج:

۴ص: ۲۹۸ وعن ابن عباس ان رسول الله صلی الله علیه وسلم نهی عن الاغتیال، ثم قال: لو ضر احد الضرفارس والروم :قال ابن بکیر والاغتیال ان یطأ الرجل امرأته وهی ترضع . رواه الطبرانی. وابزار، ورجاله رجال الصحیح (راجع کتاب النکاح باب في المغل وغیره . وفی صحیح مسلم ج: ۲ص: ۲۳۴عن هشام بن عروة عن ابیه عن عائشة وعن ثابت عن انس ان النبی صلی الله علیه وسلم مر بقوم یلقحوم فقال لو لم تفعلوا لصلح قال :فخرج شیصا فمربهم فقال :ما لنخلکم ؟قالوا قلت کذا وکذا قال :انتم اعلم بامر دنیاکم (راجع کتاب الفضائل باب وجوب امتثال ماقاله شرعا دون ماذکره من معایش الدنیا علی سبیل الرای)

زموږ په زمانه کي ددی واضحه مثال په لاوډ سپکر (ګویا) کي دلمانځه کولو په باره کي داهل فتوی علماؤ کراموو ماهرینو ته رجوع کول، بیا دهغوی له طرفه څخه راټول شوی معلومات او وفنی باریکیو ته دشریعت له نظره کتل اودامعلومول چی په (ګویا) کي آواز بعینه دامام آواز دی اوکه دهغه دآواز راګرځیدل دی وغیره، معلومه شوه چی دیونوی شی ایجاد یا دیو سائنسی ایجاد په باره کي دهغه دماهرینو څخه دهغه دایجاد حقیقت معلومول دشریعت له نظره دهغه ومعلومات ته پر سائنسی تحقیق باندي دشرعی حکم مدار نه ورته ویل کیږی، لهذا دیو شی دحقیقت معلوملو لپاره وماهرینو ته رجوع کول اودهغه وفنی باریکیو ته دشریعت له نظره دشرعی نظر خلاف هیڅ کله صحیح نده.. (و)...یو اعتراض داهم کیږي چی دتصویر دحرام والی علت اووجه (مضاهات لخلق الله) په پیداکولو کي دالله تعالی سره مشابهت دی) اوپر اسکرین چی کوم منظر رابنکاره کیږی، په هغه چون بنکاره کیدلو والا اودنشر کولو والا دعمل دخل پکښی موجود دی. له دغه وجی په هغه کښی که استقرار وی اوکه نه وی په هر صورت علت مضاهات پکښی پیداکیږی، لهذا دغه منظر تصویر دی اوحرام دی اوهرچی عکس دی په هغه کښی دغه علت موجود ندی، ځکه چی عکس په ایندارہ کي په خپله جوړیږی، لهذا که څه هم دعکس اوداسکرین منظر په اعتبا ردماهیت یو دی، چی دواړه درونا شعاوی دی، لیکن ځرنګه چی په یوه کي دحرمت علت دی اوپه هغه بل کي نسته، له دغه وجی دواړه علیحده شیان دی یعنی داسکرین منظر تصویر دی اوعکس تصویر ندی . ددي جواب دادی چی اول خو دا فرق په خپله تر عقل لوړ دی اوځای دسوال دی چی کله ددواړو ماهیت یو شو بیا دغه فرق ځرنګه کیدای شی چی یو تصویر دی اوهغه بل تصویر ندی ،؟ دوهمه خبره داده چی په دغه لیکنه کي ئي دتصویر دحرمت علت مضاهات او مشابهت بللی دی نو چی ترڅو داخبره ثابته شوی نه وی چی داسکرین منظر تصویر دی، ترهغه وخته پوری پرهغه باندي دتصویر دحرمت علت ځرنګه منبلي .؟ اوپرهغه باندي دحرام والی حکم څنګه لګول کیدای شی ؟ اوحال داچی دورسته بیان شویو حقائقو څخه دا خبره بنکاره شویده چی داسکرین منظر پرکاغذ وغیره باندي تر پرنټ کیدلو وراندی تصویر ندی، بلکه بعینه عکس هم ندی، زیات ترزیات دغه منظر دعکس سره اشبه دی نومعلومه شوه چی داسکرین پرمنظر باندي مضاهات لخلق الله

'طلاق هم په هغه صورت کي کيدايشي چې کله هغه پر اسکرين باندي قائم او مستقر شي او دتصوير په حکم کي داخل کړه شي، ځکه چې کوم شی داوله څخه تصوير نه وی دهغه جوړيدل دخپل قصد اوعمل څخه د مضاهات لخلق الله والی هيڅ څوک هم قائل ندی، که چيری محض قصد اواراده ياعمل دخل دمضاهات لخلق الله بنياد وی نود دارنگه عمل دخل داينداری په عکس کي هم پيداکيږی، چې دهغه څه تفصيل شاته تيرشو، کم ترکمه دعکس دغه صورت چې کله يو څوک قصدا اوارادتا په ايندارہ کي ديو چاعکس حاصل کړی اويا ئي وګوري! يعنی ايندارہ ولګوی په هغه کي عکس حاصل کړی، اويا ايندارہ ولګوی ديو طرفه څخه دعکس نظارہ وکړی يا ورته وشی نو دعکس دنظاري په کولو اويا ښکارہ کيدلو کي دشخص دعمل دپيداکيدلو په وجه مضاهات لخلق الله کي شامليږی اوحراميږی، اوحال داچې په دغه کي که کوم بلد شرعی محظورارتکاب نوی نوپه محض داينداری په عکس حاصليدلوسره اويا داينداری دعکس به نظارہ کولوسره شرعا نه مضاهاة لخلق الله سته اونه داحرام دی، له دغه وجی داسکرين دمنظر دښکارہ کيدلو اوياپه کتلو کی صرف دشخص دصنع دعمل د شامليدلو په وجه سره مضاهات لخلق الله کي داخله ول اوحرام تصوير بلل دشريعت له نګاہ څخه صحی ندی. (ز)...بعضی حضرات فرمائي چې دکيمری په ذريعه سره کوډ محفوظه ول که څه هم دتصوير جوړيدل ندی، ليکن حرام اوناجائزہ بياهم دی، ځکه چې دا دتصوير مادہ جمع کول اومحفوظه ول دی او دامادہ صرف دتصوير په کار کی پکار کيږي کم چې حرام دی، بيا داحضرات په خپل کي دامداد الفتاوی دحوالی څخه يو سوال اوجواب هم نقل کړی دی چې لاندی ذکر کيږي : سوال : دانګريزی دواڅخه يوہ ټکی تياريږی هغه چې کله په ورلګيت سره وسځول شي نو به سوځلو سوځلو سره يو ژړ مار راوتل شروع کړی اوپه کتلو کي هغه داسی معلوميږی لکه ديوځای څخه چې مار راوزی اوحال داچې هغه سوځول شوی هيری دی داس ټکيان جوړول اويا خرڅه ول څنګه دی ؟جواب : آيا دغه ټکی ماسوا دمار جوړيدلو څخه په يو بل کار کي په کار راتلايشی ؟ که چيری داسی وي نو دهغه خرڅول جائز دی، اويا دتصوير په کار کئي راوړل دا دفاعل مختار فعل دی، دسبب وطرفته دهغه نسبت نه کيږی، که څه هم دتقوی خلاف کار په دغه صورت کي هم دی، اوکه صرف په دغه کار کی راځی نو بيا پر معصيت باندي د کومک په وجه ئي خرڅول حرام دی، اوهغه معصيت دمار دتصوير جوړہ ونه ده اودتصوير سامان دتصوير په حکم کي دی لکه چې دعکس څخه دتصوير جوړولو حکم هغه خپله دتصوير راتګ دی، مګر سامان عکس والا برابروی (امداد الفتاوی ج: ۳ص:۱۱۷) ددي جواب دادی چې په سی ډی وغيرہ کي ومحفوظ کوډ ته دتصوير مادة په دی صورت کي ويل کيږي چې کله پر اسکرين باندي ښکارہ کيدونکی منظر په خپله تصويروی، څرنګه چې دتيرشوی تفصيل سره دبيان شويو حقايقو له رويه داسکرين منظر نه صرف په تصوير کي داخل ندی بلکه بعينه عکس هم ندی، لهذا ودغه کوډ ته دتصوير په ښکارہ مادہ بلل اوحرام بلل اويا

داویل چي داماده صرف دتصویر په کار کي په کارباندي راځي، صحي نده. که چیري یو څوک داووایي چي په سي ډي کي د محفوظه مادي څخه بیله کم شی څخه پر کاغذ وغیره باندي هم تصویر پرنټ کیږي، لهذا هغه په ښکاره د تصویر ماده بلل څرنګه غلطه شوه ؟ نو ددي جواب دادی چي: نته دفاعل مختار فعل حائل شو. څکه چي دهغه مطلب داشو چي په سي ډي کي محفوظه کوډ تصویر (مثلاً پر کاغذ باندي پرنټ اخستل) اویا غیر تصویر (مثلاً پر اسکرین باندي راوړل) په دواړو استعمالیږي، اوکم شی چي په حلال اوحرام دواړو کارو کي استعمالیږي هغه شرعا دحرام نژدی سبب اویا په ښکاره سبب ندی، داخبره حضرت حکیم الامت قدس الله سره العزیز په خپل فتوی کي په دغه الفاظو کي بیان کړیده: آیا داتکی بیله مار جوړيدلو څخه په بل کار کي په کارباندي راځي ؟که چیري داسي وی نو ددی خرڅیدل نارواه دی اویا دتصویر په کار کي استعمالیدل دادفاعل مختار فعل دی دسبب وطرفته دهغه نسبت نه کیږي ... که څه هم دتقوی خلاف په دغه صورت کي سته. په فکر کي دی وي چي حضرت حکیم الامت قدس الله سره العزیز په خپله فتوی کي چي داوفرمائي که چیري دغه تکی صرف دمار په جوړيدلو کي په کار ولیږی نو اعانت علی المعصیت والی په وجه ئی خرڅیدل حرام دی او هغه معصیت دمار تصویر جوړونه ده اودتصویر سامان کول دتصویر په حکم کي دی. په دغه کي دمار تصویر دهیرو څخه جوړیږی، یعنی تکی وسوځول شی هیره جوړيږی اوددغه هیرو ژو شکل لکه دمار داسي وی، ددی په عدم جوازکی شبه نشته، څکه دهیرو څخه جوړکړه شوی د ژوندی شی صورت مجسم (جسم لرونکی) په تصویر کي داخل دی چي دهغه پرحرمت باندي اجماع ده لهذا ددي دتربحث لاندی مسئلی سرهیڅ تعلق نشته څکه تربحث لاندی مسئله کي داسکرین منظر کم مجسم شی ندی بلکه دروښا شعاوی دی لکه څرنګه چي عکس دروښآ شعاوی دی ـــ (ح)... داسکرین منظر دعکس سره مشابه کونکو والاؤ د مؤ قف په باره کي دبعض حضراتو یوه مغا لطه داهم وه چي هغوی داوفهموله چي هغوی داسکرین ومنظرته له دی وجی تصویر نه وای چي دهغه کم اصل محفظه (سي ډي یا هاردسک وغیره) دی په هغه کي چي کم څه دی هغه تصویر ندی، لکه څنګه چي یو نظرلرونکی لیکی : بعضی حضرات ددی غلط فهمی ښکار شوی دی چي د (ټي وي) اوکمپیوټر پراسکرین باندي چي کم نقش معلومیږی، هغه تصویر ندی بلکه شعاوی دی .. دهغوی دلائیل داوی چي په سي ډي کښی کم تصویر نه وی نو پر اسکرین باندي دکمه ځایه څخه ښکاره کیږي . ؟ ددي جواب دادی چي دا شبهه په ښکاره سره پرغلط فهمی باندي بناء ده، څکه داسکرین ومنظرته تصویر نه ویونکی والاؤحضراتو استدلال داهیڅ کله ندی چي کم مقاله نظر لرونکی لیکلی دی، بلکه دسي ډي او اسکرین ومنظرته تصویر نه ویونکی حضرات په دواړو کي دتصویر دنه شتون وجه جلاجلا بیان کړیده یعنی هغه دافرمائیلی دی چي په سي ډي یا چپ وغیره کي محفوظه وی، بلکه دعکس دتفصیل مطابق معلومات دشعاوو اعداد وشمار (۰۱) په شکل کي محفوظه کیږی، لهذا په سي ډي

کي دتصوير نښت والی بالکل واضحه او ښکاره خبره ده، بيا چې د سي ډي وغيره څخه هغوی پر اسکرين اويا پردې باندې ښکاره کېږي هم هغه هم ځکه چې دروڼا نا پائيداره شعاوی ذرات په نا پائيداره شکل کي پر اسکرين باندې ښکاره ښي او فورا په داغه ګړی کي فناه کېږي، ديو ګړی لپاره هم دغه ذرات پر اسکرين وغيره باندې قائم اوثابت نکېږي، له دغه وجې دتصوير بنيادي شرط (استقرار اوقيام) دنيستی والی په وجه سره داسکرين منظر هم تصوير ندی. خلاصه داده: چې دهغه حضراتو چې داسکرين ومنظرته تصوير نه واي له دغه وجې نه چې په سي ډي کښې کمه ډيټا موجوده ده هغه تصوير ندی، بلکه هغه د اسکرين ومنظر ته دتصوير بنيادي صفت (يعنی قيام او استقرار) دنيستی کيدلو له وجې څخه ئي دتصوير دحکمه څخه خارج کړيدی. (ت).. بعض حضراتو فرمائيلي دي چې داسکرين منظر دحقيقت په اعتبار سره تصوير دی، ځکه چې دتصوير بنيادي اوصاف په هغه کي موجود دی، لکه څنګه چې داسکرين دمنظر په باره کي يو مقاله نګار ليکلي دی، دشريعت احکام پر ظاهر باندې بناء کېږي، اوپه ظاهره سره تصوير دی، بلکه په حقيقت کي هم تصويردی ځکه چې دتصويربنيادي شيان په هغه کي موجودد ی، يعنی دروڼا رنګ اومصور جسم وراندی کول اوهغه مکمله کول او پای ته رسيدل. يو بل مقاله ليکونکی ليکی: تصوير وهغه ته ويل کېږي چې هغه وکتل شی اويو شی په تصور کي راشي اوهغه ديو شي پوره مثل جوړه وی اود پوره حکايت ترجمانی کوی!

- دهغه تحقيقی جواب په مفصله طريقه سره راځي چې په حقيقت اونفس الامر کي دغه منظر تصوير ندی، له دغه وجې محض په ښکاره توګه باندې دتصوير په رقم دمعلوميدلو په وجه شرعا دغه مناظر نه حرامېږي، ځکه چې که چيری يو حقيقت دکم بل حقيقت سره مختلف وی نو محض دسر بيرن مشابهت په وجه سره پريو ه باندې دبل حکم نه لګول کېږي، بلکه پريو شی باندې حکم دهغه د اصلی حقيقت په اعتبار سره لګول کېږي، په محض صورتا مشابهت سره اويا صورتا ترهغه بالا والی په بنيا د باندې نه لګول کېږي، دمثال په توګه بيع مؤجل (پوردبيع په صورت کی) دمبيعی قيمت دبازار ترقيمت په بالابد قيمت سره دآئيمه اربعه ؤ په اتفاق سره جائز دی، اوحال داچې په ښکاره خو دلته په قيمت کي چې کمه زيادتی ده هغه دوخت ده (وخريدارته په آداکولو کي دورکړه شوی مهلت په مقابله کي ده، بلکه په بيع مؤجله کي دشی قيمت دوخت مده په اينبودلو کي دی، اودغه حساب څخه په نسبت د نقدو قيمت ته په هغه کي دقيمت دزياتيدلو تعين کېږي، ددي خو ښکاره تقاضاداده چې ځرنګه خو دغه صورت بظاهره سره دسود په رقم دی چې ځرنګه په سود کي پرقرض باندې اضافی رقم دوخت په مقابله کي دی، داغه ډول دلته هم د شی (مبيع) د بازاری قيمت څخه چې کم بالابد قيمت مقررشويدی هغه هم دوخت په مقابله کي دی، له هم دغه وجې دسود په ډول داهم په اتفاق سره حرام دی، ليکن ځرنګه چې دواړی معاملی حقيقت اودنفس الامر په اعتبارسره جلاجلا دی چې په يوه کي دزرو (روپو) معامله په زرو سره ده اوپه هغه بل کي معامله په غير زرو (commodity) معامله په زرو سره ده،

له دغه وجې احکام هم پردغه باندي جلاجلا جاري سوله . چې په بيع مؤجله کي زياده قيمت مقرر کول په اتفاق جائز او سود په اتفاق ناجائز دی . داغه رقم په اوس وخت کي دولتی مامورينو ته په خپل وخت تکاوتی د دولت سره د بيمي داخستلو چې کمه معامله کيږي هغه هم ظاهرا بيع ده چې دهغه تقضا داده چې داد ی ناروا شي، ليکن چونکه په خپله د دولت څخه دهغه بيع کول په حقيقي اعتبار سره بيع نده، صرف نوم او صورت ئي د بيعی دی له دغه وجی علماء کرامو دغه رواء بللی دی (د تفصيل لپاره ملاحظه کړی : احسن الفتاوی ج، ۶ص: ۵۲۲) دوهم جواب دادی : چې د تصوير ذکرشوی تعريفونه پرعکس باندي هم سل په سله کي صادقيږي، ځکه چې داينداری وغيره په عکس کي هم دغه ټوله اوصاف موجود دی چې هغه سراسر درونا پر رنګه باند ی مشتميله مکمل شکل او صورت دی، وهغه ته کتل ذ والعکس (دکم شي چې عکس دی) هغه په تصور کي راځی او هم دارنګه داينداری عکس د ذوالعکس پوره مثل او دهغه پوره حکايت او ترجمانی کوی، لهذا و دغه تعريف ته د تصوير محرم (حرام تصوير) تعريف ويل صحی ندی که چيری داسی نشی نو عکس هم په تصوير کي داخليږی او حراميږی او داينداری په وړاندی راتګ او يا د اينداری و کتلو ته به شرعا ناجائز والی لازم شی کم چې هيڅ کله رواندی، ځکه چې په عکس کي دغه ټوله اوصاف په مکمله توګه باندي د موجود والی سره سره شريعت و دغه ته تصوير نه دی ويلي، او نه پر دغه باندي د حرام والی حکم لګوی، د دی وجه په ښکاره دا په ذهن کي راځی چې په اينداره کي په مذکوره اوصافو سره متصف چې کم شکل جوړ شويدی هغه په اينداره کي مستقر او قائيم ندی، بلکه په حقيقت کي درونا شعاوی دی چې په اينداره کي دا د ول مسلسل راپريوزی او فورا هم فناه کيږي لکه پر اسکرين باندي ښکاره کيدونکی شکل وصورت په هروخت او هر ګړی کي فناه کيږی، او جوړيږی، لهذا و دغه تعريف ته د تصوير محرم تعريف ورکول دی د اسکرين منظر ته حرام ويل زموږ په نزد صحی رائيه نده، بلکه صحی رائيه داده چې نه د اينداری عکس شرعا تصوير دی او نه د اسکرين منظر شرعا تصوير دی . (ی)... يوه شبهه داوړاندی کيږي که چيری يو شخص پرهوا يا او بو باندي داوليکی چې زه و خپلی ښځی ته طلاق ورکوم، نو دهغه څخه طلاق نه واقع کيږی، او کله چې ددي پرخلاف که پر کمپيوټر يا موبائل باندي وليکل شی نو طلاق واقع کيږی، معلومه شوه چې پر اسکرين باندي ليکل شوی تحرير (ليکنه) معتبر دی او کله چې ليکنه معتبره شوه نو پر اسکرين باندي ښکاره کيدونکی منظر هم تصوير دی . او که چيری نه شي نو د دواړو ترمنځ د فرق وجه څه ده، چې پر کمپيوټر، موبائل، او ټی وی اسکرين باندي ښکاره کيدونکی تحرير ليکنه ده مګر د کمپيو ټر و موبائل، يا ټی وی پر اسکرين باندي منظر تصوير ندی . ددي جواب دادی چې دا شبه په حقيقت کي د تحريری طلاق (طلاق بالکتابة) څخه شرعا د معتبر والی يا نه معتبر والی متعلق فقهاء کرامو رحمهم الله د اينبودل شويو شرائطو (مستبين ،غير مستبين، مرسوم، غير مرسوم وغيره په منځ کي د فرق نه لحاظ کول او د دوو جلا جلا حقيقتونو

یو ځای کیدلو سره دهغوی یو دبله ګډوډیدلو د وجهی څخه کیږي . تفصیل ددی اجمال دادی چی فقهاء کرامو رحمهم الله ؤ دکتابت په ذریعه سره وخپلی ښځی ته دطلاق ورکولو په صورت کی، شرعا دتحریر دمعتبر والی په وجه داشرط لګولی دی چی دطلاق الفاظ به (مستبین. ښکاره وی) یعنی یو رقم به داسی ښکاره وی چی هغه به هم ویل کیږي اوهم به فهول کیږی، که هغه الفاظ پردغه سطحه باندي قائم اوهمیشه وی اوکنه وی، یعنی دمستبین دشرط دپوره کیدلو لپاره شرعا داشرط ندی چی الفاظ طلاق به په رنګ وروغن یا دروښنائی څخه پر کاغذ وغیره باندي دلیکل شوی تحریر په رقم به پریو شکل لیکل شوی وی، بلکه دطلاق واقع کیدلو لپاره شرعا دونه خبره هم کافی ده چی دطلاق الفاظ دعکس په صورت کي اویا دعکس په څیر پر یوه اینداژه اویا اسکرین وغیره باندي محض داډول ښکاره شی چی هغه الفاظ دی ؤویل شی او ودی فهمول شی .

(الشرط في الكتابة المقبولة التى هى في حكم الخطاب ان تكون مستبينة ومعنونة شرح المجلة (فالمستبينة ما يكتب على الصحيفة والحائط والارض على وجه يمكن فهمه وقراءته وغير المستبينة ما يكتب على الهواء والماء وشئ لايمكن فهمه وقراءته شامى) څرنګه چی پرهواء اواوبوباندي لیکلی شوی تحریر (غیرمستبین) دی یعنی په هغه کي د(مستبین) شرط موجود ندی، له هم دغه وجهی پر هواء اواوبوباندي دلیکلی شوی تحریر څخه طلاق نه واقع کیږی، اوهرڅه چی پراینداره یا اسکرین باندي ښکاره کیدونکی عکس یاروښا ذرات (pixels) که څه هم هغه قائم اوهمیشه نوی مګر بیاهم مستبین دی، ځکه اینداره اواسکرین باندي هغه ویل کیدای شی اوفهمول کیږي چی دمستبین والی لپاره کافی دی .
(دتفصیل لپاره ملاحظه کړی راتلونکی عبارت فقهیه) پاته شوه داخبره چی ددوی دواړو ترمنځ دفرق څه وجه ده پرکمپیوټر اوټی وی اواسکرین باندي ښکاره کیدونکی تحریر هغه خو تحریر دی مګر کمپیوټر، موبائل یا ټی وی اسکرین باندي ښکاره کیدونکی منظر تصویر ندی ؟نو ددواړو ترمنځ دفرق وجه داده چی تحریری طلاق (طلاق بالكتابة) کښی خو صرف دونه خبره کفایت کوی چی دطلاق الفاظ به دارقم ښکاره وی چی هغه به ویل کیږي اوفهم ول کیږي به، مګر دتصویر والی لپاره دمنظر محض پر یو ځای باندي ښکاره کیدل کافی ندی، بلکه دهغه پر هغه ځای باندي قائمیدل اوهمیشتوب شرط دی، که چیری داسی نشی نو عکس ته به هم تصویر ؤویل شی، ځکه چی هغه هم پر اینداره وغیره باندي روښانه اوښکاره کیږي . خلاصه داده چی پر اینداره، اویا اسکرین باندي ښکاره کیدلو والا عکس اویا دروښا ذراتی (pixels) باندي مشتمل منظر که څه هم پر اینداره، شیشه یا اسکرین باندي ښکاره اومستبین کیږي مګر په هغه قوام اوهمیشه توب نه وی، له دغه وجی پر اسکرین باندي ښکاره کیدونکی والامنظرشرعا دتصویر په حکم کښی ندی، اودشاله

خوا داکابرینو کرامو دليکنو دحوالو څخه داخبره واضحه کيږي چې عکس وغيره چې ترڅه وخته پورې قائم اوپائيداره نه وی، ترهغه وخته پورې هغه دعکس په حکم کي دی، شرعًا دتصوير په حکم کي ندی، لکه څرنګه چې مفتي اعظم پاکستان حضرت مولانا مفتي محمد شفيع صاحب قدس الله سره العزيز ليکلی دی .

دعکس پرايندار ه چې دکم انسان عکس راشي، وهغه ته عکس ترهغه وخته پورې ويل کيدايشي ترڅوپورې چې هغه درنګ وروغن اومسالي په ذريعه سره قائم اوهميشه نکره شي، اوڅه وخت چې دغه عکس قائم اوپائيداره جورشي په دغه وخت کښې دغه عکس تصوير شو، (دتصوير شرعی احکام صفحه :۵۱) امداد الاحکام جلد ۴ص ۲۸۴باندي شته) ترڅولو لوی فرق په دوارو کي دادی چې دايندارى وغيره عکس هميشه نوی اودفوټو عکس ته چې مساله وروګول شي قائيم کيږي . حضرت مولانا مفتي رشيد احمد رحمه الله په احسن الفتاوی جلد : ۸ ص: ۳۰۲ باندي ليکلی دی : تصوير اوعکس دواړه بالکل متضاد شيان دی، تصوير ديو شي پائيداره اومحفوظه نقش وی، اوعکس ناپائيداره اووقتی نقش وی، في الفتاوى الهندية كتاب الطلاق الباب الثانى في ايقاع الطلاق (ج:۱ص: ۳۷۸) الفصل السادس في الطلاق بالكتابة) الكتابة على نوعين مرسومة وغير مرسومة ونعنى بالمرسومة ان يكون مصدرا ومعنونا مثل مايكتب الى الغائب وغير موسومة ان لايكون مصدرا ومعنونا وهو على وجهين مستبينة وغير مستبينة فالمستبينة ما يكتب على الصحيفة والحائط والارض على وجه يمكن فهمه وقراءته وغير المستبينة مايكتب على الهواء والماء وشيئ لايمكن فهمه وقراءته ففى غير المستبينة لا يقع الطلاق وان نوى وان كانت مستبينة لكنها غير مرسومة ان نوى الطلاق يقع ولا فلا وان كانت مرسومة يقع الطلاق نوى اولم ينو ثم المرسومة لا تخلو اما ان ارسل الطلاق بان كتب اما بعد فانت طالق فكما كتب هذا يقع الطلاق وتلزمها العدة من وقت الكتابة ......وان كتب اذاجاءک كتابى هذا فانت طالق فكتب بعد ذلک حوائج فجاءها الكتاب فقرات الكتاب اولم تقرايقع الطلاق كذا في الخلاصة راجع ايضا حاشيه ابن عابدين ج:۳ص: ۲۴۶) وفى حاشية ابن عابدين ج: ۶ص :۷۳۷ثم اعلم ان هذا في كتابة غير مرسومة اى غير معتادة ،لما في التبيين وغيره ان الكتاب على ثلاث مراتب : مستبين مرسوم وهو ان يكون معنونا :اى مصدرا بالعنوان، وهو ان يكتب في صدره من فلان الى فلان على ماجرت به العادة فهذا كالنطق فلزم حجة، و مستبين غير مرسوم كالكتابة على الجدران واوراق الاشجار اوعلى الكاغذ لاعلى الوجه المعتاد فلايكون.حجة الا بانضمام شئ آخر اليه كالنية والاشهاد عليه والاملاء على الغير حتى يكتبه لان الكتابة قد تكون للتجربة ونحوها، وبهذه الاشياء تتعين الجهة وقيل الاملاء بلا اشهاد لايكون حجة والاول اظهر وغير مستبين كالكتابة على الهواء اولاماء وهو بمنزلة كلام غير مسموع ولا يثبت به شئ من الاحكام وان نوى آه . والحاصل ان الاول صريح والثانى كناية والثالث لغو، وبقى صورة رابعة عقلية لا وجود لها وهى مرسوم غير مستبين وهذا كله في الناطق ففى غيره

بالاولى، لكن في الدر المنتقي عن الاشباه انه في حق الاخرس يشترط ان يكون معنونا وان لم يكن غائب آه وظاهره ان المعنون من الناطق الحاضر غير معتبر راجع ايضا شرح المجلة ج: ۱ص: ۱۹۰ - (دكلام خلاصه).

خلاصه داده چې د ډيجټل سسټم لاندې حاصلې شوې منظرې پر اسکرين باندې ترښکاره کيدلو تر حده پورې نه بعينه حقيقي تصويرونه دي او نه بعينه عکس او سايه ده، بلکه اشبه بالعکس ده (يعني دغه منظرو مشابهت دعکس سره زياد دی) زموږ په نزد دغه رائيه راجحه ده او زموږ په نزد د دغې رائيې په اختيارولو کې احتياط دی چې داسکرين منظر شرعا تصوير ندی. او موږ هم بايد په يوه اعتبار سره احتياط داسکرين منظرته دتصوير بللو والا حضراتو په رائيه کې او په دوهم لحاظ سره دضرورت په وخت کې د دغه منظرو داستعمال کولو شرعا روا والی ذهن والا حضرات په رائيه کې معلوميږی، له هم دغه وجې کم حضرات د دغو رائيو څخه چې دهرې رائيې سره متفق شی او عمل په وکړی نو دهغه گنجائش شته يو هم زموږ په نزد ملامت ندی. (۳)........ په اوس وخت کې دټی وی داستعمال شرعی حکم: تلويزون دخپل ذات تر حده پورې ترليرې ځايه پورې دمعلومات راتولولپاره يوه آله اوذريعه ده. چې دهغه رواه او ناروا، د دواړو استعمال ممکن دی، لکه ويډيو، ټيپ کمپيوټر وغيره يا انټرنيټ مختلف آلات دی لهذا ټی وی صرف محض ديوی آلې والی په حيثيت سره شرعا نا رواه نه ورته ويل کيږی، بلکه دهغه رواه استعمال جائز او ناجائز استعمال ناجائزه کيږی، ليکن په اوس وخت کې داهم يو حقيقت دی چې په اوسنی حالاتو کې دتلويزون غالبه استعمال په ناروا، مقاصدو کې کيږی، که څه هم دهغه څه جائزه او فائده مند استعمال هم موجود دی، چيرې چې هغه د مفاسدو او منکراتو څخه بغير استعماليږی، مثلا: په ميدان هوائي کې او په عام اسټيشنو کښې صرف دمختلفو اعلاناتو لپاره، دتيارو دپرواز او داورگاډی دتګ اوراتګ وغيره مختلفو معلوماتو دراټولولو په غرض ئې استعمالول، دمختلفو پروازو وغيره دنگرانی په خاطر (کلوزسرکټ) دټی وی استعمال وغيره. او همدارنګه داعتماد د ذرائعو مطابق په اوس وخت کې په سعودی عرب وغيره کې څه ټی وی چينلونه داسی شته چې هلته مفاسد او منکرات (شرعی خرابيانی) څخه بغير دينی پروگرامونه او جائز تدريسی مقاصدو لپاره دټی وی استعمال کيږی، ددي سره په اوس وخت کې د عام ټی وی غالبه او زياد استعمال دبي حيائي او دګناه په کارو کې کيږي او دهغه نشريات بيشماره پر حرامو اونروا، او ناجائزه او بد اخلاقی او دمعاشری پر خرابيانو باندې مشتمله دی، له هم دغه وجې (سدا للذرائع) يعنی د دغه خطرو په نظر درلودلو سره دی دغه مباح او روا، شی ديو ناروا، او حرام کار لپاره دي ذريعه جوړه نشی. د دارالافتاء جامعه دارالعلوم کراچی فتوی ترننه پورې داده چې په اوسنی حالاتو کې دټی وي اينودل په کورکی روا ندی. ځکه چې چې کله په کورکی ټی وی موجود وی نو ده بي بي او بچييانو څخه داتوقع مشکل ده چې هغه به

صرف داسې چينلونه ګوري چې دمنکراتو څخه به پاک وي، اوحال داچې داسې چينلونه په پاکستان کې في الحاله غالبا موجود هم ندي . او ددارالافتاء جامعه دارالعلوم کراچي په دغه مؤقف کښې کوم بدلون ندی راغلی، البته دجامعه دارالعلوم کراچي داکابرينو په نظر کې دتی وي دناروا والی وجه تصوير ندی . ځکه چې دتی وی پر اسکرين چې کم شکلونه ښکاره کیږي، هغه شرعاد تصوير په حکم کې ندی، چې دهغه تفصيل شاته تير شويدی، بلکه هغه مفاسد اومنکرات (يعنی نا جائز کار دی) چې پرهغه باندې په موجوده حالاتو کې ديو عام تی وی نشريات مشتمله دی، څرنګه که چيری ديو تی وی چينل ددغه مفاسدو اومنکراتو څخه پاک وو اويا يو عالم دين دممکنه احتياطو سره دمفاسدو څخه ځان ساتي، ددينی ضرورت متعلق ئې دأمورو دبيان کولو لپاره پرتی وی چينلز باندې راشي اويا دتی وی په پروګرام کې دوعظ اويا نصيحت خبره وکړی ددعوت اوتبليغ کارته بهبود ورکړی اويا دجائز تدريسی مقاصدو لپاره ددغه تی وي استعمال کوی، نو ددغه تی وی ددغه کارونو په نظردرلودلو سره ناجائزه نه ورته ويل کیږي اوددغه مبلغ دبيان اوريدل اوکتل دتصوير په وجه ناروا، هم نشي کيدای . ستاسو دی په ذهن کې وی چې دغه رائيه صرف ددارالافتاء جامعه دارالعلوم کراچي داکابرينو مفتيانو کرامو نده بلکه داوس وخت دنورو اکابرينو اومحققينو رائيه هم دغه ده اويا ورسره مماثله ده، دنمونی په شکل يو څورائيي ستاسو خدمت ته وړاندې يکوم.: دتلويزون اوانټرنيټ استعمال ددينی مقاصدو لپاره، پردغه اهمه موضوع باندې (داداره مباحث فقهيه جمعيت علماء هند) اتمه فقهی اجتماع مفتي اعظم هند حضرت مولانا مفتي محمد کفايت الله هال په بنګلور کې ۱۹،۱۸،۱۷، ربيع الاول ۱۴۲۶هج مطابق ۲۹،۲۸،۲۷، اپريل ۲۰۰۵ کښې منعقده شوه، ددغه درې ورځنی فقهی اجتماع آغاز حضرت مولانا سيد اسعد مدنی رحمة الله عليه په صدارت کې وشوه چې په هغه کې دټول ملک څخه تر يو سل پنځوس (۱۵۰) زيات خاوندان دافتاء ا وخاوندانو دعلم اوفکر اوعلماء کرامو شرکت کړی ؤ و، او دموضوع په باره کې قيمتی مقالی اورائيی وړاندې کړه شوی . په دغه موقع کې چې کله دتلويزون متعلق مولانا مفتي حبيب الرحمان خيرآبادی خپله مقاله (سرليک) کې خپله رائيه وړاندې کوله نو ئې ؤويل چې پروګرام که په ژوندی بڼه وی اوکه بالواسطه وی دواړه صورتونه دتصوير ترفعل اوتعريف لاندې راځي، لهذا دتلويزون استعمال په هيڅ صورت جائز ندی، هغه ناروا، اوحرام دی . نو دمقاله نګار پرمقاله باندې تبصيره کونکی امير الهند حضرت مولانا سيد اسعد مدنی قدس الله سره العزيز وفرمائيل : دونه شدت مناسب ندی دهرشی دقطعی حرام کيدلو څخه کار په وړاند ی نځی، وعلماؤ ته دافکار ده چې امت دانتشار اوفاش فاش کيدلو څخه وساتی پردغه بايد توجه وکړی، خلق پرتلويزون باندې دقاديانيانو، اوعيسايان له طرفه څخه نشرکيدونکی پروګرامونه ګوری اومرتد کیږي، آيا په کارنده چې خلق دارتداد څخه دبچاويدلو لپاره اوتر هغوی پوری دصحی معلومات رسيدلو لپاره يو داسې صورت اختيارول ندی

پکار ؟لکه څنگه چې دشناختی کارډ اوپاسپورټ وغیره لپاره دتصویر په سلسله کي ایستل شویده، (اوبیا ئې وفرمائل) :آیا دنفلی حج، اوعمری، أویا دسفرولپاره دتصویر اخستل اوبیا تصویر ورکولو ضرورت ندی تسلیم شوی ؟ آیا دغه ضرورت دضرورت اضطراری لاند ی راځی، دمذکوره پورته دری ورځنی فقهی اجتماع ددوهم نشست شروع حضرت مولانا محمد سالم قاسمی دامت برکاتهم مهتمم دارالعلوم (وقف) دیوبند په صدارت کي وشو، په دغه موقع کي دمجلس صدر حضرت مولانا محمد سالم قاسمی دامت برکاتهم په خپل صدارتی کلماتو کي پر دغه بدلیدونکی حالاتو کي دنوی ایجاداتو څخه په شرعی حدودو کي داوسیدلو ئې وهغه طرفته اشاره وکړه اووئې فرمائیل : اسلام یو عالمی مذهب دی، دهغه ترټولوانسانانو پوری درسیدلو لپاره دی ټولی ممکنی جائزی طریقی اوذریعی دی اختیار کړه شی، (اوپرهغه بالا ئې داوفرمائل دمسئلی مدار پر پروگرام باندي دی . چې دهغه کتل او اوریدل جائز دی، اودهغه نشر هم جائز دی، جدیدی انفارمیشن ټکنالوجی) چې کم صورت حال پیداکړی دی، دهغه په وړاند ی کیدلو سره دمسئلی دحل را ایستل دخاوندانو دعلم اوافتاء ذمه واریده . ددي څخه وروسته حضرت مولانا سالم قاسمی دامت برکاتهم دتلویزون متعلق خپله رائیه داسی وړاندی کړه اووی فرمائل : تلویزون وغیره في نفسه داشاعت اومعلومات آله ده چې ددي څخه دشر هم اشاعت کیږي اودخیر داهم، اودغه مطلقا ناجائزه بلل صحی نده ددغه لپاره چې کم شیان دباندي جائز دی هغه ددغه آله دننه هم جائز دی، دالیکټرانک (برقی) میډیا داثر انگیزی اوپراختیا څخه انکار نشی کیدای، پردغه باندي دباطل د تردید سره داسلام تعلیماتوته دونه قوت ورکړی چې داسلام دشمنان ئې په دفاعی حالت کي پاته شی . حضرت مولانا مفتي جمیل احمد تهانوی رحمه الله جامعه اشرفیه لاهوردتی وی متعلق دیوی استفتاء په جواب کي فرمائیلی دی : ټی وی، وسی آر، دهغه آلاتو څخه ندی، چې صرف دلهو ولعب اویا غزلو ویلو اویا دیو گناه لپاره دکار لپاره جوړکړه شوی دی، بلکه ریډیو ،اویا د ټیلیفون دتار په رقم دآواز ترلیری پوری درسولو لپاره دی، که په ښه کارو کي کار ورڅخه اخستل کیږي اوکه په بدو کارو کي . په رواء اویا ناروا، کي . ددي حکم دآلاتو دلهو ولعب اودغزلو دآلاتو ندی اونه شی کیدای چې په هغه کي دی دنیکو کارو بي حرمتی وشی په هغه کي هر مباح کار هم جائز اونیک کار هم جائز دی، دفقهی قاعده داده چې دکم شی استعمالول په بعض حلال اوبعض حرامو کي وی یا یو حلال اودیر څه حرام هم وي نو دحلال صورت په وجه سره دهغه اینبودل، اوجوړیدل، رانیول، خرڅه ول، ټوله جائز دی .(الاشرف جلد ۴ ش۱۲ شعبان ۱۴۰۹ هج ص:۶۳) حضرت مفتي صاحب موصوف رحمه الله په خپله دغه فتوی کي زائید دالیکلی : مختصر حکم ددي دادی چې کم کارونه دباندي حرام اویا مکروه تحریمی وي بلکه کفر وشرک وی، هغه په دغه تلویزون کي هم حرام، مکروه، اوکفر وشرک دی، اوکم کار چې دباندي جائز وی، هغه په تلویزون کي هم جائز دی، ځکه چې دغه آله په خپله

د حرامو آله نده، بلکه لکه د تلیفون آواز چې ترلیری ځایه اولاوډ سپکر هم ترلیری ځایه د آواز دلوړ والی آله ده .او ددغه استعمال په حلال کي حلال ،اوپه حرام کي حرام دی ،په مکروه کي مکروه، اوپه کفر وشرک کی، کفر اوشرک دی .هم دغه ډول ددغه حال دی .داهم آواز اودټولو شیانو شکلونه اوآوازونه ترلیری ځایو پوری درسولو آله ده په حلال کي حلال، اوپه حرام کي حرام، په مکروه کي مکروه، اوپه جائز کي جائز، اوپه ثواب کي ثواب، دی (الاشرف جلد ۴ ش ۱۲ شعبان ۱۴۰۹ ه ص: ۵۸) دجامعة العلوم الاسلامیة علامه بنوری ټاؤن کراچی شیخ الحدیث اومفتي حضرت مولانا مفتي نظام الدین شامزئی رحمه الله له طرفه څخه (مجلس تحقیق مسائلِ حاضره کراچی) ددرییمی ناستی په موقع کي چې کمه مقاله وړاند کړی وه دهغی پر پنځمه صفحه باندي حضرت مفتي صاحب لیکلی دی :حاصل دادی چې ودغه تفصیلاتو ته په کتلو سره دارائیه قائمه کیږي چې موږ په هر محاذ کي داسلام اواهل اسلام دتحفظ اودفاع لپاره کردار اداکړو، بالخصوص دالیکټرانک (برقی) میډیا (خپرونو) څخه دشریعت اوداخلاقو په دائره کي پاته شوه استفاده کول ددشمن په خلاف دهغوی آزموئیل شوی اسلحه که استعمال کړه شي دهغه ګنجائش شته ».فکر دوی چې حضرت مفتي شامزئي صاحب رحمه الله په موجوده حالاتو کي الیکټرانک میډیا (مثلاً ټی وی، وغیره څخه دشریعت اواخلاقو په دائره کي پاته کیدل اواستفاده کول جائز اومباح فهمول کیږی، کله چې حضرت مولانا مفتي جمیل احمد تهانوی رحمه الله وغیره ورسره نوراکابرینو علماؤ ددغه اباحت اوګنجائش ته دفتوی په صورت کي بیان کولو هم نه صرف ګنجائش فهموی بلکه وهغه ته دوخت ضرورت فهمول دی اوپه عملی بڼه هغوی ددغه موقف خپریدل هم کړیدی .

والله اعلم بالصواب احقر شاه تفضل علی دالرالافتاء جامعه دارالعلوم کراچی ۱۴۲۹/۹/۱۹ه فتوی نمبر ۱۰۹۸/۱) الجواب صحیح بنده محمد رفیع عثماني عفاالله عنه (۱۴۲۹/۹۱۹)الجواب صحیح احقر محمود اشرف غفرالله له (۱۴۲۹/۹/۱۹) الجواب صحیح بنده محمد عبدالله عفی عنه ۱۴۲۹/۹/۱۹) الجواب صحیح اصغر علی زبانی ۲۴رمضان المبارک ۱۴۲۹ه) الجواب صحیح بنده محمد تقي عثماني عفی عنه ۱۴۲۹/۱۰/۵) الجواب صحیح بنده عبدالروف سکهروی ۱۴۲۹/۹/۲۲) الجواب صحیح محمد عبدالمنان عفی عنه ۱۴۲۹/۹/۲۱) الجوب صحیح عزیز الرحمن ۱۴۲۹/۹/۲۲) .

دشریعت په مخالفت کولو کي ددین خدمت کول، او پرټی وي باندي دعلماؤ د راتګ شرعی حیثیت

دسوال خلاصه : پرټی وی باندي علماء مشغوله دی اوحال داچی په ناروا طریقه سره داسلام تبلیغ کول څنګه رواء دی ؟ ددینی احکامو مخالفت کول اوددین اسلام نشرات کول آیا شرعا صحی دی ؟مهربانی وکړی په دغه باره کي معلومات راکړی ځکه چی ستاسو هم مرکه راغلی وه، ددغه په باره کي دتفصیلی حکم څخه مو خبر کړی (محمد آفتاب)

جواب : محترمه وروره جناب آفتاب احمد صاحب السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته ستاسو دقدرنامی باعث دخوشحالی شوه تاسو بالکل صحی فرمائیلی دی چی دشریعت اودین یو خدمت چی دشریعت مخالفت وکړی نه ئي شی کولای اونه په هغه باند ی مکلف دی چی دشریعت خلاف دی کاروکړی اوپه خپل ذهن کي ددین یو خدمت کوی، لیکن دټی وی معامله داده چی زماپه نزد هغه دتصویر په وجه سره ندی، بلکه دخپل نارواء پروګرامو په وجه سره نارواء دی، ما تقریبا شل کاله مخکی دتحقیق څخه وروسته دصحیح مسلم په شرح کي می هم دالیکلی وه (۱) اوپه وروسته کي می هم دلازیات تحقیق څخه داخبره راته ثابته شوه چی ترڅو پوری یو تصویر په همشنی طریقه سره پریوه کاغذ وغیره باند ی چاپ نکړه شی هغه دتصویر په حکم کي نه راځی په دغه سلسله کي علماء کرامو په یوه اجتماع کي هم په ښه تفصیل سره تحقیق کړیدی چی ترهغه وروسته ئي یوه فتوی جاری کړیده چی دهغه نقل ورسره نښتی دی (۲) که څه هم ما پرټی وی باند ی دکوم جائز تقریر وغیره لپاره راتګ می جائز بلی، لیکن ترکلونو پوری له دغه وجی نه ورتلم چی داحتیاط آړخ به داوی، لیکن اوس چی داسلام خلاف پروفګنډولپاره ورڅخه کار اخستل کیږی، ودغه ته په کتلو سره دوختی ضرورت څخه لاندی ما پرټی وی باندي مرکه منظوره کړه . تاسو چی په کم محبت سره بنده متوجه کړی، پردغه باندي زه ستاسو شکرګزاریم، جزاکم الله تعالی، لیکن دصحیح صورت دوضاحت لپاره لیک درته دراستوم .

والسلام ۱۴۲۷/۱۱/۲۶هجري .

(۱)..وګورئ! تکمله فتح الملهم ج، ۴ ص، ۱۶۲/۱۶۳)(۲)... دد غه ښځه د حضرت دامت برکاتهم مخکني فتوی مراد ده.

فصل في الحجاب

(د پردې احکام)

د ښځې لپاره د مخ د پردې شرعي حیثیت

سوال: زما ښځه د پردې پابنده ده، هغه دلته د دغه ملک خوندی او د نورو عربو ملکو خوندی هم ګوري او وینيئ، چې پرده کوی لیکن مخ نه پټوی، له هم دغه وجې هغه همیشه لما څخه پښتنه کوی چې آیا د پردې لپاره د مخ پټول ضروري دی؟

جواب: اصل حکم خو دا دی چې د پردې لپاره د مخ پټول ضروري دی (۱) البته چیرې چې ښځو ته ډیر سخت ضرورت وی، مثلا کنه ګونه زیاته وی، او د غو څاریدلو خطره وی، یا ډیر ضروري کار د سرته رسولو په خاطر د مخ لڅ والی ضروري وی، مثلا د ډاکټر په وړاندې نو بیا هلته د مخ د لڅولو اجازه شته. (۲) او دغه خبره همیشه په یاد ولرئ چې ډیر فرد عمل په دین کې حجت دلیل نه شی کیدای.

والسلام ۱۴۲۴/۱۱/۲۲ هجري.

---

(۱) قال الله تعالى: يآيها النبى قل لازواجک وبنتک ونساء المؤمنين يدنين عليهن من جلابيبهن (الاحزاب: ۵۹) وقال تعالى: وليضربن بخمرهن على جيوبهن ولايبدين زينتهن الا لبعولتهن او آبائهن أو آباء بعولتهن. (النور: ۳۱) وقال تعالى: وقرن في بيوتكن ولاتبرجن تبرج الجاهلية الاولى. (الاحزاب ۳۳) وفى صحيح البخارى باب قوله وليضربن بخمرهن (الآية) ج ۲ ص: ۷۰۰ (بيع قديمى كتب خانه) لما نزلت هذه الآية (وليضربن بخمرهن على جيوبهن) اخذن ازرهن فشققنها من قبل الحواشى فاختمرن بها. وفى جامع الترمذى صر

؛۱۱۷۳ ج: ۳ وص ؛ ۴۷۶ (طبع داراحياء التراث بيروت) عن ابن مسعود رض عن النبى صلى الله عليه وسلم، قال ؛ المرأة عورة، فاذا خرجت استشرفها الشيطان . وفى مشكواة المصابيح كتاب النكاح باب النظر الى المخطوبة الفصل الثانى ص: ۲۶۹(طبع قديمى كتب خانه) وعن ام سلمة ؛ انها كانت عند رسول الله صلى الله عليه وسلم وميمونة اذا اقبل ابن مكتوم فدخل عليه فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ؛ احتجبا منه فقلت يا رسول الله اليس هو اعمى لا يبصرنا ؟ فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ؛ افعميا وان انتما ؟ الستما تبطرانه ؟ وفى احكام القرآن للجصاص رح ج: ۳ ص: ۵۴۶ (طبع قديمى كتب خانه) وقال الله تعالى ؛ يدنين عليهن من جلابيبهن) .... قال ابوبكر ؛ في هذه الاية دلالة على ان المرأة الشابة مأمورة بستر وجهها عن الاجنبيين واظهار الستر والعفاف عند الخروج لئلا يطمع اهل الريب فيهن، وفى مختصر تفسير ابن كثير ج: ۳ص: ۱۴۱(طبع دار القران الكريم بيروت) امر الله نساء المؤمنين اذا خرجن من بيوتهن في حاجة ان يغطين وجوههن من فوق رؤوسهن بالجلابيب ويبدين عينا واحدة . وفى التفسير المظهرى ج: ۷ص: ۴۱۹ قال ابن عباس وابو عبيدة امر نساء المؤمنين ان يغطين رؤوسهن ووجوههن بالجلابيب الاعينا واحدا. الخ وفيها ايضا ج: ۷ ص: ۳۸۴ (يا يها النبى قل لازواجک وبنتک ونساء المؤمنين يدنين عليهن من جلابيبهن) قلت ؛ يعنى اذن لكن ان تخرجن متجلبات . وفى الدر المختار مع الرد ج ؛ اص: ۴۰۶ (طبع سعيد) وتمنع المرأة الشابة (من كشف الوجه بين رجال) لالانه عورة بل (لخوف الفتنة) والمعنى تمنع من الكشف لخوف ان يرى الرجال وجهها فتقع الفتنة وفيه ايضا ج ؛ ۶ص: ۳۷۶ (طبع سعيد) ومن محرمه الى الراس والوجه والصدر والساق والعضد وفى الشامية ؛ واصله قوله تعالى ؛ ولايبدين زينتهن الا لبعولتهن .... وتلك المذكورات مواضع الزينة . وفى تكملة فتح الملهم كتاب السلام مسئلة حجاب المراة وحدوده ج: ۴ ص: ۲۶۸ (طبع مكتبة دارالعلوم كراچى) وبالنظر الى هذه المذاهب الاربعة يتضح انها كلها متفقة على تحريم النظر الى وجه المراة بقصد التلذذ اوعند خوف الفتنة .... وانما اجازه الحنفية والمالكية بشرط الامن من الفتنة وقصد التلذذ وان وجود هذا الشرط عسير جدا لاسيما في زماننا الذى كثر يه الفساد حتى اصبح شرطا ....فلذلک منع ه المتاخرون من الحنفية مطلقا وجاء في كراهية الدر المختار (ج: ۶ص: ۳۷۰ طبع سعيد) فان خاف الشهوة اوشک امتنع نظره الى وجهها فحل النظر مقيد بعدم الشهوة والافحرام الخ. اوهم دارنګه د دتفصيل لپاره وګورئ؛ امداد الفتاوى ج: ۴ ص: ۷۷تر ۱۹۹پورى) وفيه القاء السكينة في تحقيق ابداء الزينة (امداد الفتاوى ج: ۴ ص: ۱۸۱تر ۱۹۴) طبع مكتبة دارالعلوم كراچى)وتفسير المعارف القرآن ج: ۶ص: ۴۰۱ (طبع ادارة المعارف كراچى) (۲) وفى ادر المختار ج: ۶ص: ۳۷۰(طبع سعيد) .... (الا) النظر لا المس (لحاجة) كقاض وشاهد يحكم ويشهد عليها .... ومداواتها ينظر) الطبيب (الى موضع مرضها بقدر الضرورة) اذالضرورات تتقدر بقدرها وكذا نظر قابلة وختان وينبغى ان يعلم امراة تداويها لان نظر الجنس الى الجنس اخف . وفى الشامية تحته (قوله ؛ وينبغى) كذااطلقه في الهداية والخانية . وقال في الجوهرة ؛ اذاكان المرض في سائر بدنها غير الفرج يجوز النظر اليه عند الدواء، لانه موضع ضرورة الغ وفى المحيط البرهانى الفصل التاسع فيما يحل للرجل النظر ج: ۵ ص: ۱۷۷ (طبع داراحياء التراث العربي بيروت)......... ولانها تحتاج الى ابداء وجهها في المعاملات.

دكنډي داول ميره دقريبانو څخه دستر كولوحكم

سوال: يوي كنډى ښځى دديره وخته څخه خپل ژوند اوګزاره كوله، مګر دتنګدستى له وجى دهغى قريبانو وهغى ته دوهمه نكاح وكړه، داول ميره قريبان ودغه ښځى ته اوس هم په پخوانى نسبت سره د (كاكا ناوي، ماما ناوي، عمه، وغيره ورته واى اوآواز ورته كوى، آيا وهغى ته

دپخواني میره دقریبانو په دغه القابو سره آواز کول شرعا جائز دی؟ او دهغوی ځخه پرده کول پکارده که نه؟ جواب: دپخواني قرابت په بناء سره، کاکا ناوی، اویامامي، وغیره باندي آواز کولو سره شرعا کم ممانعت نشته، البته دهغوی ځخه پرده کول په هر حالت کي واجب ده (۱)

والله سبحانه اعلم ۹۲/۱۰/۸ھ.

(فتوی نمبر ۲۷/۲۳۴۴ھ)

(دمخکنی صفحی پاتی برخه) لتحل الشهادة عليها وتحتاج الى ابداء كفها عند الاخذ والاعطاء. وروى الحسن عن ابى حنيفة رضى الله عنهما؟ انه يجوز النظر الى قدمها ايضا لانها تحتاج الى ابداء قدمها اذا مشت حافية اومتنعلة فانها لاتجد الخف في كل وقت وفى رواية اخرى عنه قال: لايجوز النظر الى قدمها وفى جامع البرامكة عن ابى يوسف انه يجوز النظر الى ذراعيها ايضا لانها تصير مبتليا بابداء ذراعيها عند الغسل والطبخ، قيل: فكذلك يباح النظر الى ثناياها. لان ذلك يبدوا منها عند التحدث مع الرجال في المعاملات، وذلك كله اذا لم يكن النظر عن شهوة فان كان يعلم انه لونظر اشتهى، اوكان اكثر رايه ذلك، فليجتنب بجهده، ولا يحل له ان يمس وجهها ولاكفها وان كان يامن كالشهوة بخلاف النظر وهذا لانحكم المس اغلظ من حكم النظر، والضرورة في المس قاصرة فلا يلحق المس بالنظر هذا اذاكانت شابة تشتهى الخ وفى الهدايه ج؟ ۴ص. ۴۵۹، كتاب الكراهية فصل في الوطء والنظر واللمس ج؛ ۱ص؛ (طبع مكتبة رحمانية) ويجوز للطبيب ان ينظر الى موضع المرض منها) للضرورة (وينبغى ان يعلم امراة مداواتها) لان نظر الجنس الى الجنس اسهل ا(فان لم يقدروا يستر كل عضو منها سوى موضع المرض) ثم ينظر ويغض بصره ما استطاع، لان ماثبت بالضرورة يتقدر بقدرها وصار كنظر الخافضة والختان. وكذا في اللباب في شرح الكتاب كتاب الحظر والاباحة ج؛ ۱ص؛ ۴۱۱(طبع داراكتاب العربي) اوهم دارنگه امداد الفتاوی ج؛ ۴ص؛۱۸۱كښى دى البته چيرى چى سخت ضرورت وى يا په سبب دډيرعمر په مطلق احتمال سره چى فتنه اواشتها، په كښى باقى نسته هلته دلاس اودمخ لڅوالى جائز دى، .... اوضرورت په وخت كي چادرى وكرى او وديوزى البته چيرى چى تنگى وى اويا عمرډير وى، هلته رواده، اوهمدارنگه دتفصيل لپاره وگوره دحكيم الامت حضرت مولانا اشرف على تهانوى قدس الله سره برسالة(القاء السكينة في تحقيق ابداء الزينة)امداد الفتاوى ج؛ ۴ص؛۱۸۱تر۱۹۸(طبع مكتبة دارالعلوم كراچى (۱) وفى صحيح البخارى باب لايخلون رجل بامراة الا ذومحرم والدخول على المغيبة ج: ۲ص؛۷۸۷(طبع قديمى كتب خانه) عن عقبة بن عامر رض ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: اياكم والدخول على النساء فقال رجل من الانصار: يا رسول الله، افرايت الحمو؟ قال: الحمو الموت. وكذا في جامع الترمذى ج؛ ۱ص: ۲۲۰(طبع قديمى كتب خانه) (وبعد هذ الحديث عن ابن عباس رض عن النبى صلى الله عليه وسلم قال: لايخلون رجل بامراة الا مع ذى رحم محرم (الحديث) وفى حاشية الترمذى: وحمو كابو وحم كاب وهو اسم لاقارب المراة من جانب الزوج والمراد هنا غير آبائه وابنائه الا ان يحمل على المبالغة وقوله الحمو الموت، هذا كلمة يقولها العرب للتشبيه والشدة والفظاعة فيقال الاسد الموت والسلطان النار والمراد تحذير المراة منهم كما يحذر من الموت لان الخوف منهم اوقع لتمكنهم من الوصول والخلوة من غير نكير لمعات وفى المنهاج شرح النووى على المسلم باب تحريم الخلوة بالاجنبية والدخول ج: ۱۴ص؛۱۵۴(طبع دار احياء التراث بيروت) اتفق اهل اللغة على ان الاحماء اقارب زوج المراة كابيه وعمه واخيه وابن اخيه وابن عمه ونحوهم والاختان اقارب زوجة الرجل والاصهار يقع على النوعين واما قوله صلى الله عليه وسلم الحمو الموت فمعناه ان الخوف منه اكثر من غيره والشر يتوقع منه والفتنة اكثر لتمكنه من الوصول الى المراة والخلوة من غير ان ينكر عليه بخلاف الاجنبى. وكذا في شرح صحيح البخارى لابن بطال ج؛۷ص: ۳۵۷(طبع دارالرشد) وفتح

لباری باب لایخلون رجل بامرأة الخ ج:۹ص:۳۳۱ (طبع دار المعرفة بيروت) وفي المرقات المفاتح شرح المشكواة ج:۶ص:۲۷۸ (طبع رشيديه) وفي طبع مطبع بمبئي هند ج:۳ص:۴۱۰ (اياكم والدخول على النساء اى غير المحرمات على طريق التخلية اوعلى وجه التكشف.

وښځوته کتل اود بې پردې ښځوسره په کار کولو کې د نظر دحفاظت حکم

سوال: دبې پردې ښځو سره دکارکولو په وخت کې خپلې سترګې کښته نیول په اوس وخت کې دیو ولي الله کار کیدلای شي، دغه مشکل په اوسنی بازاروکی هم په وړاندې راځي، چیرې چې په سلګونه عیسائي ښځې ګرځي اوراګرځي، آیا داډول ښځې دلاندې حوالو په کتلو سره په نارینه وُکی نه شمیرل کیږي :دپرده ناکه ښځو دبې پردې ښځوسره هم دغه ډول پره ده کول پکارده لکه څنګه چې دنامحرمه خلقوڅخه وي؟ (غالبا دحضرت حکیم الامت فتوی ده) جواب : په قصده بیله ضرورته کتل خوجائز ندی : (۱) دکارکولو اودراکړې ورکړې په ضمن کې چې کم کتل راځي، که چیرې په زړه کې کم فساد نوی خو هغه معاف دي، اوکه په زړه کې خیالات خراب وي هغه هم رواندی، په هرحال دمجبورې په وخت کې دې خپل کارکوي اوترکمه حده چې ممکنه وی دنامحرمه وطرف ته دکتلو څخه دې پرهیز کوی. والله اعلم

---

(۱) قال الله تعالى : قل للمؤمنين يغضوا من ابصارهم ويحفظوا فروجهم ذلک ازکى لهم ان الله خبير بما يصنعون (سورة النور :۳۰) وفي احكام القرآن للجصاص ج :۸ص:۲۷۸ (طبع دارالكتب العلمية بيروت) انه امر بغض البصرعما حرم علينا النظر اليه ...عن على رض قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم :ياعلى ان لک کنزافي الجنة وانک ذوقرنيها فلا تتبع النظرة النظرة فان لک الاولى وليست لک الثانية : وروى الربيع بن صبيح عن الحسن عن انس رض قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : ابن آدم لک اول نظرة واياک والثانية، وروى ابو زرعة عن جرير :انه سال رسول الله صلى الله عليه وسلم عن نظرة الفجاء، فامرني ا اصرف بصرى . قال ابوبكر : انما اراد صلى الله عليه وسلم بقوله :لک النظرة الاولى : اذلم تكن عن قصد، فاما اذاكانت عن قصد فنى والثانية سواء، وهو على ماسأل عنه جرير من نظرة الفجاءة. وهو مثل قوله (ان السمع والبصر والفؤاد كل اولئک عنه مسؤولا) وكذا في تفسير القرطبى ج:۱۲ ص: ۲۲۲) طبع دار علم الكتب رياض)وفي تفسير ابن كثير ج :۳ص: ۲۹۰) طبع قديمى كتب خانه) قل للمؤمنين يغضوا من ابصارهم (الآية) هذا امر من الله تعالى لعباده المؤمنين يغضوا من ابصارهم عما حرم عليهم، فلا ينظروا الا الى ما آباح لهم النظر اليه وان يغضوا ابصارهم عن المحارم، فان اتفق ان وقع البصر على محرم من غير قصد، فليصرف بصره عنه سريعا، كما رواه مسلم في صحيحه ....عن جرير البجلى رح قال : سألت النبى صلى الله عليه وسلم عن نظرة الفجاة، فامرني ان اصرف بصرى ..... وفي رواية لبعضهم فقال اطرق بصرک يعنى انظر الى الارض. والصرف اعم، فانه قديكون الى الارض والى جهة اخرى .....لما كان النظر داعية الى فساد القلب، كما قال بعض السلف : النظر

سهم سم الی القلب الخ . وفی المبسوط للسرخسی رح ج: ۱۰ ص: ۱۶۲(طبع دارالفکر بیروت) ..... فقالت فاطمة) خیرما للرجال من النساء ان لا یراهن وخیرما للنساء من الرجال ان لا یرینهم فلما اخبر رسول الله صلی الله علیه وسلم بذلک قال هی بضعة منی فدل انه لا یباح النظر الی شئ من بدنها ولان حرمة النظر لخوف الفتنة وعامة محاسنها فی وجهها فخوف الفتنة فی النظرالی وجهها اکثر منه الی سائر الاعضاء الخ . وفی تکملة فتح الملهم کتاب الادب ج: ۴ ص: ۲۴۰(طبع دارالعلوم کراچی) عن جریر بن عبدالله قال: سالت رسول الله صلی الله علیه وسلم عن نظرة الفجاءة، فامرنی ان اصرف بصری قوله عن نظر الفجاءة ان یقع بصره علی الاجنبیة من غیر قصد فلا اثم علیه وان استدام النظر اثم لهذا الحدیث فانه صلی الله علیه وسلم امره بان یصرف بصره مع قوله تعالی: قل للمؤمنین یغضوا من ابصارهم قال النووی رح قال القاضی: قال العلماء .... ویجب علی الرجال غض البصر عنها فی جمیع الاحوال الا لغرض صحیح شرعی وهو حالة الشهادة والمداواة وارادة خطبتها اوشراء الجاریة اوالمعاملة بالبیع والشراء وغیرهما ونحوذلک وانما یباح فی جمیع هذا قدر الحاجة دون ما زاد والله اعلم اوهم دارنګه وګورئ: تیری شوی حوالی تیره شوی ص: حاشیه نمبر ۱.

فصل في الجماع وما يتعلق بالزوجين

(دکوروالی اودمیړه اوښځی په مابین کي دتعلقاتو بیان)

دمیړه اومایني دزوجیت داداکولو دحقوقو څه احکام

سوال: (تفصیل): په یوه اوږده سوال کي پوښتل شوی ؤ چی خپل عضوتناسل دخپلی ښځی په لاس کي ورکول اودهغه څخه خوند اخستل، اوهم دارنګه خپل عضو تناسل دښځی په خوله کي ورکول رواء دی اوکنه که چیری انزال نشی اوعضوتناسل په خوله کي ولاړشی اوپټ کړه شی نو غسل واجیبږی اوکنه؟ جواب: اول عمل بیله مکروه والی جائز دی. (۱) اوددوهم عمل هم ګنجائش شته، لیکن بعض فقهاؤ وهغه ته مکروه ویلي دی(۲) (فی العالم کیرية من الحظروالاباحة) له هم دغه وجی دهغه عمل پرینبودل بنه دی اوپه دواړو صورتو کي بیله انزاله څخه غسل نه واجیبږی. والله اعلم ۱۳۹۷/۹/۲۱ (فتوی نمبر ۲۸/۹۸۵ج).

دښځې په خوله کي عضو تناسل ورکول مکروه تحريمی دی او که مکروه تنزيهی دئ؟

سوال: نارينه لره دخپلی ښځې په خوله کي ذکر ورکول مکروه دي او کنه ؟ او که مکروه دي تحريمی دي او که تنزيهی دي ؟ په دغه باره کي په عالم گيری کي دغه لاندی عبارات دي في النوازل : اذاادخل الرجل ذکره في فم امراته قد قيل : يکره وقد قيل بخلافه، کذا في الذخيره (الهندية ج: ۵ص: ۳۷۲ کتاب الکراهية الباب الثلاثون في المتفرقات) طبع مکتبه رشيديه مولانا محمد عامر جامعة الرشيد کراچی.

جواب : مکروه والي چي مطلق ذکرشي نو تحريمي مراديږي البته داختلاف په وجه سره دتنزيهي دمراد دېدلو هم گنجائش سته او دناروا والي يې بيله دنجاست دتللو څخه په خوله کي بله وجه نسته داسي يقينا نا رواء ده که داسي نشي بل دعدم جواز سبب نسته کيدلاي شي چي په دغه دواړو قولو کي دتطبيق وجه هم وي . والله اعلم

---

(۱)وفی الهندية کتاب الکراهية ج:۵ ص: ۳۲۸(طبع رشيديه) قال ابويوسف رحمه الله :سالت ابا حنيفه رحمه الله تعالى عن رجل يمس فرج امراته وهی تمس فرجه لتحرک آلته هل ترى بذلک باسا قال: لا، وارجوان يعطى الاجر، کذا في الخلاصة . وکذا في ردالمحتار فصل في النظر والمس ج:۶ ص: ۳۶۷ (طبع سعيد) والبحر الرائق ج:۱۷ ص:۲۰۲ (طبع دارالکتب العلمية بيروت) والمحيط البرهانی ج : ۵ص: ۱۷۱ (طبع دار احياء التراث بيروت) (۲) وفی الهندية (۳۷۳/۵) کتاب الکراهية الباب الثلاثون في المتفرقات في النوازل : اذا دخل الرجل ذکره في فم امراته قد قيل : يکره وقد قيل بخلافه، کذا في الذخيرة . وفی المحيط البرهانی الفصل الثانی والثلاثون في المتفرقات ج:۵ ص:۲۹۷ (طبع دار احياء التراث العربي بيروت) اذا ادخل الرجل ذکره في فم امراته فقد قيل يکره لانه موضع قراءة القرآن فلا يليق به ادخال الذکر فيه وقد قيل بخلافه الخ.

(۱)..دزوجيت دحقوقو اداکيدلو په وخت کي دسات تيريدلو حکم

(۲).. دنزديکت په وخت کي د مجلس کولو حکم

(۳).. دحیض دورځو وروسته دغسل څخه وړاندی دنزدیکت کولو حکم اودوهم وار دوینو دراتللو حکم

(۴).. دحمل په وخت کي دنزد یکت حکم

(۵).. دحمل دایښودلو څخه څوورځی وروسته نزدیکت رواء دی ؟

(۶)... وبلوغ ته دنژدی شوی خپلی ښځی سره دنزدیکت حکم

(۷) دواده څخه وړاندی دخپلی ښځی سره دنزد یکت حکم

(۸) دیو بل چا په وړاندی دخپلی ښځی سره نزد یکت کولو حکم

سوال : (۱) آیا خاوند دخپلی بی بی وشرمگاه ته بیله ضرورته گوته داخله ولای شی ؟(۲) آیا خاوند دنزدیکت په وخت کي د بی بی وشرمگاه ته کتلای شی اوپه دغه حالت کي خبری مجلس کول رواء دی ؟ (۳) ... ښځی دحیض ورځی مکملی کړی، وینه بنده شوه، لیکن تراوسه لا غسل ندی شوی شپږ اوه ساعته تیرشوه دوینی دبندیدلو څخه، بیا خاوند ورسره نزدیکت وکړی اود نزدیکت څخه وروسته بیا وینه راغله آیا دغه حیض دی ؟ اوپه داسی حالت کي دواړه دگناه مرتکبین شوه اوکه هغه دیو زخم وینه کیدایشی ؟ اوکه دغسل څخه وروسته ئي نزدیکت وکړی اوبیا وینه راغله نو ددی څه حکم دی؟ (۴)..دحمل په ورځوکی دشریعت له نظره ترکمه وخته پوری دنزدیکت کولو اجازه شته ؟ اوکه دحمل تر ایښودلو تروخته پوری شرعا مباشرت رواء دی ؟ (۵).. دحمل ترایښودلو وروسته تر څونه وخت پوری نزدیکت نارواء دی ؟ آیا دنفاس تربندیدنو وروسته سم دستی رواء دی ؟(۶) ... هلک بالغ دی اوانجلی نابالغه ده لیکن مراهقه ده نو ددااسی انجلی سره نزدیکت رواء دی ؟ (۷).. نکاح شوی ده لیکن واده ندی شوی آیا ناوی او زوم نزدیکت کولای شی ؟ (۸)... حیاء دایمان حصه ده، که چیری میړه اوماینه دیو بل نارینه

اویا ښځینه په وړاندی نزدیکت وکړی نو دهغه ایمان پاته کیدلایشی ؟ جواب : د (۱) کولای ئي شی . (۱) د (۲) کتلای ئي شی (۲) اوخبری کول په داسی حالت کي جائز دی مګر ښه ندی . (۳)

(۱) وفی ردالمحتار فصل في النظر والمس ج ۶ ص: ۳۶۷ (طبع سعید) وعن ابی یوسف سالت ابا حنیفه عن الرجل یمس فرج امراته، وهی تمس فرجه لیتحرک علیها هل تری بذلک باسا قال : لا وارجو ان یعظم الاجر . وکذا في الفتاوی الهندیة کتاب الکراهیة ج ۵ ص: ۳۲۸ (طبع رشیدیة) والبحر الرائق ج : ۱۷ ص: ۲۰۲ طبع دار الکتب العلمیة بیروت والمحیط البرهانی الفصل التاسع فیما یحل للرجل النظر الخ ج : ۵ ص: ۱۷۱ (طبع دار احیاء التراث) (۲) وفی الدر المختار فصل في النظر والمس ج: ۶ ص: ۳۶۴ و ۳۶۶ (طبع سعید) وینظر الرجل .... (ومن عرسه وامته الحلال) (الی فرجها) بشهوة وغیرها والاولی ترکه . وفی الشامیة تحته ص : ۳۶۶ (قوله : ومن عرسه وامته فینظر الرجل منهما وبالعکس الی جمیع البدن من الفرق الی القدم ولو عن شهوة ؤ لان النظر دون الوطء الحلال قهستانی . وفیها ایضا ج : ۶ ص: ۳۶۷ (طبع سعید) وکان ابن عمر رضی الله تعالی عنهما یقول : الاولی ان ینظر لیکون ابلغ في تحصیل معنی اللذة الخ وفی البحر الرائق ج: ۱۷ ص: ۲۰۲ (طبع دار الکتب العلمیة بیروت) پاتی راتلونکی صفحه کښی وګورئ !

د (۳)...که چیری دحیض دورځو دپوره کیدلو مطلب داوی چی وینه تر لس ورځی پوره کیدلو وروسته بنده شوی وه، بیا خو کوروالی هم رواء شو. (۴) اوکه وینه چی وروسته راغله هغه دحیض په حکم کي نده، البته ترغسل دمخه کوروالی کول خلاف داولی څخه دی . (۵) اوکه چیری ترلس ورځی پوره کیدلو څخه دمخه وینه بنده شوی وی نو بیا مسئله دوهم ځل وپوښتی اوپه هغه کي داوضاحت بیان کړی چی څوورځی دحیض دراتلولو عادت دی ؟او وینه دعدت مطابق څه وخت بندشوی وه؟ اوکوروالی ئي څه وخت کړی وو؟ اووروسته چی کمه وینه راغلی وه لږ څه راغله بیرته بنده شوه اوکه جاری شوه ؟ بیا ترڅه وخته پوری ؟ اوهم دارنګه باید وپوښتل شی چی رنګ ئي څه دول ؤو ؟ د (۴)... شرعا دحمل په وخت کي دمباشرت هیڅ مده نده مقرره شوی . البته دطبو دلحاظه څخه که چیری ګچنی ته دنقصان رسید لو غالبه ګمان ؤو نو بیا ناروا کیږي . (۱)

؛ تیری شوی صفحی پاتی برخه : ولانه یجوز له المس والغشیان فا لنظر اولی الا ان الاولی ان لا ینظر کل منهما الی عورة صاحبه لقوله . علیه الصلاة والسلام : اذا اتی احدکم زوجته فلیستتر ما استطاع ولایتجرد ان تجرد البعیر، لان النظر الی العورة یورث النسیان وکان ابن

عمر يقول الاولى النظر الى عورة زوجته عند الجماع ليكون ابلغ في تحصيل معنى اللذة وفى المحيط البرهاني الفصل التاسع ج:٥ ص: ١٧١ (طبع دار احياء التراث بيروت) اما نظر الرجل الى زوجته ومملوكته : فهو حلال من فرجها الى قدمها، عن شهوة وبغير شهوة، وهذا ظاهر، الا ان الاولى ان لاينظر كل واحد منهما الى عورة صاحبها :الخ . وفى الهندية الباب الثامن : ٥ص: ٣٢٧ و٣٢٨ (طبع رشيديه) اما النظر الى زوجته ومملوكته فهو حلال من قرنها الى قدمها عن شهوة وغير شهوة وهذا ظاهر الا ان الاولى ان لاينظر كل واحد منهما الى عورة صاحبه ...... وكان ابن عمر رضى الله تعالى عنهما . يقول : الاولى ان ينظر الى فرج امراته وقت الوقاع ليكون ابلغ في تحصيل معنى اللذة كذا التبيين الخ (٣) وفى التيسير بشرح الجامع الصغير ج: ١ ص: ١٧٦ (طبع دار النشر رياض) ولايكثر الكلام حالة الجماع فانه اى اكثاره حينئذ يورث الخرس في المتكلم او الولد على ماسبق تقريره فيكره الكلام حال الجماع تنزيها . وفى تحفة الاحوذى ج : ٩ ص: ٢٣٠ (طبع دار الكتب العلمية بيروت) وكذلك لاياتى بشئ من هذه الاذكار في حال الجماع الخ وكذا في شرح النووى على مسلم ج: ٤ ص: ٦٥ (طبع دار احياء التراث بيروت) وفى حاشية الجمل على المنهج باب الوضوء ج: ١ ص: ٢٩٥ (طبع دار الفكر بيروت) الكلام حال الجماع اشد كراهة من الكلام في الخلاء الخ وفى الدر المختار كتاب الحظر والاباحة ج: ٦ ص: ٤١٨ (طبع سعيد) يكره الكلام في المسجد .... وفى حالة الجماع . (٤و٥) وفى شرح البخارى لابن بطال كتاب الحيض ج: ١ ص: ٤٠٨ (طبع مكتبة الرشد رياض) وقال ابو حنيفة واصحابه ان انقطع دمها بعد عشرة ايام الذى هو عنده اكثر الحيض جازله ان يطاها قبل الغسل . وكذا في التمهيد لما في المؤطا لابن عبد البر ج: ٣ ص: ١٧٨ (طبع مغرب) والاستذكار للمزى ج: ١ ص: ٣٢٣ (طبع دار الكتب العلمية بيروت) وفى البحر الرائق ج: ٢ ص: ٦٢ (طبع دار الكتب العلمية بيروت) ففيما اذا انقطع لتمام العشرة يحل وطؤها بمجرد الانقطاع ويستحب له ان يطاها حتى تغتسل الخ وفى مجمع الانهر في شرح ملتقى الابحر ج: ١ ص: ٨٠ (طبع دار الكتب العلمية بيروت) وان انقطع الحيض لتمام العشرة حل وطؤها قبل الغسل لان الحيض لايزيد على العشرة فلا يحتمل عود الدم بعده لكن يستحب ان لا يطاها حتى تغتسل . وفى الفتاوى الهندية كتاب الطهارة الفصل الرابع في احكام الحيض ج: ١ ص: ٣٩ (طبع رشيدية) اذا مضى اكثر مدة الحيض وهو العشرة يحل وطؤها قبل الغسل مبتداة كانت او معتادة ويستحب له ان لا يطاها حتى تغتسل هكذا في المحيط . (١) وفى عمدة القارى كتاب الغسل باب اذا جامع ثم عاد ومن دار على نسائه ج: ٣ ص: ٣١٨ (طبع دار الكتب العلميه بيروت) وفيه عدم كراهة كثرة الجماع عند الطاقة الخ وفى شرح ابى داؤد للعينى ج: ١ ص: ٤٩٤ (طبع مكتبة الرشد رياض) عدم كراهة كثرة الجماع عند الطاقة وفى الدر المختار ج: ٣ ص: ٢٠٣ (طبع سعيد) ولو تضررت من كثرة جماعه لم تجز الزيادة على قدر طاقتها .

د (٥)... د نفاس د بند والی څخه وروسته کله چی ښځه غسل وکړی نو کوروالی ورسره جائزدی (١). د (٦)... رواء دی پدی شرط سره چی مراهقه دهغه تحمل کولای شی (٢). د (٧)... کولایئ شی . د (٨)... دیو چا په وړاندی کوروالی کول سخت حرام دی (٣). لیکن دهغه څخه کفر نه لازمیږی .

والله سبحانه وتعالى اعلم ١٩٧٧/٨/٨ ع .

(۱) که چیری دنفاس څلویښت ورځی پوره شوی نو بیله غسل ځخه هم کوراوالی روا دی او که چیری تر څلویښت ورځی مخکی وینه قطعه شوه نو دکوروالی درواء والی لپاره ده دوارو ځخه دیوه شرط پیداکیدل لازمی دی، یا به ښځی غسل کړی وی او دغسل ځخه وروسته کوروالی رواء دی لکه چی حضرت رح دامت برکاتهم العالیه لیکلی دی اوفرمائیلی ئي دی دوینو دقطعه کیدلو ځخه وروسته کم تر کمه دیوه لمانځه دوخت تیریدل لازمی دی، ددغه دوارو ځخه دیوه په پیداکیدلو سره جماع جائز کیږي . وفی البحر الرائق ج: ۱ص: ۲۰۱(طبع دارالکتب العلمية بيروت) وكذا النفاس اذا انقطع لما دون الاربعين لتمام عادتها فان اغتسلت اومضى الوقت حل والا لا وفی شرح الوقاية (وحل وطء من انقطع دمها لاكثر الحيض اوالنفاس قبل الغسل) ظرف للوطء (دون) اى لا (من انقطع دمها لاقل) اى اقل من اكثر الحيض اوالنفاس يعنى ان الحائض التى انقطع حيضها لاكثر الحيض والنفساء التى انقطع نفاسها لاكثر النفاس يحل وطؤ كل واحدة منهما وان لم تغتسل، والحائض التى انقطع حيضها لا قل من اكثر الحيض، والنفساء التى انقطع نفاسها لاقل من اكثر النفاس لا يحل وطؤها (الا اذا) اغتسلت بلا خلاف او تيممت في السفر اوالحضر عند العجز عن الماء وصلت با تفاق .... اواذا مضى وقت يسع الغسل والتحريمة الخ وفى الهندية ج ؟١ص:٣٨و٣٩ الاحكام التى يشترك فيها الحيض والنفاس ثمانية .... واذا انقطع دم الحيض لاقل من عشرة ايام لم يجز وطؤها حتى تغتسل اويمضى عليها آخر وقت الصلواة الذى يسع الاغتسال والتحريمة . وفى الدر المختار ج ؛ ١ص : ٢٩٤ (طبع سعيد) ويحل وطؤها اذا انقطع حيضها لا كثره) بلا غسل وجوبا بل ندبا (وان) انقطع .... لا قله .... لا يحل (حتى تغتسل) اوتيم بشرطه (اويمضى عليها زمن يسع الغسل) ولبس الثياب (والتحريمة) الخ . وفى الشامية تحته (قوله ، واذا انقطع حيضها لا كثره) مثله النفاس الخ وفى الهداية باب الحيض ، وا ذا انقطع دم الحيض لا قل من عشرة ايام لم يحل وطؤها حتى تغتسل لان الدم يدر تارة وينقطع اخرى فلا بد من الاغتسال ليترجع جانب الانقطاع ولو لم تغتسل ومضى عليها ادنى وقت الصلاة بقدر . (٢) وفى اكمال المعلم شرح المسلم باب تزويج الاب البكر الصغيرة الخ ج؛ ٤ص؛ ٢٩٥ قال ابو حنيفة رح ؛ حد ذلك اطاقة الرجال دون لم تبلغ التسع الخ وفى المحيط البرهانى ج: ٢ص: ٣٢٠ (طبع دار احياء التراث بيروت) الجارية المراهقة بمنزلة البالغ لا ن المراهق والمراهقة كل واحد منهما مشتهى كالبالغ والبالغة الخ وفى الشامية ج ؛ ٦ص، ٣٦٩ (طبع سعيد) اذاكانت تشتهى ويجامع مثلها فهى كالبالغة الخ . وفى الهندية كتاب النكاح باب الاولياء ج؛ ١ص، ٢٨٧ (طبع رشيديه واختلفو في وقت الدخول بالصغيرة فقيل لا يدخل بها مالم تبلغ وقيل يدخل بها اذا بلغت تسع سنين، كذا في البحر الرائق واكثر المشايخ على انه لا عبرة للسن في هذا الباب وانما العبرة للطاقة ان كانت ضخمة سمينة تطيق الرجال ولا يخاف عليها المرض من ذلك كان للزوج ان يدخل بها، وان لم تبلغ تسع سنين. الخ وفى المحيط البرهانى الفصل العاشر في نكاح الصغار والصغائر ج. ٣ص:١٣٩(طبع دار احياء التراث بيروت واكثر المشايخ على انه لا عبرة للسن في هذا الباب وانما العبرة للطاقة ان كانت صحة سمينة تطيق الرجال ولا يخاف عليها المرض من ذلك كان للزوج ان يدخل بها وان لم تبلغ تسع سنين الخ وفى البحر الرائق ج .٦ص، ٣٠٩ (طبع دارالكتب العلمية بيروت) واكثر المشايخ على انه لا اعتبار للسن فيهما وانما المعتبر الطاقة . وفيه ايضا ج ؛ ٢ص ؛ ٤٥٣ واختلفو في حد المشتهاة وصحح الشارح وغيره انه لا اعتبار بالسن من السبع على ما قيل او التسع على ماقيل وانما المعتبر ان تصلح للجماع بان تكون ضخمة عبلة والعبلة المراة التامة الخلق واطلقها فشمل الاجنبية والزوجة والمحرم والمشتهاة حالا او ماضيا مراهقة اوبالغة . (٣) وفى شرح المسلم للنووى ج؛ ١٣ص؛ ٣٧ (طبع دار الكتاب العربي بيروت) يجوز كشف العورة في موضع وذلك كحالة الاغتسال وحال البول ومباشرة الزوجة ونحو ذلك فهذا كله جائز فيه التكشف في الخلوة واما بحضرة الناس فيحرم كشف العورة في كل ذلك الخ . وفى الهندية كتاب الكراهية الباب الثامن فيما يحل للرجل النظر اليه وما لا الخ ج؛ ٥ص، ٣٢٨ (طبع رشيديه) كره وطى زوجته بحضرة ضرتها او امته الخ . وفى البحر الرائق ج ؛ ٦ص، ٣٩٥ (طبع دارالكتب العلمية بيروت) وشمال الثالث زوجته الاخرى وهو المذهب بناء على كراهة وطئها بحضرة ضرتها . وفى الشامية ودخل فيه الزوجة الاخرى وهو المذهب بناء على كراهة وطئها بحضرة ضرتها بحر، قلت وفى البزازية من الحظر والاباحة . ولا باس بان يجامع زوجته وامته بحضرة النائمين اذاكانو لا يعلمون به فان علموه كره آه .

فصل في الهداية والضيافات

(دهديي اوميلمستيا احكام)

دبدعتی ددعوت دقبليدلو حکم

سوال : آيا دبدعتی شخص ددعوت قبليدل کيدلای شی اوکنه ؟ په دغه باره کي مې دشرعی دحکم څخه خبر کړی . جواب: که چيری دبدعتی شخص لاس ته راوړنه (ګټه) حرامه نوی نو دهغه دلته خورکه روا ده (۱) البته په دعوت قبليدلو کي داتفصيل شته که چيری دامعلومه شی چی په دغه دعوت کي ديو بدعت يا ګناه ارتکاب کيږي نو د دعوت مطلقا قبليدل نشته (۲) اوکه چيری ديو بدعت داخستلو انديشه نوی نو ددعوت په قبليدلو کي کمه تنګی نشته (۳) والله اعلم ۱۳۹۱/۳/۱ (فتوی نمبر ۲۲/۳۴۳ الف) .

دسود دکاروبار کونکی شخص ددعوت حکم

سوال : دسود دکاربارکونکو سره خورک څنګه رواء دی اوکنه ؟جواب : که چيری دهغه شخص لاس ته رواړنه (ګټه) اکثره حصه پر سود يا پر يو بل حراموشيانو باندي مشتمله نوی نو

دهغه سره دخورک ګنجائش شته (۲) لیکن ځان ساتل ورڅخه ښه دی . والله اعلم ۱۳۸۷/۱۲/۵
(فتوی نمبر ۱۸/۴۱۲الف) الجواب صحیح محمد عاشق الهي .

(اتر۲) وفی مجمع الانهر کتاب الکراهیة ج: ۲ص: ۵۲۹ (طبع دار احیاء التراث العربي بیروت) وفی البزازیة غالب مال المهدی ان حلالا لا باس بقبول هدیته واکل ماله مالم یتبین انه من حرام : لان اموال الناس لا یخلو عن حرام فیعتبر الغالب وان غالب ماله الحرام لا یقبلها ولا یاکل الا اذا قال انه حلال . وفی عمدة القاری شرح البخاری باب هل یرجع اذا رای منکرا في الدعوة .... فان قدر علی المنع منعهم یعنی : اذکان صاحب شوکة اوکان ذا جاه اوکان عالما مقتدی مسموع الکلمة فانه یجب علیه المنع، وان لم یقدر بصبر ولا یخرج لما قلنا، وان کان المنکر علی المائدة لا یقعد وان لم یکن مقتدی، وهذا کله بعد الحضور، ولو علم قبل الحضور لا یحضر لان اجابة الدعوة انما تلزم اذا کانت علی وجه السنة الخ وکذا في شرح البخاری لابن بطال ج: ۷ص : ۲۹۱(طبع مکتبة الرشد) وفی رد المحتار کتاب الحظر والاباحة ج: ۶ص: ۳۴۷و ۳۴۸(طبع سعید) وفی التتارخانیة عن الینابیع، لو دعی الی دعوة فالواجب الاجابة ان لم یکن هناک معصیة ولا بدعة والامتناع اسلم في زماننا الا اذا علم یقینا ان لا بدعة ولا معصیة الخ . وفی فتح القدیر فصل في الاکل والشرب ج : ۸ ص: ۴۴۹ (کتاب الکراهیة طبع رشیدیه) ...... لانه فرض المسالة في دعوة اقترنت بلهو، وفیها لا تسن الاجابة ابتداء کما سیجیئ، فاذا عرف المدعو ذلک قبل الاجابة لا یجب علیه الاجابة اصلا وفی شرح الوقایة ، وروی عن علی رضی الله عنه انه قال: صنعت طعاما فدعوته علیه الصلوة والسلام فجاء فرای في البیت تصاویر فرجع رواه ابن ماجه لان اجابة الدعوة سنة ورؤیة المنکر بدعة.(۳)وفی الهندیة کتاب الکراهیة الباب الباب الثانی عشر في الهدایا والضیافات ج: ۵ ص: ۳۴۲ (طبع رشیدیه) اهدی الی رجل شیئا او اضافه ان کان غالب ماله من الحلال فلا باس الا ان یعلم بانه حرام، فان کان الغالب هو الحرام ینبغی ان لا یقبل الهدیة، ولایاکل الطعام ،وفی مجمع الانهر کتاب الکراهیة ج: ۲ص: ۵۲۹ (طبع ار احیاء التراث بیروت) وفی البزازیة غالب مال المهدی ان حلالا لا باس بقبول هدیته واکل ماله مالم یتبین انه من حرام. لان اموال الناس لایخلو عن حرام فیعتبر الغالب وان غالب ماله الحرام لا یقبلها ولایاکل الا اذاقال انه حلال . وفی شرح الحموی علی الاشباه والنظائر ج: ۱ص:۳۰۹ الفن الاول طبع نشاط ، اذاکان غالب مال المهدی حلالا لا باس بقبول هدیته واکل ماله مالم یتبین انه من حرام وان کان غالب ماله الحرام لا یقبلها ولایاکل الا اذاقال :انه حلال الخوفی المحیط البرهانی الفصل السابع عشر في الهدایا والضیافات ج: ۵ ص: ۲۳۰(طبع دار احیاء التراث العربي بیروت) وفی عیون المسائل :رجل اهدای الی انسان او اضافه ان کان غالب ماله من حرام لاینبغی ان یقبل ویاکل من طعامه مالم یخبر ان ذلک المال حلال استقرضه او ورثه، وانکان غالب ماله من حلال فلا باس بان یقبل مالم یتبین له ان ذلک من الحرام، وهذا لان اموال الناس لاتخلو عن قلیل حرام وتخلو عن کثیره، فیعتبر الغالب ویبنی الحکم علیه.

فصل في تسمية الأولاد والمواضع وغيرها

(پراولاداوځايونو وغيره باندي دمختلف نومانو بيان)

(دکُچنى نوم (شهلا) ايښودلو حکم

سوال : پوښتنه کيږي چی په دغه مسئله کي علماء کرام څه فرمائي چی ما دخپلی لمسی نوم شهلا، ايښی دی، مهربانی وکړی دپوره تفصيل څخه موخبر کړی اودهغه معنی هم راته وليکی، مهربانی به موي. جواب : (شهلا) دنرګس دګل يو خاص قسم دی دايو عجمی قسم نوم دی، په ايښودلوکی ئي شرعا هيڅ کراهيت نشته، ليکن عربی نوم اوپه خاص ډول دصحابياتو رضی الله عنها نومونه ايښودل ښه کار دی . والله اعلم ۱۳۹۹/۹/۲۴(فتوى نمبر ۳۰/۱۶۹۶ د).

دکورنوم (بيت الرسول) دايښودلو حکم

سوال : دلته يوه شخص يو سراى (کور) جوړکړيدى، چی دهغه نوم ئي (بيت الرسول) ايښی دی آيا دغه نوم شرعا صحی دی ؟ جواب : په دغه نوم کي بي ادبی اوسفين ستړکيا ده، لهذا دغه نوم بايد بدل شي . والله سبحانه اعلم احقر محمد تقي عثماني عفی عنه ۱۳۸۸/۱/۷ھ (فتوى ۱۹/۷۸ الف) الجواب صحيح بنده محمد شفيع عفی عنه .

دچوک (څلورلاری) نوم (ختم نبوت څلور لاری) ایښودلو حکم

سوال : عرض دادی چی زموږپه ښهر کي قدرمندوعلمائ کرامو اودښارنورو شریفو خلقودا اراده کړیده چی دښار په مرکزی څلور لاری باندي د (ختم نبوت)نوم کښیږدی چی پخوانی نوم ئي (فواره چوک) ؤ په دی خاطر چی دهمیشه لپاره دختم نبوت دعقیدي اظهار وشی، مګر څوکسان داوایي چی ددغه چوک نوم دختم نبوت په ایښودلو سره دسرداردوعالم سفکاوی کیږی، مهربانی وکړی موږته لارښونه وکړی ؟ جواب : دڅلورلاری نوم د(ختم نبوت څلورلاری) ایښودلو سره چونکه مقصد دختم نبوت دعقیدی وطرف ته اشاره ده اودهغی استحضار دی، له هم دغه وجی دپیغمبرصلی الله علیه وسلم معاذ الله د سفکاوي هیڅ اړخ نشته، ختم نبوت دیو عقیدي په طورباندي دونه مشهوره شویده چی ددغه لفظ څخه دبلی معنی وطرف ته د ذهن اړول نکیږي . والله اعلم ۱۴۰۷/۱۰/۲۴ه (فتوی نمبر ۳۸/۱۷۹۲ه) .

دمولانا............ مرحوم ودین ته د(قبله اوکعبه) دویلو حکم

سوال : یوشخص داوایي چی .... زموږد دین اوزموږ دایمان قبله اوکعبه ده، شرعا ده داسی ویلو والا څه حکم دی؟ جواب .: دده جمله دبی حیا یي موهم ده، د داسی کلمو څخه ځان ساتل په کار دی . (۱) والله سبحانه وتعالی اعلم ۱۳۹۸/۷/۲۵ه (فتوی نمبر ۲۹/۸۴۹ب) .

فصل في الكذب والخيانة والتورية

(د دروغو او خيانت او توريې څخه متعلق د مسائلو بيان)

دتوريې دمخصوص صورت حكم اودمظلوم څخه د ظلم ددفع كولو لپاره دتوريې كولو حكم

سوال : پرماباندي زما دجائيداد مالک دخپل نوکر په ذريعه ديو قطعي درواغجن الزام سره دجائيداد دلاس څخه دايستلو عريضه کړيوه، اوهم دارنګه دعريضي څخه وړاندی اوورسته هم دجائيداد مالک اودهغه نوکر زماسره پټ پټ شيطانتونه اوپاريدنی کولی، چی دهغه څخه زه متاثره شوم ما دمالک نوکر يوه چاپلاخه اويوه چوټه وواهه . دجائيداد مالک ددغه واقعی څخه تقريبا يوکال وروسته پرما باندي په حکومت کي عرض وکړی، چی په هغه کيڼ پرماباندي ډير شرمناک اوبی باکه خبری اوالزامونه لګولی وه، زه دخپلی صفائي په خاطر ومحکمی ته حاضرشوم، چی په هغه وخت کي قمندان دماڅخه داپوښتنه وکړه چی آيا ددغه واقعی څخه مخکی هم تا دده نوکر وهلی ؤو ؟ نوما ورته ؤويل چی ماندی وهلی، بالکل درواغ دی دا، ددې څخه زما مراد داؤ چی زما دغه قول چی ماندی وهلی، بالکل درواغ دی، دغه توريه شرعا صحی ده اوکنه ؟ دغه توريه می ددې وجی څخه وکړه چی دلته په محکمه کي ديوسوال جواب په تفصيل اودسابقه يادونی سره نه ورکول کيږي صرف په وو، او يا، سره ورکول کيږي الخ

جواب : که چيری په سوال کي درج کړه شوی ټولی واقعاتی صحی وی نو اُميد دی چی پردغه توريه به عذاب نوی . (۲) بيا هم پرهغه باندي دتوبی اواستغفار ضرورت دی . والله سبحانه وتعالی اعلم ۱۳۸۸/۲/۱۶ھ .

---

(۱)وفی الاكليل في استنباط التنزيل للسيوطی رح بل فعله كبيرهم، اصل في استعمال المعاريض، ص، ۱۷۹ (سورة الانبياء، ۶۳) وكذا في التفسير المظهری مشروعية التورية خشية القول بالكذب (ص، ۱۱۶ ج، ۲) بلوچستان مكتبة)وفی تبيان الفرقان في تفسير القرآن ص

، ٥٠ ج ٢ وايسر التفاسير تحت هداية الآيات (٢) في الكشاف (٦٢/٣ طبع قديمي) (قوله : بل فعله كبيرهم) هذا على طريقة الكتابة المرضية .

اصلی قاعده داده چی دمظلوم څخه دظلم دپورته کیدلو لپاره توریة کول رواده (١) مګرستا په معامله کي دجائیداد دمالک درضا په خلاف پرهغه باندي قابضې دل اصلی مسبب دی. چی دهغه په وجه دجائیداد دمالک نوکر ستاسره بده معامله وکړه نو (البادی اظلم) (٢) دقاعدی له نظره ته بي قصوره نه ئي، دهغه دوهلو تاته حق نه ؤو، اوکله چی دوهلو حق دی نه درلودی نو دتوريي کولودانکارکولو حق هم نه لری . البته دنورو درواغجنوالزاماتو څخه دځان ساتلو په وجه که کمه توریه شوي وای نوبه رواه وای . اوداخبره په فکر کي نه راځی چی دیوی توپنچی په وهلو باندي داقرار کولو څخه ټول ددرواغو الزامات هم ثابتيږی . له هم دغه وجی ښکاره خبره داده چی داسی توریه کول دګناه څخه خالی نده . توبه اواستغفار اودمظلوم څخه دمعافی غوښتلو ضرورت دی . والله اعلم بنده محمد شفیع دارالعلوم کراچی ١٤ : ١٣٨٨/٢/١٦ه .

دپټ کړه شوی مال خبرتیا دکمپنی مالک ته ورکول ضروردی

سوال : دووکسانو په یوه کمپنی کي کار کاوی، اوهلته ئي څه روپی پټی کړی، لیکن دغه پټی کړه شوی روپی دیو کس سره پاته شوی، څه ورځی وروسته دکمپنی مالک دخپل مالی مشکلاتو په وجه کمپنی بنده کړه، دکمپنی تر بندیدلو وروسته هغه دوهم کس چی دهغه سره روپی نوی اونه ئي تر اوسه پوری دهغه پټی کړه شوو روپو څخه خپله حصه اخستی وه، اونه اوس وهغه ته دخپل حق درسیدلو امید شته اوهغه دامحسوسه وی چی دهغه پټي کړه شوو روپوڅخه ودته خپله حصه رسیدل مشکل دی نو داراته وښه یاست چی په دغه مسئله کي دآخرت دعذاب څخه څرنګه خلاسیدلای شی ؟ اوآیا دکمپنی ومالک ته خبر ورکولای شی کنه ؟ جواب: دکمپنی ومالک ته په ورښودلو سره که دکمپنی مالک ته هغه روپی رسیږی اوکه نه

رسیږی مګر په دغه خبره راضی کیږي نو ستا غلطی به درته معاف کړی نو د آخرت د عذاب څخه ته خلاصیدلای شی، مګر د کمپنی و مالک ته خبر ورکول په هر حال کي ستا پر ذمه واجب دی، او کومه ګناه چی سویده پر هغه باندي توبه او استغفار هم وکړه.

والله اعلم بالصواب محمد تقي عثماني ۵/۳/۱۳۹۱ه (فتوی نمبر ۲۲/۳۵۷ الف) الجواب صحیح بنده محمد شفیع.

---

(۱) وفی الدر المختار ج: ۶ ص: ۴۲۸، ۴۲۷ (طبع سعید) الکذب مباح لاحیاء حقه ودفع الظلم عن نفسه والمراد التعریض لان عین الکذب حرام قال وهو الحق، قال الله تعالی (قتل الخراصون) الکل من المجتبی وفی الوهبانیة قال: وللصلح جاز الکذب اودفع ظالم الخ. (۲) فتح القدیر باب التحالف ج: ۷ ص: ۱۹۴ (طبع رشیدیه کوټه).

دانګریز په وخت کي د دیوبند د اکابرینو په خطو کي د توریې استعمال

(د تذکرة الرشید پر یوه عبارت باندي د سوال جواب)

سوال: وخدمت ته د جناب حضرت العلامه مولانا مفتي محمد تقي عثماني دامت برکاتهم العالیه السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته!

په زړه او دماغ کي می تشویش دی زما په پوهیدل هم محال دی: د څه ورځو څخه پریشانه یم چی زموږ اکابرینو رح ټول عمر د انګریز د وخت د حکومت پر خلاف د جهاد اعلان کړی ؤو او د هغوی ټوله ژوند د انګریز په مخالفت کي تیر شویدی، لیکن کتاب (تذکرة الرشید) د مولانا عاشق الهی میرټی رحمة الله علیه په تصنیف کي د غه لاندنی عباراتو څخه معامله پر عکس معلومیږی: هرڅونه چی دغه حضرات حقیقتا بي ګناه دی، مګر د دشمنانو بي معنا خبرو هغوی ته باغی ،مفسد ،مجرم د حکومت څخه خطا شوی، بللي دی ،له هم دغه وجی ئي د نیولو په تلاش کي ؤو، مګر د الله تعالی حفاظت ورسره وو ،له هم دغه وجی کومه صدمه نه ورته ورسیده، او لکه څرنګه

چې تاسو حضرات دخپل مهربان حکومت دزړه خیرخواه واست، چې بنايي خیرخواهی ثابته پاته شوه........ الخ.

(تذکرة الرشید ص: ۷۹ج: ۱ط اداره اسلامیات انارکلی لاهور)

مهرباني وکړی دبنده پریشانی لیری کړی. ان الله مع المحسنین، والسلام محمد شفیق جلوی امام وخطیب جامع مسجد الله والی محله قاضیان والا اندرون پاک گیټ ملتان!

جواب: محترمه دهغه زمانی په ډیرو لیکنو کي داسی قسم عبارتونه پیداکیږی، چې په کم وخت کي دغه لیکنه شویده دهغه وخت صحیح صورت حال په واضحه الفاظو سره لیکل ومرګ ته ددعوت ورکولو سره مرادف ؤو، له هم دغه وجی هغه حضراتو دتوريې طریقه اختیار کړې وه، کم عبارت چې تاسو لیکلی دی، په هغه کي هم توریه شته. چې د دښمنانو په بې باکه الفاظو باندي وهغوی ته باغی، ومفسد، اومجرم، سرکاری خطاء کاره، ویل کیدله) په هغه کي ددشمنانو څخه مراد په خپله انګریزان اودهغوی حامیان دی، اوښکاره ده چې وهغه حضراتو ته مفسد یا مجرم ویل دهغوی بی هوده الفاظ ؤو اودخپل مهربان حکومت دزړه دخیرخواهی مطلب دالله تعالی اطاعت کونکی اوفرمان برداره کیدل دی. والله سبحانه وتعالی اعلم ۱۴۲۴/۶/۲۸.

دخیانت کونکو افرادو دبدعنوانی شکایت ولوړ رتبه افسرانو ته دکولو حکم

سوال: زید یو ایمانداره شخص دی اودهغه په وړاندی (اکل حلال وصدق حلال) سته دبدبختی له وجی هغه دیوی داسی اداري سره رابطه لری چیری چې دتغلب وتصرف، خیانت، رشوت، موقع موجودی دي، دهغه ملګری ددغه موقع څخه بیغمه فائدی پورته کوی یعنی (دعامو خلقو سره خیانت کوی) هغه په خپله پوهه سره دافهموی چې زه ډیر هوشیار یم اونه نیول کیږم، وهغه ته دهغه دتعلق لرونکو افسرانو تائید هم حاصل دی، دزید مسئولیت داسی کاردی

چي دی به دعوی غلطی په ګوته کوی، لیکن زید ددغه خیال څخه ددیره وخته خاموش اوپټه خوله دی، چي ددغه رسوائي څخه دده نوکری ختم کیږی، چي دهغه له وجی دهغه څخه لاندی کسان هم ډیر بد متاثره کیږی، په دغه مذکوره وجوهوسره آیا دزید دغه پټه خوله والی دمذهب له نظره صحی کیږي ؟اوکه دهغه دخیانت رسوا کیدل مناسب دی ؟ دزید لپاره ددغه دوارو څخه کم فعل ښه دی اوو شریعت ته نژدی بلل کیږي ؟ دمهربانی له مخی ودغه مذکوره فقراتو ته صاف اوواضحه جواب پردغه لاندی ادرس باندي دقرآن اوسنت په رونا کي که مرحمت وکړی نو به ښه وی. جواب : که چیری دزید دوظفی په مسئولیت کي ددغه افسرانو دطرزالعمل پلټنه شامله وی نو پرده باندي دهغه خلقو شکایت کول واجب دی، اوکه چیری دده په وظیفه کي دغه مسئولیت نه وی وربه غاړه شوی ،لیکن ودته پردغه بد کاریو باندي یقیني علم وی اودهغه څخه وملکی املاکوته نقصان رسیږی بیا هم دده پرذمه شکایت کول واجب دی، اودهغه دنوکری دبیری څخه په دغه فریضه کي کوتاهی کول ښه کار ندی، البته که چیری صرف یوه شبهه وی اویا دده ددغه عمل څخه وملکی املاکوته نقصان نه رسیږی نو شکایت کول واجب ندی، صرف رواء دی.

والله سبحانه اعلم ۱۱/۱۳۹۹/۱۰ (فتوی نمبر ۳۰/۱۷۳۸ د)

په دولتی سفر باندي دیو قریب یا انډیوال په کورکی داوسیدلو په صورت کي دهوټل داوسیدلو خرڅ ددولت څخه داخستلو حکم

سوال : ستاسو وخدمت عرض وړاندی کیږی، چي دپاکستان حکومت دهغه خلقولپاره چي په خارجی سفرځی داقانون جوړکړیدی چي دهغه دخرچی څخه علاوه داوسیدلودځای ځایګی مسئولیت هم حکومت پرغاړه اخستی دی ترداسی اندازی پوری چي حکومت دمخصوصه ښارو لپاره دخرچی څخه دری ګونه زیاده روپی ورکوی ،شرط ئي داایښی دی چي داعلی

درجې هوټل رسيد به وراندې کوي، څه کسان بيا په اعلی درجه هوټل کې اوسيدل له دې وجې څخه نه خوښه وي چې هلته دضرورت څخه زياده خرافاتي او دايمان سوځيدونکې ماحول وي، او دوهم دا چې هلته دخورک خرچه داصلي خرچې څخه ډيره زياته وي ،يو څوک ديو دوست يا عزيز په کورکې پاته کيږي دهوټل څخه زياد استراحت اوهوسائي محسوسه کوي اوبيا په داسې ځای کې داوسيدلو خامخا دده څخه هم څه خرچه کيږي، ليکن راحت، آرام، اوښه ماحول محسوسه کوي، ځکه حکومت دهغه ښار داوسيدلو لپاره قانوني ذمه داري اخستې ده، فتوی طلب کيدونکې ده، آيا دهغه هوټل څخه علاوه داوسيدلوځای باندې دمراعات داوسيدلو حقداره جوړيدايشي . جواب : کم څوک چې په دولتي دوره باندې دخپل دوست يا قريب په ځای کې پاته کيږي که چيرې ددولتي قوانينو لاندې هغه داوسيدلود ځای دخرچې مستحق وي نو دهغه څخه اخستل رواه دي، ليکن که چيرې مستحق نه وي نو بيا دهوټل ددرواغو رسيد ونه وراندې کول داوسيدلودځای د خرچې اوصوليدل رواه ندي، البته هغه اضافه رقم چې داوسيدلو دځای دمصارفو څخه علاوه ورکول کيږي، هغه اخستلای شي. دهغه څخه دې خپل مصرفونه پوره کړي. والله اعلم ۱۳۹۹/۱۰/۱ه.

فصل في اللحية واحكام الشعر وحلق الرأس والعانة وقص الشوارب وغيرها

(دږيرې اود بدن د مختلفو ويښتانو دخريلو اولنډيدلو وغيره احکام)

د ږيرې شرعي حيثيت (تفصيل دمصنف څخه)

دږيرې شرعي حيثيت، ږيره لنډه ول اويا تريوه مټ کمول .اوديوه مټ څخه دکمې دلو والا دامامت متعلق، دحضرت محترم دامت برکاتهم څو فتوای وې (فتاوی عثماني) جلد اول (فصل في الامامة والجماعة) کښې موجود دي، دتفصيل لپاره دهغه فتاوای ؤمطالعه دې وکړای شي . دغه تربحث لاندې فتوی دراولپنډی دمفتي محمد رضوان صاحب ده، چې په هغه

کبې شعوري ډېرې استفتاء په جواب کي دږيري اهميت اوشرعي حيثيت څخه متعلق پر څو امورو تفصيلي بحث کړيدی. اوديوی مفصلی فتوی دليکلو څخه وروسته ئي دحضرت محترم دامت برکاتهم العاليه وخدمت ته استولی ده، دغه فتوی ډيره اوږده ده، اوهم دارنګه دصاحب فتوی له طرفه څخه دغه فتوی (دږيري شرعي حيثيت) په نامه سره دکتاب په شکل کي هم شائع شويده، دلته داوږدوالی څخه دځان ساتلو په غرض ددغه فتوی اصلی ابتدائي حصه اودهغی متعلق دحضرت محترم برکاتهم جواب شائع کيږي (مرتب عفی عنه)

سوال : دخلقو څخه اوريدل کيږي چی ږيره سنت ده، که چيرئ پريږدي خوثواب دی اوکه ئي نه پريږدي نو هيڅ ګناه نشته، اودخلقو څخه داهم اوريدل کيږي چی دږيري کم خاص مقدار اندازه نشته. څونه چی دی خوښه وي هغومره پريږده، دهغه څخه دشريعت حکم پوره کيږي، اوحال داچی ددي پرعکس دبعضی خلقو وينا داوي چی دږيري لنډه ول په هيڅ حال کي هم رواءندی، که څه هم هغه ديوه مټ څخه بالا وی؟ په دغه سلسله کي دصحی نقطه نظره څخه ددلائلو سره وضاحت وفرماياست. جواب : دنارنه ؤ لپاره دږيري پريښودل واجب دی اودهغه مقدار اندازه يومټ (يعنی څلورګوتی) دی، ږيره دټولوانبياؤ عليهم الصلواة وتسليمات اتفاقی عمل، اومستقل عادت اوپه خپله زموږ آخيری نبی آنحضرت صلی الله عليه وسلم يو هميشنی عمل دی. ږيره اسلامی اوقومی شعار دی، دشرافت اوبزرګی علامه ده، دګڼنی اوغښتلی، اودنارينه اوښځينه ؤ ترمنځ امتياز اوفرق کونکي ده، په دغه سره دنارينه شکل پوره کيدل اوصورت نوراني کيږي، اوپيغمبرصلی الله عليه وسلم دهغی څخه دفطرت په الفاظو تعبير کړيدی، اومحمد صلی الله عليه وسلم وخپل اُمت ته دږيري دپريښودلو حکم کړيدی، لهذا ږيره دلوی احترام شی دی، اودهغی پريښودل واجب اوضروری دی، اودهغی لنډه ول حرام اوګناه کبيره ده اوپردغه باندي دټول اُمت اجماع ده. دږيري په باره کي دشريعت له طرفه څخه اهميت، اوتاکيد ته په نظرلوسره اهل علم حضراتُ هغه په اسلامی شعار کي داخله کړيده، بيا دږيري يوه اندازه دشريعت له طرفه څخه متعينه شويده، دهغه څخه کمه ول رواندی، اوهغه ديوه مټ اندازه ده، له هم دغه وجی دږيري لنډيدل اويا تريوه مټ کميدل ګناه ده، بلکه په دغه نوری هم څوګناوی

شاملي دی، او بله دا چې دغه ګناه تر عامو ګناوو ډیره غټه ده، یو له دغه وجې څخه چې دغه ګناه همیشه جاري وي او بل له دې وجې چې دا ګناه همیشه د خلقو په وړاندې کیږي.

جواب د حضرت محترم دامت برکاتهم العالیه څخه

محترم بنده زید مجدکم! السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته! ستا تصنیف (د ږیرې شرعي حکم) د ډیر وخت څخه پر میز باندې پرته ده، چې د وخت په پیدا کیدلو سره به ئې د سره څخه ګورم، لیکن اوس راغله هغه موقع، ماشاء الله په کراره کراره کتلو باندې مفید او مناسب معلومیږي، الله تبارک وتعالی دیني نافع او مقبول وګرځوي. آمین. البته د یو شافعي عالم یوه مقاله می تر نظر تیره شوه، چې په هغه کښې هغه ثابته کړې وه چې د شافعیه وو په نزد هم تر قبضې کمیدل مکروه دی (۱) او د شافعیه وو په نزد مطلقا مکروه ویل شویدی، نو پر تنزیهیه باندې دلالت کوي، که چیرې د هغه هم څه تحقیق راشي بنه به وي، او که نه شي را په موجوده شکل کې هم د هغه اشاعت ان شاء الله فائیده مند دی. (حاشیه په راتلونکې صفحه کې وګورئ)

د کافر ږیره لنډول رواء نه دی

سوال: د تذکیرة الرشید حصه اول څخه ص: ۱۹۵ څه فرمائیلی دی علماوو د دین په دغه باره کې چې و مسلمان حجام ته د یو هندو د ږیرې لنډول رواء دی که نه دی؟

جواب: د یو مسلمان یا کافر د ږیرې لنډیدل صحی نه دی او نه د هغه مزدوری اخستل صحی ده فقط. یو مفتي صاحب په فتوی کې دا خبره لکلې وه چې د هندو ږیره لنډه ول صحی ده، ځکه چې د هغه په مذهب کې ږیره لنډه ول صحی ده، له هم دغه وجې مزدوری اخستل هم صحی دی او د مسلمان ږیره لنډول هم صحی ده، لیکن اول به نصیحت ورته کوي، فقط. د حضرت مولانا ګنګوهي رحمة الله علیه فتوی، مولانا عاشق الهی میرټهی رح ده د ژوندانه په سوانح کې نقل کړیده، تاسو مو د صحی جواب څخه مستفید کړئ. بینوا وتوجروا.

جواب: في الدر المختار: وجازتعمير كنيسة وحمل خمر ذمي بنفسه او دابته باجر لا عصرها لقيام المعصية بعينه (شامي ص: ۳۴۵ ج: ۵) (۱) ددي څخه معلومه شوه چي مسلمان لره ديو كافرلپاره شراب جوړول اوپرهغه باندي مزدوري اخستل صحي ندي، البته شراب پورته كيدل او وړل اوپرهغه باندي مزدوري اخستل رواء دي. (۲) ځكه په اول صورت كي مزدوري پرهغه فعل باندي اخستل كيږي چي بعينه دګناه سره متعلق دي، اوپردوهم صورت بيا داسي نده. (۳) اوفقهاؤ رحمهم الله داأصول بيان كړيدي چي پراول قسم فعل باندي مزدوري اخستل وغيره ناروا دي، اوپردوهم قسم باندي رواء دي. (۴)

دتيرې شوې صفحې پټې برخه: (۱) دتفصيل لپاره وګورئ: (المجموع شرح المهذب) ج: ۲ ص: ۲۲۹ (طبع دارالكتب العلمية بيروت) وهامش فتاوى ابن حجر ج: ۴ ص: ۶۹ (طبع بيروت) وشرح مسلم للقاضي عياض ج: ۱ ص: ۱۳۴ (طبع بيروت) اوهمدارنګه پر دغه موضوع باندي دتفصيل لپاره وګورئ: دعلامه عبدالعزيزصديق الغماري رساله (افادة ذوي الافهام بان حلق اللحية مكروه وليس بحرام)

(۲) تنوير الابصار مع الدر المختار كتاب الحظر والاباحة فصل في البيع ج: ۶ ص: ۳۹۱ (طبع سعيد)(۳و۴) وفي البحر الرائق كتاب الكراهية فصل في البيع ج: ۸ ص: ۳۷۲ (طبع داراكتب العلمية بيروت) وحمل خمر الذمي باجر) يعني جاز ذلك وهذا عند الامام وقالا يكره لانه عليه الصلاة والسلام لعن في الخمر عشرة وعد منها حاملها وله ان الاجارة على الحمل وهو ليس بمعصية وانما المعصية بفعل فاعل مختار فصار كمن استاجره لعصره خمر العنب وقطفه، ولاحديث يحمل على الحمل المقرون بقصد المعصية وعلى هذا الخلاف اذا اجر دابة ليحمل عليها الخمر اونفسه ليرعى له الخنازير فانه يطيب له الاجرة عنده وعندهما يكره وفي التاتارخانيه: ولو اجر المسلم نفسه لذمي ليعمل في الكنيسة فلاباس به. وفي تبيين الحقائق كتاب الكراهية فصل في البيع: ج۷ ص: ۶۴ (طبع سعيد) وحمل خمر لذمي باجر) اى جاز ذلك ايضا، وهذا عند ابى حنيفة رحمه الله وقالا هو مكروه لانه عليه الصلاة والسلام لعن في الخمر عشرة وعد منها حملها، وله ان الاجارة على الحمل، وهو ليس بمعصية، ولاتسبب لها، وانما تحصل المعصية بفعل فاعل مختار، وليس الشرب من ضرورات الحمل، لان حملها قد يكون للاراقة او التخليل فصار كما لو استاجره لعصر العنب او قطفه، والحديث محمول على الحمل المقرون بقصد المعصية، وعلى هذا الخلاف اذا آجره دابة لينقل عليها الخمر او آجره نفسه ليرعى له الخنازير فانه يطيب له الاجر عند ابى حنيفة رحمه الله وعندهما يكره. وكذا في الهندية ج: ۴ ص: ۴۵۰ (طبع رشيديه كوټته) وفتاوى قاضيخان على الهندية ۳۲۴/۲) والفقه الاسلامي وادلته ج: ۴ ص: ۲۳۴ (طبع دارالفكر دمشق)

که چيرې زموږ تربحث لاندې مسئله باندي غور وشي نو دغه مزدوري اخستل پراول قسم باندي كيږي، ځكه ږيره لنډول بعينه معصيت دي اوپه دغه كښې دكافر اومسلمان جلاوالى هم دارنګه ندى شوى، لكه څنګه چي دشرابو په مسئله كي نشته، دارنګه ږيره لنډيدل اوپرهغه

باندي آجرت اخستل په هر صورت ناروا دی، که هغه دکافر دپيري لنديدل وی که دمسلمان. اوداويل چی ځکه دکفارو په مذهب کي روا دی، له هم دغه وجی دهغه کومک اوپرهغه باندي مزدوری اخستل روا دہ، په دغه وجه سره روا نده که چيری داسی شی نو د شرابو جوړيدل اوپرهغه باندي مزدوری اخستل هم بايد روا شی، اوحال داچی هغه روا نده نو داهم نه روا کيږي. اوداوينا خو بالکل بی بنياده اوغلطه ده چی دمسلمان پيره کچنی کيدل هم روا ده. له هم دغه وجی ټولو فقهاؤ استيجار علی المعاصی اواجرت علی المعصية ناروا ليکلی دی، دمثال په توګه ددرمختار داعبارت ملاحظه کړی : لاتصح الاجارة لعسب التيس ولا لا جل المعاصی مثل الغناء، والنوح، والملاهی، الخ (ص : ۴۰۱ ج: ۵) (۱)

والله سبحانه وتعالی اعلم محمد تقي عثماني ۹/۱۳۷۸/۱۰ الجواب صحيح بنده محمد شفيع عثماني عفی عنه.

(ترنامه لاندی دوريښتانو دپاکولو احکام، ترنامه لاندی وريښتان اودصفائي دورځو تعين اودبغل دوريښتانو دصفائي احکام)

سوال : په حديث کښی دنامه لاندی وريښتانو دپاکولو حکم شته نو دهغه اندازه څونه ده ؟ آيا دنامه څخه ئي شروع کړی يا لاندی ديو ځای څخه ؟ اوهم دارنګه دبغلو دوريښتانو هم مسئله راته بيان کړه. جواب : داخبره دفقه په کتابو کي شته چی دنامه څخه لاندی وريښتانو پاکول دنامه څخه لاندی متصل شروع دی : قال في الهندية : ويبتدئ من تحت السرة (شامی ج: ۵ص: ۲۶۱) (۲) ليکن دآخری حد اندازه وماته دفقه په کتابو کي نه ده راپيدا شوی، البته په حديث کي دهغه لپاره (د حلق العانة) لفظ راغلی دی (۳) علامه زبيدی ددی تشريح داډول کوی : قال ابو الهيثم، العانة منبت الشعر فوق القبل من المراة وفوق الذکر من الرجل والشعر النابت عليهما يقال له الاسب قال الازهری : وهذا هو الصواب (تاج العروس ص: ۲۸۵ ج: ۹) (۴)

(۱) الدر المختار كتاب الاجارة باب الاجارة الفاسدة ج: ۲ص: ۵۵ (طبع سعيد) وفی المبسوط للسرخسی ج: ۱۶ص: ۷۸(طبع دار الفكر بيروت) واذا استاجر فحلا لينزيه لم يجز للاثر الذی جاء به النهی عن رسول الله صلی الله عليه وسلم عن التيس........ ولاتجوز الاجرة على تعليم الغناء والنوح لان ذلک معصية . وفی الهندية ج: ۴ ص: ۴۴۹ (طبع رشيديه) ولا تجوز الاجارة على شئ من الغناء والنوح والمزامير والطبل وشئ من اللهو الخ (۲) ردالمختار كتاب الحظر والاباحة فصل في البيع ج: ۶ص: ۴۰۶ (طبع سعيد) (۳) وفی صحيح البخاری باب تقليم الاظفار ج ۲ ص: ۸۷۵ (طبع قديمی كتب خانه) عن ابن عمر رض ان رسول الله صلی الله عليه وسلم قال: من الفطرة حلق العانة وتقليم الاظفار وقص الشارب .(۴و۶) تاج العروس للزبيدی فصل العين ج: ۱ص: ۸۱۱۶ طبع موقع الوراق.

اوعلامه مطرزی رح ليکلی دی: هی الشعر النابت فوق الفرج، المغرب، ص: ۶۴ج:۲(۱) ددی څخه معلومه شوه چی دعانة اطلاق پرهغه وریښتانو باندي کیږي چی دشرمګاه څخه لوړوی، لهذا نودهغه آخری حد شرمګاه ده . (۲) البته يو قول داهم دی الشعر النابت على قُبل المرأة (تاج العروس ص: ۲۸۵ ج:۹(۳) له هم دغه وجی احتیاط په دغه کي دی چی دشرمګاه څخه لوړو وریښتان هم پاک کړه شی اوپه خپله پرشرمګاه باندي راشنه شوی وریښتان هم . (۴) البته دشاووریښتان په دغه حکم کي داخل ندی . دغه پاکول په هره هفته کي دجمعی په ورځ مستحب ده . اوترڅلویښت ورځی بالابد بیله صفائي تیرول مکروه تحریمی دی . كذا في درالمختار مع الشامی ج: ۵ص:۲۶۱(۵) دبغل دوریښتانو په پاکولو کي هم دغه تفصیل دی . والله اعلم بالصواب ۱۳۹۱/۵/۲۵ه (فتوی نمبر ۲۲/۶۸۶ب) الجواب صحيح بنده محمد شفيع عفا الله عنه.

(۱) المغرب في ترتيب المعرب، العين مع الواوج :۲ص:۹۰(طبع مكتبة اسامةبن زيد حلب) د(۲سه ۴پوری) وفی مرقاة المفاتيح كتاب اللباس باب الترجل ج:۸ص:۲۰۹(طبع رشيديه) في حلق العانة ذی الشعر الذی حوالی ذكر الرجل وفرج المرأة زاد ابن شريح ، وحلقة الدبر، فجعل العانة منبت الشعر مطلقا، والمشهور الاول ،وفی فتح الباری باب قص الشارب ج : ۱۰ ص: ۳۴۳(طبع دارالمعرفة بيروت) قال النووی المراد بالعانة الشعر الذی فوق ذكر الرجل وحواليه وكذا الشعر الذی حوالی فرج المراة ونقل عن ابی العباس بن سريج انه الشعر النابت حول حلقة الدبر فتحصل من مجموع هذا استحباب حلق جميع ماعلى القبل والدبر وحولهما .... وقال ابو شامة العانة الشعر انابت على الركب بفتح الراء والكاف وهو ما انحدر من البطن فكان تحت الثنية وفوق الفرج وقيل لكل فخذ ركب وقيل ظاهر نفرج وقيل الفرج بنفسه سواء كان من رجل اوامرأة قال ويتحب اماطة الشعر عن اقبل والدبر بل هو من الدبر اولى خوفا من ان يعلق شئ من الغائط فلا يزيله المستجى الا بالماء ولايتمكن من ازالته بالاستجمار. وفی فيض القدير للمناوی رح حرف العين ج:۴ص: ۳۱۶(طبع مكتبة تجارية مصر) وحلق العانة) الشعر الذی خول ذكر الرجل وفرج المراة الخ . وكذا في التيسير شرح الجامع الصغير حرف العين ج: ۲ص:۲۵۸ (طبع مكتبة الامام الشافعی رياض) وفی شرح النووی كتاب الطهارة باب خصال الفطرة ۲۸/۱ طبع قديمی) والمراد

العانة الشعر الذي فوق ذكر الرجل وحواليه وكذالك الشعر الذي حوالي فرج المراة ونقل عن ابي العباس بن سريج انه الشعر النابت حول حلقة الدبر فيحصل من جميع هذا استحباب حلق جميع ما على القبل والدبر وحولهما . وفي العرف الشذي على جامع الترمذي، ابواب الآداب، باب ماجاء في تقليم الاظفار ۱۰۳/۲،(طبع قديمي) الاستحداد هو حلق العانة بالحديد والمراد ازالته كيف ماكان من العانة وما فوقها وحوالي فرجها وقيل : شعر حلقة الدبر. مجمع البحار .... هو الشعر على الفرج اومنبته قيل يستحب حلق ما على القبل والدبر وماحولها . وكذا في الطحطاوي على مراقي الفلاح ص: ۲۸۴، ثم العانة هي الشعر الذي فوق الذكر وحواليه وحوالي فرجها ويستحب ازالة شعر الدبر خوفا من ان يعلق به شيئ من النجاسة الخارجة فلا يتمكن من ازالته بالاستجمار. وفي البحر الرائق ج: ۱ ص: ۱۲۹ (ط دار الكتب العلمية بيروت) والمراد بالعانة الشعر فوق ذكر الرجل وحواليه الى السرة . وفي مجمع الانهر شرح الملتقي ج: ۱ ص: ۲۸۲ (ط دار الكتب العلمية بيروت) العانة وهي منبت الشعر وقيل الى الشق . وفي الشامية فصل في الاحرام ۴۸۱/۲(طبع سعيد) والعانة الشعر القريب من فرج الرجل والمراة ومثلها شعر الدبر بل هو اولى بالازالة لئلا يتعلق به شئ من الخارج عند الاستنجاء بالحجر.. (۵) ج:۶ص: ۴۰۶(طبع سعيد) وفي التيسير بشرح الجامع الصغير حرف القاف ج:۲ص:۲۸۵ (طبع مكتبة امام شافعي رياض) وجاء في بعض الاخبار انه يفعل كل اربعين وفي بعضها كل اسبوع ولا تعارض لان الاربعين اكثر المدة والاسبوع اقلها . وفي مرقاة المفاتيح شرح المشكوة باب الترجل ۱۶۳/۱۳(ط) فالاسبوع افضل والخمسة عشر هو الاوسط والاربعون هو الابعد ولا عذر فيما وراء الاربعين ويستحق الوعيد عندنا الخ وفي الهندية الباب السابع عشر في الختان ۳۵۷/۵(ط رشيديه) ويحلق عانته وينظف بدنه بالاغتسال في كل اسبوع مرة فان لم يفعل ففي كل خمسة عشر يوما ولا يعذر في تركه وراء الاربعين فالاسبوع هو الافضل والخمسة عشر الاوسط والاربعون الابعد ولاعذر فيما وراء الاربعين ويستحق الوعيد كذا في القنية . وفي مجمع الانهر شرح الملتقي فصل في البيع ج: ۴ ص: ۲۲۶ (طبع دارالكتب العلمية بيروت) والسنة نتف الابط وحلق العانة والشارب. وفي القنية ويستحب حلق عانته وتنظيف بدنه بالاغتسال في كل اسبوع مرة فان لم يفعل ففي خمسة عشر يوما مرة ولاعذر في تركه وراء اربعين الخ . وفي الفقه الاسلامي وادلته ج: ۱ص: ۴۰۸(ط دار الفكر بيروت) ويكره ترك التقليم والحلق لشعر الراس والعانة والنتف فوق اربعين يوما الخ

دښځې دمخ ښخه دوربښتانو دپاکولو حکم اودمتعلقه حدیث تحقیق

(فارسی فتوی)

سوال : چه میفرمایند علماء دین ومفتیان شرع متین اندرین مسئله که دربعض مواضع زنان عادت دارند که بذریعه رشته یا موکش یا پودر .الغرض به هر آله که مناسب باشد مویهائ چهره خود را خارج کرده صاف می نمایند تاکه درپیش شوهران خود زیاده زینت دارد زیاده محبوب باشند واین رسم ورواج را ازایام جاهلیت تاهنوز جائز ومباح دانسته عمل میکنند، مگر في الحال بعض حضرات ممانعت فرموده اند ازروی این حدیث شریف (قد لعن النبی صلی الله علیه وسلم النامصة والمتنمصة والواصلة والمستوصلة والواشمة والمستوشمة والواشرة

والمستوشرة .... التنمص هو نتف شعور اوجه يقال تنمصت المراة اذا تزينت بنتف شعر وجهها، كذا في تفسير روح البيان درتفسير آية ولآمرنهم الخ مستدعى است كه براه كرم اين حديث را توضيح فرمايند كه صحيح حديث است يا غير صحيح ؟ بعده بمطابق قانون شرعى حكم فرمايند . بينوا وتوجروا .

دمذكوره فارسي سوال پښتو ترجمه (دمصنف څخه)

په بعضو ځايو كي دښځو داعادت وى چي په ذريعه .... يا پوډرو، الغرض كمه آله چي ددغه مقصد لپاره مناسبه معلوميږى . دهغى څخه دخپل مخ وريښتان پاكوى، چي دخپلو ميړو په وړاندى ددير زيب وزينت ښائست ښكاره كيدل وكړى اودغه رسم ورواج دپخوانى جاهليت څخه تراوسه رواء اومباح بلل كيږى، مگر اوس بعض حضراتو ددغه حديث شريف له مخى ددغه فعل ممانعت كړيدى، حديث دادى : قد لعن النبى صلى الله عليه وسلم النامصة والمتنمصة والواصلة والمستوصلة والواشمة والمستوشمة والواشرة والمستوشرة .... التنمص هو نتف شعور الوجه يقال تنمصت المرأة اذا تزينت بنتف شعر وجهها، كذا في تفسير روح البيان په تفسير كي دآيت (ولآمرنهم) الخ . غوښتنه داده چي دپاره دكرم ددي حديث وضاحت وكړى، آيا دغه صحيح دى اوكه غير صحيح ؟ ددي وضاحت څخه وروسته دشريعت دقانون مطابق مو دحكم څخه خبر كړى . (ملا داد محمد سنده) جواب: دغه حديث خو صحيح دى، په صحيح بخارى اومسلم په دواړو كي په څوطريقو سره ذكرشويدى . (بخارى جلد : ۲ ص: ۸۷۶(۱) ومسلم ج: ۲ ص: ۲۰۴)(۲) ليكن علامه ابن عابدين رح په ردالمحتار كي دغه پرداسى صورت باند ى حمل كړيدى كله چي ښائست دنورو لپاره وى، دخپل ميړه لپاره ښائست څرنگه چي دنصوصِ شرعيه ؤو څخه مستحب او مطلوب دى، له هم دغه وجى پرهغه باندي ئي حمل كيدل ليرى بللى دى .

---

(۱) كتاب اللباس باب المتنمصات (طبع قديمى كتب خانه) (۲) كتاب اللباس باب تحريم فعل الواصلة والمستوصلة (طبع نعمانيه .

قال في ردالمحتار: ولعله محمول على ما اذا فعلته لتتزين للاجانب، والا فلو كان في وجهها شعر ينفر زوجها عنها بسببه، ففی تحریم ازالته بعد، لان الزينة للنساء مطلوبة للتحسين، الا ان يحمل على مالاضرورة اليه لما في نتفه بالمنماص من الايذاء. (ردالمحتار ص، ۳۲۸ج، ۵) (۱) البته پردونه خبره باندي خو عام فقهاء اوشراح دحديث متفق په نظر راځي كه چيرې ديوې ښځې د ږيري يا بريتو وريښتان راوتلي وي نو دهغه پاکول دانه چې يوازې جائز دی بلکه مستحب دی (۲) دهغه حاصل دادی چې دحدیث مفهوم عام دی، كه ښائست ديگانه لپاره وی . که ښائست دمړه لپاره، په هر صورت دمخ وريښتان كښل حرام اوناروا دی، مگر دږيري اوبريتو وريښتان ددغه څخه مستثنی فهمول شویدی، (۳) داستثناء وجه داکیدایشی چې دږيري اوبريتو وریښتان عادتا زیاد وی، که چیری دغه وريښتان غټ شی نو دښځی ښائست بالکل ختم کیږي . ددی څخه علاوه دنارینه وُسره ئي مشابهت پوره کیږی، اوجلاوالی به ئي مشکل شی ،په هرحال ! که دعلامه شامی رح تحقیق واخستل شی چې دحدیث څخه تزیین للاجانب باندي حمل کړی اویا عام فقهاء اوشراح چې دحدیث مفهوم حدیث عام دی، په هر صورت ږیره اوبريتونه پاکول دښځولپاره جائز بلکه مستحب دی، لکه څنگه چې علامه شامی رح مخ ته ځی اوفرمائي :وفی تبيين المحارم ازالة الشعر من الوجه حرام الا اذا نبت للمرأة لحية أوشوارب فلا تحرم ازالته بل تستحب.، (شامی ج :۵ ص: ۳۲۸) (۴) اوامام نووی رح په شرح کي دصحيح مسلم فرمائي : وهذاالفعل الحرام الا اذا انبتت المرأة لحية او شوارب فلا تحرم ازالتها بل تستحب (صحيح مسلم مطبوعه اصح المطابع ص : ۲۰۵ ج: ۲) (۵) وهكذافی القسطلانی في شرح البخاری (حاشية الشيخ احمد على على البخاری ص : ۸۷۸ج :۲) (۶) والله سبحانه وتعالى اعلم وعلمه اتم واحكم احقر محمد تقي عثماني عفی عنه ۱۳۷۸/۹/۱۴(فتوی نمبر ۲۲/۶۸۶ب) .

الجواب صحیح بنده محمد شفيع عفا الله عنه

(١)كتاب الحضر والاباحة فصل في النظر والمس ج: ٦ص: ٣٧٢(طبع سعيد) (٢) وفى التيسير بشرح الجامع الصغير حرف اللام ج ٢ص:٥٧١(طبع مكتبة الامام الشافعى رياض) ان ذلک حرام بل عده بعضهم من الكبائر للوعيد عليه باللعن نعم ان نبت للمراة لحية لم تحرم ازالتها بل تندب . وفى شرح النووى على مسلم باب خصال الفطرة ج: ٣ص: ١٤٩ (طبع دار احياء التراث العربي بيروت) الثانية عشر حلقها الا اذانبت للمراة لحية فيستحب لها حلقها، والله اعلم وكذا في نيل الاوطار للشوكانى رح ج ١ اص ١٤١ (طبع ادارة الطباعة المنيرية) وفى شرح سنن ابى داؤد للعينى باب السواک من الفطرة ج: اص ١٦٢(طبع مكتبة الرشد رياض)الثانية عشر حلقها اذانبتت للمراة لحية يستحب حلقها . (٣) وفى عمدة القارى قبل باب اعفاء اللحى ج:٢٢ ص:٤٧ (طبع مكتبة رشيديه كوئته) وقال النووى ، يستثنى من الامر با عفاء اللحى مالو نبت للمراة لحية فانه يستحب لها حلقها، وكذا لو نبت لها شارب اوعنفقة . وفى فتح البارى قبل باب اعفاء اللحى ج ١٠ ص: ٤٤٩ (طبع مكتبة الرشد رياض) وقال النووى يستثنى من الامر باعفاء اللحى مالو نبتت للمراة الحية فانه يستحب لها حلقها وكذا لو نبت لها شارب اوعنفقة . وفى تحفة الاحوذى باب ماجاء في المتشبهات بالرجال الخ ج: ٨ص: ٥٦ (طبع دارالكتب العلمية بيروت)وقال النووى : يستثنى من النماص ما اذانبت للمراة لحية اوشارب اوعنفقة فلايحرم عليها ازالتها بل يستحب الخ (٤)كتاب الحظر والاباحة فصل في النظر والمس ج ٦ ص: ٣٧٣ (طبع سعيد) (٥) شرح النووى على صحيح مسلم. كتاب اللباس باب تحريم الواصلة ج ٢ ص: ٢٠٥ (طبع قديمى كتب خانه) (٦)صحيح البخارى ج: ٢ ص: ٨٧٨ (طبع قديمى كتب خانه).

فصل في السلام (دسلام متعلق دمسائلو بيان) دمشرک دسلام جواب څه ډول بايد ورکړه شي؟

سوال : مشرک ته د سلام ويلو حکم څه دی ؟ اودمشرک دسلام جواب څرنګه ورکړه شي ؟

جواب : مشرک ته سلام ويل ناروا ه دی . (١) لهذا دسخت ضرورت په وجه وهغه ته د آدبي الفاظو استعمال دي وکړای شي . والله اعلم احقر محمد تقي عثماني عفى عنه ٨٧/١٣/٣٠ه (فتوى نمبر ١٩/٣الف)

الجواب صحيح محمد عاشق الهى عفا الله عنه

---

(١)ددغه مسئلې مفصل تحقيق دحضرت محترم دامت برکاتهم العاليه په خپل کتاب تکمله فتح الملهم ج ٤ ص: ٢٥٥ کي ليکلی دی چی دهغه خلاصه داده چی دصحيح مسلم حديث (لاتبدئوا اليهود ولا النصارى بالسلام) ددی حديث په بناء باندي دجمهورو فقهاؤ مسلک دادی چی دمسلمان لپاره وغير مسلمان ته دمخه سلام ويل ناروا ه دی، اودغه دامام شافعی رحمه الله مسلک دی او دبعض علماؤ په نزد رواه دی اودرواوالی داخبره حضرت ابن عباس رضی الله عنهما، حضرت ابو امامه، او حضرت ابن ابی محيرز رحمهم الله څخه هم مروي دی . علامه ماوردی رحمه الله هم داسې بيان کړيدی مګر دهغه سره ئی دا بيان کړيدی، چی السلام عليکم يعنی دجمع د صيغی پرځای دی السلام عليک ورته وويل شي . دجواز قائلين دسلام په متعلق داحاديثو دعموم اودسلام دحکم دخپريدلو څخه استدلال کوی مګر علامه

نووی رحمه الله پردغه دلیل باندي پو مانلی دی، چی دا دلیل باطل دی ځکه دسلام حکم عام دی چی دهغه ځخه ذی دشوی حدیث دمسلمان په وراندی وغیرمسلمانانو ته خاص کړه شویدی، علامه نووی رحمه الله اضافه دافرمائیلی دی چی دبعضی شوافعو حضراتو داوینا ده چی وغیرمسلمانانو ته اول سلام ورته ویل مکروه دی مگر حرام ندی اوددي سره داخبره هم ضعیفه ده ددي وجی چی په حدیث کښی کم ممانعت راغلی دی هغه دحرمت لباره دی لهذا صحی داده چی وهغوی ته دسلام اول والی حرام دی، البته قاضی رح دعلماؤ دیو جماعت داقول رانقل کریدی چی وغیر مسلم ته ضرورت اودحاجت اویا دیو بل سبب په بناء باندي اول وارسلام ورته ویل روا دی، دغه قول دعلامه نخعی اودحضرت علقمه ځخه روایت شویدی . دامام اوزاعی ځخه مروی دی که چیری ته وغیر مسلمانانو ته سلام وکړی نو صلحاؤ هم سلام ورته کریدی، اوکه ته سلام پریږدي نو داهم دصلحاؤ طریقه ده، یعنی دسلف صالحینو ځخه دواړی طریقی مروی شویدی.

اوپه فتاوی هندیه کښی راغلی دی چی وذمیانو ته په سلام کولو کښی دعلماؤ اختلاف دی، بعضو فرمائیلی دی چی وذمیانو ته سلام کولکی شرعا هیڅ حرج نشته . اوبعض حضراتو بیا منعه کریده نو هم دغه اختلاف هغه وخت دی چی کله وذمی ته دسلام کولو حاجت نوی که چیری دمسلمان وذمی ته کم حاجت اوغرض وی نو بیا وهغه ته په سلام کولو کي کم حرج نشته . فقیه ابو اللیث رحمه الله فرمائیلی دی که چیری ستا تیریدنه دیو داسی قوم په وراندی وی چی په هغه کي کفارهم وی نو په تاته اختیار دی که غواړی دمسلمانانو نیت وکړه وهغوی ته السلام علیکم ؤوایه اوکه غواړی داؤوایه السلام علی من اتبع الهدی ـــ وفی صحیح للامام مسلم رح ج؛ ۷ص؛۵ (طبع دارالفکر بیروت) عن ابی هریرة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال، لا تبدؤ الیهود ولا النصاری با لسلام، فاذالقیتم احدهم في طریق فاضطروه الی اضیقه . وفی التیسیر بشرح الجامع الصغیر للمناوی رح ج؛۲ص؛ ۹۴۴ (طبع دارالنشر ریاض) لاتبدؤ الیهود ولا النصاری بالسلام) لان السلام اعزاز ولایجوز اعزازهم فیحرم ابتداؤهم به علی الاصح عندالشافعیة الخ، وفی عمدة القاری هم هذا العموم مخصوص بالمسلمین فلا یسلم ابتداء علی کافر لقوله لا تبدؤ الیهود ولا النصاری بالسلام (الحدیث) وفی فتح الباری باب التسلیم في مجلس فیه اخلاط الخ ج: ۱۱ص؛ ۳۹ (طبع دارالمعرفة بیروت) وهو مفرع علی منع ابتداء الکافر بالسلام وقد ورد النهی عنه صریحا فیما اخرجه مسلم والبخاری في الادب المفردمن طریق سهل بن ابی صالح عن ابیه عن ابی هریرة رفعه لا تبدء والیهود والنصاری بالسلام الخ وفی فیض القدیر للمناوی رح ج؛۶ ص؛ ۳۸۶(طبع المکتبة التجاریة مصر) لاتبدؤ الیهو ولاالنصاری لان السلام اعزاز واکرام ولایجوز اعزازهم ولا اکرامهم بل اللائق بهم الاعراض عنهم وترک الالتفات الیهم تصغیر الهم وتحقیر الشانهم فیحرم ابتداؤهم به علی الاصح الخ.

وکذا في مرقاة المفاتیح ج؛ ۹ص؛ ۵۰ (طبع مکتبة امدادیه ملتان) وفی الهندیة ۳۲۵/۵ کتاب الکراهیة الباب السابع في السلام (ط رشیدیه) واما التسلیم علی اهل الذمة نقد اختلقوا فیه قال بعضهم ؛ لاباس بان یسلم علیهم، وقال بعضهم لا یسلم علیهم، وهذا اذلم یکن للمسلم حاجة الی الذمی، واذاکان له حاجة فلا باس بالتسلیم علیه، وفی الدر المختار (۴۱۲/۶) فصل في البیع فرع کتاب الحظر والاباحة (ط سعید) وفی شرح البخاری للعینی في حدیث ای الاسلام خیر ؟ قال اطعم الطعام وتقرأالسلام علی من عرفت ومن لم تعرف قال وهذا التعمیم مخصوص بالمسلمین، فلا یسلم ابتداء علی کافر لحدیث لا تبدء والیهود والنصاری بالسلام الخ.

وغیر محرم ته دسلام کولو حکم، ولیور ته دوریندارې دسلام کولو حکم، دخورک په دوران کي دسلام کولو حکم

سوال: (۱)... وغیری محرم ښځی ته دسلام کولو څه حکم دی ؟ اوکه غیر محرمه ښځه که چیری ونارینه ته سلام وکړی نو قبلوی به ئي اوکنه ؟ (۲)... دلیوروورینداری ته سلام ویل جائز دی

اوکه ورېنداره به ولیوره ته سلام کوي، په دوارو صورتو کي جواب راته ولیکئ. (۳).. ده ووډي دخوړلو په وخت کي که یوڅوک سلام ؤوايي نو قبلوي به ئي که نه؟ —— جواب: (۱) وغیري محرمي ښځي ته که چیري ځوانه وي نو وهغی ته سلام کول مکروه دي(۱). همدارنګه دښځي لپاره وغیري محرم ته سلام کول مکروه دي، (۲) اوکه یو څوک سلام وکړي نو دهغه دسلام جواب واجب ندی لیکن رواء دي، (۳) کذا یفهم من الدر المختار ورد المحتار (ص: ۴۱۴ وص: ۴۱۵ ج: ۱)(۴)

د (۲) جواب: صریح جزئیه نسوه پیدا البته.

(۱تر ۴) دغیر محرم نارینه لپاره وښځه ته او وښځه ته دغیر محرم سلام کولو کي دشرعي حکم په باره کي دحضرت محترم دامت برکاتهم العالیة په تکمله فتح الملهم ج: ۵ ص: ۱۵۸ تر ۱۶۰ پوري چی کم بحث لیکلی اوفرمائیلی دی، دلته دهغه خلاصه نقل کیږي: د صحیح مسلم حدیث دی: عن عائشه رضی الله عنها ان النبی صلی الله علیه وسلم قال: لها ان جبرئیل یقراء علیک السلام قالت فقلت وعلیه السلام ورحمة الله، دنقل کولو څخه وروسته حضرت دامت برکاتهم العالیه فرمائیلی دی قوله ان جبرئیل یقرء علیک السلام، یعنی درسول صل الله علیه وسلم وحضرت عائشه رضی الله عنها ته داوینا چی جبرئیل وتاته سلام وایي، ددغه څخه امام بخاری رحمه الله په دغه باندي استدلال کړیدی چی دنارینه لپاره وبیګانه ښځی ته سلام کول رواء دی. ځکه حضرت جبرئیل علیه السلام دنارینه په شکل کي راتګ کوی، ددی څخه علاوه امام بخاری رحمه الله دحضرت سهل بن سعد رضی الله عنه دحدیث څخه هم استدلال کړیدی چی بعضی صحابه کرامو به دجمعی په ورځ دیوی زړی ښځی په وراندی تلل چی دهغوی لپاره به ئي خورما اوکمه خورکه تیاره وله نو صحابه کرامو به وهغوی ته سلام کوی. هم دارنګه امام ترمذی رحمه الله هم دحضرت اسماء بنت یزید رضی الله عنها حدیث رانقل کړیدی اوفرمائیل ئي دی چی پر موږ ښځوچی به نبی صلی الله علیه وسلم تیریدی نو پیغمبر صلی الله علیه وسلم به وموږ ته سلام کوی، اوهم دارنګه په صحیح مسلم کي حضرت ام هانی رضی الله عنها څخه روایت شویدی چی زه به دپیغمبر صلی الله علیه وسلم به وراندی راغلم اوهغه غسل کاوی نو ما وپیغمبر صلی الله علیه وسلم ته سلام ؤوایه. علامه ابن بطال رحمه الله فرمائیلی دی دنارینه ؤ وزنانه ؤ ته اودزنانه ؤ ونارینه ؤ ته سلام کول جائز دی، په دی شرط ی دفتنی بیره به نوی، مالیکیه حضراتو دبندوالی په خاطر دځوانی اوبوډی ښځی ترمنځ فرق کړیدی اوفرمائي چی وځوانی ښځی ته سلام کول ممنوع دی اووبوډی ته سلام کول رواء دی. اخرنګه چی علامه ربیعه رحمه الله مطلقا منعه فرمائیلی ده اودکوفی علماؤ بیا فرمائیلی دی چی دښځو لپاره ونارینه ؤ ته اول سلام کول جائز ندی، ځکه چی ښځی خو دآذان، اقامت، او په لوړ آواز د تلاوت کولو څخه، منعه شویدی البته محرم ددغه حکم څخه مستثنی دی لهذا دښځی لپاره ومحرم نارینه ته سلام کول رواء دی، بعض حضراتُ بیا دښائسته اوغیر ښائسته ترمنځ فرق کړی دی —— واما غیره فیکره له ان یسلم علی المرأة الاجنبیة الا ان تکون عجوزة عن مظنة الفتنة، ددغه تفصیل څخه وروسته حضرت دامت برکاتهم العالیه فرمائیلی دی هیڅ داسی حدیث زما په علم کي نسته، چی په هغه کښی دسلام څخه منعه شوی وی اوهغه دی هم منعه کړی وی هغه دفتنه دبیری له وجی څخه منع کړیده لهذا مناسبه دامعلومیږی چی مکروه والی ته بیره دفتنی دقید سره مقیده کیږي که چیری داسی نشی نو داحادیثو ظاهر ددغه پرجواز باندي هم دلالت کوی. والله اعلم وفی مرقاة المفاتیح شرح المشکواة باب السلام ج: ۹ صک ۵۶ (طبع مکتبة امدادیه ملتان) واما غیره فیکره له ان یسلم علی المرأة الاجنبیة الا

ن تكون عجوزة بعيدة عن مظنة الفتنة قيل ، وكثير من العلماء لم يكرهوا تسليم كل منهما على الاخر اه . ومهما قيل بالكراهة على ما هو الصحيح، فلم يثبت استحقاق الجواب . وفی شرح ... على ... ما قيل ما جاء في السلام على اليهود والنصراني ج، ۴ ص، ۴۵۸ (طبع دار الكتب العلمية بيروت)

ليور دورينداری لپاره چونكه غير محرم دی له هم دغه وجی ددي تقاضا داده چی دسلام په باره کي فقهاؤ چی دبيگانه فتياتو کم حکم ليکلی دی (۱) هغه دی پردغه باندي هم جاری شی او سلام ويل دی مکروه شی (۲) د(۳) جواب كله كه ددوی خورونکی په خوله کي گوله وه او دجواب ورکولو څخه تکليف ؤ په دغه وخت کي سلام ويل مکروه دی او که په جواب کي تکليف نه ؤ بيا جائز دی . ان الكراهة انما هی في حالة وضع اللقمة في الفم كما يظهر مما في حظر المجتبی . (شامی ص، ۴۱۵ ج :۱) (۴) والله سبحانه اعلم ۱۳۹۶/۱۱/۲۲/(فتوی نمبر ۲۷/۲۵۹۶ و) .

فصلٌ في احكَامِ الجوّال

(دموبائل تلفون متعلق دمسائلو بيان)

دلمانځه په حالت کي دموبائل دړنګ وهلو مسئله پر، حالتِ حقن، باندي قياس کول اودلمانځه دفساد حکم

سوال : معظم او محترم حضرت دامت برکاتهم العاليه، السلام عليکم ورحمة الله وبرکاته ! په تيرو ورځو کښی دلمانځه په حالت کي دموبائل تلفون دبند ولو په باره کي يو مضون دجناب وخدمت ته داصلاح او نظر ثانی لپاره وړاندی کړيشوی ؤو، دهغه په جواب حضرت محترم ليکنه کړی وه چی : دموبائل تلفون دبندولو مسئله داحتقان پر مسئله باندي په قياس کولو کی

واحقر ته هم سوال پيداشو، په عام ډول خو ړنګ ديرڅربند يدلايشي، اوهغه ځخه هغه اضطراب نه پيداکيږي کم چې دحقن په صورت کي وی، په اصولی درجه سره وبنده ته ستاسو ددغه خبری سره اتفاق دی اوهيڅ شبهه هم نشته، اصل قابل داشتباه صورت دادی که چيری په مسجد کي دجماعت دلمانځه په شکل کي ديو چا دتلفون ځخه مسلسل ړنګ راځی او دړنګ آواز هم لوړ وی اودهغه سره سره پرغزل باندي هم مشتمل وی اودلږعمل په وجه سره دموبائل دړنګ بنديدل ممکن هم نه وی، آيا په دغه صورت کي دعمل کثير په وجه دلمانځه .

(۱و۲)وګوری تيره شوی تفصيلی حاشيه (۳) وفی الدر المختار ج: ۱ ص: ۶۱۶(طبع سعيد) مطلب المواضع التی يکره فيها السلام، سلامک مکروه علی من ستسمع ....ږ ودع اکلا اذا کنت جائعا . وفی رد المحتار تحت قوله (الا اذاکنت جائعا الخ) انظر ما وجه ذلک ؟ مع ان الکرهة انما هی في حالة وضع اللقمة في الفم، کما يظهر مما في حظر المجتبی يکره السلام علی العاجز عن الجواب حقيقة کالمشغول بالاکل او الاستفراغ . وفی عمدة القاری باب افشاء السلام : اختلف ف مشروعية السلام علی الفاسق وعلی الصبی، وفی سلام الرجل علی المرأة وعکسه وقال النووی : ويستثنی منالعموم با بتداء السلام من کان مشتغلا باکل او شرب او جماع اوکان في الخلاء او نائما او نا عسا اومصليا او مؤذنا مادام ملتبسا بشئ مما ذکر، فلو لم تکن اللقمة في فم الاکل مثلا شرع السلام عليه . وفی الاذکار النووية للامام انووی رح : ومن ذلک اذاکان ياکل واللقمة في فمه، فان سلم عليه في هذه الاحوال لم يستحق جوابا، اما اذاکان علی الاکل وليست اللقمة في فمه، فلا باس بالسلام، ويجب الجواب، وفی الدر المختار ج: ۶ ص: ۴۱۵(طبع سعيد) يکره علی عاجز عن الرد حقيقة کاکل . وفی الشامية تحته (قوله : کاکل) ظاهره ان ذلک مخصوص بحال وضع اللقمة في الفم والمضغ واما قبل وبعد فلا يکره لعدم العجز الخ .

دفساد حکم نه کاوه کيږي ! په مذکوره صورت کي دتشويش په زيادت اويا کم والی اواضطراب په زيادت ياکم والی سره داختلاف امکان موجود دی، ليکن وبنده ته دخپل ځان اودنورو کسانو په حواله دمشاهدی اودمتواترخلقو په ذريعه سره پرمعلومات کولو باندي چې کم اطمنان شته ،هغه پردغه باندي دی چې تشويش او اضطراب نه کميږی بلکه زياتيږی، دغه وجه ده چې په داسی حالاتو کي وامام صاحب ته دخپل قرآت دتسلسل په جاری کيدلو کي خلل واقع کيږی، دلمانځه ترتکميل وروسته وتولو خلقوته دهغه دپلټنی فکرپيداکيږي چې داذچا موبائل ړنګ ووَاهی، اوښکاره خبره ده چې دغه اضطراب دلمانځه په حالت کي هم پيداکيږی، مګر دلمانځه په حالت کي وبل چاته خبرورکول ممکن نوی، له هم دغه وجی

دلمانځه دختم کیدلو په وخت کي کله کله معامله وپلټني ته پاته نشی بلکه د (تنبیه) نوبت هم رارسیږی . ددي څخه علاوه کله چی دامام دقرأت په دوران کي مسلسل په لوړآواز سره دموبائل رنګ وهل کیږي نو د(فاستمعواله) دحکم په تعمیل کي هم خلل واقع کیږي . اودموسیقی دآوازپه وجه سره دمسجد بي احترامی هم خامخا کیږی، اودبنده په خیال کي بلکه دمشاهدی مطابق دموبائل دعام والی سره سره دموبائل په رنګوکی هم اضافه توب کاوه کیږی، بالفرض دلږ لږځند لپاره دیوه شخص دموبائل په متعدد رنګ وهلوباندي اومتعدد حضراتو دموبائل درنګونوڅخه په مجموعی ډول سره ددغه صورتی حال په نتیجه کي دپیداشوی تشویش او اضطراب ته کم ویل به دنظرځای وی . په دغه سلسله کي دمولانا ډاکټر مفتي عبدالواحد صاحب څخه هم دمضمون دمرتب کولو څخه وړاندی دبنده یوڅه مراسلت، استوني، اولیکنی سوی وي، آخری وار مولانا موصوف دموسقی په صورت کي دلمانځه دخرابیدلو له دی وجی حکم فرمائلی وو چی موسقی خپله هم نارواء ده اوبیا په مسجد کي او هغه هم دجماعت په لمانځه کی، ددغه دواړو داحترام سره صریح منافات لری اودغه دواړه دالله تعالی شعائر دی . لیکن دعامو رنګودوهلو په وخت کیږ دلمانځه دماته ولو حکم ندی فرمائلی ځکه چی په دغه صورت کي دعادت درلودلو په وجه سره تشویش او دزړه شغل کم وی . لیکن یو خو دخپل ځان تشویش اودزړه دشغل معامله ده اودوهم دخپل ځان څخه علاوه دنورو خلقو دتشویش معامله ده، دبنده په خیال کي دنورو تشویش زیات وی، اوکله چی اجتماعی تشویش وی نو په مجموعی طور باندي ودغه تشویش ته غټ اوسخت ویل مناسب وی نه ګچنی اوضعیف ویل .
چی دهغه مثالونه په شریعت کي کم دی (مثلا دصغیره اوکبیره ګناه معامله) بنده داحتقان په مسئله کي دتشویش اواضطراب دکم والی اوزیات والی باندي مدارنیول دی، نه چه راسا پراحتقان باندي اوبیا مبحوث فیه صورت دبعضی جهاتو څخه داحتقان څخه هم زیات شدید معلومیږی . ددغه امورو اجمالی وضاحت بنده په خپل مضمون کي هم کړیدی، چی هغه په سره قلم سره نشان داره شویدی اودوهم ځل می مضمون درولیږی، پردغه معروضاتو باندي امید

دی چی دوهم ځل غور وکړی او دعالی رائیه څخه مو خبر کړی . جزاکم الله تعالی خیرالجزاء
فقط والسلام (محمد رضوان ۱۴۲۷/۴/۱۶ه)

جواب : دموبائل تلفون په باره کي عرض دادی چی دلمانځه دشروع کولو څخه وروسته اصل دادی چی دهغه قطعه کول ناجائز دی، دفقهاؤکرامو بیان شوی دغه اُصول مشهور دی چی (ولایجوز قطع الصلاة الا لضرورة (۱) لهذا ترڅوپوری دضرورت ثابتیدل یقیني نه وی دلمانځه قطعه کیدل رواء ندی، محض شک کول کافی ندی، دوهم طرفته دکم حقن په حالت کي چی دقطعه کیدلو اجازه سته هغه معمولی حقن ندی، شدّتِ حقن دی (۲) لکه چی په بعضی روایاتو کي دحاقن سره حاقنٌ جِداً وارد شوی وی (۳) او حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه څخه غالبا په موطأ امام مالک رح کي دهغه دغه تفسیر لیکلی دی، وهو ضام بین ورکیه، یا ضام بین فخذیه من شدة حقنه، لهذا دغه هغه حالت دی چی کله دانسان توجوه بالکل دلمانځه وطرف ته نه پاته کیږی، په لمانځه کي معمولی تشویش کول کافی ندی.ـ په احادیثو کي دحضرت محمد صلی الله علیه وسلم دغه ارشاد مشهور دی چی زه دلمانځه په حالت کي دګچنی دژړا آواز اورم نو په لمانځه کي کمي کوم، مخافة ان تفتن امة، (۴) هغه صلی الله علیه وسلم کم والی هم فرمائیلی دی او بیا ئي، جنبوا صبیانکم، (۵) هم فرمائیلی دی لیکن هیڅ ځای ندی رانقل شوی چی پیغمبرصلی الله علیه وسلم دی ومورته دلمانځه دقطعه کیدلو حکم کړی وی، ددي څخه معلومه شوه چی صرف دتوجوه خرابیدل دلمانځه دقطعه کیدلو لپاره مبیح نده، بلکه ضامّ بین ورکیه که چیری داسی کیفیت وی نو توجوه دلمانځه څخه بالکل نیستی کیږي . بیانو دقطعی حکم راځی، اوس که چیر کوم داسی صورت په موبائل کي پیداشی بیا نو هلته دغه پرحقن باندي ورقیاس ولوګنجائش پیداکیږی، لیکن دادیو واقعی سوال دی چی داسی حالت پیښ شی او یا نه شی ؟ وبنده ته په دغه کي فکر سته چی داسی حالت پیداکیدا ایشی، ځکه که چیری ټوله خلق په دغه مسئله پوه شی چی دعمل قلیل څخه موبائل بند دي دلایشی .

---

(۱) وفی البحر الرائق باب ادراک الفریضة ج: ۲ص: ۱۲۵ (طبع دارالکتب العلمیة بیروت) قطع الصلاة لا یجوز الا لضرورة. (۲) وفی بذل المجهود کتاب الطهارة باب ایصلی الرجل وهو حاقن ج: ۱ص: ۵۸ (طبع معهد الخلیل) عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم قال: لایحل لرجل یؤمن بالله والیوم الاخر ان یصلی وهو حقن حتی یتخفف (قوله: لایصلی وهو حقن) ای حابس بوله اوغائطه. وفی الدر المختار ج: ۱ص: ۶۴۱ (طبع سعید) وکره سدل ثوبه ..... وصلوته مع مدافعة الاخبثین وفی الشامیه فان شغل قطعها ان لم یخف فوت اوقت وان اتمها اثم لما رواه ابوداؤد: لایحل لاحد یؤمن بالله والیوم الاخر ان یصلی وهو حاقن حتی یتخفف الخ (۳) وفی مشکواة المصابیح مع شرحه مرقاة المفاتیح ج: ۳ص: ۱۰۴۶ (طبع) ومارُوی مرفوعا لا یحل لمؤمن ان یصلی وهو حاقن جدا. وفی الاستذکار لابی عمر المزی باب انهی عن الصلوة والانسان یزید حاجته ج: ۲ص: ۲۹۷ (طبع دارالکتب العلمیة بیروت) عن ثوبان عن انبی صلی الله علیه وسلم انه قال: لایحل لمؤمن ان یصلی وهو حاقن جدا، وکذا في شرح ابن ماجه لمغلطائي باب ماجاء في النهی للحاقن ان یصلی ج: ۱ص: ۸۳۱ وشرح الزرقانی علی مؤطا ج: ۳ص: ۲۲۱ (۴) وفی الصحیح للبخاری ج: ۱ص: ۹۸ (ط سعید) عن عبدالله بن ابی قتادة، عن ابیه ابی قتادة عن النبی صلی الله علیه وسلم قال: انی لأقوم في الصلاة ارید ان اطول فیها، فاسمع بکاء الصبی فیخفف مخافة ان تفتن امه (۵) راجع الی سنن ابن ماجة ج: ۱ص: ۲۴۶ (ط دارالفکر ب) ومجمع الزوائد ج: ۲ ص: ۱۴۰ (ط دارلفکر بیروت) وسنن الکبری للبیهقی رقم: ۲۰۷۶۵ ج: ۲ص: ۳۴۰ (طبع مجلس دائرةالمعارف).

اوپردغه باندي عمل وکړ ایشي نو به داسی حالت نه پیدا کیږي. اوکه چیری یو ځای وی نو هغه بیا یو شاذ صورت دی، دهغه په باره کي عامه فتوی ورکولو باندي می زړه نه مطمئن کیږي زیاده زیاده هغه باید داستثناء په درجه کي ذکر کیږی، مگر دهغه قیودو سره کم چی پورته ذکرشوه، او ددغه تصریح سره دغه صورت نادرالوقوع دی، هذا ماظهر لی والله سبحانه وتعالی اعلم. په اوس وخت کي دیو سفر لپاره می پوښه په رقاب کیده، ژرمی دغه څولیکی ولیکلی، ددعاؤ محتاج هم یم، اوستاسو لپاره دُعاء کونکی هم یم والسلام ۱۴۲۷/۴/۲۱ه.

په مسجدونو کي دموبائل جیمز (دبندیدلو آله) دنصب کولو مسئله

سوال: محترم جناب مفتي تقي عثماني صاحب، السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته!

دیوي انتهائي اهمی مسئلي په باره کي ستاسو څخه دلارښوني درخواست (مطالبه) کیږی، نن سبا په مسجدو کی دموبائل تلفونو د رنګونو دوهلو څخه په لمانځه کي ډیرخلل واقع کیږی، خصوصا دجماعت دلمانځه په حالت کی، بعضی خلقو بیا دموبائل د رنګ لپاره مختلف قسمه

سروزونه اوبیکاره غزلي انتخاب کړي وي، دعوامو خلقو ډیرو پوهیدلو سره سره داسي پیښی موږ وینو او راځی چی دهغه څخه نه یوازی دلمانځه یوه برخه متاثره شی بلکه کله کله خبره وجنگ ته ورسیږی . د داسی صورتحال دځان ساتلوپه موخه په ځنی مسجدوکی دموبائل تلفون دبندیدلو آله نصب کړه شوی وي، چی دهغه دنصب کیدلو څخه موبائلونه بندیږی، اوپه لمانځه کي خلل نه واقع کیږی، مگر ددغه دوهم طرف دادی چی په کومو مسجدنو کي (جیمز) لگیدلی وی، دتخنیکی وجوهوپه بناء باندي دهغه سره نژدی همسایه گانو پرموبائل تلفونو باندي اغیزه کوی اوموبائلونه ئي کارنه کوی که چیری یو ضروری کارشی، اویا په یو کور کي نابیره یوه ناجوړی پیداشی او یا کم کورته غله راشی اودهغه کور وخلقوته دتلفون کولو ضرورت پیداشی نو دموبائل خاده کار نه کوی اووکوروالا ته پریشاني پیداکیږی، یوه اهمه نکته داهم ده چی دپاکستان حکومت په هرځای کي خصوصا په مسجدنوکی پرموبائل جیمزلگولو باندي بندیز لگولی دی، چی وعوام الناس ته ئي داخبار(ورځپاڼی) په ذریعه خبر هم ورکړی دی، داخبار هغه ټوټه ورسره منسلکه ده . ویوه طرف ته دلمانځه اودمسجد دتقدس دپائیماله کیدلو دساتنی فکر دی، اوبل طرفته نه یوازی دعواموالناسو په عام اضطراری حالت کي درابطی دقطعه کولو بلکه دحکومت دقوانینود مخالفت اندیشه هم ده . دمسئلی دحساسیت په نظرکی لرلوسره که ستاسو محترم په امضاء باندي فتوی پیداشی خو ډیره مهربانی به موي . والسلام عبدالله چکلاله سکیم ۳راولپنډي .

(دجنگ ورځپانه ۲۳اگست ۲۰۱۱ع) دپاکستان حکومت

دپاکستان دمخابراتی اداری لوی دفتر F ۵/۱ اسلام آباد www.pta.gov.pk

دپاره دموبائل جیمرزدلاس ته راوړنکو / لگیدونکو کسانو /استعمالیدونکو کسانو / دعام موبائل تلفونو دسگنل دجام کولو لپاره دآلاتو غیرقانونی اوبیله اجازی نصب ول اواستعمالولو باعث وعوامو ته تکلیف رسول دی، خاص بیا په مساجدوکی ددغه غیرقانونی استعمال ورځ په ورځ زیاتیږی، ددي په ضمن کي وعوامو ته اوواداروته خبر ورکول کیږي چی

دپاکستان حکومت دقومی سلامتی په نظرلرلوسره د، جیمز، فالسی اجراکړیده، چی دجیمز دلګولو اجازه به دد غه اداروڅخه ترلاسه کوی لکه(پی ټی اي / وزارت آئ ټی او مخابرات / ایم اوآئ ټی) اوداسلام آبادڅخه (این او سی)اداره ... لهذا ټوله متعلقه افراد اوادارو ته خبر ورکول کیږي چی : جام ونکی ټول آلات (جیمز) نصبول او استعمالولولپاره به د (پی ټی اي او وزارت تخنیک معلومات، څخه د صفائي خط لازمی دی . د (جیمز) ټوله خرڅونکوته خبر ورکول کیږي چی پرعوامو اوپرادارو باندي دي جیمزنه خرڅوی، ما سوا دهغه کسانو څخه چاچی د(پی ټی اي /وزارت تخنیک /این اوسی، اجازه نامه حاصله کړی وی . وټولو متعلقه خلقوته ددوي دخپلی ګټی لپاره دټولو ځایو څخه دمسجدانو په شمول د (جیمز) دلیری کیدلو اوخاتمي تنبیه ورکول کیږي . داسی غیرقانونی اوبیله اجازی څخه دنصب شوو جیمزدفعالہ ساتلو دمخالفت کونکو په خلاف دپاکستان مخابراتی اداره (ری آرګنائزیشن) ترقرارداد ۱۹۹٦ء لاندی اودوزارت تخنیک له طرفه څخه دوخت په وخت جاری کړه شووهدایاتو اولارښوونو مطابق به سخت قانونی چلند ورسره کیږی(ډائیریکټرجنرل انفورسمنټ) ؟

جواب : محترمه ! السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته : چیری چی (جیمز) لګول قانونا منعه وی هلته د (جیمر) لګول ددي وجی څخه صحی ندی چی کم قانون یو څوک پرمعصیت باندي نه مجبوره وی دهغه اطاعت ضروری دی، البته چیری چی قانونا منعه نوی هلته دجیمز لګول جائزبلکه مناسب دی، چی دهغه داثردائره ترمسجده پوری محدوده وي، لیکن که چیری دهغه داثردائره دمسجد څخه ودباندي خلقوته رسیږی داسی عمل کول صحی ندی، اوولمانځه کونکوته ددغه خبری دتربیت ورکولو ضرورت سته چی هغه څه وخت مسجد ته راځی موبائل دی بند کړی، ددي لپاره که امام صاحب دلمانځه څخه وراندی یادونه وکړی ډیره ښه به وي، اوهم دارنګه دغه مسئله هم وخلقو ته دورښولو ضرورت دی چی دموبائل په رنګوکی دموزیک لګول بالکل نارواء دی اوکه چیری دلمانځه په وخت کي رنګ ووهی نودموبائل په یوه لاس سره بند ول جائزبلکه ضروری دی . والله سبحانه وتعالی اعلم بنده محمد تقي عثماني

۱۴۳۲/۹/۲۸ھ (فتوی نمبر ۱۳۸۵/۶) الجواب صحیح احقر محمود اشرف غفرالله له ۱۴۳۲/۱۰/۶ الجواب صحیح محمد عبدالمنان ۱۴۳۲/۱۰/۵.

فصل في الرؤيا والكشفِ والادعيّة وزيارة المقابر ومسائل التصوف وغيرها

(دخوبو، کشف، اودمختلفو دعاګانو دزیارت القبور، اونورو مسائلو دتصوف بیان)

(۱)..دکشف قبور شرعی حیثیت

(۲).. دمرګ اوداعمالو دمراقبې ثبوت

سوال (۱).. آیا دقبرونو کشف کیدایشی ؟ اوآیا دا ممکنه ده ؟ که چیری یو څوک ددی قائل وی آیا دهغه ترشا لمونځ کیدایشی ؟ (۲)... دمرګ اودخپلو اعمالْ مراقبه شرعا ثابته ده ؟ او په هغه باندي عمل کول څنګه دی ؟ جواب : (۱).. کشفِ قبور یو محال کارندی (۱) بعضی دالله وبندګانوته دالله له طرفه څخه دغه ملکه ورکول کیږي (۲) که یو څوک ددغه قائل وی نو مشکله نده البته دکشفِ قبورپه ذریعه سره دشریعت پرخلاف خبره باندي استدلال کول هیڅ کله رواه ندی (۳) کم څوک که دکشفِ قبور په ذریعه سره پریو نارواه خبره باندي استدلال کوی هغه دبدعت مرتکب دی . اودهغه ترشا دلمونځ کولو حکم (۱) تیر شویدی (۴) (۲).. دمرګ مراقبه (۵) اودخپلو اعمالو مراقبه دسنتو څخه ثابته ده (۶) ددغه قائل باید هرمسلمان وی . اوپه هغه باندي عمل کول موجب دخیر وبرکت دی . والله اعلم احقر محمد تقي عثماني عفی عنه ۱۳۹۱/۱/۵ (فتوی نمبر ۲۲/۲۱۹ الف) الجواب صحیح بنده محمد شفیع عفاالله عنه.

(۱تر ۳) پردغه موضوع باندي دتفصیل لپاره دشیخ الحدیث حضرت مولانا محمد زکریا رحمة الله علیه کتاب (شریعت وطریقت کاتلازم ص ۹۰۰تر ۲۰۱ (طبع مکتبة الشیخ) اودحکیم الامت ملفوظات ج:۱۷ص: ۲۹۷رج:۲۳ص:۱۰۴ ورج:۲۴ ص:۱۸۵(طبع ادارة تالیفات اشرفیه ملتان) ملاحظه کری (۴) وګوری فتاوی عثماني ج:۱ص:۴۱۰و۴۱۱ (۵) وفی سنن الترمذی ذکر الموت ج۴ص: ۵۵۳(۲۳۰۷)

عن ابی هریرة، قال، قال رسول الله صلی الله علیه وسلم، اکثروا ذکر ها ذم اللذات یعنی الموت. وکذا في مصنف ابن ابی شیبة ج: ۷ ص: ۷۸ (طبع مکتبة الرشد ریاض. ومسند احمد ۷۹۱۲ ج: ۲ ص: ۲۹۲ طبع موسسه قرطبه قاهرة. ومجمع الزوائد ج: ۱۱ ص: ۲۲۴ (طبع دار الفکر بیروت) وفی شعب الایمان للبیهقی رح ج: ۱ ص: ۴۹۸ (طبع دار الکتب العلمیة بیروت) عن انس رض عن النبی صلی الله علیه وسلم، مر بقوم یضحکون ویمزحون فقال، اکثروا ذکر هاذم اللذات، وفیه بعد: عن ابی سعید الخدری قال: دخل رسول الله صلی الله علیه وسلم المسجد فرای ناسا یکثرون فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم، لو اکثرتم ذکرها ذم اللذات فانه یشغلکم عن ما اری واکثروا ذکرها ذم اللذات الموت فانه لم یات علی القبر یوم الا وهو یقول، انا بیت الوحدة والغربة انا بیت التراب انا بیت الدود. وفیه بعد: عن یوسف بن یوسف الباهلی یقول، سمعت عبد الله بن ثعلبة یقول، تضحک ولعل کفنک قد خرج من عند القصار وانت لاتدری. (۶) وفی مصنف ابن ابی شیبة ج: ۹ ص: ۲۹۸ (طبع دار الفکر بیروت) عن عمر بن الخطاب رض انه قال في خطبته: حاسبوا انفسکم قبل ان تحاسبوا وزنوا انفسکم قبل ان توزنوا وتزینوا للعرض الاکبر، یوم تعرضون لا تخفی منکم خافیه. وفی سنن الترمذی ج: ۴ ص: ۵۴ (طبع دار الفکر بیروت) عن شداد بن اوس رض عن النبی صلی الله علیه وسلم قال: الکیس من دان نفسه وعمل لما بعد الموت، والعاجز من اتبع نفسه هواها وتمنی علی الله. هذا حدیث حسن. ومعنی د . . . من دان نفسه یقول یحاسب نفسه في الدنیا قبل ان تحاسبوا وتزینوا للعرض الاکبر وانما یخف الحساب یوم القیامة ــــــ (راتلونکی صفحه وګوری).

داویل چې دتصوف وخت ختم شویدی اوس اصلاح صرف په تبلیغ سره کیږي داڅنګه ده؟

سوال: السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته ! حضرت صاحب، وموږته په راڅیوند کي یو لوی عا لم هروخت داخبره کوي چې اوس دتصووفُ زمانه تیره شویده اوس صرف اصلاح دتبلیغ دلاری څخه ممکنه ده، په دغه کال دراڅیوند په اجتماع کي هم دوولوی شخصیتونو دټول مجلس په وړاندی دابیان وکړی چې دپیغمبرصلی الله علیه وسلم په زمانه کي چاچې به ایمان راوړی نو رسول صلی الله علیه وسلم به وهغه ته تسبیح په لاس کي نه ورکولی، بلکه خلق به ئي ودعوت کولو ته استول. لهذا دخپلی اصلاح اوداسلام دخورولو صرف دغه ذریعه ده . حضرت! ددغه خبرودفهم ولوڅخه زما اوزما ددوستانوپه زړه کي څه تشویش پیداشویدی، لهذاد حضرت مفتي تقي عثماني صاحب څخه غوښتنه ده چې هغه دغه مسئله واضحه کړی. جواب: محترمه السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته! کمه خبره چې تاسولیکلی ده هغه سراسر غلطه ده، کم صاحب چې هم داسی ویلی دی، غلط ئي ویلي دي، د تصوف اوتبلیغ په منځ کي نه کم تعارض شته اونه دغه یو دبل په خلاف دی دواړه کارونه ضروری دی. والسلام ۱۴۲۸/۳/۲۹ هجري.

داستخارې اصلي شرعي تصور اومسنونه طريقه

داحترام وړ محترم قاضي القضاة (ر) مولانا مفتي محمد تقي عثماني صاحب ! السلام عليكم: الله مو سلامت ولره ! په دغه ورځو کي ددېر تشويش اوزهني مشکلاتو ښکارشوی يم چې په هغه کي وماته ستاسو دکومک اولارښوني ضرورت دی . معامله داسې ده چې په دغه ورځوکی دزوی دکوزدي لپاره ديو مناسب قرابت(دوستی)په تلاش کي يم، دډېروځايونو ترليدلو وروسته مو يوه اينجلی خوښه شوه، دخپلی بی بی د ټينګښت په وجه ده دووځايو (يعنی ددوومختلفونيکانو خلقوڅخه) می استخاره وکړه ددواړو ځايو څخه جواب راغلی چې دغه قرابت(دوستی) موافقه نده . لهذا رشته (دوستی) مونه وکړه بيا يوه بله اينجلی مناسبه راته

(دتيری شوی صفحی پاتي برخه) على من حاسب نفسه في الدنيا ويروى عن ميمون بن مهران، قال : لايكون العبد تقيا حتى يحاسب نفسه كما يحاسب شريكه من اين مطعمه وملبسه . وفى شعب الايمان للبيهقى ج : ۵ ص:۴۵۹ (طبع دارالكتب العلمية بيروت) ۷۲۸۱ عن الحسن قال : ايسر الناس حسابا يوم القيامة الذين حاسبوا انفسهم في الدنيا فوقفوا عند همومهم واعمالهم، فان كان الذى هموا لهم مضوا، وان كان عليهم امسكوا قال : وانما يثقل عليهم مثاقيل الذر، وقرأ (مالهذا الكتاب لايغادر صغيرة ولا كبيرة الا احصاها) وفى فيض القدير للمناوى رح ج :۱۲ ص: ۴۸۴ (طبع دارالكتب العلمية بيروت) ...... ولا تصح جلوة الا بعد خلوة (ويذكر ذنوبه) اى يستحضرها في ذهنه (فيستغفر الله منها) اى يطلب الرضى وغفرها اى سترها فان من حاسب نفسه في الرخاء قبل حساب الشدة عاد امره الى الرضى والغبطة .... وقال الحسن : انما يخف الحساب غدا على قوم حاسبوا انفسهم في الدنيا الخ .

معلومه شوه نو دهغې په باره کي موهم بيا د دووځايو څخه استخاره وکړه، بيا داسې جواب راته ورسيدی چې دغه دوستی هم موافقه نده، لهذا بيا مو دغه دوستی هم پرېښودل . زما په فکرکی دغه خبره نه راځي چې استخاره څه شي ده ؟ دواده لپاره، ددوستی دتلاش کولو لپاره استخاره ترکمی اندازې پورې حاصلېږي، چې هغه دخپل عمل سره وبلل شي اودا ادراک حاصل کړی چې دمجوزه جوړې دنکاح ژوندبه څرنګه تيرېږي ،اودغه واده به کامياب وي اوکه به ناکام وي ؟

آیا دغه علم علم غیب ندی، آیا الله تعالی چې صرف عالم الغیب دی، وخپل نیکو بندګانو ته علم الغیب ورکوی، خاص بیا د دوستی اووادہ کولو په معامله کې .؟ اوترکمه ځایه پوری دغه یقین او اعتقاد دشرک په برخه کې نه راځی .؟ آیا موږ داسی کولای شو ؟ آیا و موږ ته دیو نیک عالم داستخاره په نتیجه کې عمل کول صحی ا قدام کول دی .؟ اودقرآن اواحادیثو په رڼاکی دارواء اوصحی ده ؟ آیا دغه دنبی صلی الله علیه وسلم سنت دی ؟ دجواب منتظر یم . طالب دعاء عزیزاحمد سابقه ډپټی رجسټرار سپریم کورټ ،اسلام آباد .

جواب : محترم اومکرمه ! السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته ! داستخاری مطلب نن سبا خلق غلط فهموي، دانه یو علم غیب دی، اونه په دغه کې یو حتمی جواب دیو ځای څخه حاصلیږی، داستخاري مطلب صرف دادعاء ده چې یا الله کمه موضوع چې زماپه وړاندی ده، که چیری دغه زما لپاره ددنیا اوآخرت په لحاظ سره ښه وي نو دهغه اسباب راته برابرکړه، اوکه چیری زمالپاره ښه نوي نودغه زماڅخه وګرځوی هغه صورت راته پیداکړی چې زما په حق کې ښه وي(۱) دا استخاره به دکارخاوند خپله کوی، دنورو خلقوڅخه ئي دکولو ضرورت نشته، اوددي مسنونه طریقه داده چې دوه رکعته(۲) نفل به داستخاري په نیت وکړی اوداستخاری هغه دعاء به وکړی کمه چې په حدیث شریف کې راغلی ده(۳) اوپه بهشتی زیور(۴) اوپه، اُسوه رسول اکرم (ص)(۵) کې درج کړه شویده دغه عمل د درو څخه تر اوو ورځوپوری که وکړای شي نو ډیره به ښه وی(۶) ددي څخه وروسته دکم طرف څخه دهیڅ خوب راتګ ضروری ندی، اوکه څه وشی هغه شرعی دلیل ندی، البته ددي څخه وروسته داکول په کار دی چې دکم کارلپاره دی استخاره کړی وه، پرهغه باندي ښه غور اوفکر هم وکړه، مشوره او تحقیق هم وکړه، بیا چې دی وکم طرفته دزړه میل وشی، دالله پرتوکل باندي پرهغه باندي عمل وکړه . انشاء الله خیرکیږي . والسلام ۱۴۲۷/۶/۲۱ .

---

(۱)څکه چې دغه دعاء په استخاره کې ماثور ومسنون دعاء رانقل شویده چې په راتلونکی حاشیه کې به راشی . (۲و۳) وفی الصحیح للبخاری ج باب الدعاء عند الاستخارة ج: ۵ ص: ۲۳۴۵(طبع دار ابن کثیر یمامه بیروت) اذاهم احدکم بالامر، فلیرکع رکعتین، ثم یقول

: اللهم انی استخیرک بعلمک واستقدرک بقدرتک، واسالک من فضلک العظیم، فانک تقدر ولا اقدر، وتعلم ولا اعلم، وانت علام الغیوب. اللهم ان کنت تعلم ان هذا الامر خیر لی في دینی ومعاشی وعاقبة امری، اوقال في عاجل امری وآجله فاقدره لی وان کنت تعلم ان هذا الامر شرلی في دینی ومعاشی وعاقبة امری او قال في عاجل امری وآجله فاصرفه عنی واصرفنی عنه، واقدر لی الخیر حیث کان، ثم ارضنی به ویسمی حاجته (۴) دوه حصه داستخری: لمانځه بیان. راتلونکی صفحه کښې وګورئ!.

داولیاؤ دقبرونو دزیارت کولو مفصل شرعي حکم

(وضاحت دمصنف څخه)

سوال : حضرت محترم دامت برکاتهم دبغداد سفر کړی ؤ اوپه (میاشتنی البلاغ) رساله کي ددغه سفر خلاصه لیکلی ؤ دغه سفرنامه حضرت محترم دامت برکاتهم په کتاب (جهان دیده) کي هم موجود دی. په دغه سفرکی دڅو بزرګانو ددین دقبرونو دزیارت کولو یادونه هم شویده، یوشخص وحضرت دامت برکاتهم ته یو تفصیلی خط لیکلی ؤ چی په هغه کښی هغوی داولیاؤ زیارت کول بدعت بللی ؤ حضرت دامت برکاتهم دهغه خط په جواب کي دغه لاندی فتوای لیکلی وه، په کنده کي دسائل خط موجود ندی، اوبیا هم حضرت دامت برکاتهم دجواب څخه دسائل مکمل موقف ښکاره کیږی، چی دهغه تفصیلی معلومات اخستل شویدی حضرت دامت برکاتهم لاندنی حکم فرمائلی دی (محمد زبیر).

جواب : دقدروړ محترمه ! السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته ! ستاسو دقدروړ خط کافی وخت وړاندی رارسیدلی ده، لیکن ما دخپلو سفرو اومصروفیتونو په وجه سره دهغه جواب می ندی درکړی، بخښنه غواړم. تاسو د، البلاغ، مجموعی طرزالعمل او په خاصه بیا داحقر دسفرنامه ئی بغداد متعلق چی کم شکایا ت فرمائلی وه هغه د، البلاغ، اوددغه ناچیزسره ستاسو ددیرژور تعلق دلیل دی، الله تعالی دی پردغه وتاسو ته جزاء خیر درکړی، آمین، البته په دغه سلسله کي یو اُصولی غوښتنه ستاسو کول غواړم، اُمید دی چی پرهغه باندي په یخ زړه سره غور وکړی. زموږ حضراتو علماء دیوبند دکتاب اوسنت اوددین دلوړو شخصیتونو دقول

اوفعل په رونبا کي چې کم مسلک او طریقه کار اختیارکړیدی، هغه نهایته معتدل اودافراط اوتفریط څخه خلاس دی، ددین دبزرګانو دقبرونو دحاضری په سلسله کي هم زموږ دحضراتو طرز العمل نهایت معتدل پاته شویدی، یوه طرف ته وزیارت ته ورتګ اودقبردخاوند څخه مرادونه غوښتل اودسنت طریقی په خلاف دقبر دتعظیم اوتکریم عمل دی چې بدعت اوپه بعضی وختو کي دشرک ترحده پوری رسیږی، او وبل طرف ته دعلامه ابن عبدالوهاب رحمهم الله دمتبعینو طریقه ده چې صرف ومزار(قبر) ته نفسی حاضری ته بدعت اواوقابل داعتراض ئي بولی، دحضراتو علماء دیوبند طریقه کار ددغه دوارو ییلګو په منځ کي ده، دعلماء دیوبند

دتیریشوی صفحی بقایه) ۳۲/۲(ط میر محمد کتب خانه) (۵) صلوة التسبیح اونو لمنځونه .۳۲۲(طبع الطاف سنز) (۶) وفی الاذکار النوویة للنووی رح ج ۱۰ ص. ۲۶۰ (طبع دار الفکر بیروت) وکنزالعمال ج: ۷ص: ۱۳۹۶ (طبع مؤسسة الرسالة بیروت) و روینا في کتاب ابن السنی عن انس رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم: یا انس اذاهممت بامر فاستخر ربک فیه سبع مرات، ثم انظر الی الذی سبق الی قلبک. فان الخیر فیه . وفی عمدة القاری باب ماجاء في التطوع مثنی مثنی ج :۱۱ص: ۳۸۶(طبع ملتقي اهل الحدیث) یستحب تکرار الصلاة والدعاء لذلک وقد ورد في حدیث تکرار الاستخارة سبعا في عمل الیوم واللیلة لابن السنی . وکذا في فتح الباری ج :۱۱ ص : ۱۸۷(طبع دارالمعرفة بیروت) ونیل الاوطار للشوکانی رح ج:۵ص: ۱۲۷(طبع وفی اشامیة باب الوتر والنوافل مطلب في رکعتی الاستخارة ج :۲ ص: ۲۶و۲۷(طبع سعید) وینبغی ان یکررهاسبعا، لماروی ابن السنی یا انس اذا هممت بامر فاستخر ربک فیه سبع مرات، ثم انظر الی الذی سبق الی قلبک فان الخیر فیه.

ددغه دوارو ییلګوپه منځ کي ده، دعلماء دیوبند احتیاط خو یو دنیا دی که څه هم پرمزاراتو باندي لاس پورته کیدل اودعاء کول دصحیح احادیثو څخه ثابت دی لیکن چونکه شرعا داسی کول واجب ندی، له هم دغه وجی هغه ددغه خیال څخه عام طور لاس نه پورته کوی، چې دقبرپرستو سره تشبیه رانشی، لیکن وبل طرف ته ددین دبزرګانو دقبرو څخه داسی پرهیز کول لکه چې تاسوئي تلقین وکړی، هیڅ کله دعلماء دیوبند طرز ندی پاته شوی، اوداسی کول د قرآن وسنت له نظره په هیڅ دلیل سره ممنوع یا مکروه هم ندی . ترکمه ځایه، لاتشدّ الرحال، چې دکم حدیث تعلق دی (۱) دهغه څخه دلیل ویل هیڅ کله صحی ندی(۲) علامه شامی رحمة الله علیه پردغه موضوع باندي په ردالمحتار(۳) کي تفصیلی بحث کړیدی اوداخبره ئې صحیح بللی ده

چې دبزرګانو ومزاراتو ته دلیری څخه ورتګ باندي کم اعتراض نشته، په دغه موقع باندي هغوی دمتعددُ صحیح احادیثُ څخه استدلال کړیدی، اودهغه په تائید کي دلوی لوی علماؤ فقهاؤ قولونه وړاندی کړیدی . تاسو که چیری وغواړی نوپه ردالمحتار جلد اول په آخری صفحو کي دغه بحث کتلای شی . ددي څخه علاوه احقر په درس ترمیذی کی، لاتشدّ الرحال، والا حدیث باندي مفصل بحث کړیدی (۴) چی په هغه کي علامه ابن تیمیه رحمه الله او نوروعلماء کرامو مؤقف هم واضح کړه شویدی، اوترکمه ځایه چې دیوخاص مزارپرقبولیت ددعاء تعلق دی، په هغه کي هیڅ شرعی یا عقلی دلیل مانع ندی، او ودغه تصورته شرک وبدعت ویل دحدودو څخه تجاوز دی(۵) اصلی خبره داده :

---

(۱) وفی صحیح البخاری باب فضل الصلوة في مسجد مكة الخ ج؛ ۱ص؛ ۳۹۸ (طبع دار ابن كثير يمامه بيروت) (۱۱۳۲) عن ابی هريرة رضی الله عنه، عن النبی صلی الله علیه وسلم قال؛ لاتشد الرحال الا الی ثلاثة مساجد ؛ المسجد الحرام، ومسجد الرسول صلی الله علیه وسلم، ومسجد الاقصی وكذا في صحیح مسلم باب لاتشد الرحال الا الی ثلاثة مساجد مسجدی هذا ومسجد الحرام ومسجد الاقصی ج؛ ۲ ص؛ ۱۰۱۴ (طبع دار احیاء التراث العربي بيروت) (۲) دتفصیل لپاره د راتلونکو دریو صفحاتو حاشیي وګوری ! . (۳) (۲۴۲/۲) باب صلاة الجنائز مطلف في زيارة القبور (ط سعيد) (۴) درس ترمذی ۱۱۲/۲ (طبع مكتبة دارالعلووم كراجی) باب ماجاء في ای المساجد افضل. دقبرونوزیارت لپاره دسفر شرعی حیثیت . (۵و۶) وفی تفح الباری باب فضل الصلوة في مسجد مكة ج ۳ص؛ ۶۶ (طبع دارالمعرفة بيروت) اصل الزيارة فانها من افضل الاعمال واجل القربات الموصلة الی ذی الجلال وان مشروعيتها محل اجماع بلانزاع والله الهادی الی الصواب، قال بعض المحققين ؛قوله الا الی ثلثة مساجد المستثنى منه محذوف فاما ان يقدر عاما فيصير لا تشد الرحال الی مكان في ای امر كان الا الی الثلاثة او اخص من ذلک لا سبيل الی الاول لافضائه الی سد باب السفر للتجارة وصلة الرحم وطلب العلم وغيرها فتعين الهانی والاولی ان يقدر ماهو اكثر مناسبة وهو لا تشد الرحال الی مسجد للصلوة فيه الا الی الثلثة فيبطل بذلک قول من منع شد الرحال الی زيارة القبر الشريف وغيره من قبور الصالحين والله اعلم، وقال السبكی الكبير ؛ ليس في الارض بقعة لها فضل لذااها حتی تشد الرحال اليها غير البلاد الثلثة ومرادی بالفضل ما شهد الشرع باعتباره ورتب عليه حكما شرعيا واما غيرها من البلاد فلا تشد اليها لذاتها بل لزيارة اوجهاد اوعلم اونحو ذلک منا المندوبات او المباحات قال: وقد التبس ذلک علی بعضهم فزعم ان شد الرحال الی الزيارة لمن في غير الثلاثة داخل في المنع وهو خطا لان الاستثناء انما يكون من جنس المستثنى منه فمعنی الحديث لا تشد الرحال الی مسجد من المساجد اولای مكان من الامكنة لاجل ذلک المكان الا الی الثلثة المذكورة وشد الرحال الی زيارة او طلب علم ليس الی مكان بل الی من في ذلک المكان، وفی فيض الباری للكشميری رح ج؛ ۲ص؛ ۴۶ (طبع) واحسن الاجوبة عندی ان الحديث لم يرد في مسالة القبور لما في المسند لاحمد رحمه الله تعالی ؛ لا تشد الرحال الی مسجد ليصلی فيه الا الی ثلثة مساجد فدل علی ان نهی شد الرحال يقتصر علی المساجد فقط ولا تعلق له بمسالة زيارة القبور الخ وفی مرقاة المفاتيح شرح المشكوة باب المساجد ومواضع الصلوة ج؛ ۲ ص؛ ۱۷۱ والحديث انما ورد نهيا عن الشد لغير الثلاثة(رتلونكی صفحه وګوری).

چی پرکم ځای دالله تعالی کوم محبوب بنده پټ وی، که چیری الله تعالی پردغه ځای باندي خصوصی رحمت نازل کړی، نو په دغه کي هیڅ شرعی یاعقلی استحاله نشته، ها ! چونکه داخبره چی پرفلانی مزار باندي دعاء قبلیږی، دیو نص څخه نشی ثابتیدلای، له هم دغه وجی دغه خبره لکه منصوصی یقینی بلل ناجائزه اوحدودو څخه تجاوزدی ،البته که چیری یو څوک خپله تجربه بیان کړی، چی زما تجربه داده چی هلته دعاء قبلیږی، نو په دغه کي هیڅ خبره دشریعت خلاف نده . او ددغی تجربی پرصحی والي باندي که چیری یو څوک هلته ولاړشی او دالله تعالی څخه دعاء وغواړی نو هم هیڅ شرعی یا عقلی دلیل په دغه کي مانع ندی، دغه وجه ده چی داسلام په تاریخ کي تقریبا په هره زمانه کي لوی لوی علماء کرامو اوفقهاؤ چی په کم کثرت سره په دغه باندي عمل کړیدی هغه دتواتر واندازی ته رسیدلی دی، (۶) ودغه ټولو حضراتو ته مشرکین اومبتدعین ویل صرف دعلامه محمد بن عبدالوهاب رحمه الله اودهغه متبعین موحدین بلل په انتهائي درجه کي دغلطی خبره ده، څرنګه چی ما په خپل مضمون کي دمتعدد فقهاؤ ومجتهدینو اقوال هم نقل کړیدی، او که چیری داسی اقوال جمع کړه شی نو پوره کتاب به تیارکړه شی . تاسو لیکلی ؤ چی دغه روایات داسرائلیاتو څخه ډک دی، اود وچ او لندو څخه ډک دی، او ما دصحاح سته ؤ څخه هیڅ حدیث ندی وړاندی کړی . په دغه سلسله کي خو اول وړاندیز دادی چی احادیث صحیحه یوازی په صحاح سته ؤ کي منحصر ندی، دوهمه خبره داده چی دکومو بزرګانو اقوال ما رانقل کړی ؤ، دهغوی په صحاح سته ؤکی درانقل کیدلو هیڅ امکان نشته . اودریمه خبره داده چی دعلماء دین وقبرونوته ورتګ اوهلته دالله تعالی څخه ددعاء دغوښتلو واقعات دونه بي شماره دی چی وهغه ټولوته په یوه وخت کي زما دقلم رسیدل نا ممکن دی، اوکمه چی داخبره ده چی په حدودو شرعیه ؤکی پاته کیدل دبزرګانو ددین اواولیاؤ کرامو ومزارته ورتګ شرعا رواء اوداهل حق علماؤ عادت دی، نو پر دغه باندي اعتراض اویا ددغه څخه دځان ساتلوتلقین یو طرف ته داندازی څخه داعتدال لیری اووتلی دی، اوبل طرف ته ددغه څخه ددغومبتد عینو ددرواغو هم تائید کیږي کم چی هغه داهل حق په

وړاندې وړاندې وېناوې کوي ،چې دهغه حضراتو په وړاندې داولياؤ کرامو اوددين دبزرګانو هيڅ عزت نشته . که چيرې په حد

دتيرې شوی صفحی پاتې برخه) من المساجد لتماثلها، بل لا بد الا وفيها مسجد فلا معنى للرحلة الى مسجد آخر، واما لامشاهد فلا تساوى بل بركة زيارتها على قدر درجاتهم عندالله . الخ وكذا في العرف الشذى للكشميرى رح ج: ۱ص: ۳۸۲ وفى شرح سنن ابن ماجه للسيوطى باب ماجاء في التقليس الخ ج :۱ ص:۱۰۲ (طبع قديمى كتب خانه) واختلف في شدها الى قبور الصالحين والى المواضع الفاضلة فمحرم ومبيح والصحيح عند امام الحرمين وغيره من الشافعية انه لا يحرم واجابوا عن الحديث باجوبة منها ان المراد ان الفضيلة التامة في شد الرحال الى هذه المساجد بخلاف غيره فانه جائز ومنها ان المراد انه لا تشد الرحال الى مسجد من المساجد للصلاة فيه غير هذه واما قصد زيارة قبر صالح ونحوها فلا يدخل تحت النهى الخ همدارنګه دتفصيل لپاره وګورئ ! : امداد الفتاوى ج:۵ ص: ۸۰و۸۲ (طبع مكتبة دارالعلوم كراچى) وفى العرف الشذى للكشميرى رح ج:۲ص: ۴۴۲ ورفع اليدين عند الدعاء على القبر جائز كما في جزء رفع اليدين للبخارى وصحيح مسلم انه دخل جنة البقيع ودعا رافعا يديه .

کي اوسيدونکی دخپلو بزرګانو پرطرقو باندي عمل وکړی نو ددوی ددغه درواغو دعمل ترديد به وکړايشی، چې دهغه په ذريعه هغه بي علمه مسلمانان دخپل وېناؤ ښکار ګرځوی ـــــ اُميد شته چې داحقرودغه معروضاتُ ته په يخ زړه سره غوروکړی اوددغه څخه وروسته به انشاءالله په دغه سلسله کي د، البلاغ، کومه يوه خبره دحدودوڅخه متجاوزه درته په فکرکی نه راځی، په دعاؤ کي ديادوني درخواست دی . والسلام

دقبرونود زيارت کولو پرمعتدله شرعی هدف باندي داعتراضاتو حيثيت

محترم ومکرم جناب مولانا محمد تقي عثماني صاحب دامت برکاتهم، السلام عليکم ورحمة الله وبرکاته ! دحق تعالی شانه څخه قوی اُميد دی چی تاسو دجوړتيا سره ددين په عالی خدمتونو کي کوشش کونکی اوخدمتګاره واوسيږی، حق تعالی شانه دی ستاسوو دغه بنائسته اولوروخدمتونوته دقبوليت شرف ورپه برخه کړی، آمين، دجناب دکتابو مطالعه کوم اوپه مصروفه يم، سفرنامه، دنيا ميري آګي، دمطالعي څخه مي نورشوق زيات شو نو، دجهان ديده، مطالعه مي شروع کړه، ډيره فايده منده او په علم کي مي داضافه توب باعث شوه، نن

سبا دشام دمملکت سیر کیږی، مګر دیو څو ورځو څخه دیو مشکل سره مخامخ شوی یم، زما په دوستانو کي بریلویان او اهل حدیث هم شته، اکثره بریلویان حضرات دمزارو او زیارتو دورتګ څخه منعه کیږي له دغه وجی چی هلته دخرافاتو اودغیری شرعی اعمالو کړنه کیږی، مګر هغه ددلیل په طریقه سره دجناب سفرنامه، جهان دیده، وړاندیکوي چی دعالم اسلام سرمایه اودوخت فقهیه عالم دین، محقق او ددیوبند دټولنی یو عظیم لاربنود هیڅ یو داسی زیارت او مزار نشته چی دهغه زیارت دی باعث داجر وسعادت نه وی، اودکوم شی لپاره دحرمینو شریفینو داوسیدلو په وخت کي چی تګ لاره جوړیږی، نو بیا دعبدالله شاه غازی ،اودعلی هجویری، اودارنګه د نورومزاراتود زیارت کولو لپاره سفرکول ولی منعه کیږي ؟ اوحال داچی غیر مقلد ددغه کتاب په حواله سره دیوبندی عقیدی والا دبدعت دژوندی کیدلو سبب ګڼي، په ډیر ادب سره غوښتنه کیږي چی دپورته ذکرشو سوالو وضاحت دقرآن وسنت په رڼا کي وکړی، اوثواب د دارینو حاصل کړی.

والسلام د دعاؤ طالب محمد سعید رانا اسلام آباد

جواب : مکرم بنده ! السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته :

دبزرګانو وزیارتو ته ورتګ اوسلام ورته ویل د دیوبند علماؤ په نزد ناروا نه دی، (۱) البته چیری چی دشرک وبدعت اعمال وی دهغه څخه په سختی سره منعه کیږی، دیو بزرګ ومزار ته دزیارت لپاره په سفرکولو کي هم دوي رائیي دی، : علامه شامی رح رائیه دجواز وخواته معلومیږی ،(۲) لیکن زما هیڅ یو سفر بنفسه دیو مزار لپاره ندی شوی، بلکه دسفرمختلف مقاصد ؤو، اوکله چی به ویو شهر ته ورسیدم نو دهغه ځای دبزرګانو وقبروته به ورغلم، اودامی نیک بختی بلل، دغه طریقه دعلماء دیوبند وه، چی دافراط اوتفریط په منځ کي یوه معتدله لاره، اوپرمعتدله لار باندي افراط اوتفریط کونکو خلقواعتراض کړیدی اوکوي، ددغه وجی څخه داعتدال لار پرینبودل صحی نده ــ(۳) والسلام ۱۴۳۱/۱۰۲۸ ه.

دالله او دهغه دحبيب صلى الله عليه وسلم په رحمتوکی دراتګ ددعاء حکم

سوال : عزتمند قاضی القضات مولانا مفتي محمدتقي عثماني صاحب مدظله . السلام عليکم ورحمة الله وبرکاته ! څه فرمائي ستاسو ټولنه په دغه مسئله کي چې آيا دالله جل شانه په وړاندی داسی دعاء وفرياد کول جائزدی ؟، چې، آی الله ! ما اوزما مور اوپلار، خويندی ،اوورونه، په خپل او دخپل حبيب عليه الصلوة والسلام په رحمتوکی پټ کړی، اوپه قبروکی هم زما دموراوپلارو، دخويندو، ورونو ،اولادو، اوما خپل، ستا اوستا دحبيب صلى الله عليه وسلم رحمتوته ورواچوي، اوپه ورځ دمحشر هم پرموږباندی دغه ډول احسان عظيم وکړي ستا اوستادحبيب صلى الله عليه وسلم په رحمتو کي مو پټ کړی اوراباندي ورحميږی — والسلام محمد امان الله نعمانی حنفی عفی الله عنه جواب : مکرمه السلام عليکم ورحمة الله وبرکاته ! که چيری دمحبوب صلى الله عليه وسلم درحمتونو څخه په دنيا کي دهغه صلى الله عليه وسلم په تعليماتو (ښوونو) باندي عمل او په قبر وآخرت کي دهغه عمل انوار اوبرکات مراد وي نو دادعاء رواء ده (۴).-والله سبحانه اعلم، والسلام ۱۴۲۷/۱۲/۱هجري .

(او ۲)وګوری راتلونکی حاشيه (۳) وفی ردالمحتار باب صلاة الجنائز، مطلب في زيارة القبور ج /۲ ص/۲۴۲ (طبع سعيد) قلت : استفيد منه ندب الزيارة وان بعد محلها وهل تندب الرحلة لها کما اعتيد من الرحلة الى زيارة خليل الرحمن واهله واولاده، وزيارة السيد البدوی وغيره من الاکابر الکرام ؟ لم ارمن صرح به من ائمتنا ، ومنع منه بعض ائمة الشافعية الا لزيارته صلى الله عليه وسلم . قياسا على منع الرحلة لغير المساجد الثلاثة، ورده الغزالی بوضوح الفرق فان ما عدا تلک المساجد الثلاثة مستوية في الفضل، فلا فائدة في الرحلة اليها واما الاولياء فانهم متفاوتون في القرب من الله تعالى، ونفع الزائرين بحسب معارفهم واسرارهم . قال ابن حجر في فتاويه : ولا تترک لما يحصل عندها من منکرات ومفاسد .... لان القربات لا تترک لمثل ذلک، بل على الانسان فعلها وانکار البدع، بل وازالتها ان امکن، اوهمدارنګه وګورئ ! مخکنی فتوای اودهغه حاشيي . (۴) وفی الدر (۳۹۷/۶) کتاب الحظر والاباحة فصل في البيع (ط سعيد) وکره قوله بحق رسلک وانبيائک واوليائک او بحق البيت لانه لا حق للخلق على الخالق ،الخ وفی الشامية : قوله لانه لا حق للخلق على الخالق) قديقال انه لا حق لهم وجوبا على الله تعالى، لکن الله سبحانه وتعالى جعل لهم حقا من فضله او يراد بالحق الحرمة والعظمة، فيکون من باب الوسيلة ...... وفی اليعقوبية يحتمل ان يکون الحق مصدرا لا صفة مشبهة فالمعنى بحقية رسلک فلامنع فليتأمل اه ای المعنى بکونهم حقا لابکونهم مستحقين.

د سفر مسنونه دعاوي او د تياري د پرواز په وخت کي د ويلو د دعاء حيثيت او دهغي داعرابي غلطي اصلاح

سوال : محترم جناب مفتي محمد تقي عثماني صاحب مدظلهم ! السلام عليكم ورحمة الله وبركاته ! زموږ په ملكى هوائي چلند (پی آئ اي) کي د روانيدلو په وخت کي چی کمه دسفر دعاء د مسافرينو په وړاندی ويل کيږی، دهغه دغه لاندنی الفاظ دی :

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العلمين والصلوة والسلام على خاتم النبيين ،سبحن الذی سخرلنا هذا وماكنا له مقرنين وانا الى ربنا لمنقلبون . اوس ددغه دعاء په باره کي زما دوه سواله دی : (۱) ...آيا ددغه مذکوره دعاء په اعراب وغيره کي کمه غلطی راځی کنه ؟ که چيری غلطي په کښی وي نو دمعنی دخرابی سره وضاحت راته وفرمايه . (۲)... آيا د سفر ددعاء په اعتبار سره دغه دعاء مسنونه ده ؟ او ودغه ته لازيات دوام ورکول صحی دي کنه ؟ مهربانی وکړی دقرآن وسنت په رڼاکی وضاحت وفرماياست . والسلام محمد جواد فاضل جامعه دارالعلوم کراچی /سابق مؤذن ۲۲/ربيع الاوّل ۱۴۳۲ه . ۲۶/فروری ۲۰۱۱ء

جواب : مکرم جناب مولانا محمد جواد صاحب، السلام عليكم ورحمة الله وبركاته ! دپی آئ اي، په طيارو کي چی کمه دعا ويل کيږی، په هغه کي د ، خاتم النبيين، دميم پر سرياندي زوَر وي او داغلط دی پر ميم باندي بايد زير وويل شی، او مسنونه دعاء دسفر داده الله اكبر ،الله اكبر، الله اكبر، سبحن الذی سخرَلنا هذا وما كُنا له مقرِنين وانا الى ربنا لمنقلِبون(۱) ژباړه : الله ترټولو لوی دی، الله ترټولو لوی دی، الله ترټولو لوی دی، پاک دی هغه ذات چاچی دغه سواري زموږ لپاره مسخر کړيدی، او موږ ددغه په قابو کي دراوستلو والا نه وُ، او موږ دخپل پالونکی وطرف ته رجوع کونکی يو . او دحضور اقدس صلى الله عليه وسلم څخه دادعاء هم ثابته ده : اللهم انا نسألک في سفرنا هذا البِروالتقوى، ومن العَمل ما ترضى، اللهم هَوّن علينا سفرنا هذا، واطوعنا بعده، اللهم انت الصاحب في السفر، والخليفة في الاهل، اللهم انی اعوذبک من وعثاء السفر وكآبة المنظر، وسوء المنقلب في المال والاهل (صحيح مسلم ،كتاب الحج

حديث :۳۲۷۵) (۲) ژباړه : آی الله موږ ستا څخه په خپل دغه سفرکی دنيکي اوتقوی توفيق غواړو اودداسی عمل چی ته په راضی کيږي .

(۱) صحيح مسلم (۱/۲۳۲ (ط سعيد) كتاب الحج باب استحباب الذكر اذا ركب دابة وكذا في المشكوة ۲۱۳، كتاب الدعوات باب الدعوات في الاوقات (۲) صحيح مسلم (۱/ ۲۳۴ كتاب الحج باب استحباب اذكر اذاركب دابة (طبع سعيد) وكذا في المشكوة ص، ۲۱۳ كتاب الدعوات باب الدعوات في الاوقات .

اي الله زموږ لپاره دغه سفر آسان کری اوددغه ليري والی زموږلپاره نزدي کړی . آی الله، تاسوزموږ سره په دغه سفرکی يو ځای ياست، اوتاسو زموږ ترشا زموږ دکورونو محافظ ياست، آی الله زه په تاسره پناه غوښتونکی يم دسفر دتکليف څخه اودغم دپيښيدلو څخه، اوپه بد حالت کي دمال اودکورني په بيرته تللوکی . والسلام ۱۴۳۲/۴/۱۱(فتوی نمبر ۱۳۴۴/۳۲).

(۱) دتبليغی جماعت وغيرمسلمانانو ته داسلام ددعوت دنه ورکولو حکم

(۲) په يورپی ملکوکی ددعوت اوتبليغ په نيت دتللوسره دتبليغی جماعت دوريزې د حاصليدلو خاطر ملاقات اود سياحت اراده ښکاره کول

سوال : شيخ الاسلام حضرت اقدس حضرت مولانا مفتي محمد تقي عثماني صاحب السلام عليکم ورحمة الله ! په اوس وخت کي ستاسو حضرات په علم کي ده چی ددعوت اوتبليغ په وجه سره کارکيږی، دملک په داخل کي هم اوملک څخه دباندي هم دجماعتونو په شکل کي دپاکستان د(رائيوند) دمدرسي څخه اوداندیا دنظام الدين دکلی څخه داکابرينو په مشوره سره هر کال وغير مسلم مملکتو ته د کال، او اوو مياشتو،لپاره تقريبا دوستان تشريف وړی، په

دغه مذکوره صورت کی، (۱)... دجماعتو درخصتی په وخت کي دتبلیغی جماعت مسئولین حضرات لاربنووني کوي چی وغیرمسلم ممالکو ته ورسیږی ،هلته هغه اوسیدونکوته چی ددین څخه لیری شوی مسلمانان دی دحق لاری وراوستلوته ني کوشش اوفکروکړی. دهغوی سره ملاقاتونه وکړی هغوی وروړی اولمانځه اودمکمل دین وپابندی ته اوددعوت دعظیم کارلپاره تیار کړی، دغیری مسلمانانو ودین اسلام ته ددعوت کولو څخه منعه کیږی، داپیره بیانیږی چی دغیری مسلمانانو واسلام ته په داخلیدلو سره دهغوی دلاربنوني لپاره هیڅ څوک نه وي، چی په دغه وجه سره هغه دوهم ځل مرتد کیږی،آیا دغه مذکوره خدشه صحی دہ؟ (۲)... په دعوت اوتبلیغ کي دلګیدلی دوستانو هدف دادی چی ترقیامته پوری راتلونکي درسول صلی الله علیه وسلم ټوله اُمتیان دجهنم څخه وساتی وجنت ته دورتللووالا ني جوړکړی، دصحیح لاربنووني دنشت والی اودغافلو مسلمانانو په اصلاح کي داخته کیدلو په وجه وغیر مسلمانانوته ددین اسلام دقبلیدلو ددعوت نه ورکول اوځنګ کول شرعا څرنګه دی ؟ (۳)...یوه وجه داهم بیانیږی که چیری غیرمسلمانانو بیا وخپلو ملکوته داخله بند کړه، آیادغه اندیښني څخه وغیری مسلمانانو ته داسلام دعوت نه ورکول شرعا جائز دی ؟ (۴)... ویورپی ممالکو ته اوددنیا ونورو غیرمسلم هوادوته دتګ لپاره دویزي ضرورت وي، دجماعت والاؤ څخه چی دکم ملک لپاره هغوی استول کیږی، دسفارت خاني والا وهغه ملک ته دتللو وجه ورڅخه غواړی، چی پردغه باندي دجماعت ملګری دلویانودمشوري څخه داجواب ورکوی، چی موږستاسو وملک ته دسیراوسیاحت لپاره څو، اوحال داچی دهغوی مقصد هلته دغافلو مسلمانانوسره ملاقات وي، دخپل کاراومقصد په خلاف وسفارت خاني والاؤته جواب ورکول شرعا څنګه دی ؟ دمحترم شیخ الاسلام مفتي محمد تقي عثماني صاحب عظیمه رائیه ضرورشامله کړی ستاسو حضراتو به عظیم احسان وي . والسلام محمد ابراهیم کوهاټ.

جواب : مکرم بنده ! السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته! (۱)... وغیر مسلمانانو ته ددعوت اسلام د ورکولوڅخه په کلی طریقه سره بندیدل اویا دبندیدلو بند وبست کول دبنده په فکر

اورانیه سره صحي ندي، البته دهر جماعت خپله دکار دائره وي، تبلیغي جماعت هم خپله دائره دمسلمانانو ترحده پورې اینېی ده، تردغه حده پورې هیڅ تکلیف نشته. لیکن دغه عذر صحي ندی چې کوم مسلمان وي او دهغه دی صحی لاربښوونه ونشی. څکه یوازې دکفرڅخه ځان ساتل غټ نعمت دی، که څه هم په عمل کې کمی وی . (۲)... په دغه کښې دغه تأویل کیدایشی چې په غیرې مسلم هیوادوکښی سیراوتفریح کیږي اوسیروسیاحت هم دTOURISM په فراخه تعریف کې شاملیږی . والسلام ۱۴۲۹/۳/۵ هجري .

دحکیم الامت حضرت تانوي رح په نصیحت کې بیان شوې دحضرت شاه ابوالمعالی رح پریوې قیصې باندې سوال اوجواب

سوال : مکرم اوخدمت گاره جناب مولانا محمد تقي عثماني صاحب السلام علیکم ورحمة الله (۱)... ما دجناب مشفق اومربی مولانا محمد شفیع رح پرلاس باندې بیعت کړیدی .

(۲).... دمطالعه په دوران کې دبنده په نظر کې دجناب حضرت مولانا محمد اشرف علی تهانوی رح یوه داسی لیکنه تیره شوه چې ددیري شرمندگی باعث جوړه شویده، دمذکوره لیکنی نقل ستاسو وخدمت ته وړاندی کیږي ،(۳).. ددغه لیکنی څخه دبدعاتو په باره کې دغه تأثر راپیدا کیږي چې څرنگه دغه په دین کې یو ناوړه شی دی، اوحال داچې ترموږه پورې دانبکاره حکم رارسیدلی دی : چې هربدعت گمراهی ده اودهري گمراهی ځای جهنم دی . ددغه دوضاحت سخت ضرورت دی، چې هغه شرمندگی ختمه شی . (۴) ... هم داډول په دغه لیکنه کې دغه الفاظ هم راپیدا کیږي چې بدعتی په دغه وجه ورته ویل کیږي چې دده څخه بعضې خبرې دبدعت په صورت کې صادریږی که څه هم په واقع کې هغه بدعت ندی . دمهربانی له مخې ! ددغه صورت حال دیو مثال څخه وضاحت وفرمایاست، کم چې صورتا بدعت وی لیکن اصلا بدعت نوی . په بل لحاظ په مذکوره الفاظو کې داهل بدعت حضراتو وخپل عقائدوته

دتائيد ډيرمواد موجود دی . دکرم له لاري دواضحه مثال ځخه مو آگاه کړه دبنده لارښوونه وکړه . (جزاکم الله جزاء الخير) (۵)... په دغه ضمن کي ترټولو پريشانه ونکي خبره داده که چيری دغه مذکوره ليکنه په دقيق نظر سره مطالعه کړه شي نو خبره دنبی کريم صلی الله عليه وسلم وذات اقدس ته رسيږی . چی دهغه دتصورهم زه متحمل نشم کيدلای . نعوذُ بالله من ذلک . دمهربانی له لاري دبنده داطمنان اوشِفاء لپاره دخپل قيمتی وخت ځخه څه وخت راکړه دپورته ذکر شونکاتو مناسب وضاحت وتطبيق ځخه مو خبر کړه ترڅو چی ناپوهی او وسوسي مو پورته شي . فقط والسلام احقر العباد محمد عاقل

په وعظ نور پوري اړونده حصه

د حضرت شاه ابو المعالی رحمة الله عليه يو مريد وحج ته ولاړی، حضرت ورته وفرمائل چی کله ومدينې ته ورغلي نو د صلی الله عليه وسلم پرروضه مبارکه باندي زما هم سلام ؤوايه . کله چی مريد دپيرسلام وروورساوې ،ارشاد وشو چی وخپل بدعتی پيرته زما سلام هم ؤوايه . بدعتې ئې له دغه وجی ورته ؤويل چی دپير ځخه به بعضی خبری دبدعت په صورت سره کيده لي، که څه هم په واقع کي به هغه بدعت نه ؤو، يعنی ديو معذوری په وجه به دده ځخه بعضي کارونه ظاهرا دسنت خلاف کيدله، نوکله چی مريد راورسيدی، نو حضرت شاه ابوالمعالي صاحب پوښتنه ورځخه وکړه چی زما سلام دی هم ورته ورسوی، مريد ؤويل چی ماورته وراندی کړی، پيغمبرصلی الله عليه وسلم هم راته ؤويل چی وخپل پيرته زماسلا م ؤوايه ،حضرت شاه صاحب ؤويل چی هغه الفاظ راته ؤوايه کوم چی دهغه طرفه درته ارشاد شويدی، مريد ؤويل چی حضرت داچی وتاته هغه الفاظ معلوم دی نو زما وه ويناته څه ضرورت سته ؟ اوزه هغه الفاظ څنګه ؤوايم ؟ پيرصاحب ؤويل چی راته معلوم دی مګر په اوريدلوکی ئي نورخوند شته، آغاصاحب داخوته نه وايه هغه خو دصلی الله عليه وسلم ارشاد دی ګويا د صلی الله عليه وسلم دژبي ځخه اداکيږي .آخرمريد هغه الفاظ اداکړه .

بس د پیرد احالت شو چی ودریدې اوناڅاپه ئې دغه شعر پرخوله باندې جاري شو (بدم گفتی، وخرسندم عفاک الله نکو گفتی !!! جواب تلخ می زیبد لب لعل شکر خارا) ژباړه ؛ تاوماته بد ووېیل مګرزه درڅخه خوشاله یم، ستاد شرابې شونډانولپاره دغه تریخ جواب ښه دی .. حالات ئې مجذوبه کیدله اوداغه شعرئې وایې خلاصه دا چی محبت هغه شئ دی چی دهغه دآثاروپه نسبت کې ما اول ویلي ۈو (وتاته پرمحبت باندې غصه راځی، اوو ماته ستا پرغصه باندې مینه راځی، له هم دغه وجی که به پیغمبرصلی الله علیه وسلم نارازه هم ۈو، نو صحابه کراموبه هم د دغه څه د خوند یادونه کول ؟

جواب : محترمه ! السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته ؛ دحضرت د دغه وړاندی شوې قصې حاصل دادی چی شاه ابوالمعالیٰ دیو عذر په بناء باندې بعضی داسی کارونه کوی چی به په حقیقت کې بدعت نۀو، مګر صورتا یو څوک هغه بدعت فهمه ولایشی، له هم دغه وجی د آنحضرصلی الله علیه وسلم له طرفه څخه دهغه په محبت کې ورته، بدعتی پیر، ووېیل شو اوس د دغه تحقیق وه ویلو ته ضرورت نشته چی هغه اُمورڅه ۈو؟ په بعضی وختو کې دمحبت دغلبه یې حال څخه داسی کارونه صادرېږی چی دسنت خلاف وی، مګر دهغه کارفاعل دغلبه یې حال له وجی څخه معذوره وي، مثلا یو شخص دغلبه یې حال په وخت کې ، یا رسول الله، وایي آوازکوی، دده عقیده دحاضر اوناظر نه وي نو دغه صورتا بدعت دی، حقیقتا دغلبه یې حال دوجی معذوره دی . والسلام ۱۴۲۱/۳/۹ په کلیاتِ امدادیه، قصائدِ قاسمی، نشرالطیب، او امدادالمشتاق، کې پرذکرشو څواشعاروباندې سوال اودهغه جواب .

سوال : وخدمت ته دجناب عزت منداستاذ مکرم شیخ الاسلام مفتي تقي عثماني صاحب دامت فیوضهم . السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته :

ستاسو محترم لیک راورسیدی، ترڅوورځوپوری مې دهغه برکات اوفائدې محسوسه کړی، الله تعالی دې ستاسو سایه پرموږ باندې تردیره وخته پوری قائمه اودائمه ولری . محترم استاذه : په دارالعلوم کې چی پاته شوم دیرڅه مې ووېیل، خصوصا دحقوق العباد په باره کې،

چې دهغه دوجې څخه ومنا عاجزته خپلی څه غلطی ښکاره شوي ،بیا دهغه داصلاح په فکرکی شوم. الله دیې رااصلاح کړی. دوهم چې ډیره مهمه خبره ده زما دفکرمطابق تر تولو زیاته چې زماپاره فائیده منده ده هغه داعتدال دلاری درس دی. اوس داسی شوی یم چې پرهره موقع باندي که هغه دجذبي وي اویا کمه دفکراوفهم موقع وي، الحمد لله اعتدال همیشه په وړاندی پدم، ستاسو څخه ددعاء غوښتنه ده، او هروخت ستاسو لپاره دعاء کونکی یم چې دغه تول څه ستاسو په برکت دي . محترم استاذه، زموږ دحضروپه اولسوالی کې داحال دی چې دلته متعصب غیرمقلدین، اومتعصب بریلویان ،اوسیږی اوپه خپل کارباندي اخته دی، خصوصا ددیوبند. کثرالله سوادهم، پراکابرینوباندي هلته د، حسام الحرمین، والا فتوی لګول کیږی، په اوسنی حالت کې دغیرمقلدینو په رساله کې داکابرینو ددیوبند په خلاف د فتوی ږو باران کیږي اوبو څو شعرونه ئي شائع کړی دی اوبیا ئي دهغه څخه داتیجه را ایستلی ده چې (دیوبند غیرُ الله مشکل کشا بولی) العیاذبالله ! ده دوستانو څخه ترمشوري وروسته مې وتاسو ته درجوع فیصله وکړه، ستاسو دمصروفیاتو خبر یم، لیکن دمشوري په توګه وړاندیز کوم، الله مې دی د بي آدبی څخه وساتي، په داسی حالاتو کې زموږ(خادمانو لپاره کمه مشوره ده، موږپه داسی حالاتو کې کمه رویّه اختیارکړو ؟ دوهمه خبره دهغه اشعارو مناسب تأویل کم چې تاسو ته ښه معلومیږی. کم به وي ؟ دوخت دضائع کولو سره سره بخښنه غواړم، هغه اشعار لاندي ذکر کیږي :

یارسولِ کبریا فریاد هی یا محمد مصطفی فریاد هی /آپ کي امداد هو میرا یا نبی حال ابتر هو ا فریادهی سخت مشکل میں پھنسا هو آج کل /ای میری مشکل کشا فریاد هی.

(کلیاتِ امدادیه ص: ۹۰بحواله الحدیث ص: ۴۸)

مدد کر ای کرم احمدی که تیری سوا/ نهیں هی قاسم بی کس کا کوئ حامی کار

جوتو هی هم کونه پوچهی تو کون پوچهی گا / بنی گا کون همارا تیری سوا غمخوار

(قصائدِ قاسمی ص: ۸ بحواله : ماهنامه الحدیث ص: ۴۳)

رجاء وخوف خون کي موجوو مي هي اُميد کي ناؤ /جوتو هي هاته لگائ توهو وي بيڑاپار

(تصنيف قاسمي ص ۹)

دغه رقم نشرالطيب في ذکر النبی الحبيب او امدادالمشتاق په نامه کتابو کي څو اشعار سته، يقينا ددیوبند کتابونه، کثرالله جماعتهم، کي په باره کي داستمداد غيرُالله، ددغه په خلاف مصرح دي، ليکن ددغه اشعارو هيڅ يو مناسبه تاويل راته نه معلوميږی، چی دهغه له وجی دفتواؤ دخاوندانو دفتواوو سره موافقت ښکاره شي . محترم استاد، ستاسو مصروفيت خوزياد دی اووماته معلومه ده چی وتاته دغه زحمت درکوم، له دي لپاره چی په داسی ماحول کي ستا ودغه خادم ته ستا له طرفه څخه څه لارښوونه وشی، يقينا ستاسو خبری دزړه اطمنان بولم، اوستاسو سره مي بي اندازي محبت دی، الله دی تاسو ته جزائي خير درکړی، ډير وخت مو نه نيسم، بصد احترام غوښتنه ده چی په دعاؤ کي مي يا دولري . که مي کومه نا مناسبه خبره ليکلی وي نو په زرواره دمعافی غوښتونکې يم.

والسلام ستاسو کمزوری خادم او شاگرد محمد ادريس قاسمي بن هدايت الرحمان تحصيل حضرو ضلع اټک بهبودی

جواب: عزتمند او قدرمنه وروره ، سلمه الله تعالی ! السلام عليکم ورحمة الله وبرکاته : ستاسو دمحبت ليک باعث دخوشحالۍ شو په حقيقت کي په شاعری کي شاعرانه تخيلات اومجاز، اوداستعارو استعمال معلوم وی شاعر ډير وختونه ودريابو ، غرونو ، او آباديو ته خطاب کوی اودهغوی سره خبری کوی، اودهغوی څخه غوښتنی هم کوی، دهغه مطلب دانه وي چی هغه دخپلی عقيدی له مخی هغه ژوندي اويا مشکل کشا بولې، بلکه دايو تخيل وي، لهذا دکم شخص چی داعقيده معلومه وي چی دالله تعالی څخه بغيردبل هيڅ چا څخه مرادونه، دعاوي کول جائز ندی، که څه هم دهغه په اشعاروکی داسی کمه خبره راشي نو هغه يقينا پرمجاز واستعاره باندي حمل کيږي . اوکم اشعار چی تاسو ليکلی دی، په هغه کښی په حقيقت کي دآنحضرت صلی الله عليه وسلم د سنت عمل خواهش اوصلی الله عليه وسلم دشفاعت حاصليدل مراد دی، اوداغه شيان دبنده لپاره ذريعه دنجات کيدايشی، پردغه موضوع باندي

دبنده یو اندازه مفصله فتوی، فتاوی عثماني جلد اول، (۱) کي هم شائع شویده که ضرورت وی نو هغه مطالعه کړی والسلام ۱۴۲۷/۳/۱۳هجری (۱)ص: ۵۸، ۵۶، ۵۵، ۵۹(ط مکتبه دارالعلوم کراچی.

(۱) دجهری ذکر شرعی حکم او ثبوت

(۲) په اجتماعی طریقه سره دقرآن کریم په زوره تلاوت کولو حکم

(۳) دخواجه ګانو دختم شرعی حیثیت او دهغه حکم

سوال : الی شیخنا واستاذنا ومولانا العلامة محمد تقي العثماني نفع الله تعالى به خلقه . السلام عليكم ورحمة الله وبركاته ! الرجاء ان تكونوا بكمال الصحة والعافية، ونحن هنا في بلدة نرتهامتن بخير، والحمد لله على ذلک ،اری من المناسب ان اعرّف نفسی عند سماحتكم قبل الدخول في مقصدی، انا عبد حقير من عباد الله تعالى، ولدت في بنغلاديش ونشات في بريطانية، اكرمنى الله سبحانه وتعالى بان هدانى بتراجم كتب شيخ مشايخنا مولانا الامام محمد زكريا رحمه الله باللغة الانكليزية وبحركة الجماعة التبليغية، ثم بعد ذلک لم ينته شآبيب فضله وكرمه على، وفقنى الله تعالى للرحلة الى طلب علم دينه من العلماء والمشايخ ببلاد بنغلاديش وبدار علومكم في كراتشى (عام ۲۰۰۰الى ۲۰۰۲م) الآن اعمل في حكومية محلّية واجتهد مهما اتاحت لى الفرصة في مجال الدعوة ،فلله سبحانه والحمد والمنة، منذ سنتين بدأت احضر مجلس فضيلة الشيخ مولانا محمد سليم دهورات (والشيخ مرشد جماعتنا الدعوية في بلدتنا) وقد وفقنى الله تعالى للشركة في بعض الاعمال الاصلاحية التى تنعقد عند الشيخ بهيئة اجتماعية ولكن اجد في نفسى اشكالات (علمية) تضطرّنى فرأيت من المناسب ان اكتب الى سماحتكم ليشرح الله سبحانه صدرى بعلومكم وفيضكم الروحانية، والاشكالات هى التالى : (۱).. الشيخ، حفظه الله، ومن يجتمع حوله من السالكين يجلسون

مجتمعا يذكرون الله تعالى بشئ من الجهر، أظنّ في بعض الافراد انهم يجهرون بذكرهم جهرا مفرطا حسبما قرأت في كتب سادتنا الحنفية رحمهم الله مثل العلامة عبدالحى اللكنوى وشيخنا الحبيب العلامة سرفرازخان صفدر، أليس هذالاجتماع وهذالجهر بيدعة ؟ هل كان شيخ مشايخنا مولانا الامام محمد زكريا رحمه الله يوصى مريديه بالذكر بهذه الهيئة ؟ وقد رأيت مثل هذا عندما حضرت مجلس الشيخ الكبير مولانا يوسف متالا في دارالعلوم (برى).

(۲).. من عادة السالكين عند الشيخ انهم يتلون القرآن الكريم مجتمعا في المسجد اوفى غرفة من الغرفات ،أليست التلاوة جهرا حيث لايمكن الاستماع لمن يصل اليه صوت التالى للقرآن من المحظورات (كما صرح به في كتب الفقه الحنفى وغيرها) ؟ (۳).. ومن معمولات الشيخ عمل اجتماعى يسمّى، ختم خواجكان، سمعت ان هذا العمل كان من اعمال شيخ مشايخنا مولانا الامام محمد زكريا رحمه الله، لوكان كذلک كيف يجاب لمن يدّعى ان هذالعمل وماشابهه من اعمال بعض مشايخنا الكرام من المنكرات والمبتدعات في الدين ؟ أليس لنا غنية وكفية في ماسنّ لنا سيدنا رسول الله صلى الله عليه وسلم؟ امرآخر في غير موضوع ماسبق : ارسل الى سماحتكم ترجمة انكليزية لمقالتكم المفيدة حول حياة الشيخ المحدّث عبدالفتاح ابوغده رحمه الله تعالى قدنقلها الى الانكليزية صديقان لى وقد من الله على بان وفقنى لتعليقات تلميذية في نهاية المقالة لا ادرى هل تكون مفيدة للقراء ام لا، لو اكرمتم علينا بالنظر في ترجمة مقالتكم ومشورتكم واذنكم في طبعها ونشرها كي ينتفع بها المسلمون في هذه البلاد البعيدة عن الاكابر من العلماء والمشايخ، اكتفى بهذه الكليمات خشية تضييع وقتكم المعمور بالخير والافادة وبالتماس الدعاء من سماحتكم لى ولو الدىّ ولاهلى ومشايخنا الكرام، وانا عبدكم واحقرتلاميذكم بدرالاسلام بن مصدّرعلى جواب : الى الاخ الكريم الشيخ بدر الاسلام حفظه الله تعالى، السلام عليكم ورحمة الله وبركاته فأعتذر اليكم للتأخير في الجواب على رسالتكم الكريمة، ولم يكن ذلک الا لازدحام اشغالى وتتابع اسفارى، فأرجو أن تعذرونى في ذلک، ولقد سرّنى ماذكرتم من اشغالكم العلمية والدعوية ،تقبل الله منكم و وفقكم لما فيه رضاه، واليكم الجواب عن اسئلتكم : (۱) الذكر بالجهر جائز عند الفقهاء، وثابت

بالسنة مالم يكن جهرا مفرطا لحديث، اربعوا على انفسكم، غير ان الذكر الخفيّ افضل منه، ولكن اختار بعض المشايخ الذكر بالجهر،لاسيما للمبتدئين لكونه اوقع في النفس، وادعى للخشوع (١)، فلو فعله احد علاجا، (٢) وليس باعتقاد افضليته فلا باس بذلک ،وهذاهو المعمول به في طريق بعض مشايخنا الذين ذكرتم اسماءهم. (٢) ان كان جميع الحاضرين يتلون القرآن جهرا، فلا بأس بذلک، اما ما ذكره الفقهاء من عدم الجهر عند الآخرين فمحمله الحاضرون المشتغلون بغير قراءة القرآن الكريم (٣). ختم خواجگان، ذكرمن الاذكار وليس سنة بهذه الهيئة فمن اعتقد سنيته بهذه الهيئة فهو ابتداع في الدين، اما اذا

---

(١)وفى الشامية اقول ؛ اضطرب كلام البزازية فنقل اولا عن فتاوى القاضى انه حرام لما صح عن ابن مسعود انه اخرج جماعة من المسجد يهللون ويصلون على النبى صلى الله عليه وسلم، جهرا وقال لهم، ما اراكم الامبتدعين. ثم قال البزازى وما روى في الصحيح انه عليه الصلاة والسلام قال ؛ لرافعى اصواتهم بالتكبير اربعوا على انفسكم انكم لن تدعوا اصم ولا غائبا انكم تدعون سميعا بصيرا قريبا انه معكم الحديث، يحتمل انه لم يكن للرفع مصلحة فقد روى انه كان في غزاة ولعل رفع الصوت يجر بلاء. والحرب خدعة ولهذا نهى عن الجرس في المغازى، واما رفع الصوت بالذكر فجائز كما في الاذان والخطبة والجمعة والحج آه وقد حرر المسأة في اخيرية وحمل ما في فتاوى القاضى على الجهر المضر وقال ؛ انهناک احاديث اقتضت طلب الجهر، واحاديث طلب الاسرار والجمع بينهما بان ذلک يختلف باختلاف الاشخاص والاحوال، فالاسرار افضل حيث خيف الرياء اوتأذى المصلين اوالنيام والجهر افضل حيث خلا مما ذكر، لانه اكثر عملا ولتعدى فائدته الى السامعين، ويو قظ قلب الذاكر فيجمع همه الى الفكر، ويصرف سمعه اليه، ويطرد النوم ويزيد النشاط آه ملخصا، (ردالمحتار كتاب الحظر والاباحة، فصل في البيع ٦/٣٩٨ (ط سعيد) وفيه ايضا ؛ فقال بعض اهل العلم ان الجهر افضل .... وفى حاشية الحموى عن الامام الشعرانى اجمع العلماء سلفا وخلفا على استحباب ذكر الجماعة في المساجد وغيرها الا ان يشوش جهرهم على نائم او مصل اوقارئ الخ (ردالمحتار مطلب في رفع الصوت بالذكر (٦٦٠/١) ط سعيد) (٢) وفى البزازية على هامش الهندية الحادى عشر في القراءة ٤٢/٤ (ط رشيديه) واعظ يدعو(باتي برخه راتلونكى صفحه).

لم يعتقد سنيته فلا باس لانه ذكر من الاذكار ولانه لا يخلو من ذكر ثابت من رسول الله صلى الله عليه وسلم او من تلاوة القرآن اومن الصلاة على النبى الكريم صلى الله عليه وسلم وكل واحدمنها مشروع في حد ذاته، اما هذه المجموعة بهذه المقادير فليست سنة، ولكنها من معمولات المشايخ الچشتيه الذين لم يفعلوها باعتقاد السنية، وانما ثبتت فائدتها بالتجربة، وليس كل مالم يكن سنة غير جائز، نعم اذا اعتقد الانسان سنية ماليس سنة، فانه بدعة، (٤)..

سرّحت النظر في ترجمة مقالي في العلامة الشيخ عبدالفتاح ابو غدّة رحمه الله تعالى وما علقتم عليه، فوجدته مناسبا غير ان بعض احبابی كتب في حواشيه بعض الاقتراحات في تعديل الترجمة تختارون ما تشائون وأرجوان لا تنسونی في ادعيتكم الصالحة، والسلام عليكم ورحمة الله وبركاته، ۷ /رمضان المبارک /۱۴۳۰ھ (فتوی نمبر ۱۱۹۱/۹).

(۱) دسالک دافکرکول چی دمرشد په توسط سره می دزړه خوشحالی حاصله شوه ،څنګه ده ؟

(۲) دمحبت په بناء باندي دشيخ دتصورحکم

سوال : محترم ومعظم حضرت مولانا محمد تقي عثماني صاحب مدظله ! السلام عليكم ورحمة الله وبركاته ! اُميد مى دى چی په خيروعافيت سره به ياست، الله تعالى دی ستاسو درجی لوړی کړی، آمين، دنومبر مياشت، البلاغ، کي دمولانا ابوالحسن على ندوی رح اودهغوی پرتګ لاره باندی، ستاسو په برطاينه کښی شوی تقرير، ما دری ځله ؤوايه شخصا ئي وماته ډيره فائيده وکړه، زما دحضرت ميا سره ډيرمحبت اومينه وه اوزما دهغه سره دبيعت تعلق هم ؤو، محترم ومعظم مدظله ! سوال (۱).. ديو کامل بزرګ سره ترييعت کولو ورسته، اودخپل مرشد په هداياتو سره ترعملي کيدلو وروسته ،چی کم حالات اوواقعات ياعبادات ذکر واذکاردمرحلوڅخه په تيريدلو سره، يو علحيده خوشحالی حاصليدل يقيني وي، همداسی داخبره په ذهن کي نيول چی کم څه وماته حاصل شويدی اويا حاصليږی، دخپل مرشد په توسط سره ټول څه رارسيدلی دی، آيا داصحی ده ؟ جواب: بي له شکه صحی ده . سوال : (۲).. چی مرشِد کامل ليری وي نو دمرشِد تصور يعنی په زړه ؤ دماغ کي راوړل شی، داسی صحبت او اُلفت دمراقبي په شکل دزړه په آرامي اوراحت حاصلولوکی خو به کوم ممانعت نه وي، اوکه

دامنعه دی ؟ (طلعت محمود راوالپنډی) جواب : (۲).. هیڅ ممانعت نشته بلکه فائیده مند دی . والسلام

کل اسبوع بدعا، مسنون جهرا لتعليم القوم ويخافته القوم، اداتعلم القوم خافت هو ايضا وفى عمدة القارى كتاب الاذان باب الذكر بعد الصلاة ۱۸۱/۶(ط دار الكتب العلمية بيروت) قال : واختار للامام والماموم ان يذكر الله بعد الفراغ من الصلاة، ويخفيان ذلك، الا ان يقصد التعليم فيعلما ثم يسر. (۳) وفى رد المحتار كتاب الصلاة ۵۴۶/۱(ط سعيد) وفى الفتح عن الخلاصة : رجل يكتب الفقه وبجنبه رجل يقرأ القرآن فلايمكنه استماع القرآن فالاثم على القارى وعلى هذا لو قرأ على السطح والناس نيام يأثم آه اى لانه يكون سببا لاعراضهم عن استماعه، او لانه يؤذيهم بايقاظهم تأمل .... يجب على القارى احترامه بان لا يقرأه في الاسواق ومواضع الاشتغال، فاذا قرأه فيها كان هو المضيع لحرمته، فيكون الاثم عليه دون اهل الاشتغال دفعا للحرج .

حسد صغیره ګناه ده او که کبیره

(دحسد دمختلف قسمونو او صورتونو تفصیل اوشرعی حکم)

سوال : فقیه ابوالليث سمرقندی رحمه الله تعالی حسد، کبر، اوعجب، په صغائیرو کي شمیرلي دي . (رسائل ابن نجیم ص: ۲۵۲) علامه ابن نجیم رحمه الله تعالی په دغه کښی دغه لاندنی تفصیل ذکر کړیدی : الخامس عشر: عدابوالليث السمرقندی رحمه الله تعالى فعل القلب المذموم من الصغائر كالحسد، وسكت عنه كثير من الفقهاء في كتاب الشهادات، والمعتمد عندنا انه لامؤاخذة عليه بمجرده الا ان صمم وعزم عليه فصغيرة اوتعدى منه اصرار الغير بقول اوفعل فكبيرة . (حواله بالا ص : ۲۶۱) آیا دغه تفصیل صحی دی ؟ محمد عامر خادم جامعة الرشید ،احسن آباد یکم صفر ۱۴۲۴ه) .

جواب : اوس راسره داوخت رسائل ابن نجیم نشته، مګردعلماؤ او اهل تصوف دخبرو څخه چی بنده کمه خبره فهموي، هغه داده چی په غیر اختیا ري طریقه سره دحسد په خیال کي راتګ په صغائروکی هم داخل ندی، البته اختیاری طریقه سره داسی خیالات په زړه کي راګرځول کم ترکمه صغیره به ضرور وي، اوقصد چی تر زیریدلو پوری ورسیږی ،پکښی اختلاف دی، اوکه

ترعمله پورې ورسيږي نو کبيره ده، ددغه شخصه دټولو عباراتو تطبيق کيږي . والله سبحانه اعلم ۱۴۲۴/۳/۲۴ه (فتوی نمبر ۶۲۲/۳) .

شيخ بايد څوک جوړ کړای شي؟ دشيخ په مجلس کي په ګناو اخته کيدل

سوال: که چيرې يو شخص ښکاره په ناروا کارو اخته وي ، 'ويا په بدعاتو باندي اخته وي، نو آيا داسې څوک شيخ جوړيدل رواء دی؟ جواب: کم څوک چې په ښکاره سره د بدعاتو مرتکب وي، مثلا لکه د رباب سره قوالۍ ويل چې په ښکاره سره نارواء عمل دی، نو ددغه شيخ د صحی والي هيڅ احتمال نشته، يعنی دا چې دهغه سره تعلق قائمه ول او يا دهغه شخه فائده اخستل، او يا خپل ځان ورباندي اصلاح کول، ددي هيڅ احتمال نشته، يعنی کم شيخ چې نارواء کار روابولي، بدعت ښه کاربولي دغه شيخ معصوم نه شی کيدای، غلطی اوګناه هم ورڅخه کيدايشی. ليکن که چيرې هغه ګناه ګناه وبولي او دهغه څخه وروسته توبه ورباندي وکاږی يا هغه شيخ صحی دې . که چيرې يو وخت يو چا شيخ پرغلط کار وليدې نودهغه دافکر چې اوس دا دشيخ جوړيدلو اهل ندی، دغه نتيجه رائستل په هرکار کي صحی نده . ليکن کم شيخ که کومه ګناه رواء وبولې ،اويا يو بدعت صحی وبولې، دهغه وطرفته رجوع کول صحی نده . والله اعلم.

دداسې کارو څخه پرهيزکول پکاردې چې په هغه کښې دبل چا ذليل کيدل وي

سوال : که چير ديو اصلاحی عمل اختيارولووالا شخص يو داسی کارو کړی چی رواء وي مګردنورو بي عزتې پکښی کيږي آيا دغه کارکول رواء دي ؟

جواب: داسی کار کول په کار ندې، چې دهغه څخه دنورو تذليل وي، چې دهغه څخه سپکتيا محسوسه کړی دهغه لحاظ پکاردې، داډير نازک کاردی، دهرې خبری مراعات ساتل

پکاردي، په يوه اندازکی چی څوک گذاره کوي نوبيا خامخا څه خبره وي، دټولو خبرو مراعات ساتلوسره گذاره کيږی، والله اعلم.

دچاچي تعويذاودم فائده مندوي هغه شيخ جوړيدايشی؟

سوال: چيری ديو چاتعويذ او دَم بلکل صحی وی او ډير فائيده مند اومجرب وي نو آيا هغه شيخ جوړيدل صحی دی؟ جواب: داهم کيدای شی که چيري يو څوک قرآنئ، تعويذ او دمونه، کوي او هغه صحيح او رواء وي او دهغه په ذريعه ديو چا شِفاء وشی، اوويو چاته فائده ورسيږی،ليکن ددغه څخه ودته څه معلومه شوه چی دغه څوک ددين په باره کښی دمقتداءلائق دی، اودهغه څخه ددين دخبرومعلومات غواړي؟ عمليات (جادو، دم،)يو علاج دی، اوس که چيري يو څوک په علاج کولو کي ډيرښه مهارت ولري نو دهغه دامطلب ندی چی هغه نو ددين هم ماهره شو، اوپه، تعويذاو دمو، کي هم ضرورت پيداکيږي دامعلومول چی کوم رواء دی اوکوم نارواء دی؟ بعضی تعويذونه اودمونه داسی هم وي چی نارواء وي. که يو شخص ته ددين او شريعت دونه علم وي چی هغه داوپيژني چې کوم رواء دي اوکوم نارواء دي؟ کم چې نارواء وي دهغه څخه هم فائده رسيږې داسي نده چی دنارواء تعويذو اودموڅخه نوفائده نه رسيږی، کوم څوک چی دسفلياتو عمل کوي، دهغه څخه هم هغه مقصد حاصليږی دکم مقصد لپاره چی هغه ئي کوي، تاسو پوهيږی چی ډيري دواوي داسې وي چی دهغه استعمال نارواء دي، ليکن دهغه څخه فائده حاصليږې. والله اعلم

دمشيت (ارادې) اورضاء (خوښي) په منځ کي فرق

سوال: دارادې اورضاء په منځ کي څه فرق کيدايشی په تفصيل سره يې بيان وفرماياست؟

جواب: يوه اراده ده اويوه رضاء ده، ددواړو فرق سته، په دنيا کي هيڅ يو انسان دالله دارادې په خلاف هيڅ هم نشی کولای، او دالله درضاء خلاف ډير کارونه کيږی، ټوله کارونه درضاء په

خلاف سره کیږي، داچي کفر کیږي ،داتوله درضاء خلاف کیږي، څونه ظلمونه چي کیږي داټوله درضاء په خلاف سره کیږي نو دالله تعالی درضاء په خلا ف ډیر کارونه کیږي، لیکن دارادې په خلاف هیڅ هم نشی کیدائ، او دمشیت معنی ده، دالله تعالی اراده، دالله تعالی اُصول دی چي کوم انسان کوم کاروغواړي، که هغه کار صحي وي اوکه غلط، چي کله دئ په خپل اختیار سره یو لا ر اختیار کړي نو بیا ودته دهغه توفیق ورکول کیږي، ددې نوم مشیت اراده ده . والله اعلم

داجتماعي ذکر دمجلسونو شرعی حکم

(تفصیل دمصنف څخه)

داجتماعي ذکر دمجلسو دشرعي حیثیت څخه متعلق دمفتي محمد رضوان صاحب یوه استفتاء په جواب کي تفصیلي فتوای دحضرت محترم دامت برکاتهم وخدمت ته واستول شوه، دغه فتوی په کتابي صورت کي هم شائع شویده، دلته داوږد بحث څخه دځان ساتلو په غرض دفتوی صرف اصلی اولنئ حصه اودهغې مجموعي فتوی څخه متعلق دحضرت محترم دامت برکاتهم العالیه رائیه شائع کیږي . (مرتب عفی عنه)

سوال : څه فرمائیلې دي ددین علماؤ په دغه مسئله کښي، چي نن سبا بعضی حضرات چي ګدي نشینه اودتصوف اوپیري، اومریدي په طریقه کي ډیرمشهوره دي ،هغه ځاي ځاي په مسجدونو اویا دخلقو په کورونوکي اجتماعي ذکرونه اومجلسونه کوي، چیرې چي پیر صاحب اویا دهغه نمائنده د ذکرکولو لپاره تشریف راوړي او خلق ورته جمعه کیږي او په لوړ آوزسره اجتماعي ذکر کیږي، چي دهغه شکل داسي وي، چي پیر صاحب اویا دهغه مقرر شوي نمائنده سره حلقه جوړه کړه شي ټوله خلق کښي ني نو پیرصاحب اویا دهغه دنمائنده سره په لوړ آوازسره یو ځاي ټوله خلق ذکر کوي، کله چي یو خاص ذکر مثلاد درود شریف ختم کیږي نو بل ذکرهم شروع کیږي، اوداغه ډول په یو مخصوص تعداد سره ذکر مکمله کیږي، اوددغه سره دمجلس شریکان حضرات په زوره زوره سره وراسته طرف او چپه طرف ته د ذکره سره ښوري، او

ودغه ته جذب ویل کیږي، اوبعضې دمجلس شریکان خو د ذکرپه دوران کي داسې مست اومجذوبه شي چي آواز یې تراختیاروؤزي اولوړشي، دداسې شخص په باره کي دافهمول کیږي چي دادیرلوړشوي دي اودالله تعالی وطرفته دیرمقرب بنده دي اوو هغه ته دیبهوښي نوم هم ورکول کیږي دااجتماعي ذکر دمجالسو آواز ترلیرې ځایه پوري اوریدل کیږي، ددغه خلقو له طرفه څخه وذکرکونکو خلقوته دعوت ورکول کیږي، اشتهارات هم چاپ کړل کیږي اودمختلفو لاروڅخه په وینا اولیکنو سره دهغه اعلانات کیږي اوپردغه خاصه طریقه باندي په اجتماعي ډول سره وذکرکولوته داصلاح ذریعه بلل کیږي اوبعضې ځایونه برق هم بند کړي په تیاره کښې ذکرکوي، دبعضې خلقو له طرفه څخه ودغه ډول ذکر ته دصوفیا ئي کرامو طریقه ویل کیږي .اوفائده یې دغه ذکرکیدای شي، چي دداسي ذکر کولو څخه زړه نرم کیږي. اوخوند محسوسیږي، دغه سلسله په بعضې بدعتیانو کي مروجه وه، چي دهغه لپاره هغوئ په مختلفو ځایو کښې علیحده د ذکر او مراقبې لپاره لوي ځایونه خاص کړي دي. مګر اوس په بعضې اهل سنت والجماعت کي هم شروع شوي دي، یو ځل چي کله داهل سنت دبعضې خلقو څخه ددغه په باره کي ثبوت طلب کړه شو نو هغوي وښودل چي په احادیثو کي د ذکر مجلسوته. ریاض الجنة. یعني دجنت ځایګي ویل شوي دي، اوهغوي دشیخ الحدیث حضرت مولانا محمد زکریا صاحب رحمه الله ورسالې، فضائل ذکر. ته حواله ورکړه اودائې وښودل چي په دغه رساله کي د ذکر دمجلسو په باره کي ډیر احادیث او مواد موجود دي، دهغه مطالعه وکړي. ددغه څخه به ستاسو شبهې لیري کړه شي، دهغه سره هغوي یوه رساله هم راکړه، چي دهغې نوم، په مسجدو کښې پزوره ذکرکول مستحب دی، (دشرعي دلائلو سره داکابرینو عادت اودهغوي هدایات مبارکه) دغه رساله تقریباپرسل صفحو باندي مشتمله وه، په دغه رساله کي هغوي په مسجدوکښې د جهري ذکرومجلسوته مستحب ویلي دي اوپردغه ئي مختلف ثبوتونه وړاندي کړي دي، اوفرمائي چي په مسجدوکی د جهري ذکرمجلسونه جوړولوباندي زموږ داکابرینو هیڅ اختلاف نشته، بلکه دهغوي ټولو اتفاقي فیصله دهغه پر جواز اواستحباب باندي ده، اوکوم څوک چي دهغه خلاف نظرلري هغه دهغوي خپله ذاتي رائیه ده، ودغه ته داکابرینو رائیه

ویل غلط دي ددغه د ذکر دمجلسو خلاف فتوی لیکلو والاؤ ته هغوي د ذکر مخالفین ویلي دي، په دغه رساله کي هغوي د ذکر مجلسونه ځای ځای جوړیدلو اوخوررولوباندي وخلقوته ترغیب ورکوي اودحضرت مولانا مدني رحمه الله یوه لیکنه هم په دلیل کي وړاندي کوي، دهغه څخه علاوه دنورو بزرگانو په حواله سره یې دلته د ذکر دمجلسو یادونه کړیده. دغه رساله داستفتاء سره سنجاک ده. دتفصیل غوښتلو مسئله داده چي دعلماء حق په دغه باره کي کم مؤقف دي؟ ددلائلو سره یې واضح کړي اوورسره په سنجاک شوي رساله کي په درج کړه شوو خبرو باندي هم رڼا واچوي، چي دنورو لپاره هم داطمینان باعث وګرځي.

(الجواب دمفتي محمد رضوان څخه): د ذکر فضیلت: دالله تعالی ذکر ډیر اهم عبادت دي، که هغه دتلاوت په شکل کي وي، یا دتسبیح ویلو، یا درود ویلو، وغیره ویلوکي، څه رقم چي دالله تعالی د ذکرویلو توفیق وي، ډیره غټه نیک بختي ده، په قرآن مجید اواحادیثو کښی د ذکر کولو ترغیب ورکول شویدي، اود ذکر مختلف فضائل اوفائدي بیان شویدي، (قولي اوفعلي ذکر) لیکن داپه یاد ولره چي د ذکر معنی یادول دي اودالله تعالی یادول یو په ژبه اوقول سره کیږي، اویو په خپل عمل اوفعل سره، له همدغه وجي محقیقین فرمائي چي دالله ذکر یو په ژبه اوقول سره کیږي اوبل په عملي اوفعلي طریقه سره. لهذا دالله تعالی ذکر صرف په ژبني ذکرسره خاص ندي، بلکه عملي وفعلي ذکر یعني دالله تعالی اطاعت، اودهغه دحلال اوحرام ،اوجائز ؤ ناجائز وغیره احکامو اتباع کول هم په ذکر الهي کښی داخل دي. اوپه بعض احادیثوکښي ودغه ته هم ذکر ویل شویدی، ددغه مناسبت څخه دالله تعالی داحکامو یادونه اوپه زدکړه اوښوونه کي مشغول حضراتُ ته اهل ذکر اوددوي ومجالسو ته ذکرویل شویدي. اوله هم دي لپاره که کوم څوک صرف په ژبني ذکرسره اکتفاء وکړي اودالله تعالی داحکاماتو پیروي ونکړي هغه په حقیقي ذکرکونکو کښی شامل ندي.

قطعه نظر دقولي وفعلي ذکرددغه مذکوره عام مفهوم څخه ذکر صرف په ژبه سره خاص بلل ندې، او دژبني ذکرمتعلق چي کومه پوښتنه شوې وه) دهغه لپاره هم کوم خاص یوداسي شکل

اختيار کول چي دشريعت څخه ثابت نوي، صحي ندي، ځکه دغه ذکر عبادت مطلقه دي اووعبادت مطلقه ته دعبادت مقيده درجه ورکول غلطه ده.

(دصحابه ئي کرامو اودا سلافُ د ذکر طريقه) صحابه ئي کرام رضی الله عنهم اوسلف صالحينُ دواړه قسمه (قولي وفعلي) ذکر کوي، لکه څرنګه چي دصحابه ئي کرامو (رض) فعلي اوعملي ذکر څخه خودهغوي ټوله زندګي ډکه وه دهغوي هرهر عمل دشريعت دترجماني حيثيت لري، دهغوی ټوله مجالس دالله تعالی داحکامو اودرسول الله صلی الله عليه وسلم دارشاداتو اوسنتود يادوني څخه منور وه، کم چي د ذکر دمجلسو مصداق ؤو، ددې څخه علاوه دصحابه ئي کرامُ رضی الله عنهم اجمعين دکورو اومسجدو څخه دزباني ذکر وتسبيح کولو روايات ثابت دي، ليکن دهغوي په نزد نه ديو خاص ذکر پابندي وه اونه دوي دکوم خاص چا د ذکر پابند وه، اونه ئي خاص ددغه غرض لپاره مجلس او محفل جوړه وي چي يو بل دي ورته را دعوت کړي، بلکه دغو حضراتو په مسجد او کور کي پرخپله خپله طريقه باندي دتلاوت او استغفار څخه ونسې تسبيح ؤ تحميد پوري مختلف قسمه اذکار ؤ کلمات ئي خپله منشأ اوطريقه کرځولې وه، ځکه چي دالله تعالی د ذکرلپاره دهيڅ وخت وغيره قيد نه ؤو په يو خاص هيئت اوحالت کي اويا دبل چاسره د ذکر کولو پابندي نوه اوپه يوه ځاي کي دجمع کيدلو شرط نه ؤ. دغه وجه ده چي په قرآن مجيد کي په ولاړه اوناسته او دپروتې په حالت کي دالله تعالی ذکر اويا د باندي اطمنان حاصل کړي لکه څرنګه چي دالله تعالی ارشاد دي: (الذين يذکرون الله قياما وقعودا وعلی جنوبهم) (سورة آل عمران، آيت نمبر۱۹۱).

ژباړه : هغه خلق چي دالله تعالی ياد کوي، په ولاړي، اوناسته، او پروته، هم دغه رنګه بيله کوم قيد وشرط څخه په ذکر کولو. اوپه کثرت سره ذکر کولو کنبی نه کمه خبره شته اونه هيڅ اختلاف شته. څرنګه چي صحابه ئي کرامو اوسلف صالحينُ په مسجدونو کنبي هم په ژبه سره ذکر اوتسبيح کوي دمياشتني او يا هفتې دپروګرامو پرځای به ئي روزانه چي دلمانځه وغيره څخه به فارغه شول نو په مختلفو اذکارو اواورادوبه مشغوله کيدل، که څه هم بعضې کسان به په

زدکړه اوښونه اودرس ؤ تدریس کي مشغولتیا اختیاره وله نو هغه به ویوه طرفته شول اوکومو کسانو چي به د ذکر واذکارُ عادت پوره کول مقصد ؤ هغه به وبل طرف ته شول، ددې لپاره چي دیوه ځخه وهغه بل ته کوم نقصان یا خلل ونه رسیږي . اوهرڅوک خپل شغل په ښه اساني سره پوره کړي، څوک به په تلاوت سره اخته ؤ ،څوک به په تکبیر(الله اکبر) اوڅوک به په تسبیح (سبحان الله) اوڅوک به په تحمید (الحمدلله)اوڅوک به په تهلیل (لااله الاالله) اوڅوک به د درود شریف اوڅوک به په توبه او استغفاراودعاء اونوافلو باندي اخته وه ـــ غرض دا یو دهغه بل دااذکارو پابنده نه ؤ، هریو دخپل آساني وفرصت اوموقع ځخه په استفاده مناسب ذکرکوي، اوکله چي به د ذکرڅخه فارغه شو بیا به په خپل نورو ضروریاتو کي مصروف اومشغوله کیدي، هم دغه ډول دکمې پابندي اوالتزام ځخه بغیر په مسجدوکی د ذکر مجلسونه قائمې دله، کوم حضرات چي په اذکارو اورادو کي مشغوله کیدل، نه دیو خاص عنوان د ذکر ومجلس ته جمع کیدل، اونه به ئي یوڅوک مقتداء جوړه وي چي په یوه آوازسره د یوه ذکرپه ویل سره پابنده شي . اودمسجدو ځخه بغیر به په کورونو کي هم د میاشتني او هفتني پروګراموڅخه بغیر په ذکر سره مشغوله کیدل، مثلا دسهار اوسفیده داغ ځخه وړاندي اویا وروسته دلمانځه دفارغ کیدلو به دکورني افرادوبه هریو په خپل ذکر وتلاوت سره مشغوله کیدل، اوهریوه په خپل استعداد سره خپل ذکروتلاوت وعبادت کاوي، اوپه کوروکي به دښوني اوروزني سلسله هم جاري وه . او دغه ډول به په کورو کښي هم دکومي پابندي والتزام ځخه بغیر د ذکر وتسبیح مجلسونه قائمي دله، او وکوروته به ئي دیوخاص ذکرلپاره د دباندې ځخه خلق نه رادعوت وله اونه دوي کوم څوک مقتداء جوړوي چي په یوه ژبه یوه آوازسره د ذکر کولو پابنده واوسي، . هم دغه رنګه دصوفیاؤ کرامو په جوړه شویو خانقاؤ کښي هم دمذکوره قیودو اوتخصیص ځخه بغیر د ذکر عادت ؤ، و دغه خانقا ؤ ته دمختلفو طرفو ځخه خلق دخپلې اصلاح لپاره راځي، چیري چي دهغوي د اصلاح اوتزکیي نفس متعلق دوعظ مجلسونه قائمیږي اوډیرو مشائیخواوصوفیاؤ کرامودغه دوعظ مجلسونه د، مجالسو، په عنوان سره اوس هم شائع شویدي اودچاپ په شکل کښی موجود دي، ددغه سره دمشایخوله طرفه ځخه مُریدان په اندازه

داستعداد مختلف اذکاراو اوراد ورته ښودل کېږي او هغوي دخانقاه داقامت په وخت کښې دخپلوخپلو اذکارو عملي شکل پوره کوي . بعضې اوقاتو کښې دوعظ دمجلسو په ډېرپه خانقاوي معمولاتو کښې هم د ذکر لپاره وخت مقرره کېږي، چې په هغه کښې په خانقاه کښې موجود ټول حضرات دخپل شيخ له طرفه دورښودل شوي طريقې مطابق په خپلو حجروکښې اويا دخانقاه په مسجد کې کښيني اوذکر کوي (که هغه خفي ذکروي اوکه جهري)ليکن هريو دخپل شيخ له طرفه څخه داخستل شوې وظيفې ذکر دانفرادي طريقه مطابق کوي، هغه که دتلاوت په شکل کې وي يا دتسبيح وتهليل وغيره په شکل کښې، اوکله چې دهغه وظيفې پوره کړه شي هغه په خپل نوروو ظيفو باندي مشغوله کېږي، بيا نو بعضې وختونه ديو مصلحت لپاره په دغه ناسته کښې شيخ هم موجود وي . ليکن دغه خبره دقدرمشترک په طريقه سره پيداکيدله چې مريدان دخاص ذکر لپاره دلته نه جمعه کيدله، اونه ددوي لپاره کوم اعلان اواشتهار ؤو، اونه د يو مخصوص ذکردټولولپاره لازم ؤو، اونئي کوم شخص د ذکر کولو لپاره معلومه وي غرض داچې په مذکوره ټولوصورتونو کي يو وخت او تريو ځايه پوري اتفاقي اواجتماعي کيدل، ليکن په موجوده وخت کي ددغه مروجه ذکر په مجلسو کښې رانبکاره شوي قيود (مثلا د خاص ذکرلپاره رابلل اودټولو لپاره دمخصوص ذکر التزام لکه دغه تخصوصات) نه وه .

(دمروجه اجتماعي ذکر دمکروه اوممنوع والې ثبوت)

ليکن په سوال کښې چې دمخصوص اجتماعي ذکر دمجلسو په باره کښې چې کوم سوال شوي ؤو (چې په هغه کښې وذکرته بلنه کيږ ي، اوديوه ذکرالتزام کېږي اودارنګه نور قيودات وي، اوزموږ تربحث لاندي دداسي قسم اجتماعي ذکر مجالس دي)نو دغه قسم مجلسونه په قرآن، وحديث ،اودصحابه ئي کراموافقهائي عظامو اودسلف صالحينوڅخه ثابت ندي، بلکه دفقهائي کرامو او اکابروعظامو دتصريحاتو مطابق مکروه اوممنوع دي۔ ځکه چې اولادکوم

عمل چي هيڅ خاص هيئت او طريقه د خير القرون څخه ثابته نه وي، په هغه کښې د خپل طرفه څخه کوم خاص ترکيب او ترتيب او ښوونه کول او بيا د غه طريقه ثواب بلل صحي نه د (۱) دوهم داچي ذکر يو مستحب او د نفلي درجې يو داسي عمل دي چي نه د هغه لپاره د جمعه کيدلو ضرورت شته، او نه د دغه غرض لپاره د خلقو را غوښتل او يو ځاى کيدل صحی دي، د دغه لپاره د خلقو جمع کول او د دغه غرض لپاره و خلقو ته دليک دلارى او بيا په ژبه سره دعوت کول او دعوت ورکول خاص د هم دې غرض لپاره مجلسونه کول او محفلونه تيارول د فقهائي کرامو په ويل شوي بيان د (تداعي) په مفهوم کښې داخل دي او تداعي سره د غه عمل مکروه دي، د دغه مروجه تربحث لاندي د ذکر مجالس د مکروه والي او ممنوع والي بنيادي وجهي دادي او د دغه څخه علاوه نورې وجهي هم د مروجه د ذکر په مجلسو کښې پيدا کيږي، چي د هغه ذکر مخته راځي (۲) (جواب د حضرت محترم دامت برکاتهم العاليه څخه) جواب : مکرمه السلام عليکم ورحمة الله وبرکاته ! ستاسو د شميرېه حساب رسالې په اوس وخت کي پيدا کيږي د هغوى څخه د (وصل) په باره کي راته دويلو موقع پيدا شوه . الحمد لله ! مناسبه ده، په تکمله کي چي تاسو د کم اضافه توب ښوونه کړيده، مناسبه ده، که څه هم د خبرو څخه هغه فهمول کيږي، مګر تصريح نه ده، هم د غه وجي انشاء الله په راتلونکي چاپ کښې به ئي اصلاح کړو .

---

(۱) ملاحظه کړي : تحفة المسلمين جلد اول صفحه : ۶۱، مؤلفه : مفتي محمد عاشق الهي بلند شهرى رحمه الله، خليفئه اجل شيخ الحديث حضرت مولانا محمد ذکريا صاحب کاندهلوي رحمه الله . او د مروجه مجلسو د ذکر د غوه کونکې او حاميان په خپله د هغه مروجه مجلسو د ذکر سنت و مستحب بلکه بعض خو د اصلاح لپاره ضروري عمل بولي، راتلونکي صفحه .

(۲) د ذکر د مجالسو ، والا رساله هم تر ديره حده پوري وُويل شوه، خبره خو صحيح ده ليکن څرنګه چي زموږ د بزرګانو څخه حضرت شيخ الحديث مولانا محمد ذکريا صاحب قدس سره په خپلو متوسلينو کښې د غه سلسله جاري کړې وه او په اوس وخت کي زموږ نورو بزرګانو هم پر د غه باندي ډير ممانعت ندي بيان کړي، له هم دغه وجی اوس بايد لهجه ډيره نرمه شي . بلکه ښه

خبره داده چي د حضرت رحمه الله بعضي بزرگان خليفه ګانو ته دکتاب دعام والي څخه وړاندي ديوې زړه دردونکي مشورې په شکل سره يو خط وليکل شي چي اوس حالات بدل شويدي، له هم دغه وجی پردغه باندي دنظرثاني ضرورت شته، ددغه څخه وروسته دي کتاب شائع کړه شي . ليکن په هر حال کي ! يو ځل شائع شويدي او په هغه کښي حذف او اضافه توب هم شويدي، نو له دغه وجی څخه دي پرکتاب باندي نظرثاني وکړل شي ترڅو لهجه نرمه شي . مثلاد (۹) صفحي دغه عبارت دي .... دغه صفحه قابل دترميم ده . اوزما دافکر دي چي ددې داصلاح پرځاي دئي ددفاع جذبه پيداشي، اوديو نوي بحث دروازه دي خلاصه شي ددغه خبرو په نظرکي دنيولو ضرورت شته . والسلام (۱۴۳۰/۲۴/۱۲) .

دلمانځه، ذکراو تسبيحاتو څخه ترفارغ والې وروسته ددعاء په وخت کښي دلاس پورته کيدلو متعلق دنورالايضاح ديوه عبارت مطلب

سوال: څه فرمائيلي دي علماؤ ددين په دغه مسئله کي ،چي په کتاب نورالايضاح. فصل کيفية تركيب الصلاة کښی ص: ۲۰باندي : ولايسن رفع اليدين الا عند افتتاح كل صلاة وعندالتسبيح عقيب الصلات . واذافرغ (ددي عبارت څه مطلب دي، واذافرغ، ددې جزاء خوپه ښکاره، قرأتشهد ابن مسعود، معلوميږي، ليکن، وعند التسبيح عقب الصلوات، مطلب مي په ذهن کي نه راغلي، له دغه وجي ئی معلومات غوښتونکي يم، بينوا وتوجروا . جواب : دنورالايضاح پوره عبارت په اصل کي دادي داورسره يو ځاي کړه اوبيا ني ؤوايه اومطلب ښکاره دي . ولايسن رفع اليدين الا عند افتتاح كل صلاة وعند تكبير القنوت في الوتر وتكبيرات الزوائد في العيدين .... وعند دعائه بعد فراغه من التسبيح عقب الصلواة واذا فرغ الرجل من سجدتی الركعة الثانية افترش رجله اليسرى وجلس عليها .[1] دخط کړه شوي عبارت مطلب دادي چي کم وخت دلمانځه څخه وروسته دتسبيح وتحميد وغيره څخه چي فارغه شوې اوددعاء غوښتنه شروع کړې، په دغه وخت کښي لاس پورته کيدل سنت

دي، ددي څخه وروسته مصنف رح، اذافرغ، چي کم عبارت شروع کړيدی، هغه جمله ئي مستأنفه دداو د، اذافرغ. جزاء افترش رجله اليسرای، ده چي پرهغه باندي وجلس عليها .

دتېرې شوی صفحي څخه او دهغه ومورو صراحت او وضاحت دهغوي دطرفه څخه په متعلقه رسالو کي ځای پرځای ذکرشويدی (۲) په ذهن کي دوي چي مروجه د ذکرمجلسونه دمنع و ئي اصلي وجه د ذکرپه ذوره کول ندي نکه څنګه چي بعضی خلق پوهيږی بلکه دهغه اصلي وجه ددغه مروجه طريقه او کيفيت حدوث اومکروه والي دي . (حاشيه دمحمد رضوان څخه)(۱) نورالايضاح کتاب الصلواة فصل في کيفية ترکيب الصلواة ص: ۴۷ (طبع قديمی کتب خانه) .

وغيره مع . وقرأ تشهد ابن مسعودرض، معطوف دي، يعني کله چي دد وهم رکعت ددواړو سجودو څخه فارغه شوي نو چپه پښه وغوړوه پرهغه باندي کښينه اودابن مسعود تشهد ؤوايه . الجواب صحيح محمد شفيع عفاالله عنه، والله سبحانه وتعالی اعلم احقر محمد تقي عثماني عفی عنه .

دکعبې شريفې دليدلو په وخت کښي ددعاء حکم

سوال : داخبره مشهوره ده چي کم مسلمان اول ځل دحج يا عمرې لپاره ځي، هغه چي کعبه شريفه ؤويني چي کومه دعاء وکړي هغه قبليږي، آيا داحقيقت دي ؟ او آيا ددغه په باره کښی په قرآن مجيد کښي يو آيت موجود دي، اويا په احاديثو کي يوه لاربښونه شته ؟ اوهمدارنګه داول وار دليدلو مطلب، په ټوله ژوند کښی چي اول وار هلته دتللو په وخت کښی چي اول ځل سترګي ورباندې ولګيږي، اوکه چي هروخت موږ هلته ولاړشو، او اول ځل سترګي ورباندې ولګيږي هغه اول بلل کيږي ؟ جواب : ومسجد حرام ته د داخليدلو په وخت کي اوديبت الله دليدلوپه وخت کي درې ځله تکبير ويل او درې ځله، لا اله الا الله، ويل په اتفاق سره دحنفيه ؤ مستحب دي . البته دهغه څخه وروسته لاس پورته کيدل ددعاء کولو په باره کي دفقهاؤ حنفيه ؤ

اقوال مختلف دي، امام طحاوي رحمة الله عليه دحضرت امام ابوحنيفه او صاحبينو څخه نقل کړيدي، چي دهغوی په نزد لاس پورته کيدل مکروه دي . اوعلامه عيني رحمة الله عليه هم دهغوی تأئيد کړيدي (نخب الافکار في شرح معانی الآثار ج: ۹ص:۳۴۸)(۱). بعضې حنفيه حضراتو دامام طحاوي رحمة الله عليه ددغه نقل په بناء باندي فرمائيلي دی چي دبيت الله شريفې په ليدلو سره دې لاسونه نه پورته کيږی، اوداسي کول مکروه دې ،ځکه چي درسول اقدس صلی الله عليه وسلم څخه ثابته ندې، حضرت مخدوم محمد هاشم ټهټوی رحمة الله عليه دغه رائيه اختيارکړيده (حيات القلوب ص: ۱۱۲) (۲) اوحضرت مولانا شيرمحمد صاحب رحمة الله عليه هم ودغه طرفته ميل کړيدي (عمدة المناسک ص : ۱۱۰) (۳) البته دحنفيهؤ څخه بعضی محقيقينو ودغه ته ترجيح ورکړيده چي دبيت الله دليدلو په وخت کښی لاسونه پورته کول اودعاء کول مستحب دي . لکه څرنګه چي علامه ابن الهمام رحمة الله عليه فرمائي : واذا عاين البيت کبر وهلل ثلاثا ، ويدعو بما بداله ... فانّ الدّعاء مستجابٌ عند رؤية البيت، (فتح القدير ج :۲ص:۳۵۲) (۴). هم دغه رقم دحضرت ملا علی قاری رحمة الله عليه مَيل که څه هم په ارشاد الساری ص: ۱۲۸کی (۵)

---

(۱)ج: ۶، ص: ۲۸۵ ط شيخ الاسلام اکيدمی (۲)ص: ۱۳۸ ط دارالکتب النعمانية (۳) طبع : ايچ ايم سعيد (۴) باب الاحرام ،ج (۵) ارشاد الساری الی مناسک الملا علی قاری ص :۱۸۱(طبع : مکتبة الامدادية مکة المکرمة).

ددعاء په وخت کي دلاس دنه پورته کيدلو وطرفته معلوميږی، ليکن په مشکوة شريف شرح مرقاة المفاتيح کي هغویٔ په يوه اندازه تفصيل سره پردغه موضوع باندي بحث فرمائيلي دي، اودمختلفو رواياتو په راوړلو سره ئي ترجيح ودغه ته ورکړې ده، چي په اول وار ليدلو سره دکعبې مبارکې دلاس په پورته کيدلو سره دعاء کول مستحب ده (مرقاة المفاتيح، باب دخول مکة والطواف حديث : ۲۵۷۴ج: ۵ ص:۴۶۷ و ۴۶۸) (۱) . غا لبا ددغه وجی څخه قطب الارشاد حضرت مولانا رشيد احمد صاحب ګنګوهي رحمة الله عليه فرمائيلې دي :، اوپه وخت

کي د مشاهدې د بيت الله شريفي لاس پورته کيدل د بعضي رواياتو د حديث څخه ثابت دي. لکه څرنګه چي په فتح القدير کي رانقل شويدي. بيانو کيداى شي چي لاس پورته کيدل دي ئته هم سنت وي (زبدة المناسک ص: ۱۰۹) (۲) همدارنګه حضرت علامه محمد حسن شاه صاحب رحمة الله عليه چي د حضرت ګنګوهي رحمة الله عليه شاګرد دي)په مناسک کي چي د ده خپل مشهور کتاب دى دغه موقف اختيار کړيدي (غنية الناسک في بغية المناسک، ص: ۹۷) (۳) حضرت مولانا مفتي سعيد احمد صاحب رحمة الله عليه هم دغه تحقيق اختيار کړيدى په (معلم الحجاج، ص: ۱۱۸و۱۱۹) (۴) اوزما قبله ګاه صاحب حضرت مولانا مفتي محمد شفيع صاحب رحمة الله عليه هم په احکام حج، کي پر بيت الله باندي د اول نظر په وخت کښې د دعا يادونه کړيده، که ئي څه هم د لاس پورته کيدلو ذکر ندي کړي په (جواهر الفقه ج: ۴ ص: ۱۱۸) کي (۵) په اصل کي چي متعلقه روايات او د فقهاؤ کرامو اقوال مخته کښې بنودل شي نو معلوميږي چي هغه مسئلې جلاجلا دي، او ددوارو حکم جلادي. يوه مسئله داده چي کله انسان د حج يا عمرې لپاره ولاړشي او اول ځل بيت الله شريفه ؤويني نو په هغه وخت کي لاس پورته کړي دعاء وکړى اوکنه؟ په دغه مسئله کښې راجح داده چي هم داسي کول مستحب دي. دوهمه مسئله داده چي بعضې حضرات چي هر وار بيت الله شرفه ؤويني اولاس پورته کوي (لکه چي د استلام اشاره چي کيږى) د هغوي استدلال د حضرت عبدالله ابن عباس رضى الله تعالى عنه د دغه حديث څخه ؤو کم چي امام شافعى رحمة الله عليه په ، کتاب الام، کي روايت کړيدى او د هغه الفاظ دادي :عن ابن جريج قال : حُدِّثت عن مقسم مولى عبدالله بن الحارث عن ابن عبّاس، عن النبى صلى الله عليه وسلم انه قال : تُرفع الأيدى في الصلوة، واذرأى البيت، وعلى الصّفا والمروة، وعشيّة عرفة ،وبجمع، وعندالجمرتين، وعلى الميّت .(کتاب الامّ للشافعي ج :۵ ص:۲۳۵ حديث ۶۰۶۵)(۶) وبل طرفته د حضرت جابر رضى الله تعالى عنه هغه حديث چي هغه امام طحاوى رحمة الله عليه د کراهيت په بنياد رواړيدي، هغه هم د دغه دوهم عمل سره متعلق دي. دغه حديث په ابو داؤد

(۱)طبع رشيدية (۲) طبع : ايچ ايم سعيد (۳) طبع ادارة القرآن والعلوم الاسلامية (۴) ج: ۶ ص: ۱۲۴(طبع مكتبه تهانوی) (۵) طبع مكتبه دارالعلوم كراچی)(۶) ج: ۱۰ ص: ۳۹۹ رقم الحديث : ۵۹۱، طبع : داراحيا التراث العربي.

وغيره كي هم مروي شويدي . دهغه الفاظ دادي : عن المهاجر المكی، قال سُئل جابر بن عبدالله عن الرجل يری البيت يرفع يديه ؟ فقال : ماكنتُ اری احداً يفعل هذا الاّ اليهود . قد حججنا مع رسول الله صلی الله عليه وسلم فلم يكن يفعله، (سنن ابی داوٗد، اول كتاب المناسک، حديث : ۱۸۶۵) (۱) كه څه هم دغه روايت مهاجر مكی مجهول بللي دي . اوحافظ منذری رحمة الله عليه په تلخيص ابوداوٗد ج: ۲ص: ۷۵ كي علامه خطابی رح په حواله سره فرمائيلي دي چي دغه حديث (سفيان ثوری، عبدالله بن المبارک، امام احمد بن حنبل، اسحاق بن راهویٗ رحمهم الله تعالی ضعيف بللي دي، ځكه مهاجر مكي مجهول دي، اوهم دارنګه امام طحاوي رحمة الله عليه ددغه سند په اعتبارسره دحضرت عبدالله بن عباس رضی الله تعالی عنه دحديث په مقابله كي بنه بللي دی كم چي دبيت الله په ليدلوسره دلاس دپورته كيدلو ذكر پكښي شويدي . ليكن په دغه روايت كي ددعاء كولو هيڅ ذكر ندي شوی، بلكه دبيت الله په ليدلو سره مطلق لاس پورته كيدل دحضرت جابر رضی الله تعالی عنه څخه نكير مذكوردي . اودحافظ ابن خزيمه رحمة الله عليه څخه ددغه حديث يوه داسی طريقه روايت شويده چي دهغه څخه داخبره بالكل ښكاره كيږي چي دهغه تعلق داول وار ليدلو په وخت كي ددعا سره ندي . هغه طريقه داده : حدثنامحمد بن يحيی، ثنا مسلم بن ابراهيم، ثنا قزعة، حدثنی ابی سويد بن حجير، ثنا المهاجربن عكرمة، قال : قال سألنا جابر بن عبدالله عن الرجل يقضی صلاته وطوافه ثم يخرج من المسجد فيستقبل البيت، فقال : ماكنت اری يفعل هذا الااليهود، حافظ ابن خزيمه رحمة الله عليه دغه روايت دهغه مخكني روايت لپاره مفسر بللي دي پردغه ئي دغه باب جوړكړيدي : باب ذكر الخير المفسر للفظة المجملة التی ذكرتها، والدليل علی ان جابر بن عبدالله انما اراد بقوله : لم يكن يفعل هذا، ای لم نكن نرفع ايدينا عند الخروج من المسجد- بعدالفراغ من الطواف والصلاة لم نكن نستقبل البيت فنرفع ايدينا بعد ذلک، لا انا لم نكن نرفع ايدينا عند

رؤية البيت اول مانراه. (صحيح ابن خزيمه، ج: ۴ص: ۲۱۰ باب: ۱۴۶ حديث: ۲۷۰۵) (۲) اوامام طحاوي رحمة الله عليه په شرح معاني الآثار کې چې کم بحث کړيدي هغه ته که په نبه غور سره وکتل شي نو معلوميږي چې هغه کم رفع اليدين مکروه کړيدی. دهغه څخه ددعاء رفع اليدين مراد ندي بلکه دبيت الله دتعظيم لپاره رفع اليدين مراد دي . لکه څرنګه چې هغه فرماني: فرأينا الذين ذهبوا الى ذلک ذهبوا انه لا لعلة الاحرام، ولکن لتعظيم البيت. (شرح معاني الآثار ج: ۱ص: ۸۹ (۳) لهذا ښکاره خبره داده چې دهغه تولـه بحث دهغه رفع اليدين سره متعلق دي کم چې دبيت الله دتعظيم په خاطر دهر وارپه ليدلو سره لاس پورته کوي، اومخته هغوئ دحضرت امام ابوحنيفة رحمة الله عليه.

---

(۱) کتاب المناسک باب رفع اليد اذارأى البيت، حديث: ۱۷۸۹، ۲۷۲/۲/۲۷۲ طبع الاثرية (۲) المکتب الاسلامی (۳) ۲۹۱/۱ طبع مجتبائي.

اودصاحبينو رحمهم الله تعالى څخه چې کوم مکروه والي رانقل شويدي ،هغه ددغه رفع اليدين سره متعلق دي، داول نظر په وخت کيئ ددعاء کولو سره دهغه تعلق نشته، اوحافظ ابن خزيمه رحمة الله عليه دحضرت جابر رضى الله تعالى عنه دحديث چې کوم محمل بيان کړيدي، دهغه څخه هم ددغه تأئيد کيږي . اوهمدارنګه حضرت ملاعلي قاري رحمة الله عليه درفع اليدين داثبات او دنفی درواياتو په منځ کي دغه تطبيق بيان کړيدي :چې په کومو رواياتو کي درفع اليدين اثبات دي، په هغه کي اول وار دليدلو په وخت کي دلاس پورته کيدلو سره دعاء مراد ده، اوپه کومو رواياتو کي چې درفع اليدين نفی دي په هغه کي هروار دبيت الله شريفي دليدلو سره لاس پورته کيدل مراد دي . لکه څرنګه چې د دواړو رواياتو د ذکر کيدلو وروسته فرمائي : الاولى الجمع بينهما بان يحمل الاثبات على اول رؤية والنفى على کل مرة، (مرقاة المفاتيح کتاب المناسک باب دخول مکة والطواف الفصل الثاني ج:۵ص :۴۶۸) (۱) ددغه څخه داهم ښکاره کيږي چې کومو حضراتو اول وار کعبه شريفه وليدل دهغوي لپاره دلاس پورته کيدلو

سره دعاء کول مستحب بللې ده، ښکاره داده چې دهغوي دغه قول دامام ابو حنيفه رحمة الله عليه دقول سره مخالفت نه لري، ځکه حضرت امام صاحب رح چې کوم رفع اليدين مکروه بللي دي، هغه دحضرت جابر رضی الله عنه پر ارشاد باندي بنادي چې دهغه تشريح پورته تيره شويده چې هغه دبيت الله دتعظيم لپاره دهر واره ليدلو سره دلاس پورته کيدلو سره متعلق ده، اوس موږ دهغه رواياتو تحقيق کوو چې په هغه کي دحج يا عمرې لپاره پرحاضريدلو اودبيت الله د اول وار ليدلوپه وخت کي دعاء کول اولاس پورته کول هم منقول دي دغه روايات لاندي ذکرکيږي (۱)...حضرت امام شافعی رحمة الله عليه په کتاب الام، کي دحضرت ابن جريج رحمة الله عليه روايت مرسلا ذکرکړيدي : ان النبی صلی الله عليه وسلم کان اذا رای البيت رفع يديه وقال : اللهم زد هذا البيت تشريفاً وتعظيماً وتکريماً ومهابةً، وزد من شرفه وکرمه ممن حجه او اعتمره تشريفاً وتکريماً وتعظيماً وبراً (کتاب الام للشافعی، کتاب الحج باب القول عند رؤية البيت، حديث : ۶۰۶۴) (۱) دغه حديث که څه هم مرسل دي، ليکن دحضرت امام شافعی رحمة الله عليه په کتاب الام کي دغه حديث نقل کړيدی اوچې کوم حکم ئي ذکر کړيدي هغه دادي : فاستحبّ للرّجل اذا رأى البيت ان يقول ماحکيتُ وماقال من حسنٍ اجزاه ان شاء الله، (پورته حواله) (۲)

ژباړه : لهذا زه دغه خبره مستحب بولم چې کله انسان بيت الله ويني نو هغه الفاظ دي ووايي کوم چې مانقل کړيدي اوچې کوم څوک ښې کلماتې ووايي دهغه لپاره انشاءالله کافی دي ،البته دغه روايت امام بيهقی رحمة الله عليه په، سنن کبری، کي دامام شافعی په دغه سند سره

(۱) تحت حديث رقم : ۲۵۷۴ ط: رشيدية (۲) ۳۹۹/۱۰ حديث ، ۴۲ طبع ، دار احياء التراث العربي وکذا في ۹۴۲/۲ طبع دار احياء التراث العربي.

نقل کړيدي، اودهغه څخه وروسته ئي دافرمائيلي دي چې : هذامنقطع، (السنن الکبری للبيهقی، باب القول عند رؤية البيت، ۵/۷۳) (۱) او په، معرفة السنن والآثار، کي دامام

شافعی رح دغه قول ابو سعید دکتاب الاملاء څخه رانقل کړيدي، ؛ وليس في رفع اليدين شئ اکرهه ولا استحبه عند رؤية البيت وهو عندی حسن، . ژباړه : دبيت الله په ليدلو سره دلاس پورته کيدلو کي نه کومه داسي خبره شته چي په هغه کښي مکروه ؤوايو، اونه داسي چي وهغه ته مستحب ؤوايو، البته هغه زما په نزد ښه خبره ده (معرفة السنن والآثار للبيهقي ج:۷ص:۲۰۱ فقره ۹۸۰۲) (۲) غالبا امام شافعی رحمة الله عليه ورفع اليدين ته دښه ويلو باوجود وهغه ته اصطلاحا دمستحب ويلو څخه له دغه وجی تيښته کړيده چي دابن جريج دغه حديث مرسل دي، اومرسل دامام شافعی په نزد حجت ندي، ليکن کتاب الام کي ددعاء دکلمو ويلو ته له دغه وجی مستحب ويلي دي چي هلته هغوی دحضرت سعيد بن المسيب رحمة الله عليه دعمل روايت کړيدي، چي دهغه الفاظ دادي، عن محمد بن سعيد بن المسيب عن ابيه انه کان حين ينظر الى البيت يقول : اللهم انت السلام، ومنک السلام، فحينا ربنا بالسلام ،(کتاب الام په پورتني حواله سره)(۳) په دغه کي ددعاء ذکر دي، درفع اليدين ذکرنشته . لهذا نفس ددعاء ترحده پوري دحضرت سعيد بن المسيب رحمة الله عليه دعمل څخه دابن جريج دحديث دمرسل والي تائيد وشو . ليکن که چيري دحنفيه ؤ پر اصولو باندي وکتل شي نو دحنفيه ؤ په نزد حديث مرسل حجت دي، که څه هم معضل وي يانه وي، ځکه چي دغه خبره مشهوره ده چي دحنفيه ؤ په نزد په قرون ثلاثه ؤ کي انقطاع دحديث دصحت لپاره ضرر نه لري، (وګوري قواعد في علوم الحديث للعلامة ظفر احمد العثماني بتحقيق الشيخ عبدالفتاح ابو غدة، فصل : ۵ ص: ۱۳۸ ومابعده) (۴) لهذا دحنفيه ؤ پراصولو باندي ابن جريج رح دغه حديث قابل داستدلال کيدايشي . بالخصوص ددغه وجی څخه هم چي دهغه تأئيد حضرت سعيد بن المسيب رح د ذکرشوي پورته عمل څخه هم کيږی، او امام بيهقی رحمة الله عليه دهغه څخه دحضرت عمر رضی الله تعالى عنه عمل هم ددي مطابق روايت کړيدي . هغه دخپل سند څخه نقل کوي ؛ عن حميد بن يعقوب، سمع سعيد بن المسيب يقول : سمعت من عمر رضی الله عنه کلمة ما بقی احد من الناس سمعها غيری سمعته يقول اذا رای البيت : اللهم انت السلام ومنک السلام فحينا ربنا بالسلام ، (السنن الکبری للبيهقي ج :۵ ص: ۷۳) (۵) (۲)... امام بيهقی

رحمة الله علیه دحضرت ابن جریج رحمة الله علیه دمذکوره روایت دشاهد په طور د حضرت مکحول رح دغه روایت هم نقل کړیدي :

(۱)کتاب المناسک، باب القول عند رؤیة البیت تحت رقم ؛ ۲۹۱۰ ۴/۴۸ طبع عباس احمد الباز(۲) ۱۰/۲۹۹ حدیث : ۷۹۲ طبع دار احیا التراث العربي (۳) اعلاء السنن ۱/۸۵ طبع ادارة القرآن والعلوم الاسلامیة (۴و۵) ۵/۱۱۸ حدیث ، ۹۲۱۳ طبع، دارالکتب العلمیة بیروت.

عن مکحول قال کان النبی صلی الله علیه وسلم اذا دخل مکة فرای البیت رفع یدیه وکبر وقال : اللهم انت السلام ومنک السلام فحینا ربنا بالسلام اللهم زد هذا البیت تشریفا وتعظیما ومهابة وزد من حجه او اعتمره تکریما وتشریفا وتعظیما وبرا، السنن الکبری ج : ۵ ص: ۷۳) (۱) دغه روایت مصنف دابن ابی شیبه هم ذکرکړیدي (کتاب المناسک ،حدیث ۱۵۹۹۹(۲) وکتاب الدعاء، حدیث : ۳۰۲۴۰) لیکن حافظ ابن حجر رحمة الله علیه فرمائیلی دي، چي دده په سند کي دابوسعید په نامه چي کوم راوي دي هغه محمد بن سعید مصلوب دي، اوهغه کذاب دي (التلخیص الخبیر ج : ۲ ص: ۵۲۶) (۳) (۳)..... امام طبرانی رحمة الله علیه په معجم اوسط کي دحضرت حذیفه بن أسید ابوسریحه غفاری رضی الله عنه څخه دغه روایت رانقل کړیدي : ان النبی صلی الله علیه وسلم کان اذا نظر الی البیت قال : اللهم زد بیتک هذا تشریفا وتعظیما وتکریما وبرأ ومهابة وزد من شرفه وعظمه ممن حجه اواعتمره تعظیما وتشریفا وتکریما وبرأومهابة (المعجم الاوسط للطبراني ج: ۶ ص: ۱۸۳ حدیث ۶۱۳۲) (۴) لیکن دهغه په سند کي یو راوي عاصم بن سلیمان الکوزی سته چي دهغه په باره کي علامه هیثمی رحمة الله علیه فرمائیلي دی چي هغه متروک دي (مجمع الزوائد ج:۳ ص: ۵۳۵ وحدیث ۵۴۶۲) (۵) (۴).... واقدی په مغازی کي دحضرت عبدالله بن عباس رضی الله تعالی عنه څخه روایت نقل کړیدي : عن ابن عباس رضی الله تعالی عنه ان رسول الله صلی الله علیه وسلم دخل مکة نهارا من کدي علی راحلته القصواء الی الابطع حتی دخل من اعلی مکة حتی انتهی الی الباب الذی

يقال له باب بنى شيبة فلما راى البيت رفع يديه، فوقع زمام ناقته فاخذه بشماله قالوا : ثم قال حين راى البيت : اللهم زد هذا البيت تشريفا وتعظيما وتكريما وهابة وبرأ (مغازى الواقدى ج: ۳ ص: ۱۰۹۷) (۶) ليکن واقدى په خپله متکلم فيه راوي دى، اوپه خاص دول سره په احکامو کي دهغه روايات معتبر منل شوى ندي، (۵)..... امام طبراني هم دحضرت ابو امامه رضى الله تعالى عنه درو ايت څخه دحضور اقدس صلى الله عليه وسلم دغه ارشاد نقل کړيدي : تفتح ابواب السماء ويستجاب الدعاء في اربعة مواطن : عند التقاء الصفوف في سبيل الله وعند نزول الغيث وعند اقامة الصلوة وعند رؤية الكعبة (المعجم الكبير للطبرانى ج: ۸ ص: ۱۶۹ حديث : ۷۷۱۳) (۷) دغه حديث دامام بيهقى په السنن الكبرى (ج : ۳ ص: ۵۰۲ حديث : ۶۴۶۰) (۸) کي ،اوپه مسند دابويعلى کي هم روايت شويدي، ليکن محدثين نو دغه دعفيربن معدان په وجه سره ضعيف بللي دي :علامه بوصيرى رحمةالله عليه فرمائي : رواه ابويعلى والبيهقى بسند ضعيف لضعف عفيربن

(۱) تيره شوه (۲) الرجل اذا دخل المسجد الحرام ما يقول ج: ۴ ص: ۹۷ طبع دارالسلفية الهندية (۳) كتاب الحج باب دخول مكة وبقية اعمال الحج الى آخرها ۸۶۴/۲ حديث ۱۰۰۶ ط مصطفى هزار (۴) ۳۲۸/۴ حديث : ۶۱۳۲ طبع دارالكتب العلمية بروت (۵) ۴۰۲/۴ حديث : ۵۴۶۲ طبع دارالكتب العلمية بيروت (۶) طبع مؤسسة الاعلمى للمطبوعات (۷) ۱۷۳/۱۰ حديث : ۱۷۲۵۳ طبع دارالكتب العلمية بيروت (۸) ۵۰۲/۳ حديث : ۶۴۶۰. طبع دارالكتب العلمية.

بن معدان وتدليس الوليد بن مسلم (اتحاف المهرة ج: ۲ص : ۵۰۲ حديث ۶۴۶۰) (۱) اوامام شافعى رحمة الله عليه دغه حديث په كتاب الاستسقاء کي مرسلا روايت کړيدي، ليکن په هغه کښي، عند رؤية البيت، الفاظ موجود ندي، ليکن دهغه سره مشابه حديث امام طبرانى رحمة الله عليه دحضرت عبدالله بن عباس رضى الله تعالى عنه څخه دادول روايت کړيدي : حدثنا محمد بن عثمان بن ابى شيبة، ثنا محمد بن عمران بن ابى ليلى، حدثنى ابى، ثنا ابن ابى ليلى، عن الحكم، عن مقسم، عن ابن عباس رضى الله تعالى عنهما عن النبى صلى الله عليه وسلم قال : لا ترفع الايدى الا في سبع مواطن : حين يفتتح الصلاوة وحين يدخل المسجد الحرام فينظر

الى البيت، وحين يقوم على الصفا وحين يقوم على المروة وحين يقف مع الناس عشية عرفة وبجمع والمقامين حين يرمى الجمرة . (المعجم الكبير للطبراني ج : ۱۱ص : ۳۸۵ حديث : ۵۴۶۱) (۲) په دغه حديث کي ومسجد حرام ته دداخليدلو په وخت کي درفع اليدين يادونه شوي ده، که چيري دغه دحضرت جريج دحديث سره يو ځاي کړه شي اوو کتل شي نو ددغه تعلق داول وارکتلو څخه معلوميږی . ددغه حديث سند متصل دي، (څرنګه چي دامام شافعي رح دحوالی څخه دحضرت عبدالله بن عباس رض دغه حديث کم چي دبحث په سرکښې نقل شوي ؤو هغه منقطع وو) ليکن ددغه په سند کي محمد بن ابی ليلی سته چي دهغه دحافظې په باره کي خبری شويدې ليکن دهغه روايات دډيرو محدثينو څخه بنه بلل شويدي. لکه څنګه چي علامه هيثمي رحمة الله عليه دغه حديث نقل کړيدي اوفرمائيلي دي : رواه الطبرانى في الكبير والاوسط، وفى الاسناد الاول محمد بن ابى ليلى وهو سيئ الحفظ، وحديثه حسن ان شاء الله (مجمع الزوائد ج: ۳ ص: ۵۳۴ حديث : ۵۴۶۱) (۳) دغه حديث دالفاظو ديوڅه اختلاف سره امام طحاوی رح دمحمد بن ابی ليلی ددغه طريقې څخه دحضرت عبدالله بن عباس رض او دحضرت عبدالله بن عمررض ددواړو څخه روايت کړيدي، اوحضرت علامه عثماني رحمة الله عليه دهغه نقل کوی اوفرمائي : ، رجاله ثقات، غير ما في محمد بن ابى ليلى من المقال، ولكنه حسن الحديث كما مر غير مرة (اعلاء السنن ج : ۱۰ ص: ۶۷) (۴) ددغه تفصيل څخه معلومه شوه چي پربيت الله باندي .

داول وارليدلو په وخت کي لاس پورته کيدل اودعاکول په متعدد رواياتو کي ذکرشويدي ددغوڅخه اکثره روايات که څه هم سنداً ضعيف دي ،ليکن دوه حديثه دحنفيه ؤ داصولو سره داستدلال قابل دي، يو دابن جريج مرسل حديث، اوبل دحضرت عبدالله بن عباس رضی الله تعالی عنه دغه آخيري حديث چي د(حسن) ودرجی ته رسيږي . هم دارنګه دحضرت عمر

(۱)ج ۲، ص ۳۴۴ (طبع دارالوطن) (۲) ج۱۱، ص ۳۸۵ طبع مکتبه دارالعلوم والحکم الموصل (۳) ۲۰۱/۲ حدیث ۵۴۶۱ طبع ک دارالکتب العلمية بيروت (۴) کتاب الحج باب رفع اليدين عنداستلام الحجر تحت رقم الحديث ۲۶۳۵، ۶۷/۱۰ طبع ادارة القرآن والعلوم الاسلامية.

رضی الله تعالی عنه او د حضرت سعيد بن المسيب رحمة الله عليه څخه هم ثابت دي، چې هغوي به کعبه شريفه وليدله او دعاء به ئي کوله. له هم دغه وجې په اول ديد سره دعاء کول مستحب دہ، البته لکه ملاعلی قاری رحمة الله عليه چي فرمائيلي دي، په هروارليدلو سره دلاس پورته کيدل او ده دعاء کولو ثبوت نشته. والله سبحانه وتعالی اعلم. بنده محمد تقي عثماني عفی عنه ۱۱ ذوالحجه ۱۴۳۵هج ۱۷ اکتوبر ۲۰۱۴.

فصل في متفرقات الحظر والاباحة

(درواء او نارواء متفرقه مسائل)

(په ولاړی سره په يوه ساه دأبو چښلو حکم)

سوال: پرلاره باندي چي ودريږي په يوه ساه سره دابو چښلو اجازه شته؟ جواب: په ولاړي سره دا وبو چښل هم مکروه دي (۱) او په يوه ساه سره چښل هم دسنتُ خلاف دي (۲)، لهذا په دغه طريقه کښي دوه کراهيته جمع کيږي. والله سبحانه اعلم ۱۳۹۸/۹/۲۷ (فتوی نمبر ۲۹/۲۰۰۱ح).

دمرداري وازګي څخه جوړ کړه شوي صابن او ګليسرين حکم

سوال : په امريکه کښې صابن او ګليسرين په عامه طريقه سره دوحشي حيواناتو دوازګو څخه جوړيږي ، په دغه کي دناحلال شوي غوايانو وازګه اويا دخنزير وازګه استعمليږي. آيا ددغه صابن استعمالول رواه دي ؟ ګليسرين ديو څخه خورکي شيانوسره ګډيږي اوهغه يوڅه کيمياوي مرکب هم جوړيږي چي په خورکي شيانو کي وليږي. دداسي شيانو خورک رواه دي کنه ؟

جواب : کم صابن يا ګليسرين چي دمردار دوازګو څخه جوړيږي، که چيري .

---

(۱)وفی صحيح المسلم باب کراهية الشرب قائما ج: ۶ص: ۱۱۰ (طبع دارالجيل بيروت) عن انس رض ان النبی صلی الله عليه وسلم زجر عن الشرب قائما . وفيه ايضا بعده (۵۲۹۶) عن ابی سعيد الخدری ان النبی صلی الله عليه وسلم زجر عن الشرب قائما وراجع ايضا تکملة فتح الملهم کتاب الاطعمة باب کراهية الشرب قائما ج: ۱ص:۱۲۹ (طبع دارالعلوم کراچی)وفی الدر المختار کتاب الطهارة مطلب في مباحث الشرب قائما ج: ۱ص: ۱۲۹ (طبع سعيد) وان يشرب بعده من فضل وضوئه کماء زمزم مستقبل القبلة قائما او قاعدا وفيما عداهما يکره قائما تنزيها وفی الشامية تحته (قوله : اوقاعدا) افاد انه مخير في هذين الموضوعين، وانه لا کراهة فيهما في الشرب قائما بخلاف غيرهما ، (۲) وفی صحيح البخاری کتاب الاشربة باب النهی عن التنفس في الاناء ج: ۲ص: ۸۴۱ (طبع قديمی کتب خانه) قال رسول الله صلی الله عليه وسلم : اذاشرب احدکم فلايتنفس في الاناء، واذابال احدکم فلايمس ذکره بيمينه، واذا تمسح احدکم فلا يتمسح بيمينه . باب الشرب بنفسين او ثلاثة .... کان انس، يتنفس في الاناء مرتين او ثلاثا، وزعم ان النبی صلی الله عليه وسلم کان يتنفس ثلاثا. الخ وفی تکملة فتح الملهم کتاب الاطعمة باب کراهة التنفس في نفس الاناء واستحباب التنفس ثلاثا خارج الاناء (طبع دارالعلوم کراچی) قال المازری ای يقطع شربه بان يبين القدح عن فيه لا انه يتنفس في الاناء ثلاثا لانه صحت الاحاديث بالنهی عن ذلک . وراجع ايضا الی زاد المعاد فصل في هديه صلی الله عليه وسلم في الشراب ج: ۴ص: ۲۲۰ (طبع دارالکتب العلمية بيروت).

هغه دجوړيدلو په وخت کي دکيمياوي عمل په ذريعه سره دوازګي حقيقت بدل کړي يو بل شي ورڅخه جوړشي، اوښکاره داده چي دصابن جوړيدلو څخه دوازګي حقيقت بدليږي نو دغه صابن اوګليسرين پاک دي . قال الشامی: وعبارة المجتبی جعل الدهن النجس في الصابون يفتی بطهارته لانه تغير والتغير يطهر عند محمد ويفتی به للبلوی آه وظاهره ان دهن الميتة

كذلك لتعبيره بالنجس دون المتنجس .... وعليه يتفرع مالو وقع انسان او كلب في قدر الصابون فصار صابونا يكون طاهرا لتبدّل الحقيقة . (شامی ص: ۲۱۰ باب الانجاس) (۱) والله اعلم ۲۸/۶/۱۳۹۷ه (فتوی نمبر ۶۶۵/۲۸ب) .

ددیني ذهن جوړولو په نیت سره دمکتب دسبقه په دوران کي یو څو منکرات

سوال : راقم مکتب په دغه نیت سره وائي چي دکوچنیانو دماغ اسلامي شي، لیکن په دولتي نوکري کښی یو څو داسی کارونه کیږي چي په هغه سره طبیعت خرابیږي، مثلا د قومي ترانې (ملي سرود) په وخت کي استاذان اوشاگردان ولاړوي، داشرعا رواء ده اوکه نارواء ؟ جواب : په مکتب کښي په دې نیت سره سبق ویل چي دبچیانو دماغ به مي داسلام وطرفته مائیل شي سبب داجروُ ثواب دي، البته هلته چي کوم منکرات مخ ته راځي، دهغوی څخه حتی الامکان دپرهیز کوشش وکړي، که دمجبوري څخه په اخته شي نو استغفار وُوایاست . والله اعلم (فتوی نمبر ۲۷۵۵/۲۷و) .

دمسجد مستعملي ډبري تررانیولو وروسته په شخصي کورکي دلګولو حکم

سوال : دمدني مسجد ډبرې دمسجد د منتظمینو څخه یوه لمونځ کونکي رانیولي اوهغه دغه ډبري په کورکي استعماله وي، دبعضي خلقو داخیال دي چي پردغه ډبروباندي دډیره وخته څخه سجدې شوي دي له هم دغه وجي ئي په کورکي استعمال جائز ندي، آیا هغه لمونځ کونکي دغه ډبرې په کورکي استعمالولاي شي ؟ جواب : ډبرې ترانیولو وروسته دغه لمونځ کونکي ئي په خپل کورکي استعماله ولاي شي، البته که ئي چیري په داسی ځاي کې استعمال نکړي چي هلته ئي بنکاره بې حرمتي کیږي لکه تشناب وغیره کښي . (۲) والله اعلم احقر محمد تقي

عثماني عفی عنه ۱۳۸۸/۲/۶ه (فتوی نمبر ۱۹/۹۶ الف)الجواب صحیح محمد عاشق الهي عفا الله عنه.

---

(۱)ردالمحتار کتاب الطهارة باب الانجاس ج: ۱ ص: ۳۱۶ (طبع سعید) وفی الفتاوی الهندیة کتاب الطهارة الباب السابع في النجاسة الفصل الاول في تطهیر الانجاس ج:۱ ص: ۴۵ (طبع رشیدیه) جعل الدهن النجس في الصابون یفتی بطهارته لانه تغیر .کذا في الزاهدی وفی المحیط البرهاني الفصل السابع في النجاسات واحکامها ج:۱ص: ۲۴۵(طبع داراحیاء التراث بیروت) وقد وقع عند بعض الناس ان الصابون نجس، لانه یتخذ من دهن الکتان، ودهن الکتان نجس لان اوعیته تکون مفتوحة الرأس ......ولاکنا لا نفتی بنجاسة الصابون لانا لا نفتی بنجاسة الدهن لان الاصل الطهارة، والنجاسة یعارض امرا نادرا وقع، انما نفتی بنجاسة الدهن و ولانفتی بنجاسة الصابون، لانالدهن قد تغیر وصار شیئا آخر وقد ذکرنا ان من مذهب محمد رحمه الله ان النجس یصیر طاهرا بالتغیر، یفتی فیه بقول محمد رحمه الله لمکان عموم البلوی(۲)وفی الدرالمختار ص: ۱۷۸ج:۱ قبیل باب المیاه، ولاترمی برایة القلم المستعمل لاحترامه کحشیش المسجد وکناسته لا یلقی في موضع یخل بالتعظیم. (پاتې برخه به راتلونکي صفحه کي وګوري)

داختردې مبارک شه دویلو حکم

سوال : داختر په ورځ مبارکي ورکول جائز ده اوکنه ؟ جواب : داختر مبارکي په ویلو کي کوم شي نشته(۱) په دې شرط چي دغه مبارکي سنت یا واجب ونه بلل شي.

(۱۳۹۲/۱۲/۵ فتوی نمبر ۲۷/۲۷۸ و).

دمتبنى شرعي احكام

(يعني هغه کُچني چي ديوچاڅخه واخستل شي اوبيائي پالنه وشي)

(دمتبنى متعلق نسب، پرده، ميراث، ولديت، نوم وغيره شرعي احكام)

سوال : زماهيڅ اولاد نشته، زما دواده تقريبا ۱۵کاله کيږي ، آيا دبل چا اولاد خپل اولاد جوړيدل جائز دي، که چيري جائزوي نو آيا زما دمرګ څخه وروسته دهغه شرعي حق زما په جائيداد اوروپوکي کيږي اودهغه په پلار والي خپل نوم ليکلاي شم ؟

(دتيرى شوي صفحي پاتي برخه) وفى البحر الرائق ج؛ ۲ص: ۶۰ (طبع دارالكتب العلمية بيروت) يجوز رمى براية القلم الجديد ولا يرمى براية القلم المستعمل لاحترامه كحشيش المسجد وكناسته لا تلقى في موضع يخل بالتعظيم آه ذكره في الكراهية، وفى الهندية كتاب الكراهية الباب الخامس في آداب المسجد والقبلة ج ؛ ۵ ص؛ ۳۲۴ (طبع رشيديه) ويجوز رمى براية القلم الجديد، ولا ترمى براية المستعمل لاحترامه، كحشيش المسجد وكناسته لا يلقى في موضع يخلا بالتعظيم، كذا في القنية الخ (۱) وفى السنن الكبرى للبيهقى كتاب صلاة العدين، باب ماروى في قول الناس يوم العيد بعضهم لبعض ؛ تقبل الله منا ومنک ج؛ ۳ص؛۳۱۹ (طبع مجلس دائرة المعارف نظاميه حيدرآباد) وج وج ۳ ص؛ ۴۴۶ (طبع دارالكتب العلميه بيروت) عن خالد بن معدان قال ؛ لقيت واثلة بن الاسقع في يوم عيد فقلت ؛ تقبل الله منا ومنک فقال، نعم تقبل الله منا ومنک، قال واثلة، لقيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم عيد فقلت ؛ تقبل الله منا ومنک قال، نعم تقبل الله منا ومنک، وفى فتح البارى ج : ۱۲ ص؛ ۲۳۹ (طبع دارالمعرفة بيروت) عن واثلة انه لقى رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم عيد فقال تقبل الله منا منک فقال نعم تقبل الله منا ومنک، وفى اسناده محمد بن ابراهيم الشامى وهو ضعيف وقد تفرد به مرفوعا وخالف فيه وفى خلاصة الاحكام في مهمات السنن وقواعد الاسلام للنووي رح ج؛ ۲ ص ؛ ۸۴۹ (طبع مؤسسة الرسالة بيروت) باب لا باس بقول الانسان يوم العيد لغيره تقبل الله منا ومنک، ونحو هذا من الدعاء، وجاء في استحبابه وكراهته حدثان ضعيفان جدا، رواهما اليهقى وبين ضعفهما. وفى مجمع الزوائد للهيثمى رح ابواب العيدين ج؛ ۵ ص؛ ۳۷۰ (طبع دارالكتب العمية بيروت) باب التهنة بالعيد) عن حبيب بن عمر الانصارى قال : حدثنى ابى قال : لقيت واثلة يو م عيد فقلت ؛ تقبل الله منا ومنک فقال ؛ نعم تقبل الله منا ومنک رواه الطبرانى في الكبير وحبيب قال اذهبى ؛ مجهول، وقد ذكره ابن حبان في الثقات، وابوه لم اعرفه، وفى تمام المنة للالبانى ج ؛ ۱ ص؛ ۳۷۰ (طبع دارالراية للنشر والتوزيع اردن) وفى استحباب التهنئة بالعيد قوله، عن جبير بن نفير قال ؛ كان اصحاب النبى صلى الله عليه وسلم اذا التقوا يوم العيد يقول بعضهم لبعض ؛ تقبل الله منا ومنک، قال الحافظ ؛ اسناده حسن، قلت ؛ المراد ب الحافظ، عند الاطلاق ابن حجر العسقلاني ولم اقف على هذا التحسين في شيئ من كتبه وانما وجدته للحافظ السيوطى في رسالته، وصول الامانى في اصول التهانى، وفى البحر الرائق ج؛ ۴ ص؛ ۲۴۴ (طبع دار احياء اتراث العربي بيرت) والتهنئة بقله تقبل الله منا ومنكم لاتنكر، وفى المبدع شرع المقنع ج؛ ۲ ص؛ ۱۷۶ (طبع دار عالم الكتب رياض) لا باس قوله لغيره تقبل الله منا ومنک الخ وفى ادر المختار ج ؛ ۲ ص؛ ۱۶۹ (طبع سعيد) والتهنه بتقبيل الله منا ومنكم لاتنكر، وفى الشامية تحته (قوله لاتنكر) خبر قوله والتهنئة وانما قال كذلک لانه لم يحفظ فيها

شئ عن ابی حنيفة واصحابه، وذكر في القنية انه لم ينقل عن اصحابنا كراهة وعن مالک انه كرهها، وعن الاوزاعی انها بدعة، وقال المحقق ابن امير الحاج : بل الاشبه انها جائزة مستحبة في الجملة هم ساق آثارا باسانيد صحيحة عن الصحابة في فعل ذلک ثم قال : والتعامل في البلاد الشامية والمصرية، عيد مبارک عليک، ونحوه وقال يمكن ان يلحق بذلک في المشروعية والاستحباب لما بينهما من التلازم فان من قبلت ثاعته في زمان كان ذلک الزمان عليه مباركا على انه قد ورد الدعاء بالبركة في امور شتى فيؤخذ منه استحباب الدعاء بها هنا ايضا ، اه.

٭

که چیري دیو ګچني ولدیت معلوم نه وي لکه (وَلدِ زِنا) په دغه صورت کي دولیت لپاره دچا نوم ولیکل شي ؟ جواب : ته که دیو چا ګچني واخلي اوپرورش ئي وکړي کولاي ئي شي، لیکن شرعا هغه ستا حقیقي اولاد نه شي کیداي (۱) اونه په جائیداد کي ستا وارث کیداي شي (۲) ها که چیري ته دهغه لپاره دخپل ټول مال دریمه حصي (۳)ترحده پوري وصیت کول غواړي کولایئ شي (۴) په دغه صورت کي وهغه ته ستا دوصیت مطابق په جائیداد کي حصه پیدا کیدلاي شي (۵)البته دهغه په ولدیت کي ستا دنامه لیکل نه رواء کیږي . (۶) اودهغه تربلوغ کیدلو وروسته ستا پرښځه باندي دهغه څخه پرده کول هم واجیږي.(۷) والله سبحانه اعلم ۱۴۰۱/۱۱/۷ (فتوی نمبر ۳۲/۱۶۷۰ ج).

(او۲ و ۶)قال الله تعالی : وما جعل ادعيائكم ابنائكم (الاحزاب : ۴) ادعوهم لآبائهم هو اقسط عند الله (الاحزاب : ۵) وفی تفسير ابن كثير ج : ۲ ص: ۲۵۲ (طبع دار طيبه للنشر والتوزيع) قوله وحلائل ابنائكم الذين من اصلابكم، ای وحرمت عليكم زوجات ابنائكم الذين ولدتموهم من اصلابكم، يحترز بذلک عن الادعياء الذين كانوا يتبنونهم في الجاهلية، وفيه ايضا ج : ۶ص: ۳۷۷ (طبع دار طيبه للنشر والتوزيع) ادعوهم لآبائهم هو اقسط عند الله هذا امرناسخ، لماكان في ابتداء الاسلام من جواز ادعاء الابناء الاجانب وهم الادعياء، فامر الله تعالی برد نسبهم الی آبائهم في الحقيقة، وان هذا هو العدل والقسط . وفی روائع البيان تفسير آيات الاحكام ج : ۲ ص : ۲۵۴(طبع مكتبة الغزالي دمشق) ادعيانكم جمع دعی وهو الذی يدعی ابنا وليس بابن وهو التبنی الذی كان في الجاهلية وابطله الاسلام وفی جامع البيان لابی جعفر الطبری ج: ۱۶ص: ۱۸۰ دعاؤكم اياهم لآبائهم هو اعدل عند الله واصدق واصوب من دعائكم اياهم لغير آبائهم ونسبتكموهم الی من تبناهم وادعاهم وليسوا له بنين .... فهم اخوانكم في الدين ان كانوا من اهل ملتكم، ومواليكم ان كانوا محرريكم وليسوا بينكم وفی تفسير ابن كثير ج: ۳ ص: ۶۱۰ط حقانيه : ذلكم قولكم بافواهكم (الاحزاب : ۴) يعنی تبنيكم لهم قول لا يقتضی ان يكون ابنا حقيقيا، فانه مخلوق من صلب رجل آخر، فما يمكن ان يكون له ابوان كما لا يمكن ان يكون للبشر الواحد قلبان. وفی احكام القرآن للجصاص رح ج : ۳ ص: ۳۵۴ (طبع دارالكتاب العربي بيروت (ذلكم قولكم بافواهكم) يعنی انه لا حكم له وانما قول لا معنی له ولا حقيقة، وفی تفسير ابی السعود ج : ۴ صک ۴۰۰ (مكتبة الرياض) (قولكم بافواهكم) فقط من غير ان يكون له مصداق وحقيقة في الاعيان فاذن هو بمعزل من استتباع احكام البنوة كما زعمتم ، وفی ايسر التفاسير ج : ۱ ص : ۳۴۱۸ لايصير ادعی ابنا لمن تبناه، بمجرد ادعاء الرجل المتبنی ان الولد المتبنی (ادعی) ابنه بالتبنی وقولا الرجل لزوجته : انت علی كظهر اخی، ودعوة الرجل الولد

المتبنى انه ابنه. انما هو قول هولاء القائلين بافواههم، ولا حقيقة له في الواقع ولا حكم، فلا تصير الزوجة اما لزوجها، ولا يثبت بدعوى البنوة نسب الولد المتبنى لمن تبناه، والله يقول الحق والصدق .... ادعيائكم، من تتبنونهم من ابناء غيركم .... ادعوهم لآبائهم هو اقسط عند الله (الآية) ينسخ الله تعالى في هذه الآية حكم التبنى الذى كان معمولا به في الجاهلية، فقد كان التبنى جائزا وظل حكم التبنى ساريا في ابتداء امر الاسلام، فكان الرجل يتبنى ولد غيره، فيصبح حكمه حكم الولد من الصلب، في امور النسب والميراث ولكن الله تعالى نسخ حكم التبنى في هذه الآية، وامر المؤمنين برد نسبة الدعياء (الاولاد بالتبنى) الى بآبائهم الحقيقين، لان هذا هو العدل والقسط والبر الخ، وفى احكام القرآن للتهانوي ج ۳ ص ۲۹۱ (طبع ادارة القرآن) الثانى ان الدعى والمتبنى لا يلحق في الاحكام بالابن فلا يستحق الميراث ولا يرث عنه المدعى الخ، وفى تنوير الابصار كتاب الفرائض ج ۶ ص ۷۶۲ (طبع سعيد) ويستحق الارث برحم ونكاح وولاء وفى مجمع الانهر شرح الملتقي ج ۴ ص ۴۹۵ (طبع دار الكتب العلمية بيروت ويستحق الارث بسبب ونكاح وولاء الخ وفى تفسير ابن كثير ج ۳ ص ۴۶۶ (طبع سهيل اكيدمى لاهور) كانوا يعاملونهم معاملة الابناء من كل وجه في الخلوة بالمحارم وغير ذلك، ولهذا قالت سهلة بنت سهيل امراة ابى حذيفة رضى الله عنهما: يارسولا لله انا كنا ندعو سالما ابناء وان الله قد انزل ما انزل، وانه كان يدخل على وانى اجد في نفس ابى حذيفة من ذلك شيئا، فقل صلى الله عليه وسلم ارضعيه تحرمى عليه، (۳) وفى صحيح البخارى ج ۲ ص ۸۲ (طبع دار الفكر بيروت) عن ابن شهاب، عن عامر بن سعد بن ابى وقاص، عن ابيه رضى الله عنه، قال، كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يعودنى عام حجة الوداع من وجع استد بى، فقلت: انى قد بلغ بى من الوجع وانا ذومال، ولا يرثنى الا ابنة، افاتصدق بثلثى مالى؟ قال: لا فقلت: بالشطر؟ فقال: لا ثم قال: الثلث والثلث كبير. اوكثير: (الحديث) وفى البحر الرائق ج ۲ ص ۲۲۲ (طبع دار الكتب العلمية بيروت) ثم تنفذ وصاياه من ثلث مايبقى بعد الكفن والدين. وفى السراجى ص ۳ (طبع سعيد) ثم تنفذ وصاياه من ثلث مابقى بعد الدين. وكذا في المبسوط للسرخسى رح ج ۲۲ ص ۷۳ (طبع دار المعرفة بيروت) ومجمع الانهر شرح ملتقي الابحر ج ۴ ص ۴۹۵ (طبع دار الكتب العلمية بيروت) (۴ و ۵) وفى در المختار ج ۶ ص ۶۴۹ (طبع سعيد) وشرائطها .... (راتلونكى صفحه وګورئ!)

پرزاړه قبر باندي داوداسه داوبو دتويولو حکم

سوال: (۱).... پرزاړه قبر سربيره داوداسه اوبه تويول رواء دي کنه؟

جواب: ـ قال ابن عابدين في ردالمحتار: قلت: وتقدم انه اذا بلى الميت، وصار ترابا يجوز زرعه، والبناء عليه، ومقتضاه جواز المشى فوقه، ثم رايت العينى رح في شرحه على صحيح البخارى ذكر كلام الطحاوى المار، ثم قال: فعلى هذا ما ذكره اصحابنا في كتبهم من ان وطء القبور حرام وكذا النوم عليها ليس كما ينبغى، فان الطحاوى هو اعلم الناس بمذاهب العلماء ولا سيما بمذهب ابى حنيفة انتهى، قلت: لكن قد علمت ان الواقع في كلامهم التعبير بالكراهة لا بلفظ الحرمة، وحينئذ فقد يوفق بان ما عزاه الامام الطحاوى الى ائمتنا الثلاثة من حمل النهى على الجلوس لقضاء الحاجة يراد به نهى التحريم، وما ذكره غيره من كراهة الوطء

والقعود الخ يرادبه نهى التحريم، وماذكره غيره من كراهة الوطء والقعود الخ يراد به كراهة التنزيه في غير قضاء الحاجة (رد المحتارص : ۸۴۶ ج: ۱) (۱) ددغه عبارت څخه معلومه شوه چي پرقبرباندي تگ، اوناسته، چي هغه هم دقضاءحاجت لپاره نه وي مكروه تنزيهي ده.(۲)

(دتيرى شوى صفحى پاتيبرخه) كون الموصى له .... غير وارث .... وتجوز بالثلث للاجنبى وفى البحر الرائق ج: ۱۹ ص: ۴۱۹ (طبع دارالكتب العلمية بيروت) ان الوصية بالثلث للاجنبي جائزة، وفى تبيين الحقائق كتاب الوصايا ج: ۷ ص: ۳۷۵ (طبع سعيد: ثم تصح الوصية للاجنبى بالثلث من غير اجازة اوارث ولا تجوز بما زاد على الثلث الغ، اوهم دارنگه وگورئ! مخكنى حاشيه (۷) وفى تفسير ابن كثير ج: ۳ ص: ۴۶۶ (طبع سهيل اكيدمى لاهور) وقد كانوا يعاملونهم معاملة الابناء من كل وجه في الخلوة بالمحارم وغير ذلک، ولهذا قالت سهلة بنت سهيل امراة ابى حذيفة رضى الله عنهما: يارسول الله انا كنا ندعو سالما ابنا، وان الله قد انزل ما انزل، وانه كان يدخل على وانى اجد في نفس ابى حذيفة من ذلك شيئا، فقال صلى الله عليه وسلم ارضعيه تحرمي عليه، اوهم دارنگه وگورئ! مخكنى ص: ۴۹۶ حاشيه نمبر (اوڅ و ۶ـ (۱) ردالمحتار باب صلواة الجنائز ج: ۲ص: ۲۵۴(طبع سعيد) (۲) وفى شرح معانى الاثار باب الجلوس على القبر ج: ۲ص: ۴۰۵(قال ابو جعفر: فذهب قوم الى هذه الآثار فقلدوها، وكرهوا من اجلها الجلوس على القبور وخالفهم في ذلک آخرون، فقالوا: لم ينه عن ذلک لكراهة الجلوس على القبر ولكنه اريد به الجلوس للغائط اوالبول الخ وفى شرح البخارى لابن بطال رح ج: ۵ ص: ۳۸۶، وعن ابى بكرة وابن مسعود رض لان اطاعلى جمرة نار حتى تطفا احب الى من ان اطاعلى قبر، واخذالنخعى ومكحول والحسن وابن سيرين بهذه الاحاديث وجعلوها على العموم، وكرهوا المشى على القبور والقعود عليها واجاز مالك والكوفيون الجلوس على القبور وقالوا: وانما نهى عن القعود عليها للمذاهب فيما نرى، والله اعلم، يريد حاجة الانسان واحتج بعضهم بان على ابن ابى طالب كان يتوسد القبور ويضطجع عليها وروى ابو امامة بن سهل بن حنيف ان زيد بن ثابت قال: هلم يا ابن اختى اخبرک انما نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الجلوس على القبر لحدث بول اوغائط الخ وكذا في الاستذكار لابى عمر المزى ج: ۳ ص: ۶۳ و۶۴(طبع دارالكتب العلمية بيروت) وفى شرح ابى داؤد للعينى باب كراهية القعود على القبر ج: ۶ص: ۱۸۴و ۱۸۶ (طبع مكتبة الرشد رياض) ويستفاد من الحديث مسئلتان الاولى كراهة الجلوس على القبر والثانية كراهة الصلوة اليها الخ وكذا في فتح البارى ج: ۱۰ ص: ۳۰۹ (طبع دارالمعرفة بيروت) وفى العرف الشذى للكشميرى ج: ۲ ص: ۴۳۹ (طبع مؤسسة ضحى للنشر والتوزيع)باب كراهية الوطئ على القبر والجلوس عليه، يكره الوطء اى المشى على القبر، واختار الطحاوي الكراهة، واختار الشيخ الكمال الكراهة تنزيها، والجلوس على القبر، قيل معناه قضاء الحاجة من البول والغائط على القبر، وقيل: الجلوس عليه، يكره الوطئ اى المشى على القبر، واختار الطحاوى الكراهة، واختار الشيخ الكمال الكراهة تنزيها، والجلوس على القبر، قيل، معناه قضاء الحاجة من البول والغائط على القبر، وقيل: الجلوس المعروف، وهذا ايضا مكروه الخ، وفى تحفةالاحوذى باب ماجاء في كراهية الوطئ على القبور) والجلوس عليها والصلوة عليها وفى بعض النسخ باب في كراهية المشى على القبور .... (لاتجلسوا على القبور) فيه دليل على تحريم الجلوس على القبر واليه ذهب الجمهور قاله الشوكاني قال ابن الهمام وكره الجلوس على القبر ووطؤه وحينئذ فما يصنعه الناس ممن دفنت اقربه ثم دفنت حواليه خلق من وطأ تلك القبور الى ان يصل الى قبر قريبه مكروه ويكره النوم عند القبر وقضاء الحاجة بل اولى الخ. (پاتي برخه په راتلونكى صفحه كي وگورى).

اوکه چیرې مړي زوړ اوخاورې شوي وي نو بیا پرهغه باندې کرهنه یا آبادي جوړیدل بالکل رواء دي . (۱) داوداسه مستعملي اوبه تویول ددغه کار وڅخه زیات موجب دسپکاوي او خلاف تعظیم ندي، ځکه مستعملی اوبه دصحی قول په بناء باندې پاکې دي، که څه هم بل شي نه شي پاکولای لکه څنګه چې په تنویرالابصار کې راغلی دي، وهوطاهر لیس بطهور (شامی ص: ۱۸۵ و ۱۸۶ ج:۱) (۲) ددغه وجې دغه کار مکروه تنزیهی اوخلاف اولی دي ناروا ندي لیکن ښکاره ده چې په احتیاط نه کولو کې ده .

والله اعلم احقر محمد تقي عثماني عفی عنه ۱۳۹۷/۱۱/۲۷هج دلته اوله خبره دغور وړ داده چې داوداسه مستعملي اوبه دبعضي آئمه وُ په نزد مرداري دي (۳) او دبعضو په نزد بیا پاکې دي غیر مطهر (۴) . په دواړو حالاتو کې داوداسه مستعملي اوبه پریوه شي باندې اچول دهغه شي داحترام خلاف ده او دقبرو احترام داحادیثو صحیحو څخه .

(دتیری شوی صفحی پاتی برخه) وفی البحر الرائق ج: ۵ ص: ۴(طبع دارالکتب العلمية بيروت) وفی المجتبی ویکره ان یطاالقبر او یجلس اوینام علیه او یقضی علیه حاجة من بول او غائط او یصلی علیه او الیه ثم المشی علیه یکره وعلی التابوت یجوز عندبعضهم .... وفی فتح القدیر ویکره الجلوس علی القبر ووطؤه الخ وکذا في الشامیة مطلب في زیارة القبور ج: ۲ ص: ۲۴۵ (طبع سعید) ومجمع الانهر ج ۱ص: ۲۷۶(طبع دارالکتب العلمية بيروت) وفی بدائع الصنائع ج ۲ ص: ۴۸۷ (طبع دارالکتب العلمية بیروت) وکره ابوحنیفة ان یوطاعلی قبر، اویجلس علیه، اوینام علیه اوتقضی علیه جاجة من بول اوغائط لما روی عن النبی صلی الله علیه وسلم انه نهی عن الجلوس علی القبور، وفی تبیین الحقائق شرح الکنز (کیفیة صلوة الجنازة) ج: ص: ویکره ان یبنی علی القبر اویقعد علیه او ینام علیه او یوطا علیه او یقضی علیه حاجة الانسان من بول او غائط او یعلم بعلامة .... وحمل الطحاوی الجلوس المنهی عنه علی الجلوس لقضاء الحاجة الخ (۱) وفی البحر الرائق ج ۵ ص: ۶ (طبع دارالکتب العلمية بيروت) ولو بلی المیت وصار ترابا جاز دفن غیره في قبره وزرعه والبناء علیه الخ وفی الشامیة ج: ۱ ص: ۲۳۳ (طبع سعید) وقال الزیلعی ولو بلی المیت وصار ترابا جاز وعن غیره في قبره وزرعه والبناء علیه، وفی تبیین الحقائق، کیفیة صلوة الجنازة ج: اص: ۵۸۹ (طبع دارالکتب العلمية بيروت) ولوبلی المیت وصار ترابا جاز دفن غیره في قبره وزرعه والبناء علیه، وفی الفتاوی الهندیة الفصل السادس في القبر والدفن الخ ج ۱ ص: ۱۶۷ (طبع رشیدیة) الباب الحادی وعشرون في الجنائز ولو بلی المیت وصار ترابا جاز دفن غیره في قبره وزرعه والبناء علیه، کذا في التبیین (۲) تنویر الابصار کتاب الطهارة باب المیاه (۱/۲۰۰۰) ط سعید) وفی المحیط البرهانی ج: ۱ ص: ۱۲۹ (طبع داراحیاء التراث العربي بيروت) اتفق اصحابنا انالماء المستعمل لیس بطهور حتی لایجوز التوضوبه، ولا یجوز غسل شئ من النجاسات به، واختلفوا في طهارته، قال محمد رحمه الله : هو طاهر، وهو روایة ابی حنیفة رحمه الله تعالی وعلیه الفتوی . همدارنګه تفصیلی حوالی په راتلونکی حاشیه نمبر (۳و۴ کې وګوری) (۳و۴) وفی المحیط البرهانی الفصل الرابع في ا لمیاه الخ ج: ۱ ص : ۱۳۰ . طبع دار احیاء التراث العربي بيروت) واختلفوا في طهارتہ، قال محمد رحمه الله هو طاهر، وهو روایة ابی حنیفة رحمه الله وعلیه الفتوی، وقال ابویوسف رحمه الله هو نجس

نجاسة خفيفة، وهو رواية عن ابى حنيفة وقال الحسن بن زياد :نجس نجاسة غليظة، كالبول والدم، وهو رواية عن ابى حنيفة وعند زفر هو طاهر طهور وقال الشافعى : ان كان المستعمل محدثا فهو كما قال محمد طاهر غير طهو ر وان كان المستعمل طاهرا فهو كما قال زفر طاهر وطهور، وفى الهداية ج ۱ ص: ۳۷و ۳۸ (طبع مكتبة رحمانيه) الماء المستعمل يطهر الاحداث خلافا لمالك والشافعى هما يقولان ان الطهور مايطهر غيره مرة بعد اخرى كالقطوع وقال زفر وهو احد قولى الشافعى رح ان كان المستعمل متوضيا فهو طهور وانكان محدثا فهو طاهر غير طهور..... وقال محمد رح وهو رواية عن ابى حنيفة رح هو طاهر غير طهور .... وقال ابوحنيفة وابويوسف رح : هو نجس ....ثم في رواية الحسن عن ابى حنيفة نجاسة غليظة اعتبارا بالمستعمل في الحقيقة وفى روايت ابى يوسف عنه وهو قوله نجاسة خفيفة لمكان الاختلاف، وكذا في المبسوط لسرخسى ج ۱ ص: ۴۸ (دارالقلم دمشق) وفى بدائع الصنائع ج: ۱ص: ۱۹۴ (طبع مكتبة حبيبه كوئته) وروى محمد عن ابى حنيفة انه طاهر غير طهور وبه اخذ الشافعى، وهو اظهر اقوال الشافعى، وروى ابويوسف والحسن بن زياد عنه انه نجس غير ان الحسن روى عنه انه نجس نجاسة غليظة بقدر فيه بالدرهم وبه اخذ (راتلونكى صفحه وګورئ)۔

ثابته ده (۱)۔ له هم دغه وجى كم قبرونه چي سالم اوآباد ندي پرهغه باندي داوداسه مستعملي اوبه تويول دكراهيت څخه خالى ندي (۲) . اوكه قبرزوړوي، اويا خراب شوي وي، اويا داسي حالت ته رسيدلي وي چي غالبه ظن داوي چي مړيښي خاوري شويدي او دقبر علامه هم نشته نو اوس داسى ځاى دعامې مځكې په حكم كي دي، دقبر حكم ئي ختم شويدي . كه چيري مځكه ديوچا مملوكه وي نو دهغه په اجازه سره په دغه مځكه كښي هردول تصرف رواء دي .اوبيله دهغه داجازي څخه رواندي (۳)، اوكه چيرى وقفي وي نو دوقف دشرائطو مطابق په هغه كي تصرف صحي دي (۴) اودهغه خلاف نارواء دي (۵) والله اعلم بنده محمد شفيع عفاالله عنه ۱۳۷۹/۱۱/۲۷هجري .

(دتيرى شوى صفحى پاتې برخه) وبه اخذ وابويوسف روى عنه انه نجس نجاسة خفيفة بقدر فيه بالكثير الفاحش وبه اخذ وقال زفر :ان كان المستعمل متوضئا فالماء المستعمل طاهر وطهور، وانكان محدثا فهو طاهر غير طهور وهو احد اقاويل الشافعى، وفى قول له انه طاهر وطهور بكل حال، وهو قول مالک، ثم مشايخ بلغ حققوا الخلاف فقالوا : الماء المستعمل نجس عند ابى حنيفة وابى يوسف، وعند محمد طاهر غير طهور. ومشايخ العراق لم يحققوا الخلاف فقالوا : انه طاهر غير طهور عند اصحابنا، وفى مجمع الانهر شرح الملتقى ج : ۱ص: ۴۸و ۴۹ (طبع دار الكتب العلمية بيروت) الماء المستعمل طاهر غير مطهر وهو ظاهر الرواية عن الامام وعليه الفتوى لعموم البلوى، وقال مالک طاهر ومطهر .... وللشافعى ثلثة اقوال واظهرها كقول محمد وفى قول : طاهر ومطهر، وهو قول زفر (وعن الامام انه نجس مغلظ) في رواية الحسن عنه وهو رواية شاذة غير ماخوذبها، وعن ابى يوسف مخفف للاختلاف (۳و۴)وفى سنن ابى داؤد كتاب الجنائز باب في كراهية القعود على القبر ج: ۲ص : ۱۰۴(طبع مكتبة امدادية)عن ابى هريرة، قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم :لان

يجلس احدكم على جمرة فتحرق ثيابه، حتى تخلص الى جلده، خير له من ان يجلس على قبر، وجاء بعد هذا .... قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لا تجلسوا على القبور ولا تصلوا اليها وفي سنن النسائي: عن عمرو بن حزم عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: لا تقعدوا على القبور وفي المستدرك على الصحيحين ج: ۳ ص: ۶۸۱ (طبع دار الكتب العلمية بيروت) رقم الحديث ۶۵۰۲، عن عمارة بن حزم، قال: رآني رسول الله صلى الله عليه وسلم جالسا على قبر، قال: انزل من القبر لا تؤذ صاحب القبر ولا يؤذيك، وكذا في كنز العمال ج: ۱۵ ص: ۱۰۲۱ (طبع موسسة الرسالة بيروت) ومجمع الزوائد للهيثمي ج: ۷ ص: ۱۲۸ (طبع دار الكتب العلمية بيروت) وفي جامع الترمذي ابواب الجنائز باب ماجاء في كراهية تجصص القبور والكتابة عليها، ج: ۱ ص: ۲۰۳ (طبع سعيد) عن جابر رضي الله عنه قال: نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم ان تجصص القبور وانيكتب عليها وان يبنى عليها وان توطا، وفي الشامية باب صلواة الجنازة ج: ۲ ص: ۲۴۵ (طبع رشيديه) ويكره ان يطا القبر اويجلس او ينام عليه، وكذا في الفتاوى الهندية كتاب الصلوة الباب الحادي والعشرون في الجنائز الفصل السادس في الدفن والنقل ج: ۱ ص: ۱۶۶ (طبع رشيديه) (۱) وفي المشكوة ج: ۱ ص: ۲۵۵ (طبع سعيد) قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: الا لا تظلموا الا لا يحل مال امرء مسلم الا يطيب نفس رواه البيهقي ف شعب الايمان وفي حاشية اى بالاذن او بالامر (۲) وفي البحر الرائق ج: ۱۴ ص: ۳۰ (طبع دار الكتب العلمية بيروت) شرط اواقف كنص الشارع فيجب اتباعه وفي الدر المختار ج: ۴ ص: ۴۳۳ (طبع سعيد) شرط الواقف كنص الشارع اى في المفهوم والا الدلالة ووجوب العمل به الخ، وكذا في حاشية الطحطاوي على المراقي ج: ۱ ص: ۲۰۱ (طبع مطبعة كبرى مصر) وفي مجمع الانهر ج: ۳ ص: ۵۱۳ و۵۱۴ (طبع دار الكتب العلمية بيروت) وفي الوقف يتبع شرط اواقف لانه كنص الشارع في وجوب الاتباع الخ، دمذكوري مسئلې سره متعلق څه اضافه عبارات لاندې ذكر كيږي. وفي عمدة القاري باب استعمال فضل وضوء الناس كتاب الوضوء ج: ۳ ص: ۱۰۸، الماء المستعمل واختلف الفقهاء فيه فعن ابي حنيفة ثلاث روايات .... وعند مالك طاهر وطهور ...وعند الشافعي طاهر غير طهور .الخ (طبع دار الكتب العلميه بيروت) وفي شرح البخاري لابن بطال كتاب الوضوء ج: ۱ ص: ۲۳۱ (طبع مكتبة الرشد رياض) ان الماء المستعمل في الوضوء طاهر مطهر وهو قول مالك والثوري. وفيه ايضا ج: ۱ ص: ۲۹۰ فاجاز النخعي والحسن البصري وازهري الوضوء بالماء الذى قد توضى به وهو قول مالك والثوري وقال محمد بن الحسن والشافعي هو طاهر غير مطهر وقال ابو حنيفة رح وابويوسف هو نجس واحتجوا بانه ماء الذنوب وكذا في فتح الباري ج: ۱ ص: ۲۹۶ (طبع دار المعرفة بيروت) وشرح المسلم للنووي ج: ۳ ص: ۵۹ (طبع دار الكتاب العربي بيروت) (۵) وګورى تيره شوي ۲ نمبر حاشيه.

په سيمه کي دخوراکي اجناسو دکمي باوجود دتمباکوؤ دکښت ګري حکم

سوال: يو چودري خان په خپله مځکه دتمباکوؤ کرهنه کوي، له دې وجي چي دهغه څخه ډېرڅه لاس ته راوړي، اوبل طرفته په هغه علاقه کي دخوراکي اجناسو کمې ده اوډيره غله ددباندي څخه راغوښتل کيږي، په داسي حالت کي ددغه کښت څنګه دي؟ جواب: په پښتل شوي صورت کي دتمباکوؤ کښت حرام خوندي، ليکن کله چي په علاقه کي دعام خوراکي اشياؤ کمي وي نو دخان صاحب لپاره افضله داده چي هغه دخوراکي شيانو کښت وکړی، (۱) اودعامو

خلقودآساني په نیت سره که داسي کولای شي نو وهغه ته به انشاء الله ددغه ثواب هم وروړسیږی(۲)۔والله سبحانه وتعالی اعلم ۹۷/۷/۲ه (فتوی نمبر ۲۸/۶۹۲).

(او۲) وګوری، اخلاقی بندیزونه، تردغه عنوان لاندی اسلام او نوی زندګی وتجارت ص: ۴۲و۴۳(طبع مکتبه معارف القرآن)

كتابُ المتفرقات

(دمتفرقو مسائلو بيان)

دالله تعالی لپاره د شخص، دلفظ داستعمالولو تفصيلي حکم

(او دحضرت شاه رفيع الدين صاحب رحمة الله عليه دقرآن ترجمه) سوال : محترم مولانا محمد حنيف جالندهری صاحب سلمه الله تعالی وزيد مجده، السلام عليکم ورحمة الله وبرکاته! ستاسو محترم ليک اودهغه سره يو سوال راورسيدي، چي په هغه کښي داپوښتنه شويده چي حضرت شاه رفيع الدين صاحب رحمة الله عليه دقرآن په اُردو ژباړه کي دسورة الرعد دآيت، الله الذی رفع السموات، (۱) ژباړه داډول کړيده چي الله تعالی هغه شخص دي چي هغه اسمانونه لوړکړيدي، اوهم دارنګه دسورة بني اسرائيل اول آيت کي ليکلي دي، پاکي ده هغه شخص لره، (۲) نو آيا دالله تعالی لپاره د، شخص، دلفظ استعمال صحي دي ؟ جواب: ددغه سوال جواب دادي چي حضرت شاه رفيع الدين صاحب رحمةالله عليه په دغه ژباړه کښي د، شخص، لفظ د، ذات، په معنی استعمال کړيدي اوداسي معلوميږي چي دهغه په زمانه کي دي داردو دغه لفظ د، ذات، په معنی سره استعماليدي . ليکن زموږ په عرف کي د، شخص، لفظ عام ډول د، انسان، لپاره ويل کيږي، له هم دغه وجی اوس ددغه استعمال دالله تعالی لپاره صحی ندي . دعربی ژبی په لحاظ سره هم دغه مسئله دمتقدمينو ترمنځ تربحث لاندی په هغه وخت کي راغلې ده، چی دالله تعالی دپاره، دشخص، لفظ استعماليدايشي اوکنه ؟ امام بخاری رحمةالله عليه په کتاب التوحيد کي يو مستقل باب ددغه مقصد لپاره ايښي دي، اودهغه په عنوان کي هغه حديثونه ذکر شويدی، چي په هغه کي دانحضرت صلی الله عليه وسلم دغه ارشاد نقل شويد ی، لاشخص أغير من الله تعالی، (۳) حافظ ابن حجر رحمة الله عليه په دغه باره کي دغه تبصيره کړيده چي امام بخاري رحمة الله عليه دغه باب داحتمال په بناء قائم کړيدی چي د شخص، لفظ د ،احد، په معنی استعمال کړه شي ييا دهغه اطلاق پرالله تعالی باندي کاوه کيږي دحافظ ابن حجر الفاظ دادي . لم يفصح المصنف با طلاق الشخص علی الله بل اورد ذلک علی طريق الاحتمال، (فتح الباری ص ؛ ۴۰۲ ج :۱۳)(۴) اوددغه حديث ئي داتأويل کړيدي چي دلته، شخص، داحد په معنی دي . حضرت شاه رفيع الدين صاحب قدس سره ددغه

(۱) سورة الرعد آية ۲ سپاره ۱۳ ص : ۴۰۹ (طبع تاج کمپنی) (۲) سورم بنی اسرائیل آیت ۱۰ سپاره ۱۵ ص: ۲۸۲ (طبع مذکوره) او ددغه مقام څخه علاوه هم د څو قرآني اياتو به ترجمه کي حضرت رحمة الله تعالى عليه د الله تعالى لپاره (دخپل عرف مطابق، څرنګه چي حضرت دامت برکاتهم العاليه ليکلي دي) لفظ د شخص چي استعمال شويدي . دهغه مقاماتو څخه يو څو دادي : سورة سجدة آيت ۴ و آيت ۷ سپاره ۲۱ !!! سورة الروم آيت ۴۸ سپاره ۲۱ !!! سورة المؤمن ايت : ۶۱ و ۶۴ و ۷۹ سپاره ۲۴ !!! سورة الشورى آيت : ۱۷ سپاره ۲۵ !!! سورة حم السجدة آيت : ۹ سپاره ۲۴ سورة الجاثية آيت : ۱۲ سپاره : ۲۵ !!! سورة فاطر آيت : ۹ سپاره ۲۲ !!! (۳) صحيح البخاری باب قول النبی صلی الله عليه وسلم لاشخص اغير من الله ج ۶ ص ۲۶۹۷ (طبع دار ابن کثير بيروت) (۴) فتح الباری کتاب التوحيد باب قول النبی صلی الله عليه وسلم لاشخص اغير من الله تعالى ج ۱۳ ص ۵۰۸ (طبع مکتبة الرشد بيروت).

احتمال په بنياد باندي دخپلي زماني دعرف او استعمال په لحاظ سره دغه لفظ د، ذات، په معنى کي استعمال کړيدي . (۱) ليکن حافظ ابن حجر رح او دصحيح بخاری او د صحيح مسلم نورو شارحينو (۲) صحي دابللي ده، چي د، شخص، لفظ دجسم والا شيانو لپاره وضع شويدي او الله تعالى دجسم څخه منزه دي، له هم دغه وجی د الله تعالى لپاره دغه لفظ استعمالول صحي ندي . قال ابن فورک : وانما منعنا من اطلاق لفظ الشخص لامور : احدها : ان اللفظ لم يثبت بطريق السمع والثانی : الاجماع على المنع منه والثالث : ان معناه الجسم المؤلف المركب .... قال القرطبی : الشخص يعنى في اللغة لجرم الانسان وجسمه .... وهذا المعنى محال على الله تعالى . (فتح الباری ص: ۴۰۱ و ۴۰۲ ج: ۱۳) (۳) علامه عينی رحمه الله تعالى ليکلي دي : وقال الخطابی : اطلاق الشخص في صفات الله تعالى غير جائز لان الشخص انما يکون جسما مؤلفا . (عمدة القاری ص: ۱۶۴ ج: ۲۵) (۴) علامه قرطبی رح دصحيح مسلم په شرح کي فرمائي : اصل وضع الشخص لجرم الانسان وجسمه .... وهذا المعنى على الله تعالى محال بالعقل والنقل على ما قدمناه في غير موضع فتعين تأويله هنا . (المفهم للقرطبي ص: ۳۰۵ ج: ۴) (۵) ددغه سره تقريبا يو قسم خبره علامه کرماني رح په شرح بخاری (ص: ۱۲۷ ج: ۲۵) (۶) کي او علامه قسطلاني رح په ارشاد الساری (ط: ۳۸۳ ج: ۱۵) کي او حضرت شيخ الحديث صاحب رحمه الله په لامع الدراری (ط ؛ ۴۴۰ ج: ۳) (۷) کي فرمائيلی ده . ددغه ټولو دتصريحاتو څخه دابنکاره کيږي چي علماء دامت په حقيقی معنى کی، د شخص، دلفظ اطلاق د الله تعالى لپاره ندي جائز کړي . او چيري چي داسی راغلی دي، هغه ئی پر مجاز باندي

حمل کړيدي او دهغه ئي تأويل کړيدی (۸) . لهذا دغه لفظ دالله تعالی لپاره استعمالول صحی ندي . حضرت شاه رفيع الدين صاحب محدث دهلوی رحمةالله عليه ډير جليل القدر عالم تيرشويدي، هغوي شايد په خپله زمانه کي داردومحاورې مطابق ددغه څخه د ذات معنی اخستې او استعمال کړيځ وي، چونکه داصلی عربي دلحاظه

---

(۱)که بعضی حضرات هم ليکلي دی چی د، شخص، لفظ کله د ذات لپاره هم استعماليږی، لکه په تفسير کبيرج: اص: ۷۴ (طبع دار احيا، التراث بيروت) کي امام رازی رحمة الله عليه فرمائي : المسألة الخامسة : في لفظ الشخص، عن سعد بن عبادة عن النبی صلی الله عليه وسلم قال : لا شخص اغير من الله ..... واعلم انه لا يمكن ان يكون المراد من الشخص الجسم الذی له تشخص وحجمية، بل المراد منه الذات المخصوصة والحقية المعينة في نفسها تعينا باعتباره يمتاز عن غيره . (۲) مثلا علامه ابن بطال رحمة الله عليه په خپل شرح البخاری کتاب التعبير ج : ۱۰ص : ۴۴۲ (طبع مكتبة الرشد رياض) کي فرمائيلی دی ، واجمعت الامة على ان الله لايجوز ان يوصف بانه شخص لا التوقيف لم يرد به وقد منعت المجسمة من اطلاق الشخص عليه . (۳) كتاب التوحيد باب قول النبی صلی الله عليه وسلم لا شخص اغير من الله تعالى ج: ۱۳ص: ۵۰۶ (طبع مكتبة الرشد بيروت) (۴) كتاب التوحيد باب قول النبی صلی الله عليه وسلم لا شخص اغير من الله تعالى ج : ۱۳ص: ۵۰۶ (طبع دار الكتب العلمية بيروت) (۵) كتاب الطلاق باب ما تبع اللعان اذا كمل من الاحكام (طبع دار ابن كثير بيروت) (۶) (طبع دار الكتب العلمية بيروت) (۷) كتاب الرد على الجهمية . (۸)مثل ماجاء في فيض الباری شرح صحيح البخاری باب قول النبی صلی الله عليه وسلم، لا شخص اغير من الله تعالى . (ج:۵ص:۴۱۷، طبع) فيه اطلاق الشخص على ذاته تعالى مع عدم صلوحه لغة فهو ايضا مبنی على التجريد والانسلاخ عن معناه الاصلی الخ.

څخه هم اودموجوده اردو محاوری دلحاظه څخه هم دالله تعالی لپاره ددغه اطلاق صحي ندي، له هم دغه وجی اوس ددغه ژباړي څخه غلط فهمي پيدا کيږي، او ددغه دليري والي لار داده چي کله کوم نشرکونکي دغه ژباړه شائع کړي نو بيا دهغه داترجمه کاوه کيږي چي دلته دشخص څخه مراد ذات دي اوځرنګه چي زموږپه موجوده محاوره کي شخص عموما انسان مراديږی، له هم دغه وجي وهيڅ چاته ددغه لفظ دالله تعالی لپاره استعماليدل ندي صحي . هذا ماظهر لی : والله سبحانه اعلم وعلمه اتم واحكم (۱۴۲۷/ربيع الثاني /۱۲هجري .

په نورو، ستورو، کي دمخلوق وجوداو په هغه کښي عليحده دنبوت دسلسلې دچلولو تصور او (د پيغمبر صلی الله عليه وسلم دقضاء حاجت حکم).

سوال : دنوي سائنس مطابق په دغه کائيناتوکښي ډير دنورو دنياوالو معلوما ت شويدي، ددغه څخه بغير نور په، خلاء، کي مخلوق هم سته، دهغه څخه داسوال پيدا کيږي (بلکه په سلګونو سوالونه پيدا کيږی) کله داوسوسه وي چي دارقم په اکثره ستورو باندي دخلياتو په پوښ کي ژوند په وجود کي راځي اوبوه ورځ به ختم کيږي (that"s all) دآخرت تصور له ناچاري څخه کاوه کيږي، که چيري نشي نو دنوري دنياء وانسانانوته هم ددغه دنيا دانسانانو په څيردنياء اوآخرت شته، اودآخرت دژوندانه دارومدارکوم نبي دي، څرنګه چي محمد صلی الله عليه وسلم دټول کائنات نبي دي، له هم دغه وجی سوال پيدا کيږي چي صلی الله عليه وسلم خپل ټول ژوند پردغه سياره (ستوري) باندي تيرکړيدي نو نورودنياوالوته به څرنګه معلومات وشي ؟ اوهدايت به چاته ورسيږي ؟ اويا نعوذ بالله، العياذ بالله، داسلام دغه قانون به دانسانانو جوړشوي قانون شي ؟ ديونبی دنه رارسيدلو په صورت کي دهغه دساتني دارومدار، پرعقيده توحيد، باندي ايمان دی، بيانوهغه هم دجنت اوجهنم مستحق بلل کيږي لکه موږـ ته په عالم اسلام کي شيخ الاسلام يې، تاسوبه خبرياست ،که چيري دسائنسدانانو دکلوکلوپردغه مضبوط تحقيق باندي چي (خلائي مخلوق زموږڅخه هم زيات civlized) دي که يقين وکړاي شي نو سوال پيدا کيږي چي دخلاء دمخلوق دهدايت لمرڅوک دي ؟ وهغوي ته دآخرت دخبزورکولو والا څوک دي ؟ اويا هغه هيڅ کله نه پناه کيږي، ځکه دسائنس داداري (ناسا) مطابق وهغوي ته يوداسي معلومات شوي دي چي اتيا (۸۰) زره کاله وړاندي ديوې ليري سيارې (ستوري) څخه ورته راستول شوي وُو، مطلب داشو چي دلکهاؤ اوکروړنو کلوڅخه په دغه کائيناتو کي زندګي موجوده ده ،اوڅرنګه چي په قرآن مجيد کي صرف ددنيا دهرشي د (فاني) کيدلو ذکرشويدي نو ممکنه ده چي ددنيا دکائيناتوڅخه بغير باقی ټوله مخلوقات دې ژوندي اوپاته شي، اوممکنه ده چي دالله ده اِرادې مطابق دي په هغه کې شرپيدانه شي، اوس داپوښتنه رامنځ ته کيږي که چيری شر موجودنشی (ځکه چي دشر

دپیدا کیدلو سره آخرکار لازمیږی) نو دسائنسی تحقیق مطابق پرمریخ باندي یو میل په اوږدول اودوه زره فُټه دلوړ والي په مسافه سره دانسان مجسمه ددبرې څخه تراش کړه شوي پیدا شویده، په دغه صورت کي هغه خلق د شرک پرستۍ (بت پرستۍ) وطرفته ولي مائیل وه ؟ ددې سره سره نورې پوښتنې هم رامنځ ته کیږي، مثلا که چیری دغه د (خلاء) مخلوق دمځکي ترموجوده انسانانو ډیر (civilized) وي نو یقینا ددوي سره عقل سته، دعقل په موجودگي کي دنفی اومثبت دواړه فطرتونه ښکاره کیږي، ځکه چي دملائیکه ؤسره دعقل دنه موجود والي په وجه دهغوي پیدائش د، الف، څخه تر، ي، پوری فطرتآ دنیکي دماده څخه جوړی شویدي، اودعقل دورکولو مقصد (دالله دادی) چي دښه اوبد ترمنځ جلاء والي وکړي، مختصراً ددغه ټولو خبرو څخه ښکاره کیږي چي په هغه کي دواړه خصوصیات شته نو بیا دهغوي دفناء کیدلو یاداوري ولي نده شوی ؟ که چیرشوی وي نو آیا دهغوي سره هم زموږ په څیرسلوک کیږي ؟ که چیري داسی سلوک ورسره کیږي لکه زموږ سره نو بیا خودهغوي سره اسلام ضروري دي، اواسلام لپاره بیا دنبي شتون ضروری دي، اوداسي هم کیدای شي چي الله تعالی دي په یوه وخت کښی ډیر دنیائي تخلیق کړي وي، اوپه هره دنیاء کي دئې (Individually) نبي رالستولې وي، اودارنگه دي یوه دنیا دهغه بلې دنیا څخه بالکل بې خبره وي . اوداغه ډول دي دهري دنیا لپاره جنت اودوږخ هم جلاجلاشي ، که چیري داسي وي نو ددغه خبرمعلومات وموږته پیغمبرصلی الله علیه وسلم ولي ندي راکړي ؟ نور هم په سلگونه سوالونه پیدا کیږی، خیر، که چیری ددغه سوالو شفاء کونکې جوابونه راکول شي نو دنورو سوالو څخه انشاء الله خپل ځان مطمئن کولای شم . (۲)... دحضرت مولانا محمد ذکریا کاندهلوی صاحب دامت برکاتهم په شمائل ترمیذی باب مهرنبوت، حدیث نمبرا په فائده کي لیکلي دي چي دحضوراکرم صلی الله علیه وسلم (فضلات) هم پاک دي . که چیري داسي وي نو دصلی الله علیه وسلم فضلات داُبوسره په لښتیانو کښی ولی بهیدل ؟ اوکه په دغه ځاي کښی دفضلاتو څخه مراد صرف خُوَله مبارکه ده ؟ دفضلاتو دپاک والي په باره کي مهرباني وکړئ وضاحت راکړي . (۳).... الله پاک دي درجي لوری کړه ! آمین !! ماته به ستا سو دکتابچې راحت څه

ډول حاصل شي ؟ ما ستاسو سبق اخستونکي واقعې وَيَلې دي چي ستا سو په شان کي مي دمشورې درکولو دبې ادبي دلاوري واجب وبلل. جواب : تراوسه پورې نو رو سيارو په باره کښې سائنس ددغه خبرې هيڅ يقيني ثبوت ندي وړانديکړي چي هلته نورمخلوق سته، تراوسه پوري صرف قياسونه دي، ليکن که چيري هلته بل مخلوق وي (۱) نوعقلا دا احتمال هم شته چي هغه دي دانسان په څير مکلف نوي (۲)، بلکه دحيواناتو په ډول دي غير مکلف وي، او دا احتمال هم شته چي مکلف دی وي او الله تعالی دي دهغوی دهدايت لپاره دنبوت ورسالت جلا طريقه اختيار کړی وي . اوددغه دوهم احتمال تائيد حضرت عبدالله بن عباس رض دهغه اثرڅخه کيږي، چي په هغه کښې ويل شويدي، چي الله تعالی ددغه مځکي څخه علاوه شپږ نوری مځکي پيدا کړی دی، اودهغوي څخه په هره يوه کښې ئې دنبوت عليحده سلسله جاری کړيده (۳) حضرت مولانا محمد قاسم نانوتوی رحمة الله عليه ددغه آثر په باره کي، تحذيرالناس، په نامه يوه مستقله رساله ليکلې ده . (۲)... په دغه سلسله کي دسلف علماؤ رائيي مختلفې دي، دبعض علماؤ په نزد پاک دي، (۴). اوبعض علماء ددې قائل ندي، ددواړو سره دلائل شته . (۵)

(او۲) وفی تفسير روح المعانی (الآلوسی) ج : ۲ص: ۸۲ طبع) وفی کل ارض سکان من خلق الله عز وجل لا يعلم حقيقتهم الا الله تعالی، وعن ابن عباس انهم اما ملائکة او جن الغ وفی تفسير البحر المحيط (للأندلسی) ج : ۸ ص: ۲۱۵ (طبع دارالنشر ودارالفکر بيروت) ورب الارضين السبع وما اقللن فقيل سبع طباق من غير فتوق وقيل بين کل طبقة وطبقة مسافة قيل وفيها سکان من خلق الله قيل ملائکة وجن . وفی تفسير حقی ج: ۱۵ص: ۴۰۵، حکی الکلبی ع ابی صالح عن ابن عباس رض انها سبع ارضين متفرقة بالبحار يعنی الحائل بين کل ارض وارض بحار لا يمکن قطعها والاطول الی الارض الاخری ولا تصل ادعوة اليهم وتظل الجميع السماء قال الماوردی وعلا هذا ای وعلی انها سبع ارضين وفی کل ارض سکان من خلق الله تختص دعوة الاسلام باهل الارض العلياء دون من عداهم وانکان فيهن من يعقل من خلق . وکذا في تفسير روح البيان سورة التغابن ج: ۱۰ص: ۳۲ (طبع داراحياء التراث العربي بيروت) والجامع لاحکام القرآن ج : ۱ص : ۲۶۰ (طبع دار احياء التراث العربي بيرت) (۳) وفی المستدرک للحاکم رح رقم الحديث : ۳۸۲۲ ج : ۲ ص: ۵۲۵ (طبع دارالکتب العلمية بيروت) عن ابن عباس رضی الله عنهما، انه قال، الله الذی خلق سبع سموات ومن الارض مثلهن (الطلاق : ۱۲) قال : سبع ارضين في کلا ارض نبی کنبيکم وآدم کآدم، ونوح کنوح، وابراهيم کابراهيم، وعيسی کعيسی، هذا حديث صحيح الاسناد ولم يخرجاه . وفی نيل الاوطار للشوکانی رح ج: ۳صک ۳۰۳، وقال القاضی ابو الطيب : لانا لانتفع من الارضين الا بالطبقة الاولی، بخلاف السماء فان الشمس والقمر والکواکب موزعة عليها، وقيل لان الارض السبع لها سکن اخرج البيهقی عن ابی الضحی عن ابن عباس انه قال قوله : (ومن الارض مثلهن) (الطلاق : ۱۲) قال : سبع ارضين في کل ارض نبی کنبيکم وآدم کآدمکم ونوح کنوحکم وابراهيم کابراهيمکم وعيصی کعيساکم. وکذا في فتح الباری باب ماجاء في سبع ارضين او في بيان وضعها ج : ۶ص: ۲۹۳ (طبع دارالمعرفة بيروت) وعمدة القاری

ج؛ ۲۲ص: ۴۱۹ (۴) وفى فتح البارى (باب الماء) ج؛ ا ص؛ ۲۷۲ (طبع دار المعرفة بيروت) وقد تكاثرت الادلة على طهارة فضلاته وعد الائمه ذلک في خصائصه، وفى عمدة القارى ج ؛ ۴ص؛ ۲۹۷ فابو حنيفة رح .... يقول بطهارة بوله وسائر فضلاته. وفى مرقاة المفاتيح شرح المشكوة باب احكام المياه ج؛ ۲ص ؛ ۳۹۷السائل من احضائه شرفها لا ينجس ومن ثم اختار كثيرون من اصحابنا طهارة فضلاته عليه الصلوة والسلام، وفى رد المحتار ج؛ ا ص؛ ۳۱۸(طبع سعيد) مطلب في طهارة بوله صلى الله عليه وسلم صحح بعض آئمة الشافعية طهارة بوله، صلى الله عليه وسلم ، وسائر فضلاته، وبه قال ابو حنيفة كما نقله في الواهب اللد نية عن شرح البخارى للعيني .... ونقل بعضهم عن شرح المشكوة لملا على القارى انه قال ؛ اختاره كثير من اصحابنا، واطال في تحقيقه في شرحه على الشمائل في باب ماجاء في تعطره . عليه الصلاة والسلام (۵) ددغه بحث دتفصيل لپاره په حاشيه نمبر ۱ کي دمذكوره كتابو څخه علاوه دغه لاندني كتابونه هم ملاحظه كړي (تفسير روح البيان سورة النحل ج؛ ۵ص؛ ۵ (طبع داراحياء التراث بيروت) المفهم لما اشكل من تلخيص كتاب مسلم ج؛۴ ص؛ ۲۶، شرح الشفاء للقاضى عياض ج؛ ا ص؛۱۷۱ (طبع دارالكتب العلمية بيروت) جمع الوسائل في شرح الشمائل ج؛ ۲ ص؛ ۲و۳ باب ماجاء في تعطر رسول الله صلى الله عليه وسلم (طبع اداره تاليفات اشرفيه)، المواهب اللدنية مع شرح الزرقانى ج: ۵ص؛ ۵۴۸ و۵۵۳(طبع عباس احمد باز مكة المكرمة) الخصائص الكبرى للسيوطي رح ج ؛ ا ص؛ ۱۲۲ (طبع مكتبة حقانية پشاور) فيض البارى شرح صحيح البخارى ج:۱ ص: ۳۹۵، الفصول في سيرة الرسول (ابن كثير) ج : ۱ ص؛ ۱۴۳ (طبع صيد الفوائد) سبل الهدى والرشاد في سيرة خير العباد، اوهم دارنګه وګورئ ! امداد الفتاوى ج ؛ ا ص؛ ۸۰ و۸۲ وفتاوى عثماني ج ؛ ۱ ص؛ ۳۰۹ .

دمړي ژوندي کيدلو متعلق په قرآن کي ذکرشوېي دحضرت ابراهيم عليه السلام پرغوښتنه باندي سوال (نيوکه) اودهغه جواب

سوال : مخدومي ومحترمي جناب حضرت مولانا مفتي محمد تقي عثماني زيد مجده السلام عليكم ورحمة الله وبركاته ! امابعد !! غوښتنه داده چي د ابراهيم عليه السلام پوښتنه کول چي، رب ارنى كيف تحيى الموتى ولكن ليطمئن قلبى، الخ پردغه باندي دغه سوال کيږي چي زموږ په څير انسانانو ته په، احيا ءالموتى، کښي هيڅ قسم اشتباه نه راوليږي، ځکه چي الله تعالى پردغه باندي هرقسم قادر مطلق دي، که چيري داومنل شي چي دابراهيم عليه السلام اعلى درجه اطمنان حاصلول مطلب ؤو، نو بيا د مړومرغانو دژوندي کيدلو څخه وابراهيم عليه السلام ته اعلى درجه اطمنان حاصل شو، آيا اول هم وابراهيم عليه السلام ته دغه اندازه اطمنان نه ؤو ؟ داخو دکوچنيانو په څير ګڼني خبره ده کم چي د (خلة) دمقام سره منافى رامعلوميږي، تاسو مهرباني وکړي اطمناني جواب راکړي، فجزاكم الله خيرا فقط بنده شبيراحمد ـــ جواب : مكرم بنده ! السلام عليكم ورحمة الله وبركاته ! دحضرت

ابراهيم عليه السلام په باره کي په خپله قرآن کريم بيان کړيدي، چي په ايمان کښي هيڅ کمي نه وه (۱) البته بشري فطرت دي چي په سترګو سره وليدل شي اطمنان زياتيږي - (۲) او همدارنګه که څه هم دا ايمان کامل ؤو چي الله تعالی پر (احياء الموتي) باندي قادردي، ليکن د دغه کيفيت به څرنګه وي؟ دا خبره معلومه نوه، د دغه علم حاصلول مقصود ؤو (۳) له هم دغه وجي دکوم سوال خبره نده. والسلام بنده محمد تقي عثماني عفی عنه ۱۴۲۸/۹/۱۳هجري.

(۱)سورة البقرة : ۲۶۰ (۲) وفی الجامع لاحكام القرآن للقرطبی رح ج؛ ۲ص، ۲۹۷ (طبع دار عالم الكتب رياض) واذقال ابراهيم رب ارنی (الآية) اختلف الناس في هذا السؤال هل صدر من ابراهيم عن شک املا ؟ فقالا لجمهور ؛ لم يكن ابراهيم عليه السلام شاكا في احياء الله الموتی قط وانما طلب المعاينة، وذلک ان النفوس مستشرقة الی رؤية ما اخبرت به، ولهذا قال عليه السلام ؛ (ليس الخبر كالمعاينة، رواه ابن عباس ولم يروه غيره، قاله ابوعمر، قال الاخفش لم يرد رؤية القلب وانما اراد رؤية العين، وقال الحسن وقتادة وسعيد بن جبير والربيع : سال ليزداد يقينا الی يقينه الخ وفيه ايضا ج؛ ۲ ص، ۳۰۰ (طبع داار عالم الكتب) سالتک ليطمئن قلبی بحصول الفرق بين المعلوم برهانا والمعلوم عيانا، وفی البحر المديد ج؛ ۱ص: ۳۲۸ (طبع دارالكتب العلمية بيروت) .... ولكن سالتک ليطمئن قلبی اذليس الخبر كالعيان، وليس علم اليقين كعين اليقين، اراد ان يضم الشهود والعيان الی الوحی والبرهان وفی الكشف والبيان للنيسابوری رح ج؛ ۲ ص: ۲۵۱(طبع دار احياء التراث العربي بيروت) ليس الخبر كالمعاينة فذلک قوله ؛ ولكن ليطمئن قلبی ای يسكن قلبی الی المعاينه والمشاهدة فعلی هذا القول اراد ابراهيم عليه السلام ان يصير له علم اليقين عين اليقين، كما ان الانسان يعلم الشي ويتيقنه ولكن يجب ان يراه من غير شک له فيه، كما ان المرمنين يحبون رؤية النبی صلی الله عليه وسلم ورؤية الجنة ورؤيةالله تعالی مع الايمان بذلک وزوال الشک فيه الخ وفی تفسير ابن كثير ج؛ ۲ ص، ۲۴۶ ذكروا السؤال ابراهيم عليه السلام، اسبابا منها انه لما قال لنمرود ربی الذی يحيی ويميت احب ان يترقی من علم اليقين بذلک، الی عين اليقين، وان يری ذلک مشاهدة . وفی تفسير الكشاف عن حقائق التنزيل ج؛ ۱ص، ۳۲۷ (طبع دار احياء التراث العربي بيروت) ولكن ليطمئن قلبی ليزيد سكونا وطمانينة بمضامة علم الضرورة علم الاستدلال وتظاهر الادلة اسكن للقلوب وازيد للبصيرة واليقين، ولان علما لاستدلال يجوز معه التشكيک بخلاف العلم الضروری، فاراد بطمانينة القلب العلم الذی لا مجال فيه للتشكيک الخ وفی تفسير الماوردی الكنت والعيون لاب الحسن علی البصری ج؛ ۱ص، ۳۳۴، طبع دارالكتب العلمية بيروت . (راتلونكي صفه وګوری)

په منصوصي احکامو کښې دتغيرو تبديل وهيڅ چاته اختيارنشته

سوال: مکرم ومحترم جناب مفتي اعظم تقي عثماني صاحب ! دارالعلوم کراچی السلام عليکم وراندیز دي !! زما يو سوال دي چي آيا يو داسي قرآني آيات اويا حديث شته، چي دهغه څخه دي دا ثابته شي چي علماءکرام دي دوخت په تقاضا سره اومعاشري دحالاتو او واقعاتو په

کتلوسره دي دقرآن او صحیح احادیثو احکام بدل کړي ؟اویا دي هغه احکام دوخت دمصلحت په بناء معطله کړي ؟ آیا موږدالله تعالی اودهغه درسول صلی الله علیه وسلم څخه وړاندي تللاي شو ؟ تشکر خاکسار : ثناءالله بهټه

(دتیری شوی صفحي پاتي برخه) انه لم یر رؤیة القلب وانما اراد رؤیة العین، وفی تفسیر النیسابوری ج: ١ ص: ١٩٣ (لیطمئن قلبی) اراد به ان یؤکد علم الیقین بعین الیقین فلیس الخبر کالمعاینة، وفی تفسیر ابی السعود ج: ١ ص: ٢٥٦ (طبع دار احیاء التراث بیروت) لیطمئن قلبی بمضامة العیان الی الایمان والایقان وازداد بصیرة بمشاهدته علی کیفیة معینة، وفی تفسیر جامع البیان للطبری رح ج: ٥ ص: ٥٨٧ (طبع مؤسسة الرسالة ومجمع الملک فهد) ان مسالة ابراهیم ربه ان یریه کیف یحیی الموتی کانت لیری عینا ماکان عنده من علم ذلک خیرا، وکذا في التحریر والتنویر ج: ٣ ص: ٣٨ (طبع دار سحنون) وتفسیر البحر المحیط ج: ٢ ص: ٢٢٤ (طبع دار الفکر بیروت) وتفسیر اخازن ج: اص: ٢٨٠ (طبع دارالفکر بیروت) (٣) وفی الجامع لاحکام القرآن للقرطبی ج: ٣ ص: ٣٠٠ (طبع دار عالم الکتب ریاض) وقال الحسن : رای جسفة نصفها في البر توزعها السباع ونصفها في البحر توزعها دواب البحر، فلما رای تفرقها احب ان یری انضمامها فسال لیطمئن قلبه برؤیة کیفیة الجمع کما رای کیفیة التفریق، وفی روح المعانی ج: ٢ ص: ٣٤٠، ثم الاستفهام بکیف انما هو سؤال عن شی متقرر الوجود عند السائل والمسئول، فالا استفهام هنا عن هیئة الاحیاء المتقرر عن السائل ای بصرني کیفیة احیائک للموتی وانما ساله علیه السلام لینتقل من مرتبة علم الیقین الی عین الیقین، وفی الخبر لیس الخبر کالمعاینة وکان ذلک جین رای جیفة تمزقها سباع البر والبحر والهواء قاله الحسن، والضحاک، وقتادة الغ وفی تفسیر روح البیان ج: ٤ ص: ٢٤٥ (طبع دار احیاء التراث العربي بیروت) ولکن لیطمئن قلبی باراتک ایای کیفیة احیاء الموتی اذا تتجلی لقلبی بصفة محییک فاکون بک مجیی الموتی ولهذا اذا تجلی الله تقلب العبد یطمئن به فینعکس نورالاطمنان من مرآة قلبه الی نفسه فتصیر النفس مطمئنة به ایضا الغ، وفی البحر المدید ج: ١ ص: ٢٢٨ (طبع ار الکتب العلمیة بیروت) رب ارنی کیف تحی الموتی ای ابصرنی کیفیة احیاء الموتی، حتی اری ذلک عیانا، اراد علیه السلام ان ینتقل من علم الیقین الی عین الیقین الغ وفی تفسیر البحر المحیط ج: ٢ ص: ٢٢٤ (طبع دار الفکر بیروت) قال فخذ اربعة من الطیر) لما سال رؤیة کیفیة احیاء الموتی اجابه تعالی لذلک، وعلمه کیف یصنع اولا، فامره ان یأخذ اربعة من الطیر الغ وفی تفسیر جامع البیان للطبری رح ج: ٥ص: ٤٨٥ (طبع مؤسسة ارسالة بیروت) واختلف اهل التاویل في سبب مسألة ابراهیم ربه ان یریه کیف یحیی الموتی، فقال بعضهم کانت مسألته ذلک ربه انه رای دابة قد تقسمتها السباع والطیر، فسال ربه ان یریه کیفیة احیائه ایاها، مع تفرق لحومها في بطون طیر الهواء وسباع الارض لیری ذلک عیانا، فیزداد یقینا برؤیته ذلک عیانا الی علمه به خبرا الغ وفی تفسیر فتح القدیر ج: اص: ٢٨٢ (طبع دارالفکر بیروت) وانما سال ان یشاهد کیفیة جمع اجزاء الموتی بعد تفریقها، واتصال الاعصاب والجلود بعد تمزیقها، فاراد ان یرقی من علم الیقین الی عین الیقین. وفی الدر المصون في علم الکتاب المکنون ج: ٢ ص: ٢٧٤ ولکن سالتک کیفیة الاحیاء للاطمنان الغ وفی تفسیر ابی السعود ج: اص: ٢٥٦ (طبع احیاء التراث بیروت) فالاستفهام ههنا عن هیئة الاحیاء المتقرر عند السائل ای بصرنی کیفیة احیائک للموتی وانما ساله علیه السلام لیتاید ایقانه بالعیان ویزداد قلبه اطمئنانا علی اطمئنان.

جواب : محترمه ! السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته ! دقرآن وسنت دصریح احکامو دبدلیدلو هیڅ چاته اختیار نشته، البته بعضې احکام دیوعلت په وجه مربوط وي که چیری هغه علت یو

وخت نشي پيدا نو حکم هم نشي پاته کيدلای، . ددې متعلق تفصيلي قاعدې په اُصول فقه کښې تصنيف شويدي . والسلام ۳۱/۱۰/۲۸ هج

دکتابتون، کتابونه بيله وقف څخه داصلي مالکانو دملکيت څخه دايستلو طريقه !

سوال : وخدمت ته دجناب مفتيانو د دارالعلوم کراچی ! موږ په خپله علاقه کښې ددينې کتابو لپاره يوه دارالمطالعه (لائبريری، کتاب تون) خلاص کړيدي، چي هلته دعلاقې دخلقو لپاره بيله قيمته څخه دکتابو دوړلواو ويلو آساني شته ددې څخه علاوه ددغه کتاب تون څخه دجهاد کارهم اخستل کيږي، دمسجدونو څخه دباندې داصلاحي اوجهادي کتابواودفيتو ځائ هم جوړيږی. دمختلفو طريقو څخه دجهاد لپاره د مرستې دراټوليدلو هم انتظام شته، وغيره . ددغه کارولپاره چي څونه دمالي مصارفو ضرورت پيداکيږي، اکثره بنده له خپله ځانه څخه اداکوي، البته يو څه کومک (دنقدواو يا کله دضرورت داشياؤ په صورت کي) څه دوستان هم کومک کوي . تراوسه پورې خو دابندبست نيول شويدی چي کوم شئ مو ندي وقف کړي، بلکه چا چي څومره کومک کړيدي هغه مو دهغه چا په ملکيت کي ورکړيدي، مګرد کاردزيادت په خاطر په دغه بند وبست کښې څه مشکلات پيداکيږی، دهرملکيت جلاکيدل مشکل راته معلوميږی، ليکن وبل طرفته ددغه ټولو دوقف کيدلوهم همت نشي کيدلائ ځکه کيداي شي چي رد اوبدل ديشي اوهمدارنګه دکتاب تون ځائ هم په کرايه باندي دي، کيدای شی چي له دغه ځايه سه دې بل ځائ ته منتقله شي وغيره، نو آيا داسې صورت ممکن د ي چي دغه ټوله شيان دي دورکړو والاؤ دملکيت څخه ؤوزي دکتاب تون او دهغه سره دتعلق نيولو کاروپوري دي مخصوصه شي، او ددغه شيانو وقف دي هم ونه شي ترڅوچي حسب منشاء په هغه کي مکمل اختياروي . له هم دغه وجی غوښتنه ده چي ددغه لپاره شرعی طريقه کار راته وليکي دهغه مکمل تفصيل او احکام هم وليکي او همدارنګه غوښتنه ده چي دهغه څخه متعلقه فقهی عبارات هم وليکل شی مهرباني به موو وي .

العبد محمد عامر عفی عنه ۴۳۷ بلاک سی آدم جی نگر کراچي.

جواب: مکرم بنده جناب مولانا محمد عامر صاحب زید مجدکم! السلام علیکم ورحمة الله! ستا خط دلائبریري دکتابو دوقف کولو په سلسله کي راورسیدي، واقعةً کم جواب چي دلته شویدي، په هغه کي غفلت شویدي، په هغه باندي ومتعلقه کسانوته خبرتیا ورکول شوی وه. اصل د مسئلې جواب دادی که کتابونه وقف نه کړه شي هم داصلي مالکانو دملکیت څخه دایستلو بغیرد تکلیف طریقه داده چي دلائبریری(کتاب تون) لپاره کوم شئ لکه عمارت (ځای) وقف کړه شي بیا چي کم څوک کتابونه دعطیي په طریقه ورکوي، هغه دي ودغه وقف ته عطیه ورکړي، اوکه ددغه غرض لپاره چنده (مرسته) ورکوي اوبیا ددغه چندې څخه کتابونه رانیول کیږي نو رادې نیول شي ددغه وقف ملکیت کیږی، په دغه صورت کي کتابونه نه وقف کیږی، بلکه دوقف په ملکیت کي کیږي اوداصلي مالکانو دملکیت څخه هم وزی. دفقه په کتابو کي ددې تصریح داده چي وقف دچندې ا عطییاتو مالک کیدایشي: متولی المسجد اذا اشتری بمال المسجد حانوتا اودارا ثم باعها جاز اذا کانت له ولایةالشراء ،هذه المسالة بنا،علی مسألة اخری ان متولی المسجد اذا اشتری من غلة المسجد دارا اوحانوتا فهذه الدار وهذ الحانوت هل تلتحق بالحوانیت الموقوفة علی المسجد ؟ ومعناه انه هل تصیر وقفا ؟ اختلف المشایخ رحمهم الله تعالی قال الصدرالشهید : المختار انه لا تلتحق ولکن تصیر مستقلا للمسجد (عالمگیریه ص: ۴۱۷و۴۱۸ ج:۲ وقف باب :۵) (۱) هم دارنګه دچندې دمملوکي وقف کیدلو لپاره اضافه مطالعه وکړي دکفایة المفتي ص: ۷۷ ج: ۷ (۲) واعلاء السنن ص: ۱۹۸ج: ۱۳ (۳) وعالمګیري ص:۲۴۰ ج:۳ (۴) که چیري یو ځل منقول یا غیرمنقول جائیداد وقف کړه شی، بیا دغه حکم واضح دي، البته دبنده په ذهن کي یوه بله خبره هم راځي. چي پرهغه باندي اوس فتوی نه ورکوي، لیکن داهل علم سره د مشوري په انتظارکي یم، اوهغه داده چي زموږ قانون په عرف کي دکارپوریټ اداري دعرف اوقانو ن دلحاظه یو مستقل وجود لری، چي وهغه ته (شخصي قانون)ویل کیږی، کله چي دادول یوه قانوني اد اره جوړیږی نو دهغه ملکیت دټولو شخصي ملکیتونو څخه علیحده وي، اوودغه اداري ته که چیري یو شخص

عطیه ورکړي نو هغه هیڅ کله د معطی په ملکیت کي نه بدل کیږی، بلکه د دغه اداري په ملکیت کي بدل کیږي. د بنده میلان و دغه طرف ته دي که وقف هم نه وي او داد ول یوه اداره جوړه شی نو دغه ورکړه شوي عطیات د دغه اداري ملکیت شو د معطینو د ملکیت څخه باید ؤوزي،

(۱)الباب الخامس في ولاية الوقف، كتاب الوقف ط، سعيد، وفي المحيط البرهاني الفصل احادى والعشرون ج، ۶ص،۱۱۲ (طبع داراحياء التراث العربي بيروت) متول المسجد اذا اشترى بمال امسجد حانوتا او دارا ثم باعها جاز اذاكان له ولاية الشراء، وهذه المسألة بناء على مسألة اخرى ان متولى المسجد اذا اشترى من غلة المسجد دارا او حانوتا فهذه الدار وهذه الحانوت يلتحق بالحوانيت الموقوفة على المسجد، ومعناه انه هل يصير وقفا ؟ اختلف المشايخ فيه قال الصدر الشهيد : المختار ان يلتحق ولكن يصير مستغلا للمسجد.
(۲) كتاب الوقف (طبع مكتبة حقانية ملتان) (۳) (طبع ادارة القرآن) (۴) وفى العالمكيرية (۲/۴۶۰) كتاب الوقف، الباب احدى عشر، الفصل الثانى (ط رشيديه) رجل اعطى درهما في عمارة المسجد او مصالح المسجد صح ؛ لانه وان كان لا يمكن تصحيحه تمليكا بالهبة للمسجد فاثبات الملك للمسجد على هذا لوجه صحيح فيتم بالقبض .... ولو قال : وهبت دارى للمسجد او اعطيتها له، صح ويكون تمليكا فيشترط التسليم، كما لو قال ، وقفت هذه المسئلة للمسجد يصح بطريق التمليك اذا سلمه للقيم.

لکه یو څوک چي وبیت المال ته چانده ورکړي . (۱) که چیري دغه نقطئ نظر مقبوله وي نو د دغه پوښتل شوي صورت په څیرپه ډیرو صورتو کي عملي سختي ختم کیږی، بیا هم پر دغه باندي د ډیر غور، او تحقیق ا ومشورو ضرورت دي ـ والله سبحانه اعلم والسلام محمد تقي عثماني ۱۴۲۲/۸/۱۳.

دغم څخه دځان ساتلو په غرض د، قنوت نازله، دویلو تصوراوحکم

سوال: نن سبا چي کوم قنوت نازله ویل کیږی، هغه صحی دي، لیکن یو عالم دین وایي چي نن سبا د قنوتِ نازله ویل صحي ندي، ځکه چي نبي صلی الله علیه وسلم کم قنوتِ نازله ویلي ؤ هغه ئي د کفارو د بنراء لپاره ویلي ؤ، دلته هغه خبره نشته، لهذا قنوتِ نازله صحی ندي، آیا د دغه عالم دین وینا صحي ده ؟ جواب: قنوتِ نازله چي پخوا ویل کیدي د هغه مقصد پر یو مسلمان باندي د بنراء کول نه ؤو، بلکه مسلمان چي د کوم عام مصیبت ښکار ؤو (۲) د دغه مصیبت

دخلاصون لپاره دعاء كول ؤو لكه څرنګه چي علماؤ دقنوتِ نازله لپاره كم الفاظ ليكلي دي هغه ښراء نده بلكه پردعاء باندي مشتمل دي، والله سبحانه وتعالى اعلم ۱۳۹۷/۷/۲۵هج (فتوى نمبر ۲۸/۷۷۷ ج).

---

(۱)دهغه زيات تفصيل لپاره دحضرت دامت بركاتهم العاليه كتاب، اسلام اورجديد معيشت وتجارت، ملاحظه كرى . (۲) وفى سنن الترميذى، باب ماجاء في القنوت في صلاة الفجر ج: ۱ص: ۲۴۸(طبع دار الفكر بيروت) عن البراء بن عازب، ان النبى صلى الله عليه وسلم كان يقنت في صلاة الصبح والمغرب ....لا يقنت في الفجر الا عند نازلة تنزل بالمسلمين، فاذا نزلت نازلة فللامام ان يدعو لجيوش المسلمين الخ وفى المعجم الاوسط للطبرانى ج: ۵ص: ۳۰۵ (طبع دار الحرمين قاهرة) عن ابى هريرة، ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان اذا اراد ان يدعو لقوم او على قوم قنت الخ وفى تحفة الاحوذى ج: ۵ص: ۱۰ (طبع دار الكتب العلمية بيروت) عن انس ان النبى صلى الله عليه وسلم لم يقنت الا اذا دعالقوم .... ان القنوت مختص بالنوازل وانه ينبغى عند نزول النازلة ان لا تخص به صلاة دون صلاة، وفى عمدة القارى ج: ۹ص: ۲۸۱و۲۸۲(طبع) فالدعاء هو عين القنوت، وفى نصب الراية للزيلعى رح ج:۳ص: ۱۶۷(طبع دار الحديث قاهرة) قال صاحب التنقيح وسند هذين الحديثين صحيح وهما نص في ان القنوت مختص بالنازلة وفى سبل السلام شرح بلوغ المرام كتاب الصلوة يسن القنوت في النوازل، فيدعو بما يناسب الحادثة واذا عرفت هذا فالقول بانه يسن في النوازل قول حسن الخ وفى الاشباه والنظائر في الدعاء لرفع الطاعون، اذا نزل بالمسلمين نازلةقنت الامام في صلاة الجهر و وهو قول الثورى واحمد، وقال جمهور اهل الحديث القنوت عند النوازل مشروع في الصلوات كلها (انتهى) وفى فتح القدير ان مشروعية القنوت للنازلة مستمر لم ينسخ الخ . وفى البحر الرائق ج: ۴ص: ۱۱۳ (طبع دار الكتب العلمية بيروت) وان نزل بالمسلمين نازلة قنت الامام في صلاة الجهر وهو قول الثورى واحمد وقال جمهور اهل الحديث القنوت عند النوازل مشروع في الصلوات كلها آه، (قوله ويتبع المؤتم قانت الوتر) وقال محمد لا ياتى به الماموم بل يؤمن لان للقنوت شبهة القرآن لا ختلاف الصحابة في قوله الهم انا نستعينك انه من القرآن اولا .... لانه دعاء حقيقة كسائر الادعية والثناء والتشهد والتسبيحات . وفى حاشية الطحطاوى على المراقى ص: ۲۵۲(طبع مطبعة كبرى مصر) ولا يباح الدعاء على احد من المسلمين بالموت بالطاعون ولا بشئ من الامراض ولوكان في ضمنه الشهادة ويجوز ادعاء بطول العمر الخ وفى رد المختار كتاب الصلاة، باب الوتر والنوافل، مطلب في القنوت للنازلة ۲/۱۱ ط سعيد شرعية القنوت في النوازل مستمرة وهو محمل قنوت من قنت من الصحابة بعد وفاته . عليه الصلاة والسلام وهو مذهبنا وعليه الجمهور وقال الحافظ ابو جعفر الطحاوى : وانما لايقنت عندنا في صلاة الفجر من غير بلية، فان وقعت فتنة او بلية فلا باس به، فعله رسول الله صلى الله عليه وسلم وفيه ايضا : قال في الصحاح :النازلة الشديدة من شدائد الدهر ،ولا شك ان الطاعون من اشد النوازل　(شامى ۲/۱۱ط سعيد)

دمسند امام اعظم رحمة الله عليه پريو څوراويانو باندي بحث

سوال : استاذ العلماء حضرت مولانا عثماني صاحب دامت معاليكم السلام عليكم ورحمة الله جوړ اوسې ! دمسنونه سلام څخه وروسته عرض دادي اُميد دي چي تاسو به جوړ اوروغ ياست

په دغه ورځوکي دتعليمي مصروفياتو د وجه څخه ستاسو لپاره مهمه ده، درنه دي نه وي۔ بعض وخت سوالونه وړاندي کيږي دهغوی دحل لپاره دجناب وطرفته رجوع کيږی، دمهرباني له لاری دجواب څخه که موخبرکړي ستاسو عينې مهرباني به وي . دجناب سيد نا امام ابوحنيفه رحمه الله مسانيد دحصکفی په روايت او دابی نعيم اصفهانی په روايت وغيره سره دامام صاحب په رواياتو کي مجروح راوی پيداکيږي مثلا !! محمد بن السائب الکلبی، عطيه عوفی، جابربن يزيد الجعفی وغيره۔ حضرت امام صاحب له دغو څخه روايات نقل کړيدي، ګواکی دامام صاحب په استاذانوکی ددوي شمار دي . اودرجالو دعلماؤله طرفه څخه پردغه راويانو باندي مفصله جرحه پيداکيږي . دمعترضينو له طرفه څخه اعتراض دادی چي له دغه طريقی څخه دامام صاحب روايات صحی ندي اوداعتباروړندي پردغه به اعتماد څه ډول کيدای شي ؟؟ والسلام بصد احترام ناچيز محمد نافع عفاالله عنه ازمحمدی شريف ضلع چنيوټ ۲۸/جمادی الاخری سنه ۱۴۳۲ه . (اوله دجون ۲۰۱۱ء)

جواب : قدرمنده اومکرم حضرت مولانامحمد نافع صاحب نفعنا الله بعلومه، السلام عليکم ورحمة الله وبرکاته !! ستاسو ګران خط وکتل شو، داستاسو جناب کريمانه تواضع ده چي دداسی مسائلو لپاره وما ناکاره ته دخدمت موقع رابخښي، اوحال داچي ستاسو جناب دعلم اوفضل سره ددې ضرورت نه ؤ، که څه هم وړاند ي څه عرض کوم هغه به يقينا ستاسو جناب په علم کي داوله څخه هم وي ليکن دسعادت دحاصليدلو اودحکم دتکميل په طورباندي څه نکات عرض وم : (۱).. داخبره مسلمه ده چي دامام ابوحنيفه رحمةالله عليه چي څونه مسانيد دي، هغه په خپله دامام اعظم رح تصنيف ندي، بلکه ورستني حضراتو دغه روايات راجمعه کړيدي چي ترهغوپوری دحضرت امام ابوحنيفه رح واسطه رسيږی دهغوي څخه يو څه هغه دي، چي په خپله دامام ابوحنيفه شاګردان دي، لکه : امام ابويوسف رحمة الله عليه ،امام محمد رح ،حسن بن زياد رح، حماد بن ابی حنيفه رحمهم الله تعالی ،اويو څوبياهغه دي چي دامام صاحب څخه په صديوورسته راغلی دي، لکه :حافظ ابن عدی رح، اوحافظ ابونعيم اصفهانی رح، دغه حضراتو دخپلو خپلو سندو څخه هغه روايات جمع کړيدي چي هغه وامام ابوحنيفه رحمة الله

عليه ته رسيږي ددغه رواياتو دامام ابوحنيفه رح وطرفته نسبت هغه وخت صحي كيږي چي كله دجامع مسند څخه واخلې ترامام ابوحنيفه رح پورى سند قابل دقبول وي او په منځ كيځ هيڅ ضعيف ياناقابل اعتبارراوي نه وي لهذا ددغه مسانيدو دهر روايت په باره كي دانشي ويل كيد لاى چي واقعتا دامام ابوحنيفه رحمةالله عليه له طرفه څخه ددغه نسبت صحي دى، بلكه د هرروايت دسند تحقيق ضرورى دي . (۲)....په هغه مسانيدوكي چي مروى دكمو رواياتو په باره كي ثابت كړه شي چي هغه واقعتا دحضرت امام رح څخه مروي دى دهغه حاصل هم صرف دادي چي دحضرت په وړاندي ئي دغه روايت موجودؤو اوپه خپله ئي دخپل كوم شاګرد په وړاندي دغه روايت فرمائيلي دي، ليكن ددې څخه دانه لازميږي چي امام رح به دغه روايت صحى اوقابل داستدلال هم ګرځولي وي، ځكه چي كله چي كوم امام كوم حديث په حيثيت دمحدث (نه په حيثيت دفقيه) روايت كوي نو هغه هرقسم احاديث روايت كولاى شي كه هغه دهغه په نزد صحيح وي اويا ضعيف، لكه څرنګه چي دصحيحينو څخه علاوه تمام داحاديثو كتابونه دداسي رواياتو څخه ډ ك دي، چي په هغه كي به يو راوي ضعييف وي بيا نو بعض محد يثين دهغوى پرضعف باندي اګاهي هم وركوي، لكه امام ترمذى رح او امام ابوداؤود رح اوكله بيا تنبيه هم نه وركوي ځكه مقصد ئي روايت كول وي، استنباط داحكامو نوي، لهذا امام ابوحنيفه رح هم ديو ضعيف راوى حديث روايت كړى وي نو په حيثيت دمحدث ئي روايت فرمائيلي دي لكه څرنګه چي ټول محدثين روايت كوي، پريوه محدث باندي هم ددغه وجى څخه هيڅ كله اعتراض ندى شوي چي دغه نو دفلان ضعيف راوى څخه حديث ولى اخستي دى؟ اوهغه ئي استاذ ولى جوړكړيدى ؟ ځكه چي محديثين ديو راوي درواياتو دپژندګلوى اوازبنودلو لپاره هم روايات اخلې . (۳) ... دكومو راويانو چي تاسو ئي ذكر وكړى چي په هغوي كنبى ديوتعلق دجابر بن زيد جعفى سره دى دهغه يو حديث دطلحه بن محمد په مسند كي هم راغلى دي :عن نافع عن ابن عمر ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يجعل وتره آخر صلاته ويقنت فيه (جامع المسانيد ج:۱ص: ۳و۴) (۱) دوهم دجابر جعفى په باره كي په خپله دامام ابوحنيفه رحمة الله عليه داقول مشهوردي كم چى حافظ ابن حجر رحمة الله عليه رانقل

کړيدي :مالقيت فيمن لقيت اكذب من جابر الجعفي، ماتيته بشئ من رائي، الاجاء فيه باثر (تهذيب التهذيب ص: ۴۸ ج: ۲)(۲) ددې څخه صفاء معلومیږی چي حضرت امام ابوحنيفه رح دجابرجعفی احاديث قابل داعتبارنه بلل، څرنګه چي د وترو په سلسله کي کم حديث امام ابوحنيفه رح څخه دجعفی په روايت نقل شويدي هغه داډول دي : عن القاسم بن اسماعيل والقاسم بن معن قالا : سمعنا اباحنيفة يقول : ماسالت جابر الجعفى عن مسئلة قط الا اوردفيها حديثا ولقد سالته عن وتر رسول الله (صلى الله عليه وسلم) فقال : حدثنى نافع عن ابن عمر (جامع المسانيد ص: ۳۰۵ ج: ۲ (۳)

---

(۱)طبع المكتبة الاسلامية سمندرى (۲) طبع دائرة المعارف النظامية هند (۳) ج: ۱ص: ۳۰۵ طبع المكتبة الاسلامية سمندرى.

ددې څخه ښکاره ده چي دغه حديث امام ابوحنيفه رح په دغه سياق کي روايت فرمائيلي دي چي جابرجعفى دهرسوال جواب ديو حديث څخه ورکوي، ددغه وجی څخه هغه مجروح دي (۴) ترکمه ځای چي دمحمد بن السائب کلبی تعلق دي نو دامام ابو حيفه رح څخه ددغه روايت وبنده ته دمسند حصکفی څخه رسيدلي دی مګرهغه يو تاريخی روايت دي، چي دوحشی رضی الله عنه داسلام سره متعلق دي او دامام ابو حنيفه رح پوری دهغه سند صحيح دي نو چي په ۲نمبرنکته کي کمه خبره شويده دهغې په وړاندی قابل داعتراض نده (۵)..... دعطيه عوفی څخه بيله شکه امام ابوحنيفه رح ډير روايتونه په مسانيدوکی دامام اعظم مروي دي ليکن هغه يو مختلف فيه راوي دی، يحيى بن معين وهغه ته ، صالح، ويلی دی امام بخاری رح په الادب المفرد کي دهغه روايت نقل کړيدی، ابوداؤد او ترمذی هم دهغه روايت ته ثقه ويلي دي، دهغه خرابی داوه چي هغه بعض اوقات، عن ابی سعيد ، ويل اوروايت به ئي ورڅخه کوي، چي دهغه څخه اوريدلو والا دافهمه ول چي دی دحضرت ابو سعيد خدری رضی الله عنه څخه روايت کوي، ليکن په حقيقت کي هغه دکلبی څخه روايت کوي، او کلبی به ئي په کنيه نامه ابوسعيد يادوي، لکه څرنګه چي بنده په تفصيل سره په تکملة فتح الملهم، کتاب الجهاد (ص:

۵۹ ج: ۳ طبع دمشق)(۱) کي بيان کړيدي . ليکن حضرت امام ابو حنيفه رحمة الله عليه څخه چي ده کم روايات منقول دی، په هغه کي دعن ابی سعيد سره دالخدری صراحت موجود دي. له هم دغه وجي په هغه کښی دتلبيس احتمال نشته، او داممکنه ده چي د حضرت امام صاحب رائيه د عطيه العوفی په باره کي هغه وه کم چي ديحيی بن معين رحمة الله عليه څخه منقول ده، او ده کمی وجی څخه چي امام بخاری رح هم په، الادب المفرد کي دهغه روايا ت اخستي دي، اوداکثره محدثينو دغه مسلک پاته شوي ؤو چي کم صاحب بدعت، دخپل بدعت بلونکي نه ؤ دهغه هغه روايات دقبول وړوه چي دهغه څخه ده دبدعت تقويت نکيدي . ددغه سره هغه خبره هم په ذهن کي ولره کمه چي په ۲نمبرنکته کي پورته بيان شويده نوپر امام ابو حنيفه رح باندي دعطيه عوفی څخه درو ايت کولو په وجه طعن لګول قطعا بې ځايه دي . اُميد شته چي ان شاء الله دغه نکات به ددغه معاملې دوضاحت لپاره کافی وي، والله سبحانه وتعالی اعلم وعلمه اتم واحکم . والسلام مع الاکرام بنده محمد تقي عثماني عفی عنه ۱۴ رجب ۱۴۳۲هج .

---

(۱)وفی طبع مکتبة دارالعلوم کراتشی ج: ۳ ص: ۹۹و ۱۰۰ .

دصحيح بخاری درواياتو په باره کي ديو څونکاتو وضاحت

سوال : معلی القاب حضرت مدظله ! السلام عليکم ورحمة الله وبرکاته !! حضرت محترمه عرض دادی چي اميرالمومنين في الحديث الامام الهمام حضرت امام بخاری رحمة الله عليه دصحيح بخاری متعلق چي اصح دکتابو دی وروسته ترکتاب الله دغه مبارکه جمله محدثينُ علماؤ فرمائيلي ده، نو دغه حکم دبخاری شريف داحا ديثُ مرفوعه ؤمتعلق دي اوکه په بخاری شريف کي موجود دهغه واقعاتو متعلق هم دي کم چي دحضرت صلی الله عليه وسلم دغم جن وفات ترآيات وروسته پيښي شوې او حضرت امام بخاری رح هغه دکوم حديث مبارک لاندي فرمائيلي دي ،مثلا په واقعه مطالبه فدک کي مذکوره هغه جملې چي پرهغه باندي عموما

مخالفه ډله اعتراض کونکې وي. (۲)..... هغه جليل القدره حضرات محدثين چې دهغوی څخه امام بخاری رح په خپل صحيح بخاری شريف کې روايت راوړي دهغوی دثقه والي لپاره داکافی ده چې هغه په صحيح بخاری شريف کې راوي دي او بزرگانو فرمائيلي دي: كان ابوالحسن المقدسی يقول في الرجل الذی يخرج عنه في الصحيح هذا جاز القنطرة يعنی لا يلتفت الی ماقال فيه، (ارشاد الساری جلد ۱ صفحه ۳۹) مگر عرض دادي چې په بخاری شريف کې دراتللوسبب دهغوی ثقه والی صرف دعلم حديث متعلق وي او که دنورو علومو څخه هم وي مثلاً په تاريخ کې دغه عظمت مسلم وي . ستاسو جناب څخه لاس تړلي عرض دي چې دخپل قيمتي وخت څخه څه وخت راکړی بنده دجواب څخه سرلوړي کړي مهرباني به موي.

محمد عمر قريشی (جامعه فرقانيه دارالمبلغين کوټ ادو) جواب: گرانه قدرمنده مکرم جناب مولانا محمد عمر قريشی صاحب زيد مجدکم! السلام عليکم ورحمة الله وبرکاته!!

ستاسو دقدرليک چې دصحيح بخاری په باره کې پريو سوال باندې مشتمله وه راورسيده، چونکه دايو مهم سوال دې چې دهغه په باره کې ډيرافراط وتفريط کاوه کيږي له هم دغه وجې مې فکرشو چې ددغه جواب دې په څه اندازه تفصيل سره وړاندېکړم او دهغه لپاره دفارغ والي لپاره وخت ولګوم او په جواب کې اندازه ځنډ راغلی پردغه باندې عُذرغوښتونکې يم. په اصل کې په دغه مسئله کې دوې نکتې په خاص ډول سره دتوجوه وړدي: (۱)... اوله نکته داده دغه چې ويل کيږي چې، جميع ما في الصحيح صحيحٌ، يعنی په صحيح بخاری کې چې کم روايات دي هغه صحيح دي، په دغه کې اول وضاحت خوداضروری دی چې دغه جمله دصحيح بخاری د مسند احاديثو په باره کې ده په هغه کې چې کوم تعليقات راغلی دی دهغه په باره کې حافظ ابن حجررح په وضاحت سره فرمائيلی دی چې په هغه کښې بعضی تعليقات په سند احسن هم دي او بعضې ضعيف هم دي(هدی الساری الفصل رابع ص: ۷۱) (۱)

---

(۱) ج: اص: ۲۶ طبع مکتبه صيد الفرائد .

دوهم وضاحت داضروری دی چي په دغه جمله کي د، صحيح، څخه هغه اصطلاحی معنی مراد ده يعنی دامراد ده چي د بخاری رح ټوله احاديث مسنده د سند په اعتبارسره پردغه تعريف باندي پوره راغلی دي چي، رواه العادل التام الضبط من غيرانقطاع ولا علة ولا شذوز (۱)، ليکن هر روايت چي پردغه تعريف باندي پوره راغلی وي دهغه په باره کي غالبه ګمان پيشکه دادی چي هغه به په نفس الامرکی هم صحيح يا درست وي، ليکن ددغه سره دااحتمال هم پاته کيږي چي دراوي داعتماد دقابليته سره دهغه څخه به يوه غلطی شوی وي ،چي دهغه څخه محدثين حضرات په، وهم، باندي تعبير کوي چونکه غالبه ګمان دادی چي هغه په نفس الامرکی هم صحيح دي ،له همدغه مخالف احتمال سره دليل دي له دغه وجی چي ددنيا او دين ټوله کاروبار دغالبه ګمان پربنياد باندي چليږي، او هرځای ديقين قطعی بنياد نشی جوړيدای ليکن چونکه دوهم احتمال هم موجود دی له هم دغه وجی که چيری دخارجي دلائلو څخه هغه احتمال په خپل ذات کي ديقين يا غالبه ګمان ودرجی ته ورسيږی نو په هغه صورت کي حضرات فقهاء ومحدثين دهغه پربنياد باندي دافرمائي چي دحديث دبې حيثيت سند د، صحيح، پرمعيار باندي دپوره راتلو سره دهغه په پلانکي حصه کي دراوي څخه، وهم، شويدي اوهغه حصه د نفس الامرپه اعتبارسره صحيح نده .   ددغه ډير مثالونه په صحيح بخاری او صحيح مسلم کي هم سته يعنی حديث په حيثيت دسند اصطلاحی مفهوم کي د، صحيح، والي سره محدثين دافرمائي چي ددغه په يوه حصه کي دراوی څخه وهم شويدی ددغه يو څو مثالونه لاندي درته ذکرکوم . : (۱) صحيح بخاری کتاب الزکوة ،باب فضل صدقة الصحيح الشحيح، (۲) لاندی دحضرت عائشه صديقې رضی الله تعالی عنها څخه حديث رانقل شويدي (۳) چي په هغه کښی رسول صلی الله عليه وسلم وازواجو مطهراتو ته ددغه سوال په جواب کي چي، زموږ څخه به کمه يوه ستاتروفات وروسته ډيرژرستاسره ملاقي شي، رسول صلی الله عليه وسلم وفرمائل، أطولكنّ يداً، يعنی دچاچي ستاسو څخه ترټولولاسونه زياد اوږده وي، پردغه باندي دحضرت عائشه رضی الله عنها روايت رانقل شويدي چي : فكانت سودة اطولهن يدا فعلمنا بعد انما كانت طول يدها الصدقة وكانت اسرعنا لحوقا به، وكانت تجب الصدقة (۴) ددغه

روايت دالفاظو څخه ښکاره ده چي، اطولهن يداً، څخه مراد حضرت سودة رضى الله عنها وه او دهغې دلاسود اوږدول مطلب داؤ چي هغي صدقې ډيرې كولي او هغې هم درسول صلى الله عليه و

(۱) وګورئ ! دشرح نخبة الفكر ص:۴۲ (طبع قديمى كتب خانه) او مقدمه دابن الصلاح ج:۱ ص: ۱۰۱ (طبع دارالكتب العلميه بيروت) اومعجم المصطلحات الحديث . دمحمود الطحان حرفالحاء ج:۱ص: ۱۸ ونزهة النظرفى توضيح نخبة البحر ج:۱ ص: ۸ (طبع مكتبه مشكوة) (۲و ۳) ج :۱ ص: ۱۹۱ (طبع قديمى كتب خانه) (۶) ج:۳ ص: ۲۸۷ (طبع دارالمعرفه بيروت) (۴) وګورئ ! دتيرى شوى صفحى اوله حاشيه.

سلم څخه وروسته ترټولو وړاندى وفات وكړي . ليكن نوردواضح دلائلو په رڼا كي داخبره طې كړه شويده چي دآنحضرت صلى الله عليه وسلم تروفات وروسته درسول صلى الله عليه وسلم دازواجو مطهراتو څخه ترټولو مخكي دحضرت زينب بنت جحش رض وفات وشو لكه څنګه چي علامه ابن جوزى رح فرمائيلي دي، هذالحديث غلط من بعض الرواة .... وكل ذلك وهم وانما هى زينب، فانها كانت اطولهن يدا بالعطاء كما رواه مسلم (فتح البارى ص: ۲۸۶ و ۲۸۷ ج: ۳) (۱) او حافظ ابن حجر داخيال هم ښكاره كړيدي چي دغه وهم دابوعوانه رح څخه وشو . (۲) صحيح بخارى كتاب التوحيد، باب ان رحمة الله قريب من المحسنين، (۲) كي دحضرت ابو هريره رض دحديث دجنت وجهنم په باره كي مروي دي په هغه كي دا الفاظ دي، فاماالجنة فان الله لا يظلم من خلقه احد، وانه ينشئ للنارمن يشاء، (۳) چي ددې معنى داده چي الله تعالى دجهنم دډک والي لپاره چي كم مخلوق وغواړي هغه پيداكوي، اوحال داچي دلته دراوى څخه دجهنمْد ذكر كولو څخه وهم شويدي صحيح روايت هغه دي چي خپله امام بخارى رح په سورة القاف په تفسيركى نقل كړيدى چي، واما الجنة فان الله عزوجل ينشئ لها خلقا، (حديث نمبر ۴۸۵۰) (۴) لكه څنګه چي علامه عيني رح فرمائي : وقيل هذا وهم من الراوى الخ (عمدة القارى كتاب التوحيد ج: ۲۵ ص: ۲۰۶) (۵) (۳) په صحيح بخارى كتاب التوحيد كي دقاضى شريک رح په سندسره دمعراج چي كومه واقعه مروي ده په (حديث نمبر ۷۵۱۷) (۶) كي

دمغه په باره کي مشهوره ده چي په هغه کي دراوي څخه اوهام شويدي، حافظ ابن حجرفرمائي چي هغوی په ۱۲معاملاتوکی دنورومشهوررواياتو څخه مخالفت کری دي (فتح الباری ۴۸۵۱۳)(۷)اوحضرت شيخ الحديث صاحب قدس سره په لامع الدراری کي پردغه باندي نور اوهام هم اضافه کړيدي (۴) په صحيح بخاری کتاب الشروط باب اذااشترط البائع ظهر الدابة (حديث ۲۷۱۸)(۸) کي دحضرت جابررض د آنحضرت صلی الله عليه وسلم د اوښ درانيولو واقعه دمختلفُ رواياتو څخه بيان کړيده په هغه کښي د داؤد بن قيس څخه امام بخاری رح دغه الفاظ تعليقا نقل کړيدی، اشتراه بطريق تبوک، يعنی دغه رانيول دتبوک په لاره کښی شويدي . دغه تعليق سنداً صحی دي، ليکن په دغه کي دتبوک د ذکر کيدلو په باره کي حافظ ابن حجررح فرمائيلي دی چي ددغه واقعي دتبوک پرځای په غزوة ذات الرقاع کيئ پيښيدل زيات ښکاره کيږي (فتح الباری) (۹)

---

(۱)طبع دارالمعرفة بيروت (۲و۳) صحيح البخاری ج: ۲ص: ۱۱۱۰(طبع قديمی کتب خانه) (۴) ج: ۲ص: ۷۱۹ (طبع قديمی کتب خانه) (۵) ج: ۲۵ ص: ۱۳۷ (طبع مکتبه رشيد يه کوئته) (۶) صحيح بخاری ج: ۲ص: ۱۱۲۰(طبع قديمی کتب خانه) (۷) ج: ۱۳ ص: ۶۱۵ (طبع مکتبه الرشيد) (۸)ج/۱۳ص/۳۷۵(طبع قديمی کتب خانه (۹) ج/۵ص/۴۱۵ (طبع مکتبة الرشد) .

(۵)... په صحيح مسلم کتاب الرضاع، باب جواز هبتها نو بتها لضرتها، (۱) کي دحضرت ميمونې رضی الله تعالی عنها په باره کي دحضرت عطاء رح داقول روايت شويد ی چي، ماتت بالمدينة، دايقينا وهم دي ځکه حضرت ميمونه رض وفات په سرف کي شويدي، او په خپله دصحيح مسلم په بل روايت کي ددغه صراحت موجود دي . همدارنګه په دغه باب کي دحضرت عطاء رح داروايت هم رانقل شويدي چي، التی لا يقسم لها صفية بنت حيیی، اوحال داچي علامه نووي رح پردغه باندي تبصره کوي اوفرمائي، هذا وهم من ابن جريج الراوي عن عطاء وانما الصواب سودة کما في الاحاديث، (۲) ددغه يو څو مثالو څخه داخبره معلوميږی چي کم روايا ت چي د، صحيح، په اصطلاحی تعريف باندي مکمل روايت شوی وي په هغه کښی هم

دغه احتمال پیدا کیږي چې دهغه به یو خبره دنفس الامرپه اعتبارسره دواقعي مطابق نه وي .
لیکن که چیرې یو څوک دداسي خبروپربنیاد باندي په خبروشروع وکړي نو ددغه احتمالاتو په وجه سره پوره احادیث به مشکوک شي، اویاد کوم صحیح احادیثُ چې پراصطلاحی تعریف باندي راغلی دی هغه به هم قابل داعتبار نشی پاته . اودهغوی پربنیاد به داحکامو استنباط هم صحیح نه شی پاته، نو داخبره هم بالکل غلطه شوه ددې اوله وجه خو داده چې داقسم اوهام په صحیح احادیثو کې ډیر کم وي، چې وهغوی ته دصحیحه احادیثو دمجموعې ذخیرې په مقابل کې شاذ اونادره ویل کیږی، نوبې ځایه نده، اوبله وجه داده چې عموما دغه قسم اوهام دکم حدیث یاواقعی په جزوي اوضمني تفصیلاتو کی واقع کیږي دکم څخه چې روایت کیږی، پرمرکزی مفهم باندي اثر نه اچوي، اوثقه راوی دیوروایت پرمرکزی مفهوم باندي په ډیر اهتمام سره دمحفوظ تیا کوشش کوي لیکن داسي جزوي تفصیلات چې دمرکزی مفهوم د لحاظ څخه ضمنی نوعیت بلل کیږي دهغه په حفظ کولو کې کله کله دونه تصمیم نه نیول کیږي ودغه خبری ته حضرت شاه ولی الله رحمه الله محدث دهلوي ددغه الفاظو تعبیر کړیدی چې، وجمهورالرواة کانوا یعتنون برئوس المعانی لا بحواشیها، (حجة الله البالغه باب القضاء في الاحادیث المختلفة ج :۱ص: ۲۴۱(۳).

لهذا هغه دضمني اندازي خبرې کم چې حضرت شاه صاحب قدس سره په، حواشی، سره تعبیر کړیدي که چیری په هغه کښی دکوم راوی څخه کم وهم وکړه شی نو دهغه پربنیاد باندي دهغه پوره حدیث نه ردیږی، لکه څنګه چی حافظ ابن حجررحمه الله یو داسی روایت د وهم تذکره کوي اوفرمائي . لایلزم من وهم الراوی في لفظة من الحدیث ان یطرح حدیثه کله، فتح الباری کتاب النکاح باب موعظة الرجل ابنته تحت حدیث ۵۱۹۱(۴)

---

(۱)جلد ۱ ص ۴۷۳ (طبع فاروقی کتب خانه) (۲) جلد اص ۱۰۷ (طبع دارالعلوم کراچی (۳) جلد ۱ ص ۱۴۰ (طبع نورمحمد کارخانه تجارت کتب) (۴)ج ۹ص ۲۸۶(طبع دارالمعرفه بیروت).

ددې څخه دا خبره ښکاره کیږي چي حضراتو محدثینو او دروایاتو ناقدینو په دغه معامله کي په نهایته حقیقت خوښولو کي د اعتدال او توازن څخه کار اخستي دي. ویوه طریقه هغه ددغه حقیقت څخه په پوره ډول خبردي او ددې اقرارکوونکې دي چي انسان که هرڅونه ثقه او قابل اعتماد وي بیاهم انسان دي او دهغه څخه بشري هیره او پاتې ممکنه ده. ترداسی اندازې پورې چي حضرت یحیی بن معین رح کم چي دلوړي درجی دناقدینو څخه دي فرمائیلي دی چي من لم یخطئ في الحدیث فهو کذاب، (تاریخ یحیی بن معین ج۳ ص ۵۴۹)(۲) یعنی کم څوک چي دغه دعوای کوي چي په حدیث کي دده څخه هیڅ کله کمه غلطي نده شوي هغه درواغجن دي .او وبل طرف ته هغه داحقیقت هیڅ کله نه غورځوي چي قرآن کریم د ماآتاکم الرسول فخذوه، چي کم حکم ورکړیدي هغه ترقیامته پوری واجب العمل دي او الله تعالی دهیڅ یو داسی خبری حکم نه ورکوي چي په هغه سره عمل ممکن نه وي اودهم دې لپاره الله تعالی درسول کریم صلی الله علیه وسلم داحادیثو دحفاظت لپاره هغه انتظام کړیدي چي دهغه نظیر په هیڅ یو مذهب اودین کښی موجود ندی، لهذا ددغه جزوي اوهامو له وجی څخه دحضراتو محدثینو پردغه بینظیره کوششو باندي اُوبه نشو تویه ولای کم چي هغوی دحفاظتِ حدیث دخداي جوړکړي انتظام لاندي کړیدي، څرنګه چي دنقدو احادیثو په دغه وسیع او عریض علم یې لکه شیدې او اوبه سره جلاکړیدي، . همدارنګه دغه خبره دیادولو وړده چي صحیح بخاری ته چي، اصح الکتب بعد کتاب الله، ویل شوی دي ددی مطلب دادي چي دده احادیث مسنده من حیث المجموع د سندپه اعتبارسره تربل هرکتاب ډیرصحیح (بالمعنی الاصطلاحی) دي، لیکن ددي دامطلب ندي چي دده پرهرهر حدیث باندي دغه خبره صادقیږی . څرنګه چي عین ممکنه ده چي په صحیح بخاری کښی یو حدیث چي دکوم سند سره راغلی دی په یوه بل کتاب کښی داغه حدیث تردغه سند په ډیرښه سندسره راغلی دی، دامام ابن ماجه وسنن ته په صحاح ستهٔ کښی ترټولو آخیری درجه ورکړه شویده، لیکن دده دبعض روایتو سند دصحیح بخاری دسندڅخه ډیرصحیح دي، حضرت مولانا عبدالرشید نعماني رحمه الله ددې یو څومثالونه ویلي دي (وګوری امام ابن ماجه او علم حدیث دحضرت مولانا نعماني رحمه الله څخه ص:

۲۴۳) ـ دصحيح، اواصح، ترمذكوره پورته تشريح ورروسته تاسو چي څه پوښتلي دي چي (اصح الكتب بعد كتاب الله) دغه مبارکه جمله .... دبخاری شریف داحادیثو مرفوعه ؤ متعلق ده، اويا په بخاری شریف کي دهغه موجوده واقعاتو هم ده کم چي درسول الله صلى الله عليه وسلم دوفات ترغمګین آیات ورروسته واقع شوی ده ،ددی جواب : دادي چي دصحيح، اواصح، ترمذكوره پورته تشريح ورروسته دغه جمله په دواړوپوری تعلق لري ترکمه ځایه چي مطالبه فدک والا حصی تعلق دي، ددغه حقيقت دراتلونکي نکتي څخه ښکاره کيږي . دوهمه نکته داده چي دصحيح بخاری دهرروایت په باره کي داويل چي دسند په اعتبارسره هغه صحيح دي، ددي مطلب دادي چي دکم راوي وطرفته هغه منسوب دي، ترهغه راوي پوری دهغه سند صحيح دي، ليكن بعضی وختونه داسی کيږي چي ديوه راوی ديوې واقعی ياحديث دروایت څخه ورروسته پرهغه باندي دخپله طرفه څخه تشريح يا تبصرې اضافه کوي لکه دمحدثينو په اصطلاح کښي، مدرج، ورته ويل کيږی، بعضی وختونه بيا ددغه راوی شاګرد داښکاره کوي چي دغه جمله دحديث حصه نده بلکه زما د استاد تبصره ده ،ليکن بعضې وختونه دغه، مدرج، حصه دهغه اصل روايت څخه ممتازه په نظرنه راځی بلکه ددغه روايت دنورو طريقوڅخه معلوميږی چي دغه دراوي ادراج دي، ددغه به ډيرمثالونه ستاسو په علم کي يقينا وي د، فدک، دمطالبی والا حديث امام بخاری داامام ظهری رحمه الله څخه روايت کړيدی اوهغه بيا دحضرت عائشه رضی الله عنها څخه روايت کړيدی ليکن دحضرت عائشه رض حديث پردغه جمله باندي ختم شويدی چي : فقال ابوبكر ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لانورث ماتركنا صدقة انما ياكل آل محمد صلى الله عليه وسلم في هذا المال وانى والله لا اغير شيئا من صدقة رسول الله صلى الله عليه وسلم عن حالها التى كانت عليها في عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم ولا عملن فيها بما عمل به رسول الله صلى الله عليه وسلم فابى ابوبكر ان يدفع الى فاطمة شيئا (۱) چي ددغه حاصل دادی چي حضرت صديق اکبر رض وحضرت فاطمه رض ته وفرمائل چي دنبی کريم صلى الله عليه وسلم په مال کي ميراث نه جاری کيږی، رسول الله صلى الله عليه وسلم چي کوم څه پرايښي دي هغه وقف دي، اوڅرنګه چي دآنحضرت صلى الله عليه

وسلم په ژوند مبارک کښې د پیغمبرص په اهل وعیال باندي خرڅ کیدي هغه دول زه هم خرڅ کوم، په دغه بناء باندي هغوی، وحضرت فاطمه رض ته دجائیداد دمالک کیدلو انکار وکړي ددې څخه وروسته چي کم عبارت دي چي حضرت فا طمه رض دصدیق اکبر رض څخه ناراضه شوه اوخبره ئي ورسره ونکړه(۲) دادحضرت عائشه رض درو ایت حصه نده، بلکه امام ظهری رح ادراج دي، دغه خبره ددغه روایت دنورو طرقو څخه بالکل واضحه ښکاره کیږي چي دغه ټوله عبارت دامام زهری رح دي، دحضرت عائشه رض ندي لکه څرنګه چي دبیهقی روایت کي ددغه تصریح موجوده ده او ددغه نورزیات دلائل بنده په تفصیل سره په تکمله فتح الملهم کتاب الجهاد والسیر باب قول النبی صلی الله علیه وسلم : لانورث، کښې بیان کړیدي . تکمله فتح الملهم ج۳ ص ۵۵ طبع دمشق) او حضرت مولانا محمد نافع صاحب مدظلهم په خپل کتاب، رحماء بینهم، کي پردغه باندي نهایته فاضلانه بحث کړیدي، بنده هم ددغه څخه استفاده اواقتباس کړیدي . اوس دغه روایت دامام زهری رحمه الله وطرفته منسوبه کیږي، او دامام زهری رحمه الله طرفه ددغه نسبت صحیح

سابقه(۳) ج:۱ص:۱۲۰موقع الوراق (۱و۲) صحیح البخاری ج:۲ص:۶۰۹ (طبع قدیمی کتب خانه).

(بالمعنی الاصطلاحی) دي، یعنی امام زهری رح څخه دغه قول په صحیح سند سره ثابت دي لیکن په خپله امام زهری رح دغه خبره پرکم بنیاد باند ي کوي دهغه علم نشته . چونکه، هغه په خپله ددغه واقعې په وخت کي موجود نه ؤ له همدغه وجی وهغه ته رأساً علم ممکن نه ؤ، په ښکاره خو داده چي هغه به دبعضې خلقو څخه اوریدلې وي اوویلې به ئي وي، او چي دچاڅخه ئي اوریدل کړیدي دهغوی حال معلوم ندي، اودهغه خلاف نو رډیر مستند روایات پرهغه باندي دلالت کوي چي حضرت ابوبکرصدیق رض او حضرت فاطمه رض ترمنځ ډیرښه تعلقات ؤ، ددغه روایاتو تفصیل حضرت مولانا محمد نافع صاحب مدظلهم هم بیان کړیدي، او دهغه خلاصه بنده په تکمله فتح الملهم کي هم لکلې ده، دهم دغه په څیردبخاری داروایت صحیح

(بالمعنی الاصطلاحی) دي چي ترامام زهري رح پوری ددغه نسبت په صحیح سند سره ثابت دي، لیکن په خپله دامام زهری رح سه ظاهرًا په دغه معامله کي یوه مغالطه شویده . (۲).....

تاسو دوهم سوال دصحیح بخاری دراویانو په باره کي کړی ؤ چي آیا د دوي حدیث چي په صحیح بخاری کي راځی دغه ددوي د ثقه والی لپاره کافی دي ؟ او ددوي ثقه والي ترعلم حدیث پوری تعلق لري او که ترنورو علومو پوری مثلا په تاریخ، کي هم دهغه اعتبارکاوه کیږي ؟ تاسو دعلامه قسطلانی رح په حواله سره دابوالحسن مقدسی قول هم نقل کړی دي چي، هذا جازالقنطرة . (۱) په دغه سلسله کښي عرض دادي چي بیله شکه په مجموعی اعتبار سره دغه خبره صحی ده چي دصحیح بخاری درجالو څخه کیدل دراوي لپاره اعزاز دي، او ډیرځله داخبره صحی ده چي امام بخاری رحمه الله چي دکومو راویانو احادیث په خپل صحیح کښي روایت کړیدي هغه ثقه دي لیکن دابوالحسن مقدسی رحمه الله قول دیوې قاعدہ ئي کلیه په طور بلل هم دمحقیقنو په نزد صحی ندي په صحیح بخاری کي ډیرداسی راویان دي چي پرهغوی باندي خبره شویده او دهغوی بعضی روایات چي دصحیح بخاری څخه دباندي دي، ردشوی دي، بلکه ویو حدیث ته، علی شرط البخاری، ویلو باندي بعضی وختونه وخلقوته پردغه بناء باندي مغالطه ورکول کیږي چي هغوی دیو داسی راوی حدیث وګوری ! چي دهغه څخه امام بخاری په صحیح کي راوایت اخستي وي، بیا نو کله چي ددغه راوی یو بل حدیث په کوم بل ځای کي راشی نوورته ویل شوی وي ، علی شرط البخاری، دي او حال داچی بعضی وختونه دیو ثقه راوی په باره کي خبره کیږی، لیکن امام بخاری رح ددغه صرف هغه حدیث راوړي چي دهغه په باره کي دخارجي دلائلو څخه داثابتیږی چي دغه راوي دغه حدیث صحیح روایت کړیدي، لیکن ضروری نده چي دهغه دی هر روایت دبخاری پرمعیار باندي پوره راوړل شوی وي، امام حاکم په مستدرک کي ودغه قسم روایت ته، علی شرط البخاری، ویلي دې چي پرهغه باندي نوروتنقید کړیدي .

---

(۱)هدی الساری مقدمه فتح الباری ج: ۲ ص: ۲۵۶ (مکتبة صید الفوائد) .

او دهغوی دتساهل بللو ئي يوه وجه داهم ده، پردغه موضوع باندي علامه جمال الدين زيلعي رحمه الله دبسم الله د پزوره ويلو په بحث کي په ډير تفصيل او فاضلانه بحث کړيدي. هغوی مثال ورکړيدی چي امام بخاری رح دخالد بن مخلد قطوانی متعدد احاديث نقل کړی دي ليکن دهغه ئي هغه احاديث راوړی دي چي هغه دسليمان بن بلال وغيره څخه روايت کړيدي ليکن دهغه يې هغه روايات ندی اخستې چي کم هغه دعبدالله بن مثنی څخه روايت کړيدي، ځکه هغه روايات دصحت پرهغه لوړمعيار باندي ندي راوړل شوي، اوهم دارنګه د عکرمه رض د حضرت ابن عباس رض څخه امام بخاری رح ډير کم روايات اخستي دی چي دهغه په باره کي وهغه ته اطمنان حاصل شو چي داصحی دي ليکن دهغه ئي ډير روايات پره ايښي دي . لکه څرنګه چي علامه زيلعي رحمه الله فرمائي : لايلزم من کون الروای محتجا به في الصحيح انه اذا وجد في ای حديث، کان ذلک الحديث علی شرطه (نصب الراية ج: ۱ ص: ۴۱۸ بحث جهر بسمله (۱) نه همدغه وجی دغه خبره ډيو راوی دټولو رواياتو دمقبول والی لپاره کافی نده، چي دهغه نوم په صحيح بخاری رح اويا په صحيح مسلم رح کي راغلی وي، بلکه دهغه لپاره د محدثينو څيړنه ضرورت دي، البته داوينا ترډيره حده پوری صحی ده چي امام بخاری رح چي دهغه کم حديث اخستې دي هغه ئي په صحي معياراندازه سره راوړيدي، او په هغه کي دعلم حديث يا علم تاريخ هيڅ فرق نشته، په دی شرط چي، صحيح، به دهغه په اصطلاحی معنی سره فهمو ي او کومي نکتې چي داول سوال په جواب کي عرض کړه شوی د ي، هغه بايد لحاظ کړي . والسلام اوله د ذی الحجه ۱۴۳۳ هج.

دبدعتي دروايت حکم او دبعض اصطلاحاتو شرعيه ؤ وضاحت

سوال : وخدمت ده دقدرمند حضرت شيخنا المکرم زيد مجدکم، السلام عليکم ورحمة الله وبرکاته ! دالله جل شانه د ذات څخه اُميد دي چي تاسو به په خيريت سره ياست . وفقنا الله

وایاکم لما یحب ویرضی . لیکونکې ستاسو جناب څخه دخپلې یوې رسالې د دعائیه کلماتو لپاره عرض کړی وو، تاسو جناب زما قدر داني کړی وه . جزاکم الله احسن الجزاء . رساله چاپ شویده او درې نسخې ستاسو په خدمت کې دي . حضرت الشیخ !! درسالې دمقدمې په تیاری کښې لیکونکې الحمدلله ! تهذیب، تقریب، تذکره، او میزان، استیعاباً، لفظاً لفظاً ویلي دي فلله المنة . دهغې دمطالعې څخه یو سوال داسې په مخه راغلی چې حل مې نکړای شو ستاسو څخه دلارښونې هیله ده .

---

(۱)ج۱ص۲۶۲ (طبع دارالحدیث مصر).

سوال دادي : کبار اکابرین داسې دي چې پرهغوی باندې مؤرخینو دبدعتې والي قول اختیارکړی دي، محققین مثلاً لکه امام ذهبی رح، حافظ ابن حجر رح، او علامه سیوطی رح هم دهغوی بدعتې والی تسلیم کړیدی، ستاسو نظر به د. هدای الساری، او تدریب الراوی ،پرهغه فصلونو تیر شوې وي چې په هغو کښې دبدعتیانو، اعلام، نومان ضبط دي اوس مسئله داده، دا دمسلماتو څخه ده چې دعملی بدعتې بدوالي دونه ندي لکه داعتقادي بدعتې چې دي، پردغه اصولو باندې دهغوبدعتې اعلامو زموږ د زمانې داهل بدعتو څخه دزیاد معذب والي بیره کیدای شی، اوحال داچې ددغه فساد بالکل بنکاره د ي نو بیا عملی بدعتې او دهغه حاملین، اواعتقادی بدعتیان اودهغوی د معتقدینو تقابل داکابرینو اهل علم په وړاندې څه ډول کیدایشی، اودهغه اعلامو په باره کې دکمو اصولو په رڼاه کې داویل کیدای شي چې دهغوی اعتقادي بدعتې فکرونه دي دهغوی په حق کښې مضرنشي، یو بل مختصر سوال دادي، چې دخلاف سنت، لفظ دسنت مؤکده، په مخالفت کې استعمالیږی اوکه، دغیرې مؤکده، په مخالفت کې هم، آیا بعضې سنتونه دزمانې دبدلیدلو دوجې څخه تبدیلیږی ؟ مثلاً پړاسته طرف تګ کول، (اوس پرچپه طرف تګ کیږی) مثلاً دسرده وربښتانوپه منغ کې

لارایستل اوس ئي غیرشرعی خلق هم باسي) اُ میدہ دی چي شفقت وکړي . والسلام علیکم ورحمة اللہ وبرکاتہ محمد سفیان عطا ۱۴۳۲/۹/۷ ھج .

جواب: گرانه قدرمنده مکرم جناب مولانا محمد سفیان عطاصاحب زید مجدکم السامی السلام علیکم ورحمة اللہ وبرکاته ! ستاسو محترم لیک او ستاسو تصنیف چي دبخاری شریف پرصحت والی باندي دشویو اعتراضاتو څیړنه) راورسیده اودزړه څخه مي دعاء درته وشوه چي اللہ تبارک وتعالی دي ستاسو دغه خدمت نافع اومقبول وګرځوي ، آمین، (۱)... تاسو چي داهل بدعت په باره کي کمه خبره پوښتلې وه، دهغې په باره کي عرض دادي، که بدعت دکفر ترحده پوری رسیدلي وي نو نه دهغه دویونکي روایت معتبر دي او نه داهل حق محدثینو دهغوی څخه ویوه روایت ته په خپلو کتابو کښي ځای ورکړیدي، اوکه چیري چا ورکړي وي بیا دهغه وروایت ته اعتبارندي ورکړه شوي . البته داسی بدعاتې اعتقادیه چي دکفرترحده پوری رسیدلی نه وي ،وهغه ته د فسق اعتقادي ویلوباوجود دبعضي شرائطو سره دهغوی دقائیلینو و روایاتو ته مقبول ویل شویدي، چي دهغوی څخه یو دادي چي راوي یې دخپل بدعت داعي (مبلغ نه وي) او بل دا چي دهغه دروایت څخه دده وبدعت ته تقویت نه رسیږي، او دریم دا چي په خپل عملی ژوند کښي د دروغو وغیره څخه پرهیز کړی وي، پاته شوه داپوښتنه، چي دحکم بالفسق وروسته دده په روایت کي دی عادل څنګه پاته کیدای شي، نو حافظ ذهبی رحمة اللہ علیه ددغه سوال جواب داډول کړیدی :

فلقائل ان یقول : کیف ساغ توثیق مبتدع، وحد الثقة العدالة والاتقان ؟ فکیف یکون عدلا من هو صاحب البدعة، وجوابه ان البدعة علی ضربین، فبدعة صغری، کغلو التشیع، او کالتشیع بلا غلوو لاتحرف، فهذا کثیر في التابعین وتابعیهم مع الدین والورع والصدق، فلو رد حدیث هولاء لذهب جملة من الآثار النبویة، وهذه مفسدة بینة، ثم بدعة اخری، کالرفض الکامل والغلو فیه والحط علی ابی بکر وعمر رضی اللہ عنهما، والدعا الي ذلک، فهذالنوع لا یحتج بهم ولا کرامة، وایضا فما استحضر الآن في هذا الضرب، رجلا صادقاً، ولا ماموناً، بل الکذب

شعارهم والتقية والنفاق دثارهم، فكيف يقبل نقل من هذا حاله؟ حاشا وكلا! فالشيعى الغالى في زمان السلف وعرفهم هو من تكلم في عثمان، والزبير، وطلحة، ومعاوية، وطائفة ممن حارب عليا رضى الله عنه وتعرض لسبهم، والغالى في زماننا وعرفنا هو الذى يكفر هؤلاء السادة، ويتبرأ من الشيخين ايضا، فهو ضال مفتر (ميزان الاعتدال ترجمة ابان بن تغلب ج: ۱ ص: ۶۰۵) (۱) ددې حاصل دادي چې څه ډول حافظ ذهبی رحمه الله بدعة صغری ویلي دي، که څه هم هغه دنظري لحاظه څخه په فسق کې داخل دي، لیکن داسی اعتقادی کیوالي داخلاص سره هم کیداي شي، او داممکنه ده چې ددغه اعتقادی نقص سره دي يو څوک په عملی ژوندکی صادق او دګناهو څخه پرهيز کونکي وي، له هم دغه وجې دهغه روايت قبول شويدي، ځکه دفاسق دعملی روايت دردولو وجه داده چې کله وهغه ته دحلال اوحرام فکر نه وي نو هغه کذب في الرواية مرتکب هم کيدايشي، ليکن دنظري کوږوالي لپاره دالازمه نده چې هغه دي درواغ هم ووايي، له همدغه وجې ددغه قسم وفسق اعتقادي ته درروايت حديث ترحده پوری په شرائطوسره پوښلي دي . پاته شوه دامسئله چې په بدعت نظری او بدعت عملي کې دعذاب دورکوپه لحاظ سره کم يو زياد دي؟ بيله هغه څخه فيصله زه نشم کولای، دا دالله تعالی په اراده پوری موقوفه ده، فيغفر لمن يشاء ويعذب من يشاء، او نه ومونږ ته په دغه بحث کې دوليدلو ضرورت شته ځکه زمونږ هيڅ عملی مسئله پردغه باندي موقوفه نده غير دهغه څخه چې بدعت اعتقادي به غلط بولو داضروری ده، (۲)..... دوهم سوال تاسو دا کړی وو چې خلاف سنت، لفظ، دسنت مؤکده په مخالفت کې استعماليږی؟ اوکه دغيری مؤکده ووپه مخالفت کې هم؟

ددې په جواب کې عرض دادي چې زمونږ په عرف کې، خلاف سنت، وداسی عمل ته ويل کيږي کم چې د، خلاف سنت، والی په بناء باندي قابل دبدوالي وي، او په هغه معنی کی، خلاف سنت، وهغه عمل ته ويل کيږي چې دسنت مؤکده پرترک باندي مشتمله وي، ښکاره خبره ده چې دسنت مؤکده څخه فقهاؤ کرامو په سنن الهدی سره تعبيرکړيدي، او دسنت غير مؤکده څخه که چيری دعبادت متعلق وي نو نفل ورته ويل کيږي او که دعامو عاداتو څخه متعلق وي

يا سنن عاديه يا سنن زوائد هم ورته ويل کيږي دهغوی پرينبودل قابل د بدوالي نه شي کيدای، لهذا ددغه څخه په دامعنی کی، خلاف سنت، نه ورته ويل کيږي چی هغه قابل نکير وي، البته وداسی عمل ته دخلاف سنت ويل پرځای دی داؤويل شی چي داسنت ندي . مثلا لنګوټه يا لنګ ترل، دا دسنت عاديه ؤ څخه دي که چيری يو څوک ددغه پرځای صرف خولي يا پرتوګ واغندي ودغه ته داويل کيږي چي داعمل سنت ندي، ليکن په دغه معنی سره خلاف سنت نشی ورته ويل کيدای چي هغه دي قابل دبدوالي شي . زموږ فقهاؤ حنفيه ؤ په دغه باره کي چي کم اصول ذکر کړيدی هغه دادي : والسنة نوعان : سنة الهدای، وترکها يوجب اساءة وکراهية کالجماعة، والاذان، والاقامة، ونحوها، وسنة الزوائد، وترکها لا يوجب ذلک کسير النبی عليه الصلاة والسلام، في لباسه، وقيامه، وقعوده، والنفل، ومنه المندوب، يثاب فاعله ولا يسئ تارکه، قيل : وهو دون سنن الزوائد (ردالمحتار، کتاب الطهارت، سنن الوضوء، مطلب في السنة وتعريفها ج: ۱ ص: ۳۴۰ (۱) ددې څخه داخبره ښکاره شوه چي سنن الزوائد يا سنن غير مؤکده يا دنفلو پرپرينبودلو باندي هيڅ بدوالي نشته ،لهذا ودغه ته خلاف سنت، ويل په دې معنی سره ونه ويل شي چي پرهغه باندي دي بد والي راشي، شايد ودغه خبری ته ترداسی اندازی پوری ويل هم صحی وي چي دکمو سنتونو نبی کريم صلی الله عليه وسلم تاکيد فرمائيلی وي، او يا ئي دهميشه توب سره دهغه ترغيب ورکړي وي، اويا ئي دهغه په مخالفت کي نکير (بدوالي) ويلی وي هغه په مشهوره معنی سره، خلاف سنت، ورته ويل کيږي او پرکومو سنتو چيځ عملی عادت فرمائيلي وي، مګر دهغه تاکيد او ترغيب منقول نه وي، دهغه پرځای بله رواء طريقه اختياره ولو ته خلاف سنت بايد ونه ويل شي، بلکه داؤويل شي چي هغه سنت ندي ځکه د، خلاف سنت، مفهوم زموږپه عرف کي قابل دنکير ملامتيا عمل دي، (۳)..... سنت د رسول الله صلی الله عليه وسلم اويا سنت دخلفاء راشيدينو دزمانی داختلاف سره نه بدليږي، البته که چيری هغه داسی سنت وي چي دهغه پرينبودل موجب دګناه نه وی نو هغه په هروخت کي مباح بلل کيږي . ترکمه ځايه چي پرسرک باندي دتک تعلق دي وبنده ته هيڅ داسی حديث معلوم ندي چي په هغه کي دي دارانقل شوی وي چي سرور کائنات

صلی الله علیه وسلم همیشه پر لاره باندي په راسته طرف تګ کاوه، البته په هر کار کي صلی الله علیه وسلم چونکه تیامن خوښاوه، له هم دغه وجی کمان داکیږي چي صلی الله علیه وسلم به په تګ کښی هم راسته طرف خوښوه، لیکن دسړک پرچپه طرف تګ هیڅ قابل دبد ویلو عمل ندي. او که دترافیکو دقواعدو دلحاظه څخه پرچپه طرف باندي تګ وشي نوشرعا هیڅ ممانعت نشته، البته قانون جوړولو والا که چیری راسته طرف دتګ لپاره قانوني اختیار کړي نو ډیره به ښه وي. ترڅو دهغه څخه دتیامن برکات حاصل شي. والله سبحانه وتعالی اعلم والسلام مع الاکرام بنده محمد تقي ثمانی عفی عنه ۱۲/ذوالقعدة ۱۴۳۲هج.

---

(۱) طبع ایچ ایم سعید.

تمت